

ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 13

Частина 1

**Одеса
2017**

Головний редактор:

Шапошников К.С. – доктор економічних наук, професор

Заступник головного редактора:

Гальцова О.Л. – доктор економічних наук, професор

Відповідальний секретар:

Логвиновський Є.І. – кандидат економічних наук, доцент

Члени редакційної колегії:

Грозний І.С. – доктор економічних наук, професор

Гулей А.І. – доктор економічних наук

Іртищева І.О. – доктор економічних наук, професор

Коваль В.В. – доктор економічних наук, доцент

Манойленко О.В. – доктор економічних наук, професор

Мельничук Д.П. – доктор економічних наук, доцент

Миринова Л.Г. – доктор економічних наук

Сафонов Ю.М. – доктор економічних наук, професор

Ситнік І.В. – доктор економічних наук, професор

Стройко Т.В. – доктор економічних наук, професор

Хрущ Н.А. – доктор економічних наук, професор

Римантас Сташис – PhD, професор економіки

Юліана Драгалін – PhD, професор економіки

Януш Велькі – доктор економіки габілітований, професор

Ян Жуковський – PhD, професор економіки

Електронна сторінка видання – www.bses.in.ua

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії»

включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук на підставі Наказу МОН України від 16 травня 2016 року № 515.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Причорноморського науково-дослідного інституту
економіки та інновацій (протокол № 13 від 30.01.2017 року).**

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії» зареєстровано
Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21934-11834Р від 23.03.2016 року)

ISSN (Print): 2524-0897

ISSN (Online): 2524-0900

© ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2017

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. АНОНСИ ПОДІЙ

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
«СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»,
ПРИСВЯЧЕНА 25-Й РІЧНИЦІ ЗАСНУВАННЯ «ІНСТИТУТУ ПІДПРИЄМНИЦТВА «СТРАТЕГІЯ».....6

**РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО
І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ**

Варшавська Н.Г.
КОНКУРЕНЦІЯ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ:
ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА МЕТОДИ ОЦІНКИ.....7

Павлюк О.О.
NSFR ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЧАСТИНА ПЕРЕДОВОГО
МІЖНАРОДНОГО СТАНДАРТУ ЛІКВІДНОСТІ.....13

**РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ**

Головко Л.С., Бончук Т.В.
ВИЗНАЧЕННЯ ПРИОРИТЕТІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ І РОЗРОБКА МЕХАНІЗМІВ
РОЗВИТКУ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....17

Давидова О.Г., Романкін О.В.
ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ У ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ: СВІТОВИЙ ДОСВІД22

Джафарли Г.А.
ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ
В КОНТЕКСТЕ ПОВЫШЕНИЯ ЕЕ УСТОЙЧИВОСТИ.....27

Журавльова Ю.О.
ОСВІТА У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНИХ РАХУНКІВ УКРАЇНИ.....31

Іваннікова Н.А.
ТЕНДЕНЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ.....36

Касілов І.І.
ВАЛОВИЙ ВНУТРІШНІЙ ПРОДУКТ ТА ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ЙОГО РОЗРАХУНКУ.....42

Лисенко Ю.В.
СИНЕРГЕТИКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ48

Македон В.В.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ
ПРОЦЕСІВ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В СЕРЕДОВИЩІ СУБ'ЄКТІВ
ФІНАНСОВОГО СЕКТОРА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....52

Письменна О.Б.
ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ УРАНОДОБУВНОЇ ГАЛУЗІ
ЗА ОСНОВНИМИ СКЛАДОВИМИ
НА ОСНОВІ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ.....58

Радамовська І.В.
АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ КОНКУРЕНТОСТІЙКОСТІ.....64

Саковська О.М., Шпикуляк О.Г.
РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ
В РЕАЛЬНОМУ СЕКТОРІ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ.....68

Сало І.А.
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ ПЛОДІВ
В УМОВАХ ДІЇ ПВЗВТ З ЄС.....73

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Верхоглядова Н.І., Барінов Д.Ю.
ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....78

Ганжа О.В., Лягов О.В.
АДМІНІСТРАТИВНИЙ ЗАХИСТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
У ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ84

Дутчак В.В., Петровська А.О. ПОВСТАНСЬКИЙ РУХ НА КАТЕРИНОСЛАВЩИНІ: МАХНОВСЬКІ АЛЬТЕРНАТИВИ ЕКОНОМІЧНІЙ СКЛАДОВІЙ ПОЛІТИКИ ВОЄННОГО КОМУНІЗМУ (ОГЛЯД ПОДІЙ 1919 РОКУ).....	89
Єременко Д.В. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ.....	93
Корнійчук Н.О. ВПЛИВ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ НА КАДРОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВ.....	97
Львова Я.Я. ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО АНАЛІЗУ РОЛІ ДЕРЖАВИ В РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ.....	102
Приймак Н.С., Зінченко А.О. ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ЗАГАЛЬНОЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ.....	106
Третьякова О.В. КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК ФАКТОР РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА.....	111
РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА	
Бегларашвілі О.П. СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МАГАЗИНІВ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	115
Стенічева І.Б. ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ.....	119
РОЗДІЛ 6. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА	
Астахова Т.Г., Найдъонова С.Г. НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ У СОЦІАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ.....	124
РОЗДІЛ 7. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ	
Шульга К.Д. АНАЛІЗ КОНСОЛІДАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ.....	128
Яриєв С.С. ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ХЕДЖУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ В УКРАЇНІ.....	132
РОЗДІЛ 8. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ	
Архипенко С.В. ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНЕ ГОСПОДАРСТВО ЯК ОБ'ЄКТ ОБЛІКУ. НЕОБХІДНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ВИТРАТ ТА КАЛЬКУЛЮВАННЯ СОБІВАРТОСТІ В СФЕРІ ЖКГ.....	136
Лисиченко О.О. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЛІ ОБЛІКОВОГО ПРАЦІВНИКА НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	140
Малярова С.В. УДОСКОНАЛЕННЯ АМОРТИЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ОНОВЛЕННЯ ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА.....	143
Олініченко І.В. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ РАХУНКІВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ.....	148
Педченко О.В. ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ВЕДЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ.....	152
Стеценко Б.С. ЕКЗОГЕННІ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ НА ГЛОБАЛЬНОМУ РІВНІ.....	156

РОЗДІЛ 9. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Андрейшина Н.Б. МОНІТОРИНГ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ: ПРОГНОЗУВАННЯ ІНДИКАТОРІВ.....	160
Кнуренко В.М. ШЛЯХИ ДОСЯГНЕННЯ ПАРИТЕТНОСТІ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ І ЕКОЛОГО-СОЦІАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ ДЕПРЕСІВНИХ РЕГІОНІВ	164
Литвинова О.Б. ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ РЕГІОНУ.....	169
Макарова І.С. КОГНІТИВНА МОДЕЛЬ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ВІДКРИТОСТІ ТЕРИТОРІЇ ДО ВЗАЄМОДІЇ ІЗ ГРОМАДЯНАМИ ТА ПАРТНЕРАМИ.....	173
Малярець Л.М., Лебедєв С.С. КОГНІТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ В УПРАВЛІННІ ЛЮДСЬКИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА.....	178
Піддубна Г.К. ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ КЕРОВАНOSTІ ЛІНІЙНИХ ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИХ РІВНЯНЬ ІЗ ЗАПІЗНЕННЯМ В ЕКОНОМІЦІ.....	184
Піддубна О.О. ДИНАМІЧНА МОДЕЛЬ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	187
Рудяков А.В. ВІЛЬНО РОЗПОВСЮДЖУВАНЕ ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У НАВЧАННІ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОМАДЯН У СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ.....	191
Тарасюк С.В., Глеб А.С. УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ БАЗ ДАНИХ І СИСТЕМ ДАНИХ У СОЦІАЛЬНИХ СИСТЕМАХ.....	196

РОЗДІЛ 10. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

Азаренкова Г.М. АДАПТАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА ДО УМОВ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ.....	201

РОЗДІЛ 11. ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Худолій В.Ю., Пономаренко Т.В. ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО СТАНУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	205

РОЗДІЛ 12. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Гальцова О.Л. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ.....	210
Сушко М.Ю. АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВПЛИВУ АНТИКРИЗОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ЄС НА ПОДОЛАННЯ КРИЗОВИХ ЯВИЩ В ПРОМИСЛОВOSTІ УКРАЇНИ.....	214
Капушак В.В. СУЧАСНИЙ СТАН ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ.....	219
Кабанова О.О. ІМІДЖ КРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	225
Олійник Ю.А. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНІЙ СФЕРІ.....	232
Рудь Ю.Л. ВСЕОСЯЖНИЙ РОЗВИТОК ЯК НОВА МОДЕЛЬ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	237
Долінський Л.Б. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ КРЕДИТНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ.....	245
Баранова В.В. ЛОГІКО-ПОНЯТІЙНИЙ БАЗИС ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОГО РИНКУ ЯК СКЛАДОВОЇ ЛАНКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ.....	250
НОВИЙ ВИД НАУКОВИХ ПОСЛУГ.....	254

РОЗДІЛ 1. АНОНСИ ПОДІЙ

**Комунальний вищий навчальний заклад
«Інститут підприємництва «Стратегія»
Дніпропетровської обласної ради»
проводить 7 квітня 2017 року
Міжнародну науково-практичну конференцію
«Соціальні та економічні проблеми підприємницької діяльності»,
присвячену 25-й річниці заснування
«Інституту підприємництва «Стратегія»**

Цей номер збірника наукових праць присвячено 25-тій річниці існування Інституту підприємництва «Стратегія», який було створено колективом вчених-ентузіастів під керівництвом доктора технічних наук Садоніна Володимира Григоровича. Сьогодні – це творчий колектив одностудців, у якому органічно поєднані традиції, динаміка та новизна сьогодення.

25 річниця – це час підведення проміжних підсумків, критичного аналізу зробленого і найголовніше – планування нових цілей, завдань та засобів, методів щодо їх подальшої реалізації та втілення у реальне життя. Адже дослідження науково-педагогічних працівників нашого закладу охоплюють широкий спектр актуальних теоретичних і прикладних проблем економічного, технічного та соціального спрямування.

Статті, що ввійшли до наукового збірника, охоплюють широке коло проблем – теоретичних та прикладних, – вирішення яких виходить за межі традиційних економічних або соціальних підходів, що обумовлює потребу в широкому дослідженні питань закономірностей функціонування і розвитку економіки та суспільства на різних рівнях соціальної реальності.

Щиро дякуємо всім колегам-науковцям, які долучилися до формування наукового видання. Сподіваємося, що статті, які увійшли до збірника, будуть корисними широкому колу вчених та тих, хто цікавиться розвитком сучасної науки.

**Колектив КВНЗ «Інститут підприємництва «Стратегія»
Дніпропетровської обласної ради»**

РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

КОНКУРЕНЦІЯ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ: ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА МЕТОДИ ОЦІНКИ

COMPETITION AND COMPETITIVENESS: ECONOMIC ESSENCE AND VALUATION METHODS

Стаття присвячена дослідженню поняття конкуренції, конкурентоспроможності та методів її визначення. У сучасному економічному просторі, якому притаманна глобалізація, посилення конкуренції, економічне суперництво країн та підприємств, досить важливим є розуміння власної конкурентоспроможності. Конкурентоспроможність країни, галузі, економіки має багато індикаторів, які знаходяться у прямій залежності. Лише конкурентоспроможна країна має високий рівень ВВП, сильну внутрішню економіку, розвинену інфраструктуру, високоосвічений народ і є активним учасником міжнародної торгівлі.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, глобалізація, ВВП, індекс Лаффея, концепція Баласси

Стаття посвящена исследованию понятия конкуренции, конкурентоспособности и методов ее определения. В современном экономическом пространстве, обладающий глобализация, усиление конкуренции, экономическое соперничество стран и предприятий, весьма важным является понимание собственной конкурентоспособности. Кон-

курентоспособность страны, отрасли, экономики имеет много индикаторов, которые находятся в прямой зависимости. Только конкурентоспособная страна имеет высокий уровень ВВП, сильную внутреннюю экономику, развитую инфраструктуру, высокообразованный народ и является активным участником международной торговли.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, глобализация, ВВП, индекс Лаффея, концепция Балассы

The article investigates the notion of competition, competitiveness and methods for its determination. In today's economic environment, which is inherent in globalization, increased competition, economic competition of countries and companies, it is important to understanding its competitiveness. The competitiveness of the country, industry, the economy has a lot of indicators that are directly related. Only competitive country has a high GDP, a strong domestic economy, developed infrastructure, highly educated people and is an active participant of international trade.

Key words: competition, competitiveness, globalization, GDP, index Laffeya concept Balassy.

УДК 339.137.2

Варшавська Н.Г.

аспірант, асистент кафедри міжнародних економічних відносин Донецький національний університет імені Василя Стуса

Постановка проблеми. На сучасному етапі еволюції глобального економічного середовища та формування міжнародних ринків товарів та послуг переважає розвиток конкуренції, яка виступає базовим механізмом забезпечення економічного розвитку країни в умовах трансформаційних перетворень. Процеси інтернаціоналізації та глобалізації підвищують взаємозалежність та взаємозв'язок національних економік, створюючи при цьому можливість для розвитку міжнародної конкуренції. Посилення ролі конкуренції та конкурентоспроможності, аналіз методів їхньої оцінки – важливі питання, що потребують дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Найбільш глибокі внески у тлумачення визначень зробили зарубіжні вчені, насамперед: А. Сміт, Д. Рікардо, А. Маршалл, Е. Чемберлін, Дж. Робінсон, П. Хайне, Ф. Хайск, М. Портер, Дж. Кейнс, П. Самуельсон. Також проблемами розвитку теоретичних засад конкуренції присвячено багато робіт вітчизняних та російських науковців – А. Антонюк, Я. Базиліюк, Ю. Макогон, І. Бураківського, А. Кредісова, Д. Лук'яненко та інші. Дослідження публікацій з даної тематики дали змогу систематизувати теоретичні знання, знайти взаємозалежні фак-

тори, що безпосередньо впливають на рівень конкурентоспроможності.

Постановка завдання. Для ефективного дослідження необхідно роз'яснити теоретичні аспекти таких понять як «конкуренція», «міжнародна конкуренція», «конкурентоспроможність». Здійснити аналіз методів оцінки конкурентоспроможності, виявити взаємозалежності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкуренція (лат. concurrere) – «зіштовхуватися», «конкурувати» – боротьба, суперництво в будь-якій галузі.

Закон України визначає економічну конкуренцію, як змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість обирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначити умови обороту товарів на ринку [5].

Протягом усього розвитку економічної думки велика увага приділялася розвитку теоретичних та практичних напрацювань у даному контексті, оскільки конкуренція безперечно явище необ-

хідне та позитивне як для покупців, так і для продавців.

За твердженням Т. І. Гончарук конкуренція виконує ряд важливих функцій, яку він поділив на дві групи в залежності від охопту економічного простору. Макроекономічна група: 1) регулююча, 2) контролююча, 3) об'єднувальна, 4) функція соціалізації прогресу та прибутковості. Мікроекономічна група: 1) стимулююча, 2) інноваційна, 3) адаптивна. Розподільча і селективна існують на мікро- і макрорівнях [3, с. 6].

Конкуренція присутня від мікрорівня до мегарівня економічної системи. У важкі для країн перехідні періоди, у періоди криз конкуренція виявляє свої особливості та специфіку: через збільшення динамічності, агресивності учасників ринку конкуренція стає важкою, багатофакторною, одночасною у багатьох виявах та аспектах, тому під час криз і закривається велика кількість підприємств.

Розглянемо більш детально характеристику поняття «конкуренція» різними науковцями.

Ф.В. Горбонос стверджував, що конкуренція – це економічне змагання виробників однакової продукції на ринку, спрямованим на залучення

якомога більшої кількості споживачів, завдяки цьому, – одержання максимальної вигоди [4, с. 64].

Б. Карлоф розглядає конкуренцію – як процес управління суб'єктом своїми конкурентними перевагами з метою одержання перемоги або досягнення інших цілей у боротьбі із конкурентами за задоволення об'єктивних або суб'єктивних потреб у межах законодавства [16].

Аналіз визначень конкуренції показує про врахування науковцями багатоаспектності даного питання: її сучасна динамічність, примусовість, безперечний зв'язок із інноваціями та інвестиціями.

Проте, при визначенні сутності поняття «конкуренція» існує ряд труднощів, серед яких:

1. Поняття науковців не пов'язані із законодавством.
2. Поняття не враховують конкуренцію серед будь-яких соціальних, виробничих і біологічних систем.
3. Відсутність єдиної визначеності у питанні того, що саме являє собою конкуренція.
4. Поняття «конкуренція», запропоновані науковцями не повною мірою відповідають вимогам системності і комплексності.

Таблиця 1

Погляди на визначення поняття «конкуренція»

Дослідження	Особливості
А.Сміт «Дослідження про природу і причини багатства народів»	
Розглядав конкуренцію – як специфічну форму свідомих дій контрагентів ринку, що спрямована на досягнення їхніх власних інтересів, а саме – їхнє суперництво. Називав конкуренцію двигуном економічного зростання. [12]	Дослідив вплив конкуренції на механізм ціноутворення товару, взявши його за першооснову у змаганні на ринку. Не заперечував впливу попиту і пропозиції на конкурентні відносини
Д. Рікардо «Принципи політичної економії та оподаткування», 1817р.	
Конкуренція – це шлях, рух за допомогою якого виникає «достаток товарів і зниження їхньої мінової вартості, від чого вирає суспільство». [11]	Розглядав необмежену вільну конкуренцію, принципи вільної торгівлі. Конкуренція – вирішальний фактор при ціноутворенні.
Е. Чемберлен «Теорія монополістичної конкуренції», 1933р.	
Конкуренція – це ситуація, за якою здійснюється контроль над пропозицією товару та його ціною, який досягається за наявності існуючих та потенційних товарів – заміників (субститутів).	Розглядав монополістичну конкуренцію. Сформував нецінові фактори конкуренції: якість, реклама, технологічне устаткування та обслуговування клієнтів
Р. Кемпбел, Р. Макконел «Економікс», 1999р.	
Конкуренція – це наявність на ринку великої кількості незалежних покупців і продавців, можливість для покупців і продавців вільно входити на ринок і залишати його.	Визначили, що конкуренція слугує основним механізмом, що регулює капіталістичну економіку. Конкуренція спонукає фірми використовувати нові виробничі методи, зменшуючи затрати.
П. Самуельсон «Монополістична конкуренція – революція в теорії», 1933р.	
Конкуренція – це складний механізм невимушеної координації виробництва через систему цін і ринків, причому вона об'єднує знання та дії мільйонів індивідів [13,с.57]	Конкуренція задовольняє першу вимогу – «здатність виживати».
М. Портер «Стратегія конкуренції», 1980р.	
Конкуренція трактується як механізм регулювання суспільного виробництва, як форма взаємного суперництва суб'єктів ринкового господарства і як процес просування вперед [10, С.53]	Вперше висунув ідею щодо конкуренції на світовому ринку не країн, а фірм.

Джерело: узагальнено автором

Тому на основі вищенаведеного можемо надати власне трактування конкуренції. Конкуренція – невід’ємна складова ринкової економіки, яка здійснюючи свої функції, регулює та впливає на відносини між суб’єктами ринку, розподіляючи ресурси між ними та створюючи якісні зміни, як на мікро-, так і на макрорівні.

Крім конкуренції потребує дослідження й інше не менш важливе поняття – «конкурентоспроможність», що є індикатором адаптації підприємства, галузі чи країни до нестабільних умов господарювання.

Конкурентоспроможність є синтезом багатьох економічних категорій і являє собою уже комплекс визначених дій, які призведуть до економічної ефективності підприємства, галузі, країни. Тому необхідно досліджувати взаємозв’язок між глобальною конкурентоспроможністю країни, галузі, підприємств, визначених товарів в цілому.

Серед сучасних науковців велика кількість робіт присвячена саме визначенню конкурентоспроможності, тому звернемося до їхнього понятійного апарату.

Серед сучасних науковців досить вагома робота з даної тематики представлена Антонюк Л. Автор розмежовує такі поняття, як «конкурентоспроможна економіка» та значно ширше поняття «конкурентоспроможна країна», «конкурентоспроможна нація». Досить багато уваги зосереджено на теоретичних аспектах поняття «міжнародна конкурентоспроможність». Визначає, що міжнародна конкурентоспроможність країни – це здатність країни створити таке національне бізнес середовище за умов вільного і справедливого ринку, в якому вітчизняні товаровиробники можуть постійно розвивати свої конкурентні переваги та займати і утримувати стійкі позиції на певних сегментах

світового ринку, завдяки: потужному економічному потенціалу, що забезпечує динамічне зростання економіки на інноваційній основі; розвинутій системі ринкових інститутів; володінню значним інтелектуальним капіталом та інвестиційними ресурсами; гнучким реагуванням на зміни світової кон’юнктури та, відповідно до цього, диверсифікацією виробництва, максимально відстоюючи реалізацію національних інтересів заради економічної безпеки та високих стандартів життя [1].

Вагомий внесок у розгляд даного питання зробила Я. Базелюк, визначаючи, що належну конкурентоспроможність в умовах сучасної глобалізації набуває країна, у національній економіці якої існує «критична маса» стійких конкурентоспроможних економічних суб’єктів, здатних ефективно будувати свою діяльність у глобальному економічному середовищі, керуючись власними економічними інтересами [2].

Н. Грицишин визначає конкурентоспроможність – рівень конкретності підприємства у певній галузі, порівняльна перевага підприємства стосовно інших конкурентів, які діють у регіоні, країні та за її межами.

Відмінності авторських позицій пов’язані перш за все із різними масштабами дослідження – регіональний, національний світовий.

Конкурентоспроможність економіки країни характеризує стан територіально відокремленого самостійного політико-економічного утворення, яке зберігає свою ідентичність на досить тривалому часовому інтервалі, а також здатність до подальшого сталого розвитку на основі накопиченого інноваційного потенціалу як органічної частини світової економіки. Існування зв’язку між динамікою потенціалу економіки країни і рівнем конкурентоспроможності не викликає запитань, а

Таблиця 2

Погляди на визначення поняття «конкурентоспроможність»

Л. Антонюк «Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації», 2004р.	
Конкурентоспроможність – це володіння суб’єктом певними властивостями, які дають йому можливість розвиватися на інноваційній основі та перемагати у конкурентній боротьбі [1].	Визначає, що важливою ознакою конкурентоспроможності країни є також здатність її суб’єктів оперативно реагувати на зміни у світовому попиті та структурі виробництва
Я. Базиліюк «Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення», 2002р.	
Конкурентоспроможність – економічна категорія, що характеризує стан суспільних відносин у державі щодо забезпечення умов стабільного підвищення ефективності національного господарства, адаптованого до змін світової кон’юнктури та внутрішнього попиту на основі розкриття національних конкурентних переваг та досягнення кращих, ніж у конкурентів, соціально-економічних параметрів [2].	Виокремилася основні чинники конкурентоспроможності національної економіки (ефективна координація та співпраця між ТНК; посилення уваги до механізмів інноваційно-промислової політики; поширення політики сприяння розвитку «людського капіталу»)
Педченко Н.С. «Деякі аспекти конкуренції і конкурентоспроможності в ринковій економіці», 2000р.	
Конкурентоспроможність – зіставлення конкурентних позицій господарюючих суб’єктів на одному ринку. [9, с.48]	Дає важливий орієнтир для державної політики, спрямованої на зміцнення позицій національної економіки на міжнародному ринку.

Джерело: узагальнено автором

конкурентоспроможність національної економіки являє собою концентроване вираження економічного, науково-технічного, виробничого, управлінського та іншого потенціалу, яким володіє та чи інша країна і, який реалізується в товарах, послугах, що успішно протистоять конкуруючим з ними іноземним товарам на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Отже, конкурентоспроможність економіки країни – це її готовність до довготривалої взаємодії на міжнародних ринках як самостійної та ефективної організаційної структури світової економіки.

Конкурентоспроможність країни об'єднує конкурентоспроможність товару, товаровиробника та галузеву конкурентоспроможність. У загальному вигляді її можна визначити, як здатність країни в умовах вільної торгівлі виробляти товари і послуги, які відповідають вимогам світового ринку, реалізація яких підвищує добробут країни і окремих її громадян. Отже, конкурентоспроможність економіки полягає в її здатності займати та утримувати стійкі позиції у певних сегментах ринку саме завдяки: потужному економічному потенціалу; стабільному зростанню економіки на інноваційних засадах; розвиненій системі ринкових інститутів; володінню інтелектуальним капіталом та інвестиційними ресурсами; гнучкій системі реагування на зміни кон'юнктури в світі [6, с. 11-12].

У сучасній науковій практиці існує велика кількість методів визначення конкурентоспромож-

ності. Їх розрізняють залежно від форми представлення результату (матричні, графічні, індексні), за способом оцінки (якісні та кількісні) та інші. Більш детально зупинимось на концепції Б. Баласси, індексів Лаффея, методикою оцінки IMD World Competitiveness Yearbook, а також Європейської комісії (Second Report on Economic and Social Cohesion; A Study on the Factors of Regional Competitiveness).

На основі вищенаведеного можна стверджувати, що конкурентоспроможність тим вища, чим вищий рейтинг на міжнародних глобальних ринках, а також конкурентоспроможність пов'язана зі змінами у зовнішньому та внутрішньому середовищі функціонування, а також невід'ємний зв'язок, пов'язаний із рівнем ВВП у країні.

Отже, як свідчать дані табл. 3, рівень економічного розвитку та конкурентоспроможності країни, добробут її населення, знаходиться у прямій залежності від показника ВВП на душу населення. Так країни з розвинутою економікою, мають досить високий показник ВВП: Канада – 45 000 дол. США, Франція – 40 500 дол. США, Німеччина – 46 200 дол. США, Італія – 35 100 дол. США, Великобританія – 39 800 дол. США, Сполучені Штати Америки – 54 400 дол. США. Також високий показник валового внутрішнього продукту на душу населення мають країни з високим рівнем розвитку соціального забезпечення та соціального захисту. Це такі країни як Данія – 44 600 дол. США, Фін-

Таблиця 3

Динаміка ВВП на душу населення у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою, тис. дол.

Країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Білорусь	5,8	6,2	6,7	7,3	8,5	9,6	11,0	12,3	13,9	14,1	15,4	16,6	17,2	17,7	18,2
Канада	29,6	30,5	31,5	32,4	34,0	35,9	37,6	39,0	39,8	38,6	39,9	41,5	42,6	43,7	45,0
Китай	2,9	3,2	3,5	3,9	4,4	5,0	5,8	6,8	7,6	8,3	9,2	10,3	11,2	12,2	13,2
Чехія	16,5	17,5	18,1	19,2	20,6	22,7	24,9	26,9	27,9	26,6	27,4	28,5	28,7	29,0	30,0
Данія	32,7	33,6	34,2	34,9	36,7	38,7	41,3	42,6	42,9	40,7	41,7	42,9	43,2	43,5	44,6
Естонія	12,3	13,5	14,6	16,0	17,6	19,9	22,7	25,1	24,2	20,8	21,6	23,7	26,3	27,3	27,9
Фінляндія	27,4	28,7	29,5	30,7	32,7	34,5	36,9	39,7	40,6	37,3	38,7	40,4	40,3	40,3	40,7
Франція	28,5	29,5	30,1	30,7	32,3	33,6	35,2	36,7	37,3	36,3	37,3	38,7	39,3	40,0	40,5
Німеччина	29,5	30,7	31,2	31,5	32,7	34,0	36,5	38,8	39,9	38,1	40,1	43,2	44,2	44,9	46,2
Греція	20,1	21,2	22,2	24,0	25,8	26,8	29,1	30,9	31,3	30,1	28,8	26,9	25,6	25,2	26,0
Італія	28,6	29,8	30,3	30,9	32,0	33,1	34,7	36,1	36,1	34,2	35,1	35,9	35,6	35,3	35,1
Казахстан	7,7	9,0	10,0	11,0	12,3	13,8	15,6	17,3	17,9	17,8	19,1	20,6	21,7	23,1	24,1
Латвія	8,8	9,8	10,8	12,0	13,6	15,7	18,2	20,7	20,6	18,0	18,1	19,8	21,5	22,8	23,8
Молдова	1,8	2,0	2,2	2,4	2,6	2,9	3,2	3,4	3,7	3,5	3,8	4,2	4,2	4,7	5,0
Норвегія	46,5	48,3	49,5	50,6	53,8	56,6	59,2	61,9	62,5	61,2	61,5	62,6	64,6	65,4	67,2
Польща	11,6	12,0	12,3	13,0	14,1	15,1	16,5	18,2	19,3	19,9	21,0	22,4	23,2	24,0	25,2
Росія	10,5	11,3	12,1	13,3	14,7	16,2	18,1	20,1	21,6	20,1	21,2	22,6	23,7	24,3	24,4
Швеція	29,3	30,3	31,3	32,6	34,8	36,7	39,4	41,5	41,7	39,5	42,0	43,7	44,1	44,9	46,2
Великобританія	25,9	27,0	28,0	29,7	31,1	32,8	34,6	36,2	36,6	35,0	35,9	36,6	37,3	38,3	39,8
США	36,4	37,2	38,1	39,6	41,8	44,2	46,4	48,0	48,3	46,9	48,3	49,7	51,4	52,6	54,4
Грузія	2,6	2,8	3,0	3,4	3,8	4,3	4,9	5,8	6,1	6,0	6,6	7,3	8,0	8,5	9,2
Україна	4,0	4,5	4,8	5,4	6,3	6,8	7,5	8,4	8,8	7,6	7,7	8,3	8,5	9,7	8,7

ляндія – 40 700 дол. США, Норвегія – 67 200 дол. США, Швеція – 46 200 дол. США. Країни, що мають досить низький даний показник характеризуються структурною перебудовою економічної системи та ринковою трансформацією суспільних відносин. До них належать: Молдова – 5 000 дол. США, Грузія – 9 200 дол. США, Білорусь – 18 200 дол. США, Казахстан – 24 100 дол. США, Латвія – 23 800 дол. США. Україна також належить до країн з низьким рівнем ВВП на душу населення – 8 700 дол. США.

Для оцінки конкурентоспроможності товару часто апелюють до концепції Б. Баласси, згідно з якою конкурентна перевага полягає в досить великій частці, яку займає товар на міжнародному ринку, відповідно відсутність конкурентної переваги полягає в низькій частці цього товару на ринках експорту. Для цього використовують розроблений ним інструментарій – коефіцієнт порівняльних переваг (RCA), який має наступний вигляд:

$$RCA = (X_{ij} / X_{it}) / (X_{nj} / X_{nt}) = (X_{ij} / X_{nj}) / (X_{it} / X_{nt}), \quad (1)$$

де X – експорт;
 i – країна, яка досліджується;
 j – товар (або галузь промисловості);
 t – група товарів (або галузей промисловості);
 n – група країн.

Передбачається, що, коли значення коефіцієнта RCA перевищує одиницю, то країна є конкурентоспроможною у виробництві даного товару, якщо менше одиниці – країна не має конкурентної переваги. На перший погляд з допомогою коефіцієнта RCA можна ідентифікувати ті сектори економіки, в яких країна має конкурентну перевагу. Однак, головний недолік даного підходу – використання в розрахунках тільки даних з експорту, тоді як показники імпорту абсолютно не враховуються. Для компенсації недоліків цього підходу в якості додаткового використовується індекс Лафея, методологія якого полягає в одночасному урахуванні двох точок зору. Конкурентоспроможність оцінюється як: міжгалузева, тобто, коли країни експортують продукцію галузей, в яких вони спеціалізуються, та імпортують продукцію інших галузей; внутрішньогалузева – тобто торгівля однотипними товарами, яка найбільш інтенсивна, як правило, між розвиненими країнами. У цьому випадку країна одночасно є і експортером та імпортером товарів, що потрапляють в одну категорію продуктів. У зв'язку з цим, багато авторів вважають, що будь-яка оцінка конкурентоспроможності, заснована тільки на експорті, є неповною. Цей недолік, властивий коефіцієнту Баласси, усунутий в індексі Лафея (LafayIndex – LFI), який визначається наступним чином [14]

$$LFI_j^t = 100 \left(\frac{x_j^t - m_j^t}{x_j^t + m_j^t} - \frac{\sum_{j=1}^N (x_j^t - m_j^t)}{\sum_{j=1}^N (x_j^t + m_j^t)} \right) \frac{x_j^t + m_j^t}{\sum_{j=1}^N (x_j^t + m_j^t)}, \quad (2.2)$$

де x_j^t і m_j^t – експорт та імпорт продукції j в країну i ;
 N – кількість видів продукції.

У сутності формула являє нормовану різницю між відношенням чистого експорту продукції j до зовнішньоторговельного обороту товару j у певному році та відношенням сукупного чистого експорту до зовнішньоторговельного обороту, а також частки останнього за j -ої продукції у сукупному зовнішньоторговельному обороті певної країни. Позитивні значення індексу Лафея вказують на існування конкурентних переваг. Причому, чим більше значення коефіцієнта, тим вищий рівень конкурентоспроможності. Навпаки негативні значення свідчать про неконкурентоспроможність продукції. Іншою важливою властивістю індексу є його обмеження по мінімальному і максимальному значенню: від мінус 50 (повна деспеціалізація) до плюс 50 (повна конкурентоспроможність).

Для оцінки конкурентних переваг АПК доцільно застосовувати інтегральний метод. Досліджуючи конкурентні переваги за характером відношення до підприємства, слід враховувати вплив кожного з зовнішніх і внутрішніх формуючих їх факторів. Найчастіше оцінку проводять за результатами діяльності підприємства, але для забезпечення перспективної конкурентоспроможності необхідно прогнозувати вплив факторів на конкурентні переваги підприємств. У цьому випадку важливим є нарощування переваг у залежності від стадії розвитку підприємства. Труднощі у прогнозуванні та оцінці факторів викликає та обставина, що не всі фактори піддаються кількісному вираженню через відсутність даних у матеріалах звітності або неможливості розрахунку певних значень, а тому дослідники змушені застосовувати експертні оцінки, що звичайно знижує об'єктивність отриманих даних [7].

Однак наявність таких розрахунків є підставою для оперативного управління і розробки стратегії розвитку, орієнтованої на забезпечення конкурентоспроможності. Вважаємо, що оцінку конкурентних переваг можна провести за інтегральною формулою:

$$K_{кп} = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m a_i P_i * z_{ij} F_{ij}, \quad (2.3)$$

де $K_{кп}$ – інтегральна оцінка конкурентних переваг підприємства;

P_i – значення i -го конкурентної переваги;

n – кількість конкурентних переваг;

a_i – вагомість i -го конкурентної переваги;

F_{ij} – значення j -го фактора i -го конкурентної переваги;

m – кількість факторів конкурентної переваги;

z_{ij} – вагомість j -го фактору i -го конкурентної переваги.

Умовою розрахунку має бути $\sum a_i = 1$ і $\sum z_{ij} = 1$. Інтегральний коефіцієнт оцінки конкурентних переваг є основою формування потенційної конкурентоспроможності підприємства. Чим ближче коефіцієнт до 1, тим більша ймовірність того, що підприємство стане інвестором або ухвалить

рішення про вихід з бізнесу. В цьому випадку слід враховувати особливості ринку, на якому функціонує підприємство.

Таким чином, запропонований підхід визначає напрями управління конкурентними перевагами та конкурентоспроможністю в залежності від стадії економічного розвитку. Серед них слід виділити: аналіз і прогнозування конкурентних переваг на конкретній стадії економічного розвитку підприємств-виробників споживчих товарів і факторів досягнення конкурентоспроможності; посилення уваги на слабкі сторони і пошук нових конкурентних переваг, ґрунтуючись на аналізі слабких і сильних сторін підприємства; фокусування конкурентних переваг на досягнення стратегічних цілей функціонування підприємства [8, с. 139].

Висновки. Конкуренція та конкурентоспроможність – це невід’ємні складові сучасного бізнес-середовища. Відповідно до здійсненого аналізу, можна побачити взаємозалежність: високорозвинені країни-лідери, які досягли найвищих показників ВВП на душу населення також мають при цьому відкрити ринкову економіку, вільне ціноутворення, низькі митні бар’єри, висококонкурентне ринкове середовище, переважання приватної власності при одночасному її захисті, ефективне податкове адміністрування, податкову систему, підконтрольну платникам податків через демократичні представницькі інституції, ефективні державні організації з низьким рівнем корупції, прозорі суспільні та фінансові інститути – і, як наслідок, високі рейтинги міжнародної конкурентоспроможності.

Таким чином, очевидним є нерозривний зв’язок конкурентоспроможності на макро-, мезо- і мікро-рівні, а сучасні процеси глобалізації обумовлюють той факт, що міжнародна інтеграція посилює конкуренцію на національному рівні, яка, у свою чергу, суттєво впливає на конкурентоспроможність територій, галузей і підприємств. Можливість інтеграції представлених напрямків у теорії конкуренції і конкурентоспроможності обумовлена існуючою в сучасній науці концепцією просторової організації, яка дозволяє обґрунтувати наявність у розглянутих підходах загальних проблем диференціації соціально-економічного розвитку територій, галузей і підприємств з метою підвищення ефективності регіональної, структурної та конкурентної політики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації Монографія. – К.: КНЕУ, 2004, 104 с.
2. Базиліук Я. Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення [Текст]: монографія / Я. Б. Базиліук. – К., 2002. – 130 с.
3. Гончарук Т. І. Конкуренція: сучасна економічна характеристика та особливості http://lib.uabs.edu.ua/library/Article/Honcharuk_3.pdf
4. Горбонос Ф.В. Теоретичні аспекти економічних взаємовідносин як основи кооперації в аграрному секторі / Г.В. Черевко, Ф.В. Горбонос // Економіка України. – 2004. – № 8. – С. 63–71.
5. Закон України про економічну конкуренцію <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>
6. Лук’яненко Д. Г. Глобальна економічна інтеграція : монографія / Д. Г. Лук’яненко. – К. : ТОВ «Національний підручник», 2008. 2, с. 11–12.
7. [Малік М. Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: [монографія] / М. Й. Малік, О. А. Нужна. – К.: Інститут аграрної економіки, 2007. – 270с.]
8. (Новак Н. П. Розвиток та конкурентні переваги органічних аграрних підприємств у контексті забезпечення продовольчої безпеки / Н. П. Новак // Причорноморські економічні студії. – 2016. – Вип. 7. – С. 138-141.)
9. Педченко Н. С. Деякі аспекти конкуренції і конкурентоспроможності в ринковій економіці // Регіональні перспективи. – 2000. – № 4(11). – С. 48.
10. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер. – М. : Международные отношения. – 1993. – С. 52–53.
11. Риккардо Д. Начала политической экономии и податного обложения / Д. Риккардо. – М.: [б.в.], – 1935. – С. 294.
12. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Эксмо, 2007. – С. 415.
13. Самуельсон П. Экономика / П. Самуельсон // Том 2 – Москва – МГП «Алгон» – ВНИИСИ, 1992. – 414 с.
14. Balassa B. Intra-Industry Trade and the Integration of Developing Countries in the World Economy // International Economic Integration / ed. M. N. Jovanovic. – London: Routledge, 1998. – Vol. 3. – P. 35-42.
15. IMD World Competitiveness Yearbook <https://www.imd.org/uupload/imd.website/wcc/methodology.pdf>.
16. Karlof B. (2006), Delovaia strategija: kontseptsija, soderzhanie, simvoly [The A#Z of Management Concepts and Models], Ekonomika Publ., Moskov, Russia.

NSFR ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЧАСТИНА ПЕРЕДОВОГО МІЖНАРОДНОГО СТАНДАРТУ ЛІКВІДНОСТІ

NSFR AS A IMPORTANT PART OF ADVANCED INTERNATIONAL LIQUIDITY STANDARD

Актуальною залишається проблема платоспроможності та стабільності міжнародної банківської системи. Необхідним є застосування загальних принципів регулювання та методології банківських ризиків. Коефіцієнт чистого стабільного фінансування ліквідності (NSFR), одна з ключових реформ Базельського комітету, якій сприяє становленню більш стабільного банківського сектора. NSFR вимагатиме від банків підтримки стабільного фінансування по відношенню до складу їх активів і позабалансових зобов'язань. Ця реформа буде істотно впливати на прибутковість та вимагати трансформації бізнес-моделі багатьох українських банків.

Ключові слова: банківський нагляд, Базельський комітет з банківського нагляду, угода Базель III, ризик ліквідності, коефіцієнт чистого стабільного фінансування ліквідності (NSFR), високоякісні ліквідні активи, позабалансові зобов'язання.

Актуальним остається проблема платежеспособности и стабильности международной банковской системы. Необходимо использовать общих принципов регулирования и методологии банковских рисков. Коэффициент чистого стабильного финансирования ликвидности (NSFR), выступает одним из ключевых реформ Базельского комитета по становлению более стабильного банковского сектора.

NSFR будет требовать от банков поддержания стабильного финансирования по отношению к составу их активов и внебалансовых обязательств. Реформа будет существенно влиять на прибыльность и потребует трансформации бизнес-моделей многих украинских банков.

Ключевые слова: банковский надзор, Базельский комитет по банковскому надзору, соглашение Базель III, риск ликвидности, коэффициент чистого стабильного финансирования (NSFR), высококачественные ликвидные активы, внебалансовые обязательства.

The problem of payment ability and stability of the international banking system remains important. It is necessary to implement fundamental principles of regulation and methodology of banking risks. The Net Stable Funding Ratio (NSFR), one of the Basel Committee's key reforms to promote a more resilient banking sector. The NSFR will require banks to maintain a stable funding profile in relation to the composition of their assets and off-balance sheet activities. This reform will fundamentally impact profitability and require transformation of the business models of many banks of Ukrainian.

Key words: banking supervision, Basel Committee on Banking Supervision, Basel III, liquidity risk, the Net Stable Funding Ratio (NSFR), high-quality liquid assets (HQLA), off-balance sheet activities.

УДК 336.711.61:005.416

Павлюк О.О.

к.е.н., доцент, докторант кафедри міжнародних фінансів
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Постановка проблеми. Під час світової фінансової кризи, яка почалася в 2007 році, особливо на ранніх стадіях, банки, незважаючи на достатній рівень капіталу, стикалися з труднощами забезпечення себе достатньо ліквідними активами. Різка зміна кон'юнктури ринку, показала, що проблема нестачі ліквідності може тривати протягом тривалого періоду часу і негативно впливати на банківську систему. Тому виникла необхідність дій центральних банків та Базельського комітету в галузі розробки спеціальних інструментів для підтримки функціонування як грошових ринків, так і фінансових установ. Банківська система України також зазнала вплив криз, які були пов'язані з ліквідністю. Однак, за останні роки не було проведено жодних досліджень впливу таких криз на банківський сектор, дослідження стану банків, які постраждали внаслідок кризи ліквідності, а також виявлення слабких місць урегулюванні банків, особливо в питаннях ліквідності. Тому тема статті залишається актуальною для банківської системи України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базельський Комітет у 2008 році опублікував принципи управління ризиком ліквідності та нагляду [10]. Ці принципи містять докладні рекомендації з

управління ризиками та нагляду за ризиком ліквідності і повинні сприяти кращому управлінню ризиками в цій критичній області, але за умов, якщо є повна їх реалізація банками і наглядовими органами. Таким чином, Комітет буде продовжувати стежити за здійсненням наглядових органів для того, щоб банки дотримуватися цих основоположних принципів.

На додаток до цих принципів, Комітет розробив мінімальні стандарти для фінансування ліквідності. Ці стандарти були розроблені для досягнення двох окремих, але взаємодоповнюючих цілей. Перша мета полягає в тому, щоб сприяти короткостроковій стійкості профілю ризику ліквідності банку, гарантуючи, що він володіє достатніми високоякісними активами, щоб пережити значний сценарій стрес, протягом одного місяця. Друга мета полягає в тому, щоб сприяти стійкості протягом більш тривалого часового горизонту за рахунок створення додаткових стимулів для банків, щоб фінансувати свою діяльність з більш стабільними джерелами фінансування на постійній основі. Для цієї мети було розроблено коефіцієнт чистого стабільного фінансування ліквідності (NSFR), який має часовий горизонт один рік і забезпечував стійку структуру термінів погашення

активів і зобов'язань. Ці два стандарти складаються в основному з конкретних параметрів, які на міжнародному рівні "гармонізовані" з заданими значеннями. Певні параметри, однак, містять елементи, які можуть прийматися на розсуд національних органів для відображення особливостей певної юрисдикції. У цих випадках параметри повинні бути прозорими і чітко викладені у правилах кожної юрисдикції, щоб забезпечити ясність і у межах юрисдикції і на міжнародному рівні.

Регулювання ліквідності банківської системи України засобами НБУ здійснюються Постановою Правління НБУ №615 від 17.09.2015 "Про затвердження Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи"[11]. Що стосується пруденційного нагляду, то він здійснюється на підставі Постанови №368 "Про затвердження інструкції регулювання банків в Україні"[12], шляхом встановлення нормативів миттєвої ліквідності (Н4), поточної ліквідності (Н5), короткострокової ліквідності (Н6). Ці показники вже досить тривалий час не змінювалися та не реформувалися.

Постановка завдання. Основним завданням статті є порівняльний аналіз рекомендацій Базельського комітету стосовно стандартів ліквідності, зокрема, NSFR та підходів до аналізу ліквідності українськими банками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Коефіцієнт чистого стабільного фінансування ліквідності (NSFR), один з ключових показників реформ Базельського комітету, якій розроблений з метою сприяння створення стабільного банківського сектора. NSFR вимагатиме від банків підтримувати стабільне фондування їх активів як на балансових рахунках, так і на позабалансових рахунках з метою створення стійкого фінансування. Коефіцієнт спрямований на зменшення ймовірності того, що порушення в роботі банку пов'язані з регулярними джерелами фінансування. Такі порушення можуть негативно вплинути на ліквідність, що призведе до збільшення ризику невиконання зобов'язань і може призвести до більш широкого системного стресу. NSFR сприяє більш точній оцінці ризику фінансування всіх балансових та позабалансових статей балансу, а також сприяє стабільності фінансування.

Труднощі, з якими стикаються деякі банки виникли з невдач дотримуватися основних принципів управління ризиком ліквідності. У відповідь на це у 2008 році Комітет опублікував принципи управління ризиком ліквідності (Principles for Sound Liquidity Risk Management and Supervision ("Sound Principles")) в якості основи формування банківської ліквідності. Принципи пропонують докладний посібник з управління ризиками та нагляду за ризиком ліквідності і фінансування, що повинно спри-

яти кращому управлінню ризиками у цій критичній області, за умови, що вони повною мірою реалізовані банками і наглядовими органами. Такими напрямами роботи комітет ще більше зміцнив свої рекомендації шляхом розробки двох мінімальних стандартів для фінансування та ліквідності. Ці стандарти розроблені для досягнення двох окремих, але взаємодоповнюючих цілей. Перший полягає у сприянні короткостроковій стійкості профілю банку ризику ліквідності, гарантуючи те, що банк буде мати достатньо високої якості ліквідні активи (HQLA) протягом 30 днів. З цією метою Комітет розробив коефіцієнт покриття ліквідності (LCR) та NSFR, мета якого полягає у тому, щоб зменшити ризик фінансування протягом більш тривалого часового горизонту.

У 2010 році Комітет погодився розглянути розвиток NSFR протягом всього періоду спостереження. У центрі уваги даного огляду є робота над усуненням непередбачених наслідків цього показника для функціонування фінансового ринку і економіки, а також щодо вдосконалення його конструкції по відношенню до ряду ключових питань, а саме: вплив на роздрібну складову банківського бізнесу (робота з фізичними особами); вплив на короткострокові розриви ліквідності (короткостроковий дисбаланс активів і зобов'язань), а також аналіз кошів ліквідності за активами та пасивами до одного року. Відповідно до графіка, якій визначений Комітетом у 2010 році, NSFR стане мінімальним стандартом на 1 січня 2018 року.

У самому загальному вигляді, NSFR визначається, як кількість доступного стабільного фінансування по відношенню до кількості необхідного стабільного фінансування. Це співвідношення має дорівнювати щонайменше 100% на постійній основі. "Доступне стабільне фінансування" визначається як частина капіталу і зобов'язань, як очікується, буде надійним протягом часового горизонту до одного року. Сума необхідного стабільного фінансування конкретної фінансової установи є функцією характеристик ліквідності і залишкових термінів погашення різних активів, що належать цій організації, а також її позабалансових рахунків.

$$\frac{\text{Доступний обсяг стабільного фінансування}}{\text{Необхідний обсяг стабільного фінансування}} \geq 100\%$$

NSFR складається головним чином з узгоджених на міжнародному рівні визначень і калібрувань. Деякі елементи, проте, залишаються предметом національного нагляду та регулювання з урахуванням юрисдикції та її конкретних умов. У цих випадках національна свобода дій повинна бути викладені в правилах кожної юрисдикції.

Ключовим компонентом банківського наглядового підходу до ризику фінансування є те, що NSFR повинен бути підкріплений оціночною роботою з боку наглядових органів, які можуть вимагати від окремого банку адаптувати більш суворі

стандарти для відображення його профілю ризику фінансування (аналіз активів з точки зору їх строкості погашення) та оцінки наглядових органів його відповідності з принципами.

Суми доступних стабільних ресурсів необхідно уточнювати у стандартах для відображення передбачуваного рівня стабільності зобов'язань та ліквідності активів. Таке уточнення здійснюється за двома критеріями:

1. Строк обслуговування активів – строк погашення зобов'язань перед банком. Довгострокові зобов'язання виступають більш стабільними для розрахунку NSFR, ніж короткострокові.

2. Тип ресурсу та контрагента. NSFR уточнюється під впливом припущення, що короткострокові депозити з терміном погашення до одного року, депозити надані роздрібними клієнтами та фінансування, яке надано клієнтам малого бізнесу виступають більш стабільними ресурсами, ніж ресурси корпоративного бізнесу на такий же строк.

При визначенні необхідних сум стабільних ресурсів (стабільного покриття фінансування) різних активів, необхідно брати до уваги наступні критерії:

- забезпечення кредитної діяльності стабільним фінансуванням – NSFR повинен враховувати безперервність процесу кредитування реальної економіки, зокрема, це фінансування не тільки відповідних сум за контрактами (умовно-детермінованих потоків), а і забезпечення фінансування нових кредитів (недетерміновані потоки);

- NSFR повинен враховувати поведінку банку, зокрема, уточнюватися у відповідності до створення умов для пролонгації кредитів (після погашення знову надається новий кредит);

- важливим є строківість активів, оскільки NSFR передбачає, що де-які активи з короткими строками (менше ніж один рік) будуть потребувати меншу пропорцію стабільного фінансування, оскільки частина активів банку може погашатися;

- якість активів. NSFR передбачає, що неотражені високоліквідні активи, можуть бути продані та використані для гарантування додаткового фінансування.

Слід зауважити, що додатковими джерелами стабільного фінансування для підтримки невеликих сум можуть бути позабалансові зобов'язання по ліквідності. Позабалансові рахунки – це рахунки на яких знаходяться суми взятих умовних зобов'язань. Актуальним є дослідження історії обслуговування таких зобов'язань, як складової ліквідності, шляхом планування, прогнозування та переоцінки.

Для вимірювання ризику ліквідності українські банки використовують структуру активів і пасивів, побудовану з урахуванням термінів операції по кожній валюті. Для оцінки ризику ліквідності

будується календар грошових потоків – розклад платежів по відсотках і основній сумі боргу. Такі показники ліквідності не змінювалися та не реформувалися докорінно, хоча банківська система пройшла через кризи, які були пов'язані з ліквідністю. Нові вимоги до капіталу банків затверджені постановою Правління НБУ від 12.05.2015 №312 "Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні" [14]. З січня 2019 року для системно важливих банків встановлюються значення нормативів миттєвої ліквідності (Н4) – не менше 30 %, максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) – не більше 20%.

Висновки дослідження:

1. Принципи управління ризиком ліквідності Principles for Sound Liquidity Risk Management and Supervision ("Sound Principles"), які опубліковані в 2008 році Базельським комітетом, пропонують докладний посібник з управління ризиками та нагляду, зокрема, за ризиком ліквідності і повинні допомогти сприяти поліпшенню управління ризиками в цій найважливішій галузі, за умови, що вони повною мірою реалізовані банками і наглядовими органами.

2. Ключовим компонентом банківського наглядового підходу до ризику фінансування є те, що NSFR повинен бути підкріплений оціночною роботою з боку наглядових органів, які можуть вимагати від окремого банку адаптувати більш суворі стандарти для відображення його профілю ризику фінансування.

3. Банківська система України потребує відновлення шляхом запуску механізмів кредитування, а також підвищення довіри населення до банків. Оскільки, протягом останніх років багато банків зазнали банкрутства, то необхідним є проведення дослідження для визначення скільки банків постраждало внаслідок кризи ліквідності з метою визначення слабких місць регулювання та етапів поступового запровадження рекомендацій Базельського Комітету, які повинні мати стимулюючий ефект. Цим та іншим питанням регулювання банківських ризиків та банківської ліквідності, зокрема, планується присвятити наступні дослідження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базельський комітет банківського нагляду, Третя базельська угода (Third Basel Accord). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org>.
2. Directives 2006/48/EC of the European Parliament and of the Council of 14 June 2006 on the capital adequacy investment firms and credit institutions. [Електронний ресурс]/The European Parliament and the Council. -2006.- Режим доступу ресурсу: ec.europa.eu/finance/bank/regcapital/index_en.htm.
3. Directives 2006/49/EC of the European Parliament and the Council. The capital adequacy

of investment firms and credit institutions [Електронний ресурс] / The European Parliament and the Council. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: www.eur-lex.europa.eu.

4. Directive 2013/36/EU on access to the activity of credit institutions and the prudential supervision of credit institutions and investment firms (CRD IV) [Електронний ресурс]/The European Parliament and the Council. -2006.- Режим доступу ресурсу: ec.europa.eu/finance/bank/regcapital/legislation-in-force/index_en.htm.

5. Directive 93/6/EEC of 15 March 1993 on the capital adequacy of investments firms and credit institutions.[Електронний ресурс]/The European Parliament and the Council. -2006.- Режим доступу до ресурсу:ec.europa.eu/finance/bank/regcapital/legislation-in-force/index_en.htm.

6. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року [Електронний ресурс] // Постанова Правління НБУ №391 від 18.06.2015. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: www.bank.gov.ua/doccatalog

7. Методологические аспекты управления банковскими рисками. Финансовый менеджмент.-2001. – №1. – [Електронний ресурс].-Режим доступу до ресурсу: <http://www.dis.ru/fm/arhiv/2001/1/2.html>

8. Постанова Правління НБУ № 361"Про схвалення методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України" [Електронний ресурс]. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: www.bank.gov.ua/doccatalog.

9. Постанова Правління НБУ №104 "Методичні вказівки з інспектування банків"Система оцінки ризиків" [Електронний ресурс]. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: www.bank.gov.ua/doccatalog.

10. Principles for Sound Liquidity Risk Management and Supervision [Електронний ресурс]. – 2008. – Режим доступу до ресурсу:<http://www.bis.org/publ/bcbs144.htm>

11. Постанова Правління НБУ №615 від 17.09.2015 "Про затвердження Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи" [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>

12. Постанова Правління НБУ №368 від 28.08.2001 "Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні". [Електронний ресурс]. – 2001. – Режим доступу до ресурсу:www.bank.gov.ua/doccatalog/document

13. Постанова Правління НБУ №364 від 17.09.2012 "Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу". [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1590-12>

14. Постанова Правління НБУ №312 від 12.05.2015 "Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні"[Електронний ресурс]. – 2015/ – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1590-12>.

15. Regulation (EU) №575/2013 on prudential requirements for credit institutions and investment firms (CRR). [Електронний ресурс]/The European Parliament and the Council. – 2006. – Режим доступу ресурсу:ec.europa.eu/finance/bank/regcapital/legislation-in-force/index_en.htm

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ І РОЗРОБКА МЕХАНІЗМІВ РОЗВИТКУ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

SETTING PRIORITIES OF ECONOMIC POLICY AND MECHANISMS OF DEVELOPMENT FOR POST-INDUSTRIAL ECONOMY

У роботі проаналізовано характерні особливості індустріальної та постіндустріальної економік. У статті проаналізовано роль інновацій в економічному розвитку. Стаття представляє реальну ситуацію в галузі інноваційних технологій в Україні та її майбутніх тенденцій введення до міжнародного інноваційного ринку. Визначено результати системних досліджень в Україні стану індустрії інноваційного розвитку і своєрідні тенденції. Визначені основні пріоритети економічної політики постіндустріалізації економіки України.

Ключові слова: постіндустріальне суспільство, інноваційний розвиток, інтелектуальний потенціал, постіндустріальна економіка, інноваційна інфраструктура, інноваційні чинники, інноваційна політика, конкурентоспроможність, економічний потенціал, економічна політика.

В работе проанализированы характерные особенности индустриальной и постиндустриальной экономик. В статье проанализирована роль инноваций в экономическом развитии. Статья представляет реальную ситуацию в области инновационных технологий в Украине и ее будущих тенденций введения в международный инновационный рынок. Определены результаты системных исследований в Украине состояния

индустрии инновационного развития и своеобразные тенденции. Обозначены основные приоритеты экономической политики постиндустриализации экономики Украины.
Ключевые слова: постиндустриальное общество, инновационное развитие, интеллектуальный потенциал, постиндустриальная экономика, инновационная инфраструктура, инновационные факторы, инновационная политика, конкурентоспособность, экономический потенциал, экономическая политика.

The paper discusses the futures of the industrial and post-industrial economies. This paper analyzes the role of innovation in development. The article presents the real situation in the field of innovation techniques in Ukraine and its future trends of entering to the international innovation market. The results of the system research of the Ukraine industry innovative development condition are presented in the article, and the peculiar tendencies and regular patterns are defined. The main priorities of economic policy post-industrialization economy of Ukraine are determined.

Key words: post-industrial society, innovative development, intellectual potential, post-industrial economy, innovation infrastructure, innovation factors, innovation policy, competitiveness, economic potential, economic policy.

УДК 330.341

Головко Л.С.

старший викладач кафедри економіка підприємства,
Комунальний вищий навчальний заклад
«Інститут підприємництва «Стратегія»
Дніпропетровської обласної ради»

Бончук Т.В.

асистент кафедри економіка підприємства,
Комунальний вищий навчальний заклад
«Інститут підприємництва «Стратегія»
Дніпропетровської обласної ради»

Постановка проблеми. У сучасному світі економічно розвинені країни прискореними темпами здійснюють перехід від індустріального до постіндустріального інформаційного суспільства.

Важливим індикатором стану економіки країни є визначення її позиції у світі стосовно інвестиційної привабливості, інноваційності, конкурентоспроможності, загального економічного потенціалу. У сучасному соціумі господарським орієнтиром сталого розвитку є поступове домінування у світовому господарстві постіндустріального укладу економіки. Визначення ролі інституційної системи на сучасному етапі суспільного розвитку постає ключовою методологічною задачею оптимізації системи регулювання національної економіки, бюджетно-фіскального перерозподілу, концентрації ресурсів на пріоритетах соціально-економічного розвитку.

Формування постіндустріального суспільства потребує вивчення та використання досвіду щодо розробки та реалізації стратегій інноваційного

забезпечення конкурентоспроможності національних економік. Незважаючи на високий рівень зацікавленості вчених зазначеною тематикою, проблема інноваційного розвитку економіки в умовах постіндустріальних тенденцій та інтеграції економіки України у світовий економічний простір не втрачає своєї актуальності.

Актуальність досліджуваної проблематики також обумовлена тим, що найефективнішим шляхом виходу національної економіки з кризового стану є трансформаційні процеси становлення постіндустріальної інформаційної економіки та формування нового інституціонального середовища в «економіці знань».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Характерні особливості постіндустріального етапу розвитку суспільства окреслювали у своїх працях такі зарубіжні дослідники, як: І. Валлерстайн, Д. Белл, А. Турен, В. Іноземцев, Д. Тапскотт, М. Кастельс, А. Тоффлер та ін. Серед вітчизняних дослідників істотний внесок у розробку зазна-

ченої проблематики зробили М. Згуровський, Г. Почепцов, С. Чукут, Л. Мельник, П. Клімушкін, дослідницький колектив НБУВ під керівництвом академіка НАН України О. Онищенко та ін. Розвиток наукових досліджень сьогодення потребує осмислення напрацьованих результатів і синтезу наявного доробку.

Постановка завдання. Дослідження пріоритетів економічної політики в умовах розвитку постіндустріальних тенденцій зумовлює постановку таких цілей: дослідити інституціональний аспект передумов побудови постіндустріальної економіки та складових процесу постіндустріалізації національної економіки; окреслити пріоритети економічної політики розвитку постіндустріальної економіки, враховуючи якісні особливості постіндустріальної економіки та їх вплив на конкурентоспроможність країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін "постіндустріальна економіка" був запропонований у 50-60 роках ХХ століття. Спочатку постіндустріальне суспільство розглядалось у межах лише сталого розвитку, лінійного прогресу, економічного зростання та підвищення добробуту. З кінця 60-х років даний термін починає характеризуватися масовим розповсюдженням творчої, інтелектуальної праці, якісно зростаючим обсягом і значенням наукового знання та інформації, розвитком засобів комунікації, переважаням в структурі національного господарства сфер послуг науки, освіти, культури, охорони здоров'я над промисловістю та сільським господарством. У 70-80-х роках з'являється термін "інформаційне суспільство", який використовується для визначення цивілізації, заснованій на зростаючому значенні процесу активного використання інформаційних ресурсів у перетворюючій діяльності суспільства.

В економічній теорії постіндустріального суспільства виділяють три стадії еволюції господарства.

Перша – доіндустріальне суспільство, в якому майже вся робоча сила у поєднанні з простими засобами виробництва зайнята виготовленням предметів споживання, а механізм обміну і розподілу є неефективним.

Друга – індустріальне суспільство, в якому перехід від виготовлення продуктів з природних матеріалів до їх виробництва призводить до підвищення ефективності виробництва за рахунок використання капіталу.

Третя – постіндустріальне суспільство, в економіці якого пріоритет переходить від переважного виробництва товарів до виробництва послуг, проведення досліджень, на розвиток людської особистості, підносить цінність людини, яка стає більш задіяною не тільки в природні і технологічно-трудова, а й в соціокультурні процеси.

На сучасному етапі розвитку концепції постіндустріалізації чітко не визначені основні критерії та індикатори, за допомогою яких можна визначити рівень постіндустріалізації економіки країни. Найчастіше до кількісних критеріїв відносять такі: відсоткову частку послуг у ВВП; видатки на освіту та НДДКР; обсяг експорту інноваційної та високотехнологічної продукції; зовнішня торгівля товарами ІКТ; кількість зареєстрованих патентів; частка країни у світовому ринку інновацій; ефективність фінансових вкладень у сферу НДДКР; кількість та ефективність інноваційно-виробничих структур; частка національних витрат на НДДКР у загальносвітовому показнику.

Постіндустріальне суспільство – це стадія суспільного розвитку, яка приходить на зміну індустріальному суспільству. Якщо попередня модель була зорієнтована на збільшення матеріального продукту за рахунок додаткової енергії, сировини, праці, то нова передбачає посилення фактора знань, інформації, використання відновлюваних видів енергії, захист довкілля. Постіндустріальне суспільство – це суспільство, в якому сфера послуг має пріоритетний розвиток і переважає над обсягом промислового виробництва та виробництвом сільськогосподарської продукції [3].

Постіндустріальне суспільство можна визначити як суспільство, в економіці якого в результаті науково-технічної революції і істотного зростання доходів населення змістився пріоритет від переважного виробництва товарів до виробництва послуг, а домінуючим виробничим ресурсом стали інформація і знання. Тобто наукові розробки стають головною рушійною силою економіки. Тому найбільш цінними якість є рівень освіти, професіоналізм, здатність до навчання і креативність працівника.

У постіндустріальній економіці найбільший внесок у вартість матеріальних благ, які виробляються саме всередині цієї економіки, вносить кінцева складова виробництва – торгівля, реклама, маркетинг, тобто сфера послуг, а також інформаційна складова у вигляді патентів, НДДКР і т. ін.

Для прискорення переходу економіки України від індустріального до пістіндустріального суспільства необхідно визначити набір економіко-політичних умов.

Перш за все необхідно забезпечити політичну стабільність та адекватність політичного режиму задачам, які постають перед країною в період подолання розриву між країнами, що вже мають ознаки постіндустріалізації. Якщо індустріальний розвиток інших країн потребував авторитарних режимів, здатних сконцентрувати сили та засоби на пріоритетних напрямках, то постіндустріальний перехід можливий лише в умовах стійкої демократії. У суспільстві, розвиток якого ґрунтується на русі інформаційних потоків і індивідуалізації потреб, необхідно ство-

рити відповідні політичні передумови – інститути, які гарантуватимуть політичну і інтелектуальну свободу та інтелектуальну власність.

Формування адекватної системи відносин власності є однією з головних фундаментальних задач державного регулювання. У постіндустріальному суспільстві необхідно гарантувати права приватної власності, що безпосередньо пов'язано з забезпеченням умов для творчої особистості. У першу чергу мова йде про проблеми функціонування та забезпечення прав інтелектуальної власності.

Політична свобода в постіндустріальному суспільстві тісно пов'язана з економічною свободою. Статистичним показником, який відображає рівень економічної свободи, є бюджетне навантаження у ВВП. Для вирішення задач переходу до постіндустріального суспільства бюджетне навантаження повинно бути нижче, ніж у країн з ознаками постіндустріалізації. Це дозволить відносно більші ресурси залишити в розпорядженні приватних економічних суб'єктів, що дасть їм змогу впроваджувати інновації.

Інноваційний тип економічного розвитку дедалі більше стає тим фундаментом, який визначає економічну міць країни та її перспективи на світовому ринку. Інноваційний процес у сучасному розумінні не обмежується першою появою на ринку нового продукту, послуги або доведенням до проектної потужності нової технології. По мірі розповсюдження інновація вдосконалюється, стає більш ефективною, набуває раніше не відомих споживчих властивостей. Це відкриває для неї нові сфери застосування, ринки, нових споживачів. Сукупний суспільний результат інновації є позитивним саме завдяки механізму дифузії інновацій. Інновація внаслідок свого комплексного розгортання утворює нову технологічно-соціально-економічну підсистему суспільства, яка складається з: галузей, які здійснюють інновацію; галузей, які поширюють нову технологію та поглиблюють її економічні переваги; галузей, що виникають у "шлейфі" розвитку нового технологічного стилю [5].

Узагальненим показником для вимірювання рівня інновацій в країні є Глобальний інноваційний індекс, розроблений спільно Бостонською консалтинговою групою, Національною асоціацією виробників та Інститутом виробництва. Він охоплює комерційні результати інноваційної діяльності в країнах, активність урядів із заохочення та підтримки інноваційної діяльності у державній політиці. У рейтингу країн світу за індексом інновацій 2013 року лідерами є Швейцарія, Швеція, Велика Британія, Нідерланди, США. Україна за Глобальним індексом інновацій посіла 71 місце, що на 8 позицій нижче за позиції 2012 р. і на 11 – за 2011 р. [4].

Інноваційний тип розвитку – це спосіб економічного зростання, який ґрунтується на постійних

і систематичних інноваціях, орієнтованих на суттєве поліпшення всіх аспектів діяльності економічної системи та формування відносно стійких конкурентних переваг [1].

У постіндустріальному суспільстві найбільший розвиток отримують наукомісткі, ресурсозберігаючі та інформаційні технології («високі технології»). Це, зокрема, мікроелектроніка, програмне забезпечення, телекомунікації, робототехніка, виробництво матеріалів з наперед заданими властивостями, біотехнології та ін. Інформатизація пронизує всі сфери життя суспільства: не тільки виробництво благ і послуг, але і домашнє господарство, а також культуру і мистецтво.

Важлива риса постіндустріального суспільства – посилення ролі і значення людського фактора. Змінюється структура трудових ресурсів: зменшується частка фізичного і зростає частка розумового висококваліфікованого і творчої праці. Збільшуються витрати на підготовку робочої сили: витрати на навчання та освіту, підвищення кваліфікації та перекваліфікації працівників.

Сучасна "нова економіка" – це виробництво і використання нових знань, перетворення їх на повноцінний фактор виробництва, який відіграє провідну роль у системі факторів [3].

Бюджетне навантаження є проблемою не лише кількісною, але й структурною. Головними є не лише масштаби державного втручання, а й напрями використання бюджетних коштів. Пріоритетними повинні стати такі галузі, які дозволять країні пришвидшити перехід до постіндустріального суспільства:

- машинобудування (виробництво авіаційної і ракетно-космічної техніки, транспортне машинобудування, енергетичне машинобудування);
- приладобудування (технічне переоснащення систем зв'язку й транспорту, реалізація енергозберігаючих технологій, виробництво діагностичних систем і медичної апаратури, виробництво елементної бази й комплектуючих);
- розвиток виробництва оборонно-промислового комплексу (виробництво радіолокаційних систем, ракетних систем широкого спектру призначення, засобів радіо- та космічного зв'язку);
- розвиток гірничо-металургійного комплексу на базі ресурсозберігаючих, екологічно чистих технологій;
- розвиток хімічної та нафтохімічної промисловості (виробництво гумових і пластмасових виробів, хіміко-фармацевтичної промисловості);
- інформаційні технології [8].

Власне сучасні високотехнологічні галузі виступають переважно, як галузі глобальної конкуренції за Індексом готовності до функціонування у глобальних мережах (ІГФГМ), який розробляють фахівці Всесвітнього економічного форуму в Давосі [2].

Постіндустріалізація передбачає формування нової системи інститутів. З інституційної точки зору відмінні риси постіндустріальної економіки повинні проявитися в зміні цінностей і норм поведінки господарюючих суб'єктів, у зміні індивідуальних стратегій їх економічної поведінки в різних сферах (у виробництві, в трудових відносинах, у відносинах власності, у споживанні і т.п.), а також у зміні правил, що регулюють ці дії (формальних і неформальних інститутів). Поширеним є уявлення про те, що це – цінності, норми і інститути, які забезпечують господарюючому суб'єкту вільну контракцію, мобільність і можливість вибору серед різних країн найбільш сприятливих господарських умов для своєї діяльності. Подібний «ідеал» ефективних інститутів виявляється недосяжним навіть для розвинених країн, які останнім часом навіть підсилюють бар'єри для вільного руху капіталів з метою захисту національних інтересів. У країнах, що не закінчили модернізацію власної економіки, інституціональне середовище об'єктивно відрізняється від подібного ідеалу. Інституціональне середовище української економіки в даний час представляє низку локальних інституціональних середовищ, які розрізняються як за економічними стратегіями, що реалізуються індивідами, так і за нормами, що регулюють їх поведінку. При цьому відмінність між локальними інституціональними середовищами простежується за двома основними лініями.

По-перше, вони виявляються різнотипними з точки зору цільової функції господарських суб'єктів: орієнтованими на виживання або на розвиток; орієнтованими на традиційний або інноваційний шлях розвитку, які мобілізують ресурси традиційного типу або ресурси виробництва нового знання та інформації. По-друге, інституціональні середовища різних регіонів країни, однотипні за існуючими нормами поведінки і правилами,

що регулюють взаємодію економічних суб'єктів. Таким чином, існування якісно неоднорідних інституційних середовищ української економіки, розосереджених по території країни, можна визначити, як сегментацію, яка характеризується наявністю істотних кордонів, що розділяють господарюючих суб'єктів за реалізованими стратегіями економічного дії, призводять до появи попиту на різні інститути і різну промислову і соціальну політику держави (табл. 1).

Політика формування інститутів повинна бути спрямована як на українську інтеграцію постіндустріального сектора, так і на інтеграцію мережі постіндустріальної економіки з індустріальним сектором. Для цього треба пройти доіндустріалізацію («нову індустріалізацію») країни і більш повне економічне освоєння її простору, а значить, і створити відсутні для індустріального сектора інститути.

Необхідно зауважити, що побудова постіндустріального суспільства можлива лише на базі розвиненої економіки, яка б забезпечувала розширене суспільне відтворення. Як свідчить практика, найбільш конкурентоспроможні ті країни, що перейшли на стадію постіндустріального розвитку та використовують у своєму зростанні інновації та продукти НТП. Це підтверджує Індекс глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму, адже у першу десятку лідерів рейтингу 2011–2012 рр. увійшли такі країни, як Швейцарія (індекс 5,74), Сінгапур (5,63), Швеція (5,61), Фінляндія (5,47), США (5,43), Німеччина (5,41), Нідерланди (5,41), Данія (5,40), Японія (5,40), Велика Британія (5,39). Економіка постіндустріального суспільства суттєво підтримується державним соціальним забезпеченням, піклуванням про непрацездатних та охороною здоров'я [6].

Щодо сучасного стану економіки України відбулися певні зрушення, що носили як позитивний, так і негативний характер. Для одних

Таблиця 1

Елементи інституційного середовища трансформації економіки

Інститути	Індустріальне суспільство	Постіндустріальне суспільство
Інститути регулювання соціально-трудова відносин	Інститути гарантій трудових прав робітника, забезпечення стабільності зайнятості	Інститути забезпечення гнучкості соціально-трудова відносин, ринку праці, мобільності робітника
Інститути регулювання інвестицій в людський капітал	Інститути державних і приватних інвестицій в професійну освіту, інститути закріплення кваліфікованих кадрів на підприємствах	Інститути приватних інвестицій в людський капітал і підвищення рівня його капіталізації у відносинах із роботодавцями
Інститути системи ринків	Інститути кооперації виробництва, формування етапів створення вартості, інститути концентрації фінансового капіталу	Інститути ринку інноваційної продукції, інститути сучасного фінансового ринку, переливу капіталів і перерозподілу контролю власності
Інститути у сфері державної соціально-економічної політики	Інститути промислової політики, державної системи соціальних гарантій, соціально-економічні програми розвитку	Інститути лібералізації та відкритості економіки, інститути самозахисту робітника, інститути приватних заощаджень

Джерело: [7]

суб'єктів господарювання вони виявились катализатором подальшого економічного зростання, для інших – чинником загострення суперечностей у системі функціонування [4].

Інноваційна політика тільки нещодавно з'явилася як поєднання науково-технічної та промислової політики. Її відсутність сигналізує про наявність того факту, що знання у всіх формах грають критичну роль в економічному прогресі, що інновації знаходяться у серцевині цієї «основної на знаннях економіки», а також, що інновації є більш складним та системним явищем, ніж раніше вважалося. Системний підхід до інновацій зміщує центр політики у бік взаємодії між інститутами, при цьому переміщуючи увагу на процеси взаємодії як у створенні знань, так і у їх розповсюдженні й застосуванні. Термін «національна інноваційна система» був спеціально створений для цього комплексу інститутів та потоків знань.

Державна інноваційна політика – система заходів органів держави, метою якої є створення умов для найкращого розвитку інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, підвищення конкурентоспроможності національної наукоємної продукції, розроблення й удосконалення нормативно-правової бази й розвиток інноваційного середовища.

Існують три головні категорії факторів, в першу чергу пов'язаних з інноваціями, що відносяться до комерційних підприємств, науково-технічних установ, передачі й освоєння технологій знань і навичок. Діапазон можливостей для інновацій знаходиться під впливом набору факторів таких, як: оточення закладів, правове регулювання, макроекономічне становище та інші умови, які існують незалежно від будь-яких аспектів інновацій.

Інновація в соціально-економічній системі є способом якісно більш ефективного використання ресурсів. Стратегічний суспільний ефект інновацій полягає в тому, що інновації здійснюють прискорення зростання продуктивності факторів виробництва; забезпечують прискорення зростання обсягів виробництва; прискорюють структурні зрушення, сприяють перерозподілу ресурсів; поліпшують конкурентоспроможність [9].

Систематизація концепцій генезису та еволюції економічних трансформацій, визначення ролі інститутів держави, ринку, суспільства у реалізації постмодернізаційного процесу, розробка шляхів посткризового розвитку національної економіки в контексті формування постіндустріальної інформаційної економіки за умов глобалізації світової економіки є визначальними пріоритетами економічної політики.

Висновки. З метою розробки відповідних концептуальних засад обґрунтовано теоретичні аспекти і визначено пріоритети економічної політики і розробки механізмів розвитку постіндустріальної економіки.

Досліджено основні характерні риси постіндустріального суспільства, якісні особливості постіндустріальної економіки та їх вплив на конкурентоспроможність економіки країни в контексті становлення постіндустріальної інформаційної економіки, особливості соціально-економічної сфери в аспекті інноваційного розвитку економіки, а саме інноваційні чинники в умовах розвитку постіндустріальних тенденцій.

У процесі дослідження було прийнято за висхідну ідею, що представлені теоретичні аспекти щодо діагностики чинників формування постіндустріального суспільства актуалізують питання стратегічних напрямків економічної політики в аспекті формування постіндустріальної економіки і, водночас, дають змогу уточнити основні засади до формування комплексного підходу в умовах становлення та розвитку постіндустріальної інформаційної економіки на макро- та мегарівнях й вивчення зазначених питань у царині економічних досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Варналій З. С. Стратегії інноваційного забезпечення конкурентоспроможності національної економіки / З. С. Варналій, Д. Д. Буркальцева // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2013. – Вип. 28. Т. 1. – С. 20–28.
2. Інноваційний розвиток в Україні: наявний потенціал і ключові проблеми його реалізації [Електронний ресурс] : аналітична доповідь Центру Разумкова. – Режим доступу : http://www.ucerps.org/additional/analytical_report_NSD55_ukr.pdf.
3. Иноземцев В. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы : учеб. пособие для студ. вузов / В. Иноземцев. – М. : Логос, 2000. – 304 с.
4. Кривов'язюк І. В. Україна в міжнародних економічних рейтингах: посткризові синдроми чи апокаліпсис? / І. В. Кривов'язюк, Ю. В. Волинчук // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 10. – С. 56–62.
5. Лазутін Г. І. Сучасні тенденції розвитку інноваційної діяльності / Г. І. Лазутін // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 2. – С. 99–113.
6. Лебедева Л. Проблеми становлення концепції постіндустріального суспільства / Л. Лебедева // Вісник КНТЕУ. – 2012. – № 6. – С. 83–91.
7. Ляховець О. О. Формування інституційного середовища в процесі модернізації економіки / О. О. Ляховець // Економіка і регіон : наук. вісник ПолтНТУ. – 2014. – № 4 (47). – С. 113–119.
8. Макогон Ю. В. Передумови переходу національної економіки України на етап постіндустріального розвитку [Електронний ресурс] / Ю. В. Макогон, В. В. Подунай // Екон. вісник Нац. техн. ун-ту України "Київський політехн. ін-т". – 2015. – № 12. – С. 57–63. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2015_12_12.
9. Перспективи інноваційного розвитку України [Електронний ресурс] : аналітична доповідь. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Table/Zhalilo21/003.htm>.

ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ У ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

FEATURES OF MARKETING COMMUNICATIONS IN THE TOURISM SECTOR: INTERNATIONAL EXPERIENCE

УДК 338.48

Романкін О.В.

студент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Давидова О.Г.

к.е.н., асистент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті досліджено особливості маркетингових комунікацій у країнах лідерах надання туристичних послуг. Розкрито сутність поняття «маркетингові комунікації у сфері туризму». Висвітлено роль та особливості реклами в туризмі. Представлено способи проведення PR-компаній у туризмі. Окреслено основні складові системи прямого маркетингу в туризмі.

Ключові слова: маркетинг, маркетингові комунікації в туризмі, реклама в туризмі, стимулювання збуту туристичних товарів і послуг, PR у сфері туризму, персональний продаж, прямий маркетинг.

В статье исследованы особенности маркетинговых коммуникаций в странах лидерах предоставления туристических услуг. Раскрыта сущность понятия «маркетинговые коммуникации в сфере туризма». Освещена роль и особенности рекламы в туризме. Представлены способы проведе-

ния PR-компаний в туризме. Определены основные составляющие системы прямого маркетинга в туризме.

Ключевые слова: маркетинг, маркетинговые коммуникации в туризме, реклама в туризме, стимулирование сбыта туристических товаров и услуг, PR в сфере туризма, персональная продажа, прямой маркетинг.

The article explores features of marketing communications in the countries that are leaders in providing tourist services. The essence of the concept "marketing communications in tourism" is described. The role and features of advertising in tourism is highlighted. Methods of conducting PR-companies in tourism are presented. The main components of system of direct marketing in tourism are defined.

Key words: marketing, marketing communications in tourism, advertising in tourism, sales promotion of tourist goods and services, PR in tourism, personal selling, direct marketing.

Актуальність. Туризм – є одним із важливих джерел стабільного доходу держави і є високо-рентабельною галуззю економіки. Так у структурі світового експорту туризм посідає 3-тє місце після нафтової та хімічної галузей, випереджаючи харчову промисловість та автомобілебудування (обсяги доходу від міжнародного туризму у 2015 році становили 1,4 трлн дол. США, у тому числі 210 млрд дол. США надходжень від генерованого туризмом доходу від міжнародних пасажирських перевезень, тобто 4 млрд дол. США щоденно) [4].

На сучасному етапі однією з умов успішного функціонування туристичних фірм на ринку є організація маркетингу. Сучасний маркетинг туристичної фірми означає дещо більше, ніж розробка якісних туристичних послуг, встановлення на них привабливої ціни і наближення до них споживачів цільового ринку. Відзначимо, що будь-яка туристична фірма повинна мати безперервний комунікаційний зв'язок з існуючими та потенційними клієнтами. Адже розвиток маркетингових комунікацій у туризмі дозволяє країнам бути з одного боку, туристично-привабливими, а з іншого, туристична галузь – яка є одною з найбільш дохідних і динамічних, а також конкурентних у світовій економіці, стала основним двигуном економіки у таких країнах, як: Туреччина, Єгипет, Грузія та інші.

Проте, в Україні зовсім не приділяється увага маркетинговим комунікаціям у туризмі, тому ця тема є надзвичайно актуальною. Близько 75 % об'єктів вітчизняної туріндустрії працюють інерційно або ж перебувають у стані стагнації; їх модернізація неможлива без додаткового фінансування з боку держави та інвесторів.

Так завдяки наявності великої кількості державних готелів, санаторіїв, баз відпочинку, дитячих оздоровчих таборів, пансіонатів та оздоровниць з уже існуючою аудиторією, Україна все ще займає важливе місце у санаторно-курортній сфері серед країн-конкурентів, але їхня зношеність і висока конкурентна боротьба вимагає безпрецедентних зусиль з «наздоганяючого розвитку». Приділення уваги з боку держави туристичній галузі може стати важливим рушієм для нашої економіки та туристичного сектору, а маркетингові комунікації однозначно посилять і прискорять цей процес [15].

Вивченню питання маркетингових комунікацій у сфері туризму присвячено праці зарубіжних і вітчизняних вчених, а саме: Алешина І. [1], Бріггс С. [5], Дурович А. [8], Ткаченко Т. [14] та ін.

Метою роботи є розглянути основні види маркетингових комунікацій у сфері туризму та їх особливості у країнах – лідерах надання туристичних послуг.

Виклад основного матеріалу. Вплив на ринок є одним з основних принципів маркетингу. Відзначимо, що маркетинг – це не тільки рішення щодо пасивної задачі детального, всебічного і ретельного вивчення вимог споживачів і адаптації до них пропонуванних послуг, а й активне формування попиту, стимулювання збуту з метою збільшення обсягів продажів, підвищення ефективності і прибутковості діяльності на ринку. Саме цьому покликаний служити комплекс маркетингових комунікацій.

Середовище, у якому функціонує туристична фірма, пронизано складною системою комунікацій. Фірма контактує зі своєю клієнтурою, банками,

страховими компаніями, виробниками туристичних послуг, контактними аудиторіями. Причому ці зв'язки носять різноспрямований характер. Завданням туристичної фірми полягає у формуванні та підтримці позитивного образу пропонованих туристичних товарів і послуг на національному та зарубіжному туристичних ринках.

У таблиці 1 представлено підходи до визначення категорії «маркетингові комунікації в туризмі». На нашу думку, сутність маркетингових комунікацій у сфері туризму полягає у тому, щоб зробити туристичне підприємство, його туристичні товари та послуги впізнаваними і привабливими для споживачів на національному та міжнародному рівні. Маркетингова комунікація охоплює будь-яку діяльність туристичної фірми, інформує та нагадує споживачам та ринку про свою діяльність та надання туристичних послуг.

Сучасні туристичні фірми управляють складною системою маркетингових зв'язків. Комплекс маркетингових комунікацій складається із наступних елементів, що представлено у таблиці 2.

Реклама – найбільш значущий елемент комунікаційного комплексу в туристичній сфері. Вона має великий потенційний вплив на всі інші елементи цього комплексу та є найдорожчою. Так,

наприклад, експерти прогнозують зростання світових витрат на рекламу на 4,5% у 2017 році та на 4,6% – у 2018 році і досягнуть 539 млрд дол. США, що має позитивно відобразитися на витратах у сфері туризму [3].

Ефективність туристичної реклами полягає у:

- жорсткому розділенні цільової аудиторії відповідно до соціо-демографічних та психографічних характеристик. Залежно від чого розробляються абсолютно різні пакети послуг і концепції рекламного просування. Наприклад: Туреччина – це Вам не Ібиця;
- вмілому використанні стереотипів, що стосуються країн або місць, що є невід'ємною частиною турпакета. Де частково відбивають реальність. Наприклад: Кіпр – море і сонце. Прага – європейська старовина, пиво, готика. Франція – Париж, вино, культура загалом...;
- створенні візуальних образів; такі картини впливають на туриста, не лише створюючи необхідний настрій і підтверджуючи текстову складову реклами, але і формуючи «ефект присутності»;
- репутації рекламодавця у його публічній популярності – клієнт має довіритися рекламним обіцянкам туристичної фірми. Оскільки якість послуг не можна перевірити до купівлі, тому тур-

Таблиця 1

Визначення категорії «маркетингові комунікації в туризмі»

Джерело	Сутність
Дурович А.	Самий дієвий інструмент у спробах туристського підприємства донести інформацію до своїх клієнтів, модифікувати їх поведінку, привернути увагу до пропонованих послуг, створити позитивний імідж самого підприємства, показати його суспільну значимість.
Кабушкін Н.	Спановлять процес передачі інформації про товар цільовій аудиторії та використовуються для демонстрації важливих характеристик трьох інших елементів маркетинг-мікс (product, price, place) і є ключовим фактором прийняття стратегічних рішень на основі плану маркетингу.
Котлер, Ф.	Є засобом просування товарів і містять такі основні елементи: рекламу, стимулювання збуту, PR, персональний продаж, прямий маркетинг, управління процесом просування товарів – перед продажем, у момент продажу, під час споживання та після споживання.
Папірян Г.	Надають споживачеві необхідну інформацію про туристичні послуги, нові знання про туристичні ресурси і форми відпочинку, посилюють задоволення від купівлі туристичного продукту і таким чином виступають активним засобом конкурентної боротьби, підвищують якість туристичного обслуговування.

Складено на основі [5; 9; 11; 12]

Таблиця 2

Маркетингові комунікації в туризмі

Комунікація	Сутність
Реклама	будь-яка форма безособового представлення і просування ідей, товарів і послуг, що виходить від чітко визначеного спонсора;
Стимулювання збуту	охоплює всі тимчасові і як правило, локальні заходи, що заохочують купівлю або продаж туристичних товарів і послуг та приводять до негайної зміни поведінки агентів ринку;
PR-зв'язки з громадськістю	довгострокові заходи, що спрямовані на досягнення відносин взаєморозуміння між підприємством і громадськістю, діяльність, що формує позитивний імідж туристичної фірми;
Персональний продаж	усне представлення туристичного товару чи послуги в ході бесіди між продавцем і покупцем;
Прямий маркетинг	використання різноманітних засобів зв'язку (пошта, факс, телефон та інш.) для прямого впливу на реальних і потенційних споживачів.

Складено на основі [5]

фірми пропонують своїм клієнтам майбутнє. Отже, туристу залишається вірити фірмі та бренду;

- оптимальному розміщенні реклами та багаторічному досвіді створення і успішного розміщення галузевої реклами.

Сьогодні у рекламі туристичних фірм спостерігається стійка тенденція зростання частки телебачення, Інтернету і зовнішньої реклами, як найбільш ефективних рекламо-носіїв.

- Телебачення. Пряму рекламу на телебаченні замовляють безпосередньо приймаючі країни, розглядають підтримку туризму в якості державної політики. Що стосується найбільших туроператорів, то вони воліють викуповувати спонсорські пакети найбільш рейтингових телепередач, пов'язаних з індустрією туризму та відпочинку.

- Зовнішня реклама. Середні туроператори і великі турагентства активно використовують такі засоби зовнішньої реклами, як транспарант-перетяжки, які активно впливають на цільові аудиторії «мідл плюс» і «преміум», особливо для інформування про вихід нових турпакетів, індивідуальних турів і «гарячих турів». Усі туроператори використовують білборди. Більшість туристичних агентств використовують рекламу на міських показниках. Значна кількість приймаючих країн використовують сіті-формат у ділових районах і рекреаційних зонах міста; інформаційно-рекламні буклети і каталоги з дизайнерською і поліграфічною складовою.

- Інтернет. Треба відзначити, що всі турфірми для просування своїх послуг активно використовують оптимізацію сайтів у пошукових системах, контекстну і банерну рекламу в Інтернет, а також – Інтернет-PR в електронних ЗМІ, блогосфері, соціальних мережах і на тематичних сайтах. Під час опитування менеджерів провідних туроператорів м. Києва було з'ясовано, що більшість потенційних клієнтів отримують інформацію з таких джерел, як: друкована реклама – 29%, реклама на радіо – 5%, телебаченні – 4%, Інтернет-реклама – 25%, виставки – 3%, зовнішня реклама – 1%, порада друзів – 33% [2].

- PR. Кризові і посткризові тенденції вимагають як максимальної оптимізації рекламних бюджетів, так і розвитку все більш креативних ідей і концепцій туристичної реклами, активніше впливають на цільові аудиторії. Практично всі великі та середні туристичні фірми та приймаючі країни звертаються в креативні студії та брендингові агентства. Туристична індустрія вимагає сучасного бачення бізнесу, в оригінальних пропозиціях, нових торгових марках і відомих брендів.

Важлива роль у розвитку системи маркетингових комунікацій на ринку туристичних послуг належить державі. Так, наприклад, Туреччина протягом 2008-2010 рр. витратила майже 700 млн дол. США на рекламно-комунікативну діяльність у сфері

туризму. У Франції, туризм формує левову часту ВВП, а витрати на рекламу складають більше 1,6 млрд дол. США [4].

Активні маркетингові заходи популяризації країни вживає Єгипет, впроваджуючи субсидії на вакантні місця авіакомпаніям, які здійснюють рейси в туристичні міста Луксор та Асуан; розробляється туристичний маршрут, присвячений перебуванню в Єгипті Святого сімейства; запроваджуються заходи щодо залучення 1 млн туристів із Індії, Південної Африки, Китаю, Бразилії та Аргентини. Так на початок 2016 року країну відвідало 14 млн осіб, що поповнило державну скарбницю на 12,5 млрд дол. США [6].

До активних маркетингових заходів вдається Ізраїль, незважаючи на військово-політичну нестабільність. На початок 2014 року доходи від туризму склали понад 40 млрд шекелів (11,5 млрд дол. США). У туристичній сфері зайнято близько 200 тис. осіб (6 % від зайнятих в ізраїльській економіці); країну відвідало понад 2,5 млн туристів [6].

Наступною складовою маркетингових комунікацій в туризмі є стимулювання збуту, що представляє собою різні види маркетингової діяльності, які на певний час збільшують вихідну цінність товару чи послуги та безпосередньо стимулюють купівельну активність споживачів (наприклад, купони або пробні зразки), роботу дистриб'юторів і торгового персоналу [3].

Стимулювання збуту туристичних товарів і послуг проводиться за трьома напрямками: торговельні посередники – знижки з цін, премії, прогресивні комісії, подарунки та сувеніри, спільна реклама, безкоштовні тури; клієнти (туристи) – знижки, сувеніри та подарунки, копони, конкурси, лотереї, додаткове обслуговування; працівники туристичної фірми – навчання, подарунки, грошові премії та додаткові відпустки [11].

Одним із заходів, які сприятимуть збільшенню обсягів продажів туристичних продуктів, є залучення до співпраці відомих людей. Так відомий туристичний оператор Turtess у своїй рекламі, створеній для українського споживача, використав образ співачки Ані Лорак. В іноземному досвіді також має місце створення рекламних кампаній за участі відомих спортсменів, моделей та акторів [2].

Паблік рілейшнз є інструментом управління, за допомогою якого організація представляє свій продукт у засобах масової інформації з найкращого боку. Однак різниця між паблік рілейшнз і паблісіті полягає в тому, що останній тільки складає інформацію (ця інформація може представити організацію як з кращого, так і з гіршого боку), призначену спеціально для засобів масової інформації. Що стосується паблік рілейшнз, то з його допомогою організація здійснює свого роду контроль над паблісіті і стежить за тим, щоб про її продукт створювалася тільки позитивна думка [13].

Систему прямого маркетингу в туризмі формують наступні складові:

а) персональний продаж – індивідуальне усне пред'явлення товару чи послуги під час бесіди з конкретним споживачем з метою здійснення купівлі-продажу товару;

б) продаж за каталогами – метод прямого маркетингу з використанням каталогів товарів, які розсилають покупцям поштою або продають у магазинах; технологічні нововведення дозволяють роздрібним торговцям експериментувати з різними формами подачі рекламних матеріалів: відеороликами, компакт-дисками, Інтернет-каталогами;

в) телемаркетинг – найоперативіший засіб директ маркетингу, що дає можливість за короткий час охопити максимальну кількість цільової аудиторії та найдорожчий контакт із споживачем. Оскільки оператори, що спілкуються з call-центру

з клієнтами, мають бути професіоналами. Вони повинні розбиратися в психології і мати хороші ораторські дані, оскільки необхідно здолати психологічний бар'єр і зацікавити споживача.

г) пряма поштова реклама – поштове розсилання листів, рекламних матеріалів, зразків товарів, буклетів та інших «крилатих продавців» потенційним покупцям за адресами зі списків розсилання.

На рис. 1 представлено способи проведення PR-компаній у туризмі.

Процес персонального продажу туристичних товарів і послуг складається із організації прийому та встановлення контакту та з'ясування потреб і попиту на туристичні послуги (менеджер повинен 90% часу слухати і 10% – говорити). Витрати з просування продажів, згідно з оцінками експертів, становлять 10-15% рекламного бюджету. До особливостей цього виду маркетингових дій відно-

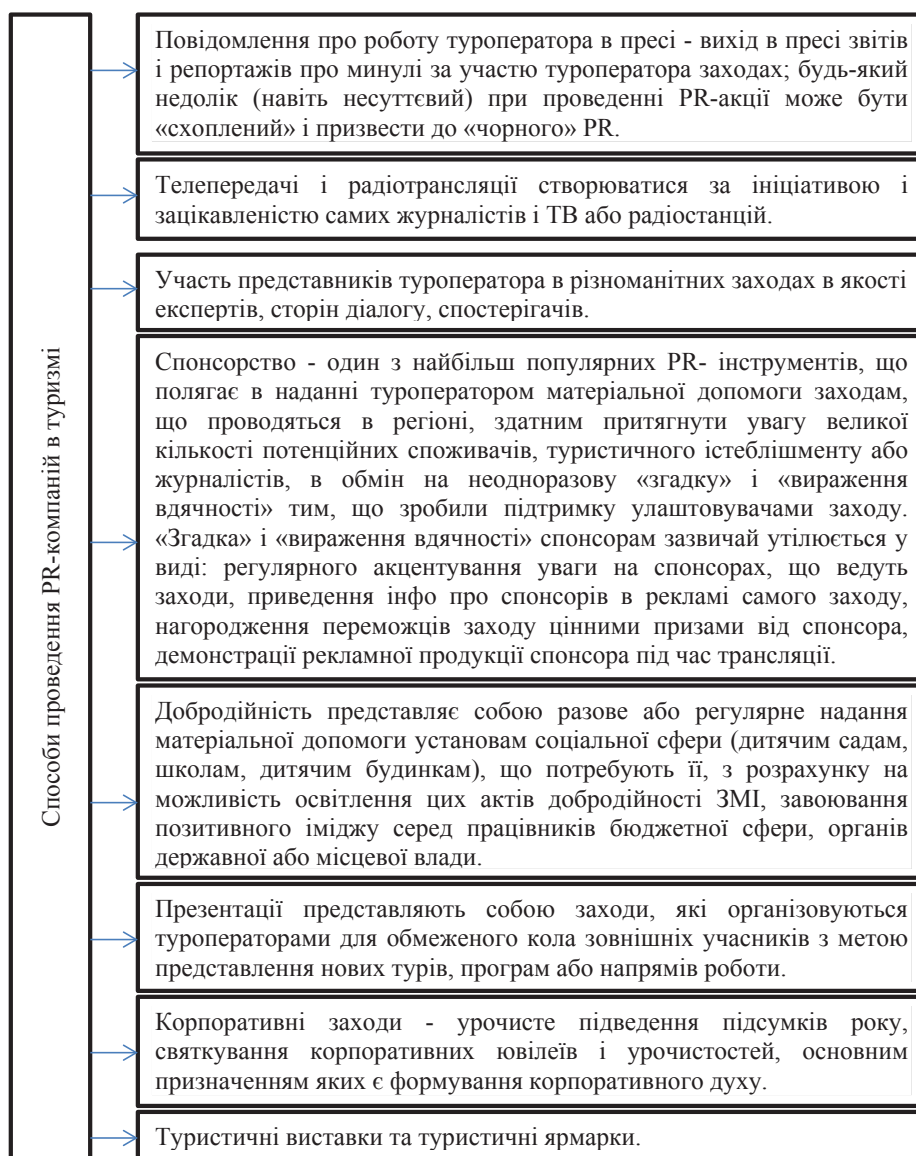

Рис. 1. Способи проведення PR-компаній в туризмі [15]

сяться не тільки короточасна природа використання, а й конкретна цільова орієнтація. Найбільш поширений вид стимулювання збуту є: сезонні знижки, знижки в разі довгострокового бронювання, знижки певним категоріям клієнтів (дітям, студентам, молодим) і бонусні знижки – постійним клієнтам, знижки на «гарячі» тури, групові та сімейні тури.

Висновки. Таким чином, маркетингові комунікації грають важливу роль у формуванні та просування туристичних товарів і послуг на національному та міжнародному туристичних ринках. Визначено, що основними елементами маркетингових комунікацій є реклама, Public Relations, стимулювання збуту і безпосередньо продаж.

Найефективнішим та найдорожчим засобом комплексу маркетингових комунікацій у сфері туризму є реклама. Особливої уваги заслуговує PR, адже діє на туриста (споживача) ненав'язливо і викликає більшу довіру, ніж реклама. Виявлено, що стимулювання збуту використовується для поживлення попиту, підвищення обізнаності клієнта про туристичний товар і послугу. Відзначимо, що у вітчизняній туристичній сфері доцільно було б використання інноваційних методів просування, наприклад, таргетинг. Цей спосіб являє собою рекламний механізм, що допомагає виділити цільову аудиторію за певними критеріями та працювати саме із цією когортою людей.

Отже, формування ефективної системи маркетингових комунікацій у туристичній сфері дозволить сформувати позитивний імідж України на ринку туристичних послуг, що призведе до інвестиційних надходжень у країну, зменшення безробіття, залучення іноземної валюти та ін.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алешина І. В. Паблік Рилейшнз для менеджера / І.В. Алешина. – М.: ЕКМОС, 2004. – 480 с.
2. Андрушкевич З. М. Інтернет-реклама як інноваційний інструмент розвитку туристичних операторів [Електронний ресурс] / Андрушкевич З. М. // Управління інноваційним процесом в Україні: налагодження взаємодії між учасниками. Хмельницький національ-

ний університет. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/28639/1/58-106-107.pdf>

3. Басовский Л. Е. Маркетинг / Л. Е. Басовский. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 133 с.

4. Білецька І.М. Моніторинг тенденцій розвитку міжнародного туризму [Електронний ресурс] / І.М.Білецька // Глобальні та національні проблеми розвитку. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. – Миколаїв, 2016. – С. 41-46 Режим доступу <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/11.pdf>

5. Бриггс С. Маркетинг у туризмі / С. Бриггс [пер. з англ. М.Ю. Зарицька] . – Київ : Знання-Прес, 2005. – 358 с.

6. Волчецький Р. В. Світовий досвід розвитку сфери туризму та перспективи його впровадження в Україні [Електронний ресурс] / Р. В. Волчецький // Вісник ОНУ імені І. І. Мечнікова. 2016 – Т. 21. – Вип. 3. – С. 25-28. – Режим доступу : http://visnyk-onu.od.ua/journal/2016_21_3/06.pdf

7. Восемь способов проведения PR-компаний в туризме [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tourfaq.net/travel-business/8-sposobov-provedeniya-pr-kompanij-v-turizme/>

8. Дурович А. П. Реклама в туризмі: навч. посіб. / А.П. Дурович – 4-е вид., М.: Нове знання, 2008. – 254 с.

9. Зорін Є.В. Туризм і галузеві системи: підруч. / Є.В. Зорін, П. А. Виноградов. – М.: Фінанси і статистика, 2008. – 178 с.

10. Котлер Ф. Основи маркетингу / Ф. Котлер [пер. з англ. В. Б. Боброва]. – М. : Ростинер, 2006. – 704 с.

11. Папирян Г. А. Международные экономические отношения: маркетинг в туризме / Г.А. Папирян. – М.: «Финансы и статистика», 2000. – 213 с.

12. Сакун Л.В. Маркетинг в туризмі / Л. В. Сакун, В. М. Разуванов. – Минск: РИПО, 2004 – 272 с.

13. Технології та методи PR [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://smm.ingate.ru/smm-wiki/pr/>

14. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія / Т. І. Ткаченко. – [2-ге вид., випр. та допов.]. – К. : Київський національний торговельно-економічний університет, 2009. – 463 с.

15. Global Ukraine news [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://global-ukraine-news.org/2016/05/11/turyzm-yak-kozyrna-karta-ukrayinskoyi-ekonomiky/>

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В КОНТЕКСТЕ ПОВЫШЕНИЯ ЕЁ УСТОЙЧИВОСТИ

THE FEATURES DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY IN THE CONTEXT OF INCREASING ITS STABILITY

В статье исследованы особенности развития национальной экономики в контексте повышения её устойчивости в условиях глобальных угроз. Изучен ряд особенностей и характер механизмов, инструментарий экономической системы с учётом адекватности процессов устойчивого развития национальной экономики и повышения её в условиях расширения влияния глобализации, нарастания роста внутренних и внешних угроз, влияния негативных последствий финансовых и экономических кризисов мира. Раскрыта сущность и содержание основных и важных индикаторов по развитию национальной экономики в контексте повышения её устойчивости. Рассмотрены роль и место основных индикаторов развития национальной экономики, таких как ВВП, рост темпа промышленной и сельскохозяйственной продукции, объём внутренних и внешних инвестиций, уровень эффективности структуры национальной экономики, важность рационального использования ресурсного потенциала и адекватность ресурсообеспеченности стратегических задач по обеспечению устойчивости экономики страны, его модернизации и обновлению основных механизмов, инструментов. Дан ряд рекомендаций и предложений по изучению, систематизации и комплексному рассмотрению особенностей и механизмов развития национальной экономики в контексте повышения его устойчивости в нынешней сложной ситуации.

Ключевые слова: национальная экономика, устойчивое развитие, устойчивое экономическое развитие, рост экономики, конкурентоспособность, рациональность, концептуальность.

Розглянуті особливості розвитку національної економіки в контексті підвищення її стійкості перед лицем глобальних загроз. Вивчено ряд особливостей і характер механізмів, інструментів економічної системи з урахуванням адекватності процесів сталого розвитку національної економіки та підвищення зростаючого впливу глобалізації, підйому зростання внутрішніх та зовнішніх загроз, вплив негативних наслідків фінансово-економічної кризи у світі, як і зміст великих і важливих показників на розвиток національної економіки в контексті підвищення її стійкості. Із роллю основних показників розвитку національної економіки таких, як: зростання ВВП, темпи промисло-

вої та сільськогосподарської продукції, обсяг вітчизняних та іноземних інвестицій, рівень ефективності структури національної економіки, важливість раціонального використання ресурсів і адекватності ролі ресурсу пожертвувань для стратегічних цілей, щоб забезпечити сталій розвиток економіки, її модернізації та оновлення основних механізмів та інструментів. Враховуючи низку рекомендацій та пропозицій щодо дослідження, систематизації та інтегрованих розгляду характеристик і механізмів розвитку національної економіки в контексті підвищення її сталого розвитку в даний час скрутного становища.

Ключові слова: національна економіка, сталій розвиток, сталій економічний розвиток, економічне зростання, конкурентоспроможність, раціональність, концептуальність.

The features of the development of the national economy in the context of increasing its stability in the face of global threats are explored in the article. The number of features and the nature of the mechanisms, tools of the economic system, taking into account the adequacy of the process of sustainable development of the national economy and increase with the increasing impact of globalization and the increasing growth of internal and external threats, the impact of the negative effects of the financial and economic crises in the world are studied. The essence and content of the basic and important indicator for the development of the national economy in the context of increasing its stability are revealed. The role and place of the main indicators of the national economy, such as GDP, the growth rate of industrial and agricultural products, the volume of domestic and foreign investment, the level of efficiency of the structure of the national economy, the importance of the rational use of the resource potential and value of resource supply of strategic objectives to ensure the sustainability of the country's economy, its modernization and renovation of the basic mechanisms, tools are considered.

Given a set of recommendations and proposals for the study, systematization and integrated consideration of the characteristics and mechanisms of development of the national economy in the context of increasing its sustainability in the current difficult situation.

Key words: the national economy, sustainable development, sustainable economic development, economic growth, competitiveness, rational, conceptual.

УДК 338.24

Джафарли Г.А.

к.э.н., доцент кафедры бухгалтерского учёта и аудита
Азербайджанский государственный
экономический университет

Постановка проблемы. С углублением влияния глобальных угроз, обеспечением стабильности развития национальной экономики осложняется и её устойчивость. На национальном и международном уровнях рассматриваются новые механизмы, методологии и критерии обеспечения повышения устойчивости национальной экономики. Проблемы совершенствования и определения основных индикаторов адекватно стратеги-

ческим целям национальной экономики с каждым годом становятся более актуальными.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследования особенностей развития национальной экономики в контексте повышения её устойчивости, разработки и осуществления максимально эффективных механизмов устойчивого развития национальной экономики были проведены в работах учёных-исследователей

О.Брендан, Г.Давид, Л.Патрик, Т.Герард, Ф.Дарраг, М.Стефан, Т.Бегун, Ш.Алиев, Г.Аллахвердиев, А.Ахмедов, К.Гафаров.

Постановка задачи. Целью исследования является анализ и обобщение особенностей, специфика развития национальной экономики в контексте повышения её устойчивости, продуктивности и эффективности основных индикаторов развития национальной экономики.

Изложение основного материала исследования. Вопросы развития национальной экономики всегда отличались актуальностью, особенно в последние 50-70 лет мировые страны ведут активную политику по модернизации и обновлению своих моделей экономического развития, а группа стран вообще поставила серьёзные цели перед собою по совершенствованию основных конструкций и механизмов экономической системы с целью повышения её продуктивности и рациональности. Однако эти процессы требуют решения множественных сложных вопросов и осуществления комплексных, системных, последовательных мероприятий по тем или иным направлениям развития национальной экономики страны вне простой ситуации, а в условиях постоянной трансформации мирохозяйственной системы под действием мировых финансовых и экономических кризисов, угроз глобальных изменений и прочее. Стоит отметить, что вопросы и проблемы развития национальной экономики всегда находились под пристальным вниманием, как представителей классической экономической школы, так и современных экономистов-исследователей, учёных. Так, ещё в своё время один из основоположников немецкой экономической школы Ф.Лист считал, что ни одна страна, а в частности Англия, по каким-то направлениям деятельности экономики не должна быть господствующей, и он отмечал, что необходимо создать благоприятные условия для плодотворного развития производительных сил всех наций и народов стран [1]. Несмотря на то, что прошло более 175 лет, до сих пор остаются актуальными проблемы эффективного и продуктивного использования национальных ресурсов – совокупности природных и экономических ресурсов, во многих странах мира. Ряд стран мира при наличии достаточной ресурсообеспеченности, в том числе углеводородных ресурсов, нефти, к большому сожалению, не могут совершенствоваться и повысить эффективность своих моделей экономического развития национальной экономики, обеспечить благосостояние своего народа (Нигерия, Ирак и т.д.). Более того, проблемы обеспечения рациональности и устойчивости национальной экономики обуславливают проведение комплексной и системной работы по углублению экономических реформ, развитию рыночных механизмов, предпринимательства

и бизнес-среды с одновременным улучшением жизненного состояния населения страны. Начиная с середины 30-х годов XX века выдающийся английский экономист Дж.Кейнс выступал в роли “спасителя капитализма” и положил основу перехода на новые механизмы и модели экономического развития национальной экономики, в целом капиталистического ведения хозяйственных механизмов [2]. В этом случае имелось в виду, что для ускоренного развития национальной экономики и обеспечения её динамичного роста, в первую очередь, государство обязано обеспечить повышение потребительского уровня, так называемого объёма “эффективной потребности” и тем самым создать благоприятные условия для государственных доходов и, в целом, обеспечить рост национальных доходов, объём национального продукта. Не случайно после II Мировой войны США и ведущие страны Западной Европы серьёзно взялись за ускорение развития отдельных секторов своих экономик и параллельно позаботились о повышении потребительского уровня населения страны. Итоги и последствия этих мероприятий привели к тому, что США и страны Западной Европы уже к середине 70-х годов XX занимали лидирующее положение во всём мире по всем аспектам формирования и развития более продуктивных и эффективных моделей экономического развития национальной экономики. Кроме того, в этих странах значительно вырос уровень объёма потребления, который способствовал повышению благосостояния населения страны.

Следует подчеркнуть, что проблемы развития национальной экономики и обеспечение её устойчивости за последние 20-25 лет активно рассматриваются на всех международных уровнях и особое внимание уделяется проблемам обеспечения устойчивого развития. Так в 1992 году в Рио-де-Жанейро рассмотрены и приняты основные принципы, цели и задачи устойчивого развития, в том числе развития национальной экономики, рационального использования ресурсов с учётом благополучия будущих поколений [3]. По мнению исследователей-учёных, подобный подход подтолкнул многие страны мира к разработке и осуществлению стратегических задач на концептуальной основе, к модернизации и обновлению национальной экономики, диверсификации структуры экономики страны, регулированию механизмов экономической системы с учётом национальных, экономических, технологических, социальных и экологических факторов. Более того, во многих странах мира осуществилось углубление экономических реформ в сторону повышения эффективности экономических механизмов с учётом бережливости ресурсного потенциала и обеспечения благосостояния населения страны. Более того, наряду с многочисленными програм-

мами и стратегиями по развитию того или иного направлений национальной экономики необходимо одновременно ускорить внедрение более конкретных моделей развития из мирового опыта с учётом национальных интересов [4, с.40]. Более того, важно, чтоб государство позаботилось и при необходимости урегулировало проблемы и процессы национальной экономики на принципах и с учётом требований экономических законов [5, с. 33]. Для обеспечения динамичного роста и устойчивости национальной экономики требуется одновременное обеспечение эффективности производительных сил, трудовых ресурсов, человеческого капитала, расширение структуры экономики страны, применение более эффективных экономических технологических и социальных механизмов, постоянное обновление их с учётом глобальных угроз, современных экономических вызовов. Кроме того, необходимо постоянно уве-

личивать приток налоговых поступлений и обеспечить справедливое распределение доходов [6]. Важно, что для диверсификации национальной экономики и ускорения развития ее отдельных секторов сформированы надёжные источники финансовых ресурсов. При этом считается продуктивным рассмотрение умелого использования фискальных финансовых механизмов, которые будут способствовать оперативности и полезности финансирования стратегических задач для обеспечения роста экономики и ее устойчивости [7]. С целью развития и динамичного роста национальной экономики необходимо учитывать группу важных и основных индикаторов, которые даны на Рисунке 1.

Если обратить внимание на Рисунок 1, то можно заметить, что в число основных индикаторов развития национальной экономики и обеспечения её устойчивости с учётом концептуальных

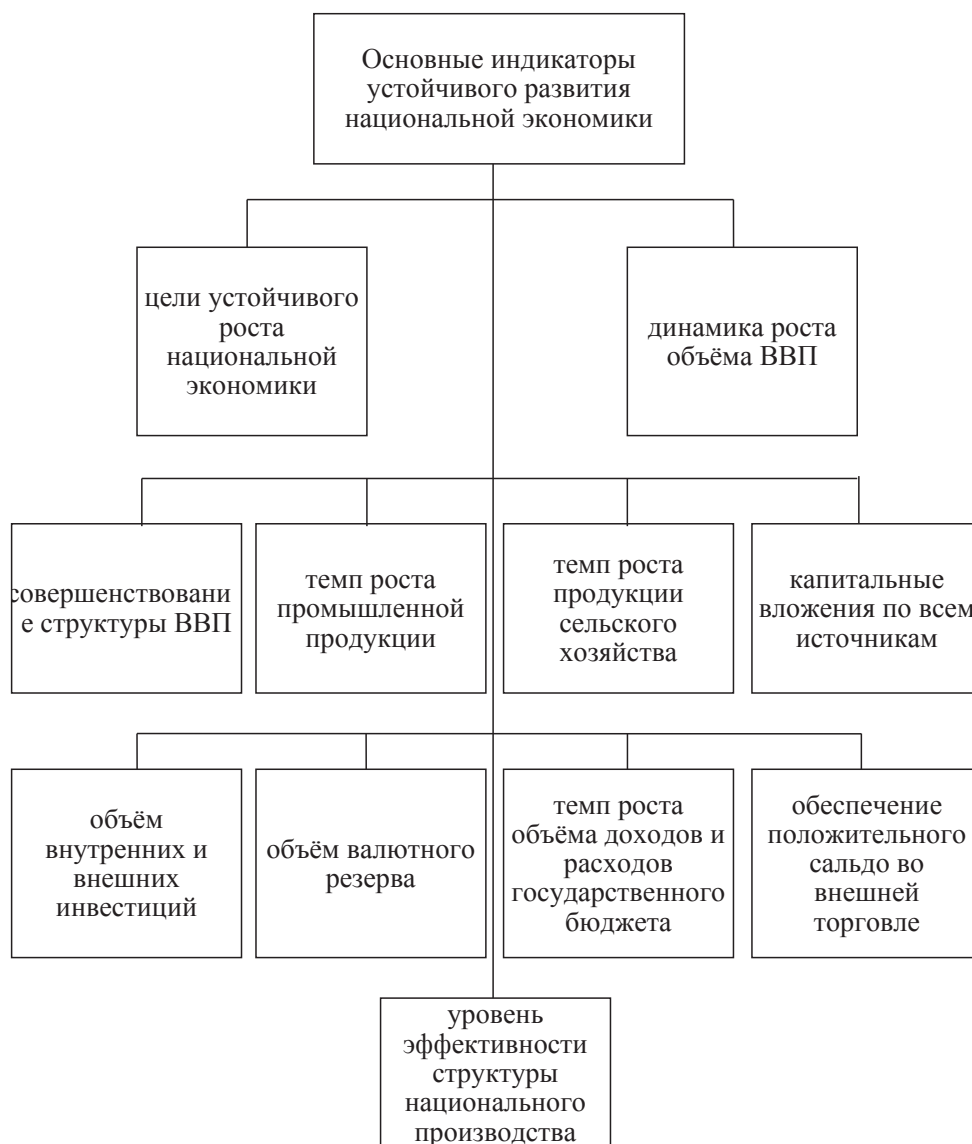

Рис. 1. Примерная схема основных индикаторов устойчивого развития национальной экономики (разработано автором)

подходов больше всего отличаются основные цели устойчивого роста национальной экономики, динамика роста объёма ВВП и совершенствование её структуры, темпа роста промышленной продукции и продукции сельского хозяйства, объёма капитального вложения по всем источникам, внутренние и внешние инвестиции валютного резерва, темпы роста объёма доходов и расходов государственного бюджета, обеспечение положительного сальдо во внешней торговле, уровень эффективности структуры национального производства и т.д.

Следует подчеркнуть, что в процессах обеспечения устойчивости национальной экономики и её развития одним из важных принципов является объективная оценка адекватности ресурсного потенциала и способность других важных факторов по обеспечению маневренности экономической системы по противодействию глобальным угрозам. Кроме того, считается необходимым сбалансирование постоянного роста и эффективности капитального вложения экономики страны за счёт внутренних и внешних инвестиционных ресурсов и ускорения реализации, применения новшеств научно-технических отраслей в сторону инноватизации. Для этого необходимо провести комплексный и системный анализ маневренности и способности отдельных секторов экономики, в целом совокупности всех компонентов экономики страны с учётом адекватности существующих экономических механизмов и их рациональности [8]. Требуется постоянное совершенствование механизмов и инструментария для развития основных секторов национальной экономики, формирования и развития новых, более надёжных источников ресурсов и особенно финансовых средств, расширения перечня конкурентоспособных и в то же время экспортно-ориентированных производств, привлечения в хозяйственный оборот имеющихся ресурсной и трудовой рабочих сил, активных элементов и компонентов по развитию региональных аспектов экономики страны, повышения эффективности законодательной базы по стимулированию и обеспечению рациональных действий хозяйственных субъектов по росту внутреннего валового продукта и национальных доходов, решению социально-экономических проблем с учётом улучшения благосостояния населения страны. Все эти сложные задачи обуславливают обеспечение разработки и осуществления концептуальных элементов и взглядов по тем или иным направлениям деятельности национальной экономики с превращением в дальнейшем в долгосрочные стратегические цели, задачи, государственные программы и стратегии [9]. Кроме того, требуется чёткая разработка и осуществление дорожных карт и стратегических задач по обеспечению устойчивости национальной экономики в

условиях нарастания интернационализации и глобализации хозяйственных, интеграционных процессов во всём мире, в которых с каждым годом наблюдается интенсификация этих процессов и всё это требует повышения иммунитета по защите, как от внутренних угроз, так и от внешних. Исследователь Е.Очирова подчёркивает, что устойчивое развитие современной экономики требует одновременного решения множественных насущных проблем и в обязательном порядке совершенствования основных механизмов развития национальной экономики [10,с.76]. Дело в том, что без комплексного и основательного развития всех компонентов и отдельных секторов национальной экономики успех экономической системы не гарантирован и страна может столкнуться наряду с глобальными негативными угрозами, и одновременно внутри страны могут происходить социально-экономические недовольства и в конечном итоге социальная напряжённость. В современном мире во многих странах подобные недовольства по сей день продолжают существовать (Греция и т.п.) и государствам необходимо построить и оснастить модель экономического развития страны таким образом, чтобы в ней были охвачены одновременно интересы всех слоёв населения с учётом государственных и национальных интересов. Более того, механизмы экономической системы страны, как было отмечено нами, прежде всего, должны настроиться на обеспечение повышения жизненного состояния населения страны с учётом долгосрочного устойчивого экономического развития.

Выводы из проведенного исследования. Для осуществления стратегических целей и задач по повышению эффективности модели экономического развития и обеспечению его роста требуется учитывать множественные факторы на концептуальной основе, которые можно сгруппировать в нижеследующей форме:

- необходимо учитывать важные индикаторы развития и повышения продуктивности, рациональности национальной экономики в процессах формирования и совершенствования оптимальной модели экономического развития;
- следует учитывать особенности и трансформацию мировых экономических процессов, механизмов экономического роста и обеспечения развития отдельных секторов национальной экономики, их мультипликативные особенности;
- необходимо глубоко изучить и объективно оценить уровень эффективности экономической системы страны и её механизмов по обеспечению динамичности развития национальной экономики и роста источников экономики в целом;
- имеется потребность в комплексной модернизации и обновлении отдельных секторов национальной экономики на основе современных технологий и инновационных функций;

- необходимо обеспечить развитие тех отраслей национальной экономики, которые будут способствовать росту экономики и объёму национального валового продукта страны;

- вопросы разработки и осуществления государственных программ, стратегий и комплексных мероприятий на долгосрочной основе по ускорению развития национальной экономики и обеспечению его устойчивости должны основываться на концептуальных принципах, подходах и критериях и т.д.

Таким образом, каждая особенность развития национальной экономики в контексте повышения её устойчивости требует системного и комплексного подхода к объективной оценке адекватности и рациональности данного механизма в процессах обеспечения устойчивости национальной экономики в нынешней непростой ситуации и т.д.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. List Friedrich D. Nationale System der politischen Ökonomie, 1841.
2. Keynes M. John. General Theory of Employment, Interest and Money, 1936.
3. Концепция устойчивого развития: цели и задачи. Институт устойчивого развития ВСГТУ. <http://www.baikal-center.ru>.
4. Алиев Ш.Т. Проблемы и пути развития

ненефтяных секторов экономики Азербайджана в нынешних условиях. Germany, Leipzig. International Scientific Conference "Economy and society: modern foundation for human development". October 31-th, 2016. Proceedings of the Conference. Part I. – P. 38-40.

5. Аллахвердиев Г.Б., Гафаров К.С., Ахмедов А.М. Государственное регулирование национальной экономики. Баку: Издательство «Экономический Университет», 2012. – 508 с.

6. Brendan O., Terence H., David H., Patrick L. Searching for the Inclusive Growth Tax Grail: The Distributional Impact of Growth Enhancing Tax Reform in Ireland//The Economic and Social Review, by Thomson Reuters, Web of Science Impact Factor (2014): 0,522. Vol. 47, No. 1, Spring, 2016, pp. 155-184.

7. Gerard T., Darragh F., Stephen Mc. A Needs and Resources Assessment of Fiscal Equalisation in the Irish Local Government System// The Economic and Social Review, by Thomson Reuters, Web of Science Impact Factor (2014): 0,522. Vol. 46, No. 3, Autumn, 2015, pp. 459-484.

8. Бегун Т.В. Устойчивое развитие: определение, концепция и факторы в контексте моногородов. Меркурий, 2012. – С. 158-163 <http://www.moluc.ru>.

9. Стратегические приоритеты. Стратегия перехода цивилизации к устойчивому развитию. <http://www.spmagazine.ru>.

10. Очирова Е.Л. Устойчивое развитие современной экономики: Сущность, условия, внешние эффекты. Дисс. канд. экон. наук. Иркутск, 2003. – 175 с.

ОСВІТА У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНИХ РАХУНКІВ УКРАЇНИ EDUCATION IN UKRAINE SYSTEM OF NATIONAL ACCOUNTS

У статті проаналізовано економічну складову галузі освіти з урахуванням системи національних рахунків. Розглянуті питання щодо загальних та державних витрат на освіту, розподілення фінансових витрат за фінансуючими організаціями, провайдерами освіти та функціями освіти. Встановлено, що реформування економічної складової системи освіти має першочергове значення для сталого розвитку галузі, а СНР є інструментом щодо проведення аналізу економіки країни та її складових, зокрема, освіти, з визначенням тенденцій розвитку та прогнозування фінансових потреб галузі.

Ключові слова: освіта, система національних рахунків, допоміжний рахунок освіти, фінансування, витрати, валовий внутрішній продукт.

В статье проанализирована экономическая составляющая отрасли образования с учетом системы национальных счетов. Рассмотрены вопросы общих и государственных расходов на образование, распределение финансовых расходов за финансирующими организациями, провайдерами образования и функциями образования. Установлено, что реформирование

экономической составляющей системы образования имеет первоочередное значение для устойчивого развития отрасли, а СНС является инструментом для анализа экономики страны и ее составляющих, в частности, образования, с определением тенденций развития и прогнозирования финансовых потребностей отрасли.

Ключевые слова: образование, система национальных счетов, вспомогательный счет образования, финансирование, расходы, валовой внутренний продукт.

The article analyzed the economic component of education on the basis of national accounts. The questions on general and public spending on education, distribution of financial expenses for the financing agents, providers of education and educational functions. Established that the reform of the economic component of the education system is a priority for the sustainable development of the industry. With SNA can analyze the country's economy and its components, in particular, education, the definition of development trends and forecasting the financial needs of the industry.

Key words: education, the system of national accounts, satellite accounts for education, financing, costs, gross domestic product.

УДК 33.330

Журавльова Ю.О.

к. держ. упр., докторант
Одеський національний економічний
університет

Постановка проблеми. Стратегічне бачення розвитку освіти неможливе без ґрунтового аналізу діяльності галузі в цілому, зокрема її економічної складової. У зв'язку з цим актуальним стає питання щодо обґрунтованого розподілення фінансових витрат у національних системах освіти та їх використання на розвиток галузі з урахуванням понять та рекомендацій системи національних рахунків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Державний сектор у системі національних рахунків досліджували Р. Масгрейв та П. Масгрейв [1]; питанням розвитку системи освіти, зокрема, економічним відносинам в галузі освіти присвячені роботи авторських колективів на чолі з Грищенком І.М. [2], Ковтунцем В.В. [3,4], Кременем В.Г. [5]; питанням фінансування освіти присвячені дослідження Авксентьева М.Ю. [6], Бучковської Я.Г. [7], Гальків Л.І. [8], Жилиєва І.Б. [4], Ілляшенко Т.О. [9], Каленюк І.С. [10], Касьянова Г. [11], Коверник Н.В. [12], Комарової І.В. [13], Котикової О.І. [14], Падалки О.С. [10], Сьомкіна М.В. [4], Урусової З.П. [15], освіту, як вид економічної діяльності та у системі національних рахунків, розглядає Вітренко Ю.М. [16, 17].

Постановка завдання. Розвиток системи освіти потребує постійних фінансових витрат та їх обґрунтованого розподілення. На парламентських слуханнях «Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні», які відбулись у листопаді 2016 року, були обговорені основні причини, що негативно впливають на розвиток освіти і науки в Україні, зокрема, недостатній рівень фінансування освітньої галузі та неефективне використання наявних ресурсів [18]. Тому з метою прийняття рішень щодо запровадження нових підходів до фінансування системи освіти та розробки відповідної економічної політики у цій сфері, доцільно проаналізувати сучасний стан освіти враховуючи показники СНР.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національною доктриною розвитку освіти визначено реформування економічної моделі освіти, яка передбачає, зокрема, збереження контролю держави за механізмами забезпечення обсягів фінансування освіти, залучення додаткових джерел фінансування та поступового збільшення видатків на освіту з метою доведення їх до середніх показників європейських держав. Доктрина визначає фінансування освіти як пріоритетний напрям видатків бюджетів усіх рівнів формування багатоканальної системи фінансового забезпечення освіти, необхідних для реалізації в повному обсязі конституційних прав громадян на освіту. Основними джерелами фінансового забезпечення освіти є: кошти державного та місцевих бюджетів; кошти юридичних та фізичних осіб, громадських організацій та фондів, у тому числі благодійні вне-

ски та пожертвування; кошти від надання навчальними закладами додаткових освітніх та інших послуг; гранти; кредити на розвиток навчальних закладів усіх рівнів та здобуття освіти; кошти від здійснення навчальними закладами економічної діяльності, регламентованої державою [19].

Система національних рахунків (СНР) – це сукупність показників послідовного та взаємопов'язаного опису найважливіших процесів та явищ економіки: виробництва, доходів, споживання, нагромадження капіталу та фінансів. Складання національних рахунків здійснюється на основі методологічних принципів міжнародного стандарту Системи національних рахунків (СНР 2008) та Європейської системи національних та регіональних рахунків (ESA 2010). Деталізацію показників рахунків товарів та послуг, виробництва, утворення та використання доходу, капіталу на рівні груп товарів та послуг виконує таблиця "витрати-випуск" у цінах споживачів, яка дає розгорнуту характеристику процесів відтворення та взаємовідносин між видами економічної діяльності у процесі виробництва та використання товарів та послуг [20, с. 170].

Діяльність освіти у СНР класифіковано, як один із 21 видів економічної діяльності. Так випуск у ринкових цінах за видом економічної діяльності «Освіта» протягом 2010-2014 років складав 3,0% загального випуску: 2010 рік – 3,2%; 2011 рік – 2,8%; 2012 рік – 3,1%; 2013 рік – 3,3%; 2014 рік – 2,9%. Валова додана вартість (ВДВ) у фактичних цінах у середньому складала 4,6 %: 2010 рік – 5,0%; 2011, 2012 роки – 4,6%; 2013 рік – 4,5%; 2014 рік – 4,1%, що знаходиться на одному рівні з видом економічної діяльності «Фінансова та страхова діяльність» – 4,4% (2011 рік); 4,3% (2012 рік); 4,1% (2013 рік); 4,4% (2014 рік). Водночас це більше, ніж ВДВ, вироблена за видами економічної діяльності: «Будівництво» – 3,3% (2010 рік); 3,0% (2011 рік); 2,8% (2012 рік); 2,5% (2013 рік); 2,3% (2014 рік); «Інформація та телекомунікації» 3,0%; 2,9%; 3,0%; 3,3%; 3,3% відповідно; «Професійна, наукова та технічна діяльність» 2,5%; 2,3%; 2,9%; 2,1%; 2,9% відповідно; «Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги» 3,5%; 3,8%; 3,5%; 3,3%; 2,9% відповідно [20, с. 37-46].

З метою визначення загальних національних витрат у галузі освіти, оцінки різноманітних джерел фінансування та використання коштів, що надходять від різних фінансуючих організацій для різних функцій, Україна розпочала впровадження допоміжного рахунку освіти [21, с. 5].

Допоміжний рахунок освіти (ДРО) – широко визнаний у європейській статистичній практиці метод узагальнення, опису й аналізу фінансування національних систем освіти, який використовується для удосконалення їх діяльності. Допоміжний рахунок освіти розроблено та започатковано протягом 1980-1990 років у Франції, Нідерландах,

Об'єднаному Королівстві та Норвегії. Методологія складання допоміжного рахунку освіти розроблена європейськими статистами співставними індикаторами щодо фінансових потоків, спрямованих країною на цю галузь. Крім того, допоміжний рахунок освіти – це інструмент, придатний для інформування керівників у галузі освіти щодо: розробки стратегії, її реалізації, ведення політичного діалогу, моніторингу та оцінки діяльності всієї системи. У першу чергу рахунок призначений для політиків та керівників, які можуть використати їх для поліпшення управління діяльністю системи освіти, тобто його можна використовувати в інших нестатистичних цілях [22, с. 2].

Аналіз таблиці 1 показує, що з одного боку загальні витрати на освіту в Україні протягом 2010-2014 років збільшились на 18 450,1 млн. грн. (2010 рік – 91 070,8 млн.грн., 2011 рік – 97 596,4 млн. грн., 2012 рік – 111 180,2 млн. грн., 2013 рік – 115 962,93 млн.грн, 2014 рік – 109 520,9 млн.грн.), а з іншого боку – у перерахунку у доларовий еквівалент, зменшились на \$2258,7 млн. (2010 рік – \$11 469,9 млн., 2011 рік – \$12 245,5 млн., 2012 рік – \$13 914,9 млн., 2013 рік – \$14 513,5 млн., 2014 рік – \$9 211,2 млн.).

У порівнянні з показниками національної економіки протягом 2010-2014 років Україна зменшила загальні витрати валового внутрішнього продукту (ВВП) на освіту на 1,23%, що всередньому склало 7,5% від ВВП: 2010 рік – 8,13%; 2011 рік – 7,23%; 2012 та 2013 роки – по 7,62%; 2014 рік – 6,9% (державні та приватні витрати разом з урахуванням офіційних та неофіційних прямих платежів населення). Найбільші загальні витрати ВВП на освіту спостерігались у 2010 році – 8,13%, найменші – у 2014 році – 6,9%.

Частка державних витрат ВВП на освіту протягом зазначеного періода скоротились на 0,76% та в середньому склала 6,26%: 2010 рік – 6,63%; 2011 рік – 5,94 %; 2012 рік – 6,44%; 2013 рік – 6,42%; 2014 рік – 5,87%. Найбільші державні витрати ВВП на освіту були у 2010 році – 6,63%, найменші – у 2014 році – 5,87%.

У порівнянні зі структурами видатків по галузі «Освіта» це за той же період у середньому більше, ніж було витрачено 28 країнами Європейського Союзу (5,1% ВВП) – на 1,16 %; 19 країнами Єврозони (4,9%) – на 1,36% та окремими країнами-членами ЄС: Угорщиною (5,0%) – на 1,26%; Польщею (5,5%) – 0,76%; Чехією (5,1%) – на 1,16%; Словаччиною (4,7%) – на 1,56%; Румунією (3,3%) – на 2,96%; Болгарією (3,6%) – на 2,66%. Водночас слід зазначити, що за 2010 – 2014 роки середній показник витрат ВВП на освіту в Україні (6,26%) в цілому відповідає витратам ВВП на освіту у Словенії (6,5% ВВП) [23, с.18].

За фінансуючими організаціями розподіл загальних витрат протягом 2010 – 2014 років у середньому виглядає наступним чином: лєвова

частка належить державі – 83,52%, приватні компанії – лише 0,82%, домогосподарства – 15,66%. Слід зазначити, що протягом досліджуваного періоду державні витрати поступово збільшились на 3,6% (з 81,5% – у 2010 році до 85,1% – у 2014 році), витрати приватних компаній практично не змінилися (2010 рік – 1,0%; 2014 рік – 0,8%), витрати домогосподарств зменшились на 3,4% (з 17,5% – у 2010 році до 14,1% – у 2014 році).

Розподіл загальних витрат на освіту за освітніми рівнями в 2010 – 2014 роках у середньому складає: допочаткове навчання (МСКО 0) – 13,3%, загальна середня освіта (МСКО 1-3) – 40,2%; післясередня, не вища освіта (МСКО 4) – 6,1%; перший етап вищої освіти (МСКО 5) – 38,8%; другий етап вищої освіти (МСКО 6) – 1,6%.

Найбільшими споживачами фінансових ресурсів є навчальні заклади, що надавали освіту за рівнем МСКО 5 (перший етап вищої освіти) – 36,8%, найменшими – за рівнем МСКО 6 (другий етап вищої освіти) – 1,6% від загальних витрат на систему. Слід відмітити, що серед постачальників послуг початкової загальної освіти кошти на рівні МСКО 0 (допочаткове навчання) та МСКО 1 (початкова освіта) розподілялися майже на одному рівні 14,4% та 16,2% відповідно.

За функціями структура загальних витрат на освіту в Україні у 2014 році виглядала наступним чином: 80,4% витрачено на послуги у сфері освіти; 8,0% – на адміністративні послуги/комунальні, фінансові, відрядження, будівництво та ремонт (капітальні витрати); 6,7% – на послуги харчування; 2,2% – на фінансові послуги/трансферти населенню, стипендії, субсидії, поточні трансферти, капітальні трансферти; 1,8% – на інвентар та обмундирування; 0,8% – на підручники та канцелярські товари; 0,1% – на іншу діяльність у сфері освіти [21].

Окреме питання – загальні витрати на одного учня/студента, які за 2010-2014 роки з одного боку – збільшились на 4789 грн, але при перерахунку у доларовий еквівалент зменшились на \$47,4.

Середні витрати на навчання одного учня/студента в Україні у 2014 році склали 15 548 грн, з них 13 216 грн (85%) – кошти державного сектора, 2 332 грн (15%) – кошти недержавного сектора. За рівнями освіти зазначені витрати у 2014 році становили 12 151 грн (МСКО 0), 11 561 грн (МСКО 1), 11561 грн (МСКО 2), 16 369 грн (МСКО 3), 20 893 грн (МСКО 4), 23 831 грн (МСКО 5) та 59 724 грн (МСКО 6). Слід відмітити, що у порівнянні з 2013, 2012, 2011, 2010 роками середні витрати на навчання одного учня/студента збільшились відповідно 9, 15, 33, 44% [21].

Водночас у порівнянні з розвиненими європейськими країнами в Україні спостерігається досить низький рівень витрат у розрахунку на одного учня/студента (20% від середніх витрат на учня/студента у країнах ЄС) [3, с.119; 21, с.12].

Таблиця 1

Допоміжні рахунки освіти України за 2010-20141 роки

	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014 ¹
Загальна чисельність населення (млн. осіб)	45,8	45,6	45,6	45,4	42,9
Обмінний курс US\$ 1 = UAH	7,94	7,97	7,99	7,99	11,89
Валовий внутрішній продукт у фактичних цінах (ВВП)	1 120 585 млн.грн. (US\$ 141 131,6 млн.)	1 349 178 млн.грн. (US\$ 169 282,1 млн.)	1 459 096 млн.грн. (US\$ 182 615,3 млн.)	1 522 657 млн.грн. (US\$ 190 570,3 млн.)	1 586 915 млн.грн. (US\$ 133 466,4 млн.)
Загальні витрати на освіту	91 070,8 млн.грн. (US\$ 11 469,9 млн.)	97 596,4 млн.грн. (US\$ 12 245,5 млн.)	111 180,2 млн.грн. (US\$ 13 914,9 млн.)	115 962,9 млн.грн. (US\$ 14 513,5 млн.)	109 520,9 млн.грн. (US\$ 9 211,2 млн.)
Загальні витрати на одного учня/студента	10 758,6 грн. (US\$ 1 355,0)	11 705,4 грн. (US\$ 1 468,7)	13 512,8 грн. (US\$ 1 691,2)	14 310,0 грн. (US\$ 1 791,0)	15 547,6 грн. (US\$ 1 307,6)
Загальні витрати на освіту як % від ВВП	8,13	7,23	7,62	7,62	6,90
Державні витрати на освіту як % від ВВП	6,63	5,94	6,44	6,42	5,87
Розподіл загальних витрат за фінансуючими організаціями, %:					
Державні	81,5	82,1	84,6	84,3	85,1
Приватні компанії	1,0	0,8	0,7	0,8	0,8
Домогосподарства	17,5	17,1	14,7	14,9	14,1
Донори та інше	-	-	-	-	-
Розподіл загальних витрат за провайдером освіти, %:					
Доплаткове навчання (МСКО ⁴ 0)	11,7	12,6	13,6	14,0	14,4
Початкова освіта/Перший етап базової освіти (МСКО 1)	13,6	13,8	15,1	15,6	16,2
Перший етап середньої освіти/Другий етап базової освіти (МСКО 2)	18,3	17,3	17,8	17,7	18,1
Другий етап середньої освіти (МСКО 3)	7,2	7,9	8,0	7,5	6,9
Післясередня, не вища освіта (МСКО 4)	6,2	6,1	6,0	6,3	6,0
Перший етап вищої освіти (МСКО 5)	41,4	40,7	38,0	37,2	36,8
Другий етап вищої освіти (МСКО 6)	1,6	1,6	1,5	1,7	1,6
Розподіл загальних витрат за функціями освіти, %:					
Послуги у сфері освіти	77,2	78,0	78,9	80,1	80,4
Другорядна діяльність в межах закладів освіти ²	16,3	16,0	15,6	15,0	14,7
Другорядна діяльність, що пов'язана з навчанням ³	6,5	6,0	5,5	4,9	4,9

¹ інформацію за 2014 рік наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції .

² медичні, послуги харчування, адміністративні послуги/комунальні, фінансові, відрадженьня, будівництво та ремонт (капітальні витрати).

³ придбання інвентарю та обмундирування, підручників та канцелярських товарів, транспортні та фінансові послуги/трансферти населенню, стипендії, субсидії, поточні трансферти, капітальні трансферти.

⁴ Міжнародна стандартна класифікація освіти (далі – МСКО).

Джерело: [21]

Загальні витрати протягом 2010-2014 років за функціями освіти в середньому розподіляються наступним чином: послуги у сфері освіти – збільшились на 3,2% (з 77,2% – у 2010 році до 80,4% – у 2014 році), другорядна діяльність у межах закладів та другорядна діяльність, що пов'язана з навчанням зменшились на 1,6% кожна (з 16,3% – у 2010 році до 14,7% – у 2014 році та з 6,5% – у 2010 році до 4,9% – у 2014 році відповідно).

Висновки з проведеного дослідження. На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що з одного боку – кошти, які спрямовані на фінансування освіти відповідають економічному розвитку країни: частка витрат державного сектора на освіту в Україні (5,9% ВВП) відповідає рівню розвинутих країн Європейського союзу та країн ОЕСР, а з іншого – Україна витрачає 20% від середніх витрат на одного учня/студента, ніж у країнах ЄС. Більшість функцій оплачуються державним сектором, частка якого збільшилась, у той же час доля приватних компаній у фінансуванні освіти дуже низька.

Таким чином, реформування економічної складової системи освіти має першочергове значення для сталого розвитку галузі, а СНР є інструментом щодо проведення аналізу економіки країни та її складових, зокрема, освіти, з визначенням тенденцій розвитку та прогнозування фінансових потреб галузі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Масгрейв Р. А. Государственные финансы: теория и практика / Р.А. Масгрейв, Пегги Б.Масгрейв // пер. с англ. М.: Бизнес Атлас, 2009. – 716 с.
2. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективних фінансово-економічних моделей розвитку вищої школи / монографія (рукопис) ; за заг. ред. чл.-кор. НАПН України, д-ра екон. наук., проф. І.М. Грищенко. – К., 2015. – 260 с.
3. Актуальні проблеми економічних відносин у сфері вищої освіти України та основні напрями їх розв'язання: препринт (аналітичні матеріали) / Авторський колектив: Ю. Вітренко, В. Ковтунець, С. Мельник, Д. Кіріюнок; за заг. редакцією В. Ковтунця. – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2015. – 208 с.
4. Жилияєв І.Б., Ковтунець В.В, Сьомкін М.В. Вища освіта України: стан та проблеми/ Ігор Борисович Жилияєв, Володимир Віталійович Ковтунець; Максим Володимирович Сьомкін. – К.: Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, 2015. – 96 с.
5. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – Київ : Педагогічна думка, 2016. – 448 с.
6. Авксентьев М.Ю. Анализ державного финансирования галузі вищої освіти / М.Ю. Авксентьев // Вчені записки Університету «КРОК». – 2014. – Випуск 38. – С. 54–61.
7. Гальків Л.І. Загальні витрати на освіту в Україні та їх роль у формуванні інноваційного потенціалу – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/.../csgiirbis_64.exe
8. Бучковська Я. Г. Проблеми фінансування освіти в Україні / Я. Г. Бучковська // Наука й економіка. – 2010. – № 2 (18). – С. 20–24.
9. Ілляшенко Т. О. Проблеми та перспективи фінансування освіти і науки в Україні в умовах економічної кризи / Т. О. Ілляшенко, І. О. Радіонова // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 1. – С. 223–228.
10. Падалка О.С., Каленюк І.С. Економіка освіти та управління: посібник/ О.С. Падалка, І.С.Каленюк // К. Педагогічна думка, 2012. – 184 с.
11. Касьянов Г. Освітня система України 1990 – 2014 Аналітичний огляд. /Г.Касьянов// Благодійний фонд «Інститут розвитку освіти» – К.: ТАКСОН, 2015. – 52 с.
12. Коверник Н.В. Оптимальні шляхи фінансового забезпечення освіти в Україні – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>
13. Комарова І.В. Фінансування освіти в Україні з бюджетів різних рівнів – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.bumib.edu.ua/sites/>
14. Котикова О.І. Фінансування системи освіти в Україні: стан та тенденції – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.mnau.edu.ua:8080>
15. Урussoва З.П. Роль держави у фінансуванні освіти в Україні – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/>.
16. Вітренко Ю.М., Освіта як вид економічної діяльності в Україні. /Ю.М.Вітренко// Економіка України, 2010. – № 10. – С. 4-15 .
17. Вітренко Ю. Освіта України в Системі національних рахунків / Ю. Вітренко // Вища освіта України. – 2013. – № 3. – С. 9-22.
18. Сайт Кабінету Міністрів України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249498262
19. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17.04.2002 № 347/2002 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
20. Національні рахунки України у 2014 році: Статистичний бюлетень/ Державна служба статистики України. – К., 2016. – 179 с.
21. Національні рахунки освіти України у 2014 році: Статистичний бюлетень/ Державна служба статистики України. – К., 2016. – 89 с.
22. Методологічні положення щодо складання допоміжних (сателітних) рахунків освіти в Україні – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
23. Касперович Ю.В. Напрями удосконалення бюджетно-податкового регулювання в Україні на засадах імплементації Європейського досвіду – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://niss.gov.ua/content/articles/files>

ТЕНДЕНЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

TENDENCIES OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF INDUSTRY OF UKRAINE

УДК 330.341.1+001.895(477)

Іваннікова Н.А.

к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства
Комунальний вищий навчальний заклад
«Інститут підприємництва «Стратегія»
Дніпропетровської обласної ради»

У статті досліджено поточний стан промисловості України, виявлено основні проблеми її функціонування. Розкрито взаємозв'язок розвитку промисловості з її інноваційною діяльністю. Проаналізовано динаміку показників інноваційної діяльності промислових підприємств України.

Ключові слова: глобалізація, інтеграція, конкурентоспроможність, промисловість, інновації, розвиток, підприємство.

В статье исследуется текущее состояние промышленности Украины, выявлены основные проблемы ее функционирования. Раскрыта взаимосвязь развития промышленности с ее инновационной деятельностью.

Проанализирована динамика показателей инновационной деятельности промышленных предприятий Украины.

Ключевые слова: глобализация, интеграция, конкурентоспособность, промышленность, инновации, развитие, предприятие.

In the article the current status of the industry in Ukraine was researched, the major problems of its functioning was found. The relation of industry development with its innovative activity was shown. The dynamic of indicators of Ukraine industrial enterprises innovation activity was analyzed.

Key words: globalization, integration, competitiveness, industry, innovation, development, business.

Постановка проблеми. Інновації в умовах глобального ринкового середовища світової економіки відіграють ключову роль у підвищенні конкурентоспроможності України та її подальшого розвитку на інтенсивній основі. Глобальні та національні виклики вимагають прискореного економічного зростання і форсованої модернізації промисловості країни, бо, по-перше: вітчизняна промисловість є основою господарства країни, найбільш активною ланкою і стрижнем економічної системи в цілому, мультиплікатором розвитку інших галузей; має вагомий інноваційний потенціал, здатний забезпечити структурну трансформацію національної економіки і високий рівень науково-технологічного розвитку країни в цілому; по-друге, в основі промислової політики лежить не тільки досягнення консенсусу щодо доцільності державного втручання для забезпечення прискореного економічного зростання, але й визнання факту, що без такого втручання успіх наздоганяльного розвитку є малоімовірним. Цей факт підтверджують головні пріоритети промислової політики Європи, яка розробила відповідні рекомендації країнам – її членам: «Промислова політика: зміцнення конкурентоспроможності», «Сильна Європейська промисловість для зростання і відновлення економіки», стратегія соціально-економічного розвитку «Європа 2020», спеціалізована програма досліджень та інновацій «Горизонт 2020», документ «До Європейського промислового ренесансу», фундаментальними атрибутами яких є завдання збільшити частку промисловості у ВВП до 20%, а промислову модернізацію слід здійснювати за рахунок технологічних інновацій [1].

Україна не може залишатись осторонь цих процесів. Необхідно виходити з того, що формування нових технологічних переваг відкриває перспективи зростання продуктивності промисловості і у результаті зміцнення конкурентоспроможності економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Актуальність зазначеного питання підтверджують численні економічні дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців. Велике значення з точки зору еволюції поглядів, методологічних засад пізнання інноваційних процесів, сутності та ролі інновацій в економіці мають праці О. Амоші, Л. Базилевича, Д. Белл, О. Волкова, Дж. Гелбрейта, П. Друкера, А. Землянкіна, О. Євтушевської, М. Кондратьєва, А. Левінсона, І. Лушунної, О. Орлова, В. Парето, М. Пашути, О. Пригожина, В. Семиноженко, Дж. Сінка, Р. Солоу, Б. Твісса, Х. Хартмана, О. Шкільнюк, Й. Шумпетера, І Ящишиної та ін.

Філософські аспекти становлення інноваційної діяльності розкриваються в працях В. Андрущенко, Л. Губерського, І. Назарова та ін.

О. Завгородня формулює актуальні концепти і перспективні напрями розвитку економічної теорії інновацій та пропонує свій погляд на інноваційну політику, як на складову державного механізму регулювання економіко-генетичної спадковості та інструмент цілеспрямованого вдосконалення на інноваційній основі національного економічного геному [2].

Н. Краус розкриває основні можливі процеси інституціоналізації інноваційної економіки та обґрунтовує доцільність інституціоналізації у формуванні високого інноваційно-інвестиційного рівня України в парадигмі глобального розвитку [3].

Питання основних напрямів активізації інноваційної політики в сучасних умовах, дослідження впливу інновацій на конкурентоспроможність вітчизняної економіки ґрунтовно розглянуто у працях багатьох авторів таких, як: В. Геєць, В. Гриньова, В. Тищенко, Л. Федулова та ін.

Проблемам функціонування й розвитку промислових підприємств, а також питанням управління розвитком у сфері промисловості присвячені роботи О.М. Алімова, О.І. Амоші, М.А. Бендикова, М.Г. Білопольського, В.П. Вишневського,

Н.П. Гончарової, А.В. Матюшина, Н.В. Шемякіна, О. Ходякової та ін. У працях цих науковців особливу увагу приділено таким питанням, як виробнича стабілізація, розвиток виробничого потенціалу, створення передумов економічного росту, стабілізація стану економіки галузей промисловості.

Питанням розвитку інноваційної політики та інноваційним процесам промислових підприємств приділено значну увагу в працях останніх років таких вітчизняних науковців, як: О. Бєлякова, О. Біловодська, І. Булкін, Б. Гейц, І. Єпіфанова, С. Жуков, І. Кривов'язюк, І. Підоричева, О. Саліхова, О. Собкевич та ін.

Проте, не зважаючи на широту зазначеної проблематики, на численні праці з питань інноваційного розвитку промисловості України, стають необхідними подальші дослідження цих питань, оскільки коло статистичної інформації постійно збільшується.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз поточного стану промисловості України та виявлення тенденцій взаємозв'язку її розвитку з розвитком інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Промислове виробництво в Україні продукує в середньому 40% валового внутрішнього продукту і забезпечує роботою більш ніж чверть населення України (середньооблікова чисельність штатних працівників у 2015 р. становить 25,3% до загальної кількості працівників проти показника 2013 р. – 26,3%) [4]. Крім того, промисловість забезпечує робочі місця в суміжних сферах, передусім транспорті та торгівлі.

Промисловість є важливим джерелом експортної виручки – на неї припадає 15% експорту товарів або 60% загального експорту товарів та послуг [5].

Як доводять розрахунки, наведені в табл. 1, за останні роки кризові тенденції в реальному секторі економіки поглибилися. Розвиток економіки відбувався в умовах стагнації інвестиційного і споживчого попиту, зумовлених зовнішньою агресією і руйнуванням виробничих потужностей, транспортної інфраструктури; втратою міжгалузевих, логістичних зв'язків; недостатнім забезпеченням сировиною та матеріалами базових експортоорієнтованих галузей; рецесією національної економіки.

Також у 2015 – на початку 2016 рр. – у національній економіці відчутно загострилися інфляційні і девальваційні ризики. Результатом різкого зростання цін на тлі зниження реальних доходів населення стало скорочення внутрішнього попиту на промислову продукцію, внаслідок чого зберігається низький рівень завантаження потужностей виробництва та їх забезпечення замовленнями. Індекс споживчих цін в Україні у 2015 р. становив 147,8%, цін виробників промислової продукції – 136,0% порівняно з 2014 р. У 2015 р. завантаже-

ність виробничих потужностей промислових підприємств коливалася на рівні 57,8 – 61,4% [6].

Так у 2015 р. падіння обсягів реалізованої продукції промисловості становило 13% (у 2014 р. – 10,1%; у 2013 р. – 4,3%). За даними Державної служби статистики найбільша складова промисловості – переробна промисловість, частка якої у 2015 р. складає 64,1%, скоротила обсяги промислової діяльності на 5,5% (у 2015 р. – 87,4%; у 2014 р. – 90,7%; у 2013 р. – 92,9%); постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, частка якого у 2015 р. становить 23,9%, скоротилось на 10,6% (у 2015 р. – 88,0%; у 2014 р. – 93,4%; у 2013 р. – 98,6%); металургійне виробництво, частка якого у 2015 р. становила 15,7%, зменшило обсяги продукції на 10,8% (у 2015 р. – 83,9%; у 2014 р. – 85,5%; у 2013 р. – 94,7%); добувна промисловість, частка якої у 2015 р. складає 10,8%, скоротила діяльність на 8,4% (у 2015 р. – 86,9%; у 2014 р. – 89,9%; у 2013 р. – 95,7%); машинобудування, частка якого у 2015 р. становила 6,5%, знизило обсяги реалізації на 0,9% (у 2015 р. – 85,9%; у 2014 р. – 79,4%; у 2013 р. – 86,8%) [7].

Водночас минулі роки засвідчили поглиблення негативних тенденцій у промисловості регіонів. За підсумками 2015 р. обсяги промислової продукції скоротилися у 22 регіонах (від 1,4% у Волинській області до 57,1% – у Луганській). Істотне зменшення промислового виробництва зафіксовано у Закарпатській (на 20,3%), Кіровоградській (на 17,1%), Харківській (на 11,8%), Черкаській (на 9,2%), Миколаївській (на 8,9%) і Дніпропетровській (на 7,9%) областях.

Питома вага регіонів, що мали приріст виробництва, у загальному обсязі реалізованої промислової продукції становила на кінець 2015 р. лише 12,5% (Вінницька область – 104%, Житомирська – 110%, Рівненська – 100,3%) [7].

Із загостренням кризи проявилися проблеми, які накопичувалися роками:

1. Надмірна залежність від зовнішньої кон'юнктури на ринках основних експортних товарів. Україна втрачає основні технологічні позиції експорту: частка високотехнологічних і середньотехнологічних товарів сукупно становить лише 14,4%, а відповідних товарів у імпорті – 38,3%. Згортання можливостей виходу вітчизняної продукції кінцевого використання на традиційні ринки, а це передусім товари машинобудування, негативно позначилося на структурі вітчизняного експорту за рівнем промислової переробки товарів.

Експорт українських товарів кінцевого використання в минулі роки становив 24-27 млрд дол. США, в окремі роки їх частка у загальному експорті сягала 40%. Натомість їх поставки у 2015 р. скоротилися до 12,9 млрд дол. США (у структурі поставок – 33,9% у 2015 р. та 36,5% у I півріччі

2016 р.). Частка сировинних товарів у експорті досягла 42% у 2015 р. (40% у I півріччі 2016 р.), тоді, як у 2007 р., ці товари забезпечували лише 23,3% експорту [8].

2. Накопичення технологічної відсталості та застарілість виробничих потужностей. Незадовільний фінансовий стан промислових підприємств

(отримання величини збитку 27,4% підприємств у 2015 р. та вкрай низький показник рентабельності операційної діяльності у 2015 р. – 0,9%) унеможлиблює оновлення основних виробничих фондів, які на кінець 2015 р. зношені на 76,9%, а наявні темпи оновлення у більшості галузей промисловості (6 – 8% у річному вимірі) принципово

Таблиця 1

Основні показники стану та розвитку промисловості України у 2011–2015 роках*

Показники	Роки				
	2011	2012	2013	2014	2015
1. Випуск промислової продукції у загальному обсязі випуску, %	43,3	41,2	38,3	38,9	46,8
2. Обсяг реалізованої промислової продукції, млн. грн.	1331887,6/100	1400680,2/100	1354130,1/100	1428839,1/100	1776603,7/100
у т.ч. (у % до підсумку)					
2.1. Добувна промисловість	146085/11,0	146588,5/10,5	154615,9/11,4	154700,8/10,8	191599,3/10,8
2.2. Переробна промисловість	868392,4/65,2	889496,6/63,5	836571,1/61,8	903735,3/63,3	1139213,2/64,1
2.3. Металургійне виробництво	242525,9/18,2	223832,5/16,0	208225,4/15,4	237393,0/16,6	278502,8/15,7
2.4. Машинобудування	133469,0/10,0	143533,1/10,2	117301,9/8,7	101924,7/7,1	115261,7/6,5
2.5. Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	295164/22,1	344067,1/24,5	342352,8/25,3	351803,2/24,6	424105,2/23,9
3. Індекси промислової продукції (до попереднього року, %)	108,0	99,5	95,7	89,9	87,0
4. Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб (у % до загальної кількості працівників)	2828/26,8	2804/26,5	2673/26,3	2297/25,6	2040/25,3
5. Валова додана вартість промисловості у загальному обсязі ВДВ, %	25,2	24,8	22,7	23,5	23,6
6. Капітальні інвестиції у промисловості (%) до загальної вартості	34,3	35,2	39,4	39,3	32,1
7. Індекси капітальних інвестицій (у % до попереднього року)	141,6	107,5	100,3	74,3	80,1
8. Експорт готової продукції, виготовленої з давальницької сировини (тис. дол. США)	6295460,7	4969678,5	5025489,8	4243623,2	3395076,9
9. Ступінь зносу основних засобів, %	56,8	57,3	56,9	60,3	76,9
10. Рентабельність операційної діяльності, %	4,7	3,4	3,0	1,6	0,9
у т.ч.					
10.1. Добувна промисловість	17,3	14,7	12,5	21,4	6,4
10.2. Переробна промисловість	2,9	1,8	2,1	-0,6	0,7
10.3. Металургійне виробництво	0,1	-4,2	-2,7	2,8	0,7
10.4. Машинобудування	9,3	9,9	6,6	-2,4	3,4
10.5. Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	4,5	3,3	1,3	-0,1	-0,8
11. Кількість підприємств, од.	47479	43356	49130	42187	42564
12. Чистий прибуток (збиток) підприємств, млн. грн.	31961,6	2592,4	-4181,1	-178730,9	-188267,9
12.1. Підприємства, які одержали прибуток (у % до загальної кількості підприємств)	60,8	60,7	62,3	62,4	72,6
12.2. Підприємства, які одержали збиток (у % до загальної кількості підприємств)	39,2	39,3	37,7	37,6	27,4

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, також без частини зони проведення антитерористичної операції.

Складено автором за даними [4]

не здатні забезпечити їх пришвидшену модернізацію [4]. У промисловому виробництві переважають відсталі технології, які приводять до значної енерго- та матеріалоємності виробництва, що стає причиною різкого зростання собівартості продукції (рівень споживання матеріалів та енергоресурсів є у 4 – 5 разів вищим, ніж у розвинених країнах Європи). Українська промисловість продовжує втрачати відтворювальну функцію, перетворюючись у сировинний додаток інших держав та ринок для імпорту високотехнологічної продукції.

3. Загострення інвестиційної кризи й вичерпність джерел залучення інвестицій.

Песимістичний настрій іноземних інвесторів підтверджується скороченням накопичених у промисловості прямих іноземних інвестицій, які на кінець 2015 р. становили 13280,1 млн дол. США, зменшившись порівняно з 2014 р. на 8,2%. Скорочення обсягів іноземних інвестицій за рахунок курсової різниці відбулося в усіх без винятку галузях промисловості. Також підприємства промисловості у 2015 р. знизили рівень капітальних інвестицій у порівнянні з 2013 р. на 16,99%. Найбільшу питому вагу у структурі капітальних інвестицій займає переробна промисловість, частка якої за останні роки збільшилась на 8,9% і склала 52,7% у 2015 р.; добувна промисловість, частка якої складає у 2015 р. 21,1%, зменшилась на 0,5%; постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, частка якого склала 24,4%, зменшилась на 8,3% [7].

4. Занепад кадрового потенціалу розвитку промисловості (старіння кадрів, трудова міграція, втрата престижності інженерних технічних спеціальностей (зменшення попиту у ВНЗ на інженерію з 19% у 2014 р. до 15% у 2015 р. при одночасному збільшенні частки державного замовлення до 34% на денній формі та 20% на заочній формі навчання), витіснення робочої сили з промислових видів діяльності (у добувній промисловості скорочення кількості працівників за останні 3 роки склало 23,4%; у переробній промисловості – 21,8%; у металургійному виробництві – 22%; у машинобудуванні – 24,1%)), що призводить до поширення тенденції спадної віддачі в економіці України, звужуючи можливості високотехнологічного піднесення за рахунок промислових видів діяльності [7]. Як зазначає академік НАН України Геєць В.М.: «Часто наші підприємства – як технічно, так і через некомпетентність менеджменту бізнесу – не готові до подолання існуючого розриву в конкурентоспроможності, що вимагає суттєвих змін, не в останню чергу – у технологіях, у тому числі і управлінських, за рахунок відповідного інвестування та зміни системи підготовки кадрів. Сьогодні за обстеженнями, оприлюдненими на Всесвітньому економічному форумі, за якістю функціональної підготовки кадрів Україна

перебуває на 70-му місці у світі і при цьому вона – єдина країна світу, де рівень функціональної грамотності молоді (25 – 34 роки) нижчий, ніж серед старшого покоління (55 – 64 роки) [9, с. 15].

На розвиток промислових підприємств безпосередньо впливає впровадження інноваційних розробок. Інноваційний розвиток надає підприємству можливість отримати значні обсяги прибутків, які у процесі розподілу є джерелом формування ВВП та бюджетів усіх рівнів. Проте зростання ВВП на основі нових технологій становить лише 0,7%, у той час, як середньоєвропейський показник складає 25 – 35%, а у Китаї – 40% [10, с. 35].

Упродовж останніх років розвиток вітчизняної промисловості не супроводжувався інноваційною активністю та насиченням внутрішнього ринку вітчизняними інноваційними розробками.

Негативний стан в інноваційній сфері, а отже, і невисоку конкурентоспроможність вітчизняної економіки засвідчують і відомі міжнародні інституції.

У Глобальному індексі інновацій у 2014–2015 рр. Україна утримує 63-64-ту позицію, що набагато нижче рівня як розвинених країн регіону, так і багатьох країн з ринками, що розвиваються (у т.ч. Вірменії, Туреччини, Білорусі, Росії). На одну позицію знизився рейтинг України у 2015 р. за рівнем конкурентоспроможності економіки (79-те місце з-поміж 140 країн). Утриматись у рейтингу Україні дають змогу чинники поліпшення сприйняття інноваційної спроможності економіки, потенціал науково-дослідницьких інституцій, наявність кваліфікованих дослідників та інженерів, якість системи вищої освіти. При цьому за показниками технологічної готовності (оснащеність новими технологіями) Україна таких конкурентних переваг не має, і її позиції є вкрай невисокими – у 2015 р. 86-те місце: показник наявності новітніх технологій (96-та позиція), прями іноземні інвестиції і передача технологій (117-ма позиція), показник поглинання технологій на рівні фірм (100-та позиція) [8].

Зазначимо, що серед країн Європейського Союзу мінімальні показники інноваційної активності мають Португалія (26%) і Греція (29%), але навіть ці показники вдвічі більші, ніж в Україні. А порівняно з країнами-лідерами, такими як Нідерланди (62%), Австрія (67%), Німеччина (69%), Данія (71%) та Ірландія (74%) цей розрив з Україною становить майже п'ять разів [11].

У 2015 р. тенденція до скорочення частки інноваційно активних промислових підприємств збереглася як загалом у державі (рис. 1), так і в більшості регіонів. Кількість промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю скоротилася на 891 одиницю і склала в 2015 р. 824 одиниці (у 2014 р. – 1609 од.; у 2013 р. – 1715 од.) або 17,3%, що призвело до зменшення частки

інноваційної продукції на суму 23,1 млрд грн, що становить 1,4% від загального обсягу реалізованої промислової продукції (у 2014 р. частка такої продукції становила 2,5%, у 2013 р. – 3,3% [7].

Рис. 1. Інноваційна діяльність промислових підприємств, од.

Складено автором на підставі [7]

Серед регіонів за напрямками проведених інновацій найбільша кількість промислових підприємств спостерігалась у Харківській (117 од.), Львівській (64 од.), Дніпропетровській (63 од.), Запорізькій (49 од.), Київській (44 од.) і Вінницькій (25 од.) областях [13].

Якщо порівняти з економічно розвиненими країнами, то цей показник за останні 10 років не опускався нижче 20% [12, с. 228].

Серед таких підприємств 37,4% реалізували продукцію за межі України, обсяг якої становив 10,8 млрд грн. Кожне четверте підприємство реалізувало продукцію, що була новою для ринку. Обсяг такої продукції становив 7,3 млрд грн, майже дві її третини підприємства поставили на експорт. Більшість підприємств (86,0%) реалізувала продукцію, яка була новою виключно для підприємства. Її обсяг становив 15,8 млрд грн. Кожне підприємство реалізувало за межі України 40,1% такої продукції [13].

Стан інноваційного розвитку вітчизняних підприємств можна оцінити за рівнем упровадження інновацій (табл. 2).

У 2015 р. 723 одиниці або 15,2% інноваційно активних промислових підприємств упроваджували інновації (проти 1208 од. або 12,1% у 2014 р. та 1312 од. або 12,9% у 2013 р.). Як свідчать дані табл. 2, промисловими підприємствами було впроваджено 3136 інноваційних видів продукції, з яких 548 – нових виключно для ринку, 2588 – нових лише для підприємства. Із загальної кількості впровадженої продукції 966 – нові види машин, устаткування, приладів, апаратів тощо. Кількість упроваджених інноваційних технологічних (нових або вдосконалених методів обробки та виробництва продукції) становила 1217. Із загальної кількості впроваджених інноваційних технологічних процесів 458 – маловідходні, ресурсозберігаючі.

При цьому нові технології фактично припинили бути одним із напрямів інвестиційних вкладень, нові технологічні процеси впроваджували у 2015 р. 32 од. промислових підприємств (або 0,7%); у 2014 р. – 83 од. (або 0,8%); у 2013 р. – 85 од. (або 0,8%). Водночас обсяг витрат на придбання нових технологій у 2015 р. становить 0,1 млрд грн. (або 0,72%) від загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності. При цьому 80,4% коштів, що витрачалися на інноваційну діяльність, припадало на закупівлю машин, обладнання та програмного забезпечення, у той час, коли на внутрішні та зовнішні науково-дослідні розробки або придбання прав на нову інтелектуальну власність витрати складають 14,5%. Найбільше фінансування було проведено підприємствами Тернопільської, Запорізької, Львівської, Харківської областей та м. Києва [7].

Виходячи з існуючої структури фінансового забезпечення інноваційної діяльності промислових підприємств, слід зазначити, що держава не приділяє цьому питанню належної уваги. Основним джерелом фінансування інноваційних витрат (табл. 3) у 2015 р. залишаються власні кошти підприємства – 13427,0 млн грн (або 97,2% загального

Таблиця 2

Динаміка впровадження інновацій на промислових підприємствах України

Роки	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Упроваджено нових технологічних процесів	у т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	Освоєно виробництво інноваційних видів промислової продукції, найменувань	з них нові види техніки	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промисловості
2011	12,8	2510	517	3238	897	3,8
2012	13,6	2188	554	3403	942	3,3
2013	12,9	1576	502	3138	809	3,3
2014	12,1	1743	447	3661	1314	2,5
2015	15,2	1217	458	3136	966	1,4

Складено автором за даними [13]

Джерела фінансування інноваційної діяльності

Роки	Загальна сума витрат	у тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
2011	14333,9 / 100	7585,6 / 53,0	149,2 / 1,04	56,9 / 0,4	6542,2 / 45,6
2012	11480,6 / 100	7335,9 / 63,9	224,3 / 1,95	994,8 / 8,7	2925,6 / 25,5
2013	9562,6 / 100	6973,4 / 72,9	24,7 / 0,26	1253,2 / 13,1	1311,3 / 13,7
2014	7695,9 / 100	6540,3 / 85,0	344,1 / 4,5	138,7 / 1,9	672,8 / 8,7
2015	13813,7 / 100	13427,0 / 97,2	551,4 / 0,4	586,3 / 0,4	640,1 / 9,3

Розраховано автором за [13] за відповідні роки

обсягу витрат на інновації). У 30 країнах-лідерах 72,5% інновацій профінансовано корпоративним сектором. У програмних документах США, Японії, країн – членів ЄС технологічні новації визначено фундаментальними атрибутами розвитку [8].

Кошти державного бюджету становлять 551,4 млн грн (або 0,4% загального обсягу витрат на інновації), у 2015 р. їх отримали 11 підприємств, кошти іноземних інвесторів – 138,7 млн грн (або 1,9%), їх отримали 6 підприємств промисловості, на інші джерела, а це кошти місцевих бюджетів, позабюджетних фондів, вітчизняних інвесторів, кредитів припадає 9,3% загального обсягу фінансування інноваційної діяльності скористалися 35 вітчизняних підприємств.

Світовий досвід дає змогу побачити, що держава має значні пріоритети в інвестуванні інноваційної діяльності, оскільки забезпечує фінансування інновацій з Державного бюджету. Успіх інноваційної діяльності в Японії, США, Німеччині, Великій Британії та інших провідних країн світу забезпечили державні пільги [14, с. 56].

Несприятливий інвестиційний клімат, посилений зовнішньою агресією, корупція, низький рівень захищеності прав інтелектуальної власності тощо привів до того, що у 2015 р. частка іноземних інвестицій у фінансуванні інноваційної діяльності становила всього 0,4% (проти 1,9% у 2014 р.; 13,1% у 2013 р.) [13].

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження засвідчило кризовий поточний стан промисловості в Україні, а саме: скорочення виробництва промислової продукції, у т.ч. на підприємствах-експортерах; зниження валового нагромадження основного капіталу, критичну зношеність основних засобів, зниження внутрішнього попиту, згортання промислового комплексу та деіндустріалізацію, збереження сировинної та низькотехнологічної спеціалізації, низьку привабливість для зовнішніх інвесторів, незначний рівень внутрішніх джерел для розвитку виробництва, вимивання кваліфікованих кадрів з матеріального виробництва, деформовану структуру підготовки кадрів тощо. Усе це підкреслює відсутність системного підходу в розвитку промисловості та невизначеності стратегічних засад державної

промислової політики. Наслідком цього стає зниження конкурентоспроможності вітчизняної промисловості, відставання України від економічно розвинених країн світу і перетворення її у ресурсний придаток.

Одним із ключових елементів поновлення індустріального потенціалу країни в умовах глобалізації повинно стати впровадження стратегії випереджального розвитку економіки на основі активізації її інноваційної діяльності, яка б забезпечила розвиток зовнішньої і внутрішньої конкуренції, збільшила конкурентні позиції національної економіки.

Але проведене дослідження інноваційної діяльності промислових підприємств показало суттєве відставання їхнього інноваційного розвитку порівняно з підприємствами країн, що характеризуються розвинутою ринковою економікою.

Активізувати інноваційну діяльність промислових підприємств України могли б такі заходи: розбудова інфраструктури інноваційного розвитку за рахунок всебічної державної підтримки (ресурсна складова, фінансове і податкове стимулювання, кредитна підтримка тощо); застосування системного підходу для підвищення продуктивності і якості праці, створення нових робочих місць; застосування в економіці промисловості науково-технічних знань, широкого впровадження інноваційних програм розвитку; прогнозування і ретроспективна оцінка науково-технологічного і інноваційного розвитку; удосконалення механізмів правової охорони і захисту інтелектуальної власності; запровадження нової політики реіндустріалізації на основі випереджального технологічного розвитку; підвищення освітнього і кваліфікаційного рівня керівників підприємств з метою формування чіткого розуміння необоротності процесу розбудови підприємств промисловості на інноваційних засадах тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Саліхова О. Б. Ренесанс державної інтервенції у промисловий розвиток: останні світові тенденції та уроки для України / О. Б. Саліхова // Економіка України. – 2015. – № 9. – С. 19–37.

2. Завгородня О. Актуальні концепти економічної теорії інновацій / О. Завгородня // Економічна теорія. – 2016. – № 2. – С. 5–17.

3. Краус Н. Регулятори «інноваційного ліфту» економіки України під впливом інституціонально-структурних змін / Н. Краус // Економіст. – 2015. – № 5. – С. 14–17.

4. Державна служба статистики України : офіц. веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

5. Чи потрібна Україні промислова політика ? [Електронний ресурс] // Центр економічної стратегії. – Режим доступу : <http://www.ces.org.ua/industrial-policy-ukraine>.

6. Очікування промислових підприємств щодо перспектив розвитку їхньої ділової активності [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

7. Промисловість України у 2011 – 2015 роках [Електронний ресурс] : стат. збірник // Державна служба статистики України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ5_u.htm.

8. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році [Електронний ресурс] : аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/poslanya_new-cc2e3.pdf.

9. Геєць В. М. Економіка України: ключові про-

блеми і перспективи / В. М. Геєць // Економіка і прогнозування. – 2016. – № 1. – С. 7–21.

10. Лазарева Є. Дослідження закономірностей інноваційних перетворень у регіональній економіці / Є. Лазарева // Економіст. – 2009. – № 9. – С. 35–37.

11. Про рекомендації парламентських слухань на тему: «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» : постанова Верх. Ради України № 2632–VI від 21 жовт. 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 11.

12. Сидорчук І. П. Основні аспекти формування стратегії інноваційного розвитку промислового підприємства і контексті інтенсифікації інноваційних процесів / І. П. Сидорчук // Інноваційна стратегія і тактика фінансово-економічного розвитку суб'єктів національного господарства : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., (м. Чернівці, 19–20 груд. 2014 р.). – Чернівці : Гельветика, 2014. – Ч. 2. – С. 69–71.

13. Наукова та інноваційна діяльність України [Електронний ресурс] : стат. збірник за 2015 рік // Державна служба статистики України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm.

14. Альошин С. Ю. Науково-методичні підходи до оцінки стану інноваційного розвитку промислового підприємства / С. Ю. Альошин // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2014. – № 46. – С. 303–309.

ВАЛОВИЙ ВНУТРІШНІЙ ПРОДУКТ ТА ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ЙОГО РОЗРАХУНКУ

GROSS DOMESTIC PRODUCT AND METHODS OF ITS CALCULATION

У статті досліджено місце ВВП у системі національних рахунків України. Розглянуто методи розрахунку ВВП згідно існуючої статистичної методології. Проаналізовано внесок окремих видів економічної діяльності у формування ВВП впродовж 2011-2015 років. Оцінено структуру ВВП України за доходами. Виявлено основні напрями використання ВВП. Встановлено найбільш пріоритетні напрями у сфері формування, розподілу та використання ВВП країни.

Ключові слова: система національних рахунків, валовий національний продукт, валова додана вартість, дохід, зовнішньоторговельний баланс, кінцеві споживчі витрати, валове нагромадження.

В статье исследовано место ВВП в системе национальных счетов Украины. Рассмотрены методы расчета ВВП по существующей статистической методологии. Проанализированы вклад отдельных видов экономической деятельности в формирование ВВП в течение 2011-2015 годов. Оценен структуру ВВП Украины по

доходам. Выявлены основные направления использования ВВП. Установлены наиболее приоритетные направления в сфере формирования, распределения и использования ВВП страны.

Ключевые слова: система национальных счетов, валовой национальный продукт, валовая добавленная стоимость, доход, внешнеторговый баланс, конечные потребительские расходы, валовое накопление.

In the article the seat of GDP in the national accounts of Ukraine is explored. The methods of calculating GDP under the current statistical methodology were considered. The contribution of certain economic activities in GDP during 2011-2015 years was analyzed. Ukraine's GDP structure by income was reviewed. The basic use directions of the GDP were identified. The highest priorities in the area of formation, distribution and use of the country's GDP were proposed.

Key words: system of national accounts, gross national product, gross value added, income, trade balance, final consumption expenditure, gross.

УДК 330.55.051

Касілов І.І.

к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства

Комунальний вищий навчальний заклад «Інститут підприємництва «Стратегія» Дніпропетровської обласної ради»

Постановка проблеми. Одним з основних показників системи національних рахунків, який відображає найважливіші аспекти економічного розвитку, пов'язані з виробництвом і споживанням продуктів та послуг, розподілом і перерозподілом доходів, формуванням національного багатства країни, є валовий внутрішній продукт (ВВП). Аналіз динаміки складу та структури ВВП, розрахованого за різними методами, дозволяє оцінити наслідки державної економічної політики, обрати найкращу базу для прогнозних розрахунків, а також створити підґрунтя для розробки механізму дієвого соціального контролю за виробництвом, розподілом та використанням ВВП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням, пов'язаним з проблемами визначення ВВП, присвячені дослідження таких науковців, як: Мельник А.Ф., Васина А.Ю., Желюк Т.Л., Попович Т.М. [1], Ніколаєва І.В. [2], Солдатова О.П., Семенов В.В. [3], Ніколенко Ю.В. [4]. Науковці приділяли досить багато уваги вивченню динаміки ВВП України, розробці моделей для його прогнозування. Проте, на наш погляд потребує більш ретельного вивчення структура валового національного про-

дукту, що дасть змогу створити інформаційну базу для подальшого прогнозування та планування.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є ґрунтовне вивчення складу та структури ВВП України за 2011-2015 роки, розрахованого із застосуванням загальноприйнятих методів обчислення на основі дійсної статистичної інформації.

Виклад основного матеріалу. Валовий внутрішній продукт (ВВП) – один із найважливіших показників розвитку економіки, який характеризує кінцевий результат виробничої діяльності економічних одиниць-резидентів у сфері матеріального і нематеріального виробництва.

Цей показник є головним індикатором економічного розвитку, що якнайповніше характеризує сумарний обсягу виробництва товарів та послуг за певний період. Слід зазначити, що аналіз динаміки та структури валового внутрішнього продукту створює інформаційну базу для подальшого прогнозування економічного стану країни та життєвого рівня її населення.

У фактичних цінах ВВП України має досить стабільну тенденцію до зростання. Так за п'ять років

Таблиця 1

Склад ВВП за методом виробництва, млн грн

Внесок у формування ВВП	2011	2012	2013	2014	2015
Сільське, лісове та рибне господарство	106 555	109 785	128 738	161 145	236 003
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	84 872	81 660	81 259	79 120	94 824
Переробна промисловість	154 675	173 912	165 055	194 050	239 066
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	39 994	43 491	42 366	44 836	54 155
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	7 302	6 625	6 573	7 236	9 523
Будівництво	39 575	39 049	36 902	36 876	44 671
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	193 357	200 763	212 090	233 702	288 096
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	103 179	98 859	104 483	100 889	131 209
Тимчасове розміщування й організація харчування	10 256	10 122	10 150	9 927	11 531
Інформація та телекомунікації	38 390	43 379	48 372	52 724	67 822
Фінансова та страхова діяльність	58 213	61 055	66 232	70 601	61 334
Операції з нерухомим майном	69 035	83 502	95 272	99 144	110 434
Професійна, наукова та технічна діяльність	30 471	41 966	47 712	47 139	53 847
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	14 300	16 135	17 715	18 061	20 786
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	53 464	59 752	68 225	78 731	94 294
Освіта	59 377	71 771	77 986	76 068	83 285
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	41 855	49 234	48 247	46 250	55 628
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	7 161	9 727	12 704	12 339	12 258
Надання інших видів послуг	10 527	12 282	13 731	13 881	12 606
Податки на продукти за виключенням субсидій на продукти	177 433	191 600	181 386	204 196	298 086
Валовий внутрішній продукт	1299991	1404669	1465198	1586915	1979458

Примітка: складено автором на основі даних [5]

його величина збільшилась на 679467 млн грн або на 52,27% [5]. Водночас середньорічний темп зростання ВВП у фактичних цінах складає лише 111,08%, тоді, як середній темп росту цін за той же період – 115,75%. Отже, про реальне зростання обсягів ВВП в Україні не може йти мова.

Для оцінки ВВП використовуються 3 методи – виробництва, доходів та кінцевого використання.

Метод виробництва полягає у визначенні валової доданої вартості (ВДВ) за видами економічної діяльності, як різниці між вартістю виробленої продукції в основних цінах і вартістю матеріальних витрат та послуг, спожитих у процесі виробництва [6].

ВВП для економіки в цілому у ринкових цінах визначається, як сума валової доданої вартості усіх видів економічної діяльності за усіма інституційними секторами економіки в основних цінах і податків за виключенням субсидій на продукти [6].

У таблиці 1 наведено склад ВВП України за 2011-2015 роки за методом виробництва.

Як видно з даних таблиці, стабільно високим є внесок у формування ВВП України таких видів економічної діяльності, як: оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мото-

циклів, переробна промисловість, сільське, лісове та рибне господарство, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність, добувна промисловість і розроблення кар'єрів, операції з нерухомим майном. Саме підприємствами цих видів економічної діяльності формується більше половини ВВП України, про що наочно свідчать дані таблиці 2.

Як свідчать дані таблиці 2, найбільшу питому вагу у ВВП України має оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (а саме: 14,87% на початку, 14,55% – наприкінці досліджуваного періоду), переробна промисловість (11,90% та 12,08%), сільське, лісове та рибне господарство (8,20% та 11,92%), транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (7,94% та 6,62%), добувна промисловість та розроблення кар'єрів (6,53% та 4,79%), а також операції з нерухомістю (5,31% та 5,58%). Внесок інших видів економічної діяльності у ВВП не перевищує 5%.

У фактичних цінах обсяг ВВП України зріс за останній рік досліджуваного періоду на 392543 млн грн або 24,74% та за 2011-2015 роки – на 679467 млн грн або на 68,0 %.

Таблиця 2

Структура ВВП за методом виробництва

Внесок у формування ВВП, %	2011	2012	2013	2014	2015
Сільське, лісове та рибне господарство	8,20	7,82	8,79	10,15	11,92
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	6,53	5,81	5,55	4,99	4,79
Переробна промисловість	11,90	12,38	11,27	12,23	12,08
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	3,08	3,10	2,89	2,83	2,74
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,56	0,47	0,45	0,46	0,48
Будівництво	3,04	2,78	2,52	2,32	2,26
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	14,87	14,29	14,48	14,73	14,55
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	7,94	7,04	7,13	6,36	6,63
Тимчасове розміщування й організація харчування	0,79	0,72	0,69	0,63	0,58
Інформація та телекомунікації	2,95	3,09	3,30	3,32	3,43
Фінансова та страхова діяльність	4,48	4,35	4,52	4,45	3,10
Операції з нерухомим майном	5,31	5,94	6,50	6,25	5,58
Професійна, наукова та технічна діяльність	2,34	2,99	3,26	2,97	2,72
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1,10	1,15	1,21	1,14	1,05
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	4,11	4,25	4,66	4,96	4,76
Освіта	4,57	5,11	5,32	4,79	4,21
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	3,22	3,51	3,29	2,91	2,81
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,55	0,69	0,87	0,78	0,62
Надання інших видів послуг	0,81	0,87	0,94	0,87	0,64
Податки на продукти за виключенням субсидій на продукти	13,65	13,64	12,38	12,87	15,06
Валовий внутрішній продукт	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Примітка: розраховано автором на основі даних [5]

При цьому слід відзначити, що зростання ВВП України за останній рік було зумовлене переважно збільшенням обсягів валової доданої вартості за такими видами діяльності, як сільське, лісове та рибне господарство (на 74858 млн грн або 46,45%), оптова, роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (на 54394 млн грн або 23,27%), переробна промисловість (на 45016 млн грн або 23,20%), транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (на 30320 млн грн або 30,05%). Значним було зростання цього показника у добувній промисловості і розробленні кар'єрів (15704 млн грн або 19,85%), а також за такими видами економічної діяльності, як державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування (15563 млн грн або 19,77%), інформація та телекомунікації (15098 млн грн або 28,64%). Зменшився внесок у ВВП лише таких видів діяльності, як фінансова та страхова (на 9267 млн грн або 13,13%), мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (на 81 млн. грн бо 0,66%) та надання інших видів послуг (на 1275 млн грн або 9,19%).

Незважаючи на те, що зростання обсягів валової доданої вартості у 2015 році порівняно з попереднім спостерігалось за більшістю видів економічної діяльності, проте, темпи цього зростання перевищували індекс інфляції (143,3%) лише у сільському, лісовому та рибному господарстві – 46,45%, що свідчить про реальне зростання обсягів валової доданої вартості цього виду економічної діяльності. Натомість за всіма іншими видами економічної діяльності номінальне зростання, на жаль, не супроводжувалося реальним.

За весь досліджуваний період ВВП України збільшився в основному за рахунок зростання валової доданої вартості сільського, лісового, рибного господарств (на 129448 млн грн або 121,48%), оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів (на 94739 млн грн

або 49,0%) переробній промисловості (на 84391 млн грн або 54,56%). За іншими видами економічної діяльності зростання валової доданої вартості було значно меншим. Лише фінансова та страхова діяльність характеризувалися зменшенням обсягу валової доданої вартості за 2011-2015 роки. Незважаючи на таку досить позитивну динаміку за складовими ВВП, слід відзначити, що за жодним з видів економічної діяльності середній темп зростання обсягів ВВП за 2011-2015 роки не перевищував середній індекс інфляції за цей період. Це означає, що збільшення ВВП за складовими відбулося за рахунок розгортання інфляційних процесів на фоні зниження фізичного обсягу виробництва продукції та надання послуг.

За розподільчим методом, який називають також методом визначення ВВП за доходами, під час розрахунку валового внутрішнього продукту підсумовуються різні доходи тих, хто вклав свої людські та грошові ресурси у виробництво певного товару [6].

Згідно методологічних пояснень Державного комітету статистики стадія утворення доходу на рівні ВВП характеризується такими показниками: оплатою праці найманих працівників, податками та субсидіями на виробництво та імпорт (на рівні ВДВ – іншими податками та субсидіями, пов'язаними з виробництвом) та валовим (чистим) прибутком [6].

Як свідчать дані таблиці 3, основу питому вагу у ВВП мають оплата праці найманих працівників (46,97% у 2011 та 39,34% у 2015 році) та валовий прибуток, змішаний дохід (39,08% та 44,28% відповідно). При цьому у структурі ВВП відбулися структурні зміни на користь останнього. Крім того, відбулося зростання питомої ваги податків, за виключенням субсидій на виробництво та імпорт.

У 2011-2015 роках величина оплати праці найманих працівників збільшилась на 168059 млн грн або на 27,52%, величина подат-

Таблиця 3

Склад і структура ВВП за розподільчим методом

Внесок у формування ВВП	2011	2012	2013	2014	2015
Склад ВВП, млн. грн					
Оплата праці найманих працівників	610 615	705 837	730 653	734 943	778 674
Податки за виключенням субсидій на виробництво та імпорт	181 330	180 815	184 323	204 191	324 272
Валовий прибуток, змішаний дохід	508 046	518 017	550 222	647 781	876 512
Валовий внутрішній продукт	1 299 991	1 404 669	1 465 198	1 586 915	1 979 458
Питома вага у ВВП, %					
Оплата праці найманих працівників	46,97	50,25	49,87	46,31	39,34
Податки за виключенням субсидій на виробництво та імпорт	13,95	12,87	12,58	12,87	16,38
Валовий прибуток, змішаний дохід	39,08	36,88	37,55	40,82	44,28
Валовий внутрішній продукт	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Примітка: складено автором на основі даних [5]

ків, за виключенням субсидій на виробництво та імпорт, – на 142942 млн грн або на 78,83%, а валовий прибуток, змішаний дохід – на 35,31 млн грн або 72,53%. Більш суттєве зростання податків та валового прибутку призвели до структурних змін ВВП. Так за 2011-2015 роки питома вага оплати праці найманих працівників знизилась на 7,63%, а питома вага податків, за виключенням субсидій, на виробництво та імпорт і валовий прибуток, змішаний дохід – зросла на 2,43 та 5,20% відповідно.

Як видно з даних таблиці 4, на стадії використання ВВП розраховується, як сума кінцевого споживання товарів і послуг, валового нагромадження, сальдо експорту-імпорту товарів і послуг.

Згідно відповідних методичних положень, кінцеве споживання товарів і послуг складається з витрат домашніх господарств на власне кінцеве споживання, витрат державних закладів для задоволення індивідуальних та колективних потреб

суспільства, а також витрат на індивідуальне кінцеве споживання некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства [7].

При цьому найбільшим серед елементів ВВП при його визначення за методом кінцевого використання є кінцеві споживчі витрати домогосподарств (858905 млн грн у 2011 році та 1325535 млн грн у 2015 році). Серед особливостей економіки України слід відзначити перевищення імпорту над експортом, тобто від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу.

Така ситуація пов'язана з тим, що нинішній обсяг експорту не відповідає можливостям вітчизняних товаровиробників і не забезпечує потреб держави у валютних надходженнях, необхідних для стабілізації економіки, зниження рівня інфляції та бюджетних витрат. Шемаєва Л.Г. стверджує, що формування від'ємного сальдо країни спричинено в першу чергу недосконалою структурою

Таблиця 4

Склад ВВП за методом кінцевого використання

Внесок у формування ВВП	2011	2012	2013	2014	2015
1. Кінцеві споживчі витрати	1 094 231	1 221 163	1 329 632	1 429 959	1 715 636
домашніх господарств	858 905	950 212	1 047 096	1 120 876	1 325 535
некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	9 619	8 984	10 265	12 873	13 300
сектору загального державного управління	225 707	261 967	272 271	296 210	376 801
індивідуальні споживчі витрати	147 603	174 615	184 189	183 008	227 166
колективні споживчі витрати	78 104	87 352	88 082	113 202	149 635
2. Валове нагромадження	291 678	305 031	270 895	212 591	303 297
Валове нагромадження основного капіталу	229 403	266 795	247 054	224 327	262 917
зміна запасів матеріальних оборотних коштів	61 774	37 508	23 641	-12 077	40 268
придбання за виключенням вибуття цінностей	501	728	200	341	112
3. Експорт товарів і послуг	647 608	670 319	629 401	771 129	1 044 541
4. Імпорт товарів і послуг	-733 526	-791 844	-764 730	-826 764	-1 084 016
Валовий внутрішній продукт	1 299 991	1 404 669	1 465 198	1 586 915	1 979 458

Примітка: складено автором на основі даних [5]

Таблиця 5

Структура ВВП за методом кінцевого використання, %

Внесок у формування ВВП	2011	2012	2013	2014	2015
1. Кінцеві споживчі витрати	84,17	86,94	90,75	90,11	86,67
Домашніх господарств	66,07	67,65	71,46	70,63	66,96
некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	0,74	0,64	0,70	0,81	0,67
Сектору загального державного управління	17,36	18,65	18,58	18,67	19,04
індивідуальні споживчі витрати	11,35	12,43	12,57	11,53	11,48
колективні споживчі витрати	6,01	6,22	6,01	7,13	7,56
2. Валове нагромадження	22,44	21,72	18,49	13,40	15,32
Валове нагромадження основного капіталу	17,65	18,99	16,86	14,14	13,28
зміна запасів матеріальних оборотних коштів	4,75	2,67	1,61	-0,76	2,03
придбання за виключенням вибуття цінностей	0,04	0,05	0,01	0,02	0,01
3. Експорт товарів і послуг	49,82	47,72	42,96	48,59	52,77
4. Імпорт товарів і послуг	-56,43	-56,37	-52,19	-52,10	-54,76
Валовий внутрішній продукт	100	100	100	100	100

Примітка: складено автором на основі даних [5]

товарного експорту, через низький рівень доданої вартості більшості експортованих товарів [8].

Структура ВВП за методом кінцевого використання наведена в таблиці 5, з даних якої видно, що кінцеві споживчі витрати мають найбільшу питому вагу у ВВП (84,17% у 2011 та 86,67% у 2015 році), у т.ч. кінцеві споживчі витрати домашніх господарств (66,07% та 66,96%, відповідно).

Валове нагромадження має досить незначну питому вагу у ВВП, яка постійно зменшується (з 22,44% у 2011 до 15,32% у 2015 році). Експорт товарів та послуг складає 49,82% ВВП на початку досліджуваного періоду та 52,77% ВВП наприкінці к той час, як імпорт -56,43 та 54,76% відповідно.

За 2011-2015 роки кінцеві споживчі витрати збільшились на 621405 млн грн або 56,79%, а валове нагромадження – на 11619 млн грн або 3,98%. Експорт товарів та послуг збільшився на 396933 млн грн або 61,29% при збільшенні імпорту на 350490 млн грн або 47,78%.

Отже, використання вищенаведених методів на практиці забезпечує не тільки контроль за вірною оцінкою суспільного продукту, але також дає змогу розглянути різні аспекти економічних процесів та наслідки економічної політики держави.

Висновки. Отже, аналіз динаміки та структури ВВП засвідчив наявність значного макроекономічного дисбалансу, глибоких структурних диспропорцій та недостатній рівень прозорості у державному секторі управління. Порівняння різних методів обчислення ВВП дозволило визначити величину і структуру кінцевого продукту та є основою для розробки заходів, яким мають бути присвячені зусилля органів влади при розробці державної економічної політики. Найбільш пріоритетними завданнями, на наш погляд є стабілізація політичної ситуації в країні, нормалізація інвестиційного клімату, зміна пропорцій виробництва ВВП на користь реального сектору економіки (в т.ч. наукомісткого виробництва), перехід від режиму проїдання на режим модернізації,

подолання імпортозалежності країни, переорієнтація з переважно сировинного експорту на експорт товарів з високою доданою вартістю тощо. Виконання перерахованих завдань сприятиме формуванню більш раціональної структури ВВП та створить підґрунтя для подальшого економічного зростання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мельник А. Ф. Національна економіка / А. Ф. Мельник, А. Ю. Васина, Т. Л. Желюк, Т. М. Попович. – К. : Знання, 2011. – 463 с.
2. Николаева И. В. Применение искусственных нейронных сетей для прогнозирования динамики экономических показателей / И. В. Николаева // Сфера услуг: инновации и качество : научно-практ. журнал / Рос. гос. торгово-экон. ун-т. – 2011. – № 8. – С. 15–19.
3. Солдатова О. П. Применение нейронных сетей для решения задач прогнозирования [Электронный ресурс] / О. П. Солдатова, В. В. Семенов // Исследовано в России : электрон. науч. журнал. – 2006. – № 136. – С. 25–30. – Режим доступа : <http://elibrary.lt/resursai/Uzsienio%20leidiniai/MFTI/2006/136.pdf>.
4. Ніколенко Ю. В. Основи економічної теорії : підручник / Ю. В. Ніколенко. – К. : ЦНЛ, 2003. – 188 с.
5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
6. Методика розрахунку валового внутрішнього продукту виробничим методом і за доходами : затв. наказом Держкомстату України № 610 від 8 листоп. 2004 р. – К. : Держ. ком. статистики України, 2004. – 43 с.
7. Методологічні положення щодо річного розрахунку валового внутрішнього продукту за категоріями кінцевого використання : затв. наказом Держкомстату України № 581 від 1 груд. 2006 р. – К. : Держ. ком. статистики України, 2006. – 41 с.
8. Диверсифікація структури зовнішньої торгівлі України в контексті економічної безпеки держави / Л. Г. Шемаєва // Проблеми науки. – 2011. – № 3. – С. 20–25.

СИНЕРГЕТИКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ
ГАЛУЗЕЙ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

SYNERGETIC OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT
OF INDUSTRIES OF UKRAINE

У статті досліджуються основи синергетичної теорії відносно галузі як складної соціо-еколого-економічної системи. Зазначено, що при вирішенні задачі визначення руху соціо-еколого-економічної системи по траєкторії сталого розвитку доцільно використовувати синергетичний підхід. Встановлено компоненти та чинники, що впливають на розвиток галузей промисловості. Визначено, що необхідно враховувати взаємодію і взаємовплив цих компонентів в конкретних умовах, аналізувати поєднання суб'єктивного і об'єктивного при оцінці чинників впливу.

Ключові слова: синергія, синергетичний підхід, соціо-еколого-економічна система, сталий розвиток, управління, галузь, промисловість.

В статье исследуются основы синергетической теории относительно отрасли как сложной соціо-еколого-экономической системы. Отмечено, что при решении задач определения движения соціо-еколого-экономической системы по вектору устойчивого развития целесообразно использовать синергетический подход. Установлено компоненты и факторы,

влияющие на развитие отраслей промышленности. Определено, что необходимо учитывать взаимодействие и взаимовлияние этих компонентов в конкретных условиях, анализировать сочетание субъективного и объективного при оценке факторов влияния.

Ключевые слова: синергия, синергетический подход, соціо-еколого-экономическая система, устойчивое развитие, управление, отрасль, промышленность.

The article investigates the foundations of synergetic theory regarding the industry as a complex socio-ecological-economic system. It is noted that to solve the task of determining the movement of socio-ecological-economic system trajectory of sustainable development should be used synergetic approach. The factors that influence the development of industries were identified. The need to consider the interaction and interplay of these factors in a specific context, to analyze a combination of subjective and objective during this interaction was determined.

Key words: synergy, synergetic approach, socio-ecological-economic system, sustainable development, management, department, industry.

УДК 338.45.01

Лисенко Ю.В.

к.е.н., доцент

Комунальний вищий навчальний заклад
«Інститут підприємництва «Стратегія»
Дніпропетровської обласної ради»

Постановка проблеми. Для того, щоб галузі промисловості могли відповідати на виклики сучасності, необхідне теоретико-методологічне забезпечення управління їх розвитком, що давало б змогу в нестабільних умовах розвитку економіки знаходити ті інструменти та можливості впливу на реалізацію поставлених завдань, які сприяли б їхньому переходу на новий якісний рівень розвитку.

У даний час увагу багатьох науковців звернено до теорії синергетики. Поняття «синергетика» було вперше введено Германом Хакеном для позначення нового наукового напрямку про співпрацю і кооперацію [8]. Сьогодні «синергетика» фахівцями розглядається, як універсальний закон еволюції складних соціально-економічних систем.

Недостатня розробка теоретичного базису синергетики сталого розвитку і його невідповідність вимогам практики функціонування галузей промисловості визначили мету і завдання дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Помітним внеском у розвиток цього методологічного спрямування стали праці Е.Кемпбелла, К.Саммерса, Г. Хакена, І. Пригожина та інших [1,2,9]. У результаті зазначених досліджень сучасна синергетика являє собою область наукового пізнання, в якій за допомогою міждисциплінарних досліджень виявляються загальні закономірності самоорганізації, становлення стійких структур у відкритих системах [2]. Серед

українських вчених, які займалися вивченням питань синергетики можна відмітити І. Грабар, Ж. Поплавську, Є. Ходаківського, А. Малиновського, О. Вознюк та інших [3-6]. Ґрунтовний науковий внесок у розвиток методології управління сталим розвитком різних соціально-економічних систем зробили вітчизняні вчені: О. Білоус [2], В. Геєць [6], В. Герасимчук [8], Б. Данилишин [5], Б. Карпінський [7] та багато інших, які зосереджували увагу на економічних, соціальних, екологічних, корпоративних системах та їх становленні і взаємодії у стратегічному розвитку.

Аналіз публікацій цих авторів дозволяє стверджувати, що, незважаючи на їхню високу наукову і практичну цінність, існує потреба в системному та комплексному вивченні питань щодо встановлення чинників, від впливу яких залежить розвиток галузей промисловості. Незважаючи на широке опрацювання питань управління сталим розвитком різних соціально-економічних систем, доводиться констатувати про відсутність методичних основ для забезпечення сталого розвитку галузей промисловості з позиції синергетичного підходу, тобто ця проблематика є актуальною.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даного дослідження є виявлення проблем застосування синергетичного підходу до процесу розвитку різних систем та визначення основних чинників впливу на синергетику розвитку галузей промисловості.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах реформування економіки питання забезпечення її сталого розвитку виходять на перший план. Теоретичні аспекти поняття внутрішньої рівноваги будь-якої галузі залежать від стабільності законодавчої бази, що визначає основні напрями її розвитку; фінансової стійкості, яка визначається збалансованістю грошових потоків; рівня державних інвестицій; обсягів інновацій у виробництво промислової продукції. Разом з цим масштабна модернізація промисловості викликає зростання витрат державного бюджету, пов'язаних заміною морально застарілого і фізично зношеного устаткування, проте економічна ефективність таких вкладень не завжди призводить до очікуваного економічного ефекту. З цієї причини в основі розробки промислової політики держави сьогодні повинні бути визначені ті елементи економічної системи, розвиток яких сприятиме в короткостроковому періоді створенню синергетичного ефекту для розвитку національного господарства.

Синергетика являє собою нову галузь науки, що займається вивченням складних систем, феномена самоорганізації, різних видів нестійкості, перехідних процесів. Зокрема, синергетика вирішує питання про те, які саме елементи або частини роблять зміни цілком обумовленими процесами самоорганізації.

Однак, при вирішенні питань про пріоритетність елементів розвитку слід мати на увазі наступні положення:

- складно організовані системи мають власні альтернативні траєкторії розвитку або деградації. Навіть значний вплив на систему не дає очікуваного результату, якщо воно не відповідає її внутрішнім тенденціям зміни;
- в умовах нестабільності відносно невеликі обурення можуть призвести до макроефекту. Малі резонансні дії, що управляють, відповідні власним тенденціям перетворення організаційної системи (прогресивним або регресивним), виробляють потужний ефект;
- закономірності перебігу наростаючих лавиноподібних процесів визначаються дією механізму позитивного зворотного зв'язку, коли відбувається прискорене зростання виникли в системі збурень (режими з загостренням) [9].

Досягнення синергетики і перш за все її методологічний інструментарій можуть служити ефективним засобом вирішення сучасних проблем, сприяти формуванню нової парадигми управління національним господарством.

Теорія синергетики – це універсальна теорія розвитку, що може бути застосовна до різних систем і відкриває для них нові можливості. За Хакеном синергетика займається вивченням систем, які складаються з великої кількості частин, компонент або підсистем, що взаємодіють

між собою за складною схемою [11]. Зокрема, відкривається можливість досліджувати не тільки еволюційні взаємодії її частин, траєкторії її розвитку, а й нелінійні синергетичні ефекти, здатні творити і руйнувати, прискорювати і уповільнювати розвиток [9].

Управління розвитком складних систем необхідно будувати на основі принципів синергетики, до яких відносять принцип “вибуху” (співвідношення реального та бажаного станів системи у певний часовий період, що призводить до системних змін), принцип “кризи” (орієнтація на майбутнє передбачає формування гнучкої системи, що враховує конфліктність її елементів), принцип “відображення” (внутрішній стан системи характеризує її адаптивність до змін), принцип “альтернативи” (пошук та обрання альтернативних варіантів розвитку), принцип “балансу ресурсів” (балансування руху ресурсів як в середині системи, так і отримання їх ззовні), принцип “ієрархічності” (рух інформації в середині системи), принцип “відокремленості” (відбір головних та другорядних чинників, які призводять до стану “обурення” системи), принцип “інтегрованості” (оптимізація руху елементів системи, та їх узгодження). Даний перелік не є вичерпним та може розширюватися залежно від об'єкту дослідження.

Врахування синергетичних принципів, як основи розвитку систем, стає все більш продуктивним. Вони формують методологічну основу самоорганізації складних соціально-економічних систем. Цим системам притаманні такі властивості, як динамічність, нелінійність зв'язків, дії позитивних зворотних зв'язків, циклічність розвитку [10]. До таких систем необхідно віднести і галузі промисловості України внаслідок присутності в них активного елементу – людини; наявних граничних можливостей, обумовлених обмеженими ресурсами; здатністю адаптуватися до умов, що змінюються, здатністю до самоорганізації, що створює передумови до застосування синергетичної теорії при дослідженні їх розвитку.

Синергетичний підхід до забезпечення сталого розвитку галузей промисловості передбачає, що: забезпечується оптимальне співвідношення процесів організації, самоорганізації і управління; основу розвитку становить економічна, екологічна і соціальна рівновага, а управління розвитком галузі орієнтоване в першу чергу на самоорганізацію, на пошук інновацій, на дотримання і впровадження нових технологій.

Синергетичний підхід до розвитку має на меті також врахування синергетичних закономірностей, що відбивають загальну спрямованість її розвитку. Врахування синергетичних закономірностей істотно змінює традиційні уявлення в галузі управління національним господарством, згідно з якими ефект від керуючого впливу однозначно і лінійно

залежить від величини прикладених зусиль, тобто чим більше зусиль, тим вище ефект [8].

Однією з проблем, що перешкоджає сталому розвитку галузей промисловості, є наявність негативної тенденції показників розвитку (табл. 1).

Як видно з таблиці 1., за останні п'ять років спостерігається значне зниження внеску галузей промисловості у формування ВВП. На нашу думку, це пов'язано в першу чергу з неправильним розташуванням пріоритетів при розробці державної промислової політики та врахуванні чинників, що впливають на розвиток галузей промисловості.

Нами пропонується чинники, що впливають на розвиток галузей промисловості, згрупувати за наступними компонентами розвитку:

- галузева компонента передбачає вплив організаційних та природно-екологічних чинників, що зумовлюють галузеву спеціалізацію та розподіл ресурсів, необхідних для сталого розвитку галузей промисловості та екологічні обмеження їх розвитку;

- політична компонента включає встановлення впливу політичних та правових чинників, а саме: політичної ситуації, податкового навантаження та державної підтримки на розвиток галузей промисловості;

- фінансово-економічна компонента враховує ті виробничі та науково-технічні чинники, що забезпечують ефективність використання ресурсів (рівень техніки та технології, рівень витрат та доходів, продуктивність праці тощо) та результативні чинники, що відображають результат функціонування галузей промисловості (обсяги

виробництва та реалізації промислової продукції, фінансові результати, рівень рентабельності);

- соціальна компонента включає ті чинники, що впливають на форми зайнятості в галузі та можливості відтворення трудових ресурсів галузі (соціальна інфраструктура галузей промисловості та рівень їх соціальної відповідальності).

Безпосередню оцінку впливу кожної компоненти на синергетику розвитку галузей промисловості доцільно здійснювати на основі експертного опитування.

При цьому експертам пропонується оцінити:

- важливість кожної компоненти для отримання синергетичних ефектів розвитку галузей промисловості;

- важливість кожного чинника в рамках окремої компоненти;

- спрямованість впливу змін чинників на розвиток галузей промисловості;

- силу впливу кожного чинника на отримання синергетичних ефектів розвитку галузей промисловості.

Оцінку впливу кожної компоненти пропонується визначати за формулою 1:

$$KBK = \sum_{i=1}^I W_i \cdot CB_i, \quad (1)$$

де KBK – коефіцієнт впливу компоненти розвитку;

W_i – коефіцієнт вагомості i -ї компоненти;

CB_i – сила впливу змін i -того чинника на отримання синергетичних ефектів розвитку галузей промисловості.

Таблиця 1

Основні показники розвитку промисловості України

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	Δ 2015-2011	Δ 2015-2014
Обсяг реалізованої промислової продукції, млн.грн	1331887,6	1400680,2	1354130,1	1428839,1	1776603,7	444716,1	347764,6
Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	2828	2804	2673	2297	2040	-788	-257
Середньомісячна номінальна ЗП одного штатного працівника, грн	3107	3478	3763	3988	4789	1682	801
Фінансовий результат до оподаткування, млн.грн	58662,3	21353,4	13698,3	-166414,0	-181360,9	-240023	-14946,9
Частка підприємств, які одержали збиток до оподаткування, %	37	38	37	37	27	-10	-10
Рентабельність операційної діяльності, %	4,7	3,4	3,0	1,6	0,9	-3,8	-0,7
Внесок у формування ВВП у %:							
По добувній промисловості	6,53	5,81	5,55	4,99	4,79	-1,74	-0,2
По переробній промисловості	11,90	12,38	11,27	12,23	12,08	0,18	-0,15

Примітка: розраховано автором на основі даних [13]

Експертами було виставлено бали по кожній компоненті, що впливають на розвиток галузей промисловості на основі бальної оцінки чинників, що входять до відповідної компоненти. Результати опитування наведені в таблиці.

Таблиця 2

Бальні оцінки важливості компонентів та чинників розвитку галузей промисловості

Компонента	Група чинників	Бальна оцінка
Галузева	природно-екологічні	8,9
	організаційні	8,4
	Разом	17,3
Фінансово-економічна	виробничі та науково-технічні	7,1
	результативні та інвестиційно-ринкові	9,8
	Разом	16,9
Політична	політичні	5,5
	правові	5,5
	Разом	11,0
Соціальна	демографічні	5,9
	соціально-етичні	8,8
	Разом	14,7
	Сума балів	59,9

Примітка: розраховано автором

При цьому бальні оцінки коливались від 0 (чинники не важливі для синергетики розвитку) до 10 (чинники надзвичайно важливі для синергетики розвитку).

Як видно з даних таблиці 2, найважливішими групами чинників є чинники галузевої компоненти розвитку, а найменш важливими для забезпечення синергетики розвитку галузей промисловості є чинники віднесені до політичної компоненти.

На основі даних таблиці 2. визначимо коефіцієнт вагомості кожної компоненти. Результати розрахунків представимо на рисунку 1.

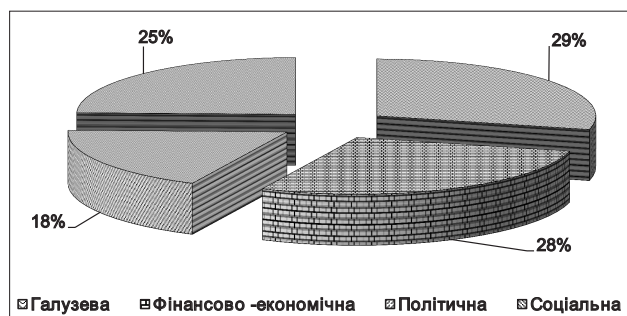

Рис. 1. Коефіцієнти вагомості компонент для забезпечення синергетики розвитку галузей промисловості

З рисунку 1. видно, що коефіцієнт вагомості галузевої компоненти складає 0,29 пункта, фінансово-економічної – 0,28 пункта, соціальної – 0,25 пункта, політичної – 0,18 пункта.

Але слід відмітити, що вагомість кожної компо-

ненти постійно змінюється, тому процес розвитку не можна розглядати, як просту сукупність чинників, що діють в одному напрямі.

Суттєвою проблемою забезпечення сталого розвитку є те, що джерелом дій, котрі впливають на розвиток галузей промисловості, є сукупність різних суб'єктів, які приймають управлінські рішення самостійно, виходячи зі своїх повноважень, цілей, завдань, інтересів. До цих суб'єктів відносяться органи державної влади та органи місцевого самоврядування, господарюючі суб'єкти, громадські організації тощо. Отже, для забезпечення отримання синергетичного ефекту в національній економіці внаслідок розвитку галузей промисловості повинна здійснюватися координація їх діяльності відповідно до встановлених пріоритетів. Синергетика такої взаємодії полягає в тому, що дозволить галузям промисловості не тільки чинити опір негативним зовнішнім впливам, а й підвищувати здатність до змін та збільшити їх внесок у формування ВВП.

Висновки. Синергетична модель розвитку є на сьогоднішній день найбільш узагальнюючою і найбільш евристично плідною пояснювальною моделлю, що описує переходи порядку і хаосу в еволюції систем, у тому числі і галузей промисловості. У результаті прояву самоорганізаційних властивостей система генерує синергетичний потенціал, здатний через пошук множини чинників впливу та нестабільних станів вивести її на траєкторію сталого розвитку.

Значення галузей промисловості у забезпеченні стійкості національної економіки полягає в тому, що вони, як базові галузі народного господарства, повинні бути орієнтовані на розробку, впровадження та використання наукомістких технологій у виробничій діяльності. На основі експертного опитування розраховані коефіцієнти вагомості компонент для забезпечення синергетики розвитку галузей промисловості, які необхідно враховувати при розробці державної промислової політики.

Таким чином, використання синергетичного підходу дозволяє визначити найбільш пріоритетну компоненту розвитку та обрати оптимальну стратегію розвитку галузей промисловості, яка забезпечить отримання синергетичних ефектів національною економікою.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бевзенко Л. Д. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций / Л. Д. Бевзенко. – К. : Ин-т социологии НАН Украины, 2002. – 437 с.
2. Білоус В. С. Синергетика та самоорганізація в економічній діяльності : навч. посібник // В. С. Білоус. – К. : КНЕУ, 2007 – 376с.
3. Грабар І. Г. Синергетика економічних систем : навч. посібник / І. Г. Грабар, Є. І. Ходаківський,

О. В. Вознюк, Л. Ю. Возна. – Житомир : Вид-во ЖТУ, 2003. – 244 с.

4. Гошовська О. Синергізм у стратегічному управлінні : [монографія] / О. Гошовська, А. Лиманський, Ж. Поплавська. – Львів : ТзОВ "Компанія "Манускрипт", 2011. – 284 с.

5. Данилишин Б. Соціальна безпека – підґрунтя сталого розвитку [Електронний ресурс] / Б. Данилишин, В. Куценко // Вісник Нац. академії наук України. – 2010. – № 1. – С. 20–28. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2010_1_3.

6. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / В. М. Геєць, В. П. Александрова, Т. І. Артьомова, Ю. М. Бажал та ін. ; відп. ред. В. М. Геєць ; НАН України ; Ін-т екон. прогнозування. – К. : Ін-т екон. прогнозування НАН України ; Фенікс, 2003. – 1008 с.

7. Карпінський Б. А. Знаннєва економіка та сталий розвиток: моделювання та порівняння [Електронний ресурс] / Б. А. Карпінський, І. М. Васильків, А. Б. Шевців, О. Б. Карпінська // Наук. вісник НЛТУ України. – 2015. – Вип. 25.4. – С. 223–234. – Режим

доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltsu_2015_25.

8. Полянська А. С. Методологічні засади дослідження синергії взаємодії суб'єктів управління в умовах ситуаційного управління / А. С. Полянська // Наук. вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.7. – С. 258–266.

9. Сталий розвиток: еколого-економічна оптимізація територіально-виробничих систем : навч. посібник / Н. В. Караєва, Р. В. Корпан, Т. А. Коцко та ін. ; за заг. ред. І. В. Недіна. – Суми : Університетська книга, 2008. – 384 с.

10. Тарасевич В. М. Экономическая синергетика: концептуальные аспекты / В. М. Тарасевич // Економіка і прогнозування. – 2002. – № 4. – С. 56–71.

11. Хакен Г. Синергетика : пер. с англ. / Г. Хакен. – М. : Мир, 1980. – 406 с.

12. Хакен Г. Информация и самоорганизация: Макроскопический подход к сложным системам : пер. с англ. / Г. Хакен. – М. : Мир, 1991. – 240 с.

13. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В СЕРЕДОВИЩІ СУБ'ЄКТІВ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF INTRODUCTION OF STRATEGIC MANAGEMENT PROCESSES IN ENVIRONMENT OF FINANCIAL SECTOR SUBJECTS OF NATIONAL ECONOMY

Статтю присвячено питанню впровадження практики стратегічного управління в діяльності суб'єктів фінансового сектора. Визначено складові стратегічного управління для забезпечення результативності формування і використання фінансових ресурсів. Розроблено модель фінансових рішень для підвищення результативності управління суб'єктом фінансового сектора на основі матричних інструментів.

Ключові слова: національна економіка, фінансовий сектор, стратегічне управління, матричні методи, стадії життєвого циклу, сегменти ринку.

роботана модель фінансових рішень для підвищення результативності управління суб'єктом фінансового сектора на основі матричних інструментів.

Ключевые слова: национальная экономика, финансовый сектор, стратегическое управление, матричные методы, стадии жизненного цикла, сегменты рынка.

The article is sanctified to the question of introduction the practice of strategic management in financial sector subjects activity. The constituents of strategic management are certain for providing of effectiveness of forming and use of financial resources. The model of financial decisions is worked out for the increase of management effectiveness by the financial sector subject on the basis of matrix instruments.

Key words: national economy, financial sector, strategic management, matrix methods, stages of life cycle, market segments.

УДК 338.466.12

Македон В.В.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту і соціальної роботи
Комунальний вищий навчальний заклад «Інститут підприємництва «Стратегія» Дніпропетровської обласної ради»

Статья посвящена вопросу внедрения практики стратегического управления в деятельность субъектов финансового сектора. Определены составляющие стратегического управления для обеспечения результативности формирования и использования финансовых ресурсов. Раз-

Постановка проблеми. В умовах швидкозмінної вітчизняної економічної ситуації, жорсткої конкурентної боротьби суб'єкти фінансового сектора мають не тільки концентрувати увагу на стані справ свого внутрішнього середовища, а

також розробляти довгострокову стратегію фінансового управління, яка давала б їм можливість адаптуватися до змін, що відбуваються в їх оточенні. Особливого значення набувають питання удосконалення системи стратегічного плану-

вання у діяльності вітчизняних суб'єктів фінансового сектора. Управління суб'єктом фінансового сектору припускає ефективне формування та використання фінансових ресурсів у відповідних сферах діяльності. При цьому актуальними є питання управління фінансовими ресурсами у межах досягнення стратегічних орієнтирів діяльності окремих суб'єктів фінансового сектору – розширення охоплення ринкового поля діяльності, забезпечення збалансованості портфеля фінансових послуг, підвищення якості фінансових продуктів, які пропонуються на ринку. Тому стратегічні фінансові рішення суб'єктів фінансового сектору слід формувати з позиції комплексного взаємовпливу зовнішнього ринкового і внутрішнього організаційного середовища кожного з таких суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти стратегічного управління суб'єктами фінансового сектору досліджувались відомими науковцями, серед яких були: І. Ансофф, Б. Бенсуссан, Б. Віт, Л. Гевліч, Дж. Кенні, М. Ковені, Р. Майєр, К. Меллах, В. Пастухова, М. Роберт, Дж. Салонел, А. Стрікленд, А. Томпсон, А. Тридід, К. Фляйшнер, Дж. Фрінас, А. Шепард тощо.

Постановка завдання. Метою дослідження є окреслення та надання перспективності практичному використанню стратегічного управління в системі діяльності вітчизняних суб'єктів фінансового сектора в межах національної економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансові потоки суб'єктів фінансового сектору, які визначаються, як вхідні та вихідні, взаємообумовлені стадіями життєвого циклу ринкових продуктів цих суб'єктів (табл. 1).

При цьому послідовна зміна стадій впровадження, зростання, зрілості і спаду визначає конкурентне положення суб'єкта фінансового сектору на ринку.

Стратегічне положення суб'єкта фінансового сектору можна визначити за допомогою SPACE-матриці, оперуючи при цьому двома внутрішніми і зовнішніми критеріями. До внутрішніх критеріїв можна віднести рівень результативності управління фінансовими ресурсами суб'єкта фінансового сектору (підсумковий індекс результату) і конкурентну перевагу його портфеля фінансових послуг, до зовнішніх критеріїв – рівень розвитку фінансової сфери і стабільність економічних умов у країні.

Рівень результативності управління фінансовими ресурсами суб'єкта фінансового сектору є оцінкою ступеня досягнення стратегічної мети і тактичних завдань формування і використання фінансових ресурсів за показниками суспільно значимих, кінцевих і безпосередніх результатів [3]. Оцінка результативності формується шляхом співвідношення стратегічної мети і тактичних завдань управління фінансовими ресурсами у межах фінансових операцій досліджуваного суб'єкта фінансового сектору і отриманих ним результатів.

Рівень результативності управління фінансовими ресурсами суб'єкта фінансового сектору визначається поетапно. На першому етапі визначаються основні види фінансових продуктів. На другому етапі відбувається постановка стратегічної мети і тактичних завдань формування та використання фінансових ресурсів. На третьому етапі формується перелік фінансових операцій суб'єкта фінансового сектору в межах окресленої

Таблиця 1

Основні фінансові потоки суб'єктів фінансового сектору [1, 2]

Суб'єкти	Стадії життєвого циклу продуктів			
	Впровадження	Зростання	Зрілість	Спад
Вхідні потоки	Вкладення в статутний капітал; Незначний обсяг початкових внесків при укладенні угод	Початкові внески; Доходи за інвестиціями; Доходи за результатами перерозподілу ризиків; Доходи за фінансовими операціями	Фінансові внески; Доходи за інвестиціями; Доходи за результатами перерозподілу ризиків; Доходи за фінансовими операціями	Фінансові внески; Доходи за інвестиціями; Доходи за фінансовими операціями
Вихідні потоки	Високі витрати на рекламу; Фінансування агентської мережі; Витрати на підготовку договорів; Оплата праці працівників суб'єкта фінансового сектору; Відрахування до спецфондів фінансових ресурсів	Фінансування збитку; Винагорода фінансових посередників; Витрати на ведення (реалізацію) договорів; Витрати по перерозподілу ризиків; Оплата праці працівників суб'єкта фінансового сектору; Інвестиційні вкладення; Відрахування до спецфондів фінансових ресурсів	Високі витрати на маркетинг; Фінансування збитку; Винагорода фінансових посередників; Витрати на ведення (реалізацію) договорів; Витрати по перерозподілу ризиків; Оплата праці працівників суб'єкта фінансового сектору; Інвестиційні вкладення; Відрахування до спецфондів фінансових ресурсів	Високі витрати на підтримку збуту; Фінансування збитку; Винагорода фінансових посередників; Витрати на ведення (реалізацію) договорів; Оплата праці працівників суб'єкта фінансового сектору; Відрахування до спецфондів фінансових ресурсів

мети і завдань. Четвертий етап характеризується формуванням системи показників по відповідних фінансових операціях та їх значень. На п'ятому етапі визначається характер ефекту показників: прямий або зворотний. На шостому етапі визначаються відхилення значень показників для прямого ефекту та/або для зворотного ефекту. На сьомому етапі формуються бальні оцінки показників на основі розрахунків їх відхилень за значеннями (одиниця відхилення значення показника відповідає одиниці бальної оцінки). На восьмому етапі експертним шляхом визначаються питомі ваги показників залежно від їхніх значимостей у межах тих, що відповідають визначеним раніше меті та завданням (сума вагів показників за метою і завданнями у межах одного фінансового продукту складає 1). На дев'ятому етапі розраховуються індекси результату за показниками за допомогою перемножування бальних оцінок показників на відповідні їм питомі ваги. На десятому етапі розраховуються індекси результату по всім фінансовим операціям (сума індексів результату за показниками у межах окремих операцій) і підсумковий індекс результату (сума усіх індексів результату за операціями) [4]. Стратегічна мета, тактичні завдання, суспільно значущі, кінцеві та безпосередні показники результативності формування і використання фінансових ресурсів суб'єктів фінансового сектору в межах ряду фінансових операцій представлені в таблиці 2.

Конкурентна перевага портфеля фінансових послуг суб'єктів фінансового сектору може характеризуватися набором наступних показників: розмір ціни; окремі правила діяльності; кількість нових фінансових продуктів; термін діяльності; обсяг

відповідальності суб'єктів та інші. Рівень розвитку фінансової сфери може характеризуватися набором наступних показників: кількість видів фінансових послуг, розвиток механізмів перерозподілу ризиків, кон'юнктура світового фінансового ринку, наявність державних програм зі стимулювання розвитку інноваційних видів фінансових послуг та ін. Стабільність економічних умов у країні може характеризуватися набором наступних показників: платоспроможний попит, система оподаткування, види альтернативних джерел фінансування, стан окремих сегментів фінансового ринку, рівень інфляції та процентної ставки, характер ат обсяг відповідальності тощо [7].

Кожен з представлених показників може бути оцінений у діапазоні від 1 до 10. На основі отриманих значень показників виводиться середньостатистична оцінка критерію [11]. Після цього усі отримані середні значення критеріїв вносяться у спеціальну схему розподілу ринкових сил. У результаті виходить чотирикутник одного з видів, показаних на рисунку 1.

Якщо максимально віддаленою від центру координат є сторона в 1 квадранті, то суб'єкт фінансового сектору знаходиться в агресивному стратегічному положенні на ринку [8]. Це положення можливе в умовах високого рівня розвитку фінансової сфери з незначною невизначеністю економічних умов у країні.

Суб'єкт фінансового сектору отримує конкурентні переваги, які може зберегти та примножити за допомогою наявного фінансового потенціалу. При цьому, якщо зовнішні загрози незначні, то цьому суб'єкту необхідно сконцентруватися на забезпеченні інтересів стейкхолдерів (табл. 3).

Таблиця 2

Складові стратегічного управління для забезпечення результативності формування і використання фінансових ресурсів суб'єктів фінансового сектору національної економіки [5, 6]

Стратегічна мета	Суспільно значимі показники	Тактичні завдання	Операції суб'єкта	Безпосередні показники	Кінцеві показники
Забезпечення ефективного управління фінансовими ресурсами суб'єктів фінансового сектору та ефективної реалізації фінансових продуктів	Маржа платоспроможності суб'єкта Достатність спеціалізованих ресурсів Ліквідність активів та ступінь фінансового захисту Збалансованість портфеля фінансових послуг	Розширення охоплення поля діяльності	Страхові операції	Обсяг премій; Обсяг виплат; Величина резервів; Кількість укладених договорів; Доходи від основної діяльності	Рентабельність операцій; Співвідношення суми премій та резервів
		Оптимізація віддачі від інвестицій	Інвестиційні операції	Обсяг інвестицій; Інвестиційний дохід; Кількість напрямів інвестування	Ефективність інвестиційних операцій; Рівень доходів за інвестиціями
		Збільшення фінансового потенціалу суб'єктів фінансового сектору	Фінансові операції	Величина власного капіталу; Розмір чистих активів; Доходи від фінансової діяльності	Рентабельність власного капіталу; Співвідношення власного капіталу і зобов'язань; Співвідношення обігового та позаобігового капіталу

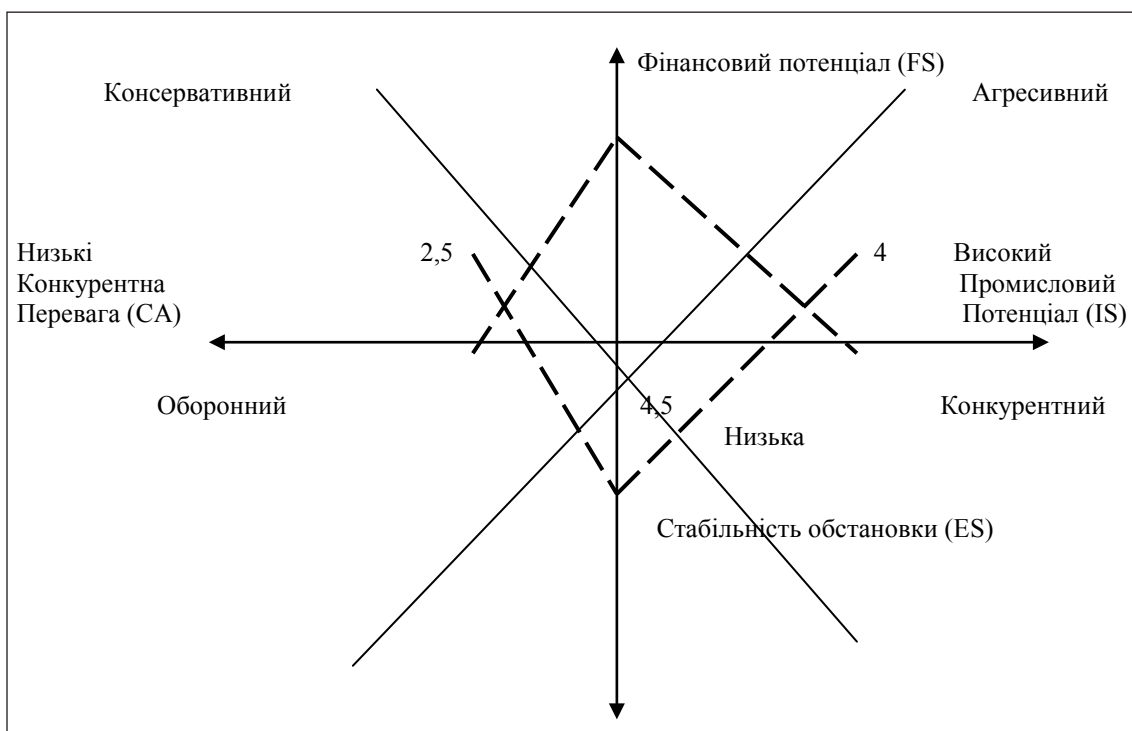

Рис. 1. Матриця стратегічного положення суб'єкта фінансового сектору

Таблиця 3
Фінансові інтереси стейкхолдерів суб'єкта фінансового сектору [9]

Стейкхолдери	Фінансові інтереси
Акціонери	Зростання прибутку, вартості, прибуткове зростання суб'єкта
Топ-менеджери	Зростання прибутку, вартості суб'єкта і рівня своїх доходів
Персонал	Фінансова надійність суб'єкта, зростання рівня доходів
Клієнти	Надійність суб'єкта фінансового сектору, ціна фінансових продуктів, повнота виплат

Стратегічне фінансове управління таким суб'єктом фінансового сектору спрямоване: на розширення охоплення поля діяльності, придушення конкурентів кращими цінами; розробку і просування інноваційних фінансових продуктів [10].

Якщо максимально віддаленою від центру координат є сторона в 2 квадранті (рис. 1), то суб'єкт фінансового сектору знаходиться в конкурентному стратегічному положенні на фінансовому ринку. Це положення характерне для високого рівня розвитку фінансової сфери. При цьому суб'єкт фінансового сектору отримує конкурентну перевагу портфеля фінансових послуг у відносно нестабільних економічних умовах у країні. Критичним чинником є фінансовий потенціал суб'єкта фінансового сектору. Суб'єкту необхідно в терміновому порядку усувати виникаючі загрози, пов'язані з недостатністю його фінансових ресурсів. Стратегічне фінансове управління

такого суб'єкта фінансового сектору спрямоване: на залучення фінансових ресурсів, підвищення ефективності інвестиційних операцій, оптимізацію механізмів перерозподілу ризиків, розширення кількості фінансових посередників тощо.

Якщо максимально віддаленою від центру координат є сторона в 4 квадранті (див. рис. 1), то суб'єкт фінансового сектору знаходиться в консервативному стратегічному положенні на фінансовому ринку. Це положення можливе на стабільних ринках з низькими темпами зростання. При цьому суб'єкт фінансового сектору концентрується на власній фінансовій стабілізації, і найважливішим чинником його зростання є конкурентна перевага власного портфеля фінансових послуг. Стратегічне фінансове управління такого суб'єкта спрямоване: на зниження ціни при підвищенні якості фінансового продукту, розширення видової різноманітності фінансових продуктів та вихід на нові сегменти фінансових ринків тощо [10].

Якщо максимально віддаленою від центру координат є сторона в 3 квадранті (див. рис. 1), то суб'єкт фінансового сектору знаходиться в оборонному стратегічному положенні на фінансовому ринку. Це положення характерне для ситуації, коли суб'єкт фінансового сектору працює у привабливій галузі з недостатністю фінансових ресурсів і низьким рівнем конкурентоспроможності своїх фінансових продуктів. Використовуючи матричний підхід ADL/LC (Arthur D. Little / Life Cycle) [12], сформуємо матрицю фінансових рішень по підви-

щенню до результативності управління окремим суб'єктом фінансового сектору (табл. 4).

На основі матриці фінансових рішень сформулюємо конкретні фінансові стратегії суб'єкта фінансового сектору у прив'язці до двох вимірів – етапу життєвого циклу фінансових продуктів і стратегічного положення суб'єкта фінансового сектору (рис. 2).

Отримані якісно різні області результативного управління фінансовими ресурсами суб'єкта фінансового сектора визначають вибір тих або інших фінансових стратегій. Область розвитку суб'єкта фінансового сектору припускає використання стратегій швидкого зростання, утримання положення, зростання обсягу продажів, захист теперішнього (існуючого) положення [12]. Область виборчого розвитку суб'єкта фінансового сектору припускає використання стратегій зосередження,

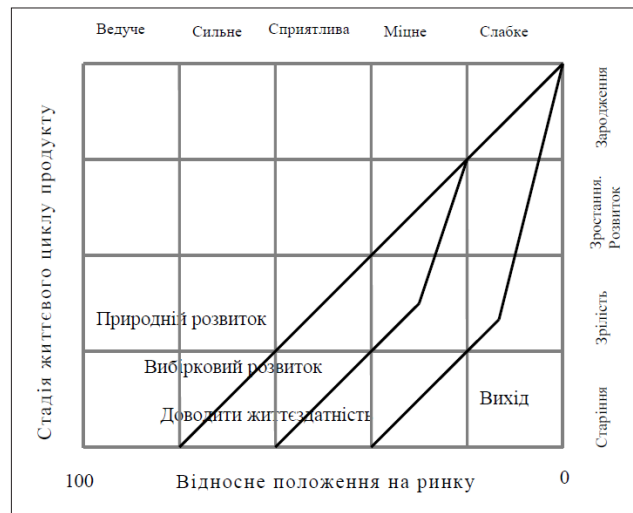

Рис. 2. Матриця фінансових стратегій суб'єкта фінансового сектору на основі моделі ADL/LC [1]

Таблиця 4

Модель фінансових рішень по підвищенню результативності управління суб'єктом фінансового сектору на основі матриці ADL/LC [7, 11]

Етап	Стратегічне положення суб'єкта фінансового сектору			
	Агресивне стратегічне положення	Конкурентне стратегічне положення	Консервативне стратегічне положення	Оборонне стратегічне положення
Впровадження	Можливий позитивний фінансовий результат; Розширення охоплення поля діяльності; Активне формування спецфондів; Активні інвестиційні операції	Можливий негативний фінансовий результат; Концентрація на окремих сегментах ринку; Вибірчий характер інвестиційних операцій	Негативний фінансовий результат; Пошук власного сегменту ринку; Низькі обсяги інвестиційних операцій	Негативний фінансовий результат; Початок реалізації фінансових продуктів; Можливий відхід з ринку
Зростання	Позитивний фінансовий результат; Лідерство у ціноутворенні (можливе зниження ціни); Утримання частки ринку; Збільшення спецфондів; Зростання інвестиційних операцій	Мінімально позитивний фінансовий результат; Лідерство у ціноутворенні на окремих сегментах ринку; Диференціація фінансових продуктів; Вибірчий характер інвестиційних операцій.	Негативний фінансовий результат; Зосередження на окремих фінансових продуктах; Незначне зростання спецфондів; Вибірчий характер інвестиційних операцій	Негативний фінансовий результат; Мінімальне охоплення поля діяльності; Вкрай низькі обсяги спецфондів; Низькі обсяги інвестиційних операцій; Можливий відхід з ринку
Зрілість	Позитивний фінансовий результат; Максимізація агентської мережі; Утримання частки ринку; Збільшення темпів зростання інвестиційного доходу в порівнянні з темпом приросту спецфондів	Позитивний фінансовий результат; Розробка нових фінансових продуктів; Утримання частки ринку; Широка диференціація інвестиційних операцій	Мінімально позитивний фінансовий результат; Пошук власного сегменту ринку або поетапний відхід з ринку; Невисокі обсяги спецфондів і інвестиційних операцій	Негативний фінансовий результат; Низьке охоплення поля діяльності; Низькі обсяги інвестиційних операцій; Можливий відхід з ринку
Спад	Позитивний фінансовий результат; Підтримка агентської мережі; Розробка нових фінансових продуктів; Стабілізація інвестиційних операцій	Невисокий позитивний фінансовий результат; Збереження агентської мережі; Конкурентні обсяги спецфондів та інвестиційних операцій	Мінімально позитивний фінансовий результат; Пошук варіантів для розвитку діяльності суб'єкта або поетапний відхід з ринку; Мінімальні обсяги спецфондів та інвестиційних операцій.	Негативний фінансовий результат; Недостатні охоплення поля діяльності; Недостатні обсяги спецфондів для подальшої роботи суб'єкта; Вихід з ринку суб'єкта

диференціації, утримання і захисту своєї ніші на фінансовому ринку.

Область виживання суб'єкта припускає використання стратегій зрушення, оновлення, пошуку та утримання своєї ніші на фінансовому ринку, пошуку варіантів для розвитку і наздоганяючої стратегії. Область виходу суб'єкта фінансового сектору з ринку припускає використання стратегій відходу з ринку.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, стратегічне управління суб'єктом фінансового сектору припускає знаходження і реалізацію найкращого варіанту управління його фінансовими потоками, а саме: вхідними і вихідними, з урахуванням етапів життєвого циклу фінансових продуктів та стратегічного положення такого суб'єкта фінансового сектору на ринку. При цьому результативність фінансових рішень цього суб'єкта фінансового сектору визначається досягненням стратегічної мети, тактичних завдань, суспільно значущих, безпосередніх і кінцевих показників результативності формування та використання фінансових ресурсів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гевлич Л. Л. Стратегічна діагностика підприємства : монографія / Л. Л. Гевлич. – Донецьк : Юго-Восток, Лтд, 2007. – 199 с.
2. Mellahi K. Global Strategic Management / K. Mellahi, J. G. Frynas, P. Finlay. – UK : Oxford University Press, 2005. – 395 p.
3. Ковени М. Стратегический разрыв. Технологии воплощения корпоративной стратегии в жизнь / М. Ковени, Д. Гэнстер, Б. Хартлен,

- Д. Кинг. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – 232 с.
4. Фляйшнер Крейг С. Стратегический и конкурентный анализ: методы и средства конкурентного анализа в бизнесе / К. С. Фляйшнер, Б. Е. Бенсуссан ; пер. с англ. Д. П. Коньковой ; под общ. ред. И. М. Степнова и Ю. А. Ковальчук. – М. : БИНОМ. Лаб. знаний, 2009. – 541 с.
5. Kenny G. Strategic Planning and Performance Management. Develop and Measure a Winning Strategy / G. Kenny. – UK : Elsevier Butter worth Heinemann, 2005. – 264 p.
6. Пастухова В. В. Стратегічне управління підприємством: філософія, політика, ефективність : монографія / В. В. Пастухова. – К. : Вид-во КНТЕУ, 2009. – 302 с.
7. Wit B. Strategy Synthesis. Resolving strategy. Paradoxes to Create Competitive Advantage / B. Wit, R. Meyer. – UK : Thomson Learning, 2005. – 469 p.
8. Роберт М. Новое стратегическое мышление: просто о сложном / М. Роберт. – М. : Поколение, 2006. – 320 с.
9. Томпсон А. А. Стратегический менеджмент. Концепции и ситуации для анализа / А. А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд ; пер. с англ. под ред. Л. Г. Зайцева, М. И. Соколовой. – 12-е изд. – М. : Вильямс, 2009. – 928 с.
10. Тридід О. М. Організаційно-економічний механізм стратегічного розвитку підприємства : монографія / О. М. Тридід. – Х. : Вид-во ХДЕУ, 2002. – 364 с.
11. Ткаченко В. А. Основы конкурентных преимуществ и инновационного развития : монография / под общ. и науч. ред. Ткаченко В. А. – Д. : ДУЭП, Монолит, 2008. – 476 с.
12. Saloner G. Strategic Management / G. Saloner, A. Shepard, J. Podolny. – USA : John Wiley&Sons, Inc., 2001. – 442 p.

ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ УРАНОДОБУВНОЇ ГАЛУЗІ ЗА ОСНОВНИМИ СКЛАДОВИМИ НА ОСНОВІ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ

DEFINING RESOURCE EFFICIENCY OF URANIUM MINING INDUSTRY ON THE BASIC COMPONENTS BASED ON SYSTEM OF INDICATORS

У статті проведено дослідження категорії «ефективність». Наведені основні принципи формування системи показників ефективності використання ресурсів. Розглянуті основні складові системи показників з виокремленням сектору ресурсозбереження. Проведений аналіз показників ефективності використання ресурсів уранодобувної галузі за основними складовими. За результатами проведеного аналізу наведені основні напрямки раціонального використання сировини.

Ключові слова: ресурси, ефективність, ресурсозбереження, уранодобувна, галузь, система, показники.

В статье проведено исследование категории «эффективность». Приведены основные принципы формирования системы показателей эффективности использования ресурсов. Рассмотрены основные составляющие системы показателей с выделением сектора ресурсосбережения.

Проведен анализ показателей эффективности использования ресурсов уранодобывающей отрасли по основным составляющим. По результатам проведенного анализа представлены основные направления рационального использования сырья.

Ключевые слова: ресурсы, эффективность, ресурсосбережение, уранодобывающая, отрасль, система, показатели.

The article studies the "efficiency" category. The main principles of the formation of the system of indicators of resource efficiency are given. The basic components of system performance with separating the resource saving sector are considered. The analysis of the indicators of resource efficiency of the uranium mining industry on the basic components was conducted. From the results of the analysis, the basic directions of rational use of raw materials are given.

Key words: resources, efficiency, resource saving, uranium mining industry, system, indicator

УДК 338.001.36

Письменна О.Б.

к.е.н., старший викладач кафедри економіки підприємства
Комунальний вищий навчальний заклад
«Інститут підприємництва «Стратегія»
Дніпропетровської обласної ради»

Постановка проблеми. Враховуючи стратегічну важливість уранодобувної галузі для економіки України, раціональне використання ресурсів є першочерговим завданням у сучасних умовах. Визначення ключових показників ефективності використання ресурсів з виокремленням сектору ресурсозбереження дозволить розробити шляхи досягнення пріоритетних завдань галузі, а саме: забезпечити економічну незалежність країни за рахунок розвитку ядерної енергетики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема ефективності використання ресурсів посідає важливе місце серед пріоритетних завдань будь-якої галузі. Дослідження категорії «ефективність» знайшло своє відображення в роботах багатьох закордонних та вітчизняних вчених. Вагомий внесок у розкриття сутності поняття зробили: В. Петті, Ф. Кене, Д. Рікардо, В. Парето, Й. Шумпетер, К. Макконелл, С. Брю, М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі, П. Друкер, П. Самуельсон, Е. Дж. Долан, Д. Е. Ліндсей, Х. Лібенштайн, С. Фішер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензі, А.Д. Виварець, Л.В. Дістергефт, Т.С. Хачатуров, В.І. Лямець, А.Д. Тевяшев, М.Д. Білик, Ю. П. Сурмін.

Постановка завдання. Метою дослідження є застосування системи показників з метою визначення ефективності використання ресурсів уранодобувної галузі за основними складовими з виокремленням сектору ресурсозбереження.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розвиток уранодобувної галузі має важливе стратегічне значення, що пов'язане з проблемами

енергозабезпечення. Стан сировинної бази галузі постійно погіршується у зв'язку зі значним вичерпанням підготовлених запасів, зниженням їх якісних і економічних характеристик, ускладненням умов видобутку в результаті тривалої експлуатації. Саме тому виникає потреба у впровадженні системи показників, що визначаються ефективність використання ресурсів урановидобувної галузі.

В. Петті, Ф. Кене поняття «ефективність» ототожнювали з поняттям «результативність» та розглядали як оцінювання заходів з позиції сприяння покращенню економічного життя [1]

Д. Рікардо визначав категорію «ефективність», як «відношення отриманого результату до певного виду витрат». Таким чином, поняття «ефективність» набуває статусу окремої економічної категорії [2]

В. Парето, Й. Шумпетер розглядали категорію «ефективність», як «Економічна ефективність господарської системи – це стан, при якому оптимального співвідношення витрат і результатів» [3, 4]

З точки зору К. Макконелл та С. Брю ефективність характеризується зв'язком між кількістю одиниць обмежених ресурсів, що використовуються у процесі виробництва та отриманою в результаті кількістю певного продукту [5]

Е. Дж. Долан, Д. Е. Ліндсей трактують ефективність, як вибір вірних цілей, на яких фокусується вся енергія підприємства. На думку Е. Дж. Долана, ефективність управління полягає в узгодженні різних інтересів та формування найоптимальнішого співвідношення комплексу цілей і завдань [6]

П. Друкер вважає, що «ефективність є наслідком правильності певних речей (doing the right things), процесів, виконання функцій, завдань, досягнення цілей» [7]

П. Самуельсон вважав, що економічна ефективність означає раціональне використання ресурсів таким чином, щоб отримати максимум можливих благ від наявних ресурсів [8]

М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі поняття «ефективність» характеризують, як співвідношення між обсягом виробництва і необхідними для виготовлення ресурсами [9]

Х. Лібенштайн, С. Фішер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензі вважають, що «Ефективність – це зовнішнє поняття, яке враховує розподіл ресурсів» [10]

Т.С. Хачатуров визначає категорію «ефективність», як «відношення економічного або соціального ефекту до потрібних для його досягнення витрат» [11]

А.Д. Виварець, Л.В. Дістергефт вважають, що ефективність будь-якого процесу, будь-якого виду діяльності характеризує ступінь досягнення поставленої мети [12]

М.Д. Білик визначає економічну сутність категорії «ефективності» з позиції трьох складових: якісний результат певної діяльності, що характеризує її продуктивність; результат ефективного та раціонального використання всіх видів ресурсів; співвідношення конкретного кінцевого результату до витрат, що забезпечили його отримання [13]

В.І. Лямець, А.Д. Тевяшев вважають, що ефективність – це не просто властивість процесу функціонування системи, що відбивається в її здатності давати певний ефект, а дієвість такої здатності, тобто результативність, співвіднесена з ресурсними витратами [14]

На думку Ю. П. Сурміна, ефективність – це показник успішності функціонування системи для досягнення встановлених цілей [15]

Приходченко Л.Л. пропонує наступне розуміння понять «ефективність – багаторівнева характеристика, яка означає співвідношення між продуктом та ресурсами на його створення з огляду на результат (зв'язок із ресурсами, продуктом і цілями, але обов'язково і з ефектом, причому останній досягається за межами діяльності, процесу створення товару чи послуги, саме в процесі його споживання). Результативність пов'язана із технічною раціональністю, це результати порівняно з цілями, тобто ступінь досягнення цілей, причому у зіставленні з використаними ресурсами: оцінюються при цьому як досягнуті результати, так і наслідки, що спостерігаються» [16]

Раціональне використання ресурсів дає можливість створити основу для підвищення рівня загальної ефективності уранодобувної галузі за рахунок виявлення серед негативних техногенних факторів прихованих та переведення їх в площину реалізованих можливостей.

Розвиток уранодобувної галузі має важливе

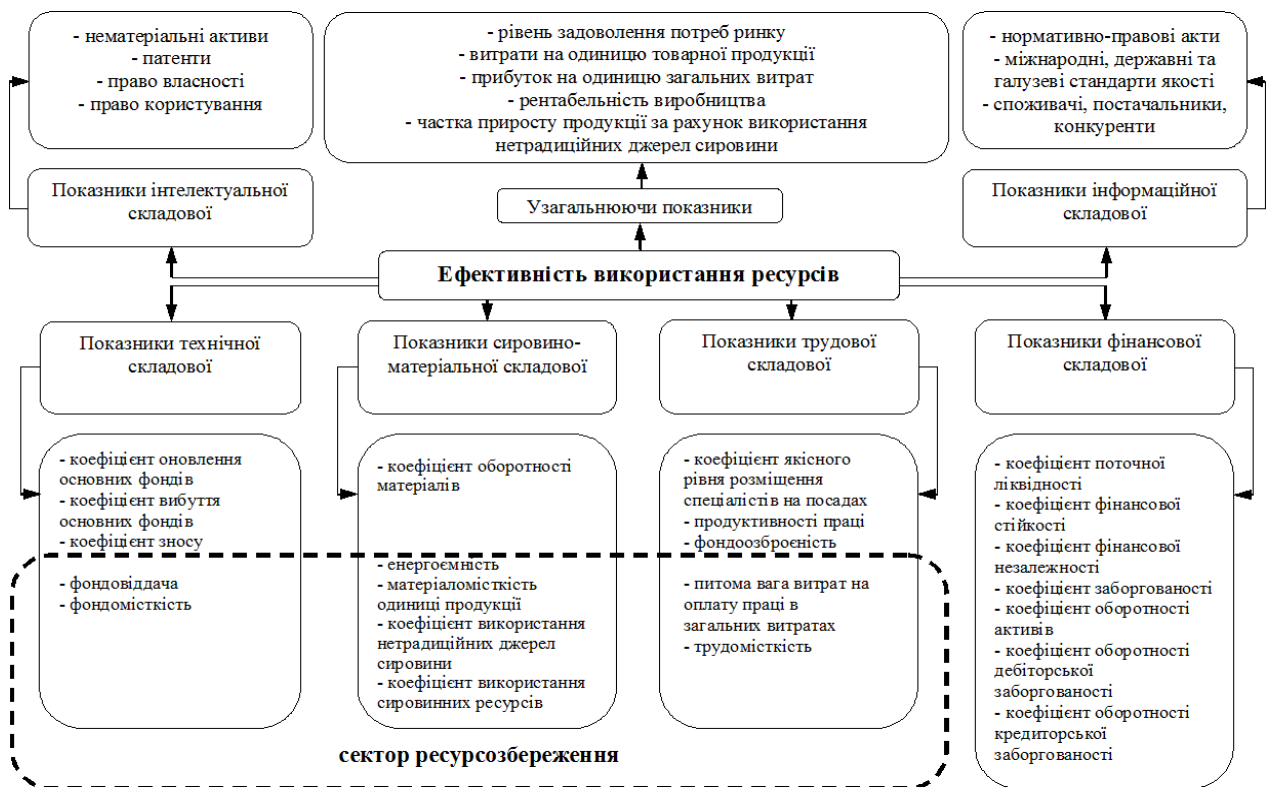

Рис. 1. Система показників ефективності використання ресурсів уранодобувної галузі з виокремленням сектору ресурсозбереження

стратегічне значення, що пов'язане з проблемами енергозабезпечення, а також із домінуючими позиціями атомної енергетики та наявністю значних покладів уранової руди, запаси якої можуть повністю задовольнити потребу в сировині виробництва ТВЕЛ для українських АЕС.

Однак, враховуючи те, що родовища уранових руд відносяться до розряду розсіяних, а стан сировинної бази урановидобувної галузі постійно погіршується у зв'язку зі значним вичерпанням підготовлених запасів, зниженням їх якісних і економічних характеристик, ускладненням умов видобутку в результаті тривалої експлуатації виникає потреба у впровадженні системи показників, що визначаються ефективність використання ресурсів уранодобувної галузі з виокремленням сектору ресурсозбереження, який дозволить усунути причини нераціонального використання сировинної бази. При цьому слід зазначити, що до ресурсозбереження в уранодобувній галузі слід віднести весь комплекс заходів, що сприяють повному використанню уранової сировини, збереженню матеріальних, фінансових, трудових, енергетичних та інших ресурсів, що дасть можливість отримати додатковий дохід за рахунок раціонального використання сировинної бази та відповідно збільшити обсяги вилучення металу із ураномісної сировини і знизити собівартість продукції галузі. Синергетичний ефект від поєднання ресурсозберігаючих технологій дозволить досягти ефективного функціонування галузі. Розробка системи показників, що визначаються ефективність використання ресурсів уранодобувної галузі та визначення серед них таких, які відносяться до сектору ресурсозбереження, дозволить підвищити достовірність прогнозування економічних результатів діяльності.

Формування системи показників ефективності використання ресурсів уранодобувної галузі ґрунтується на певних принципах:

- відображення ефективності використання всіх видів застосовуваних ресурсів;
- можливість застосування показників ефективності до управління різними ланками виробництва (видобуток та збагачення);
- забезпечення взаємозв'язку показників, що визначають загальну ефективність використання ресурсів із показниками ресурсозбереження.

Основні складові системи показників наведені на рис. 1.

З метою визначення основних напрямів раціонального використовувати ресурси необхідно провести аналіз за наведеною системою показників.

Аналіз фінансової складової системи показників представлений у таблиці 1 та свідчить, що коефіцієнт поточної ліквідності (покриття) дає загальну оцінку ліквідності активів та показує достатність поточних ресурсів підприємства, які можуть бути використані для погашення його поточних зобов'язань.

Нормативне значення для цього показника коливається в межах від 1,5 до 2, але не повинно бути нижче, ніж 1. Коефіцієнт покриття для виробництв уранодобувної галузі поступово погіршувався та досягнув рівня 0,63 у 2015 році. Значення даного показника свідчить, що частина основних засобів галузі сформовано за рахунок позикових коштів. Динаміка показника обумовлена, з одного боку, відсутністю державної підтримки розвитку галузі, тобто, фінансування капітального будівництва, при одночасному обмеженні можливості фінансування галузі за рахунок приватного капіталу. З іншого боку, значення показника пояснюється стратегією, яка спрямована на забезпечення збільшення обсягів виробництва за будь яких умов. Коефіцієнт фінансової стійкості характеризує співвідношення власних та позикових коштів і відображає залежність підприємства від зовнішніх фінансових джерел. Мінімально припустиме значення

Таблиця 1

Аналіз використання фінансової складової системи показників ефективності використання ресурсів уранодобувної галузі

Показники фінансової складової	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік
Коефіцієнт поточної ліквідності (покриття)	1,21	0,83	0,81	0,55	0,72	0,47	0,68	0,63
Коефіцієнт фінансової стійкості	1,30	1,59	3,25	1,66	1,32	1,33	0,38	0,47
Коефіцієнт фінансової незалежності	0,46	0,46	0,53	0,45	0,43	0,44	0,23	0,27
Коефіцієнт заборгованості	0,77	0,63	0,31	0,60	0,76	0,75	2,66	2,13
Коефіцієнт оборотності активів	0,97	0,81	0,66	0,68	0,62	0,62	0,55	1,03
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	3,99	3,41	6,63	17,52	14,32	13,26	6,61	7,52
Коефіцієнт оборотності кредит. заборгованості	3,68	2,53	3,10	3,10	2,06	1,82	1,44	2,35

цього показника складає 1. Коефіцієнт фінансової стійкості за 2008 – 2013 роки перевищував 1, але в 2014-2015 роках склав 0,38 та 0,47 відповідно, тобто, позикові кошти перевищують власні майже в два рази. Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії) характеризує можливість підприємства виконати зовнішні зобов'язання за рахунок власних активів, його незалежність від позикових джерел. Нормальне мінімальне значення коефіцієнта автономії оцінюється на рівні 0,5, що передбачає забезпеченість позикових коштів власними. Коефіцієнт автономії за 2015 рік склав 0,27, що менше за нормальне значення та свідчить про неможливість погасити зобов'язання за рахунок власного майна. Коливання коефіцієнту заборгованості в межах 0,77 до 2,13 свідчить про погіршення фінансового стану та збільшення залежності від позикових коштів. Збільшення коефіцієнту оборотності активів свідчить про зростання інтенсивності використання наявних активів. Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості відображає збільшення або зменшення комерційного кредиту, що надається підприємством. Коефіцієнт зростає у 2008 – 2011 роках, однак, поступово скорочується в наступних періодах, що свідчить про зростання терміну погашення дебіторської заборгованості. Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості відображає швидкість розрахунку

із постачальниками. Зниження показника означає використання кредиторської заборгованості як джерела фінансових ресурсів.

Окрім фінансової, необхідно розглянути показники використання технічної складової з виокремленням сектору ресурсозбереження, які представлені в таблиці 2. Проаналізовані дані технічної складової системи показників свідчать про зниження коефіцієнту оновлення за аналізований період майже у п'ять разів. Крім того, коефіцієнт вибуття також має тенденцію до скорочення, що пов'язано із суттєвим зменшенням фінансування розвитку галузі, що у свою чергу зменшило можливість оновлення основних фондів і призвело до необхідності подовження термінів їх експлуатації.

Зміна показників фондівіддачі та фондомісткості, які відносяться до сектору ресурсозбереження, має негативну тенденцію. Показник фондівіддачі скоротився на 49,45%, відповідно показник фондомісткості зріс на 98,18%. Детальний аналіз обсягів вилучення урану із урномісної сировини дав змогу виявити, що зміна показників пов'язана із скороченням виробництва готового продукту.

Проведений аналіз сировино-матеріальної та трудової складової системи показників з виокремленням сектору ресурсозбереження представлений у таблицях 3 та 4. Результати свідчать, що показники енергоємності та мате-

Таблиця 2

Аналіз використання технічної складової системи показників ефективності використання ресурсів уранодобувної галузі

Показники технічної складової	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік
Коефіцієнт оновлення основних фондів, %	38,1	76,7	38,3	7,3	4,4	8,4	6,9	7,3
Коефіцієнт вибуття основних фондів, %	31,3	3,3	0,8	5,3	1,2	0,6	0,5	0,6
Коефіцієнт зносу	0,51	0,469	0,46	0,43	0,45	0,49	0,50	0,52
сектор ресурсозбереження								
Фондовіддача, грн./грн.	1,82	1,61	1,22	1,09	1,15	1,06	1,04	0,92
Фондомісткість, грн./грн.	0,55	0,62	0,82	0,92	0,87	0,94	0,96	1,09

Таблиця 3

Аналіз використання сировино-матеріальної складової системи показників ефективності використання ресурсів уранодобувної галузі

Показники сировино-матеріальної складової	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік
Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	6,17	5,78	5,96	7,92	5,38	4,69	1,68	5,49
сектор ресурсозбереження								
Енергоємність, грн./грн.	0,15	0,18	0,19	0,21	0,22	0,21	0,23	0,24
Матеріаломісткість, грн./грн.	0,22	0,24	0,24	0,24	0,23	0,23	0,29	0,31
Коефіцієнт використання нетрадиційних джерел сировини, %	10,0	9,4	12,3	7,7	8,0	5,0	4,4	3,3
Коефіцієнт використання сировинних ресурсів, %	93,6	93,7	93,7	93,6	93,6	93,6	93,6	93,6

ріаломісткості зростають на 60,0% та 40,9% відповідно. Коефіцієнт використання нетрадиційних джерел сировини наочно свідчить про недостатньо повне застосування ресурсозберігаючих технологій та наявність можливостей підвищення рівня використання ресурсно-сировинної бази уранодобувної галузі. Коефіцієнт використання сировинних ресурсів за аналізований період коливається в межах 93,6%, що свідчить про досить високий рівня використання сировини традиційними способами.

Аналіз використання трудової складової, який наведений у таблиці 4, дозволяє стверджувати, що коефіцієнт якісного рівня розміщення спеціалістів на посадах знаходиться на високому рівні. Крім того, спостерігається динаміка до зростання даного показника на 8,4%, що свідчить про підвищення рівня освіти робітників галузі.

Продуктивність праці за аналізований період збільшується у два рази, тоді, як фондоозброєність зростає майже в три рази. Така ситуація пов'язана з одного боку з тим, що при зменшенні загальної чисельності працівників галузі відбувається суттєве збільшення обсягів випуску про-

дукції у грошовому виразі. Основне збільшення обсягів випуску в грошовій формі відбувається за рахунок збільшення ціни на продукцію. Разом з тим, введення в дослідну експлуатацію основних фондів Новокосянтинівського родовища, яке ще не в повній мірі укомплектовані персоналом, призвело до суттєвого збільшення фондоозброєності. У подальшому без введення нових виробничих потужностей галузі фондоозброєність буде поступово зменшуватися.

У таблиці 5 наведений розрахунок узагальнюючих показників ефективності використання ресурсів галузі.

Проведений аналіз узагальнюючих показників ефективності використання ресурсів наочно свідчить, що розробка і впровадження ресурсозберігаючих заходів є необхідним для уранодобувної галузі, адже всі показники наочно показали негативну тенденцію до зниження.

Рівень задоволення потреб ринку зріс за аналізований період на 10,8%. Враховуючи, що Україна займає шосте місце у світі із запасів уранової сировини, незначне збільшення рівня постачань на ринок свідчить про недостатньо повне вико-

Таблиця 4

Аналіз використання трудової складової системи показників ефективності використання ресурсів уранодобувної галузі

Показники трудової складової	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік
Коефіцієнт якісного рівня розміщення спеціалістів на посадах, %	72,3	78,2	83,3	84,9	79,5	80,6	81,3	80,7
Продуктивності праці, грн./особу	10495,5	12024,0	13542,4	16538,4	19357,9	17454,3	17615	31764
Фондоозброєність, грн./особу	57372	74808	110600	151982	169192	164139	167285	173502
сектор ресурсозбереження								
Питома вага витрат на оплату праці в загальних витратах, %	37,57	33,75	32,92	29,92	29,65	30,24	30,58	29,16
Трудомісткість, люд.-год./тонну	14747	14057	13561	12894	12178	12123	11903	9895

Таблиця 5

Узагальнюючі показники ефективності використання ресурсів уранодобувної галузі

Узагальнюючі показники	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік
Рівень задоволення потреб ринку, %	34,6	34,6	35,4	37,2	40,0	38,4	38,6	45,4
Витрати на одиницю товарної продукції, грн./грн.	811,7	885,6	1011,6	1210,8	1350,8	1430,6	1350,8	1430,6
Прибуток на одиницю загальних витрат, грн./грн.	0,19	0,14	0,11	0,16	0,17	0,06	0,04	0,17
Рентабельність виробництва, %	19,3	14,4	10,6	16,3	17,3	6,4	4,1	16,7
Зміна рентабельності виробництва (із урахуванням зміни коефіцієнта використання нетрадиційних джерел сировини), %	4,8	3,0	4,8	1,7	0,5	-1,5	-1,9	-1,2

ристання потенціалу галузі та вимагає нагального вирішення. Збільшення обсягів можливе за рахунок видобутку урану з побічної продукції. Витрати на одиницю товарної продукції збільшуються на 76,24%, відповідно, прибуток на одиницю загальних витрат має тенденцію до скорочення на 10,53%. Крім того, скорочуються обсяги видобутку сировини нетрадиційними методами. Все це призвело до зменшення показника рентабельності виробництва. Отримані результати підтверджують необхідність розробки заходів, що дозволять знизити собівартість і, відповідно, збільшити рівень доходності галузі.

Висновки з проведеного дослідження.

Подальший видобуток уранової сировини вимагає впровадження нового підходу до вирішення основних проблем галузі. Ситуація, що склалась в сировинній базі уранодобувної галузі, без впровадження ресурсозберігаючих заходів може призвести до скорочення виробництва уранового оксидного концентрату та подальшого зниження рентабельності виробництва.

Усунення причин нераціонального використання сировинної бази за рахунок повного використання уранової сировини, збереження матеріальних, фінансових, трудових, енергетичних та інших ресурсів та ґрунтується на основних напрямках раціонального використання сировини, які можна звести до наступних:

- комплексне використання ресурсів;
- впровадження ресурсозберігаючих технологій;
- використання вторинної сировини, як заміник матеріалів.

Це дасть змогу отримати додатковий дохід та знизити собівартість виготовлення продукції за рахунок:

- реалізації комплексного використання видобутої сировини;
- проведення утилізації накопичених відходів;
- зниження матеріальних затрати;
- мінімізації шкідливих наслідків промислової діяльності.

Таким чином, переведення техногенних факторів у площину можливостей сприятиме не лише зростанню рентабельності галузі, але й отримати додатковий соціальний ефект від зниження техногенного навантаження, поліпшення умов життя та збереження ландшафту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Долан Дж. Экономикс : англ.-рус. словарь-справочник ; пер. с англ. / Э. Дж. Долан, Б. И. Доминенко. – М. : Лазурь, 2004. – 544 с.
2. Рикардо Д. Сочинения : в 5 т. / Д. Рикардо. – М. : Госполитиздат, 1955. – Т. 1. – 360 с.
3. Schumpeter J. History of Economic Analyses / J. Schumpeter. – London : Allen and Unwin, 2000. – P. 39–40.
4. Парето В. Трансформация демократии / В. Парето ; пер. с итал. М. Юсима. – М. : Территория будущего, 2011. – 208 с.
5. Макконел К. Р. Экономикс: Принципы, проблемы, политика : в 2 т. / К. Р. Макконел, С. А. Брю. – М. : Республика, 1992. – Т. 1. – 399 с.
6. Долан Э. Дж. Рынок: микроэкономическая модель / Э. Дж. Долан, Д. Линдсей ; пер. с англ. В. Лукашевича и др. ; под общ. ред. Б. Лисовика и В. Лукашевича. – СПб., 1992. – 496 с.
7. Друкер П. Эффективное управление предприятием / Питер Ф. Друкер. – М. : Вильямс, 2008. – 224 с.
8. Самуэльсон П. Экономика = Economics : учеб. пособие / П. Самуэльсон, В. Нордхаус. – [16-е изд.]. – М. ; СПб. ; К. : Вильямс, 2000. – 688 с.
9. Мескон М. Основы менеджмента : пер. с англ. / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; общ. ред. Л. И. Евенко. – М. : Дело, 1998. – 704 с.
10. Leibenstein H. Allocative Efficiency and X-Efficiency / H. Leibenstein // The American Economic Review. – 1966. – Vol. 56, Issue 3. – P. 392–415.
11. Хачатуров Т. С. Эффективность капитальных вложений / Т. С. Хачатуров. – М. : Экономика, 1979. – 335 с.
12. Выварец А. Д. Эффективность производства: теория, методология и методика оценки / А. Д. Выварец, Л. В. Дистергефт // Экономическая эффективность: теория, методология, практика : сб. науч. статей. – Екатеринбург : Изд-во УГТУ, 2000. – 323 с.
13. Білик М. Д. Фінансовий аналіз : навч. посібник / М. Д. Білик, О. В. Павловська, Н. М. Притуляк, Н. Ю. Невмержицька. – К. : КНЕУ, 2005. – 592 с.
14. Лямець В. І. Системний аналіз. Вступний курс / В. І. Лямець, А. Д. Тевяшев. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Х. : ХНУРЕ, 2004. – 448 с.
15. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ : учеб. пособие / Ю. П. Сурмин. – К. : МАУП, 2003. – 368 с.
16. Приходченко Л. Л. Забезпечення ефективності державного управління: теоретико-методологічні засади : монографія / Л. Л. Приходченко. – Одеса : Оптимум, 2009. – 300 с.

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ КОНКУРЕНТОСТІЙКОСТІ

ANALYSIS OF EFFECTIVENESS OF CONSTRUCTION INDUSTRY IN THE UKRAINE IN CONTEXT OF PROVIDING OF ITS COMPETITIVE-STABILITY

Стаття присвячена дослідженню ефективності функціонування будівельної галузі України. Встановлено, що будівельна галузь відіграє важливу роль у забезпеченні розвитку національного господарства. Розглянуто місце показників ефективності в системі показників оцінки конкурентостійкості. Досліджено основні тенденції зміни показників ефективності функціонування будівельної галузі. Виявлено проблеми підприємств будівельної галузі в контексті забезпечення їх конкурентоспроможності.

Ключові слова: конкурентостійкість, ефективність, показник, ресурси, капітал, інвестиції.

Стаття посвящена исследованию эффективности функционирования строительной отрасли Украины. Установлено, что строительная отрасль играет важную роль в обеспечении развития национального хозяйства. Рассмотрены место показателей эффективности в системе

показателей оценки конкурентоспособности. Исследованы основные тенденции изменения показателей эффективности функционирования строительной отрасли. Выявлены проблемы предприятий строительной отрасли в контексте обеспечения их конкурентоспособности.

Ключевые слова: конкурентоспособность, эффективность, показатель, ресурсы, капитал, инвестиции.

The article investigates the efficiency of the construction industry functioning in Ukraine. Found that the construction industry plays an important role in the development of the national economy. The place of performance indicators in the system of indicators to measure competitive-stability was considered. The basic trends in the performance efficiency of the construction industry were investigated. The problems of the construction industry enterprises in the context of their competitive-stability were identified.

Key words: competitive-stability, efficiency, indicator, resources, capital, investments.

УДК 338.001.36

Радамовська І.В.

старший викладач кафедри економіки підприємства
Комунальний вищий навчальний заклад
«Інститут підприємництва «Стратегія»
Дніпропетровської обласної ради»

Постановка проблеми. Будівельна галузь вважається важливою складовою суспільного виробництва та однією з основних галузей національного господарства. Така роль будівельної галузі пов'язана з тим, що від її функціонування суттєво залежить ефективність функціонування різних галузей виробничої і невиробничої сфери, належний рівень якості життя населення. Особливої ролі в цих умовах набуває забезпечення конкурентостійкості будівельної галузі, яка відображає наявність у підприємств галузі конкурентних переваг та здатність їх утримувати впродовж тривалого часу. Саме тому важливим є проведення аналізу ефективності функціонування будівельної галузі в контексті забезпечення її конкурентостійкості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення конкурентостійкості підприємств різних галузей зроблено в дослідженнях багатьох вчених, зокрема: Булах І.В. [1], Верхоглядова Н.І. [2], Єфременко О.В. [3], Сімех Ю.А. [4], Філіппова С.В., Черкесова С.О. [5], Чернега В.В. [6] тощо. У роботах науковців проведено аналіз сутності поняття «конкурентостійкості», виділено ознаки та умови її виникнення, вивчено види конкурентостійкості, досліджено методологію її оцінки на мікрорівні. На галузевому рівні проблеми управління конкурентостійкістю розглянуто в роботі В.Г. Щербак [7], яка присвячена аналізу факторів впливу на конкурентостійкість, одним з яких є бренд-капітал галузі.

Дослідженням основних тенденцій функціонування будівельної галузі займається цілий ряд вчених таких, як: Білега О.В. [8], Сенів Б.Г. [9],

Сєвка В.Г., Палюга Н.Б. [10], Биба В.В., Гаташ В.С. [11] та ін. Незважаючи на велику кількість наукових доробок у цій сфері, потребує більш докладного аналізу динаміка показників ефективності функціонування будівельної галузі в контексті забезпечення конкурентостійкості будівельних підприємств.

Постановка завдання. Метою дослідження є проведення оцінки ефективності функціонування будівельної галузі з метою виявлення її впливу на її конкурентоспроможність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як було нами встановлено у роботі [3], показники ефективності посідають вагоме місце в системі показників оцінки конкурентостійкості підприємств будівельної галузі, що наочно відображено на рисунку 1.

У ході попередніх досліджень було встановлено, що показники ефективності функціонування підприємств будівельної галузі вирізняються значною різноманітністю, але можуть бути об'єднані у дві групи. Перша з них включає показники, що характеризують ефективність різних напрямів діяльності підприємств будівельної галузі таких, як виробнича, комерційна, фінансово-економічна, соціальна, інвестиційна, інноваційна діяльність. Друга група представлена показниками ефективності використання трудових, матеріальних, нематеріальних, фінансових та інформаційних ресурсів.

Перелік показників, що можуть використовуватися для оцінки ефективності, наведено в таблиці 1. До переліку показників ефективності окремих напрямів діяльності запропоновано включити рен-

табельність виробництва, рентабельність продажу, рентабельність капіталу, рентабельність витрат на персонал, рентабельність інвестицій та рентабель-

ність витрат на наукові та науково-технічні роботи. До показників ефективності використання трудових ресурсів включено продуктивність праці та рента-

Рис. 1. Місце показників ефективності в системі показників оцінки конкурентостійкості підприємств будівельної галузі (побудовано автором)

Таблиця 1

Показники оцінки ефективності функціонування

Група показників	Підгрупа	Показник
Показники ефективності напрямів діяльності	Ефективність виробничої діяльності	Рентабельність виробництва
	Ефективність комерційної діяльності	Рентабельність продажу
	Ефективність фінансово-економічної діяльності	Рентабельність капіталу
	Ефективність соціальної діяльності	Рентабельність витрат на персонал
	Ефективність інвестиційної діяльності	Рентабельність інвестицій
	Ефективність інноваційної діяльності	Рентабельність витрат на наукові та науково-технічні роботи
Показники ефективності використання ресурсів	Ефективність використання трудових ресурсів	Продуктивність праці
		Рентабельність персоналу
	Ефективність використання матеріальних ресурсів	Фондовіддача
		Коефіцієнт оборотності
		Рентабельність основних фондів
		Рентабельність оборотних засобів
	Ефективність використання фінансових ресурсів	Коефіцієнт оборотності власного капіталу
		Коефіцієнт оборотності позикового капіталу
		Рентабельність власного капіталу
	Ефективність використання нематеріальних ресурсів	Рентабельність позикового капіталу
		Фондовіддача нематеріальних ресурсів
	Ефективність використання інформаційних ресурсів	Рентабельність нематеріальних ресурсів
Виручка на гривню витрат на інформатизацію		

Примітка: складено автором

бельність персоналу; матеріальних ресурсів – фондодіддачу, коефіцієнт оборотності, рентабельність основних фондів та оборотних засобів; фінансових ресурсів – коефіцієнт оборотності власного та позикового капіталу, рентабельність власного та позикового капіталу; нематеріальних ресурсів – фондодіддача та рентабельність нематеріальних ресурсів; інформаційних ресурсів – виручка на гривню витрат на інформатизацію.

у таблиці 1 представлена динаміка показників ефективності напрямів діяльності підприємств будівельної галузі. Дані таблиці засвідчують, що будівельній галузі притаманні певні проблеми, що відбивається на зниженні за 2010-2015 роки показників ефективності основних напрямів діяльності будівельних підприємств.

Так за 2010-2015 роки рентабельність виробництва знизилася на 7,42%, рентабельність продажу – на 5,16%, рентабельність капіталу – на

4,79%, рентабельність витрат на персонал – на 2,83%, рентабельність інвестицій – на 16,31% та рентабельність витрат на Н та НТР – на 19,57%. Усе це свідчить про те, що ефективність виробничої, комерційної, фінансово-економічної, соціальної, інвестиційної та інноваційної діяльності підприємств будівельної галузі.

У наступній таблиці представлені дані, що відображають динаміку показників ефективності використання різних видів ресурсів. З таблиці наочно видно, що ефективність використання трудових ресурсів будівельної галузі за досліджуваний період підвищилася. Про це свідчить зростання таких показників, як продуктивність праці (на 300,86 тис. грн/чол.) та рентабельність персоналу (на 25,77 тис. грн /чол.).

Не настільки однозначною є динаміка показників ефективності використання матеріальних ресурсів, до складу яких нами віднесено основні та оборотні

Таблиця 2

Динаміка показників ефективності напрямів діяльності по будівельній галузі України

Показники, %	Роки						Відхилення	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 від 2014	2015 від 2010
Рентабельність виробництва	14,54	12,41	7,80	6,34	7,25	7,12	-0,13	-7,42
Рентабельність продажу	17,24	13,85	9,96	10,15	9,76	12,08	2,32	-5,16
Рентабельність капіталу	-3,50	-2,57	-0,39	-2,01	-10,37	-8,30	2,07	-4,79
Рентабельність витрат на персонал	151,23	133,41	102,14	104,69	96,69	148,40	51,71	-2,83
Рентабельність інвестицій	56,01	52,12	38,08	35,11	40,71	39,70	-1,01	-16,31
Рентабельність витрат на Н та НТР	67,21	62,55	45,70	42,13	48,86	47,64	-1,21	-19,57

Примітка: розраховано на основі даних [12]

Таблиця 3

Динаміка показників ефективності використання ресурсів підприємств будівельної галузі

Показники	Роки						Відхилення	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 від 2014	2015 від 2010
Продуктивність праці, тис. грн/чол.	204,88	267,78	354,23	353,17	472,42	505,74	33,32	300,86
Рентабельність персоналу, тис. грн/чол.	35,31	37,08	35,29	35,84	46,09	61,08	14,99	25,77
Фондодіддача, грн/грн	3,07	4,48	4,60	3,55	5,13	4,90	-0,23	1,83
Коефіцієнт оборотності, обороти	1,16	1,12	0,94	0,76	0,87	0,67	-0,20	-0,49
Рентабельність основних фондів, %	52,97	62,02	45,81	36,00	50,04	59,18	9,14	6,21
Рентабельність оборотних засобів, %	20,05	15,51	9,41	7,69	8,48	8,10	-0,38	-11,95
Коефіцієнт оборотності власного капіталу, обороти	3,53	4,65	5,28	4,38	4,72	5,18	0,46	1,65
Коефіцієнт оборотності позикового капіталу, обороти	0,82	0,79	0,67	0,54	0,63	0,50	-0,13	-0,32
Рентабельність власного капіталу, %	-18,62	-17,69	-3,43	-18,31	-87,75	-93,81	-6,06	-75,19
Рентабельність позикового капіталу, %	-4,31	-3,00	-0,44	-2,26	-11,76	-9,10	2,66	-4,79
Фондодіддача нематеріальних ресурсів, грн/грн	20,06	28,48	32,70	57,76	34,89	38,58	3,68	18,52
Рентабельність нематеріальних ресурсів, %	345,68	394,40	325,82	586,17	340,44	465,95	125,51	120,27
Виручка на гривню витрат на інформатизацію, грн	353,98	465,78	528,99	438,42	472,99	518,77	45,78	164,79

Примітка: розраховано автором на основі даних [12]

засоби. Фондовіддача та рентабельність основних фондів збільшилися на 1,83 грн/грн та 6,21%, відповідно, що свідчить про підвищення ефективності використання основних фондів. Коефіцієнт оборотності та рентабельність оборотних засобів за 2010-2015 роки знизилась на 0,49 обороту та 11,95%, відповідно. Тобто можна стверджувати, що впродовж досліджуваного періоду ефективність використання оборотних засобів знизилась.

Щодо показників ефективності використання фінансових ресурсів, то вони також відрізнялися різноспрямованою динамікою змін. Так коефіцієнт оборотності власного капіталу зріс на 1,65 обороту, в той час, як коефіцієнт оборотності позикового капіталу знизився на 0,32 обороту. Щодо рентабельності власного та позикового капіталу, то ці показники мають від'ємне значення, що говорить про неефективність використання капіталу в будівельній галузі. Крім того, дані показники за досліджуваний період знизилися на 75,19 та 4,79%, відповідно, що свідчить про зростання неефективності використання фінансових ресурсів.

Фондовіддача нематеріальних ресурсів та рентабельність нематеріальних ресурсів зросли на 18,52 грн/грн та 120,27%, що говорить про підвищення ефективності їх використання. Виручка на гривню витрат на інформатизацію також зростала. Так на початку досліджуваного періоду цей показник складав 353,98 грн/грн, у той час, як наприкінці досліджуваного періоду – 518,77 грн/грн.

Незважаючи на наявність певних позитивних тенденцій, значення більшості показників ефективності будівельної галузі лишаються незадовільними. Це пов'язано з низкою проблем, серед яких можна виокремити наступні:

- збільшення собівартості через подорожчання основних складових будівництва;
- недостатня інноваційна активність будівельних підприємств;
- високий ступінь зносу основних фондів (більш ніж на 60%);
- незадовільний інвестиційний клімат;
- недостатність фінансового забезпечення;
- недосконалість вітчизняної нормативної бази;
- монополізація ринку виробництва основних будівельних матеріалів;
- недостатня кваліфікованість працівників будівельної сфери;
- нерозвинена система підготовки та перепідготовки кадрів у будівництві.
- відсутність асигнувань з місцевих бюджетів у будівельну сферу.
- зниження платоспроможного попиту на продукцію будівництва.

Висновки. Отже, у ході дослідження було виявлено, що показники ефективності посідають важливе місце в системі показників оцінки конку-

рентостійкості. Здійснена оцінка виявила тенденцію до зниження показників ефективності за усіма основними напрямками діяльності підприємств будівельної галузі, а також значної частини показників ефективності використання ресурсів, що пов'язано з наявністю низки проблем, вирішення яких є першочерговим для забезпечення конкурентостійкості галузі загалом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Булах І. В. Оцінка конкурентоспроможності підприємства електрозв'язку : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 : економіка та управління підприємствами / І. В. Булах ; Одес. нац. акад. зв'язку ім. О. С.Попова. – О., 2008. – 20 с.
2. Верхоглядова Н. І. Методика оцінки конкурентостійкості будівельних підприємств / Н. І. Верхоглядова, І. В. Радамовська // Вісник ОНУ ім. Мечникова. – Одеса, 2014. – Т. 19. – Вип. 3/2. – С. 31–35.
3. Єфременко О. В. Конкурентостійкість підприємства: поняття та види [Електронний ресурс] / О. В. Єфременко // Вісник Східноукраїнського нац. ун-ту ім. В. Даля. – 2010. – № 2. – Ч. 2. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VSUNU/2010_2_2/Index.htm.
4. Сімах Ю. А. Визначення поняття конкурентостійкості підприємства / Ю. А. Сімах // Вісник Міжнар. Слов'янського Ун-ту. Серія : Економічні науки. – 2007. – Т. X, № 1. – С. 12–16.
5. Філіппова С. В. Оцінювання та аналіз конкурентоспроможності промислових підприємств як основні функції управління процесом її організаційно-економічного забезпечення / С. В. Філіппова, С. О. Черкасова // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 3 (53). – С. 110–115.
6. Чернега В. В. Конкурентостійкість підприємств та механізмами її забезпечення : монографія / В. В. Чернега ; Київський нац. ун-т технологій та дизайну ; Ін-т підготовки кадрів держ. служби зайнятості України. – К. : ІПК ДСЗУ, 2008. – 235 с.
7. Щербак В. Г. Оцінка впливу величини бренд-капіталу галузі на його конкурентостійкість / В. Г. Щербак // Економіка і управління. – 2010. – № 2. – С. 87–92.
8. Білега О. В. Базові засади стратегічного аналізу підприємств будівельної галузі / О. В. Білега // Аграрний вісник Причорномор'я. – 2010. – № 53. – С. 32–38.
9. Сенів Б. Г. Сучасний стан та перспективи розвитку будівельної галузі України / Б. Г. Сенів // Інноваційна економіка. – 2010. – № 3. – С. 19–24.
10. Сєвка В. Г. Послідовність розробки стратегії антикризового регулювання будівельної галузі / В. Г. Сєвка, Н. Б. Паліга // Економіка будівництва і міського господарства. – 2009. – № 1. – С. 41–50.
11. Биба В. В. Стан та перспективи розвитку будівельної галузі України / В. В. Биба, В. С. Гаташ // Зб. наук. праць (галузеве машинобудування, будівництво). – Полтава : ПолтНТУ, 2013. – Вип. 4 (39). Том 2. – С. 3–9.
12. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ В РЕАЛЬНОМУ СЕКТОРІ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ

THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL COOPERATION IN THE REAL SECTOR OF THE AGRARIAN ECONOMY

У статті розглянуто особливості сільськогосподарської обслуговуючої кооперації як фактора підвищення ефективності діяльності дрібних виробників сільськогосподарської продукції. Висвітлено тенденції розвитку й обґрунтовано роль кооперації в підвищенні результативності сільськогосподарського виробництва в особистих селянських господарствах. Підтверджена економічна доцільність створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та їхніх об'єднань. Критично висвітлено сучасний рівень розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні та схарактеризовано вигоди від участі сільськогосподарських товаровиробників в таких кооперативних організаціях.

Ключові слова: кооперація, виробництво, розвиток, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, аграрний сектор, ефективність.

В статье рассмотрены особенности сельскохозяйственной обслуживающей кооперации как фактора повышения эффективности деятельности мелких производителей сельскохозяйственной продукции. Освещены тенденции развития и обоснована роль кооперации в повышении результативности сельскохозяйственного производства в личных крестьянских

хозяйствах. Подтверждена экономическая целесообразность создания сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов и их объединений. Критически рассмотрен современный уровень развития сельскохозяйственной обслуживающей кооперации в Украине и охарактеризованы выгоды от участия сельскохозяйственных товаропроизводителей в таких кооперативных организациях.

Ключевые слова: кооперация, производство, развитие, сельскохозяйственный обслуживающий кооператив, аграрный сектор, эффективность.

In the article features of agricultural service cooperatives as a factor of increasing the effective activity of small agricultural producers are considered. The trends of development are outlined and the role of cooperatives in improving the efficiency of agricultural production in private farms is grounded. Economic feasibility of agricultural service cooperatives and their associations is confirmed. The current level of development of agricultural service cooperatives of Ukraine is highlighted critically and the benefits of participating of agricultural producers in such cooperative organizations are given.

Key words: cooperation, production, development, agricultural service cooperatives, agricultural sector, efficiency.

УДК 334.009.11:338.516.4

Саковська О.М.

к.е.н., доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Уманський національний університет садівництва

Шпикуляк О.Г.

д.е.н., професор,
заступник директора з науково-організаційної та інноваційної роботи
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Постановка проблеми. Сільськогосподарські кооперативи є характерною організаційно-виробничою та правовою інституцією, важливою складовою організаційної структури агропродовольчого сектора. Для сільськогосподарських кооперативів основним напрямом підтримки стабільності та ефективності функціонування є не лише забезпечення прибутковості як основного критерію оцінки економічної ефективності діяльності господарства, але й вирішення завдань, пов'язаних із соціальним захистом членів кооперативу та збереженням й утриманням у належному стані земельних угідь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і науково-методологічні проблеми розвитку кооперації в Україні у період сучасних аграрних перетворень активно досліджуються вченими економістами-аграрниками, такими як Ф. Горбонос, В. Зіновчук [9], М. Малік [10], В. Месель-Веселяк, Л. Молдаван [8], О. Онищенко, А. Пантелеймоненко [11], В. Пулім, П. Саблук, Г. Черевко. Вони перебували у фокусі наукових інтересів таких відомих учених, як: Р. Оуен, Ф. Райффайзен, С. Подолінський, П. Кропоткін, М. Туган-Барановський, О. Анциферов, І. Ємельянов, О. Чаянов та інших дослідників.

На думку вчених, обслуговуюча кооперація для України є специфічною формою організації сільськогосподарського виробництва. Проте,

не всі теоретичні й прикладні проблеми розвитку обслуговуючих кооперативів достатньо вивчені, що і визначає актуальність проблеми для подальшого вивчення. Тому дослідження з проблем українського кооперативного руху повинні, на наш погляд, крім висвітлення основних елементів організаційно-економічного механізму кооперативного підприємства, акцентувати увагу на пошуку шляхів їхньої реалізації, подолання невизначеності політичного, законодавчого, соціально-економічного поля, що перешкоджає розвитку кооперативних структур.

Формулювання цілей статті. Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування ефективності створення та функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів з участю сільських домогосподарств, особистих селянських і фермерських господарств для захисту інтересів і прав сільськогосподарських товаровиробників, а також окреслення кола проблем кооперування малих форм господарювання на селі як передумови їх сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кооперація в сільському господарстві бере свій початок з 50-х років XIX століття, коли у Пруссії Ф. Райффайзенем була започаткована селянська кооперація у формі товариства допомоги сільським господарям і благодійного товариства.

З часом у деяких країнах Європи під впливом потреб внутрішнього і зовнішнього продовольчих ринків стали виникати, а пізніше інтенсивно розповсюджуватися кооперативи з переробки сільськогосподарської продукції, відбувалось широке за масштабами кооперування фермерських господарств у збутовій і постачальницькій сферах діяльності.

Нині в країнах Заходу, США, Канаді та інших розвинутих державах сільськогосподарською кооперацією охоплені майже всі основні сфери діяльності фермерських господарств. Зокрема, успішно функціонують такі види кооперативів: обслуговуючі, збутові, кооперативи з фінансово-кредитного та страхового забезпечення, кооперативи з соціального обслуговування, з менеджменту. В сільському господарстві зарубіжних країн розвиваються різні форми кооперативів, які безпосередньо створюються фермерськими господарствами для досягнення більш високих результатів господарювання та захисту в конкурентній боротьбі з монопольними структурами у сфері переробки продукції й особливо, у сфері її збуту на внутрішньому та зовнішньому продовольчих ринках.

Тому не випадково найбільшого розповсюдження набули кооперативи саме з організації збуту сільськогосподарської продукції та її промислової переробки. Одночасно, як свідчить досвід США, країн Західної Європи, фермерські господарства не створюють кооперативів з виробництва сільськогосподарської продукції, вважаючи, що приватне господарювання в цій сфері діяльності є більш ефективним і самодостатнім для них.

У країнах Західної Європи спостерігається процес диверсифікації діяльності кооперативів. Скажімо, багато збутових кооперативів взяли на себе функцію забезпечення фермерських господарств матеріально-технічними ресурсами. У Франції великі кооперативи зі збуту зерна створюють потужні виробництва з його переробки і виготовлення широкого асортименту борошняних виробів, забезпечуючи завдяки цьому додаткові прибутки фермерським господарствам – членам таких кооперативів.

Новим напрямом у розвитку сільськогосподарських кооперативів у зарубіжних країнах є створення асоціацій кооперативів, завдяки чому досягається вищий рівень їх конкурентоспроможності на продовольчому ринку, більш надійний захист від впливу монополізованих структур в агробізнесі.

Світова практика доводить, що країни з розвинутим сільським господарством близько 2/3 реалізованого зерна переробляють і реалізують через кооперативно-асоціативні господарські об'єднання виробників та переробників. У Швеції, Данії, Фінляндії на кооперативи припадає

до 85% збуту фермерської продукції і до 60% постачання засобів виробництва [1]. У той же час країни – члени ЄС, через сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи реалізують 70% продукції, США, Канада – 60% та інші таким чином розв'язали проблему збуту продукції, вирощеної фермерами, шляхом підтримки створення ними прозорої постачальницької, заготівельно-збутової інфраструктури на засадах кооперації та її інтеграції з торгівлею, підприємствами харчової і переробної промисловості [2]. Практично стовідсоткова участь сільських господарств у кооперативах традиційна для Північної Європи, Нідерландів, Ірландії, Японії. У більшості держав континентальної Європи в кооперативи об'єднані приблизно 80% всіх фермерських господарств. У США, за різними оцінками, від 60% до 80%, приблизно така ж картина у Канаді й Австралії [3].

Широке розповсюдження сільськогосподарських кооперативів пояснюється тим, що вони є вдалою формою кооперації крупного виробництва у сфері різного виду послуг з дрібними фермерськими і особистими селянськими господарствами, заснованими на індивідуальній земельній власності.

Багато сільськогосподарських кооперативів США є надзвичайно великими підприємствами. Досить сказати, що 7 таких кооперативів (0,4% від їх загальної кількості) мають оборот понад 1 млрд доларів. Переробні кооперативи Скандинавських країн (Норвегії, Швеції, Фінляндії) та Данії переробляють і реалізують понад 90% молока і молокопродуктів, 70 – 80% м'яса і м'ясопродуктів. Збутові кооперативи Швеції реалізують 80% зерна і 75% яєць, вироблених шведськими фермерами.

Значних масштабів діяльності сільськогосподарських кооперативів досягнуто в Німеччині та Франції. В останній у 90-х роках уже функціонувало багато (понад 10 тис.) кооперативів нового спрямування – із спільного використання технічних засобів у сільському господарстві, які обслуговують 25% фермерських господарств. У цих формуваннях зосереджено 4% загальної кількості тракторів, 30% зернозбиральних і 35% кормозбиральних комбайнів, 16% розкидачів добрив та 12% іншої сільськогосподарської техніки. Аналогічний досвід накопичено і в Німеччині, де фермерськими господарствами створені машинні товариства із спільного використання техніки.

У Франції нараховується 3,5 тис. сільськогосподарських кооперативів з переробно-збутової діяльності, 13,3 тис. кооперативів у цій країні спеціалізуються на спільному використанні техніки. У Канаді нараховується понад 1,3 тис. сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Таким чином, можна засвідчити, що практика організації роботи сільськогосподарської обслуговуючої кооперації поширена по всьому світі.

Кооперація в аграрному секторі економіки України завжди була одним із важливих організаційних напрямів підвищення продуктивності праці, окупності основних і оборотних засобів, зайнятості населення, здешевлення виробництва продукції. Розвиток сільськогосподарської кооперації сприяє поширенню вільного підприємництва, стабільної ефективності виробництва, захисту товаровиробників на ринку від тиску монопольних посередницьких структур, що має бути забезпечено об'єднанням зусиль шляхом створення сільськогосподарських кооперативів.

Значна частина трудомісткої сільськогосподарської продукції: картоплі, овочів, фруктів, молока та м'яса виробляється в сільськогосподарських підприємствах, особистих селянських і фермерських господарствах та фізичними особами – сільськогосподарськими товаровиробниками, які, на жаль, не мають постійно діючих каналів реалізації такої продукції. Як наслідок, значна частина індивідуально вирощеної сільськогосподарської продукції, особливо у віддалених від приміської зони селах, згодовується худобі або псується. Частина її потрапляє до кінцевих споживачів, але через посередників, або ж продається селянами на стихійних ринках. Через безвихідь селяни змушені продавати вирощену продукцію за заниженими цінами, основний заробіток від якої одержують не її виробники, а посередники; у другому – селяни витрачають багато часу й коштів на транспортування продукції до районних чи обласних центрів.

У зв'язку зі значною кількістю особистих селянських (4,54 млн), фермерських господарств (42,0 тис.) і фізичних осіб – сільськогосподарських товаровиробників, доцільно сприяти формуванню за безпосередньою їх участю кооперативного сегмента аграрного ринку. Водночас його формування стримується недосконалістю законодавства, слабкою матеріальною базою, відсутністю кваліфікованих кадрів – організаторів кооперативного руху, недостатньою обізнаністю селян у перевагах об'єднання зусиль на умовах кооперації для подальшого розвитку та відсутністю належної державної підтримки.

Домогосподарства є найнижчим і найпростішим рівнем здійснення господарської діяльності. Це той рівень, на якому відбувається звичайна особиста діяльність, яка забезпечує власні потреби й водночас усвідомлюється, започатковується та формується економічна господарська одиниця, що вбудовується в систему економічних відносин. Функціонування всієї сукупності домогосподарств може здійснюватись у будь-якій сфері у вигляді ринкових чи неринкових структур. В аграрній сфері основу неринкового способу діяльності домогосподарств становлять особисті селянські господарства, оскільки більшість із них функціонує з метою задоволення власних потреб, а

виробнича діяльність має переважно нетоварний характер. Але при цьому господарювання селян, хоч і спрямоване на задоволення власних потреб, продукує значну частку виготовленої продукції для продажу на ринку з метою задоволення продовольчих потреб інших споживачів та одержання додаткових доходів.

Враховуючи, що рівень зайнятості на селі є низьким, це має наштовхнути його мешканців на утворення підприємницької діяльності. Належні ринкові умови господарювання, дія існуючих законодавчих актів і запровадження нових законопроектів значно посилять свій вплив на діяльність функціонуючих та утворених суб'єктів, зокрема на особисті селянські господарства й кооперативи. Для них важливим питанням у короткостроковий період постає проблема перспективи діяльності та ефективності функціонування.

Дану проблему можна частково розв'язати завдяки перетворенню особистих селянських господарств у повноцінні суб'єкти ринку, а саме: у малі підприємства, де важливе значення для них має взаємодія у межах кооперативів.

Ефективне сільськогосподарське виробництво є основою забезпечення продовольчої безпеки держави, задоволення населення країни високоякісними продуктами харчування у достатній кількості та різного асортименту. Нинішня аграрна структура, за якої збільшується концентрація земель агрохолдингів, що спеціалізуються на вирощуванні високорентабельних та монокультур переважно зернової та олійної груп, а виробництвом трудомісткої плодоовочевої та м'ясо-молочної продукції займаються дрібні особисті селянські господарства та фермери, є незбалансованою. Сільськогосподарська концентрація у такому вигляді не передбачає соціальний розвиток села, створення нових робочих місць, зниження цін на продукти харчування. Поряд зі зміцненням фермерства та крупнотоварного приватного виробництва необхідно розвивати кооперативний рух на селі, який має стати важливим фундаментом структурної перебудови сільського господарства.

Україна має 150-літню історію кооперативного руху. До революції в Україні у кооперативи було об'єднано понад 60% сільського населення. Нині, за підрахунками вчених, до кооперації залучено не більше 0,3% сільського населення. У 2004 році в Україні було 1100 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Але починаючи з 2005 року, пішов різкий спад і в 2010 році, за статистикою нараховувалось близько 500 кооперативів, а в дійсності працювало 200 – 250 кооперативних структур.

Згідно з даними Державної служби статистики України [4] станом на 01.01.2015 року в Україні створено 1022 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативи (табл. 1). За видами діяльності:

Таблиця 1

**Кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів
в аграрному секторі економіки України**

станом на 1 січня 2015 року

Напрямок діяльності СОК	Кількість СОК, одиниць		за видами діяльності, одиниць									
			переробні		заготівельно- збутові		постачаль- ницькі		інші		багатофунк- ціональні	
	зареєстровані	діючі	зареєстровані	діючі	зареєстровані	діючі	зареєстровані	діючі	зареєстровані	діючі	зареєстровані	діючі
З обробітку землі та збирання врожаю	246	147	9	7	14	11	4	3	39	24	180	102
Молочарські	288	179	9	2	159	94	4	3	14	5	102	75
М'ясні	30	16	3	0	9	5	0	0	6	3	12	8
Плодоовочеві	102	66	2	0	43	23	8	5	10	5	39	33
Зернові	47	34	7	5	12	5	1	1	3	1	24	22
Інші	309	171	11	8	27	17	6	2	108	76	157	68
Всього:	1022	613	41	22	264	155	23	14	180	114	514	308

Джерело: Державна служба статистики України

Таблиця 2

**Динаміка розвитку сільськогосподарських
обслуговуючих кооперативів в Україні за 2009–2015 рр.**

Регіон		Станом на 01.01. 2009 р.	Станом на 01.01. 2010 р.	Станом на 01.01. 2011 р.	Станом на 01.01. 2012 р.	Станом на 01.01. 2013 р.	Станом на 01.01. 2014 р.	Станом на 01.01. 2015 р.
1	АР Крим	40	45	54	63	66	76	76
2	Вінницька	71	76	83	87	84	86	93
3	Волинська	34	27	17	15	35	37	35
4	Дніпропетровська	2	23	28	32	34	31	33
5	Донецька	16	5	6	9	10	13	13
6	Житомирська	93	97	95	96	105	104	98
7	Закарпатська	7	12	13	13	13	13	15
8	Запорізька	17	14	12	12	16	22	25
9	Івано-Франківська	20	30	36	65	71	94	80
10	Київська	14	19	21	19	37	56	60
11	Кіровоградська	8	21	21	25	26	29	32
12	Луганська	1	16	16	18	21	22	22
13	Львівська	38	35	24	39	42	52	53
14	Миколаївська	4	8	9	9	13	16	16
15	Одеська	6	41	34	41	44	41	41
16	Полтавська	6	16	13	18	35	37	41
17	Рівненська	8	12	34	38	38	40	42
18	Сумська	18	40	41	39	38	41	41
19	Тернопільська	3	5	6	6	18	20	21
20	Харківська	3	14	14	12	15	16	16
21	Херсонська	13	36	25	28	32	41	42
22	Хмельницька	51	12	11	12	11	13	13
23	Черкаська	9	20	31	54	55	65	63
24	Чернівецька	6	11	11	14	14	27	28
25	Чернігівська	8	12	10	10	12	25	23
Разом		496	645	583	774	885	1017	1022

Джерело: Державна служба статистики України

514 – багатофункціональних, 288 – молочарських, 246 – з обробітку землі та збирання врожаю, 41 – переробних та 264 – заготівельно-збутових.

Наведені дані свідчать, що процес становлення обслуговуючої кооперації в Україні знаходиться на початковому етапі. За період, що минув після прийняття Закону України „Про сільськогосподарську кооперацію” [5], кількість їх не змінювалась і постійно знаходиться на стабільно низькому рівні. Динаміка розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів наведена в табл. 2.

Найбільше сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів зосереджено в Житомирській (98 од.), Вінницькій (93 од.), Івано-Франківській (80 од.) областях.

В Україні існуючі організаційно-економічні та правові умови не сприяють розвиткові кооперативного руху на селі. Водночас об'єднання селян у кооперативи сприятиме ефективній реалізації ресурсного потенціалу сільського господарства при збереженні робочих місць, соціальному розвитку сільських територій.

Основними проблемами функціонування і розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні є наступні:

- низький рівень державної підтримки розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації;
- низький рівень професійних знань управлінського персоналу обслуговуючого кооперативу щодо цілей і мети створення, особливостей оподаткування та господарської діяльності об'єднання, шляхів подальшого розвитку кооперативу через відсутність спеціалізованої підготовки фахівців у цій сфері у системі вищої освіти;
- нерозвиненість споживчої кооперації та відсутність її підтримки з боку Центральної спілки споживчих товариств України, що не сприяє відродженню і зміцненню споживчих товариств, захисту інтересів її членів і сільського населення;
- нерозвиненість кредитної кооперації. Розвиток кредитної кооперації в Україні стримують відсутність загальнодержавної системи гарантування вкладів членів кредитних спілок (як це має місце щодо вкладників банків); відсутність нормативно-правових та інституційних умов розвитку фінансової інфраструктури ринку кредитної кооперації; недостатність реальних механізмів захисту прав членів кредитних спілок, що є одночасно їх власниками та клієнтами.

Крім того, необхідна допомога держави у процесах інтеграції та кооперації фермерських господарств, які на даний час самотужки вирішують проблеми пошуку виробничих ресурсів та збуту продукції. Наприклад, адміністрація країни (США) сприяє розвитку процесу горизонтальної й вертикальної інтеграції в аграрному секторі економіки, що уможлиблює розв'язання багатьох проблем фермерів без значних державних вливань [6].

Кожна країна має свою специфіку державного регулювання економіки та підтримки сільськогосподарських товаровиробників, і копіювати це регулювання є не завжди виправданим. Тому ми погоджуємося із думкою вчених, що нині залишається актуальним розроблення та запровадження законодавчих і нормативно-правових актів із формування економічних засад конкурентоспроможного аграрного виробництва, інвестиційної привабливості галузі та збереження набутої позитивної динаміки. Розроблення стратегії розвитку аграрного сектору економіки потребує залучення фахівців-практиків, оскільки копіювання напрацьованого світового досвіду без прив'язки до конкретних умов існування сільськогосподарського виробництва в Україні несе певні ризики [7].

У даних умовах кооперація сільськогосподарських товаровиробників на селі – це один із небагатьох, а можливо єдиний шлях для селян відстояти свої та інтереси як потенційних партнерів і водночас конкурентів великого агробізнесу. Водночас формування кооперативного укладу в аграрному секторі стримується як недосконалістю чинного законодавства, так і відсутністю законодавчо визначеної обов'язкової державної підтримки розвитку сільськогосподарської кооперації.

Висновки з проведеного дослідження. Сільськогосподарські кооперативи – організаційно-правова структура на селі, яка виникла як закономірна реакція сільськогосподарських товаровиробників на реалії ринкового середовища. Підвищений інтерес селян до нового типу корпоративних структур потребує відповідного інформаційного забезпечення, широкого висвітлення, аналізу їхньої діяльності та оцінки їх ефективності, висвітлення іноземного досвіду. Отже, створення кооперативів для сільськогосподарських товаровиробників дає змогу спеціалізувати виробництво, підвищити його концентрацію, знизити матеріально-грошові витрати і в результаті забезпечити зростання виробництва сільськогосподарської продукції.

Розвиток сільськогосподарської кооперації в Україні дозволить використовувати переваги великого товарного виробництва і враховувати інтереси сільськогосподарських товаровиробників, сприяючи відродженню селянина як господаря виробництва, реального власника. Проте, спроби державної підтримки обслуговуючої кооперації не мають позитивного ефекту. Вони позбавлені системного підходу до прийняття управлінських рішень з боку державних органів, що негативно впливає на функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Крім того, до органів виконавчої влади надходить велика кількість звернень від органів місцевого самоврядування, сільськогосподарських товаровиробників

та лідерів сільських громад щодо проблем, які виникають на місцях при реєстрації сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Світовий досвід кооперації в сільському господарстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net>.
2. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив: початок шляху: практичний посібник / І.Ф. Томич, Р.Я. Корінець, М.П. Гриценко. – К.: ТОВ „ВП”ЕДЕЛЬВЕЙС”, 2013. – 96 с.
3. Ткач А.В. Сельскохозяйственная кооперация: учеб. пособие. – 3-е изд., испр. и доп. / А.В. Ткач. – М.: Дашков и К, 2006. – 364 с.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17 липня 1997 р. (у редакції Закону від 20.11.2012 № 5495-VI) / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 39. – Ст. 261.

6. Юрченко А.Д. Державне регулювання аграрної сфери США / А.Д. Юрченко // Економіка АПК. – 2016. – №1. – С. 92 – 96.

7. Супрун О.М. Інституційні трансформації та їх вплив на інвестиційну привабливість аграрних підприємств / О.М. Супрун // Економіка АПК. – 2015. – № 3. – С. 79 – 82.

8. Молдаван Л.В. Роль кооперативів у подоланні сільської бідності / Л.В. Молдаван, Д.Ф. Крисанов, Л.О. Удова // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 121-129.

9. Зіновчук В.В. Роль кооперації у реалізації диверсифікаційних намірів сільськогосподарських товаровиробників / В.В. Зіновчук, В.І. Ткачук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.znau.edu.ua/visnik/2011_2_2/131.pdf

10. Стратегічні напрями розвитку підприємництва і кооперації в сільському господарстві на період до 2020 р. / [Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Заяць В.М. та ін.] / за ред. М.Й. Маліка. – К.: ННЦ „ІАЕ”, 2013. – 50 с.

11. Пантелеймоненко А.О. Аграрна кооперація в Україні: теорія і практика: моногр. / А.О. Пантелеймоненко. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 347 с.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ ПЛОДІВ В УМОВАХ ДІЇ ПВЗВТ З ЄС

PECULIARITIES OF THE INLAND FRUITS MARKET FUNCTIONING UNDER THE CONDITIONS OF PAFTZ WITH EU

Проаналізовано особливості формування кон'юнктури вітчизняного ринку плодів. Визначено основні канали їх розподілу всіма категоріями господарств. Розглянуто стан зовнішньоторговельної діяльності в умовах ПВЗВТ і географію збуту плодів у перспективі, а також проблеми ефективного формування цін.

Ключові слова: ринок, плоди, виробництво, споживання, купівельна спроможність, кон'юнктура, експорт, імпорт, ціна.

Проанализированы особенности формирования конъюнктуры отечественного рынка плодов. Определены основные каналы их распределения всеми категориями хозяйств. Рассмотрено состояние внешне-торговой деятельности в условиях УВЗСТ

и географию сбыта плодов в перспективе, а также проблемы эффективного формирования цен.

Ключевые слова: рынок, плоды, производство, потребление, покупательная способность, конъюнктура, экспорт, импорт, цена.

The author has analyzed the peculiarities of forming the Ukrainian fruits market conjunction, determined the main canals of their distribution by all the categories of farms and considered the state of the foreign trade activity in the conditions of PAFTZ and geography of the fruit sales in the future as well as the problems of the effective price formation.

Key words: market, fruits, production, consumption, purchasing power, conjuncture, export, import, price.

УДК 339.13.017:634.1.076:341.241.8

Сало І.А.

д.е.н., старший науковий співробітник, вчений секретар
Інститут садівництва
Національної академії аграрних наук

Постановка проблеми. Вітчизняний ринок плодів у структурі продовольчого є одним з найскладніших у формуванні ефективної кон'юнктури. Вирощування їх є досить трудомістким процесом, який вимагає значних інвестицій (від 200 тис. грн на 1 га для закладання і догляду за насадженнями) та істотно залежить від погодних умов. До того ж плодова продукція без належної бази для зберігання швидко

втрачає свої споживчі властивості й товарний вигляд. У кінцевому підсумку забезпечити необхідні умови для ефективного виробництва якісної плодової продукції у потрібних масштабах можуть лише промислові садівницькі підприємства. Позиція споживачів плодів у задоволенні власних потреб, враховуючи низьку купівельну спроможність більшості населення, обумовлюється перш за все ринковими цінами.

З 1 січня 2016 року в Україні офіційно діє Поглиблена і всеохоплююча зона вільної торгівлі (ПВЗВТ) з ЄС. З огляду на зміну економічних положень відповідно до вимог Угоди про асоціацію актуальним і своєчасним є дослідження формування кон'юнктури вітчизняного ринку плодів в умовах глобалізації у світовій політиці та економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження вітчизняного ринку плодів проводили Л.П. Симиренко, П.Г. Шитт, В.В. Юрчишин, Д.Ф. Чухно, О.М. Шестопаль, А.І. Шумейко, О.Ю. Єрмаков, І.А. Сало, В.А. Рудьєв, Г.М. Сатіна, Т.А. Маркіна, Л.А. Костюк та ін. Однак, додаткової уваги вимагає питання формування основних параметрів ринкової кон'юнктури: виробництво плодів, споживання, експорт, імпорт, ціна.

Постановка завдання. Метою досліджень є розкриття особливостей функціонування вітчизняного ринку плодів у період економіко-політичного поступу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В Україні основну масу плодів виробляють господарства населення – у середньому за 2011-2015 рр. 82 % (1580 тис. т) (рис.). Серед них яблука займають основну позицію – 41 % (790 тис.т). Садівницькі підприємства виробляють лише 18 % (361 тис. т) плодів. Головними причинами цього є низьке фінансове забезпечення, майже повна відсутність залучених коштів, недолики у збутовій діяльності, недостатня база для зберігання, низький платоспроможний попит населення тощо.

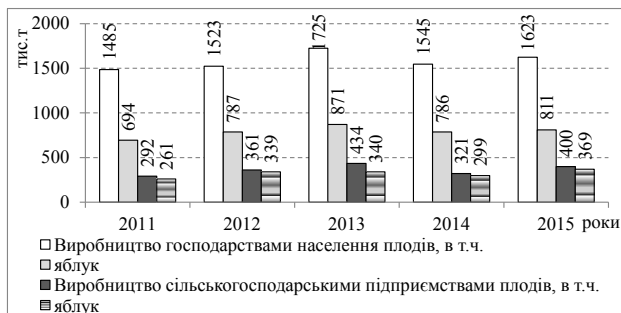

Рис. 1. Виробництво плодів в Україні, тис. т

Джерело: розраховано за даними Держстату України [1]

До причин сталості вирощування плодів господарствами населення в умовах економічної нестабільності можна віднести [2, 3]:

- нерозвиненість ринкової інфраструктури сільської місцевості, високий рівень безробіття, обмеженість у фінансових ресурсах змушують селян задовольняти по-можливості свої харчові потреби за рахунок власного виробництва, використовуючи при цьому примітивні знаряддя праці та, по суті, дешеву робочу силу членів родин; так, за даними анкетних обстежень, проведених І.В. Свиноусом у 97% перевірених господарств виробництво продуктів харчування здійснюється для

власного забезпечення та продуктової допомоги родичам, які живуть у місті і лише у 3% це спосіб отримати додатковий заробіток;

- можливість отримати додатковий дохід, продаючи надлишок плодів, які на думку вітчизняних споживачів, є більш якісними, ніж промислового виробництва, оскільки містять менше залишків хімічних речовин шкідливих для людського організму;

- меншу залежність господарств порівняно із садівницькими підприємствами від змін у цінній ситуації на ринку плодів, цін на засоби захисту рослин і паливо, кредитів, необхідності страхування, державної фінансової підтримки і, врешті решт, від імовірності втратити врожай через несприятливі погодні умови; останнє пояснюється тим, що плодові сади розташовані, як правило, поблизу житла їх власників, що дає можливість постійно контролювати стан плодкових насаджень і доглядати за ними, економлячи свій час.

Таким чином, господарства населення працюють, як правило, за принципом самофінансування і без значних капітальних вкладень. Ця категорія менш залежна від подорожчання енергоносіїв та інших матеріально-технічних ресурсів, бо в ній переважає ручна праця, котра не враховується при визначенні доцільності й ефективності господарської діяльності. Реалізація плодів забезпечує населенню певний додатковий дохід, що досить важливо при низькому платоспроможному попиті.

Плоди, вирощені в указаних господарствах, на ринку вважаються неконкурентоспроможними, зважаючи на вимоги викладені в угодах із СОТ і ЄС. У промислових підприємствах можна впровадити належний контроль за якістю на всіх етапах виробництва, переробки та збуту, а в господарствах населення це зробити практично неможливо. Навіть якщо вироблена продукція відповідає вимогам до її якості, то механізм контролю за нею ускладнений, насамперед, наявністю великої кількості виробників. Це, звичайно, негативний чинник. Адже він може призвести до збільшення негативного сальдо зовнішньоторговельної діяльності та частки імпорتنних поставок плодів для споживання населенням і, як результат, концентрації основних доходів в іноземних постачальників цієї продукції та посередників. Однак, незалежно від цього, господарства населення займають свою нішу на вітчизняному ринку плодів і справляють значний вплив на формування пропозиції, попиту, цінової ситуації.

Розподіл вироблених плодів суттєво відрізняється залежно від категорії господарств. Так, якщо сільськогосподарські підприємства основну масу плодів реалізують переробним підприємствам та за іншими каналами (комерційним структурам) – 85,7 % (236 тис. т) у середньому за 2011-2015 рр., то господарства населення, на відміну від них,

використовують плоди переважно для власного споживання – 65,0 % (1027 тис. т) (табл. 1).

Рівень споживання плодів у середньому за 2011-2015 рр. складав 52,4 кг на особу в рік, а це 68 % його норми у 78 кг. Недостатнє задоволення потреб населення обумовлене, перш за все, його низькою купівельною спроможністю.

У 2015 р. експорт плодів склав 36,3 тис. т, що в 2,3 рази менше за 2011 р. та в 1,5 за попередній. Експортні поставки плодів формуються переважно господарствами населення, які є основними виробниками грецьких горіхів (у 2015 р. 99,7 % або 114,6 тис. т). Їх експорт у загальній структурі становив – 79,1 % (28,7 тис. т). Посередники закуповують грецькі горіхи і формують партії для експорту, як правило, у вигляді сировини для подальшої переробки. Основними причинами скорочення вивозу плодів є підвищення вимог до якості продукції, припинення державного фінансування з 1,5 %-го збору, недостатнє закладання площ плодоносних насаджень, низький рівень промислового виробництва.

Вартість експортних поставок плодів у 2015 році становила 2348 млн грн, у т.ч. грецьких горіхів – 95,5 % (2242 млн). Це в 3,6 разів більше ніж в 2013 р. та в 2,2 рази ніж у попередньому, що свідчить про прогрес інфляційно-девальваційних процесів (курс долара США по відношенню до гривні у 2013 р. складав 7,99 грн, у 2014 – 11,9, а вже в 2015 р. – 21,84, що відповідно в 2,7 та 1,5 разів більше). Відтак, ціна на грецькі горіхи зросла у 2015 році порівняно з 2013 в 4 рази та в 2,3 з 2014 роком – становила 78,1 грн /кг (3,58 дол. США). Слід відзначити, що 2015 р. називають рекордним за останні двадцять років за рівнем інфляції, яка склала 45,8% (у березні).

Географія збуту плодів суттєво змінилася. Так після введення Росією ембарго в 2014 р. по відношенню до української плодоовочевої продукції яблука відвантажувалися на російський ринок через Крим. Вже у 2015 р. експорт яблук скоротився в 2,5 рази порівняно з 2014 р. і становив лише 5,0 тис. т, з яких 84 % реалізовано до Білорусі. Грецькі горіхи постачали переважно до Румунії, Франції, Греції, Іраку, Ірану, Туреччини, Лівану, Азербайджану – 61,6 % (17,6 тис. т). Частка експорту вітчизняних плодів до країн ЄС становила до 50 %.

Імпортні поставки плодів в Україну в 2015 р. скоротилися порівняно з попереднім в 1,4 рази, та в 1,8 рази порівняно з 2011-2013 рр. – становили 498,1 тис. т. Таке зменшення обсягів ввозу відбулося переважно за рахунок цитрусових плодів та бананів. Так об'єктивно необхідний імпорт (цитрусові, банани, фініки, ананаси) у середньому за 2011-2015 рр. становив 596,7 тис. т, а це 81,9 % загального імпорту плодів. Його вартість склала 5,8 млрд грн, або 81,7 % вартості всіх імпортних поставок. Однак, слід зазначити, що у 2015 р. об'єктивно необхідний імпорт зменшився порівняно з 2011 р. у 1,8 рази і становив 384 тис. т, тоді, як вартість поставок збільшилася у 2,1 рази. Зменшення обсягів ввозу цитрусових та бананів пояснюється скороченням попиту на них через низьку купівельну спроможність населення.

Основними постачальниками імпортованих плодів на внутрішній ринок в останні роки були переважно країни Європи та Азії. Наприклад, у 2015 р. серед імпортерів виділялися: яблука – Польща (98,5 %, або 56,3 тис. т), цитрусових – Туреччина, Єгипет (66,4 % або 154,1 тис.), пер-

Таблиця 1

Канали реалізації плодів усіма категоріями господарств, тис. т

Канали розподілу	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	В середньому за 2011-2015 рр.	%
Сільськогосподарські підприємства							
Всього реалізовано	225	279	334	260	282	276	100,0
Переробним підприємствам	63	72	79	80	67	72	26,2
Населенню в рахунок оплати праці, громадське харчування	1	1	1	0	1	1	0,2
На ринку, через магазини, ларки, палатки	45	43	45	28	29	38	13,8
За іншими каналами	115	161	209	149	185	164	59,4
Господарства населення							
Всього використано	1485	1523	1725	1545	1623	1580	100,0
Для власного споживання	965	990	1121	1004	1055	1027	65,0
На дарування	82	84	95	85	89	87	5,5
На корм худобі	30	30	35	31	32	32	2,0
На ринку	371	381	431	386	406	395	25,0
Переробним підприємствам	104	107	121	108	114	111	7,0
Інші канали	37	38	43	39	41	40	2,5

Джерело: розраховано на основі даних Держстату України та власних досліджень автора

сиків та нектаринів – Іспанія, Греція (88,0 %, або 15,3 тис.), бананів – Еквадор (91,8 %, або 133,8 тис.), горіхів: кокосових, кеш'ю, бразильських – Індонезія, В'єтнам (85,1 %, або 1,14 тис.), інших їх видів – Іран, Туреччина, США, Грузія (97,3 %, або 1,4 тис.). Частка країн ЄС, що постачають плодovu продукцію на внутрішній ринок України, складала до 25 %.

На сьогодні обкладання ввізним митом при ввезенні плодів на територію України здійснюється відповідно до її Митного кодексу за ставками, затвердженими Законом України «Про Митний тариф України», який вступив у дію з 1 січня 2014 р. згідно з ст. 3 [4]. До цього чинним був Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Митний тариф України» №676-17 від 17.12.2008 р. згідно з яким ввізні тарифи на плоди знизилися після вступу України до СОТ [5]. Нові тарифи на них відповідно до діючого законодавства у 2014 р. не змінилися.

Наприклад, імпорتنний тариф на яблука з 1 грудня до 31 березня до 17.12.2008 р. становив 5 % від обсягу поставок, а з 1 квітня до 30 листопада – 0,5 євро за 1 кг (у перерахунку на адвалерну ставку – 225-415%), що протягом 2001-2007 рр. значно обмежувало імпорт цих плодів. Так протягом указаних років основна частка імпортованих яблук (80-85%) надходила на внутрішній ринок у період з грудня по березень, коли ввізний тариф складав 5 %. Зрозуміло, що введення з 2008 р. у дію нових імпорتنних тарифів, які є чинними для яблук і понині (0 % з 1 грудня до 31 березня і 10 % з 1 квітня до 30 листопада) створило сприятливі умови торгівлі для імпортерів і водночас погіршило конкурентні позиції вітчизняних садівницьких підприємств на ринку плодів.

Збільшення обсягів експортних поставок плодів можливе лише при розширенні промислового садівництва. З огляду на політичну та економічну кризу 2014-2015 рр., військовий конфлікт у найближчій перспективі державна фінансова підтримка галузі садівництва буде обмежена. Очікується, що зі зростанням масштабів вітчизняного виробництва експортні поставки плодів у 2020 році складатимуть близько 0,2 млн т і формуватимуться переважно за рахунок грецьких горіхів і яблук [6]. Географія збуту плодovu продукції поступово змінюватиметься на користь країн Західної Європи. Зокрема, яблука користуються високим попитом у Німеччині, Великобританії, Іспанії, котрі є членами ЄС.

Однією з важливих проблем розвитку вітчизняного ринку плодів залишається нееквівалентність міжгалузевого обміну та диспропорція цін. Механізм ціноутворення повинен функціонувати таким чином, щоб уникнути дисбалансу у цінах між сільським господарством та галузями промисловості. Про це йдеться у Законі України «Про ціни і ціно-

утворення» [7]. Так у статті 4 «Основні напрями державної цінової політики» зазначається про забезпечення протидії зловживання монополієм (домінуючим) становищем у сфері ціноутворення та збалансованості ринку товарів.

Для забезпечення цінового паритету слід, як орієнтир для садівницьких підприємств, визначати еквівалентні ціни на плодovu продукцію, що формуватимуться на основі галузевих нормативних витрат і середньої норми прибутку на авансований у виробництво капітал з можливістю модернізації і розширення виробництва. Наразі цінова ситуація в Україні залишається несприятливою для ефективного функціонування та подальшого розвитку ринку плодів. Для її поліпшення перш за все необхідно при встановленні цін узгоджувати інтереси всіх операторів ринку – виробників, торговельної сфери, споживачів. Основним чинником виваженої регуляторної політики та удосконалення цінової політики на внутрішньому ринку плодів має стати державний протекціонізм. Особливо він необхідний для захисту товаровиробників через посилення антимонопольного контролю за цінами на ресурси та захисті плодovu продукції вітчизняного виробництва.

Створення ПВЗВТ з ЄС для України є досить важливою подією з позиції забезпечення подальшої інтеграції у глобальний економічний простір. На сьогодні поліпшилися умови експорту до країн ЄС за рахунок скасування ввізного мита та зменшення нетарифних обмежень у торгівлі сільськогосподарською продукцією. Лібералізація охопила більше ніж 97 % тарифних ліній [8]. Найважливішою складовою ПВЗВТ є зближення регуляторних систем України та ЄС, що веде до суттєвого зниження нетарифних бар'єрів у торгівлі. Відтак, найближчим часом необхідно визначитися з інтеграційною стратегією розвитку вітчизняного ринку плодів, зважаючи на те, що Україна є транзитною державою між західними та східними країнами.

Висновки з проведеного дослідження. Через складну фінансову ситуацію основними виробниками плодів у нашій країні вже тривалий час залишаються господарства населення, котрі використовують 65 % їх для власного споживання, тоді як сільськогосподарські підприємства – для реалізації переважно комерційним структурам. Географія експорту плодів змінилася на користь країн Західної Європи внаслідок введення Росією ембарго у 2014 році. В Україну ввозяться переважно плоди об'єктивно необхідного імпорту – 82 %. У перспективі (у 2020 р.), зважаючи на розвиток торговельних відносин в умовах дії ПВЗВТ з ЄС, передбачається збільшення обсягів експортних поставок грецьких горіхів і яблук до 0,2 млн т. Для ефективного ринкового ціноутворення необхідне узгодження інтересів усіх операторів ринку – виробників, торговельної сфери, споживачів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Україна в цифрах 2015 / [за ред. І.М. Жук; відп. за вип. О.А. Вишневська]. – К. : Державна служба статистики України, 2016. – 239 с.
2. Кропивко М.М. Основні шляхи стимулювання розвитку господарств населення та їх інвестиційного забезпечення / М.М. Кропивко // Економіка АПК. – 2012. – №6. – С. 23-29.
3. Свиноус І.В. Економічні аспекти функціонування особистих селянських господарств: монографія / І.В. Свиноус– К.: ТОВ «Аграр Медіа Груп», 2010. – 414 с.
4. «Про Митний тариф України» [Електронний ресурс]: Закон України від 19.09.2013 р., №584-VII. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>.
5. «Про внесення змін до Закону України «Про Митний тариф України» [Електронний ресурс]: Закон України від 17.12.2008 р., №676-17. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>.
6. Сало І.А. Адаптація вітчизняного ринку плодів і ягід до умов угоди про зону вільної торгівлі з ЄС / І.А. Сало // Вісник аграрної науки. – 2017. – №1. – С. X-X.
7. «Про ціни і ціноутворення» [Електронний ресурс]: Закон України від 21.06.2012 р., № 5007-VI. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5007-17>
8. Лисак М.А. Угода про асоціацію України з ЄС та стан торгівлі продовольчими товарами / М.А. Лисак. – Економіка АПК. – 2016. – №10. – С. 66-72.

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ
БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВAPPROACHES TO DEFINITION OF EFFICIENCY INTEGRATION
OF CONSTRUCTION ENTERPRISES

УДК 338.24

Верхоглядова Н.І.д.е.н., професор,
проректор з науково-педагогічної та
навчальної роботиПридніпровська державна академія
будівництва і архітектури**Барінов Д.Ю.**

аспірант

Придніпровська державна академія
будівництва і архітектури

Стаття присвячена дослідженню ефективності інтеграції підприємств будівельної галузі України. Встановлено, що будівельні підприємства відіграють важливу роль в економіці країни, забезпечуючи її прискорений розвиток та добробут населення. Розглянуто принципи до оцінки ефективності інтеграції. Досліджено основні підходи до визначення ефективності інтеграції підприємств. Обґрунтовано застосування комбінованого підходу до оцінки ефективності інтеграції будівельних підприємств.

Ключові слова: інтеграція, оцінка, ефективність, будівництво, принцип.

Статья посвящена исследованию эффективности интеграции предприятий строительной отрасли Украины. Установлено, что строительные предприятия играют важную роль в экономике страны, обеспечивая ее ускоренное развитие и благосостояние населения. Рассмотрены принципы к оценке эффективности инте-

грации. Исследованы основные подходы к определению эффективности интеграции предприятий. Обосновано применение комбинированного подхода к оценке эффективности интеграции строительных предприятий.

Ключевые слова: интеграция, оценка, эффективность, строительство, принцип.

The article is devoted to the investigation of the efficiency of the integration of construction enterprises in Ukraine. Found that construction companies play an important role in the economy, ensuring its accelerated development and welfare. The principles for evaluating the effectiveness of integration are viewed. The main approaches to determine the effectiveness of enterprise integration are explored. Application of a combined approach to evaluating the effectiveness of the integration of construction companies is justified.

Key words: integration, evaluation, performance, construction, principle.

Постановка проблеми. Роль та значення підприємств будівельної галузі важко переоцінити, адже від ступеня ефективності їхнього функціонування залежить ефективність багатьох галузей економіки, а отже, і забезпечення належних темпів їхнього розвитку. Крім того, розвиток будівництва значною мірою впливає на рівень забезпеченості населення житлом, що є одним з показників добробуту населення.

Слід зазначити, що підприємства будівельної галузі наразі стикаються з низкою проблем, вирішити які можливо лише за умови об'єднання зусиль на основі інтеграції. Активізація інтеграційних процесів у будівництві викликає необхідність уточнення сутності окремих категорій, однією з яких є ефективність інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Інтеграція як процес взаємного поєднання зусиль підприємств різних галузей економіки з певною метою та її ефективність були предметом дослідження багатьох дослідників, серед яких: Прохорова В., Дружиніна Ю., Гурова В., Скопенко Н., Богданов О., Наумов В., Круглова О., Михайлова Л., Авдошина С., Галенко О., Семенова С., Хазов О., Кулагіна Н., Пожидаєва С., Романенко О., Шеметов Е., Калініченко Л., Нечаєва І., Маршалок М., Нікітченко С., Метошоп І., Александрова В., Манойленко А., Колосок В., Дроботіна К. тощо. Однак підходи цих науковців до визначення

сутності поняття «ефективність інтеграції» є дещо розрізненими та потребують систематизації.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення та систематизація поглядів науковців на сутність поняття «ефективність інтеграції» та формування власного бачення сутності цього поняття, що дозволить врахувати специфіку функціонування будівельних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналіз наукових праць із зазначеної тематики дозволив сформувати наступні підходи до визначення ефективності інтеграції: традиційний, багаточинниковий та комплексний підхід. Розглянемо їх основні елементи такі, як мета, сфера застосування, критерій ефективності та вид показників.

Традиційний підхід (табл. 1) базується на класичній моделі Дюпона що, передбачає оцінку ефективності на основі двох груп показників: узагальнюючих – показників першого рівня, які характеризують ефективність діяльності підприємства в цілому, та показників другого рівня, які оцінюють ефективність використання окремих видів ресурсів підприємства. Цей підхід має певні варіації, особливо що стосується інтегрованих структур, при цьому набір показників залежить від того, в якій сфері, та, з якою метою здійснюється визначення ефективності.

Одним з прибічників цього підходу є Богданов О. [4], який відзначав, що метою оцінки ефективності

є моделювання грошових потоків основних трансакцій використання договорів спільної діяльності. При цьому цей підхід застосовується у сфері організаційно-правових відносин, а критерієм оцінки ефективності інтегрованої структури є фінансова вигідність спільної діяльності, яка відображається у показниках оцінки фінансових потоків.

Згідно методичного підходу Наумова В. [5], що застосовувався у сфері регіонального управління, метою оцінки ефективності інтеграції є формування територіально-галузевих утворень. При цьому критерієм оцінки ефективності виступає результативність створення територіально-галузевих утворень, яка виступає у вигляді об'ємних показників та фінансових результатів.

Круглова О. та Михайлова Л. запропонували методичний підхід до оцінки інтеграції з метою порівняльної оцінки ефективності функціонування інтегрованих бізнес-структур [6]. Критеріями оцінки згідно цього підходу виступають результати діяльності та результативність, а показниками – різні види фінансових результатів та показники рентабельності. Порівнюють індекси зміни абсолютних показників та відносні показники інтегрованих структур з самостійними підприємствами, але узагальнюючий показник ефективності не розраховують.

З метою забезпечення зростання вартості компаній, що входять до кластера, пропонує здійснювати оцінку ефективності інтеграції Авдошин С., який досліджував ефективність інтегрованих структур з точки зору управління кластерами [7, с. 157-164]. Критерієм, що пропонує застосовувати Авдошин С., є вартість компанії. При цьому, на його думку, саме приріст вартості компаній, що входять до інтегрованих структур, відображають синергетичний ефект від інтеграції в рамках кластерів.

Галенко О. [8, с. 61-67], яка досліджувала ефективність кластерів, як підґрунтя для прийняття рішень щодо їх створення, пропонує використовувати такий критерій, як наявність синергетичного ефекту, та показник, що відображає приріст економічної доданої вартості з врахуванням впливу часового фактору.

У таблиці 2 наведено елементи багаточинникового підходу, що передбачає використання агрегованих показників або індексів ефективності, що не зводяться до узагальнюючого показника.

Одним із представників багаточинникового підходу є Семенова С. [9], яка розглядала ефективність інтеграції з точки зору корпоративного управління, і мету такої оцінки вбачала у обґрунтуванні створення корпоративної структури. Критерієм, згідно запропонованого нею підходу, є ефективність створення корпорацій, яка знаходить відображення у конкретних показниках, до яких варто віднести чисту об'єднувальну вартість, показники за критеріями ефективності та стійкості, обґрунтованості та доцільності технологічної взаємодії, фінансової інтеграції; юридичної відповідності.

Цей методичний підхід застосовується у сфері корпоративного управління й передбачає застосування локальних показників ефективності для кожної зацікавленої сторони, які відповідають такому критерію, як корпоративна єдність, що відображається у підтримці рівня ефективності, що утримує групу від розриву відносин.

Група авторів на чолі з Кулагіною Н. [11] з метою обґрунтування створення корпоративної структури запропонували методичний підхід до оцінки її ефективності, що базується на застосуванні критерію наявності синергетичного ефекту, тобто сумарного ефекту, що визначається на основі вартісних та експертних оцінок.

Таблиця 1

Характеристика традиційного підходу до визначення ефективності інтеграції

Мета	Сфера застосування	Критерій ефективності	Вид показників
Моделювання грошових потоків основних трансакцій використання договорів спільної діяльності (Богданов О.)	Організаційно-правові відносини	Фінансова вигідність спільної діяльності	Показники оцінки фінансових потоків
Формування територіально-галузевих утворень (Наумов В.)	Регіональне управління	Результативність створення територіальної інтегрованої структури	Об'ємні показники, фінансові результати
Порівняльна оцінка ефективності функціонування інтегрованих бізнес структур (Круглова О, Михайлова Л.)	Управління бізнес-структурами	Результати діяльності Результативність	Різні види фінансових результатів Показники рентабельності
Забезпечення зростання вартості компаній, що входять до кластера (Авдошин С.)	Управління кластерами	Вартість компанії	Синергетичний ефекти у вигляді приросту вартості
Створення кластерів (Галенко О.)	Управління кластерами	Наявність синергетичного ефекту	Приріст економічної доданої вартості з врахуванням впливу часового фактору

Пожидаєва С. [12], яка досліджувала можливості застосування методики ФВА до оцінки інтеграції, запропонувала підхід, метою якого є формування унікальної ключової компетенції промислової діяльності. Цей підхід було застосовано у сфері управління взаємодією підприємницьких структур. Критерієм згідно даного підходу є найкраща реалізація ключової компетенції кожної організації в об'єднанні підприємницьких структур. Що стосується показників, то ними виступають експертні оцінки важливості різних функціональних параметрів виробів та процесів для споживачів.

Прохорова В. та Дружиніна Ю. [1], розробляючи методичний підхід до оцінки ефективності інтегрованої структури, мали на меті знайти найбільш ефективні форми фінансово-економічної взаємодії між підприємствами-учасниками інтегрованих структур і методи управління ними. Критеріями згідно їхнього підходу є внутрішня ефективність

учасників за сферами діяльності, загальна ефективність інтегрованого формування; ефективність відносин на внутрішньому ринку інтегрованої структури; ефективність взаємодії із зовнішнім середовищем (стратегічна ефективність). При цьому авторки застосовують показники ефективності учасників за сферами діяльності: маркетинг; організаційна структура; виробництво; рівень витрат виробництва, фінансові результати, а також показники загальної ефективності за видами (фінансова ефективність – ліквідність, фінансова стійкість, ділова активність; економічна ефективність – рентабельність, використання основних фондів, використання оборотних засобів, використання матеріальних ресурсів, ринкова ефективність – конкурентоспроможність).

Шеметов Е. [13] вбачає мету оцінки ефективності інтегрованої структури у досягненні на основі інтеграції стратегічної мети, підвищення конкурен-

Таблиця 2

Характеристика багаточинникового підходу до визначення ефективності інтеграції

Мета	Сфера застосування	Критерій	Вид показників
Створення корпоративної структури (Семенова С.)	Корпоративне управління	Ефективність створення корпорації	Чиста об'єднувальна вартість, показники за критеріями ефективності та стійкості, обґрунтованості та доцільності технологічної взаємодії, фінансової інтеграції; юридичної відповідності
Забезпечення зацікавленості в спільній діяльності (Хазов О.)	Корпоративне управління	Корпоративна єдність, що відображається в підтримці рівня ефективності, що утримує групу від розриву відносин	Локальні показники ефективності для кожної зацікавленої сторони
Створення корпоративної структури (Кулагіна Н. та ін.)	Корпоративне управління	Наявність синергетичного ефекту	Сумарні ефекти – вартісні та експертні оцінки
Формування унікальної ключової компетенції промислової діяльності (Пожидаєва С.)	Управління взаємодією підприємницьких структур	Найкраща реалізація ключової компетенції кожної організації в об'єднанні підприємницьких структур	Експертні оцінки важливості різних функціональних параметрів виробів та процесів для споживачів
Пошук найбільш ефективних форм фінансово-економічної взаємодії між підприємствами-учасниками інтегрованих структур і методів управління ними (Прохорова В., Дружиніна Ю.)	Управління інтегрованими структурами	Внутрішня ефективність учасників за сферами діяльності, загальна ефективність інтегрованого формування; ефективність відносин на внутрішньому ринку інтегрованої структури; ефективність взаємодії з зовнішнім середовищем (стратегічна ефективність)	Показники ефективності учасників за сферами діяльності, Показники загальної ефективності за видами (фінансова ефективність – ліквідність, фінансова стійкість, ділова активність; економічна ефективність – рентабельність, використання основних фондів, використання оборотних засобів, використання матеріальних ресурсів, ринкова – конкурентоспроможність)
Досягнення на основі інтеграції стратегічної мети, підвищення конкурентоспроможності (Шеметов Е.)	Управління інтегрованими структурами	Внутрішньо фірмова ефективність учасників Корпоративна ефективність Ефективність на внутрішньому ринку структури Ефективність взаємодії з зовнішнім середовищем Ефективність ініціатора інтеграції	Фінансово-економічні показники ефективності учасників та інтегрованої структури Ефективність між організаційних відносин Стратегічна ефективність Бюджетна ефективність

тоспроможності. Він пропонує такі критерії, як: внутрішньо фірмова ефективність учасників, корпоративна ефективність, ефективність на внутрішньому ринку структури, ефективність взаємодії з зовнішнім середовищем, ефективність ініціатора інтеграції. При цьому оцінці підлягають фінансово-економічні показники ефективності учасників та інтегрованої структури в цілому, ефективність між організаційних відносин, стратегічна ефективність та бюджетна ефективність.

Наступним є комплексний підхід (табл. 3), що передбачає застосування системи ключових показників ефективності та їх подальше зведення в узагальнюючий (комплексний, інтегральний показник) та використання збалансованої системи індикаторів (Balance Scorecard (BSC)), яка включає різні фінансові й нефінансові показники, що дають змогу комплексно оцінити вартість підприємства й ефективність його діяльності.

Таблиця 3

Характеристика комплексного підходу до визначення ефективності інтеграції

Мета	Сфера застосування	Критерій	Вид показників
Виявлення позитивних наслідків інтеграції (Калініченко Д.)	Управління інтегрованими бізнес-структурами	Ефективність взаємодій в рамках процесів управління	Ефективність бізнес-одиноці в рамках окремого процесу та ступінь впливу взаємодіючої бізнес-одиноці. Загальна ефективність як середня величина ефективності взаємодії по всіх бізнес-процесах
Виявлення рівня інвестиційної привабливості інтеграційного об'єднання (Нечаєва І.)	Управління вертикальними інтегрованими структурами	Загальний – синергетичний ефект, часткові – фінансова незалежність; результуюча дохідність; капіталізація підприємства; ефективність менеджменту; самозабезпеченість сировиною	Показник ефекту у вигляді співвідношення інтегрального показника, що визначається як середньозважена величина показників за критеріями, до та після інтеграції
Визначення переваг функціонування бізнес-одиноць, що входять до складу інтегрованої структури (Гурова О.)	Управління інтегрованими структурами	Якість елементів та якість взаємодій між ними (додаткові вигоди від інтеграції)	Показники оцінки бізнесу бізнес-ліній. Інтегральний показник як середнє хронологічне значення по окремих бізнес-одиноцях. Додаткові вигоди від взаємодії як синергетичний ефект
Визначення перспектив поглиблення інтеграційних зв'язків (Маршалок М., Нікітченко С.)	Управління інтегрованими структурами	Результативність інтеграції	Інтегральний показник економічної ефективності Рентабельність власного капіталу Виробничий важіль Норма прибутку
Виявлення напрямів підвищення ефективності холдингових утворень (Колосок В., Дроботіна К.)	Управління ефективністю холдингу	Ефективність холдингу та структурних підрозділів за напрямками: фінанси, клієнти, бізнес-процеси, персонал, інновації, екологічна безпека	Узагальнюючі річні та питомі фінансові показники прибутковості. Показники оцінки фінансового стану підприємства, оцінки бізнес-процесів, трудового персоналу, екологічної безпеки
Підвищення ефективності управління (Александрова В., Манойленко А.)	Управління бізнес-процесами в інтегрованій корпоративній структурі	Система критеріїв за бізнес-процесами: маркетинг, проектування, підготовка виробництва, закупівля та логістика, виробництво, вимірювання та моніторинг якості, реалізація	Показники за критеріями, Узагальнюючі показники ефективності
Підвищення ефективності корпоративних структур (Метошоп І.)	Управління корпоративними структурами	Фінансовий стан, фінансові результати та ефективність діяльності підприємства Ефективність інвестиційних проектів Удосконалення організації праці та управління Зменшення негативного впливу на середовище	Часткові та узагальнюючі показники фінансово-економічної, виробничої, комерційної, інвестиційної, організаційної та екологічної ефективності. Інтегральний показник ефективності

Калініченко Л. [14] виокремлює п'ять видів процесів, що протікають у інтегрованій бізнес-структурі, а саме: матеріальні, технічні, фінансові, інвестиційні та процеси управління. Для кожного процесу автор пропонує оцінити ефективність внутрішньо інтеграційних взаємозв'язків (внутрішньо корпоративних взаємодій), яка залежить від ефективності бізнес-одиниці в рамках окремих процесів інтегрованої структури та ступеня впливу взаємодіючої господарської одиниці на діяльність даного господарюючого суб'єкта в рамках відповідного процесу. При цьому пропонується використовувати матрицю суміжності, в якій кожен елемент є силою впливу господарюючого суб'єкта на діяльність взаємодіючих бізнес-одиниць у рамках окремих процесів інтегрованої структури. Безпосередньо, ефективність інтегрованої структури в цілому згідно даного підходу може бути розрахована, як середня величина ефективності за здійснюваними в ній процесами.

Гурова О. [2] вважає, що оцінка ефективності діяльності інтегрованих структур у цілому повинна враховувати й ефективність самого виробничого процесу, здійснюваного в її рамках, і ефективність забезпечуваного системою менеджменту в рамках підсистеми, що управляє. Ефективність діяльності інтегрованих структур у цілому визначатиметься тим, наскільки ефективний бізнес у рамках даного портфеля (наскільки ефективно функціонування його елементів), і наскільки ефективно організована взаємодія між цими елементами, що забезпечує додаткові вигоди за рахунок спільної діяльності.

Іншими словами, якість інтегрованих структур визначається якістю елементів, що входять до них, і якістю їх взаємодії. Якість елементів, які входять до корпоративного портфеля, можна оцінити, виходячи з традиційних методів оцінки ефективності. Причому слід зауважити: оцінка складатиметься з двох складових – оцінки бізнесу у вузькому розумінні, де можуть бути використані показники ефективності виробничої діяльності (рентабельність, фондівіддача, ефективність використання трудових ресурсів і т. ін.); і оцінка так званої бізнес-лінії – оцінка бізнесу в широкому розумінні (чиста поточна вартість, індекс прибутковості, внутрішня норма рентабельності). Крім того, пропонується оцінювати оцінка додаткової вигоди, яка забезпечується взаємодією окремих бізнес-одиниць у процесі діяльності, тобто оцінка синергічного ефекту, за якого сумарна віддача капіталовкладень інтегрованих структур виходить вище, ніж сума показників віддачі з кожної бізнес-одиниці окремо без урахування переваг використання спільних ресурсів і взаємодоповнюваності.

Мета оцінки взаємодії елементів інтегрованої структури за даного підходу полягає у визначенні переваг функціонування бізнес-одиниць, що входять до складу інтегрованої структури як єдиного

цілого, порівняно з функціонуванням кожної з них окремо, а інтегральний показник функціонування інтегрованої структури співвідноситься з показником, що відображає загальну ефективність бізнес-одиниць, які діють самостійно. Ефективність всієї інтегрованої структури визначається, як співвідношення чистого прибутку від операційної діяльності усіх бізнес-одиниць та чистого прибутку від фінансової діяльності керуючої компанії інтегрованої до суми валових активів інтегрованої структури та управлінських витрат.

Маршалок М., Нікітченко С. [16] з метою визначення перспектив поглиблення інтеграційних зв'язків запропонували здійснювати оцінку ефективності інтеграції на основі критерію результативності та розрахунку інтегрального показника економічної ефективності, що визначається з врахуванням рентабельності власного капіталу, виробничого важеля, норми прибутку.

Меташоп І. [17] зазначає, що в основу визначення інтегрального показника ефективності слід покласти усі функціональні складові управління інтегрованою структурою та чітко визначити систему ключових показників економічного управління. Дана система показників повинна бути взаємоузгоджена та збалансована. Визначати інтегральний показник економічної ефективності пропонується за формулою середньої зваженої з узагальнюючих показників по функціональних складових.

Александрова В., Манойленко А. [18] оцінюють ефективність окремих бізнес-процесів, що протікають у інтегрованій бізнес-структурі, а саме: маркетинг, проектування, підготовка виробництва, закупівля та логістика, виробництво, вимірювання та моніторинг якості, реалізація, підтримка та супровід. Для кожного з процесів виокремлено власні критерії та індикатори. На основі критеріїв визначається інтегральний показник ефективності бізнес-процесу, як добуток коефіцієнта вагомості даного бізнес-процесу та показників за критеріями.

Колосок В., Дроботіна К. [19] пропонують проводити оцінку ефективності інтеграції на основі ключових показників, а саме: аналіз показників прибутковості в цілому, оцінку ефективності за окремими напрямками фінанси, клієнти, бізнес-процеси, персонал, інновації, екологічна безпека, ефективності діяльності його структурних підрозділів за окремими напрямками, пропонується проведення зіставного аналізу виробничих підприємств, що входять до складу як споріднених, так і конкуруючих.

Висновки. Отже, нами було систематизовано погляди на сутність поняття «ефективність інтеграції». Ми пропонуємо використовувати комбінований підхід до оцінки ефективності, що, на відміну від інших, включатиме елементи традиційного, багаточинникового та комплексного підходу та дозволить

не лише оцінити ефективність інтеграції на рівні окремих її учасників інтегрованої структури, інтегрованої структури в цілому та ефективність для ініціатора інтеграційних процесів, але й дати комплексну оцінку ефективності інтеграції будівельних підприємств на основі визначення синергетичного ефекту, викликаного скоординованими у просторі та часі діями різномірних за своєю природою механізмів, що призводять до якісних змін у системі. При цьому мають враховуватися особливості функціонування будівельних підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Прохорова В. В., Дружиніна Ю. О. Напрями оцінки ефективності функціонування інтегрованих бізнес-структур підприємств машинобудування / В.В. Прохорова, Ю.О. Дружиніна // Бізнес Інформ. – 2013. – № 12. – С. 347-352. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_12_63
2. Гурова В.О. Оцінка ефективності управління в процесі інтеграції / В.О. Гурова // Вісник донецького національного університету, Серія «Економіка і право». – 2000. – вип.1. – С. 77-84.
3. Скопенко Н.С. Методичні підходи до визначення доцільності та ефективності інтеграції / Н.С. Скопенко // Стратегічні імперативи сучасного менеджменту : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. 22-23 травня 2014 року / М-во освіти і науки України, Держ. ВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана"; [відп. за вип С. М. Соболев]. – Київ : КНЕУ, 2014. – С. 131-134.
4. Богданов А. С. Оценка эффективности интеграции предприятий: инвестиционный аспект : Дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10. – М., 2001. – 181 с.
5. Наумов В.А. Экономическая эффективность формирования кластерного образования в нефтегазовом регионе // Нефтегазовое дело, 2006.
6. Круглова О. А., Михайлова Л. А. Оцінка ефективності функціонування інтегрованих бізнес-структур у торгівлі / О. А. Круглова, Л. А. Михайлова // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. : Економічні науки. – 2013. – № 5. – С. 62-66. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpushk_2013_5_12
7. Авдошин С. М. Синергетическая организация в экономике XXI века / С. М. Авдошин, В. Б. Тарасов // Известия АИН им. А. М. Прохорова. Бизнес-информатика, 2006. – Т. 17. – С. 157–164.
8. Галенко О.І. Формування зернопродуктового кластера в південному регіоні / О.І. Галенко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії : Економічні науки. – 2013. – Випуск 1(6). Том 1. – С. 61-67.
9. Семенова С.В. Критерии эффективности корпоративной интеграции в рамках сделок слияний и поглощений // Научно-информационный журнал «Экономические науки» №56, 2009.
10. Хазов О. Ю. Комплексная оценка экономической эффективности деятельности предприятий с позиций заинтересованных групп. Дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05. – Волгоград, 2006. – 189 с.
11. Кулагина Н.А., Кулагин И.В. Экономическая сущность интеграции и оценка эффективности интегрированных структур [Электронный ресурс] / Н.А. Кулагина, И.В. Кулагин // Режим доступу: <http://conf.bstu.ru/conf/docs/0044/0831.doc>
12. Пожидаева С. В. Оценки эффективности интеграции с позиции развития методологических подходов / С. В. Пожидаева. [Электронный документ]. – Режим доступа : <http://uecs.ru/uecs-27-272010/item>.
13. Шеметов Е. а. Методы оценки эффективности интеграции организаций / Е. А. Шеметов // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.science-education.ru/101-5331
14. Калініченко Л. Л Інтегровані бізнес-структури: сутність та оцінка ефективності функціонування / Л.Л. Калініченко // Вісник економіки транспорту і промисловості.– 2011.– №34. – С. 393–396.
15. Нечаєва І. А. Оцінка синергетичного ефекту від створення вертикально- інтегрованих структур / І.А. Нечаєва // ВІСНИК Донбаської державної машинобудівної академії. – 2012. – 1 (26). – с. 166-171
16. Маршалок М.С., Нікітченко С.О. Економічна ефективність виробничої діяльності інтегрованих сільськогосподарських підприємств / М.С.Маршалок, С.О.Нікітченко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Економічні науки. – Полтава : ПДАА, 2010 – Вип. 1 (6), Т. 1. – 2013. – С. 183-188.
17. Метешоп І. М. Особливості визначення та управління економічною ефективністю нафтогазових корпоративних структур / І. М. Метешоп // Вісник Сумського державного університету. Серія : Економіка. – 2015. – № 2. – С. 58-66. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VSU_ekon_2015_2_9
18. Александрова В. А., Манойленко А. В. Оценка эффективности бизнес-процессов интегрированных корпоративных структур / В. А. Александрова, А. В.Манойленко // Проблемы экономики. – 2014. – № 4. – С. 249-255. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2014_4_32
19. Колосок В. М., Дроботіна К. М. Методичний підхід до оцінки ефективності діяльності інтегрованих металургійних підприємств на основі КРІ [Електронний ресурс] / В. М. Колосок, К.М. Дроботіна // Ефективна економіка. – 2013. – № 10. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2398>

АДМІНІСТРАТИВНИЙ ЗАХИСТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

THE ADMINISTRATIVE PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY IN BUSINESS

У статті розглянуто загальні засади адміністративного захисту права інтелектуальної власності у підприємницькій діяльності в контексті сучасного законодавства України. Проаналізовано поняття, форми, засоби та способи адміністративно-правового захисту права інтелектуальної власності з огляду різних науковців. Визначено, що для ефективного економічного розвитку сучасного суспільства необхідно не тільки визнання за власником права на результати інтелектуальної творчої діяльності та комерційні позначення, а й забезпечення надійного правового захисту цих прав. Досліджено окремі статті Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо питання захисту інтелектуальної власності шляхом застосування адміністративних стягнень. Автори статті запропонували деякі методи для вдосконалення ситуації із захистом інтелектуальної власності в Україні, а саме: донесення до масової свідомості суспільства ідеї небезпеки такого правопорушення, як піратство у авторському праві та суміжних правах; доповнення національного законодавства чіткими визначеннями низки питань щодо захисту прав інтелектуальної власності, особливо, у підприємницькій діяльності; підвищення відповідальності (матеріальної) за порушення прав інтелектуальної власності; запровадження стимулювання інтелектуальної діяльності на державному рівні.

Ключові слова: право на захист, предмет захисту, форма захисту, спосіб захисту, захист прав інтелектуальної власності, спеціальна (адміністративна) форма захисту.

В статье рассмотрены общие принципы административно-правовой защиты прав интеллектуальной собственности в предпринимательской деятельности в контексте современного законодательства Украины. Проанализированы понятия, формы, методы и способы административно-правовой защиты интеллектуальной собственности с точки зрения разных ученых. Обосновано, что для эффективного экономического развития современного общества необходимо не только признание за собственником права на результаты интеллектуальной творческой деятельности и коммерческие обозначения, а и обеспечение надежной правовой защиты этих прав. Рассмотрены статьи Кодекса Украины про административные правонарушения, которые касаются вопроса

защиты интеллектуальной собственности через применение административных взысканий. Авторы статьи предложили некоторые методы для улучшения ситуации, касающиеся защиты интеллектуальной собственности в Украине, а именно: донести до массового сознания общества идеи небезопасности такого правонарушения как пиратство в авторском праве и смежных правах; дополнение национального законодательства четкими определениями множества вопросов, касающихся защиты прав интеллектуальной собственности, особенно в предпринимательской деятельности; повышение ответственности (материальной) за нарушение прав интеллектуальной собственности; введение стимулирования интеллектуальной деятельности на государственном уровне.

Ключевые слова: право на защиту, предмет защиты, форма защиты, способ защиты, защита прав интеллектуальной собственности, специальная (административная) форма защиты.

The article reviews the general principles of administrative protection of intellectual property in business in the context of current legislation of Ukraine. The concept, forms, means and methods of administrative and legal protection of intellectual property in view of different scientists are analysed. It was determined that one of the important conditions for the successful economic development of modern society is not only the recognition for the owner of the rights on results of intellectual activity and commercial designations, but also ensuring of the reliable legal protection of these rights. It was studied the individual articles of the Code of Ukraine on administrative offenses, concerning the protection of intellectual property through the application of administrative penalties. The authors suggested some methods of performing directions to improve the situation with the protection of intellectual property in Ukraine, namely: bringing to public consciousness the idea of social danger of the offense of piracy in copyright and related rights; the supplement of national legislation by clear definitions due to number of issues concerning the protection of intellectual property rights, especially in business; increasing the responsibility (material) for infringement of intellectual property rights; the introduction of intellectual stimulation at the state level.

Key words: the right to protection, object protection, a form of protection, a way of protection, intellectual property rights, special (administrative) form of protection.

УДК 342.951+343.533

Ганжа О.В.

к.пед.н., старший викладач
Комунальний вищий навчальний заклад
«Інститут підприємництва «Стратегія»
Дніпропетровської обласної ради»

Лягов О.В.

старший викладач
Комунальний вищий навчальний заклад
«Інститут підприємництва «Стратегія»
Дніпропетровської обласної ради»

Постановка проблеми. Предметом дослідження є аналіз національного законодавства щодо адміністративного захисту прав інтелектуальної власності та охоронюваних законом інтересів у передбаченому законодавством порядку, зокрема спеціальна форма захисту права інтелектуальної власності у підприємницькій діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з адміністративно-правовим захистом прав інтелектуальної власності, у контексті загальної проблематики права інтелектуальної власності розглядали такі науковці, як: Доріс Лонг [5], Патриція Рей [5], В.Жаров [6], Т.Шевелева [5], І.Василенко [5], В.Дроб'язко [5], У.Коваль [7],

С.Бондаренко [4], О.Орлюк [8], Г.Андрощук [8], О.Штефан [9].

Постановка завдання. Метою статті є аналіз певних особливостей національної системи захисту прав інтелектуальної власності щодо підприємницької діяльності в контексті норм адміністративного законодавства України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зі швидким розвитком інформаційних технологій в Україні з'явилась можливість порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності у таких обсягах, які були неможливі раніше. Поширення на ринку незаконної продукції завдає значних збитків власникам прав інтелектуальної власності та ставить під загрозу безпеку споживачів. Очевидно, що при цьому порушники отримують більші прибутки від торгівлі контрафактними і піратськими товарами, ніж від торгівлі оригіналами. При цьому такий спосіб отримання надприбутків від незаконної торгівлі вважається значно простішим і безпечнішим. Варто зазначити, що зростання обсягів такої торгівлі підриває стабільність економічного розвитку держави.

О.Штефан вважає, що: «... на рівні держави піратство створює загрозу для розвитку національної культури, оскільки автори, видавці, виробники фонограм та інші особи, які сприяють авторам у розповсюдженні їх творів, втрачають фінансову підтримку.» [9, с. 6]. Тому, на нашу думку, для ефективного економічного розвитку сучасного суспільства необхідно не тільки визнання за власником права на результати інтелектуальної творчої діяльності та комерційні позначення, а й забезпечення надійного правового захисту цих прав.

Визначено, що право на захист є суб'єктивним правом, яке з'являється у суб'єкта авторських прав чи суміжних прав лише в момент порушення або оспорювання його прав та охоронюваних законом інтересів. При цьому, предметом захисту відповідно до ст. 16 Цивільного кодексу України («Захист цивільних прав та інтересів судом») є особисті немайнові або майнові права та інтереси особи, що охороняються законом [4, с. 178].

За визначенням В.Жарова, захист права інтелектуальної власності включає передбачену законодавством діяльність відповідних державних органів по визнанню, поновленню прав, а також усуненню перешкод, що заважають реалізації прав та законних інтересів суб'єктів права у сфері інтелектуальної власності [6, с. 34]. Захистом прав інтелектуальної власності є правове забезпечення недоторканності цих прав, їх непорушності, а у разі порушення, застосування заходів примусового характеру, спрямованих на відновлення цих прав [5, с. 51]. Актуальність посилення захисту авторського і суміжних прав у підприємницькій діяльності останнім часом зростає ще й тому, що збільшується вартість об'єктів авторського права

і суміжних прав, та, через неправомірне відтворення яких можна отримати значні доходи.

Захист авторського права і суміжних прав та інтересів, що охороняються законом, здійснюється шляхом застосування передбачених законом форми, засобів і способів захисту. Форма захисту – це комплекс внутрішньо погоджених організаційних заходів щодо захисту суб'єктивних прав та інтересів, які охороняються законом [4, с. 182].

Способом захисту авторського права і суміжних прав визнаються закріплені законодавством матеріально-правові засоби примусового характеру, за допомогою яких відновлюються (визнаються) порушені (оспорені) права і здійснюється вплив на порушника авторського права і суміжних прав [8, с. 299]. Способом захисту промислової власності є адміністративно-правовий спосіб захисту – це передбачені законом заходи примусового характеру, що застосовуються органами виконавчої влади, за допомогою яких здійснюється відновлення (визнання) порушених прав суб'єктів права інтелектуальної власності, припинення порушень, а також майновий вплив на порушників. [8, с. 389]. Отже, спеціальною формою захисту прав інтелектуальної власності є адміністративний порядок їх захисту, який здійснюється в органах державного управління або в органах Антимонопольного комітету України, або в органах Державної митної служби України. Він застосовується як виняток із загального правила, тобто тільки в прямо передбачених законодавством випадках. Засобом захисту в даному разі є не позов, а скарга чи заява, порядок подання і розгляду яких регламентуються адміністративним законодавством.

Правовою основою державного регулювання адміністративного захисту прав інтелектуальної власності є «Кодекс України про адміністративні правопорушення» (КУпАП) [2], а також низка законів прийнятих в Україні, які були створені для забезпечення ефективного захисту прав інтелектуальної власності. Власники прав повинні мати можливість вживати заходів щодо правопорушників з метою компенсації своїх збитків і запобігання подальших порушень. Це надає суб'єктам підприємницької діяльності правове поле для обізнаності про відсутність порушень ними прав інтелектуальної власності. Наприклад, якщо мова йде про договір купівлі-продажу, то: «Виробник(продавець) зобов'язаний реалізовувати товар вільним від будь-яких прав і посягань третіх осіб, що ґрунтуються на промисловій або іншій інтелектуальній власності, про які на момент укладання договору продавець знав або не міг не знати» [7, с. 6]. Щоб у подальшому запобігти порушенню прав і компенсувати витрати, що виникають унаслідок їх порушення, підприємці повинні мати можливість захистити свої права.

Крім цього, щодо сприяння захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України, варто зазначити, що 11 лютого 2007 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Митного кодексу України». Цей Закон базується на положеннях Угоди TRIPS, в якому передбачено що Державна митна служба України веде митний реєстр об'єктів права інтелектуальної власності на підставі заяв власників майнових прав на об'єкти авторського права і суміжних прав, прав на торговельні марки, промислові зразки та географічні зазначення. Порядок реєстрації об'єктів права інтелектуальної власності у митному реєстрі, включаючи форму заяви, перелік інформації та документів, які додаються до заяви, подання і розгляду заяви та ведення реєстру визначається Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до статей 23 і 24 КУпАП адміністративні способи захисту права інтелектуальної власності та охоронюваних законом інтересів застосовуються у вигляді адміністративних стягнень, які є мірою відповідальності з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами. Такими видами адміністративних стягнень можуть бути : попередження; штраф; штрафні бали; оплатне вилучення або конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення чи безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; конфіскація грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення; громадські або виправні роботи, адміністративний арешт або арешт з утриманням на гауптвахті [2].

Так, ст. 51-2 КУпАП зазначає, що: «Незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності, привласнення авторства на такий об'єкт або інше умисне порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняється законом, – тягне за собою накладення штрафу від десяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання і матеріалів, які призначені для її виготовлення» [2].

Згідно до ст. 164-3: «Незаконне копіювання форми, упаковки, зовнішнього оформлення, а так само імітація, копіювання, пряме відтворення товару іншого підприємця, самовільне використання його імені – тягне за собою накладення штрафу від тридцяти до сорока чотирьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією виготовленої продукції, знарядь виробництва і сировини чи без такої. Умисне поширення неправдивих або неточних відомостей, які можуть завдати шкоди діловій репутації або майновим інтересам іншого підприємця, – тягне за собою

накладення штрафу від п'яти до дев'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Отримання, використання, розголошення комерційної таємниці, а також конфіденційної інформації з метою заподіяння шкоди діловій репутації або майну іншого підприємця – тягне за собою накладення штрафу від дев'яти до вісімнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [2]. Суб'єктами таких правопорушень можуть бути як посадові особи підприємств, установ та організацій усіх форм власності та громадяни, які займаються підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи, так і громадяни, що не є підприємцями і вчинили винні діяння в інтересах третіх осіб. Треба відмітити, що справи про адміністративні правопорушення, передбачені цією статтею, розглядають судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів на підставі протоколів, які складають та передають до суду уповноважені на те посадові особи органів Антимонопольного комітету України.

Ст. 164-6 КУпАП визначає, що: «Демонстрування фільмів або розповсюдження фільмів шляхом продажу чи передачі в прокат фільмокопій без державного посвідчення на право розповсюдження і демонстрування фільмів – тягне за собою накладення штрафу від двадцяти до сорока п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією фільмокопій, а також грошей, отриманих від їх демонстрування, продажу або передачі в прокат». Згідно ст. 164-7 КУпАП: «Розповсюдження і демонстрування фільмів з порушенням умов, передбачених державним посвідченням на право розповсюдження і демонстрування фільмів, – тягнуть за собою накладення штрафу від двадцяти до тридцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією фільмокопій, а також грошей, отриманих від їх демонстрування, продажу або передачі в прокат» [2]. Що стосується цих статей, то протоколи про зазначені адміністративні правопорушення складають та передають до суду уповноважені на те посадові особи органів Міністерства внутрішніх справ України та Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики.

У ст. 164-9 КУпАП зазначено: «Незаконне розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних, упаковки яких не марковані контрольними марками або марковані контрольними марками, що мають серію чи містять інформацію, які не відповідають носію цього примірника, або номер, який не відповідає даним Єдиного реєстру одержувачів контрольних марок, – тягне за собою накладення штрафу від десяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією цих примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних. Та сама

дія, вчинена особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за одне з вище зазначених правопорушень, – тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією цих примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних». Відповідно до ст.164-13 КУпАП: «Порушення законодавства, яке регулює виробництво, експорт, імпорт дисків для лазерних систем зчитування, експорт, імпорт обладнання чи сировини для їх виробництва – тягне за собою накладення штрафу від двадцяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян»[2]. Щодо цих статей, то протоколи про зазначені адміністративні правопорушення складають та передають для розгляду суддями районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів уповноважені на те посадові особи органів Міністерства внутрішніх справ України та державні інспектори з питань інтелектуальної власності Держдепартаменту.

При розгляді питань, пов'язаних з адміністративним порядком захисту, варто виділити питання захисту від недобросовісної конкуренції. Згідно ст.1 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 07.06.1996 : «Недобросовісною конкуренцією є будь-які дії у конкуренції, що суперечать правилам, торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності». До таких дій відносяться:

- неправомірне використання без дозволу уповноваженої на те особи чужого імені, фірмового найменування, знаків для товарів і послуг, інших позначень, а також рекламних матеріалів, упаковки товарів, назв літературних, художніх творів, періодичних видань, зазначень походження товарів, що може призвести до змішування з діяльністю іншого господарюючого суб'єкта (підприємця), який має пріоритет на їх використання; використання у фірмовому найменуванні власного імені фізичної особи не визнається неправомірним, якщо до власного імені додається який-небудь відмітний елемент, що виключає змішування з діяльністю іншого господарюючого суб'єкта (підприємця) (ст.4); неправомірне використання товару іншого виробника шляхом введення у господарський обіг під своїм позначенням товару іншого виробника шляхом змін чи зняття позначень виробника без дозволу уповноваженої на те особи (ст.5); відтворення зовнішнього вигляду виробу іншого господарюючого суб'єкта (підприємця) і введення його у господарський обіг без однозначного зазначення виробника копії, що може призвести до змішування з діяльністю іншого господарюючого суб'єкта (підприємця). Не визнається неправомірним копіювання зовнішнього вигляду виробу або його частин, якщо таке копіювання обумовлено виключно їх функціональним

застосуванням. Це не поширюється на вироби, що мають охорону як об'єкти права інтелектуальної власності (ст.6); застосування реклами що містить порівняння з товарами, роботами, послугами чи діяльністю іншого господарюючого суб'єкта (підприємця). Не визнається неправомірним порівняння в рекламі, якщо наведені відомості про товари, роботи, послуги підтверджені фактичними даними, є достовірними, об'єктивними, корисними для інформування споживачів (ст.7) [3, с. 138];

- неправомірний збір, розголошення і використання комерційної таємниці.

При цьому, чинне законодавство визначає поняття «неправомірний збір», «неправомірне розголошення», «неправомірне використання». Неправомірним збиранням комерційної таємниці вважається добування протиправним способом відомостей, що відповідно до законодавства України становлять комерційну таємницю, якщо це завдало чи могло завдати шкоди господарюючому суб'єкту (підприємцю) (ст.16); розголошенням комерційної таємниці є ознайомлення іншої особи без згоди особи, уповноваженої на те, з відомостями, що відповідно до чинного законодавства України становлять комерційну таємницю, особою, якій ці відомості були довірені у встановленому порядку або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, якщо це завдало чи могло завдати шкоди господарюючому суб'єкту (підприємцю) (ст.17); неправомірним використанням комерційної таємниці є впровадження у виробництво або врахування під час планування чи здійснення підприємницької діяльності без дозволу уповноваженої на те особи неправомірно здобутих відомостей, що становлять відповідно до законодавства України комерційну таємницю (ст.19) [3, с. 140].

Вищезазначені дії, обумовлені законодавством України як недобросовісна конкуренція, спричиняють накладення Антимонопольним комітетом України штрафів, а також адміністративну відповідальність. Рішення Антимонопольного комітету України або його територіальних органів може бути оскаржено в судовому порядку в місячний термін від дати його одержання.

15 жовтня 2014 року у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти відбулися слухання «Інтелектуальна власність в Україні. Стан та концептуальні засади розвитку», які стосувалися обговорення концептуальних пропозицій щодо формування ефективної державної політики у сфері охорони прав інтелектуальної власності. Зокрема, аналізуючи питання забезпечення функціонування системи охорони та захисту прав у сфері інтелектуальної власності, було визначено основні проблеми в цій сфері. Першочерговими з них є : відсутність належної координації діяльності органів державного управління; недостатня ефек-

тивність діяльності структур, що забезпечують захист прав інтелектуальної власності; недостатність сучасних технологій управління та технічного забезпечення в системі відомств з питань охорони інтелектуальної власності, особливо щодо належного інформаційного забезпечення діяльності у цій сфері [1, с. 98]. Безперечно, на шляху до вирішення зазначених проблем пріоритетну роль має відігравати якісне вдосконалення саме системи захисту прав інтелектуальної власності.

Висновки з проведеного дослідження. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що, дійсно, в Україні створена сучасна нормативно-правова база, що регулює правовідносини у сфері інтелектуальної власності. Захист права інтелектуальної власності є обов'язковим напрямом забезпечення розвитку національного законодавства. Але робота із вдосконалення та гармонізації правових механізмів захисту згідно з нормами міжнародного законодавства в цій сфері продовжується.

Разом з тим слід зауважити, що і в рамках чинного законодавства у сфері інтелектуальної власності шляхом виконання органами виконавчої та судової влади прямих функцій, покладених на них державою, ефективної роботи правоохоронних органів можна зняти цілу низку проблемних питань у сфері правової охорони та захисту прав інтелектуальної власності. Отже, для початку необхідно чітко слідувати всім нормам чинного законодавства та, можливо, виконання таких напрямів вдосконалення ситуації із захистом інтелектуальної власності в Україні, а саме: донесення до масової свідомості суспільства ідеї небезпеки такого правопорушення, як піратство; доповнення чинної законодавчої бази чіткими визначеннями низки питань щодо захисту прав інтелектуальної власності у підприємницькій діяльності; розширення відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності, особливо матеріальної; запровадження стимулювання інтелектуальної діяльності на державному рівні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Інформаційно-аналітичні матеріали щодо освіти, науки та інтелектуальної власності [Електронний ресурс] / за заг. ред. Б. Г. Чижевського ; Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти // Комітет з питань науки і освіти. – Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=62353&cat_id=62297#_Тoc407193523.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. із змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
3. Законодавчі акти України про інтелектуальну власність : тематична зб. : у 3-х т. Т. 1 / упоряд. : П. М. Цибульов, А. М. Горнісевич, С. М. Болелій. – К. : Ін-т інтел. власн. і права, 2005. – 168 с.
4. Бондаренко С. В. Авторське право і суміжні права : навч. посібник / С. В. Бондаренко. – К. : Ін-т інтел. власн. і права, 2004. – 260 с.
5. Доріс Лонг. Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування : практ. посібник / Доріс Лонг, Патриція Рей, В. О. Жаров, Т. М. Василенко та ін. – К. : К.І.С., 2007. – 448 с.
6. Жаров В. О. Захист права інтелектуальної власності. Захист авторського права і суміжних прав. Захист права промислової власності : навч. посібник / В. О. Жаров. – К. : Ін-т інтел. власн. і права, 2003. – 64 с.
7. Коваль У. О. Проблеми дотримання прав інтелектуальної власності при створенні електронних інформаційних ресурсів. / У. О. Коваль // Інтелектуальна власність та інновації в контексті формування стратегії розвитку малого і середнього бізнесу : матеріали конференції, 21 грудня 2006 р. – Л. : Львівтехнополіс, 2006. – 103 с.
8. Орлюк О. П. Право інтелектуальної власності: Акад. курс : підручник для студ. вищих закладів / О. П. Орлюк, Г. О. Андрощук, О. Б. Бутнік-Сіверський та ін. ; за ред. О. П. Орлюк, О. Д. Святоцького. – К. : Ін Юре, 2007. – 696 с.
9. Штефан О. О. Дещо до питання про порушення у сфері авторського права / О. О. Штефан // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2009. – № 6. – С. 3–13.

ПОВСТАНСЬКИЙ РУХ НА КАТЕРИНОСЛАВЩИНІ: МАХНОВСЬКІ АЛЬТЕРНАТИВИ ЕКОНОМІЧНІЙ СКЛАДОВІЙ ПОЛІТИКИ ВОЄННОГО КОМУНІЗМУ (ОГЛЯД ПОДІЙ 1919 РОКУ)

INSURRECTIONARY MOVEMENT IN YEKATERINOSLAV GOVERNORATE: MAKHNO'S ALTERNATIVES TO THE ECONOMIC COMPONENTS OF WAR COMMUNISM POLICY (REVIEW OF EVENTS OF 1919 YEAR)

УДК 372.48

Дутчак В.В.

к.філос.н., доцент, завідувач кафедри гуманітарних наук
Комунальний вищий навчальний заклад «Інститут підприємництва «Стратегія» Дніпропетровської обласної ради»

Петровська А.О.

викладач кафедри гуманітарних дисциплін
Комунальний вищий навчальний заклад «Інститут підприємництва «Стратегія» Дніпропетровської обласної ради»

У статті розглядається повстанський рух 1919 року на території Катеринославської та Херсонської губернії та спроба впровадження у соціально-економічне життя регіону альтернативи політиці воєнного комунізму, яку пропонували ідеологи та активісти махновського руху.

Ключові слова: анархія, анархо-синдикалізм, воєнний комунізм, терор, «махновці», більшовики, «Батько Махно», продрозкладка, білогвардійці, націоналізація, самоврядування, госпрозрахунок.

В статье рассматривается повстанческое движение 1919 года на территории Екатеринославской и Херсонской губерний, а также попытки внедрения в социально-экономическую жизнь региона альтернативы политике воєнного коммунизма, которую

предлагали идеологи и активисты махновского движения.

Ключевые слова: анархия, анархо-синдикализм, военный коммунизм, террор, «махновцы», большевики, «Батко Махно», продрозверстка, белогвардейцы, национализация, самоуправление, хозрасчет.

The article examines the rebel movement in 1919 on the area of Kherson and Ekaterinoslav gubernias, and attempts to implement in socio-economic life of the region alternative of the war communism policy, which had been offered by the ideologists and activists of the Makhno movement.

Key words: anarchy, anarcho-syndicalism, war communism, terror, "Makhnovists" Bolsheviks, "Batko Makhno", surplus-appropriation system, the Whites, self-supporting running.

Постановка проблеми. Події Української революції на Катеринославщині у значній мірі залишаються terra incognita не лише для загалу, а й для професійних істориків. У радянській історіографії дослідження цих проблем було не актуальним. Провідною темою для вивчення була роль більшовицької партії у боротьбі за маси та владу. Широкий національно-патріотичний і анархістський партизанський рух українських селян, вважалися явищем реакційним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про анархістський рух і діяльність легендарного селянського батька Махно в 90-х роках ХХ ст. та на поч. ХХІ ст. було видано досить багато наукових розвідок та публікацій таких авторів, як: Архрейський Д.В., Ахинько В.М., Беспечний Т.А., Верстюк В.Ф., Волковинський В.М., Лебеденко О.М., Голованов В.Я., Савченко В.О., Семенов С.Н. та інш. Політичну програму махновського руху розглядали Ситник О.М., Космина В.Г., Митрофаненко Ю.С., та Чоп В.М. Слід зауважити, що переважна більшість науковців зосередилась саме на дослідженні феномену повстанського руху українських анархістів у контексті збройного протистояння їх діючим режимам. Варто зазначити, що економічні складові махновського руху досліджені ще недостатньо.

Постановка завдання. Метою даної наукової публікації є дослідити певні сторінки махновського (в основному за класовою структурою селянського) руху 1919 року, на території Катеринославської та частково Херсонської губернії. Розглянути альтернативи політиці «воєнного комунізму», які пропонувалися ідеологами мах-

новського руху та спроби впровадження цих альтернатив у реальне життя.

Виклад основного матеріалу дослідження. 1919 рік махновці зустріли у якості вірних союзників більшовиків. Проте, протягом 1919 року настрої селян Катеринославщини стрімко змінилися. І з цим не міг не рахуватись Батько Махно.

З впровадженням у життя регіону політики «воєнного комунізму» у губернському центрі, який до того часу «вважався у продовольчому відношенні найбагатішим пунктом України» [5, с. 234] почали швидко танути істівні запаси, шалено зростали ціни. Вільна торгівля в місті була заборонена. Багато продовольства вивозилося в Росію. За підрахунками В. Андреева, у 1919 р. у селян було вилучено «15-20% виробленої ними продукції» [6, с. 55].

З прибуттям із Харкова надзвичайної комісії по боротьбі з контрреволюцією (ЧК) розпочались арешти і розстріли.

Виконуючи в життя рішення ІІІ Всеукраїнського з'їзду Рад про перехід від індивідуального до колективного ведення господарства місцеві більшовики розпочали примусове створення радгоспів та комун. Терор ЧК та продовольчих експедицій призвели до масових повстань українського селянства.

Петро Аршинов у своїй статті (квітень 1919 року) «Два шляхи» зазначав, що диктатура червоних і партійна бюрократія не є прийнятними для махновців. 10 квітня 1919 року повстанці провели ІІІ з'їзд, на якому представники 72 волостей гостро критикували більшовицьку систему призначень керівництва та інші вияви більшовицької

диктатури. Результатом з'їзду повстанців стала резолюція: «Диктатури, якої б не було партії, категорично не визнаємо. Лівим соціалістичним партіям надаємо право вільно існувати лише як провідникам різних шляхів соціалізму, але право вибору шляхів залишаємо за собою» [1, с. 113].

У квітні-травні 1919 року по всій Україні розпочалися повстання проти більшовиків. 7 травня 1919 р. Матвій Григор'єв вчинив заколот і підняв вірні йому частини на боротьбу проти більшовиків. Катеринославська губернія стала центром бойових дій з 10 по 20 травня.

Між тим 12 травня в Маріуполі, Махно на нараді командного складу своєї бригади, хоча і засудив політику радянської влади але підтримати повстання Григор'єва відмовився. Більшовикам стало відомо, що махновці планували 15 червня провести «советский и повстанческий съезд от уездов Александровского, Мариупольского, Бердянського, Мелитопольського, Бахмутського, Павлоградського» [8]. Ініціатива Махно викликала лютю більшовиків. Червоне командування вважало, що результатом цього з'їзду може стати «новый безобразный мятеж» [8] адже на думку Л. Троцького «Махновцы ничем не отличаются от григорьевцев» [12].

Розстріл більшовиками 12 червня на станції Синельникове штабу 1-ї Української повстанської дивізії імені батька Махна підштовхнув Нестора Івановича до переговорів з отаманом Григор'євим.

25 червня 1919р. в с. Компаніївці на нараді махновських та григор'євських командирів, було вирішено створити об'єднану повстанську армію. Командуючим армії став отаман Григор'єв, а Головою Реввійськради Н. Махно.

Між тим чергове панування більшовиків на Україні закінчувалось насамперед завдяки наступу Добровольчої армії генерала Денікіна.

28 червня білогвардійці захопили Катеринослав. На початку липня загони Махно і Григор'єва зайняли Елісаветград.

27 липня 1919 р. в с. Сентове (зараз Кіровоградщина) на нараді командирів об'єднаної повстанської армії Матвія Григор'єва було звинувачено у зраді і вбито махновцями.

Тим часом радянські війська продовжували відступали під ударами білогвардійців у напрямку Києва. Є відомості Катеринославського губкому більшовиків, що відступаючі червоні постійно піддавались атакам махновців зазначалось також, що «значна частина червоноармійців добровільно приєдналися до махновців» [8, с. 21].

Разом з білогвардійцями поверталися одвічні вороги селян – поміщики. Літо 1919 року видалося надзвичайно врожайним. Поміщики розраховували повернути не лише свої землі засіяні селянами, а також і врожай. Як емоційно згадував пізніше Винниченко: «Поміщицтво кинулось на селянство,

вгризлось у його жадними, зголоднілими зубами розлюченого паразита й почало в дикій сласности шматувати тіло свого вічного раба» [3, с. 477]. Українське село охопив широкий антиденікінський рух. Повстанці що боролись проти більшовиків, тепер розгорнули потужну партизанську війну проти білогвардійців. На цей період припадає відчутна зміна якості повстанської маси армії Махно насамперед завдяки напливу до її лав самостійницьки налаштованих партизан. Так до загонів «Батька» у цей час долучились отамани пропетлюрівської орієнтації (Мелашко, Чорний Ворон (Скляр), Іванов (Тишанін), Степовий (Пестушко)) незадоволені тим, що Петлюра в цей період не вів активної боротьби проти Денікіна. На цей час припадає, за свідченням Валерія Волковинського, певна «українізація» махновського руху. На мітингах «Батько» наголошує на тому, що потрібно захистити «неньку Україну» від комуністів та «біляків». Цей крок Махна, на думку американського історика М. Палія, був спричинений зміною настроїв серед повстанців-українців, яких у його війську нараховувалось близько 90%. Певний вплив на селянського «Батька» справила і його націоналістично налаштована дружина Галина Андріївна Кузьменко, вчителька української мови із Гуляйполя. Про це опосередковано згадує Сергій Семанов у своїй праці «Жизнь и смерть Нестора Махно» вказуючи, що відомий «анарх» І. Тепер, згадував «через жону Махно на него... оказывали дурное влияние украинские националисты» [11, с. 22]. Наслідком певної «українізації» махновської армії можна вважати видання восени 1919 року українськомовної махновської преси – газети «Шлях до волі» (Катеринослав) і «Анархіст-повстанець» (Полтава). Звичайно перебільшувати значення таких кроків Н. Махно не варто. Діючи як вправний політик, він використовував «вишиванковий антураж» маючи на меті залучити до своїх лав як можна більше повстанців «петлюрівської» орієнтації. Після конфлікту з червоними в махновському русі значну роль починають відігравати анархістнабатівці. У своїх документах «набатівці» визнавали окремішність України, погоджувались з тим, що Україна має свою історію і має право на своє майбутнє. Одеський історик Віктор Савченко вказує на той факт, що хоча українські анархісти не визнавали державні структури, проте «ставилися до України, як до автономної, незалежної частини колишньої Російської імперії, постійно вказуючи на український характер як анархістської організації, революції, так і майбутнього анархічного суспільства [9, с. 58]. Кульмінацією «національно-свідомого» поступу хитрого «Батька» стало підписання ним 20 вересня у Жмеринці договору з УНР про спільну боротьбу проти білогвардійців. У разі перемоги над білими «махновцям мав бути виділений «вільний район» для проведення (або

продовження) там першого в світі анархістського експерименту – «третьої революції» [10, с. 152]. Махновці віддали на лікування до петлюрівських шпиталів своїх поранених та отримали допомогу зброєю і боеприпасами. Щоправда цей договір не тривав довго.

28 жовтня 1919 року анархісти захопили Катеринослав. Чисельність махновської армії дуже швидко зростала і досягла у листопаді 1919 року близько 80 тис. чоловік.

Наприкінці 1919 року Нестор Махно вирішив будувати свою вільну республіку з анархічною моделлю суспільства. На невеликій території, яку махновці звільнили від денікінців, повстанці спробували втілити в життя ідеал безвладного суспільства. Територіально «Махновія» або «Гуляйпільська республіка» займала кілька повітів, до складу яких входили міста: Катеринослав, Верхньодніпровськ, Кічкас, Нікополь, Апостолове, Берислав. Владу на цій території контролювали місцеві партизанські загони, що у більшості були «за радянську владу, проти комуні», тобто за демократичну селянську владу й проти Радянської Комуністичної партії» [2, с. 31]. Таким чином, хоч і на короткий час, було створено махновську республіку з усіма (часом досить специфічними) атрибутами держави: органами управління, економікою, силовими структурами та ін..

Перед махновцями постала перспектива втілити в життя на територіях звільнених від білогвардійців і червоних альтернативу політиці, насамперед, більшовиків. Адже економічна і політична модель контрреволюціонерів білогвардійців була абсолютно неприйнятною для революціонерів-махновців, як і позиція національних державників-петлюрівців. Політика вчорашніх союзників – більшовиків не влаштовувала широкі селянські маси у зв'язку із втіленням у життя більшовицьким керівництвом принципів «воєнного комунізму».

У 1919 р. більшовиками було запроваджено нову політику, яка дістала назву «воєнний комунізм». Як відомо, метою цієї політики було: будівництво комунізму із широким застосуванням насильницьких методів, сувора мобілізація всіх ресурсів для боротьби з ворогами радянської влади, проведення підготовки до світової соціалістичної революції.

У країні примусово запроваджувався товарообмін без посередництва грошей. Було встановлено державну монополію на торгівлю найважливішими товарами. Приватні підприємства було націоналізовано. Ті ж з них, які ще не були націоналізовані, повинні були дотримуватися цін, які встановлював Раднаркомом РСФРР. Влада змушувала селян здавати запаси зерна та інших сільськогосподарських товарів за державними (дуже низькими) цінами, а ринкову торгівлю цими товарами було заборонено. Така політика отримала назву «про-

дрозкладки». Відбувалась фактична конфіскація товару в селян продзагонами. Українське село відповіло на заходи радянської влади широким повстанським рухом. Щоб придушити опір українських селян, більшовики розгорнули політику червоного терору. Терор був однією із найважливіших складових, політики «воєнного комунізму». Під репресії потрапили не лише реальні вороги радянського режиму, але й (головним чином) потенційні противники більшовицької диктатури.

Усі ці заходи запроваджувались декретом Всеукраїнського Виконавчого Комітету (12 квітня 1919 р.).

Що на цьому етапі могли запропонувати народу у якості альтернативи політиці більшовиків ідеологи та активісти махновського руху?

Основні принципи творення повстанцями «вільної самоврядної держави» були сформульовані у проекті «Декларації Революційно-повстанської армії України» [4]. Декларацію було затверджено 20 жовтня 1919 року радою махновців. Декларація проголошувала третю анархістську революцію в Україні (першою була буржуазна, другою – соціалістична). Головною метою боротьби Повстанської армії проголошувалось «вільне будівництво анархії»[4]. Махновці розуміли анархію, як ідею безвладного суспільства і організацію вільних (бажано позапартійних) рад. Ідеологія анархізму приваблювала селян Півдня України, як ідеологічний інструмент досягнення свободи від утисків несправедливої держави з усіма її атрибутами: царями, жандармами, поміщиками, чиновниками, червоними комісарами.

Основні принципи махновського будівництва були задекларовані на з'їздах рад селянських, робітничих і повстанських депутатів у Гуляйполі в лютому і квітні 1919 року.

Яку альтернативу більшовицькій націоналізації промисловості, державному контролю над виробництвом, мілітаризації праці, продрозкладці, загальній трудовій повинності населення могли запропонувати махновці? Усі фабрики і заводи негайно було передано в колективну власність та у повне розпорядження профспілок. Махновці, на відміну від більшовиків, не втрачались у виробничі відносини. Вони заохочували створення профспілок та фабзавкомів. У подальшому планувалось створити федерацію профспілок Катеринослава. Повстанці пропонували у майбутньому об'єднати профспілки та громадські організації у своєрідну «громаду» («общину»), яка б і займалась обговоренням та вирішенням суспільних та економічних проблем. Робітникам пропонувалось створити певний координаційний центр – економічну раду, яку б формували самі члени трудових колективів. Проте, як з'ясувалось пізніше, зміна форми власності на підприємствах (переведення їх у власність профспілок) не призвела до покращення та

збільшення обсягів виробництва, і, як наслідок, не покращила відношення міського пролетаріату до повстанців. Ідеї анархо-синдикалізму, на які спирались махновці під час спроб вирішення проблеми робітничого класу, не спрацювали. Робітники до нововведень анархістів поставились вороже. Основною соціальною базою махновського руху залишалось українське селянство. Не дивно що політика махновців на селі була більш результативною. Саме тут «Махновія» змогла запропонувати кращі альтернативи, ніж те, що впроваджувала радянська влада. На початку 1919 року маріонетковий уряд УРСР, розраховуючи скористатись стихією селян-повстанців, заявив про зрівняльний принцип розподілу землі після перемоги над Директорією УНР. Проте, після розгрому УНР практично вся поміщицька земля передавалась не селянам, а радгоспам, держгоспам, державним цукровим заводам. Селянин, який проливав свою кров за землю і волю, для якого власна земля була головною мрією, відчував себе ошуканим. На відміну від більшовиків, махновці земельне питання вирішували на користь селян. На території «Махновії» земельні закони інших режимів було скасовано. Землю отримували у своє розпорядження селянські громади, які самостійно мали вирішити питання про форми землекористування.

Так, у резолюції II з'їзду зазначалось: «Виходячи з принципу, що "земля – нічия" і користуватися нею можуть тільки ті, котрі трудяться на ній, хто обробляє її – земля повинна перейти в користування трудового селянства України безоплатно за нормою зрівняльно-трудовою, тобто має забезпечувати споживчу норму на підставі докладання власної праці» [7, с. 90]. Розподіл землі було проведено з врахуванням кількості членів родини. Нестор Махно намагався максимально мінімізувати негативний вплив війни на селянські господарства. Тому, якщо для потреб повстанців селянам необхідно було надати коней, цим питанням займались самі сільські Ради, які «постановляли, що їх слід брати в осіб, у котрих це не призведе до зупинення сільськогосподарських робіт» [7, с. 92].

Районні з'їзди Рад визнали принцип колективної власності на землю і весною 1919 р. рішуче провели перерозподіл поміщицьких та куркульських земель. І хоча в цілому налагодити ефективно економічне життя прихильники анархізму не спромоглися, деякі заходи махновців для економіки регіону принесли позитивні результати. Так, як зазначає Володимир Чоп, «махновська система не передбачала апарату економічного регулювання, і на її території в 1919 р. відродились ринкові відносини» [13]. А толерантне ставлення махновців до грошей усіх тогочасних урядів, ходіння на території «Махновії» всіх існуючих грошових знаків у поєднанні з системою товарно-грошових відносин, яка відродилась та територіях контр-

ольованих махновцями, поступово стабілізували курси валют. Що ж до інформації про ходіння на території «Махновії» своїх грошових знаків (бонів), на яких нібито було написано «Гоп, кумо не журись в Махна гроші завелись» то ці «факти» розглядаються дослідниками, як анекдот, що не має під собою реального підґрунтя.

Позитивною можна вважати і соціальну політику махновців, яка повністю спиралась на органи місцевого самоврядування. Так населення створювало комісії, які надавали матеріальну підтримку безробітним, надавали медичну допомогу, опікувались лікарнями, притулками та школами.

Махновська республіка протрималась у Катеринославі лише півтора місяця. 8 грудня 1919 року махновців вибив із міста генерал Яків Слащов.

Висновки з проведеного дослідження. Створити зразкову модель справедливого суспільства махновцям не вдалося, їх заходи у промисловості потерпіли крах. Проте, протилежні політиці комуністичного режиму дії повстанців у сфері товарно-грошових відносин та вирішення ними аграрного питання на користь селянства, безумовно, були кращою альтернативою політиці воєнного комунізму.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аршинов П. А. История махновского движения (1918-1921) / П. А. Аршинов. – Запорожье : Дикое поле, 1995. – 179 с.
2. Бабічева О. С. Історія анархістського руху в Україні / О. С. Бабічева // Грані. – 2006. – № 6 (50). – С. 28–33.
3. Винниченко В. К. Відродження нації : в 3 т. Т. 3 / Володимир Кирилович Винниченко. – К. : Вид-во політ. л-ри України, 1990. – 542 с.
4. Декларация Революционно-повстанческой армии Украины (махновцев). – Александровск, 1919.
5. Игреньев Г. Екатеринославскія воспоминанія (август 1918 г. – июнь 1919 г.) / Г. Игреньев // Архив русской революции : в 22 т. Т. 3-4 / изд. И. В. Гессен. – М. : ТЕРРА-Политиздат, 1991. – С. 234–247.
6. Конквест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор / Джон Роберт Акворт Конквест ; [пер. з англ. С. Головки, С. Васильченко та ін.]. – К. : Либідь, 1993. – 384 с.
7. Нестор Махно. Крестьянское движение на Украине. 1918-192: Документы и материалы // Серия: Крестьянская революция в России. 1902-1922 гг.: Документы и материалы / [под ред. В. Данилова и Т. Шанина]. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2006. – 1000 с.
8. Приказ революционного военного совета республики о запрещении советского и повстанческого съезда созываемого исполкомом Гуляй-Поля и штабом бригады Н. Махно // Н. Махно и махновское движение: из истории повстанческого движения в Екатеринославской губернии : сб. документов и материалов / [сост. Г. А. Борисов, Д. Ю. Мешков, М. А. Скок]. – Днепропетровск : DAES, 1993. – 77 с.

9. Савченко В. «Єдиний анархізм» конфедерації «Набат» // Україна: становлення незалежності : все-укр. істор. наук.-метод. конференція. – Одеса : ОГУ, 1993. – Ч. 1. – С. 52–58.

10. Савченко В. О. Політичний проект махновського руху жовтня-грудня 1919 р. / В. О. Савченко // Матеріали I Міжнародної наук. конф., м. Одеса, 18-19 листоп. 2005 р. – Одеса, 2005. – С. 152–153.

11. Семанов С. Н. Под черным знаменем (Жизнь и смерть Нестора Махно) / С. Н. Семанов // Роман-газета. – 1993. – № 4. – С. 1–38.

12. Троцкий Л. Д. Махновщина («Селянская правда», 7 июня 1919 г.) / Л. Д. Троцкий // Н. Махно и махновское движение: из истории повстанческого движения в Екатеринославской губернии : сб. документов и материалов / [сост. Г. А. Борисов, Д. Ю. Мешков, М. А. Скок]. – Днепропетровск : DAES, 1993. – 77 с.

13. Чоп В. М. Махновський рух в Україні 1917-1921 рр.: проблеми ідеології, суспільного та військового устрою : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 : захищена 04.01.02 / Володимир Миколайович Чоп ; Запорізький держ. ун-т. – Запоріжжя, 2002. – 289 с.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF ASSESSMENT OF THE FARMS' COMPETITIVENESS

У статті розглянуто теоретичні та методичні аспекти оцінки рівня конкурентоспроможності фермерських господарств. Обґрунтовано необхідність врахування соціальної та економічної складових, а також загального стану розвитку галузі на рівні регіону та в масштабі країни.

Ключові слова: конкурентоспроможні, методика, методологія, фермерські господарства, аграрне виробництво.

В статье рассмотрены теоретические и методические аспекты оценки уровня конкурентоспособности фермерских хозяйств. Обоснована необходимость учета соци-

альной и экономической составляющих, а также общего состояния развития отрасли на уровне региона и в масштабе страны.

Ключевые слова: конкурентоспособные, методика, методология, фермерские хозяйства, аграрное производство.

The paper considers theoretical and methodological aspects of the evaluation of the farms. The necessity of taking into account the social and economic components, as well as the general state of the industry at the regional level and on a national scale.

Key words: competitive, technique, methodology, farms, agricultural production.

УДК 334.732.6

Єременко Д.В.

к.е.н., доцент кафедри обліку та оподаткування
Таврійський державний
агротехнологічний університет

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку вітчизняного аграрного сектору особливого значення набувають питання збільшення чисельності малих підприємницьких господарств та підвищення рівня конкурентоспроможності суб'єктів аграрного підприємництва, що базуються на використанні власного ресурсного потенціалу та тісно інтегровані у систему соціально-економічних відносин сільської громади. Забезпечення ефективного функціонування фермерських господарств як унікальної складової системи аграрного виробництва в цьому аспекті відіграє важливу роль як в суто економічних, так і в соціальних питаннях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку вітчизняного фермерства як складової системи аграрного підприємництва знайшла своє відображення в працях В.К. Збарського, М.Й. Маліка, П.Т. Саблука, Ю.О. Лупенка, Т.І. Яворської та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення теоретико-методологічних засади оцінки рівня конкурентоспроможності фермерських гос-

подарств з урахуванням їхньої подвійної соціально-економічної природи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Специфіка оцінки рівня конкурентоспроможності фермерських господарств як складової аграрного підприємництва обумовлюється низкою обставин, що впливають як із організаційно-господарської природи даної категорії сільгоспвиробників, так і обумовлені характером структурних трансформацій вітчизняного аграрного сектору як багатокладної системи.

1. Сучасні вітчизняні фермерські господарства являють собою результат тривалого процесу становлення, у результаті якого відбувалися зміни щодо бачення ролі даного суб'єкта аграрного виробництва у розвитку галузі, а також його впливу на характер розбудови сільських територій. На даному етапі діяльність селянських господарств сімейного типу, яка здійснюється на товарних засадах, тісно інтегрована у комплекс виробничих та соціально-економічних процесів, як на рівні регіону, так і в макроекономічному масштабі.

Унаслідок цього результати економічної діяльності фермерських господарств здійснюють вплив не тільки на характер функціонування аграрної галузі, а й мають екологічне, соціально-адміністративне, а також культурне значення для ефективного функціонування сільських територій. Комплексний, системний характер діяльності фермерських господарств має бути відображений шляхом застосування відповідного методичного інструментарію та методологічних підходів.

2. Фермерське господарство є повноцінним суб'єктом аграрного підприємництва, діяльність якого має здійснюватися у відповідності до вимог чинного законодавства, а також загальноприйнятих норм конкурентоспроможного функціонування підприємницької структури.

При цьому, згідно чинного законодавства, підприємницькою діяльністю визнається самостійна, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством. Таким чином, функціонування фермерського господарства як економічної одиниці поєднує в собі можливість до самостійного обрання напрямів діяльності (переважно сільськогосподарського виробництва) із необхідністю компенсації затрат на виробництво і реалізацію продукції, особливо щодо співпраці із сторонніми особами і найманими працівниками.

3. Вітчизняні фермерські господарства є однією з невід'ємних складових системи вітчизняного аграрного виробництва, що, у свою чергу, обумовлює необхідність їхньої постійної адаптації до процесів і тенденцій, які є характерними та мають вигляд трендів для національного макроекономічного середовища.

Одним з таких трендів є поєднання процесів реформування аграрного сектору із трансформацією механізмів адміністративного управління в системі сільських територій. Укрупнення адміністративних центрів у контексті децентралізації владних повноважень і передачі їхньої значної частки на місця обумовлюватиме зростання ролі суб'єктів аграрного підприємництва, економічна діяльність яких тісно пов'язана із динамікою розвитку самої підприємницької одиниці.

За цих умов методичні підходи щодо оцінки рівня конкурентоспроможності функціонування фермерських господарств мають враховувати результати інтеграційних процесів за участю даних суб'єктів аграрного підприємництва, причому перспективи налагодження міжгосподарської співпраці мають розглядатися як на рівні аграрного виробництва (створення об'єднань корпоративно-кооперативного типу), так і враховуючи можливість залучення невикробничих інституцій,

зокрема, представників суспільних організацій, регіональних науково-навчальних центрів тощо.

Підвищення рівня конкурентоспроможності фермерських господарств за рахунок активізації кооперативного будівництва, удосконалення системи збуту продукції, оптимізації сервісного обслуговування є одним з важливих шляхів адаптації даного суб'єкта аграрного виробництва до умов агресивного бізнес-середовища на фоні глобалізації та інтеграції вітчизняного аграрного сектору у загальноєвропейський економічний простір.

Водночас підвищення продуктивності праці членів фермерського господарства за рахунок оптимізації системи кадрового забезпечення суб'єктів середнього та малого аграрного бізнесу є однією з актуальних проблем, що стають на заваді конкурентоспроможного функціонування даних господарств як в цілому, так і в масштабі окремої галузі. Необхідно відзначити, що сучасний стан підготовки фахівців для системи малого аграрного підприємництва не відповідає реаліям сьогодення, оскільки за переважною більшістю позицій (методика аналізу господарської діяльності, розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності виробництва тощо) орієнтований на стандарти колгоспно-радгоспної системи, коли невід'ємною складовою великотоварного виробництва була наявність значних обсягів основних фондів, а також багатогалузевий характер організації виробничої діяльності.

4. Сімейно-трудова форма ведення економічної діяльності, яка має залишитися базовим елементом функціонування сучасного фермерського господарства, запорукою збереження конкурентного середовища в сільській місцевості, стимулювання аграріїв до постійного розвитку, оптимізації механізму власного бізнесу, пошуку нових галузевих напрямів, каналів збуту тощо.

Збереження сімейно-трудової форми як домінуючої в системі малого аграрного бізнесу сприятиме, на нашу думку, досягненню наступних цілей:

- наявність у сільській місцевості конкурентного середовища, за основними критеріями максимально наближеного до моделі ринку «вільної конкуренції»;

- стимулювання диверсифікації економічної діяльності фермерських господарств, формування системи міжгосподарських інтеграційних утворень, підвищення рівня інфраструктурного забезпечення аграрного виробництва;

- уповільнення процесу депопуляції вітчизняного села, позитивна динаміка процесу розбудови сільських територій.

Як бачимо, наявні суттєві організаційні відмінності фермерських господарств від класичних сільськогосподарських підприємств, а також розширення горизонтів для застосування власного ресурсного потенціалу вимагають якісних змін у

методичних підходах щодо оцінки стану та перспектив конкурентоспроможного функціонування вітчизняного фермерства як специфічної складової аграрного підприємництва. Приймаючи до уваги зазначені обставини, нами сформульовано наступні методологічні принципи оцінки конкурентоспроможності фермерських господарств (табл. 1).

1. Об'єднання результатів економічних та соціальних процесів функціонування фермерських господарств. Сучасне фермерське господарство являє собою суб'єкт підприємницької діяльності, функціонування якого базується на сімейній формі майнових і трудових відносин.

2. Сталий розвиток як базова основа забезпечення конкурентоспроможності фермерського господарства. Концепція сталого розвитку, як базова основа ефективного спільного взаємопов'язаного і взаємозалежного функціонування суб'єктів підприємництва, державних інститутів, населення як сукупності, так і окремих індивідів теоретичним підґрунтям для свого практичного втілення має інституційний підхід.

Необхідно відзначити, що фермерські господарства, як специфічна форма аграрного підприємництва, відіграють особливу роль у процесі забезпечення сталого розвитку в системі сільських територій, оскільки, на відміну від крупних сільськогосподарських підприємств, агрокомпаній та агрохолдингів, їхній життєвий цикл тісно пов'язаний із функціонуванням сільської громади у соціальному та адміністративному аспектах. У цьому зв'язку набуває особливого значення ана-

ліз впливу рівня конкурентоспроможності товарних сільськогосподарських підприємств сімейного типу на загальний стан і перспективи соціально-економічних процесів у сільській місцевості.

3. Необхідність забезпечення ведення соціально відповідального бізнесу як однієї із умов конкурентоспроможного функціонування фермерських господарств на засадах сталого розвитку.

Забезпечення функціонування фермерських господарств на засадах соціально відповідального бізнесу з одного боку накладає на представників даного сегменту аграрного підприємництва додаткові зобов'язання, обумовлені необхідністю участі у вирішенні соціально-економічних, культурних проблем, з якими стикається сільська громада. Водночас дане коло питань не може не бути об'єктом уваги підприємницької структури, власник якої вважає за доцільне забезпечувати комфортну життєдіяльність власної родини (члени якої беруть активну трудову участь у функціонуванні фермерського господарства) у даній місцевості. Проте, ефективне вирішення зазначених проблем може бути досягнуто лише шляхом активізації кооперативного будівництва та консолідації зусиль представників місцевої підприємницької спільноти.

4. Порівняльний характер оцінки ефективності використання ресурсної бази фермерських господарств по відношенню до відповідних середньо-регіональних показників, а також показників ефективності виробництва сільськогосподарської продукції для господарств даного організаційно-правового типу.

Таблиця 1

Методологічні принципи оцінки конкурентоспроможності фермерських господарств

Найменування принципу	Теоретично-методична сутність	Передумови, базові складові, особливості застосування
Об'єднання результатів економічних та соціальних процесів	Оцінка загального рівня конкурентоспроможності за інтегральних підходом	Забезпечення компенсації затрат праці членів фермерського господарства, характеру задоволення потреб домогосподарств
Сталий розвиток	Забезпечення ефективного взаємопов'язаного функціонування державних інститутів, підприємництва, населення	Аналіз впливу рівня конкурентоспроможності фермерських господарств на загальний стан і перспективи соціально-економічних процесів в сільській місцевості
Соціально відповідальний бізнес		Додаткові зобов'язання суб'єктів аграрного підприємництва перед найманими працівниками та місцевою громадою
Порівняльний характер оцінки ефективності використання ресурсної бази фермерських господарств	Оцінка рівня конкурентоспроможності господарства в масштабі регіону	Використання переважно відносних показників використання трудових, земельних та матеріальних ресурсів
Взаємопов'язаність конкурентоспроможності окремих галузевих напрямів та загального рівня конкурентоспроможності фермерського господарства	Рівень конкурентоспроможності підприємства – результат функціонування усіх галузевих напрямків та допоміжних видів діяльності	Дослідження диверсифікованого рівня ресурсного забезпечення різних видів господарської діяльності

Дослідження автора

Як відомо, оцінка рівня конкурентоспроможності як окремих видів продукції, так і підприємства в цілому передбачає співставлення результатів діяльності із відповідними орієнтирами. В якості останніх можуть виступати як реальні показники, що відображають ступінь результативності виробничо-господарської діяльності підприємств, так і середні значення, які характеризують загальні економічні умови розвитку галузі в масштабі регіону. В цьому зв'язку стан розвитку ринку товарної сільськогосподарської продукції за тими видами, що виробляється фермерськими господарствами, на нашу думку, можливо характеризувати, як наближений до олігопсонії, оскільки ціновий режим контролюється об'єднаннями трейдерів, а сільгоспвиробники позбавлені можливості впливати на умови реалізації продукції.

Враховуючи умови ринкової кон'юнктури, доцільним є, на нашу думку, оцінювати рівень конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції у фермерських господарствах, порівнюючи відповідні показники із відповідними середніми значеннями по сільськогосподарських підприємствах регіону. Незважаючи на суттєві відмінності у принципах організації економічної діяльності між фермерськими господарствами та класичними сільськогосподарськими підприємствами, які функціонують за рахунок залучення найманої праці, у цілому необхідно використовувати в якості орієнтирів для оцінки ступеня конкурентоспроможності показники, чисельне значення яких дозволяє суб'єктам аграрного підприємництва вести свою діяльність на засадах самофінансування та самоокупності затрат.

5. Взаємопов'язаність конкурентоспроможності окремих галузевих напрямів та загального рівня конкурентоспроможності фермерського господарства.

Незважаючи на той факт, що вітчизняні фермерські господарства здебільшого демонструють низький ступінь диверсифікації господарської діяльності у межах однієї підприємницької одиниці, кількість галузей, в яких зайняті члени господарства, не перевищує 3-4, слід розглядати рівень конкурентоспроможності підприємства, як результат функціонування усіх галузевих напрямів

та допоміжних видів діяльності. Аналізуючи стан економічного розвитку окремих галузей у даному аспекті, слід, на нашу думку, не тільки досліджувати їхній вплив на загальний обсяг отриманого доходу, але й брати до уваги рівень ресурсного забезпечення, що є характерним для тієї чи іншої галузі. Особливу увагу необхідно приділяти перспективам їхнього переведення на інноваційні засади.

Висновки з проведеного дослідження. Проаналізовано особливості оцінки рівня конкурентоспроможності функціонування фермерського господарства, виходячи зі специфіки його сімейно-трудової основи. Сформульовано принципи оцінки конкурентоспроможності фермерських господарств згідно вимог сучасної економічної моделі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Збарський В. К. Оптимізація розмірів малих сільських підприємств на засадах інноваційного підходу / В. К. Збарський, А. І. Липов'як-Мелкозьорова // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького. – 2014. – Т. 16, № 1(2). – С. 312-326.
2. Лупенко Ю. О. Результати і проблеми реформування сільського господарства України / Ю. О. Лупенко, П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 26-38.
3. Малік М.Й. Перспективи розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях України / М. Й. Малік, Л. В. Забуранна // Економіка АПК. – 2015. – № 8. – С. 5-14.
4. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія / [А.М. Колот, О.А. Грішнова та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. – К. : КНЕУ, 2012. – 501 с.
5. Сталий розвиток суспільства: навч. посібн. / авт.: А. Садовенко, Л. Масловська, В. Серєда, Т. Тимочко. – 2 вид. – К.; 2011. – 392 с.
6. Чаянов А.В. Крестьянское хозяйство: Избранные труды / [редкол. сер.: Л. И. Абалкин (пред.) и др.]. – М. : Экономика, 1989. – 492 с.
7. Яворська Т. І. Малий бізнес у сільському господарстві: теорія і практика: монографія / Яворська Т.І. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 386 с.

ВПЛИВ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ НА КАДРОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВ

THE EFFECTS OF THE DEMOGRAPHIC SITUATION IN UKRAINE ON THE PERSONNEL POTENTIAL OF THE ENTERPRISES

У статті розглянуто сучасну демографічну ситуацію в Україні. Охарактеризовано основні причини та наслідки, які впливають на демографічну ситуацію. Запропоновано можливі шляхи виходу із ситуації, яка склалася в Україні. Визначено головні напрями демографічної політики країни. Розглянуто фактори, які впливають на формування кадрового потенціалу підприємств.

Ключові слова: демографія, соціально-економічні умови, демографічна політика, кадровий потенціал, соціальні чинники.

В статье рассмотрена современная демографическая ситуация в Украине. Охарактеризованы основные причины и последствия, которые влияют на демографическую ситуацию. Предложены возможные пути выхода из сложившейся ситуации в Украине. Определены главные направле-

ния демографической политики страны. Рассмотрены факторы, которые влияют на формирование кадрового потенциала предприятий.

Ключевые слова: демография, социально-экономические условия, демографическая политика, кадровый потенциал, социальные факторы.

The article reviews the current demographic situation in Ukraine. Outline the main causes and consequences that affect the demographic situation. Possible ways out of the situation that has developed in Ukraine. Set up the main directions of demographic policy of the country. Examines the factors influencing the formation of personnel potential of the enterprises.

Key words: demography, socio-economic conditions, demographic policy, human potential, social factors.

УДК 331.522

Корнійчук Н.О.

старший викладач кафедри менеджменту і соціальної роботи
Комуніальний вищий навчальний заклад
«Інститут підприємництва «Стратегія»
Дніпропетровської обласної ради»

Постановка завдання. Демографічний чинник є одним з визначальних для забезпечення стабільного й безпечного розвитку держави, а проблеми оптимального демографічного розвитку слід розглядати як першочергові інтереси держави, як фактор і водночас, як результат її функціонування.

Роль демографічного стану України як основи суспільного виробництва полягає у тому, що воно виступає споживачем матеріальних благ і тим самим зумовлює розвиток насамперед галузей, які орієнтуються у своєму розміщенні на споживача. Однак, найважливішою характерною рисою народонаселення є те, що воно є природною основою формування трудових ресурсів, найголовнішого елемента продуктивних сил, які відіграють вирішальну роль як фактор розміщення трудовітких галузей господарства.

Демографічна ситуація – це вияв особливостей відтворення населення за основними його процесами в конкретному часі і місці (регіоні, країні). У сучасній Україні демографічна ситуація відрізняється великою гостротою і напруженістю. Вона визначається структурою населення і характером його руху, видами, типами і режимом відтворення, рівнем народжуваності та смертності, кількістю шлюбів і розлучень. У основі всіх цих процесів лежить соціально-економічне положення в країні [5, с. 51].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблеми демографічної ситуації України займається Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. Вивченню впливу демографічної ситуації на економіку держави присвячено багато наукових праць вітчизняних вчених таких, як: С. Біляцький, А. Хахлюк, О.А. Богуцький,

С. Вовканич, І. Є. Голубєва, І. Прибиткова та інші.

Постановка завдання. Виходячи з наведеного вище, завданням цієї роботи є дослідження впливу демографічної ситуації у країні на кадровий потенціал підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. За роки незалежності в Україні різко погіршилася демографічна ситуація. Характерною особливістю природного руху населення України є різке за останні роки, до мінімуму, скорочення його приросту. У 1990 р., наприклад, у розрахунку на 1000 чол. він дорівнював лише 0.6 чол. і за останні десять років скоротився майже у 6 разів. Україна знаходиться за цим показником на останньому місці серед колишніх союзних республік: вона «випереджає» навіть такі республіки, як Латвія (1.1%) та Естонія (1.8%), які, як відомо, характеризуються дуже низьким природним приростом. Пограничні з Україною Білорусія та Молдова також мають набагато вищі показники природного приросту: 9.2 і 8.0. У Таджикистані, приміром, цей показник у 50 разів вищий, ніж в Україні, в Узбекистані – 45 разів. Важливими чинниками скорочення кількості населення є скорочення тривалості життя, зростання смертності та міграції населення. У 90-ті роки спад народжуваності значно прискорився і на початку XXI ст. коефіцієнт народжуваності в Україні став одним із найнижчих у Європі (7.7 у 2001).

Важливою причиною зменшення показників народжуваності в Україні є неможливість багатьох молодих сімей народжувати дітей (безпліддя), що є прямим наслідком Чорнобильської трагедії. А в останні роки однією з основних причин стає відтік молоді – людей, які найбільше здатні до відтворення, за межі України.

Народжуваність в Україні вже опустилась нижче від рівня, достатнього для заміщення поколінь. Для високорозвинених країн світу характерна така сама тенденція, але вона супроводжується високою тривалістю життя, зменшенням смертності, внаслідок цього у них демографічна ситуація не є такою несприятливою.

На початок XXI століття кількість населення України скорочується й надалі. Останнім часом статистичні дані про демографічну ситуацію в Україні нагадують фронтові зведення – стільки-то вмерло, і стільки-то не народилося!

На 2015 рік Україна посідає 32 місце за чисельністю населення на планеті, тоді як, в 2010 році посідала 29 місце, у 2005 – 27, в 2000 – 25 місце.

З табл. 1 видно, що за оцінкою Державної служби статистики України, станом на 1 листопада 2016 року чисельність наявного населення України становила 42 620 007 осіб (без врахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя). За січень-жовтень 2016 року чисельність населення зменшилася на 140 509 осіб, зокрема, природне скорочення становило 147 723 осіб, міграційний приріст 7 214 осіб. Міське населення становить 69,1%, сільське – 30,9%. Густота населення – 74,3 осіб/км².

Демографічна ситуація – це вияв особливостей відтворення населення за основними його процесами в конкретному часі і місці (регіоні, країні). У сучасній Україні демографічна ситуація відрізняється великою гостротою і напруженістю.

Таблиця 1

Основні демографічні показники України за січень-жовтень 2016 року у порівнянні з аналогічним періодом 2015 року, тис. чол.

Показник	2016 рік	Тенденція	2015 рік
кількість народжених	332 194	▼	348 085
кількість померлих	479 917	▼	496 928
природний рух населення	- 147 723	▲	- 148 843
сальдо міграції	+ 7 214	▼	+ 9 017

Демографічний чинник є одним із визначальних для забезпечення стабільного та безпечного розвитку держави, а проблеми оптимального демографічного розвитку слід розглядати, як першочергові інтереси держави, як фактор і водночас, як результат її функціонування. Від демографічних показників працездатного населення і показників демографічного розвитку залежить розвиток трудового потенціалу і відповідно величина сукупного національного доходу. Аналіз сучасної демографічної ситуації, а також динаміки останніх років свідчить про наявність в Україні поряд із соціально-економічними проблемами глибокої демографічної кризи.

Але якщо в Європі вже давно б'ють на сполох через низьку народжуваність та старіння населення, а в РФ все частіше можна почути про нову міграційну політику держави, то в Україні ці питання є хіба що предметом жартів на бігбордах. Але ж ігнорувати демографічні обставини, які складаються у нашій державі було б зонайменше недалекоглядним.

Прогнози на майбутнє досить невтішні. Абсолютно всі галузі української економіки незабаром зіткнуться з гострим браком людських ресурсів.

Уже в 2004 р. почав виявлятися брак молодих людей, які здатні навчатися у вищих навчальних закладах – у сьгоднішній низькій народжуваності спочатку закладена загроза падіння інтелектуального потенціалу країни. Додайте сюди негативне сальдо міграції – і картина стане зовсім обтяжуючою.

Україна поступово перетворюється на країну пенсіонерів, позбавлених перспективи забезпечити собі гідне майбутнє працею своїх дітей і онуків.

Прийнято вважати, що демографічна ситуація в Україні розвивається у руслі загальносвітових тенденцій. Однак, у нас ці проблеми, безумовно, носять відбиток національних особливостей, властивих нашій країні і нашому народу.

Причинами погіршення демографічної ситуації в Україні експерти вважають:

- падіння рівня і якості життя;
- зміну цінностей – для багатьох жінок набагато важливіше стала робота, ніж сім'я і діти;
- зміну традиційного життєвого укладу;
- домінування міського способу життя над сільським;
- зростаючу глобальну нерівність у розподілі ресурсів та благ.

Вже нині у пенсійній системі України на 10 платників страхових внесків припадає 9 пенсіонерів. Крім того, після 2010 року (коли у працездатний вік почне входити покоління громадян, які народилися у період низької народжуваності 90-х років) відбудеться не тільки кількісне скорочення працездатного населення, але і якісне погіршення – старіння його економічно активної частини.

Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України з 2006 року проводиться прогнозування основних демографічних компонентів, що визначають чисельність і статеву-вікову структуру населення у перспективі.

За даними останнього перерахунку 2011 р., населення України за середнім варіантом прогнозу становитиме у 2020 р. 44302 тис. осіб і зменшиться до 39195 тис. у 2050 р. та до 37147 тис. у 2060 р. Низький варіант прогнозу передбачає до 2060 р. зменшення чисельності населення України на 35% порівняно з 2011 р. до 29836 тис., тоді, як за високим варіантом це зменшення становитиме лише 3%.

За демографічним прогнозом ООН чисельність населення України за середнім прогнозом зменшиться до 40 млн наприкінці 2020-х та до 30 млн на початку 2060-х. Проте, в Інституті демографії та соціальних досліджень НАНУ не погоджуються з таким песимістичним прогнозом ООН, пояснюючи це тим, що за останні роки прогнози постійно коригуються на користь більш оптимістичних варіантів. Це пов'язано з поступовим покращенням демографічних показників: підвищенням тривалості життя, зростанням народжуваності, скороченням депопуляції населення.

З усього вищезазначеного, можемо зробити висновок, що основною причиною загострення демографічної кризи в Україні є зниження до критичного рівня народжуваності. Сучасний її стан такий, що забезпечується лише половина потрібного для відтворення населення. На сьогодні Україна вже перетнула межу зниження народжуваності, за якою відбувається незворотнє руйнування демографічного потенціалу, що призвело до втрати умов для відновлення чисельності населення на початок 90-х років ХХ ст.

Процес зниження народжуваності у сучасних умовах має глобальний характер і зумовлений низкою економічних, соціальних, біологічних причин.

Статус українців, як вимираючої нації (щорічне зменшення на 350-400 тис. людей) зі зниженням якості життя, є неприйнятним для розвитку економіки України.

Населення має бути соціально захищеним, а специфічна демографічна політика повинна підсилюватися заходами держави щодо виходу з економічної кризи. Проте суверенність особи несумісна із соціальними, а тим більше державним патерналізмом, котрим була проіннята демографічна політика в колишньому СРСР. Держава повинна забезпечувати соціальний захист своїх громадян, але не перетворювати їх на утриманців.

Найвища мета такої політики – домогтися, щоб якомога менша частина населення залежала від суспільної благодійності.

Це у свою чергу передбачає удосконалення умов реалізації трудового та духовного потенціалів населення, його ефективне включення в су-

спільний поділ праці, нарощування зусиль щодо примноження суспільного добробуту. Цьому можуть слугувати заходи щодо забезпечення зайнятості населення – створення нових робочих місць, навчання та перекваліфікації працездатних, особливо у тих галузях суспільного виробництва, де очікується найбільше безробіття.

Необхідно також проводити демографічні та гендерні експертизи всіх законопроектів Верховної Ради, проектів указів Президента України, які торкаються прав та інтересів населення.

В Україні саме у період кризи і повільних перетворень найбільш зменшилась народжуваність. Це насамперед пов'язано з тим, що дедалі більше долучається жінка до економічної діяльності, прагне зробити кар'єру, і, як наслідок, все менше часу залишається на материнство. Але слід зазначити, що соціально-економічний розвиток держави неможливий без демографічного розвитку. Ці два процеси між собою тісно пов'язані. Як тільки погіршується демографічна ситуація, країна практично немає перспективи для соціально-економічного розвитку.

Для покращення соціально-економічного розвитку потрібен кадровий потенціал. Поняття кадровий потенціал включає в себе особистісні якості людини – працівника підприємства; суспільно-психологічні якості (мотивація діяльності, ідеали, адаптація в колективі); кваліфікаційний ресурс (професійні знання, загальна й професійна культура, прагнення до професійного росту); формальну структуру колективу (склад за статтю, за віком і стажем роботи, освітньо-кваліфікаційною структурою, посадовою структурою); неформальну структуру колективу (соціально-психологічний клімат); організаційно-управлінські фактори (зміст праці й ступінь задоволеності ним та ін.); фактори макроструктури (існуюча система оплати праці, регіональні особливості). Ці фактори по-різному впливають на кадровий потенціал, визначаючи поведінку працівника у праці. Все це разом дає можливість визначити кадровий потенціал підприємства, як сукупність наявних кадрів, які забезпечують господарську діяльність підприємства і є головною рушійною силою його функціонування [2].

Таблиця 2

Прогноз тривалості життя при народженні у 2011–2060 рр.

варіант прогнозу	стать	2010	2011	2012	2013	2014	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050	2055	2060
високий	чоловіки	65,21	65,9	66,6	67,2	67,8	70,9	72,9	74,4	75,8	77,0	77,9	78,7	79,5	80,2
	жінки	75,20	75,7	76,1	76,5	76,9	78,9	80,1	81,2	82,0	82,7	83,3	83,8	84,3	84,8
середній	чоловіки	65,21	65,6	65,9	66,3	66,6	68,3	69,4	70,2	70,9	71,6	72,2	72,8	73,3	73,9
	жінки	75,20	75,4	75,6	75,8	76,0	76,9	77,5	78,0	78,5	78,9	79,3	79,8	80,2	80,6
низький	чоловіки	65,21	65,0	64,9	64,9	64,8	64,6	64,9	65,5	65,9	66,4	66,8	67,1	67,3	67,6
	жінки	75,20	75,1	75,0	74,9	74,8	74,6	74,7	74,9	75,2	75,5	75,8	76,0	76,3	76,5

Формування кадрового потенціалу підприємства являє собою складний і довготривалий процес набуття й використання навичок, знань і умінь, який охоплює собою відповідне навчання, набуття практичних навичок і конкретне їх цільове використання у певних умовах. Результативність цього залежить від особистого потенціалу працівника, як сукупності якісних характеристик людини, які визначають можливість й межі участі у трудовій діяльності [3]. Слід зазначити, що у науковій літературі недостатньо приділяється увага питанням систематизації і класифікації факторів, що визначають формування і використання кадрового потенціалу [2].

Основними етапам формування кадрового потенціалу є аналіз факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, які впливають на нього.

До факторів зовнішнього середовища макrorівня відносять:

1. Економічні фактори: залежність темпів зростання (чи зменшення) обсягів виробництва продукції (робіт і послуг) із задоволеністю власних потреб працівників необхідних для відтворення; прожитковий мінімум, який визначає вартість споживання важливіших матеріальних благ та послуг, що необхідні людині для підтримки її життєдіяльності; рівень розвитку сфери освіти – кількість вищих навчальних закладів у державі, можливість навчання на бюджетній основі, підвищення кваліфікації за кордоном тощо [3].

2. Податкова політика держави.

3. Державне регулювання в сфері трудових відносин.

4. Науково-технічний прогрес впливає на технічну оснащеність робочого місця, рівень використання науково-технічних досягнень, що вимагає додаткових знань працівників, а відповідно підвищення рівня кваліфікації [3].

5. Техніко-економічні фактори.

6. Соціально-економічні фактори підвищують інтенсивність праці, додають йому творчий характер.

7. Демографічні фактори. Демографічна ситуація у держави характеризує відтворення населення за його основними структурними елементами у просторовій і часовій визначеності. Забезпечення умов розвитку народонаселення в концепції національної безпеки України розглядається, як один з її пріоритетних національних інтересів. У свою чергу демографічні фактори є одним із визначальних для забезпечення стабільного й безпечного розвитку держави [4].

8. Національні та культурно-освітні особливості.

До факторів зовнішнього середовища мікрорівня середовища необхідно віднести: кадрову політику підприємств конкурентів; територіальні фактори; екологічні фактори; конкурентоспромож-

ність аналогічних підприємств; наявність кваліфікованих спеціалістів у конкурентів.

До факторів внутрішнього середовища, які впливають на формування кадрового потенціалу підприємства, слід віднести такі, як:

1. Цілі і стратегія підприємства.

2. Кадрову політику підприємства.

3. Імідж підприємства.

4. Техніку, технологію, організацію виробництва та праці.

5. Фінансово-економічні можливості підприємства.

6. Маркетингову діяльність.

7. Кількісний і якісний склад наявного персоналу і можливості його зміни в перспективі.

8. Професійно-кваліфікаційні фактори.

9. Джерела покриття кадрової потреби.

10. Організаційна культура.

11. Соціально-психологічні фактори.

12. Психологічний стан працівників.

13. Морально-етичні фактори.

Метою вивчення цієї групи чинників є усвідомлення впливу на формування кадрового потенціалу підприємства таких соціальних чинників, як якість життя людей, задоволення та гармонізація їх життєвих потреб, рівень стимулювання до сумлінної вискоєфективної праці, демографічна структура суспільства тощо.

У Конституції України зазначено, що національна економіка розвивається на основі соціально-орієнтованої моделі. Це означає, що головним завданням на шляху соціально-економічного прогресу в державі має стати забезпечення передумов реалізації прав і свобод громадян, утвердження середнього класу й подолання бідності населення.

Соціальна політика держави втілюється у суспільних програмах і соціальній практиці та охоплює: регулювання соціальних відносин у суспільстві, забезпечення ефективної зайнятості, розподіл і перерозподіл доходів, формування стимулів до вискоєфективної праці; забезпечення розвитку соціальної інфраструктури, захист навколишнього середовища.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження демографічного процесу в Україні з'ясувало його безпосередній вплив на кадровий потенціал підприємств. Виявлено низку чинників та негативних наслідків, які суттєво впливають на формування кадрового потенціалу підприємств в умовах демографічної кризи. Вивчення цієї групи чинників є усвідомлення впливу на формування кадрового потенціалу підприємства таких соціальних чинників, як якість життя людей, задоволення та гармонізація їх життєвих потреб, рівень стимулювання до сумлінної вискоєфективної праці, демографічна структура суспільства тощо.

Отже, чинники, які впливають на формування та використання потенціалу підприємств, відрізняються різноманітністю як за внутрішнім характером і змістовим наповненням, так і за впливом, який вони здійснюють. Це дає підстави зробити висновок про те, що чинники, взаємодіючи між собою, істотно впливають на стан потенціалу підприємства та подальший його розвиток і результативність функціонування.

Демографічні фактори відображають рівень народжуваності та смертності в регіоні, його статеву та вікову структуру, механічний приріст населення. Фактор цієї групи визначають величину та склад кадрів, а статеві та вікові структури населення впливають на зростання ефективності відтворення кваліфікованих кадрів.

Демографічна ситуація в Україні залишається складною. Відсутні об'єктивні підстави призупинення існуючої тенденції скорочення загальної чисельності населення. У цій ситуації напрями демографічної політики держави мають спрямовуватися передусім на підвищення рівня та поліпшення якості життя населення. Акценти варто робити не на кількісних, а на якісних параметрах демографічного відтворення. Необхідно сконцентрувати зусилля на вирішенні поточних і стратегічних завдань – економічному забезпеченні відтворення населення, належному соціальному захисті сімей з дітьми та осіб похилого віку, поліпшенні екологічної ситуації, зниженні виробничого та побутового травматизму, популяризації здорового способу життя, забезпеченні доступності якісної медичної допомоги та освіти, що зрештою стане вагомим підґрунтям для переходу до сучасного режиму відтворення населення і підвищення тривалості повноцінного активного його життя.

Соціальна політика – чи не найважливіший напрям державного регулювання економіки, органічна частина внутрішньої політики дер-

жави, спрямованої на забезпечення добробуту й усебічного розвитку його громадян і суспільства загалом. Значення соціальної політики визначається її впливом на процеси відтворення робочої сили, підвищення продуктивності праці, освітнього і кваліфікаційного рівня трудових ресурсів, на рівень науково-технічного розвитку продуктивних сил, на культурне і духовне життя суспільства. Соціальна політика, спрямована на поліпшення умов праці й побуту, розвиток фізкультури і спорту, дає зниження захворюваності й тим самим відчутно впливає на скорочення економічних втрат у виробництві.

Модель соціальної політики Української держави має являти собою симбіоз лібералізму та соціальної орієнтації. Перший дає можливість в умовах відсутності достатніх фінансових коштів у держави створити умови для самореалізації і самозабезпечення економічних суб'єктів. Друга складова передбачає формування раціональної системи соціального захисту населення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Григор'єва О. В. Кадровий потенціал підприємства в системі трудового потенціалу / О. В. Григор'єва, А. П. Безима // Економіка і регіон. – 2008. – № 3 (18). – С. 145–148.
2. Гудсков А. К. Трудовий потенціал та його місце в системі ринкових відносин (теоретичні аспекти) / О. М. Левченко, Ю. В. Орленко // Проблеми аеронавігації / за ред. С. М. Неділька. – Вип. 2, ч. 1. – Кіровоград : ДЛАУ, 1997. – С. 180–189.
3. Джаин И. О. Оценка трудового потенциала : [монографія] / И. О. Джаин. – Сумы : Университетская книга, 2004.
4. Потенциал инновационного развития предприятия : монография / под ред. С. Н. Козьменко. – Сумы : Деловые перспективы, 2005. – С. 108–109, 136–139, 157, 246–249.
5. Муромцева Ю. І. Демографія : [навч. посібник] / Ю. І. Муромцева. – К. : Кондор, 2006. – 299 с.

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО АНАЛІЗУ РОЛІ ДЕРЖАВИ В РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ

THE EVOLUTION OF THEORETICAL APPROACHES TO THE ANALYSIS OF THE STATES ROLE IN THE IMPLEMENTATION OF SOCIAL RESPONSIBILITY

УДК 331.101.3

Львова Я.Я.

к.соц.н., доцент кафедри економіки підприємства
Комунальний вищий навчальний заклад «Інститут підприємництва «Стратегія» Дніпропетровської обласної ради»

Автором проведений аналіз теорій, які висвітлюють необхідність реалізації державної політики щодо стимулювання соціально відповідальної поведінки компанії. Доведено, що система взаємодії між бізнесом і суспільством позначена в моделях соціальної відповідальності. Розглянуті особливості основних моделей соціальної відповідальності бізнесу.

Ключові слова: соціальна відповідальність, бізнес, держава, суспільство, підприємство, модель.

Автором проведен анализ теорий, освещающих необходимость реализации государственной политики по стимулированию социально ответственного поведения компаний. Доказано, что система взаимо-

действия между бизнесом и обществом обозначена в моделях социальной ответственности. Рассмотрены особенности основных моделей социальной ответственности бизнеса.

Ключевые слова: социальная ответственность, бизнес, государство, общество, предприятие, модель.

The author analyzed the theories that highlight the need to implement public policies to stimulate socially responsible behavior of companies. It is proved that the system of interaction between business and society is marked in models of social responsibility. The features of the basic models of social responsibility.

Key words: social responsibility, business, government, society, business model.

Постановка проблеми. Соціально-економічні перетворення останніх десятиліть такі, як сталий розвиток громадянського суспільства, рух у бік соціально орієнтованої економіки, а також підвищення рівня світової конкуренції і вимог до рівня прозорості діяльності бізнесу, призвели до того, що посилюється увага до такого явища, як соціальна відповідальність бізнесу або корпоративна соціальна відповідальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливий внесок у розробку проблем взаємовідносин держави і бізнесу внесли такі зарубіжні дослідники, як: Х. Боуен, В. Зомбарт, П. Друкер, А. Пігу, М. Фрідман, Е. Чемберлін, Й. Шумпетер, Л. Ерхард, Л. Абалкін, В. Бойков, А. Грязнова, Г. Клейнер, Т. Бредгард та вітчизняні науковці – І. Акімова, В. Воробей, М. Бутко, М. Мурашко, С. Мельник, Н. Балабанова, П. Шевчук, В. Шаповал, В. Трощинський, В. Гошовська, Е. Лібанова [9], [4], [1], [8]. Питання соціальної відповідальності бізнесу є відносно новим, тому в науковій літературі недостатньо досліджений цей феномен, його роль і місце в соціальній політиці України, що і викликало зацікавленість та актуальність даного дослідження.

Формулювання цілей статті. Дослідити історію виникнення, сутність та особливості теорій соціальної відповідальності бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бізнес – будь-яка економічна діяльність, спрямована на отримання прибутку, при цьому корпорація або акціонерне товариство – це одна з організаційно-правових форм бізнесу. Отже, поняття соціальна відповідальність бізнесу включає в себе корпоративну соціальну відповідальність.

Для більш повного розуміння сутності даного явища виникає потреба проаналізувати передумови виникнення, історію розвитку і роль держави в реалізації соціальної відповідальності бізнесу.

Бізнес змушений пристосовуватися до вимог розвитку суспільства, враховувати суспільні інтереси. Природно, що таке пристосування відбувається в постійному протиборстві інтересів суспільства та інтересів бізнесу. У кінцевому рахунку це протиборство має привести до встановлення балансу інтересів, до його рівноваги. Очевидно, що в реальній дійсності така рівновага нестійка, у певні періоди часу ступінь наближення до рівноваги може бути більшим або меншим. Причому мова йде не тільки про підпорядкування бізнесу інтересам суспільства. Суспільство також змушене рахуватися з інтересами бізнесу та адаптуватися до них. Суспільство впливає на діяльність бізнесу якістю робочої сили, рівнем купівельної спроможності. Також сприятливе соціальне оточення сприяє кращому розвитку бізнесу, який забезпечує робочі місця, підвищує якість товарів і послуг, сплачує податки і сприяє соціально-економічному розвитку країни. Внаслідок цього, взаємозумовленість суспільства та бізнесу передбачає об'єктивний вибір бізнесу на користь соціально орієнтованої економічної стратегії.

Викликає певний інтерес теорія І. Шумпетера, згідно якої підприємець у певному сенсі є монополістом, який ухиляється від реалізації принципів соціальної відповідальності. Велике підприємство розглядається ним, як оптимально можливий засіб інновацій, який є рушійною силою суспільного розвитку і добробуту [11].

Виділяючи типи нововведень, які є рушійною силою розвитку капіталізму, Шумпетер вказує, у тому числі, на введення нових предметів споживання, нових методів транспортування, згадуючи і рекламу. У Шумпетера роль держави полягає,

у тому числі, в підтримці державою інноваційних підприємств, що веде до суспільного розвитку, в якому і полягає соціальна відповідальність бізнесу.

По суті саме соціальній відповідальності бізнесу приділяє значну увагу у своїй роботі «Економічна теорія добробуту» англійський економіст Артур Пігу [5, с. 98]. Ним розглядається виробництво і співвідношення приватного чистого продукту і громадського чистого продукту аналогічно розгляду дилеми: ефективність і справедливість. Тобто бізнес робить вибір або на користь власної ефективності, або на користь суспільної справедливості. Рівність чистих продуктів (приватного і громадського) є індикатором рівноваги інтересів суспільства і бізнесу. Якщо не буде прагнення до вирівнювання вартостей громадського та приватного чистих продуктів, то програє і суспільство, і бізнес. Таким чином, роль держави полягає в тому, що воно виступає у ролі арбітра, що регулює співвідношення приватних і громадських вигід.

Соціальне «саморегулювання» бізнесу можна знайти в роботі одного із засновників теорії невизначеності Франка Найта «Ризик, невизначеність і прибуток». На його думку, однією з реалій нашого життя є невизначеність. Економічна роль невизначеності у концепції Найта досить велика. Один з найважливіших її аспектів полягає у тому, що вона «заважає теоретично бездоганному функціонуванню конкуренції і тим самим надає економічній організації характерну форму підприємства, і служить джерелом специфічного доходу підприємця» [4, с. 225].

Таким чином, підприємництву внутрішньо властива соціальна відповідальність. Проте, ця відповідальність розвивається і зміцнюється перш за все на мікрорівні, тобто в рамках одного підприємства. Перехід до соціальної відповідальності відбувається з виходом на рівень всього суспільства, в якому переважає приватна власність і вільне підприємництво [4, с. 336-337].

Німецький економіст і соціолог В. Зомбарт у роботі «Буржуа» приділяє велику увагу відмінностям між буржуа і підприємцем, незважаючи на те, що Зомбарт не використовує термін «соціальна відповідальність бізнесу», у його роботі можна знайти певну періодизацію цього явища. Наприклад, розглядаючи «історію духовного розвитку сучасної економічної людини», автор протиставляє підприємця на етапі раннього та пізнього капіталізму. Згідно Зомбарта, капіталістичний дух існує в гармонії з ранньо капіталістичним розвитком суспільства, сприяючи йому і будучи його продуктом. Однак, на більш пізніх стадіях капіталізму ця гармонія порушується. Причина дисбалансу полягає в асиметрії тих складових елементів, які й утворюють капіталістичний дух. Підприємець епохи раннього капіталізму в більшій мірі є прихильником

громадських ідеалів, чеснот, благодійності, тобто сучасних виявів соціальної відповідальності бізнесу [3, с. 15].

У висновку Зомбарта стосовно засобів досягнення балансу ефективності та справедливості спостерігається зародження ідеї про необхідність регулювання державою соціальної відповідальності бізнесу.

Ще один відомий дослідник діяльності фірм Е. Чемберлін при вивченні проблеми соціальної відповідальності бізнесу, доходить наступних висновків.

Він вважає, що «типичним продуктом вільного підприємництва є не чиста, а монополістична конкуренція». Більш того, для нього все підприємці – монополісти, тому прагнуть лише до власної вигоди, ігноруючи інтереси третіх осіб. Він зазначає, що «велику частину вільного підприємництва складають спроби підприємця створити власну монополію, поширити її наскільки можливо і захистити її проти спроб інших підприємців розширити свої монополії» [10, с. 236].

Таким чином, можна відзначити певний погляд на роль держави у реалізації соціальної відповідальності бізнесу: внесок підприємців як монополістів у добробут суспільства до кінця не очевидний, але «коефіцієнтом» цього внеску могли би бути витрати на просування товару кінцевому споживачу, які в такому розумінні, можливо, придбали б навіть статус «соціальних витрат». Конкуренція окремих монополій і суспільства вимірюється диференціацією товарів, їх просуванням на ринок. Тобто держава, впливаючи на рівень конкуренції, тим самим регулює соціальну відповідальність бізнесу: чим вище рівень монополізації, тим нижче рівень соціальної відповідальності компанії [4, с. 339].

Проведений аналіз еволюції поглядів економістів (Й. Шумпетера, А. Пігу, Ф. Найта, В. Зомбарта, Е. Чемберліна) початку ХХ століття на соціальну відповідальність бізнесу показав, що в цей період тільки починають зароджуватися ідеї про те, що діяльність компаній, спрямована на максимізацію прибутку, призводить до виникнення конфлікту інтересів між бізнесом і суспільством, дозвіл якого можливий через реалізацію бізнесом принципів соціальної відповідальності. У даний часовий інтервал не існувало сформованих поглядів про необхідність реалізації державної політики щодо стимулювання соціально відповідальної поведінки компаній, що можна пояснити наступними причинами. По-перше, феномен соціальної відповідальності тільки починає своє формування; по-друге, превалювання поглядів класичної школи, заснованої на принципах економічного лібералізму, по-третє, відсутністю позитивного досвіду реалізації соціально відповідальної поведінки бізнесу цього періоду.

Слід зазначити, що регулювання бізнесу добре організованою командою знаходить втілення в економічній моделі ринкового господарства Л. Ерхарда. Перш, ніж перейти до розгляду цієї моделі, необхідно відзначити наступне. Розглядаючи соціальну відповідальність бізнесу, можна виділити два рівня досягнення рівноваги між інтересами суспільства і бізнесу. Перший рівень, який аналізується Пігу, – макрорівень. У моделі Пігу протистояння бізнесу та суспільства вимірюються рівновагою приватного і громадського чистого продукту. Завданням держави є забезпечення балансу між приватним і громадським чистим продуктом. Бізнес у роботі Пігу представлений як агреговане явище. Зомбарт і Шумпетер, аналізують мікрорівень, тобто самого підприємця, бізнесмена, капіталіста. У їхніх роботах причина дисбалансу ефективності та справедливості – дисбаланс складових духовних сил, що визначають поведінку капіталіста. Зомбарт і Шумпетер протиставляють «паразитує» буржуа-рантьє підприємцю-новатору і ентузіасту. З точки зору перспектив соціальної відповідальності бізнесу модель Пігу більш оптимістична, ніж моделі Зомбарта і частково Шумпетера. Але всі описані моделі, так чи інакше, свідчать про незаперечну роль держави в реалізації соціальної відповідальності бізнесу.

Відзначимо, що Л. Ерхард сприймає ринкове господарство, як систему, що розвивається самостійно.

Ерхард дуже близько підходить до висновку про те, що соціальна відповідальність насправді величина, так само визначає ефективність бізнесу, як і прибуток [2, с. 167]. Відповідальність стає елементом конкуренції, яку Ерхард розглядає, як «найбільш ефективний засіб для досягнення і забезпечення добробуту».

Відзначимо, що в моделі соціального ринкового господарства Ерхарда рівновага між ефективністю і справедливістю забезпечується усвідомленим пристосуванням бізнесу до потреб людини. Соціальна відповідальність за Ерхардом – об'єктивний процес, якому притаманне спотворення. Роль держави полягає у нівелюванні і усуненні цих спотворень.

Таким чином, аналіз поглядів вчених – економістів початку ХХ століття

(у період виникнення конфлікту інтересів між бізнесом і суспільством) показав, що діяльність компаній, спрямована на максимізацію прибутку, призводить до виникнення конфлікту інтересів між бізнесом і суспільством, який можливо вирішити через реалізацію бізнесом принципів соціальної відповідальності, що підтверджується поглядами Й. Шумпетера, А. Пігу, В. Зомбарта, Ф. Найта, Е. Чемберліна.

Проведений аналіз свідчить, що у даний часовий інтервал не існувало сформованих поглядів

на необхідність реалізації державної політики щодо стимулювання соціально відповідальної поведінки компаній, що можна пояснити превалюванням поглядів класичної школи, заснованої на принципах економічного лібералізму; відсутністю досвіду реалізації соціально відповідальної поведінки підприємств цього періоду.

У середині ХХ століття у зв'язку з посиленням монополістичних тенденцій в економіці з'являються ідеї Л. Ерхарда про те, що держава повинна перешкоджати переважанню приватних інтересів бізнесу над інтересами суспільства, що свідчить про усвідомлення необхідності державного втручання в реалізацію соціально відповідальної поведінки бізнесу.

У теоретичному плані явище соціальної відповідальності бізнесу отримало ряд інтерпретацій, об'єднавши які, можна виділити наступні трактування.

Так неокласична теорія (А. Пігу, Л. Ерхард) бачить в явищі соціальної відповідальності бізнесу наявність корпоративної свідомості, що виходить за межі бізнесу, одночасно з цим відстоюється ідея про необхідність невтручання держави в діяльність бізнесу.

Допустимими заходами державного втручання вважаються лише антимонопольне законодавство, встановлення державних стандартів якості та політика, спрямована на недопущення забруднення навколишнього середовища.

Згідно інституціональної теорії (Ф. Найт, Р. Коуз) соціальна відповідальність бізнесу – це інструмент досягнення домовленості між компаніями і стейкхолдерами. Предметом подібних угод виступають екстерналії, що виникають при діяльності компаній. «Поділ праці» між соціальною відповідальністю бізнесу і державним регулюванням складається у залежності від порівняльних переваг і недоліків цих інститутів.

Подальший розвиток теорій соціальної відповідальності бізнесу пов'язаний з появою великих корпорацій, які є основними провідниками політики соціальної відповідальності бізнесу.

Великі корпорації стали масово з'являтися у період після Великої Депресії 1929-1933 рр. у США, тому Сполучені Штати по праву можна назвати лідерами в цій сфері. Відкриття багатих родовищ нафти на початку ХХ століття надало фінансові можливості для розвитку великих корпорацій. Кількість і влада крупного бізнесу зростала колосальними темпами. Поступово США перетворилися на світового лідера. У цей же час у суспільстві формувалися певні соціальні настрої, які проголошували аморальність бізнесу тільки заради прибутку.

В економічній і політичній спільнотах стали популярні обговорення соціальної відповідальності бізнесу, яка сприймалася, як превалювання

цілей суспільства над цілями компанії. Така точка зору стала стимулом для появи супротивників теорії необхідності соціальної відповідальності бізнесу. Ця теорія не втрачає своєї актуальності і ув XXI столітті.

Таким чином, вивчення еволюції поглядів дослідників (А. Пігу, Й. Шумпетера, В. Зомбарта, Е. Чемберліна і ін.) свідчить про те, що на початку XX століття не існувало феномена соціальної відповідальності, це не передбачало активної участі держави у створенні умов для реалізації соціальної відповідальності бізнесу. Однак у зв'язку з посиленням монополізації економіки в середині XX століття спостерігається зміщення акцентів в усвідомленні необхідності державного регулювання соціальної відповідальності бізнесу. У результаті з'явилися концепції та ідеї про необхідність реалізації державної політики щодо стимулювання соціальної відповідальності бізнесу.

Висновки. Аналіз поглядів вчених-економістів на роль держави в регулюванні взаємовідносин бізнесу і суспільства показав, що на початку XX століття підприємці прагнули отримати якомога більше власної вигоди, не піклуючись при цьому про благо суспільства. У цей період поняття «соціальна відповідальність бізнесу» ще не існувало, що підтверджується поглядами таких вчених, як: А. Пігу, Е. Чемберлін. УВ цей же час прагнення деяких підприємців максимізувати прибуток призводить до впровадження інновацій і до суспільного розвитку. Все це, безсумнівно, має певний позитивний внесок у розвиток суспільства (Й. Шумпетер). Дослідники В. Зомбарт і Л. Ерхард вважали, що саме соціально відповідальні підприємці мають більше шансів на успіх. Їх погляди вже більш наближені до сучасного

розуміння принципів соціально відповідальної поведінки. Ситуація змінилася ву зв'язку з посиленням монополізації економіки в середині XX століття, результатом якої стало виникнення ідей (Л. Ерхард) про необхідність реалізації державної політики щодо стимулювання соціальної відповідальності бізнесу.

Система взаємодії між бізнесом і суспільством позначена в моделях соціальної відповідальності. Аналіз моделей соціально відповідальної поведінки дозволяє помітити, що соціальна відповідальність бізнесу приймає форму обов'язкової складової в сучасних корпоративних структурах. Залежно від ролі держави можна виділити три моделі соціальної відповідальності бізнесу, які характеризуються певними особливостями. Особливостями американської (відкритої) моделі є невтручання держави в соціально відповідальну

поведінку бізнесу, держава делегує бізнесу повноваження самому обирати соціальні проекти. Особливостями європейської (прихованої) моделі є регламентування соціально відповідальної поведінки компаній державою і примус бізнесу до участі в соціальних проектах. Британська модель представляє певний синтез американської та європейської моделей. У той же час простежується певний рух європейської і британської моделей в бік американської. За основу української моделі соціальної відповідальності бізнесу можна взяти європейську модель, що має певний позитивний досвід. У цій моделі в реалізації соціально відповідальної поведінки бізнесу держава відіграє істотну роль.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки) : монографія / О. Ф. Новікова, М. Є. Дейч, О. В. Панькова та ін. ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2013. – 296 с.
2. Ерхард Л. Добробут для усіх : пер. с англ. / Л. Ерхард – К. : СМА, 2001. – 101 с.
3. Зомбарт В. Буржуа: Етюды по истории духовного развития современного экономического человека / В. Зомбарт. – М., 1994. – 286 с.
4. Найт Ф. Х. Ризик. Невизначеність і прибуток / Ф. Х. Найт. – М. : Справа, 2003. – 359 с.
5. Пігу А. С. Экономическая теория благосостояния / А. С. Пігу. – М. : Прогресс, 1985. – 122 с.
6. Полякова О. М. Особливості формування і розвитку соціальної відповідальності підприємств в Україні / О. М. Полякова, П. Ю. Кас // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 32. – С. 284–289.
7. Савченко І. Г. Соціальна відповідальність органів державної влади в умовах розбудови соціальної держави : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / І. Г. Савченко ; Нац. академія держ. управління при Президентові України ; Харківський регіональний ін-т держ. упр. – Х., 2007. – 202 с.
8. Соціальна відповідальність бізнесу : монографія / О. П. Гоголя, І. П. Кудінова ; Нац. ун-т біо-ресурсів і природокористування України. – Ніжин : Лисенко, 2011. – 175 с.
9. Стецик А. Р. Теоретико-методологічні засади управління соціальною відповідальністю підприємництва в ринкових умовах / А. Р. Стецик // Наук. вісн. НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ, 2011. – Вип. 21.18. – С. 260–266.
10. Чемберлін Э. Теория монополистической конкуренции / Э. Чемберлин. – М. : Экономика, 1996. – 351 с.
11. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1992. – 231 с.

ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ЗАГАЛЬНОЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

COMPETITIVENESS ASSESSMENT OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS UNDER GENERAL ECONOMIC CRISIS

УДК 338.58:65.014

Приймак Н.С.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту та соціальної роботи

Комунальний вищий навчальний заклад «Інститут підприємництва «Стратегія» Дніпропетровської обласної ради»

Зінченко А.О.

студент

Комунальний вищий навчальний заклад «Інститут підприємництва «Стратегія» Дніпропетровської обласної ради»

У статті розглянута конкурентоспроможність освітніх закладів Дніпропетровської області в умовах кризового стану економіки України із використанням класичного інструментарію менеджменту. Доведено його життєздатність та інформативність. Запропоновано напрями забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти в умовах кризи

Ключові слова: конкурентоспроможність, освіта, навчальні заклади, ринок освіти, бюджетне місце, криза, стратегічне управління.

В статье рассмотрена конкурентоспособность образовательных учреждений Днепропетровской области в условиях кризисного состояния экономики Украины с использованием классического инстру-

ментария менеджмента. Доказана его жизнеспособность и информативность. Предложены направления обеспечения конкурентоспособности учебных заведений в условиях кризиса.

Ключевые слова: конкурентоспособность, образование, учебные заведения, рынок образования, бюджетное место, кризис, стратегическое управление.

In the article the competitiveness of educational institutions Dnepropetrovsk region in terms of economic crisis Ukraine using classic tools of management. Proved its viability and informative. Directions ensuring the competitiveness of educational institutions in times of crisis.

Key words: competitiveness, education, schools, education market, budget place, crisis, strategic management.

Постановка проблеми. Помітними ознаками кризи ринку освіти є скорочення місць оплачуваних коштами держбюджету. За останні роки їх кількість та конкурентоспроможність діючих установ є нестабільною та залежить від загальноекономічної та демографічної кризи в Україні. Наявність великої кількості ВУЗів, які прагнуть залучити якомога більше абітурієнтів, та одночасне скорочення попиту на навчання (що є наслідком демографічної кризи) створює проблему профіциту освітніх послуг, що є своєю чергою знижує якість навчання та престижність вищої освіти в Україні загалом.

У зазначених умовах аспекти оцінювання конкурентоспроможності закладів освіти набувають особливої актуальності через відсутність поширеної практики виконання такої оцінки та її єдиного методичного втілення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням ринку освітніх послуг та конкурентоспроможністю на ньому займалися такі українські та закордонні науковці, як: Е. Безгласная, Т. Боголіб, Д. Бондаренко, О. Гарашук, Б. Данилишин, О. Кратт, В. Куценко, Г. Лопушняк, Д. Майсаков, Р. Патора, Л. Прус. Якість ринку освітніх послуг була розглянута в дослідженнях таких науковців, як Б. Братаніч, С. Захаренков, В. Вікторов, Т. Оболенська, О. Панкрухин, Е. Подшибякіна, З. Рябова, П. Третьяков, М. Туберозова, Ш. Халілов, Н. Шарай, В. Шереметова та ін. Проте, дана проблема не має єдиного наукового базису та актуалізується на кожному етапі реформування системи вищої освіти України.

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінка конкурентоспроможності закладів освіти в умовах загальноекономічної кризової ситуації що

склалася в Україні та її використання в системі менеджменту закладів освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкуренція та забезпечення конкурентоспроможності є одними із головних постулатів ринкової економіки та функцій менеджменту об'єктів господарювання незалежно від сфер діяльності.

Проблема підвищення конкурентоспроможності стосується практично всіх сторін життя суспільства. У розвинених країнах, наприклад, вона постійно перебуває в центрі уваги державних діячів і ділових кіл. Загострення конкурентної боротьби за збут продукції змушує країни постійно шукати нові можливості й резерви для збуту своєї продукції, удосконалювати технологію з метою створення якісних товарів. В умовах кризи підвищується рівень ризику діяльності суб'єктів господарювання та виникає додаткова необхідність у пристосуванні до мінливих ринкових умов, тому питання досягнення та збереження конкурентних переваг сьогодні є дуже важливим та актуальним.

Не оминули проблеми ефективного управління конкурентоспроможністю і сучасні заклади освіти в Україні та у всьому світі. Для України інтеграція до світового освітнього простору аспекти оцінки конкурентоспроможності поставила гостро як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках. Мікрорівнем конкурентоспроможності закладів освіти, в даному випадку, варто вважати регіональні ринки, які визначають базові, доступні, заклади освіти для молоді та суспільства нашої держави, які не мають можливостей, або не мають високого рівня домагань (потреб) для навчання у закордонних ВУЗах.

Процес формування системи освіти в Україні тривав майже сто років і був початком існування цієї системи, його можна вважати періодом виник-

нення освітніх установ. Сучасна освітня система в Україні представлена дошкільною, загальною середньою, професійно-технічною, вищою і післядипломною освітою (аспірантура та докторантура).

Поява комерційних відносин у сфері освіти, формування мережі приватних навчальних закладів спричинила формування ринку освітніх послуг, як системи товарно-грошових відносин, що складаються між суб'єктами освітнього процесу для досягнення визначеної мети, яка функціонує на принципах підприємництва та законах товарного виробництва.

Щодо конкурентоспроможності української освіти на світовому ринку освітніх послуг, то безумовно є її цінова привабливість. Окрім того, що освіта в нас досить дешева за європейськими мірками, вартість життя в Україні також є доступною. В умовах кризи 2015-2016 років, саме цінова детермінанта визначає привабливість, або, інакше кажучи, конкурентну перевагу українських закладів освіти.

Проте, є суттєвий недолік навіть найкращих із наших закладів освіти – наші стандарти освіти не співвідносяться з європейськими, а нерідко – і навпаки: західна освіта не визнається нашими роботодавцями, а це знижує конкурентну привабливість українських закладів у галузі вищої освіти.

Складність виміру конкурентоспроможності закладів освіти обумовлюється саме їх специфікою. Специфіка освітніх послуг полягає в тому, що, на думку багатьох дослідників, вони відносяться до категорії суспільних благ. Надання суспільних благ, а отже, оплату і відповідальність за їх виробництво бере на себе держава. Своєрідною рисою

послуг освіти є неможливість їх безпосереднього грошового виміру. Ціновий механізм часто не в змозі відобразити всіх витрат на виробництво освітніх послуг. Якщо в матеріальній сфері їх порівняно легко виміряти кількісно (у штуках або кілограмах, наприклад) на одиницю продукції, то стосовно до освітніх послуг це важко здійснити. Корисний результат такої послуги може виявитися лише через тривалий час, і його практично можна виміряти лише за допомогою непрямих показників. Хоча на даному етапі планують пов'язати їх вартість з трудомісткістю, тобто поставити залежність у гривнях від кількості робочих годин. Ще одна відмінна ознака освітніх послуг – багатозначність цілей, поставлених перед виробниками цих послуг. Як правило, діяльність освітнього закладу не спрямована явно на досягнення прибутку. Але з іншого боку вище згадані інтереси пов'язані зі зростанням добробуту, який передбачає отримання прибутку, необхідного для забезпечення розширеного відтворення. Таким чином, прибуток не є початково забороненим орієнтиром для установи освіти, але, звичайно, і не зводиться тільки до нього.

Отже, суспільний характер такого блага, як освіта, на нашу думку, обумовлює унікальність процесу оцінки конкурентоспроможності закладів освіти у кожному конкретному випадку.

Ринок освітніх послуг Дніпропетровської області – це система відносин у ринкових умовах, з приводу купівлі-продажу освітньої послуги, яка в силу цього стає товаром. Важливо розуміти, що на даному ринку об'єктом купівлі-продажу виступає не сама освіта, як процес набуття знань, а освітня послуга, що включає в себе комплекс матеріальних та нематеріальних ресурсів, необхідних для

Таблиця 1

Топ-10 найкращих ВНЗ Дніпропетровської області, 2016 рік

Назва навчального закладу	Місце	Місце у загальному рейтингу	Топ-200 Україна	Webometrics	Scopus	Σ
Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара	1	10	11	24	8	43
НГУ	2	26-27	6	13	87	106
НМАУ	3	40	12	100	45	157
Дніпропетровська медична академія	4	43	51	102	23	176
Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна	5	49-50	77	58	60	195
Український державний хіміко-технологічний університет	6	57	111	86	16	213
КНУ	7	73	100	107	37	244
Придніпровська державна академія будівництва і архітектури	8	74-75	79	130	36	245
ДУ імені Альфреда Нобеля	9	97	107	88	125	320
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет	10	131	105	173	113	391

процесу навчання. Ринок освітніх послуг можна розглядати в двох аспектах: як самостійний елемент та як частину ринку праці.

На ринку освітніх послуг Дніпропетровської області на 2016 рік функціонують 25 вищих навчальних закладів.

Згідно інформаційного ресурсу "Освіта.ua" можна уявити рейтинг найкращих вищих навчальних закладів Дніпропетровської області 2016 року у вигляді табл.1.

Уважаємо, що до ринку освітніх послуг можна застосувати теорією М. Портера, відповідно до якої конкуренція в галузі залежить від дії п'яти основних конкурентних сил. Такими силами або конкурентними факторами є: суперництво між існуючими ВНЗ; здатність споживачів відстоювати власні інтереси; здатність постачальників відстоювати власні інтереси; поява нових конкурентів; загроза заміників. Сукупний вплив визначає для інших галузей кінцевий потенціал прибутковості, вимірюваний як довгостроковий показник прибутку на інвестований капітал. Останнє у вищій освіті має специфіку формування людського капіталу, який приносить у довгостроковому періоді доходи окремому суб'єктові, державі. Вищий навчальний заклад при цьому не обмежує свої цілі досягненням прибутковості.

Важливий напрям конкуренції у сфері вищої освіти – міждержавною та приватною її складовими. У науковій літературі та суспільній думці можна зустріти протилежні підходи до співвідношення між цими складовими освітньої галузі: від заяв про те, що приватна освіта як така, що дискредитувала себе, має взагалі вийти з ринку освіт-

ніх послуг до твердження про те, що в ринковій економіці в освіті має домінувати приватний сектор, а частка держави поступово скорочуватися. Однак, поділ на приватну і державну освіту можна вважати дещо умовним, оскільки значна частина державних ВНЗ надає комерційні послуги, а викладачі із державних ВНЗ активно включені в освітні процеси приватних ВНЗ.

Таким чином, теоретичний аналіз деяких аспектів конкуренції вищої освіти приводить до висновків про те, що конкуренція є внутрішньо притаманною освітньому ринку; в умовах конкуренції неминуча поступова реструктуризація галузі, злиття і поглинення, вихід на ринок нових суб'єктів; створення реальної конкуренції не означає виходу держави з освіти.

В умовах відсутності єдиного інструментарію для визначення конкурентоспроможності закладів освіти, на думку авторів, аналіз сил конкуренції кожної з установ, що діє на ринку освітніх послуг Дніпропетровської області можна провести за допомогою таких параметрів: масштаб конкуренції, стратегічні наміри, цілі відносно частки ринку, конкурентне положення, характер дій конкурентів (див. табл. 2 для основних лідерів регіонального ринку).

Отже, виходячи з даних табл. 1 та табл. 2., лідером на ринку освітніх послуг Дніпропетровської області є Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара. Більшість установ, які діють на даному ринку мають регіональне спрямування, і лише одна установа – локальне.

На наступному етапі оцінки нами буде виконано дослідження конкуренції серед основних закладів

Таблиця 2

Аналіз сил конкуренції ринку освітніх послуг Дніпропетровської області

№ п/п	Параметри	Характеристика
Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара		
1	Масштаб конкуренції	Регіональний
2	Стратегічні наміри щодо лідерства	Бути лідером
3	Цілі відносно частки ринку	Збереження
4	Конкурентне положення	Лідер на ринку
5	Характер дій кожного конкурента	Захисний
ДВНЗ «Національний гірничий університет»		
1	Масштаб конкуренції	Регіональний
2	Стратегічні наміри щодо лідерства	Бути одним із лідерів
3	Цілі відносно частки ринку	Збільшення
4	Конкурентне положення	Лідер на ринку
5	Характер дій кожного конкурента	Комбінація наступальних і захисних дій
ДВНЗ «Криворізький національний університет»		
1	Масштаб конкуренції	Локальна
2	Стратегічні наміри щодо лідерства	Бути одним із лідерів
3	Цілі відносно частки ринку	Збільшення (агресивне розширення як через поглинання)
4	Конкурентне положення;	Лідер на ринку
5	Характер дій кожного конкурента	Комбінація наступальних і захисних дій

освіти-лідерів за допомогою проведення оцінки ринкової сегментації. Структуру ринку освітніх послуг за 2014-2016 роки можна представити у вигляді табл. 3. Для структурування ринку використано дані про кількість бюджетних місць.

З табл. 3 видно, що у 2014-2016 роках структура ринку освітніх послуг Дніпропетровської області не була стабільною. Найбільша ринкова частка у 2014 році належала ДВНЗ «Національному гірничому університету» (24,86%), а найменша ринкова частка – установі Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (21,87%). У 2015 році лідерами ринку стали дві установи Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара та ДВНЗ «Криворізький національний університет» з ринковою часткою 25,53%. Найнижчі позиції в цьому році займала установа – ДВНЗ «Національний гірничий університет» (21,28%).

За 2016 – 2014 роки найбільший приріст бюджетних місць спостерігається у Дніпропетровському національному університеті ім. О. Гончара (6,35%), що стало наслідком залучення більшої кількості абітурієнтів у 2016 році.

Найбільше падіння ринкової частки за 3 роки демонструє установа ДВНЗ «Національний гірничий університет» (7,69%), що стало результатом важкої демографічної ситуації в Україні в 90-х роках 20 століття та брак коштів держави.

Для змін ринкових часток можна застосувати індекс Херфіндаля-Хіршмана. Індекс Херфін-

даля – Хіршмана – є найбільш узагальнюючим показником стану ринку, який враховує як кількість підприємств, так і нестабільність їх становища на ринку (табл. 4).

З табл. 4 видно, що згідно отриманих розрахунків, ринок освітніх послуг Дніпропетровської області є висококонцентрованим та тим, що має тенденцію до поширення монопольної влади декількох великих установ (закладів освіти).

Після визначення інтенсивності конкуренції слід зазначити позицію кожного конкурента на ринку, що нами пропонується виконувати за допомогою конкурентної карти ринку. Конкурентна карта ринку – це матриця 4x4, яка базується на використанні перехресних класифікацій розміру та динаміки ринкових часток підприємства по конкретному типу продукції (див. табл. 5).

Отже, з даних табл. 5 видно, що на ринку освітніх послуг домінуючим лідером є Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара, його ринкова частка у 2014-2016 роках поступово збільшується. У цієї установи є потенційна можливість протистояти тиску конкурентів, а для подальшого ефективного функціонування їй необхідно дотримуватись підтримуючої стратегії.

Слабкими конкурентами на ринку освітніх послуг з позиціями 11 та 12 є ДВНЗ «Національний гірничий університет» та ДВНЗ «Криворізький національний університет», відповідно. Вони не володіють значущим становищем на

Таблиця 3

Структура ринку освітніх послуг Дніпропетровського регіону у 2014-2016 рр.

Установа	Частки ринку			Відхилення, +/-		
	2014	2015	2016	2015/2014	2016/2015	2016/2014
Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара	21,87	25,53	28,22	3,66	2,69	6,35
ДВНЗ «Національний гірничий університет»	24,86	21,28	16,90	-3,58	-4,38	-7,96
ДВНЗ «Криворізький національний університет»	22,98	25,53	15,08	2,55	-10,45	-7,90
Інші	30,29	27,66	39,80	-2,63	12,14	9,51
Разом	100	100	100	-	-	-

Таблиця 4

Оцінка конкуренції на ринку освітніх послуг за допомогою розрахунку індексу Херфіндаля-Хіршмана

Назва установи	Частки ринку			Di, %			Di ^2		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Дніпропетро-вський національний університет ім. О. Гончара	21,87	25,53	28,22	0,22	0,26	0,28	0,0484	0,0676	0,0784
ДВНЗ «Національний гірничий університет»	24,86	21,28	16,90	0,25	0,21	0,17	0,0625	0,0441	0,0289
ДВНЗ «Криворізький національний університет»	22,98	25,53	15,08	0,23	0,26	0,15	0,0529	0,0676	0,0225
Інші	30,29	27,66	39,80	0,3	0,27	0,4	0,09	0,0729	0,16
ІНН	0,2538	0,2522	0,2898	-	-	-	-	-	-

Конкурентна карта ринку закладів освіти Дніпропетровської області у 2014-2016 роках (побудовано авторами)

Ринкова частка / Темп росту Р.Ч.	Лідер	Сильний конкурент	Слабкий конкурент	Аутсайдер
Підприємство, з ринковою позицією, що швидко покращується	1	5	9	13
Підприємство, з ринковою позицією, що повільно покращується	2 Дніпропетровський національний університет ім. О.Гончара	6	10	14
Підприємство, з ринковою позицією, що повільно погіршується	3	7	11 ДВНЗ «Національний гірничий університет»	15
Підприємство, з ринковою позицією, що швидко погіршується	4	8	12 ДВНЗ «Криворізький національний університет»	16

ринку і повинні його покращити за допомогою розробки ефективної стратегії щодо залучення абітурієнтів та формування позитивного іміджу на ринку.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, використання класичного інструментарію оцінки конкурентоспроможності суб'єктів господарювання керівництвом закладів освіти є інформативним та повинне стати у нагоді при визначенні стратегічних орієнтирів розвитку ВНЗ та розробки їх загальної стратегії, без якої успішне існування даних суспільних інституцій є неможливим в умовах не тільки економічної, але й суспільно-етичної кризи в Україні.

Для підвищення конкурентоспроможності організацій, які діють на ринку освітніх послуг Дніпропетровської області керівникам ВНЗ необхідно спрямувати свій розвиток на:

- підтримку та формування позитивного іміджу своєї установи;
- реформування сучасної мережі освітніх закладів та їх філій, щоб вона відповідала потребам економіки регіонів, інтеграції освіти і науки та інноваційним технологіям навчання;
- приведення структури ВНЗ у відповідність до потреб ринку праці та світового освітнього простору;
- реалізацію принципу автономності ВНЗ, а також забезпечення розширення частки бюджетного фінансування в першу чергу тих напрямів підготовки, які є визначальними для регіонального розвитку, а також потреб інноваційного розвитку економіки;
- стимулювання розвитку освіти шляхом збільшення фінансування та реалізації регіональних стратегічних програм розвитку [4];
- розширення напрямів підготовки фахівців та залучення висококваліфікованих кадрів для їх навчання (доктори наук, професори із високим

рейтингом цитованості не тільки в межах України, але й у Європі);

- впровадження сучасних інструментів управління закладами освіти, заснованих на стратегічному плануванні основних показників діяльності та використанні практик прогнозування при розробці планів та програм;

- демократизацію освіти та підвищення ролі студентського самоврядування в управлінні закладами освіти;

- розробку організаційної культури, заснованої на принципах патріотизму.

Впровадження даних заходів допоможе вийти ринку освітніх послуг на новий рівень, забезпечити себе достатньою кількістю абітурієнтів, а державі отримати висококваліфікованих спеціалістів відповідно до вимог регіонального ринку Дніпропетровської області.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Амеліна І. В. Міжнародні економічні відносини : [навч. посібник] / І. В. Амеліна, Т. Л. Попова, С. В. Владимиров. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 256 с.
2. Мудра О. В. особливості взаємодії ринку освітніх послуг та ринку праці / О. В. Мудра // Економіка. – 2012. – № 5 (119). – С. 35–40.
3. Безгласная Е. А. Проблемы обеспечения конкурентоспособности вузов и стратегии их деятельности в условиях региональной конкуренции / Е. А. Безгласная // Некоторые аспекты социодинамики сферы образования в современном российском обществе. – М. : Московский общественный научный фонд, 2000. – С. 20–26.
4. Гращенко І. С. Аналіз ринку освітніх послуг в Україні [Електронний ресурс] / І. С. Гращенко, Т. А. Сидоренко // Технології та дизайн. – 2014. – № 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/td_2014_1_9.
5. Вузи Дніпропетровщини в 2016 отримали держзамовлення на 15 тисяч першокурс-

ників [Електронний ресурс] // Путівник по Дніпропетровщині – інформація про Дніпропетровську область. – Режим доступу : <http://www.tourdnepr.com/content/view/15714/15641>.

6. Кулик О. Управління якістю надання освітніх

послуг загальноосвітніми навчальними закладами на основі інформаційних технологій [Електронний ресурс] / О. Кулик // Нова педагогічна думка. – 2013. – № 3. – С. 79–83. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2013_3_25.

КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК ФАКТОР РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА

CORPORATE CULTURE AS FACTOR OF REALIZATION OF STRATEGY OF ENTERPRISE

У статті розглянуто роль корпоративної культури в реалізації стратегії підприємства. Обґрунтовано необхідність цілеспрямованого управлінського впливу на формування корпоративної культури в системі стратегічного менеджменту. Основними проблемами при використанні корпоративної культури як інструменту реалізації стратегії підприємства визначені методи її оцінки та формування у взаємозв'язку із обраною стратегією та визначення критеріїв оцінки відповідності корпоративної культури стратегії, що реалізується.

Ключові слова: корпоративна культура, стратегія, стратегічне управління, зміни, ефективність.

В статье рассмотрена роль корпоративной культуры в реализации стратегии предприятия. Обоснована необходимость целенаправленного управленческого воздействия на формирование корпоративной культуры в системе стратегического менеджмента. Основными проблемами при использовании корпоративной куль-

туры как инструмента реализации стратегии предприятия определены методы ее оценки и формирования во взаимосвязи с выбранной стратегией и определение критериев оценки соответствия корпоративной культуры реализуемой стратегии.

Ключевые слова: корпоративная культура, стратегия, стратегическое управление, изменения, эффективность

In the article the role of corporate culture is considered in realization of strategy of enterprise. The necessity of purposeful administrative influence is reasonable on forming of corporate culture in the system of strategic management. By basic problems at the use of corporate culture as to the instrument of realization of strategy of enterprise certain methods of her estimation and forming at intercommunication with select strategy and determination of criteria of estimation of accordance of corporate culture of strategy that will be realized.

Key words: corporate culture, strategy, strategic management, change, efficiency.

УДК 658:330.87

Третякова О.В.

старший викладач кафедри менеджменту і соціальної роботи
Комунальний вищий навчальний заклад
«Інститут підприємництва «Стратегія»
Дніпропетровської обласної ради»

Постановка проблеми. Стабільний розвиток підприємства протягом довготривалого відрізка часу стає можливим лише за умов визначення чітких цілей такого розвитку та шляхів їх досягнення, що є змістом стратегічного управління підприємством. Стратегічне управління – це таке управління підприємством, яке спирається на людський потенціал, як основу організації, орієнтує виробничу діяльність на запити споживачів, здійснює гнучке регулювання та своєчасні зміни в організації, які відповідають викликам з боку оточення та дозволяють досягати конкурентних переваг, що в сукупності дозволяє підприємству виживати та досягати своєї мети в довгостроковій перспективі.

Стратегічне управління, як і будь-яке інше, виконує функції планування, організації, мотивації, контролю та координації.

Планування у рамках стратегічного управління здійснюється шляхом стратегічного планування, формулювання стратегії підприємства. Виконання решти функцій – це безпосередньо реалізація обраної стратегії. Використовуючи значні надбання тео-

рії і практики в цій сфері, стратегічне планування на вітчизняних підприємствах є досить розвиненим. У той же час, реалізація стратегії підприємства може стикатися з проблемами, витоки яких нарівні із іншими полягають у неспроможності керівництва належним чином залучити потенціал підприємства, особливо людський потенціал, до процесу реалізації його стратегії. Тобто мова йде про невідповідність корпоративної культури та стратегії.

У такому випадку з'являються три альтернативи дій: 1) ігнорувати невідповідність корпоративної культури стратегії та продовжувати намагання реалізувати її без культурного втручання; 2) змінити, або скорегувати стратегію у відповідність із існуючою корпоративною культурою; 3) сформувати корпоративну культуру, що відповідатиме обраній стратегії підприємства.

У випадку, коли невідповідність стратегії та корпоративної культури стає очевидною, перша альтернатива навряд чи принесе успіх підприємству, оскільки ігнорування дисбалансу не призведе до його зникнення, а очікування того, що ситуація

вирішиться сама собою, можуть бути марними. Це викличе значне зростання ризику невиконання стратегії, що для підприємства може супроводжуватися зниженням конкурентоспроможності.

Друга альтернатива, на наш погляд, може бути реалізована у випадку сильної та ефективної корпоративної культури, що сформувалася на підприємстві. Але тут постає питання – чому керівництво при плануванні стратегії не рахувалося із можливими наслідками її невідповідності існуючій корпоративній культурі? Така альтернатива скоріше передбачає ліквідацію недоліків стратегічного планування.

Реалізація третьої альтернативи супроводжуватиметься найбільшими витратами ресурсів та часу, але віддача потенційно є вищою, порівняно із попереднім варіантом. Це пояснюється тим, що в такому випадку підприємство сформує такий тип корпоративної культури, який забезпечить йому виживання, конкурентоспроможність та ефективну діяльність у довгостроковій перспективі.

Отже, задачею підприємства у процесі реалізації його стратегії стає формування такої корпоративної культури, яка б відповідала обраній стратегії, підтримувала та забезпечувала її реалізацію.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми дослідження корпоративної культури та її впливу на ефективність діяльності підприємства у стратегічній перспективі були присвячені численні праці зарубіжних вчених-економістів, які з'явилися у 80-х роках минулого століття: Т. Пітерса, Р. Уотермена [8], Е.Х. Шейна [12], Р. Гелегера [3], К. Камерона, Р. Куїнна [4], Г. Мінцберга [7] та ін. Більшість авторів сходиться на думці, що корпоративна культура є складною композицією найбільш важливих ціннісних орієнтацій, вірувань, очікувань, норм та стандартів поведінки, що задає співробітникам орієнтири дій та піддається корегуванню, через що вона може стати інструментом реалізації стратегії.

Зараз проблемам дослідження корпоративної культури та її впливу на ефективність діяльності будь-якої організації присвячені праці багатьох науковців, що працюють у галузі економіки, культурології, соціології, психології, педагогіки та інших. Серед таких дослідників слід виділити роботи В.В. Томілова [10], В.А. Співака [9], О.С. Віханського, О.І. Наумова [2], Капітонова Е.А. [5], Н.М. Могутнової [14], Г.Л. Хаєта [6], А.В. Шегди [11], Д.С. Ліфінцева [13] та ін.

У процесі вивчення корпоративної культури особлива увага дослідників зосереджена на питаннях її оцінки. Серед методик оцінки корпоративної культури слід відзначити методику «клінічного обстеження» Е. Шейна [12], методику OCAI, запропоновану К. Камероном та Р.Куїнном [4], методику DOCS К. Фей та Д. Денісона [15], методику OCP, що запропонована С. О'Рейлі, Д. Чатманом та Д. Колдвелом

[16]. У вітчизняній літературі також з'являється значна кількість нових методик, які покликані кількісно виміряти та оцінити корпоративну культуру підприємства, зокрема, кваліметричний підхід до оцінки корпоративної культури, розроблений авторським колективом на чолі із Г.Л. Хаєтом [6].

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні ролі корпоративної культури у процесі реалізації стратегії підприємства, проблем, з якими при цьому стикається підприємство та можливих шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нестабільність і неможливість керувати змінами зовнішнього середовища ставить підприємство перед необхідністю, якщо не передбачати заздалегідь ці зміни, то принаймні швидко та адекватно реагувати на них. Тут ми можемо говорити про своєрідну проактивність або реактивність підприємства як системи.

Підприємства як реактивні системи характеризуються націленістю на короткостроковий результат замість виконання важливих справ, що забезпечуватимуть досягнення бажаних цілей у майбутньому, зосередженістю на отриманні віддачі від інвестованих коштів тут і зараз, на кількісному підході до аналізу та прийняття комерційних рішень. Таке ставлення пояснюється тим, що керівництво підприємства діє керуючись тільки бажанням інвесторів (акціонерів корпорації) швидко отримати віддачу від вкладених коштів, їх переважним інтересом до отримання якомога вищого прибутку. Т. Пітерс та Р. Уотермен у своїй праці «У пошуках ефективного управління» зазначали, що кількісному підходу до прийняття рішень властивий крайній консерватизм. В умовах панування такого підходу пріоритетом стає зниження витрат, а підвищення доходів відступає на другий план, а «...це призводить до одержимості витратами, а не якістю або розвитком бізнесу, к стабілізації продуктивності за допомогою інвестицій, а не до надання нової енергії робочій силі. Внутрішня слабкість аналітичного підходу до прийняття ділових (комерційних) рішень полягає в тому, що люди аналізують те, що легше піддається аналізу, витрачають на це основний час та більшою чи меншою мірою ігнорують все інше» [8, с. 212].

Така позиція може викликати серйозні проблеми з ефективністю діяльності підприємства протягом тривалих відрізків часу в умовах зовнішнього середовища, що динамічно змінюється, оскільки якісними змінами використання ресурсів підприємства, особливо його трудових ресурсів можна закласти фундамент для виживання та успіху підприємства в майбутньому.

Інша справа, коли підприємство функціонує як проактивна система – вчиняє активні дії в напрямі досягнення поставленої віддаленої мети на засадах стратегічного управління, яке передбачає роз-

робку і обґрунтування стратегії розвитку, заходів і планів досягнення визначених цілей. І. Ансофф під стратегією розумів один із декількох наборів правил прийняття рішень стосовно поведінки фірми в умовах неповноти інформації про майбутній розвиток підприємства [1, с. 9]. Стратегія розробляється на вищому рівні управління підприємством і стає ціллю і орієнтиром для всіх підрозділів підприємства.

У процесі реалізації стратегії розвитку підприємства з'являється три групи проблем: 1) встановлення пріоритетності адміністративних задач щодо розподілення ресурсів та організаційних відносин; 2) встановлення відповідності між обраною стратегією та внутрішньоорганізаційними процесами з метою орієнтування діяльності підприємства як організації на реалізацію обраної стратегії, при цьому відповідність повинна бути досягнута за такими параметрами, як структура організації, мотиваційний механізм, норми та правила поведінки, цінності та вірування, що поділяються всіма членами організації, кваліфікація робітників та керівників тощо; 3) вибір та приведення у відповідність із стратегією стиля лідерства і підходу до управління організацією.

Всі три задачі вирішуються шляхом змін. Ступінь цих змін може бути різною в залежності від того наскільки підприємство є готовим до ефективною реалізації обраної стратегії, але можна виділити два основних їх моменти – зміна організаційної структури (формальних зв'язків всередині організації) та зміна корпоративної культури (за висловом Р. Гелегера «душі» організації, що встановлює невидимі важелі, що спрямовують поведінку її членів [3, с. 20]).

Тут потрібно наголосити на специфіці вирішення цих задач для вітчизняних підприємств, які через брак власного досвіду в цій сфері вимушені використовувати надбання зарубіжного стратегічного менеджменту, що не завжди призводить до успіху.

Вона, по-перше, полягає у недостатній гнучкості організаційної структури управління підприємством, яка часто носить централізований лінійно-функціональний характер, та важко піддається змінам, оскільки за відсутності або слабкості корпоративної культури, відчуття безпеки та захисту людині надає чітке розуміння свого місця в структурній схемі та ієрархії організації. Спроби змінити структуру управління в такому випадку викликать втрату відчуття безпеки та, як наслідок, суттєвий опір з боку організації.

По-друге, через низку суспільно-політичних змін, що відбувалися протягом останніх десятиліть та продовжують відбуватися зараз, складну економічну ситуацію, на вітчизняних підприємствах сформувалась особлива корпоративна культура, якій притаманні такі характерні риси:

- фрагментарність, яка полягає в хаотичному суміщенні цінностей традиційно української,

патерналістської радянської і модерністської започаткованої капіталістичної культури;

- високий ступінь гетерогенності корпоративної культури: загальної культури практично не сформовано, існує велика кількість субкультур формальних та неформальних груп усередині колективу;

- своєрідна класовість – керівництво є дуже відірваним від рядового працівника (за рівнем освіти, доходів, положенням в організаційній ієрархії), протиставлено йому, панує високий ступінь напруженості між соціально-класовими угрупованнями, звідки з'являється бажання створювати перепони, «вставляти палки в колеса» керівництву, радість за його невдачі;

- конфліктність, тобто відсутність базового консенсусу щодо цінностей окремих субкультур;

- амбівалентність, яка виявляється в одночасному підтриманні різних цінностей.

Така хаотичність корпоративної культури вітчизняних підприємств не дозволяє використовувати її в якості фактору успішної реалізації стратегії підприємства, оскільки дуже часто зустрічається ситуація, коли проголошувана вищим керівництвом стратегія не знаходить підтримки серед працівників, тому що не відповідає їх цінностям, культурним установкам, не показує зв'язку із економічними інтересами працівників.

Отже, запорукою ефективною діяльності підприємства в стратегічній перспективі повинна стати програма розвитку його корпоративної культури, формування такого її типу, що відповідав би вимогам реалізації обраної стратегії.

На нашу думку, для вітчизняних підприємств основні проблеми формування корпоративної культури, як ключового фактору успішної реалізації стратегії їх розвитку, знаходяться в площині приведення у відповідність із загальноорганізаційними інтересами індивідуальних інтересів кожного окремого працівника, формуванні відносин між всіма працівниками всередині підприємства на засадах солідарності, тобто у створенні стратегічного мотиваційного механізму, ключовим елементом якого повинна стати корпоративна культура.

Тут постає проблема вибору оптимальних методів оцінки та формування необхідного типу корпоративної культури, яка б підтримувала реалізацію стратегії підприємства. Для вирішення цієї проблеми на підприємстві повинен бути розроблений чіткий механізм оцінки, коригування та розвитку корпоративної культури із системою об'єктивних критеріїв відповідності досягнутих результатів бажаним.

Починати потрібно, на наш погляд, зі зміни формальних складових: організаційної структури управління, мотиваційного механізму, системи оцінки персоналу, кадрової політики. Одночасно із тим повинна здійснюватися зміна ідеології поведінки працівників підприємства. У цьому провідна

роль належить керівництву всіх рівнів. У результаті реалізації такої зміни основні принципи свідоми сформованого, бажаного типу корпоративної культури повинні бути закріплені в кодексі честі підприємства.

Протягом всього періоду реалізації стратегії розвитку підприємства повинен здійснюватися моніторинг ступеня підтримки стратегії корпоративною культурою, для чого повинна бути розроблена система індикаторів їх відповідності. Вибір системи показників, що характеризують відповідність корпоративної культури стратегії підприємства, є ще однією проблемною ділянкою. На нашу думку, оцінка суто корпоративної культури в такому випадку не дасть повної картини. Повинна бути розроблена методика її оцінки у взаємозв'язку із стратегією, в такому разі результати оцінки можуть бути використані при прийнятті рішень у стратегічному управлінні.

Внаслідок приведення корпоративної культури у відповідність із обраною стратегією підприємства ефективність його діяльності підвищиться через продуктивнішу роботу персоналу, продуктивніше використання всіх видів ресурсів, що дозволить отримати довгострокові конкурентні переваги. Для працівників підприємства сформована корпоративна культура дозволить підвищити якість їх трудового життя, а через підвищення ефективності діяльності підприємства в цілому та оптимізацію мотиваційного механізму – й підвищити рівень оплати їх праці.

Висновки з проведеного дослідження. Підводячи підсумок з всього вищезазначеного, слід сказати, що наявність ґрунтовно розробленої стратегії ще не гарантує її успішної реалізації, яка неможлива без відповідної корпоративної культури. На формування такого типу корпоративної культури й повинен бути спрямований управлінський вплив.

Основними проблемами при використанні корпоративної культури як інструменту реалізації стратегії підприємства є визначення оптимальних методів її оцінки та формування у взаємозв'язку із обраною стратегією; визначення критеріїв (показників) оцінки відповідності корпоративної культури стратегії, що реалізується. Вирішення цих проблем повинно стати предметом подальших досліджень у цій області.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф при содействии Макдоннелла Э. Дж. ; пер. с англ. С. Жильцова. – СПб. : Питер, 1999. – 414 с.
2. Виханский О. С. Менеджмент : [учебник] / О. С. Виханский, А. И. Наумов. – 3-е изд. – М. : Экономист, 2003. – 528 с.
3. Гэлэгер Р. Душа организации. Как создать успешную корпоративную культуру / Р. Гэлэгер ; пер. с англ. В. Каменской. – М. : Добрая книга, 2006. – 352 с.
4. Камерон К. Диагностика и изменение организационной культуры / К. Камерон, Р. Куинн ; пер. с англ. под ред. И. В. Андреевой. – СПб. : Питер, 2001. – 320 с.
5. Капитонов Э. А. Корпоративная культура: теория и практика / Э. А. Капитонов, Г. П. Зинченко, А. Э. Капитонов. – М. : Альфа-Пресс, 2005. – 352 с.
6. Корпоративна культура : навч. посібник / [Г. Л. Хаєт, О. Л. Єськов, С. В. Ковалевський та ін.] ; за ред. Г. Л. Хаєта. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 403 с.
7. Минцберг Г. Стратегический процесс. Концепции, проблемы, решения / Г. Минцберг, Д. Куинн, С. Гошал. – СПб. : Питер, 2001. – 567 с.
8. Питерс Т. В поисках эффективного управления (Опыт лучших компаний) : пер. с англ. / Т. Питерс, Р. Уотермен ; общ. ред. и предисл. Л. И. Евенко. – М. : Прогресс, 1986. – 423 с.
9. Спивак В. Корпоративная культура / В. Спивак. – СПб., 2001. – 352 с.
10. Томилов В. В. Культура предпринимательства : [учебник для вузов] / В. В. Томилов. – СПб. : Питер, 2000. – 359 с.
11. Шегда А. В. Менеджмент : [підручник] / А. В. Шегда. – К. : Знання, 2004. – 687 с.
12. Шейн Э. Х. Организационная культура и лидерство / Э. Х. Шейн. – СПб. : Питер, 2002. – 336 с.
13. Ліфінцев Д. С. Вплив корпоративної культури на мотивацію персоналу / Д. С. Ліфінцев // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 2. – С. 154–158.
14. Могутнова Н. Н. Корпоративная культура: понятие, подходы / Н. Н. Могутнова // Социологические исследования. – 2005. – № 4. – С. 130–136.
15. Фей К. Организационная культура и эффективность: российский контекст / К. Фей, Д. Денисон // Вопросы экономики. – 2005. – № 4. – С. 58–74.
16. O'Reilly C. A. People and organizational culture: A profile comparison approach to person-organization fit / C.A. O'Reilly, J.A. Chatman, D.F. Caldwell // Academy of Management Journal. – 1991. – № 34 (3). – P. 487–516.

РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МАГАЗИНІВ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

STRUCTURAL AND FUNCTIONAL ASPECTS OF SHOPS DEVELOPMENT OF ODESA REGION

УДК 339.176(477.74)

Бегларашвілі О.П.

к.е.н., доцент кафедри торговельного підприємництва та логістики
Київський національний
торговельно-економічний університет

Висвітлено регіональні аспекти основних показників розвитку магазинів роздрібної торгівлі Одеської області. Проаналізовано динаміку показників кількості підприємств, торговельної площі, товарообороту роздрібної торгівлі підприємств-юридичних осіб, забезпеченості населення торговельною площею, індекси споживчих цін.

Ключові слова: роздрібна торговельна мережа, магазин, роздрібний товарооборот, Одеська область.

Освещены региональные аспекты основных показателей развития магазинов розничной торговли Одесской области. Проанализирована динамика показателей количества

предприятий, торговой площади, товарооборота розничной торговли предприятий-юридических лиц, обеспеченности населения торговой площадью, индексы потребительских цен.

Ключевые слова: розничная торговая сеть, магазин, розничный товарооборот, Одесская область.

The article clarifies regional aspects of the main indicators of Odesa region shops. The author has analyzed the dynamics: the number of companies, shops trading area, retail turnover of retail enterprises entities, provision of trading area, consumer prices indices.
Key words: retail network, shop, retail turnover, Odesa region.

Постановка проблеми. Роздрібна торгівля відіграє важливу роль у регіональному розвитку економіки країни. Окрім основних функцій таких, як доведення товарів від виробника до споживача та здійснення торговельного обслуговування покупців, виділяють також опосередковані, але не менш важливі – створення робочих місць, надходження податкових платежів до бюджету, розвиток торговельних та виробничих відносин у регіоні та країні. Так відповідно до національних рахунків України за 2015 р., валова додана вартість оптової та роздрібної торгівлі становила 13,8% [7, с. 6]. А оплата праці найманих працівників у цій галузі становила у 2015 р. 101419 млн грн у фактичних цінах [7, с. 8]. Це свідчить не лише про розвиток внутрішньої торгівлі, а й про фактор зниження соціальної напруги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням проблем розвитку роздрібної торговельної мережі займаються зарубіжні та вітчизняні науковці, а саме: Б. Берман визначає стратегічні підходи до роздрібної торгівлі, В. Апопій досліджує процеси і тенденції розвитку внутрішньої торгівлі України [1], О. Голошубова працює над вивченням трансформації формату та структури роздрібної торгівлі [3] та О. Данкеєва аналізує класифікацію типів та особливості розвитку роздрібної торговельної мережі в умовах кризи [4].

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз стану та тенденцій розвитку магазинів Одеської області.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розвиток роздрібної торгівлі у регіоні та країні значною мірою залежить від доходів та витрат насе-

лення, а також рівня інфляції. Так наявний дохід у розрахунку на одну особу в Одеській області у 2010 р. складав 15480,3 грн [10, с. 387], у 2014 р. цей показник відповідав 23545,0 грн [11, с. 374]. Незважаючи на зростання доходів протягом аналізованого періоду у 1,5 раза, варто враховувати рівень інфляції. «Важливість аналізу цінових тенденцій обумовлюється необхідністю дослідження доступності споживчих товарів у розрізі окремих регіонів. Інформаційною базою дослідження є дані Державної служби статистики України про індекси споживчих цін за регіонами України. Відповідні індекси цін доцільно називати регіональними індексами, що відображає специфіку сфери дослідження» [12, с. 48]. Індекси споживчих цін в Одеській області у 2010-2015 рр. представлено у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1

Індекси споживчих цін в Одеській області у 2010-2015 рр. [6, с. 68]

(до попереднього року, %)

Показники	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Україна	109,4	99,8	100,5	124,9	143,3
Одеська обл.	110,5	99,4	100,9	127,2	144,6

Показники таблиці 1 свідчать про те, що індекс споживчих цін у Одеській області протягом 2010 – 2015 рр. вищий за середній рівень по Україні за цей період. Проте, у 2014 р. у досліджуваному регіоні можна спостерігати ситуацію, коли індекс споживчих цін був вищий за загальнонаціональний на 2,3%.

«Індекс споживчих цін (індекс інфляції) є показником зміни у часі цін і тарифів на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання. Він вказує на зміну вартості фіксованого набору кошика товарів та послуг і є відношенням вартості споживчого кошика поточного року до його вартості у базовому році» [2, с. 8].

На думку О.Д. Тімченко, «обсяг роздрібного товарообігу є основним валовим показником діяльності торговельного підприємства. Він характеризує результат його діяльності стосовно залучення купівельних фондів споживачів. Саме реалізація певної маси товарів створює економічну основу для отримання певного обсягу доходів та прибутку, тобто формує передумови для реалізації стратегічних цілей діяльності підприємства. Розвитку товарообігу торговельних підприємств усіх форм власності та організаційно-правових форм діяльності надається велике значення в економічній і соціальній політиці країни» [9, с. 163].

Роздрібний товарооборот підприємств-юридичних осіб в Одеській області у 2010-2015 рр. представлений у таблиці 2.

Виходячи з даних таблиці 2, можна зробити висновок про зростання роздрібного товарообороту підприємств роздрібною торгівлі (крім торгівлі автомобілями, мотоциклами та пальним) в Одеській області у 2010-2015 рр. у 2,2 рази з 13379,6 млн грн у 2010 р. до 29723,5 млн грн у 2015 р. Аналогічна тенденція спостерігається із показником товарообороту в магазинах, що торгують переважно продовольчими і непродовольчими товарами. Так у неспеціалізованих непродоволь-

чих магазинах цей показник підвищився у 3 рази. Значно зріс товарооборот поза магазинами (майже у 10 разів) – з 8,6 млн грн у 2010 р. до 85,5 млн грн у 2015 р. На думку вчених С.М. Ілляшенко та Т.Є. Іванової, це пояснюється тим, що «в Україні інтернет-торгівля є галуззю, що демонструє найшвидші темпи зростання зародження і перемістилася на етап зростання. Однак, обсяги інтернет-торгівлі у загальному обсязі роздрібною торгівлі є порівняно малими» [5, с. 76].

Важливим показником, що характеризує розвиток роздрібною торгівлі є стан товарних запасів (табл.3), адже вони є необхідною умовою функціонування підприємства торгівлі.

Показники таблиці 3 свідчать про суттєве збільшення вартості товарних запасів протягом досліджуваного періоду – більше, ніж у два рази, а також про зростання товарних запасів у днях торгівлі в 1,2 рази, що негативно впливає на оборотні активи підприємств торгівлі.

Основним видом роздрібною торговельної мережі є магазин. Магазины роздрібною торговельної мережі підприємств-юридичних осіб в Одеській області у 2010-2015 рр. характеризують показники таблиці 4.

Аналізуючи дані таблиці 4, можна зробити висновок, що протягом досліджуваного періоду в Одеській області зменшилась кількість магазинів з 2337 од. у 2010 р. до 2301 од. у 2015 р., що становить 2%. Про це свідчить зростання кількості магазинів у міських поселеннях з 1903 од. у 2010 р. до 2050 од. у 2015 р., що становить 8%, та зменшення їх кількості у сільській місцевості на 42%. Разом із

Таблиця 2
Роздрібний товарооборот підприємств роздрібною торгівлі (крім торгівлі автомобілями, мотоциклами та пальним) у Одеській області у 2010-2015 рр. [8, с. 24-25, за 15 с. 19]

(млн грн)

Товарооборот	2010 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. до 2010 р., %
Товарооборот усього, у тому числі, що торгують переважно	13379,6	20976,0	23908,7	29723,5	222,2
продовольчими товарами у неспеціалізованих магазинах	6542,6	10949,8	11433,8	14328,9	219,0
продовольчими товарами у спеціалізованих магазинах	22,6	25,2	63,2	60,9	269,5
непродовольчими товарами у неспеціалізованих магазинах	373,2	521,6	874,4	1147,7	307,5
непродовольчими товарами у спеціалізованих магазинах	6432,6	9431,3	11482,7	14100,5	219,2
поза магазинами	8,6	48,2	54,6	85,5	994,2

Таблиця 3
Товарні запаси у роздрібною мережі підприємств у Одеській області у 2010-2015 рр. [8, с. 66]

Товарні запаси	2010 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. до 2010 р., %
млн грн	2453,0	2968,7	3973,3	5258,6	214,4
у днях торгівлі	44	36	46	52	118,2

тим можна спостерігати збільшення торговельної площі магазинів на 22% за досліджуваний період.

Варто зауважити, що за рахунок зростання забезпеченості населення торговельною площею магазинів у міських поселеннях на 29% та зменшення у сільській місцевості на 40%, забезпеченість населення торговельною площею магазинів на 10000 осіб зросла з 2148 м² у 2010 р. до 2615 м² у 2015 р., що відповідає 22%.

Протягом досліджуваного періоду зріс показник торговельної площі на 1 магазин. Так у 2010 р. торговельна площа одного магазину у становила 220 м², то у 2015 р. – 272 м², тобто збільшилася на 24%. Показник забезпеченості населення торговельною площею магазинів розраховується відповідно до демографічних показників регіону. Так чисельність наявного населення в Одеській області на 1 січня 2011 р. складала 2388,7 тис.

осіб, 66,8% з якої становило міське населення [10, с. 9]. На 1 січня 2016 р. чисельність наявного населення в Одеській області складала 2390,3 тис. осіб (66,9% – міське населення), тобто зросла на 0,1% порівняно з 2010 р. [11, с. 10]. Також, виходячи із наявних показників, можна стверджувати про зростання навантаження на один магазин. Якщо у 2010 р. воно становило 1022 особи на один магазин, то вже у 2015 р. цей показник зріс до 1039 осіб на один магазин.

«Можна констатувати новий стратегічний пріоритет розвитку роздрібної торгівлі, який суттєво змінює її структуру і пропорції. Йдеться про концентрацію товарообороту в крупних і середніх підприємствах торгівлі, частка яких досягла 80% в загальнонаціональному товарообороті, при тому що їх кількість не перевищує 5%. Такі структурні диспропорції в роздрібній торгівлі слід вважати

Таблиця 4

Магазини підприємств-юридичних осіб у Одеській області у 2010-2015 рр. [8, с. 96-98, 105-104]

Показники	2010 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. до 2010 р., %
Кількість магазинів, од.	2337	2322	2318	2301	98
у міських поселеннях, од.	1903	2021	2049	2050	108
їх частка, %	81	87	88	89	+8
у сільській місцевості, од.	434	301	269	251	58
Торговельна площа магазинів, тис. м ²	513	637	585	625	122
у міських поселеннях, тис. м ²	461	591	551	593	129
їх частка, %	90	93	94	95	+5
у сільській місцевості, тис. м ²	53	46	33	32	60
Забезпеченість населення торговельною площею магазинів, м ² на 10000 осіб	2148	2658	2439	2615	122
у міських поселеннях	2888	3684	3438	3714	129
у сільській місцевості	662	583	422	400	60
Торговельна площа на 1 магазин, м ²	220	274	252	272	124
у міських поселеннях	242	292	269	289	119
у сільській місцевості	122	153	123	127	104

Таблиця 5

Мережа магазинів з торгівлі продовольчими товарами підприємств-юридичних осіб у Одеській області у 2010-2015 рр. [8, с. 108, 116]

Магазини	2010 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. до 2010 р., %
Неспеціалізовані магазини, од.	755	535	513	482	64
їхня торговельна площа, тис. м ²	54	41	44	44	81
Супермаркети і універсами (від 400 до 2499 м ²), од.	94	115	118	129	137
їхня торговельна площа, тис. м ²	84	117	106	115	137
Гіпермаркети (від 2500 м ² і більше), од.	11	20	17	18	164
їхня торговельна площа, тис. м ²	81	148	108	113	140
Спеціалізовані продовольчі магазини, од.	162	137	152	187	115
їхня торговельна площа, тис. м ²	12	10	12	14	117
Разом продовольчі магазини, од.	1022	807	800	816	80
їхня торговельна площа, тис. м ²	231	316	270	285	123

Мережа магазинів з торгівлі непродовольчими товарами підприємств-юридичних осіб у Одеській області у 2010-2015 рр. [8, с. 109, 112-117]

Магазини	2010 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. до 2010 р., %
Неспеціалізовані магазини, од.	58	56	42	29	50
їхня торговельна площа, тис. м ²	8	9	7	6	75
Універмаги (від 2500 м ² і більше), од.	1	1	1	3	300
їхня торговельна площа, тис. м ²	3	4	4	82	2733
Будинки торгівлі (від 1000 до 2499 м ²), од.	0	0	7	8	-
їхня торговельна площа, тис. м ²	0	0	8	9	-
Спеціалізовані непродовольчі магазини, од.	1256	1458	1468	1445	115
їхня торговельна площа, тис. м ²	270	307	295	243	90
Разом непродовольчі магазини, од.	1315	1515	1518	1485	113
їхня торговельна площа, тис. м ²	282	321	314	340	121

деформованими, оскільки вони призводять до суттєвої диференціації рівня торговельного обслуговування населення у великих і малих поселеннях, особливо в сільській місцевості; і є причиною монополізації сфери товарного обігу» [1, с. 9].

Проводячи дослідження тенденції розвитку роздрібною торговельною мережі Одеської області, варто проаналізувати показники, що характеризують мережу магазинів з торгівлі продовольчими товарами підприємств-юридичних осіб, які містяться в таблиці 5.

Дані таблиці 5 свідчать про зменшення загальної кількості магазинів, що реалізують продовольчі товари протягом 2010-2015 рр. з 1022 од. у 2010 р. до 816 од. у 2015 р. на 20%. Разом із тим можна зробити висновок про зменшення кількості неспеціалізованих магазинів, що реалізують продовольчі товари, на 36% протягом досліджуваного періоду і зменшення їхньої торговельної площі на 19%. На противагу даній ситуації, можна спостерігати зростання кількості супермаркетів та універсамів з 94 од. у 2010 р. до 129 од. у 2015 р., а також спеціалізованих продовольчих магазинів. Це свідчить про зміну структури об'єктів роздрібною торговельною мережі магазинів Одеської області протягом аналізованого періоду.

Тенденції розвитку роздрібною торговельною мережі у Одеській області у 2010-2015 рр. допомагають виявити показники, що характеризують мережу магазинів з торгівлі непродовольчими товарами підприємств-юридичних осіб, які містяться в таблиці 6.

Аналізуючи показники таблиці 6, можна зробити висновок про значне зниження кількості неспеціалізованих магазинів, що реалізують переважно непродовольчі товари, з 58 од. у 2010 р. до 29 од. у 2015 р., що відповідає 50%. Разом з тим, їхня торговельна площа залишилась без змін зменшилась лише на 25%, що свідчить про їх укрупнення.

Варто зазначити, що поява двох нових універмагів у 2015 р. дозволила значно мірою збільшити

їх торговельну площу до 82 тис. м². Аналогічну тенденцію можна спостерігати і з будинками торгівлі. У 2015 р. їхня кількість становила 8, а торговельна площа 9 тис. м². Кількість спеціалізованих непродовольчих магазинів зросла лише на 15%, однак їхня торговельна площа знизилась на 10%. На думку О. Данкесвої, «роздрібні мережі в Україні переживають складні часи існування. Як наслідок, спостерігаються наступні тенденції: зменшення кількості нових магазинів, відкритих протягом 2015 р.; переорієнтація на формати «магазин біля дому»; орієнтація споживачів на товари більш низького цінового сегменту; підвищення ефективності за рахунок логістики, установки кас самообслуговування тощо; заміщення імпортованих товарів українськими аналогами; розвиток власних торговельних марок мережі» [4, с. 80].

Висновки з проведеного дослідження. Роздрібна торговельна мережа магазинів Одеської області у 2010-2015 рр. характеризується певними структурними змінами. Це підтверджує зменшення кількості об'єктів роздрібною торгівлі, зменшення кількості продовольчих магазинів у міських поселеннях і сільській місцевості, збільшення кількості універмагів та будинків торгівлі, їхньої торговельної площі. Однак, забезпеченість населення торговою площею магазинів, м² на 10000 осіб у міських поселеннях вища у два рази за аналогічний показник у сільській місцевості. Спостерігається певна диспропорція розвитку роздрібною торговельною мережі у міських поселеннях та сільській місцевості Одеської області.

«Роздрібна торговельна мережа як один із важливих чинників, що забезпечує якість життя людини, повинна бути орієнтована на обслуговування та задоволення потреб різних верств населення – від найбільш бідних до заможних» [3, с. 54].

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Апопій В.В. Глобалізаційні процеси і нові тенденції розвитку внутрішньої торгівлі України / В.В. Апопій, Р.В. Криган, О. Р. Процишин // Торгівля,

комерція, підприємництво : зб. наук. пр. – Львів. – 2014. – № 16. – С. 7-13.

2. Беседін В.Ф. Дефляційна складова валового внутрішнього продукту / В.Ф. Беседін // Формування ринкових відносин в Україні. – 2016. – № 1 (176). – С. 8-13.

3. Голошубова Н.О. Роздрібна торгівля м. Києва: трансформація формату та структури / Н.О. Голошубова // Вісник КНТЕУ. – 2015. – № 3. – С. 44-59.

4. Данкеєва О.М. Роздрібна торговельна мережа в Україні: класифікація типів та особливості розвитку в умовах кризи / О.М. Данкеєва // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Вип. 6. – Част. 1 – С.78-84.

5. Ілляшенко С.М. Перспективи та основні проблеми розвитку інтернет-торгівлі в Україні / С.М. Ілляшенко, Т.Є. Іванова // Механізм регулювання економіки. – 2014. – № 3. – С. 72-81.

6. Індеси споживчих цін за 2015 р. К.: Державна служба статистики України. – 2016. – 182 с.

7. Національні рахунки України за 2015 рік. Статистичний бюлетень. К.: Державна служба статистики України. – 2016. – 23 с.

8. Роздрібна торгівля України у 2014 році. К.: Державна служба статистики України. – 2015. – 152 с.

9. Тімченко О.Д. Роздрібний товарооборот у системі показників діяльності підприємства торгівлі / О.Д. Тімченко // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2014. – № 2. – С. 160-166.

10. Чисельність наявного населення на 1 січня 2011 року К.: Державна служба статистики України.– 2011. – 112 с.

11. Чисельність наявного населення на 1 січня 2016 року. К.: Державна служба статистики України.– 2016. – 86 с.

12. Шкварчук Л.О. Регіональні особливості цінних коливань на споживчому ринку / Л.О. Шкварчук // Регіональна економіка. – 2014. – № 4. – С. 48-54.

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

INNOVATIVE POTENTIAL AS A FACTOR FOR DEVELOPMENT OF REGIONAL SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS

У статті розглянуті підходи до понять «регіон» як соціально-економічна система та «інноваційний потенціал регіону». Виділені напрями формування соціально – економічних систем регіону та ефективності використання його інноваційного потенціалу. Запропоновано напрями визначення стратегії удосконалення регіонального інноваційного розвитку.

Ключові слова: регіон, регіональна соціально-економічна система, інновації, інноваційний потенціал, інноваційна політика, інноваційний розвиток.

В статье рассмотрены подходы к понятиям «регион» как социально-экономическая система и «инновационный потенциал региона». Выделены направления формирования социально-экономических систем региона и эффективности использования

его инновационного потенциала. Предложены направления определения стратегии усовершенствования регионального инновационного развития.

Ключевые слова: регион, региональная социально-экономическая система, инновации, инновационный потенциал, инновационная политика, инновационное развитие.

In the article describes the approach to the concept of "region" as a socio-economic system and "innovative potential of the region." Allocated directions of formation of social and economic systems of the region, and effective use of its innovation potential. Directions determining the strategy to improve the regional innovation development

Key words: region, regional socio-economic system, innovation, innovative potential, innovative policy, innovative development.

УДК 332.142:316.422

Стенічева І.Б.

старший викладач кафедри менеджменту та соціальної роботи
Комунальний вищий навчальний заклад
«Інститут підприємництва «Стратегія»
Дніпропетровської обласної ради»

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку перед регіонами України постають нові орієнтири щодо інтенсивного використання нових можливостей господарювання, вимоги щодо використання на практиці інноваційних механізмів та важелів стимулювання соціально-економічного розвитку територій. Формування потужних інноваційних регіональних систем та високорозвиненого інноваційного потенціалу дозволить створити основу для економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності нашої країни в цілому. Оскільки інноваційний потенціал відіграє важливу

роль у забезпеченні довготривалого інноваційного розвитку економіки регіонів, то постає проблема всебічного дослідження цього поняття.

У зазначених умовах аспекти формування соціально-економічних систем регіону та оцінювання використання інноваційного потенціалу набувають значної актуальності через недосконалість практики їх оцінювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним питанням формування та функціонування регіональних інноваційних систем, використанню інноваційного потенці-

алу регіону приділялась увага у наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених: Г.О. Андрощук [18], Л.Л. Антонюк [1,2], Б. Ашейма [3], В.Г. Бодрова [10], З. С. Варналія [7], М.В. Гаман [10], М. Жертлера [9], А. Ісаксена, О.А. Карлової [13], Ф. Тьодлінга [4], Л.І. Федулової [19, 20], К. Фрімена [22], Дж. Хауельса [14], М. Хайденрайха [6], В. І. Чужикова [23] та ін. Проте, цей науковий аспект не має єдиного наукового базису тому є актуальним для досліджень на сучасному етапі вітчизняного регіонального розвитку.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є визначення змісту понять «регіон» як соціально-економічної системи та «інноваційний потенціал регіону» у межах визначення напрямів удосконалення регіонального інноваційного розвитку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні все більшої уваги приділяється розвитку регіонів України, що обумовлює посилення їх відповідальності за стан та покращення інноваційного потенціалу і залучення його до розв'язання регіональних соціально-економічних проблем.

Регіон як господарська система – це частина глобального економічного простору і, водночас, географічного. Із системного погляду він є цілісністю природного середовища, господарства та населення. Типізація регіонів визначена взаємозв'язками з трьома названими середовищами, а економічна система – їхньою цілісністю та внутрішньою взаємодією. Останню визначають складні зв'язки – структурні, управлінські, субординаційні, внутрішньогенетичні тощо. Їхня міцність всередині системи визначає її стійкість, а пошук взаємодій із зовнішнім середовищем сприяє її розвитку. Регіональна цілісність господарської системи – це ступінь інтегрованості відносно автономних соціально-економічних систем в економічному просторі внутрішньо складних, але стійких структур. [15, с. 188].

На думку А.І. Гаврилова регіон як соціально-економічна система «може бути представлений сукупністю п'яти основних підсистем, до яких відносяться: системоутворююча база, системообслуговуючий комплекс, екологія, населення, інфраструктура ринку». У сучасній науці найбільше розповсюдження отримали чотири підходи до тлумачення регіону: регіон-квазідержава, регіон-квазікорпорація, регіон-ринок (ринковий ареал) та регіон-соціум. Регіон як квазідержава представляє собою відносно відокремлену систему держави та національної економіки. У багатьох державах світу регіони акумулюють все більше функцій і фінансових ресурсів, що раніше підпорядковувались «центру» (тут мають місце процеси децентралізації та федералізації). Регіон як квазікорпорація являє собою значний суб'єкт власності (регіональної та муніципальної), економічної та господарської діяльності. У цій

якості регіони являють собою учасників конкурентної боротьби на ринках товарів, послуг, капіталу (прикладом може бути захист «торгової марки» місцевих продуктів, власного ноу-хау, змагання за більш високий регіональний інвестиційний рейтинг тощо). Підхід до регіону як до ринку, що обмежений територіальними кордонами, акцентує увагу на загальних умовах економічної діяльності та особливостях регіональних ринків різноманітних товарів та послуг, праці, фінансово-кредитних ресурсів, цінних паперів, інформації, інтелекту тощо. Підхід до регіону як до соціуму висуває на передній план відтворення суспільного життя (населення і трудових ресурсів, освіти та охорони здоров'я, культури, мистецтва, навколишнього середовища) та розвиток системи розселення населення.

Специфічні характеристики регіонів найбільш доцільно використовувати для створення ареалів інноваційного розвитку, а також забезпечення всебічної і цілеспрямованої підтримки науково-дослідної діяльності. Ступінь успішності інноваційної продуктивності безпосередньо залежить від рівня розвитку соціального середовища, його сприйнятливості до процесів удосконалення існуючих або впровадження нових технологій, продуктів і послуг. Серед регіонів України в 2013 р. лише 4 регіони (Львівський, Миколаївський, Харківський та м. Київ) мали рівень наукомісткості ВРП вище середньонаціонального і тільки в Харківському регіоні було перевищено критичний рівень наукомісткості – 2,4% [5].

До того ж треба зазначити, що рівень і якість життя населення визначає не тільки економічна сфера, але й можливість розвитку національної культури, ступінь екологічної безпеки, свобода вибору між певними видами господарської діяльності та збереження традиційного способу життя, завдяки чому змінюються і критерії виділення регіональних соціально-економічних систем. Найважливішими серед них є:

- підвищення рівня життя, ступеня соціального добробуту населення та інші соціальні критерії, які не обов'язково мають економічний характер;
- величина економічного ефекту для даної регіональної системи, що може бути представлена у вигляді приросту трудового та інтелектуального потенціалів;
- ступінь екологічної безпеки і збереження антропогенної і природної рівноваги екосистем [15 с. 190].

Досвід розвинутих країн вчить, що структурна перебудова економіки постіндустріального суспільства, підвищення її конкурентоспроможності можливі лише за умов широкого впровадження і використання інновацій, тобто активізації інноваційної діяльності, яка базуватиметься на максимально можливому використанні інноваційного потенціалу регіонів.

Лише такий потенціал може забезпечити виробництво і реалізацію принципово нових, технологічних видів продукції, яка була б здатна покращити конкурентні переваги виробників. Інноваційний потенціал регіону є частиною соціально-економічного потенціалу території і являє собою сукупність ресурсів, що накопичені.

На регіональному рівні саме інноваційні процеси є територіально інтенсивними. Адже вони визначають рівень і характер економічного розвитку регіонів і країни в цілому. З точки зору Верхоглядової Н. І., "інноваційним розвитком економіки є процес розширеного суспільного відтворення, в якому зростання обсягів виробленої продукції та підвищення її конкурентоспроможності досягається переважно за рахунок інтенсивного використання нових знань та їх матеріалізованих результатів" [8, с. 154]. Саме тому для вивчення розвитку інноваційної діяльності необхідно визначити сутність і сучасний стан інноваційної активності країни та регіону.

Інновації, як відомо, існують у різних формах: нові види технологій, нова продукція, новий виробничий процес, управлінські та організаційні нововведення тощо. Зазвичай під інноваціями розуміють систему, що складається з трьох основних фаз: генерування ідей та знань; їх спільне використання і поширення між споживачами; застосування цих знань та ідей для вдосконалення продукту [12, с. 217]

Процес поширення інновацій від централізованого повинен перейти до локального, коли окремі регіони завдяки локальним інноваційним процесам стануть «точками інноваційного зростання» національної економіки. Вибір нової інноваційної моделі розвитку регіону потребує створення на його території дієвої інноваційної системи. Регіональна інноваційна система повинна об'єднати зусилля державних та місцевих органів влади, наукових та освітніх установ, бізнесових структур, регіональних громадських організацій, спрямованих на активізацію місцевих чинників економічного зростання за рахунок переважно інноваційного розвитку виробництва.

Таке дослідження вимагає розв'язання двох завдань: розкриття внутрішньої будови (структурні елементи та їх взаємозв'язок) інноваційного потенціалу та виявлення чинників, які впливають на інноваційний потенціал у регіоні. На регіональних рівнях зосереджений значний інноваційний потенціал.

Розвиток як країни в цілому, так і її територій, неможливий без використання інновацій і модернізації усіх складових регіональних системи. Головна мета інноваційного типу розвитку полягає в отриманні максимального економічного ефекту від кожної одиниці впровадженого і перетвореного на товар винаходу та ідеї.

Для аналізу інноваційного потенціалу регіону слід визначити сутність цієї категорії. Під інноваційним потенціалом регіону розуміють його спроможність здійснювати інноваційну діяльність у різних секторах науки та інноваційній сфері, що функціонують на відповідній території. Завдяки інноваційному потенціалу регіону відбувається соціальне, економічне та науково-технічне зростання а також виробництво конкурентоспроможної продукції. Важливою характеристикою інноваційного потенціалу є сприйнятливість територій до інновацій і рівень їх інноваційної активності. Найбільша кількість інноваційно-активних підприємств сконцентрована в Харківській області (9,6% загальної кількості по Україні), м. Києві (7,4%), Запорізькому (6,5%), Миколаївському (6,5%) та Львівському (5,7%) регіонах. Відповідно до Звіту про конкурентоспроможність регіонів України 2012 року за індексом конкурентоспроможності регіонів, що розраховується за методикою, в основі якої також лежить GCI, лідирують місто Київ (4,37), Харківська (4,19), Дніпропетровська (4,16), Донецька (4,14), Київська (4,12), Одеська (4,10) та Запорізька (4,07) області (в середньому за регіонами України індекс склав 4,00) [11].

Аналіз впровадження в 2008-2013 рр. прогресивних технологій показав, що три регіони – Харківський, Запорізький та м. Київ лідирували зі значним відривом від інших регіонів. У 2013 р. лише м. Київ та Харківський регіон разом впровадили 55,4% всього обсягу прогресивних технологічних процесів по Україні. Це один із показників виробничо-технологічного потенціалу, який характеризується надвисокою територіальною диференціацією. У 2013 р. максимальне значення впроваджених прогресивних технологічних процесів у 235,7 раза перевищило його мінімальне значення. Першу позицію за часткою інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції в 2013 р. займав Полтавський регіон – 14,4%. Крім зазначеного ще 7 регіонів мали рівень показника, вищий середнього по країні (4,09%): Закарпатський (13,4%), Івано-Франківський (7,5%), Сумський (10,6%), Тернопільський (7,4%), Харківський (4,8%), Херсонський (5,6%) та м. Київ (4,4%) [16].

У реалізації інноваційної стратегії розвитку регіонів України надважливу роль також відіграє їх науковий потенціал. Дослідження свідчать, що поряд із поглибленням диференціації соціально-економічного розвитку регіонів відбувається й посилення нерівномірності розміщення та розвитку наукового потенціалу. А саме, він розглядається як основа забезпечення конкурентоспроможності регіонів і потужна складова регіональних інноваційних систем. Інтелект і знання є одним з головних резервів країни, причому єдиним відновлюваним ресурсом. Для його застосування у країні є головне – це освічені кадри та наука, але,

на жаль, вони практично не використовуються, тому що немає внутрішнього попиту на інтелект і нове знання, немає інфраструктури, яка цей попит забезпечить. Основою сучасних технологій є фундаментальна наука, яка створює інтелектуальні ресурси суспільства, основу сучасної технології.

На жаль, серед різного роду чинників кризової ситуації в економіці так само, як і у сфері інновацій, слід особливо відзначити: відсутність єдиної продуманої системи державної підтримки розвитку інноваційних процесів на регіональному рівні; недосконалість і нерозвиненість законодавчої бази; мізерність і економічну неефективність фінансування освіти, науки та інноваційного бізнесу; недостатність бюджетного та відсутність венчурного фінансування; недієспроможність або повну відсутність інноваційної інфраструктури, недостатню сформованість механізмів активізації інвестиційних процесів у сфері новітніх технологій.

Досвід світової практики щодо реалізації інноваційної політики щодо забезпечення інноваційного розвитку регіонів показує, що вона має здійснюватися за такими основними етапами [16]:

1. Формування і законодавче забезпечення державної політики підтримки інноваційного розвитку регіонів;

2. Формування ефективно діючої регіональної інноваційної інфраструктури;

3. Розроблення програм інноваційного розвитку конкретних регіонів з урахуванням пріоритетних напрямів інноваційної діяльності регіонального рівня;

4. Реалізація програм інноваційного розвитку регіонів з поточним корегуванням.

Формування напрямів регіональної інноваційної політики, яка була б здатна забезпечити реалізацію зазначених вище завдань, має базуватися на таких основних підходах [13]:

1. Системний підхід до формування регіональної інноваційної політики.

2. Створення регіональної інноваційної інфраструктури, що враховує специфіку територій, з наступною інтеграцією в єдину систему.

3. Узгодженість середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності регіонального та загальнодержавного рівнів (згідно із Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»).

4. Концентрація ресурсів на пріоритетних напрямках з чітким визначенням джерел фінансування.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, вирішити існуючі проблеми допоможе науково обґрунтована комплексна програма розвитку регіону, яка повинна передбачати взаємозв'язок технічного та технологічного переозброєння підприємств у взаємозалежності з розв'язанням проблем економіки країни загалом. Саме такий підхід

дозволяє через всебічний і комплексний аналіз економічної ситуації в регіоні розглянути проблему інновацій з різних точок зору: економічної, соціальної, технологічної, екологічної, демографічної, культурної, освітньої та інших. Це надасть змогу збалансувати ресурсний і виробничий потенціал регіонів країни. Розробка комплексної програми розвитку території дасть можливість здійснювати акумуляцію інноваційних ресурсів з внутрішніх та зовнішніх джерел.

Запровадження комплексного підходу до розробки інноваційно-інвестиційних програм дозволить забезпечити збалансований економічний, екологічний і соціально-культурний розвиток регіону, знайти шляхи вирішення найбільш гострих і значущих проблем [21, с. 75]. Дуже важливим є, щоб перспективні напрями активізації інноваційної діяльності регіонів були узгоджені зі стратегічними цілями та пріоритетами їх соціально-економічного розвитку, а розробка спеціальних механізмів впливу держави на розвиток регіонів повинна враховувати місцеві територіальні особливості, територіальні перспективи розвитку й наукового потенціалу кожного з них.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антонюк Л. Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації : монографія / Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. – К. : КНЕУ, 2003. – 394 с.

2. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації / Л. Л. Антонюк. – К. : КНЕУ, 2004. – 276 с.

3. Asheim B. Location, agglomeration and innovation: Towards regional innovation system in Norway? / B. Asheim, A. Isaksen ; STEP GROUP Report № 13-96. – Oslo, 1996. – 64 p.

4. Asheim B. Regional innovation policy for small/medium enterprises, Cheltenham, UK and Lyme / B. Asheim, A. Isaksen, C. Nauwelaers. – US : Edward Elgar, 2003.

5. Бобрышев А. Н. К вопросу о детерминантах и поиске новых форм регионального развития [Электронный ресурс] / А. Н. Бобрышев, М. Ю. Казаков. – Режим доступа : <http://www.beintrend.ru /2011-09-14-06-32-30>.

6. Braczyk H. J. Regional Innovation Systems / H. J. Braczyk, M. Heidenreich, P. Cooke. – London : UCL Press, 1998.

7. Варналій З. С. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку [Електронний ресурс] / З. С. Варналій // Нац. ін.-т стратегічних досліджень : офіц. Інтернет-представництво. – Режим доступу : www.niss.gov.ua.

8. Верхоглядова Н. І. Управління інноваційним розвитком промислових підприємств / Н. І. Верхоглядова // Економічний простір. – 2010. – № 42. – С. 153–159.

9. Gertler M. The geography of innovation: Regional Innovation Systems / M. Gertler, B. Asheim // The Oxford Handbook of innovation. – 2005.

10. Державне регулювання інноваційної модернізації промислового комплексу України : наук. розробка / авт. кол. : В. Г. Бодров, М. В. Гаман, В. О. Гусев. – К. : НАДУ, 2010. – 72 с.
11. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.feg.org.ua/docs/UNCR2012-Finalpresentation.pdf>.
12. Йохна М. Економіка і організація інноваційної діяльності : навч. посібник / М. Йохна, В. Стадник. – К. : Академія, 2005. – 400 с.
13. Карлова О. А. Обґрунтування концепції регулювання розвитку соціально-економічної системи міста. Використання інструментів стратегічного і бюджетного планування програмних заходів регіону та міста з цільовими стратегічними орієнтирами: теорія, методологія, практика : монографія / за заг. ред. В. В. Дорофійенко. – Донецьк : ВІК, 2012. – С. 219–250.
14. Howells J. Regional Systems of innovation? / J. Howells // *Innovation policy in a global economy* / Eds.: D. Archibudzi, J. Howells, J. Michie. – Cambridge University Press, Cambridge, 1999. – P. 67–93.
15. Ольшанська О. В. Регіон як просторова соціально-економічна система / О. В. Ольшанська // *Актуальні проблеми економіки*. – 2011. – № 3. – С. 184–191.
16. Регіональні перспективи розвитку технопарків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.raexpert.ru/researches/technopark/part4/>.
17. Стратегічний моніторинг розвитку регіонів (спеціальний випуск). – Київ, 2014. – № 1. – 16 с.
18. Стратегія інноваційного розвитку в Україні на 2010-2020 в умовах глобалізаційних викликів // авт. кол. : Г. О. Андрощук, І. Б. Жилияєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. – К. : Парламентське вид-во, 2009. – С. 151–202.
19. Федулова Л. І. Інститути інноваційного розвитку регіонів [Електронний ресурс] / Л. І. Федулова // *Економічні інновації*. – 2013. – Вип. 43. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/-Fedulova.pdf?sequence=1>.
20. Федулова Л. І. Організаційні механізми формування результативної регіональної інноваційної системи / Л. І. Федулова // *Стратегічні пріоритети*. – 2009. – № 4 (13). – С. 157–165.
21. Федоренко В. Г. Інвестиційні процеси в промисловості України : монографія / В. Г. Федоренко. – К. : Науковий світ, 2001. – С. 75.
22. Freeman C. (2002), *Continental, National and Sub-National Innovation Systems-Complementarity and Economic Growth* / C. Freeman // *Research Policy*. – 2002. – Vol. 31. – P. 191–211.
23. Чужиков В. І. Регіональні інтеграційні стратегії постсоціалістичних країн Європи / В. І. Чужиков. – К. : КНЕУ, 2003. – 296 с.

РОЗДІЛ 6. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ У СОЦІАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ

THE WAY TO EUROPEAN STANDARDS IN THE SOCIAL POLICY OF UKRAINE

УДК 364.042

Астахова Т.Г.

к.філос.н., доцент кафедри
гуманітарних наук

Комунальний вищий навчальний заклад
«Інститут підприємництва «Стратегія»
Дніпропетровської обласної ради»

Найдюнова С.Г.

викладач кафедри гуманітарних наук
Комунальний вищий навчальний заклад
«Інститут підприємництва «Стратегія»
Дніпропетровської обласної ради»

У статті розглянуто актуальні напрями соціальної політики України, що мають відповідати сучасним вимогам європейської країни. Акцентовано увагу на історії, реаліях і перспективах соціального захисту населення України, а також виокремлено основні характеристики нової соціальної політики для нашої країни.

Ключові слова: соціальна політика, соціальний захист, сталий розвиток, свобода вибору, відповідальність, державний патерналізм, соціальне забезпечення.

В статье рассмотрены направления социальной политики Украины, которые должны соответствовать современным требованиям европейской страны. Сделан акцент на истории, реалиях и перспективах социальной защиты населения Укра-

ины, а также выделены основные характеристики новой социальной политики для нашей страны.

Ключевые слова: социальная политика, социальная защита, стабильное развитие, свобода выбора, ответственность, социальное обеспечение.

The article deals with currently essential directions of the social policy of Ukraine which have to meet the nowadays requirements to a European country. The article pays special attention to history, fundamentals and prospects of the social security system of Ukraine and distinguishes the main characteristics of the new social policy for our country.

Key words: social policy, social security, sustainability, freedom of choice, responsibility, state paternalism, social protection.

Постановка проблеми. Питання соціальних послуг залишається однією з найскладніших проблем соціальної політики України. На сьогодні військовий конфлікт у східній Україні призвів не лише до погіршення економіки країни, а й суттєво ускладнив реалізацію соціальної політики та сформував поле невизначеності. Якщо звернутися до розуміння соціальної політики Р. Баркером, то стає зрозумілим, що це діяльність та принципи суспільства, які формують спосіб, за допомогою якого воно втручається та регулює відносини між індивідами, групами, громадами, соціальними закладами. Ці принципи та дії є результатом звичаїв і цінностей суспільства й значною мірою визначають розподіл ресурсів та рівень добробуту його людей [1, с. 74]. У зв'язку з цим соціальна політика України потребує нових векторів розвитку, зокрема зміни вузьковласницького світогляду українців – відмова від принципу «мають дати» до принципу «що можуть запропонувати, щоб подолати життєву кризу». У такий спосіб людина стає не лише об'єктом соціальної політики, а й суб'єктом діяльності, який може реалізувати свої можливості, має свободу вибору та несе відповідальність за власний вибір.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження соціальної політики становить науковий інтерес як для вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Теоретико-методологічні основи дослідження соціальної політики відображено у працях М. Вінера, Е. Джеймс, Е. Ендрюс, А. Ігле-

сіаса, М. Ісаєва, В. Роїка, Е. Фулту. Особливостям здійснення соціальної політики приділено увагу О. Агарковим, О. Головіним, В. Гошовською, О. Зарудним, Е. Лібановою, О. Макаровою, В. Скуратівським тощо.

Постановка завдання. Виокремлення актуальних напрямів соціальної політики України в частині розроблення та реалізації дієвої політики соціального захисту та підтримки населення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

А. Третяк, радник проекту Twinning та експерт з питань соціальної політики, у своєму інтерв'ю зазначив, що ключова відмінність української системи від європейської полягає в успадкуванні радянської моделі. Радянський Союз був першим, хто почав впроваджувати інноваційні соціальні програми – ще на початку 1920-х рр. Деякі з них навіть вплинули на розвиток соціальних систем у Європі.

Але радянська та західноєвропейська системи керувалися різними парадигмами розвитку. Поняттям «соціальний захист» у радянській період історії позначали сукупність державних заходів, пов'язаних із забезпеченням громадян у старості та у разі непрацездатності, з піклуванням про дітей, з медичним обслуговуванням та лікуванням. Фінансувалось соціальне забезпечення із суспільних фондів споживання, через які забезпечувалась безоплатна освіта, допомоги, пенсії, стипендії студентам, оплата щорічних відпусток, оплата путівок у санаторії та будинки відпочинку,

безоплатна медична допомога, утримання дітей у дошкільних закладах та ряд інших виплат та пільг [2, с. 136].

Радянська система розробляла соціальну політику навколо ідеї повного працевлаштування, яка передбачала інтеграцію всього працездатного населення до виробничого процесу. Тих, хто не бажав працювати, могли навіть змушувати до праці. А «невиправдана бездіяльність» негативно сприймалася і переслідувалася. Тому більшість радянських людей були працевлаштовані та, як наслідок, убезпеченні від злиднів. Система соціального захисту орієнтувалася на людей, які не здатні інтегруватися до звичайної трудової діяльності (дітей, людей похилого віку, інвалідів), а також на соціальні групи, які заслужили привілеї (через видатні професійні досягнення) та/або постраждали від певних обставин (через війну чи катастрофи). Соціальна допомога бідним не була передбачена зовсім, а сприймалася як персональна відповідальність або ж навіть провина бідних людей. Таким чином, поняття «соціальний захист», або сформоване у радянський період «соціальне забезпечення», мало чіткі ознаки цього періоду. Соціальне забезпечення віддзеркалило ідеологію державного патерналізму та всеосяжного піклування. Організаційно функцію державного піклування здійснювали органи соціального забезпечення, діяльність яких відповідає централізовано-плановій економіці та адміністративно-командній системі управління [2, с. 138].

Починаючи з 1991 року, Україна як незалежна держава починає формувати власну законодавчу базу соціального захисту. У цей період держава, прагнучи захистити населення від бідності, ухвалює ряд законів, які жодним чином не враховують економічні реалії та виглядають навіть більш щедрими у порівнянні з тими, що існували раніше. Проте, забезпечення їх виконання в умовах економічної кризи стає все більш проблематичним. Це стосується, зокрема, Законів України «Про пенсійне забезпечення», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (1993), «Про статус та соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» (1991), законодавчого встановлення пільг за професійною ознакою працівникам окремих сфер: суддям, прокурорам, військовослужбовцям, народним депутатам тощо (1992-1994). Найбільш значними подіями у процесі формування нової системи соціального захисту (у відповідності до ринкових економічних умов) були: прийняття програми житлових субсидій (1996), допомоги мало-забезпеченим сім'ям (2000), а також формування системи державного соціального страхування. Так реалізувався новий підхід до державного соціального захисту, який базувався на двох основних складових: державному соціальному страхуванні

та державній соціальній допомозі. Зникли фонди суспільного споживання, які складали фінансову основу соціального забезпечення, натомість виникли нові суб'єкти фонди соціального страхування (від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань; через тимчасову непрацездатність; на випадок безробіття та пенсійний). Фінансове забезпечення набуло рис обов'язкових страхових внесків, збільшилась роль роботодавців та працівників у матеріальному забезпеченні застрахованих, бюджети державних фондів соціального страхування були відокремлені від державного бюджету. У системі соціальної допомоги впроваджено адресні види допомоги (надання та розміри яких залежать від рівня доходу сім'ї). Відійшли у минуле органи соціального забезпечення, замінені органами соціального захисту, які стали виконувати інші функції. Загальна схема системи соціального захисту в Україні почала складатися з двох основних частин (у залежності від джерел формування коштів на їх забезпечення): 1) загальнообов'язкове державне соціальне страхування, яке формується через здійснення внесків роботодавців та громадян, які працюють, у відповідні фонди соціального страхування; 2) система соціальної підтримки (допомоги, пільги, субсидії, соціальні послуги), яка в основному формується шляхом оподаткування та фінансується з державного бюджету. Недержавний сектор у системі соціального захисту України представлений мало [2, с. 138-139].

Що ж до європейських підходів, то в умовах фінансової і соціально-економічної кризи, яка болісно зачепила ЄС 2008 року, можна було б припуститися думки, що увага до соціальної політики суттєво зменшиться. Проте ЄС не пішов цим шляхом. У березні 2010 р. Комісія розробила і ухвалила на найближчі десять років нову стратегію економічного розвитку «Європа 2020: стратегія розумного, усталеного і всеосяжного зростання» [6]. Хоча аналіз реалізації політики соціального захисту засвідчує, що в ЄС існують суттєві відмінності між державами-членами за рівнем витрат на соціальний захист [4, 601-602], одним із завдань Стратегії є забезпечення всеосяжного зростання, під яким Комісія розуміє економіку високого ступеня зайнятості населення, що прагне до економічного, соціального і територіального об'єднання. У Стратегії два напрями із семи присвячені соціальній політиці Союзу. Слід зазначити, що соціальні напрями діяльності не просто формулюються, але й деталізуються і містять конкретні завдання, яких Союз спільно з державами-членами має досягти. Перший напрям: «План з розвитку нових здібностей і збільшення кількості робочих місць». Метою цього напрямку є створення необхідних умов для удосконалення ринку праці заради забезпечення зростання зайнятості і гарантування стабільності в сус-

пільстві. Єврокомісія усвідомлює, що світ і Європа входять у фазу соціально-економічної нестабільності, а тому акцент робиться на необхідності й здатності працюючих, передусім молоді, адаптуватися до ситуації, коли умови на ринку праці будуть постійно змінюватися. Відповідальність за реалізацію цього напряму несуть як Комісія, так і держави-члени. Комісія бере на себе обов'язок створити ринок праці, побудований на гнучкій і динамічній економіці; розробити і адаптувати законодавство, включаючи інструменти трудового законодавства, а також регулювання нових ризиків завдання шкоди здоров'ю і отримання травм на роботі; підтримувати внутрішньо-європейську мобільність працівників використовуючи для цього інвестиції з Європейського соціального фонду; підтримувати посилення кооперації між інститутами ринку праці; посилити ступінь соціального партнерства; дати потужний імпульс для кооперації у сфері освіти і навчання. Від національного рівня влади очікують впровадити національні заходи по досягненню гнучкості і безпеки на ринку праці; переглянути і регулярно відстежувати ефективність податкових і пільгових систем; підтримати і відстежувати ефективність впровадження заходів соціального партнерства; підтримати нові форми балансу праці і повсякденного життя, проводити активну політику з проблеми старіння нації, а також сприяти забезпеченню рівності статі; дати потужний імпульс до розробки і впровадження Європейського рамкового рішення з проблем кваліфікації за допомогою запровадження національних стандартів кваліфікації працівників; налагодити партнерство між сферами освіти/навчання і зайнятості зокрема шляхом залучення соціальних партнерів до планування освітніх заходів. Другий напрям: «Європейська політика проти бідності», спрямований на забезпечення соціального і територіального співробітництва проти бідності і соціального відторгнення, що передбачає визнання основних прав людей, що перебувають у скрутному становищі, заради їх залучення до суспільного життя. Заради досягнення цієї мети Комісія буде працювати над такими проблемами: створення основи для кооперації, обміну досвідом і результатами у сфері боротьби з бідністю, а також здійснення конкретних дій на підтримку людей, що опинилися у скрутному становищі; розробка і впровадження програми підтримки соціальних інновацій для найменш захищених верств населення; здійснити заходи для оцінки адекватності і стійкості заходів соціального захисту і пенсійних систем в умовах суспільних змін, виявити шляхи покращення доступу до систем охорони здоров'я. У свою чергу держави-члени мають спрямувати свої зусилля на реалізацію певних завдань: підтримка ідеї розподіленої, колективної і індивідуальної відповідальності у сфері боротьби з бідністю і соціаль-

ним відторгненням; повністю розгорнути програму соціального захисту і пенсійних систем для гарантування отримання співвимірного доходу і охорони здоров'я; визначення і впровадження соціальних заходів стосовно окремих груп людей [3, с. 31-32].

У такий спосіб країни Європи орієнтували свої системи соціального захисту на підтримку людей у тимчасово скрутному фінансовому становищі (безробіття, інвалідність тощо). Ідеєю соціальної політики стала швидка інтеграція таких людей до нормального життя, адже дешевше допомогти таким людям відразу ж після того, як стався життєвий негаразд, ніж потім постійно їм допомагати упродовж їхнього життя. Отже, європейська система соціального захисту розглядає соціальну послугу не як нагороду, а як потребу.

На відміну від вище наведеного напряму ЄС українська соціальна політика переважно спрямована на те, що люди можуть отримувати державну підтримку лише тоді, коли на неї заслуговують. Наприклад, ветерани війни, учасники АТО або постраждали в наслідок Чорнобильської катастрофи.

Окрім того, у ЄС чітко розроблені підходи до верифікації потреби людини в державній підтримці. Наприклад, у Європі, де більшість доходів реєструється у фіскальній системі, застосовуються механізми перевірки на бідність, які оцінюють загальний дохід домогосподарств. Натомість в Україні із значною часткою неофіційної економічної діяльності, де справжні доходи не декларуються, соціальні пільги можуть супроводжуватись певними зобов'язаннями. Це означає, що люди повинні щось зробити, аби отримати державну підтримку від держави, тобто пільги по безробіттю можуть передбачати громадські роботи: можливі бенефіціари можуть узяти участь у посадці квітів у громадських місцях тощо. Остання тенденція – надавати фінансову допомогу за певні зобов'язання щодо зміни поведінки: людина, яка отримує адресну соціальну допомогу, зобов'язана пройти перекваліфікацію та влаштуватись на роботу, або людей з обмеженими можливостями можна заохотити інтегруватися до робочого процесу.

Також досить важливою проблемою для соціальної політики України є, як зазначає О. В. Макарова, взаємовідносини влада-народ, які мають подвійний характер: частина населення сприймає зразки «західної демократії», але досить вагомою залишається частка орієнтованих на культурні цінності східних народів: харизматичних лідерів, патерналізм, етатизм. Результати соціологічних досліджень, проведених різними інституціями, це підтверджують. Зокрема, за результатами опитування Центру Разумкова у 2008 р., на запитання «Що є важливим для успішного розвитку України?» найменша кількість респондентів (40%) обрали відповідь «зведення до міні-

муму втручання держави в економічні процеси», а найбільша (96%) – «гарантування державою соціального захисту громадян»; 62% пов'язували успішний розвиток країни з «появою сильного лідера, який має широкі владні повноваження». Дані обстеження, яке провів у 2013 р. Український інститут соціальних досліджень ім. О. Яременка, свідчать про певну зміну цінностей в українському суспільстві: «при достатньо високому попиті на патерналізм, спостерігається зростання кількості тих, хто вважає, що держава має створити умови для того, щоб громадяни самі собі забезпечили гідний рівень життя». Цю думку сьогодні підтримує 68,8% респондентів, а серед молоді навіть 73,6-76,4%. Водночас 28% опитаних вважає, що держава має забезпечити громадянам прийнятний рівень життя, нехай навіть не дуже високий, але всім. Кількість прихильників цієї точки зору зростає у віковій категорії «60 років і старше» до 45,4% [2, с. 30].

Наведені дані доводять той факт, що в Україні законодавство не спрацьовує на повну з причини надмірного патерналізму та небажання чиновників залучати до роботи всі зацікавлені сторони, на відміну від Франції. Коли у Франції відбувся перегляд закону про інвалідність у 2005 році, цей процес тривав два роки. До складу робочої групи входили всі зацікавлені сторони: бенефіціари, громадські організації, спеціалісти, науковці. Усі вони обговорювали закон упродовж двох років, але врешті-решт усе суспільство було згідне з його фінальною версією. Тому Закони України, не лише у сфері соціальної політики, мають ґрунтуватись на консенсусі в суспільстві, а не на простому переписуванні європейського законодавства, тому й європейські норми не працюватимуть в Україні відмінності у цінностях.

Висновки з проведеного дослідження. Для того, щоб Україна посіла гідне місце на світовій арені, а якість життя її громадян відповідала європейським стандартам, нагальною є зміна неефективної та нерентабельної соціальної політики на нову, акцентовану на потребах кожної людини. Зміна патерналістського світогляду українців досить складний та тривалий процес, адже потрібно відмовитися від всеосяжного піклування держави та навчитися покладатися на себе, підтримку держави сприймати не як обов'язкову, а яку, що допомагає подолати труднощі на певному

етапі життя. Та попри все перші кроки вже здійснюються. Одним із пріоритетних підходів у соціальній політиці став той, що належно визначає людей, які справді потребують соціальної допомоги, адже це є однією з основних проблем.

Проте, сучасна система визначення потреб залишається неефективною через конфлікт інтересів: ті ж самі установи визначають потреби людей та отримують державні кошти для надання соціальних послуг. Вони зацікавлені виявити більше бенефіціарів. У зв'язку з цим потрібно є вже започаткована поступова децентралізація бюджету на соціальні потреби, починаючи з обласного рівня, адже, якщо відразу передати повноваження соціальних послуг на рівень селищ, соціальна політика може розпастися. Що важливо, на сільському рівні недостатньо компетентних людей, які здатні визначати пріоритети соціальної політики. Також актуальним є проведення децентралізації фінансування, котре передбачає державне фінансування послуг, а не установ, які їх надають. Звичайно цим не вичерпуються варіанти напрямів становлення соціальної політики України відповідно до європейських цінностей та стандартів. Отже, удосконалення соціальної політики в Україні є гарантом підвищення життєвого рівня населення та конкурентоспроможності економіки і соціальних здобутків держави загалом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Баркер Р. Словарь социальной работы / С. Баркер; пер. с англ. – М.: Наука, 2004. – 345 с.
2. Макарова О. В. Соціальна політика в Україні : [монографія] / О. В. Макарова; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. К., 2015. 244 с.
3. Окладна М. Г. Соціальна політика Європейського Союзу: становлення і розвиток / М. Г. Окладна, І. В. Яковюк. – Х. : ТОВ «Оберіг», 2016. – 40 с. – (Серія «Наукові доповіді», вип. 19).
4. Яковюк І. В. Правові основи європейської інтеграції: загальнотеоретичний аналіз : [монографія] / І. В. Яковюк. – Х. : Право, 2013. – 760 с.
5. Europe 2020: A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>.

АНАЛІЗ КОНСОЛІДАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

ANALYSIS OF CONSOLIDATION PROCESSES IN BANK SECTOR OF UKRAINE

УДК 336.71:334.758

Шульга К.Д.

аспірант кафедри менеджменту
банківської діяльності
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана

У статті досліджено сучасний стан банківського сектору. Проаналізовані основні показники банківської діяльності. Визначенні найбільші угоди злиття та поглинання у банківському секторі. Виокремлено основні проблеми банківського сектору України.

Ключові слова: злиття, поглинання, банк, аналіз, консолідація

В статье исследовано современное состояние банковского сектора. Проанализированы основные показатели банковской деятельности. Определены крупнейшие

сделки слияний и поглощений в банковском секторе. Выделены основные проблемы банковского сектора Украины.

Ключевые слова: слияния, поглощения, банки, анализ, консолидация.

In the article the current state of the banking sector is investigated. The basic indicators of banking system are analyzed. The biggest mergers and acquisitions in the banking sector of Ukraine were determined.

Key words: mergers, acquisitions, banks, analysis, consolidation.

Постановка проблеми. Аналіз стану ринку злиттів та поглинань банків України є необхідним так як консолідаційні процеси забезпечують подальший розвиток даного сектору економіки. У міжнародній практиці злиття та поглинання є методом забезпечення конкурентних переваг на ринку. Сьогодні в умовах економічної кризи існує необхідність пошуку додаткових джерел фінансування банків для розвитку банківського сектору та забезпечення його надійності та стабільності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та практичні аспекти злиттів та поглинань банків досліджувалися багатьма іноземними вченими, такими, як: А. Дамодоран, Т. Коллер, Т. Коупленд, Дж. Мурін. Серед вітчизняних вчених можна виділити М. Алексеєнко, З. Васильченко, О. Васюренко, Ю. Іванова, Б. Кузнецова, Л. Кузнецова та багато інших. Оцінка ефективності угод злиття та поглинання банків є досить новим предметом дослідження та вимагає науково обґрунтованих засад, що враховують сучасний стан ринку.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є проведення аналізу щодо визначення стану банківського сектору України, виділення основних проблем даного сектору та перспектив його подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Переваги злиттів та поглинань різноманітні. Злиття і поглинання можуть генерувати економічну ефективність за рахунок економії від масштабу, можуть підвищити доходи за рахунок приросту частки ринку і навіть можуть генерувати податкові вигоди. Основні вигоди від злиттів і поглинань можуть бути такі, як: збільшення вартості виробництва, підвищення ефективності витрат і збільшення частки на ринку.

Переваги від злиттів і поглинань є основними причинами, через які компанії укладають дані угоди. Основні переваги злиттів і поглинань є наступні:

- Збільшення вартості компанії – очікується, що вартість пакета акцій фірми після злиття або поглинання буде більше, ніж сума акцій акціонерів материнських компаній. Злиття і поглинання в цілому є ефективними за рахунок реалізації ефекту масштабу.

- Податкові вигоди та підвищення доходів за рахунок збільшення частки на ринку. Компанії укладають угоди злиття і поглинання рахуючи, що спільна компанія буде здатна генерувати більший дохід, ніж окремі фірми. Коли одна компанія викупує іншу, то очікується, що новостворена компанія буде мати більше значення для акціонерів, ніж акції двох окремих компаній.

- Злиття та поглинання є необхідними для компаній, що проходять через «тяжкі часи». Якщо компанія, яка займає сильнішу позицію на ринку, викупує слабку, це може призвести до посилення конкурентоспроможності та економічної ефективності компаній.

- Збільшення ефективності витрат за рахунок економії від масштабу. По мірі того, як дві компанії формують нову і велику компанію, виробництво набирає обертів та, як наслідок, збільшує вихід готової продукції. Разом з тим собівартість одиниці продукції зменшується.

Отже, угоди злиттів та поглинань укладаються загалом у наступних випадках:

- Вихід на нові ринки
- Введення нових продуктів на основі досліджень і розробок
- Отримання адміністративних пільг

- Збільшення частки на ринку
- Зменшення витрат на експлуатацію та / або виробництва
- Підвищення конкурентоспроможності
- Підвищення фінансового левереджу
- Підвищення рентабельності

Основною метою реорганізації банківських установ є підвищення фінансової стійкості банків, збільшення капіталізації банківської системи, стабільність платіжної системи, розширення спектру банківських послуг та покращення їх якості.

Мотивація банків до укладання консолідаційних угод зумовлена в першу чергу вибором стратегії подальшого розвитку. Така стратегія включає отримання синергетичного ефекту, підвищення стабільності на ринку та конкурентоспроможності банківської установи, ефективне управління доходами та витратами.

Банківський сектор України активно розвивався до 2014 р., збільшуючи приріст активів у середньому на 12 % на рік (рисунок 1).

За аналізований період активи банків зросли на 337 млн грн, тобто на 26.6%, становивши 1263359 млн грн у 2016 році. За підсумками результатів роботи банків у 2016 році фінансовий результат був від'ємний і становив -18,8 млрд грн. Порівняно з попередніми роками збитки банків зменшилися, так як у 2015 році вони становили майже 67 млрд грн. Негативний фінансовий результат роботи банків є наслідком суттєвого збільшення відрахувань до резервів на можливі втрати від операцій. Загальні відрахування на

резерви збільшилися з 48409 млн грн у 2009 році до 330328 млн грн у 2016 році або майже у 7 разів.

Рентабельність активів та власного капіталу мають зростаючу тенденцію за останні 2 роки (таблиця 1). Негативні значення показників рентабельності зумовлені насамперед негативним фінансовим результатом банків.

Слід зауважити, що не всі банки отримали збитки в аналізованому періоді. У першу чергу постраждали банки, що проводили незбалансовану політику, кредитували великі проекти та ті, що понесли збитки в результаті ситуації на сході України та у Криму.

В Україні ринок злиття та поглинання розвивався з початку 1990-х років і до сьогодні. У період з 1990 року до 1995 року ринок ЗіП мав екстенсивний характер розвитку. З 1996 року почався період стабілізації та покращення роботи банківської системи України. Перші злиття та поглинання мали місце на початку 2000-х років і тривали до 2008 року, коли відбулася світова економічна криза. З 2008 року і до 2011 року на ринку злиттів та поглинань кількість угод значно зменшилась, консолідаційні процеси відбувалися з метою подолання негативних наслідків кризи. Сьогодні ринок ЗіП також перебуває у нестабільному стані, що пояснюється політичною та економічною ситуацією в країні.

У таблиці 2 наведені найбільші угоди злиттів та поглинань за участю українських банків за період з 2006 року і по сьогодні.

Як видно з таблиці, 2006-2007 роки характеризувалися великою кількістю угод злиття та поглинання. Основними чинниками, що вплинули на розвиток даних угод, були стрімкий розвиток ринку та високі відсоткові ставки. Однією з найбільших угод за цей період було приєднання Укрсоцбанку до UniCredit Group у 2007 році, вартість угоди становила 2,2 млрд долларів США.

2008-2009 роки характеризуються спадом на ринку банківських злиттів та поглинань у зв'язку зі світовою економічною кризою. Ряд іноземних банків прийняло рішення піти з ринку України через політичну та економічну нестабільність, високий рівень «тіньової економіки», великою частки у банківських порт-

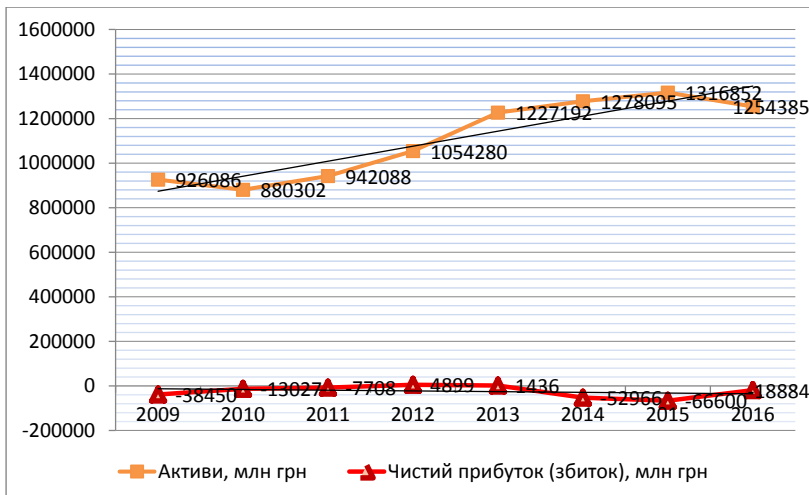

Рис. 1 Основні показники діяльності банків України

Джерело www.bank.gov.ua [3]

Таблиця 1

Основні показники рентабельності банків

Назва показника	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Рентабельність активів, %	1.03	-4.38	-1.45	-0.76	0.45	0.12	-4.07	-1.63
Рентабельність капіталу, %	8.51	-32.52	-10.19	-5.27	3.03	0.81	-30.46	-15.05

Джерело www.bank.gov.ua [3]

Найбільші угоди злиттів та поглинань за участю українських банків [1]

№	Банк-об'єкт	Покупець	Сума угоди, млн.дол.	Рік
1	Райффайзен банк Україна	OTP Banka Slovenko	833	2006
2	Укрсоцбанк	Banca Intenca	1041	2006
3	Престиж	Erste Bank	34	2006
4	НРБ-Україна	Сбербанк	100	2006
5	Мрія	VTB (Vneshtorg-Bank)	58	2006
6	Універсальний	EFG Eurobank	49	2006
7	Агробанк	PPF Group	40	2006
8	Укрсоцбанк	UniCredit Group	2200	2007
9	ТАС-Комерцбанк ТАС-Інвестбанк	Swedbank	735	2007
10	Форум	Commerzbank	600	2007
11	Морський транспортний банк	Marfin Popular Bank	137	2007
12	Дельта	Icon Private Equity	350	2008
13	Промінвестбанк	Внешэкономбанк	1080	2009
14	УкрСиббанк	BNP Paribas	87,9	2009
15	Мегабанк	EBRD, KfW	41,16	2009
16	Кредитпромбанк	Fintest Holding	54	2010
17	Банк Форум	Commerzbank	550	2010
18	VAB банк	TBIF Financial Services (Kardan N.V.	34,8	2010
19	Агробанк (Home Credit Bank Ukraine)	IMB Group (Platinum Bank)	47,17	2010
20	Дельта Банк	Cargil Financial Services	65	2011
21	VAB банк	Авангадр	69	2011
22	ПУМБ	Донгорбанк		2011
23	Банк Креді Агріколь	КІБ Креді Агріколь		2012
24	Банк Форум	Смарт-Холдинг	92	2012
25	Фідобанк	Фідокомбанк		2013
26	Swedbank	Дельта Банк	175	2013
27	Астра Банк	Дельта Банк	120	2013
28	Platinum bank	Vertex	160	2013
29	Брокбізнесбанк	ВЕТЭК	180	2013
30	UniCredit Bank	Укрсоцбанк		2014
31	Банк Кипра	Альфа Банк Украина		2014
32	ПАО "Укрсоцбанк"	ABN Holdings S.A		2016

фелях сумнівної та безнадійної заборгованості споживчих кредитів.

З 2010 року спостерігається поживлення ринку банківських злиттів та поглинань. У період з 2010 по 2013 рік були укладені угоди між Банком Форум та Commerzbank вартістю 550 млн долларів США, ПУМБ та Донгорбанком, Swedbank та Дельта Банком.

Сьогодні, у зв'язку з економічною та політичною ситуацією в країні, зацікавленість іноземними інвесторами українськими банками є досить низькою.

Злиття та поглинання банків є шляхом збереження позицій банку на фінансовому ринку і забезпеченням його подальшого розвитку так як сьогодні банківський сектор України стикнувся з проблеми зростання конкуренції на ринку та скорочення доходів банків від банківських операцій.

У процесі консолідації необхідно забезпечити концентрацію банківського капіталу наступним чином:

1) Злиття та поглинання банків, що мають високоякісні активи;

2) Створення об'єднань банків;

3) Приєднання малопробиткових банків, що мають вигідне географічне розташування, до фінансово стабільних банків [2].

Об'єднання невеликих банків з якісними активами дає змогу збільшити розмір спільних активів і депозитів банків, що у свою чергу призводить до підвищення ринкової вартості акцій нового створеного банку.

Злиття та поглинання є ефективною стратегією для невеликих банків, так як дає можливість стабілізувати фінансовий стан банків за рахунок:

- збільшення капіталу банку, що призводить до підвищення стійкості, стабільності та конкурентоспроможності банку;
- розширити спектр банківських операцій банку;
- територіально розширити мережу філій банку;

- покращити стан кредитного портфеля банку за рахунок його диверсифікації;
- скоротити апарат управління та адміністративні витрати банку, що дасть змогу забезпечити вигоду та інтереси акціонерів та інвесторів банку;
- створення більшого банку, який буде в змозі надавати кредити реальному сектору економіки країни, тобто дасть можливість збільшити грошові потоки.

Фінансова криза створила проблеми із забезпечення своєчасної та ефективної реорганізації банківських установ, що є основною умовою покращення та відновлення нормального функціонування банківської системи. Актуальними завданнями подальшого розвитку банківського сектору України є концентрація банківського капіталу та забезпечення потрібних джерел та механізмів підвищення рівнів капіталізації банків.

Однією з основних характеристик розвитку банківських систем розвинених країн є підвищення рівня концентрації банківського капіталу за рахунок консолідаційних процесів банків. Даний процес це не набув стійкої тенденції розвитку в Україні, але існують всі необхідні для цього передумови [2].

Висновки з проведеного дослідження. Політична та економічна ситуація в Україні, заострення відносин з Росією зумовили погіршення стану банківської системи країни та зупинку розвитку консолідаційних процесів у банківському секторі. Ряд проектів, зокрема з іноземними інвестиціями, що були на фінальному етапі переговорів, відкладено на невизначений термін, що також погіршує загальну статистику розвитку процесів злиття та поглинання. Для прикладу, інвестиційна компанія Investment Capital Ukraine закрила угоду з придбання банку «Авангард», а «Терра банк» та «Правекс банк» змінили власників.

Науковці зазначають, що дана нестабільна ситуація в Україні може призвести до вимушених продажів компаній, змушуючи інвесторів виходити з певних ринків.

Сьогодні є ряд факторів, що негативно впливають на розвиток консолідаційних процесів у країні та розвитку банківської системи загалом:

- висока конкуренція між вітчизняними та іноземними банківськими установами;
- неможливість використати ефект від масштабу через хитку позицію на ринку, через це банк не досягає запланованою рентабельності та ефективності;
- відображення більших витрат у бухгалтерській звітності банку, переважно на формування резервів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Горбатюк Л.А. Ринок злиттів і поглинань у банківському секторі України: сучасний стан і перспективи розвитку / Л.А. Горбатюк // Бізнесінформ №5, 2014 р.
2. Оксак А.О. Аналіз процесів злиттів та поглинань у банківській сфері економіки України / А.О. Оксак // Науковий вісник Ужгородського національного університету №9, 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/9_2016ua/29.pdf
3. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/>.
4. Шпигоцька Н.О. Аналіз ефективності угод злиття та поглинання в банківському секторі України / Н.О. Шпигоцька // Науковий вісник ЧДІЕУ №2(18), 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journals.uran.ua/nvgeci/article/view/22345/19966>
5. Яременко Н.С. М&А в банківському секторі України: останні тенденції / Н.С. Яременко // Ефективна економіка № 9, 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=705>

ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ХЕДЖУВАННЯ
БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ В УКРАЇНІ

FINANCIAL INSTRUMENTS OF BANK'S RISKS HEDGING IN UKRAINE

У статті розглянуто можливості та проблеми використання похідних фінансових інструментів для управління банківськими ризиками в Україні. Банки можуть здійснювати хеджування валютних, відсоткових, фондових та кредитних ризиків. Для цього можна використати наявні ф'ючерсні контракти, опціони, а також кредитно-дефолтні свопи. Обіг даних інструментів здійснюється на організованому та позабіржовому ринку. Проте їх застосування банками вкрай ускладнене як нормативно-правовими обмеженнями, так і надто низькою ліквідністю на українському строковому ринку.

Ключові слова: банківські ризики, деривативи, похідні фінансові інструменти, хеджування, ф'ючерси, опціони, свопи.

В статье рассмотрены возможности и проблемы использования производных финансовых инструментов для управления банковскими рисками в Украине. Банки могут осуществлять хеджирование валютных, процентных, фондовых и кредитных рисков. Для этого можно использо-

вать имеющиеся фьючерсные контракты, опционы, а также кредитно-дефолтные свопы. оборот данных инструментов осуществляется на организованном и внебиржевом рынке. Однако их применение банками крайне затруднено как нормативно-правовыми ограничениями, так и слишком низкой ликвидностью на украинском срочном рынке.

Ключевые слова: банковские риски, деривативы, производные финансовые инструменты, хеджирование, фьючерсы, опционы, свопы.

This article is about financial instruments of bank's risks hedging in Ukraine. There are a lot of problems in Ukrainian banking system. One of the ways to solve them is hedging with futures contracts, options and swaps. There are a lot of risks which prospectively can be hedged using derivatives. At the same time, there are several obstacles which include strict legal restrictions and low trading volumes.

Key words: bank's risks, derivatives, hedging, futures, options, swaps.

УДК 336.713

Яриєв С.С.

аспірант кафедри фінансових ринків
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку українського банківського сектору характеризується наявністю значних ризиків. Свідченням цього є значне скорочення кількості банків на ринку за останні роки. Питання управління ризиками банків набуває надзвичайної актуальності. Одним із можливих методів зниження ризиків є хеджування з використанням похідних фінансових інструментів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження проблем банківських ризиків висвітлено в працях таких науковців, як Н. Версаль, П. Каннінгема, П. Козак, Д. Ласкеса, В. Міщенко, Л. Примостки та інших. Особливості ринку деривативів широко висвітлюються в роботах багатьох зарубіжних вчених. Серед них можна відзначити С. Вайна, В. Галанова, Р. Колба, Л. Макміллана, Ш. Натенберга, Дж. Халла та інших. Проте, питання використання деривативів для управління ризиками банків в Україні потребує додаткового дослідження.

Постановка завдання. Завданнями роботи є визначення банківських ризиків, управління якими може здійснюватись за допомогою хеджування, дослідження наявності відповідних фінансових інструментів, а також аналіз стану ринку цих інструментів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Одним із шляхів управління ризиками є хеджування. Його можна розглядати у широкому сенсі: як «діяльність, спрямовану на створення захисту від можливих у майбутньому фінансових втрат, пов'язаних зі зміною ринкової ціни фінансових

інструментів чи товарів» [1, с. 64]. Або навіть ще ширше: як «діяльність, спрямовану на створення захисту від можливих втрат у майбутньому» [2]. Проте досить часто під хеджуванням розуміють використання похідних фінансових інструментів з метою захисту від ризику. Такий погляд можна зустріти, приміром, у працях О. Сохацької, яка розглядає хеджування «як страхування цінних і курсових ризиків за допомогою ф'ючерсної торгівлі» [3, с. 236]. У рамках даної статті буде використуватись останній підхід. Щоправда, варто зауважити, що ми не вважаємо хеджування різновидом страхування та поширюємо його на всі похідні фінансові інструменти. Таким чином, хеджування – це спосіб управління ризиком з використанням деривативів. При цьому відзначимо, що хеджування «дозволяє гарантувати певний рівень виплачуваної або отримуваної суми, але не гарантує, що ці суми будуть вигіднішими, ніж суми, отримувані в ситуації, коли хеджування не застосовувалось» [4, с. 49].

У вітчизняному законодавстві існують суперечності щодо визначення того, що таке деривативи (або похідні фінансові інструменти, або похідні цінні папери). У рамках даного дослідження використовуються ознаки, наведені в міжнародних нормативно-правових актах. Так у Додатку А Міжнародних стандартів фінансової звітності вказуються наступні ознаки деривативу [5]:

- зміна вартості у відповідь на зміни визначеної ставки відсотка, ціни фінансового інструмента, товарної ціни, валютного курсу, індексу цін чи ставок, показника кредитного рейтингу чи індексу кре-

дитоспроможності, або іншої змінної величини, за умови, що у випадку нефінансової змінної величини, ця змінна величина не є специфічною для сторони контракту (що іноді називають базовою);

- відсутність початкових чистих інвестицій або початкові чисті інвестиції менші ніж ті, що були б потрібні для інших типів контрактів, які, за очікуванням, мають подібну реакцію на зміни ринкових факторів;

- погашення на майбутню дату.

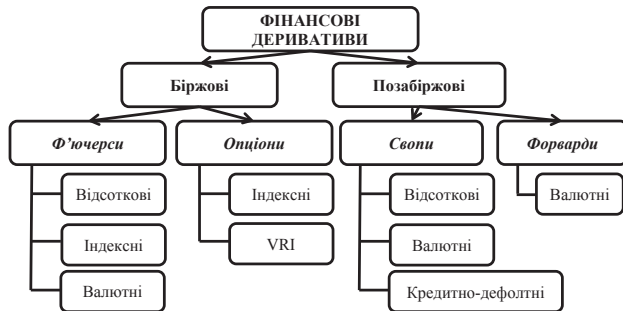

Рис. 1. Фінансові деривативи в Україні

Джерело: побудовано автором

Ризики, з якими мають справу банки, є фінансовими, а відтак для їх хеджування використовуються фінансові деривативи. Українські компанії можуть здійснювати операції як на біржовому, так і позабіржовому ринку деривативів. Біржовий сегмент представлений відсотковими ф'ючерсами на біржі «Перспектива», а також індексними та валютними ф'ючерсами, основна торгівля якими сконцентрована на «Українській біржі». Також існують біржові індексні опіони на Індекс українських акцій (індекс UX), який розраховується на «Українській біржі». Окрім того, на вказаних вище біржах здійснюється торгівля опціонами VRI, випущеними в рамках реструктуризації державного боргу. На позабіржовому ринку українські компанії можуть укласти свопи та форварди. Проте основні обсяги угод укладаються поза вітчизняним ринком – наприклад, основний ринок валютних форвардів знаходиться в Лондоні.

Деривативи можуть використовуватись для хеджування далеко не всіх ризиків. Загалом банки мають справу з наступними їх видами:

- ринковий ризик – пов'язаний зі зміною параметрів (зазвичай ціни) активів;
- кредитний ризик – пов'язаний з невиконанням зобов'язань контрагентом;
- ризик ліквідності – пов'язаний з відсутністю можливості продати актив без втрати його вартості або ж із нестачею коштів;
- операційний ризик – пов'язаний із юридичними особливостями, технічними несправностями, людським фактором тощо.

Похідні фінансові інструменти можуть використовуватись для управління ринковим та кредитним ризиками. При цьому серед ринкових ризиків

для банків найбільш актуальними є валютний, відсотковий та фондовий. Значущість валютного ризику показує частка активів та пасивів банків у іноземній валюті (Рис. 2).

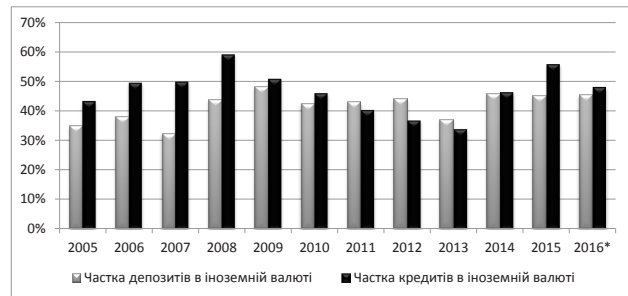

Рис. 2. Частка валютних депозитів та кредитів резидентів в Україні у 2005 – 2016 рр., %

Джерело: побудовано автором на основі даних НБУ [6].

*станом на 30.11.2016

Як показують дані, відображені на Рис. 2, частка депозитів та кредитів банків у іноземній валюті є досить високою. Станом на кінець листопада 2016 року вона становить 45 % та 48 % відповідно. Це є свідченням значної залежності фінансового стану банків від коливань курсу національної валюти. Його зміна по відношенню до долара США та євро впродовж досліджуваного періоду була досить значною (Рис. 3). Це є свідченням наявності суттєвого валютного ризику в банківській системі України.

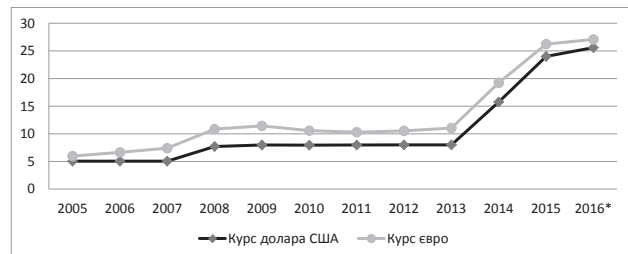

Рис. 3. Офіційний курс долара США та євро в 2005 – 2016 рр., грн.

Джерело: побудовано автором на основі даних НБУ [6].

*станом на 30.11.2016

Для захисту від валютного ризику в країнах із розвиненим фінансовим ринком використовуються валютні деривативи. В Україні спроба запуску торгівлі ними була здійснена в 1990-х роках, проте, зі зростанням нестабільності на ринку в 1998 році вона була припинена. У подальшому НБУ блокував торгівлю такими похідними фінансовими інструментами, проводячи жорстку валютну політику. Лише наприкінці 2015 року була отримана згода на початок торгівлі валютними деривативами. Специфікації ф'ючерсних контрактів були узгоджені з НБУ та НКЦПФР (Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку) кількома майданчиками, проте, відносно активна торгівля

ними здійснюється лише на «Українській біржі» (Рис. 4).

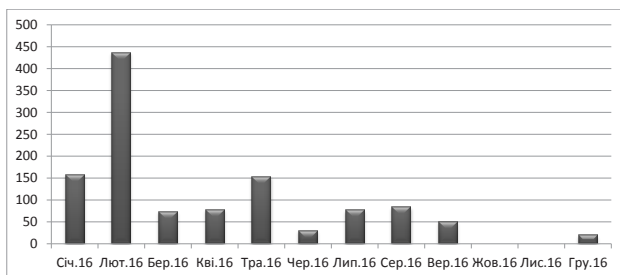

Рис. 4. Кількість укладених ф'ючерсних контрактів на курс долар США – гривня на «Українській біржі» у 2016 р., шт.

Джерело: побудовано автором на основі даних «Української біржі» [7]

Як показує Рис. 4, популярністю ф'ючерс на курс долара США до гривні у 2016 році не користувався. У середньому за місяць укладалось менше 100 контрактів (в одному контракті 1000 дол.). На нашу думку, таку ситуацію можна пояснити недостатнім нормативно-правовим забезпеченням процесу хеджування, низькою обізнаністю стосовно можливостей використання деривативів, розрахунковим характером ф'ючерсних контрактів та особливостями визначення розрахункового курсу, а також обмеженнями щодо допуску до торгів банків. Лише наприкінці осені 2016 НБУ дозволив банкам укладати ф'ючерсні контракти на українських біржах, проте цей дозвіл дійсний тільки до 15.12.2016 р. [8]. Таким чином, фактично банки не мають можливостей для хеджування валютних ризиків на організованому ринку в Україні. Щоправда, досить популярним є використання форвардних валютних контрактів без поставки (NDF) за межами України. Ринок NDF на курс долара США до гривні функціонує в Лондоні і на ньому працюють переважно компанії, що здійснюють активну зовнішньоекономічну діяльність. Прямий вихід українських банків на цей ринок є неможливим.

Відсотковий ризик банків пов'язаний зі зміною відсоткових ставок за кредитами та депозитами. Для її аналізу можна використати індикативну ставку «Український індекс ставок за депозитами

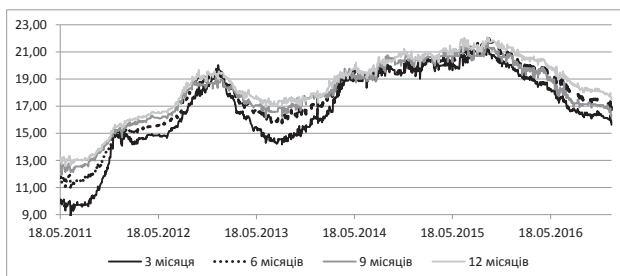

Рис. 5. Індекс UIRD для депозитів у гривні в 2011 – 2016 роках, %

Джерело: побудовано автором на основі даних НБУ [6]

фізичних осіб» (Ukrainian Index of Retail Deposit Rates, UIRD), яку розраховує компанія Thomson Reuters за методикою, розробленою спільно з НБУ (Рис. 5). Для цього використовуються номінальні ставки провідних 20 банків українського ринку.

Рис. 5 показує досить високу волатильність депозитних ставок за гривнею в Україні. Для захисту від несприятливих змін можуть використовуватись відсоткові похідні фінансові інструменти. В Україні вони представлені ф'ючерсами на індекси UIRD та KievPrime на біржі «Перспектива». Початок активної торгівлі ними припадає на 2012 рік. У наступному році був досягнутий максимум за обсягами торгів, який склав майже 18 млрд грн, а в 2014 році було укладено понад 90 тис. контрактів. Проте в подальшому активність торгів зменшувалась, і в 2016 році станом на листопад було укладено всього 8 контрактів на суму 140 тис. грн.

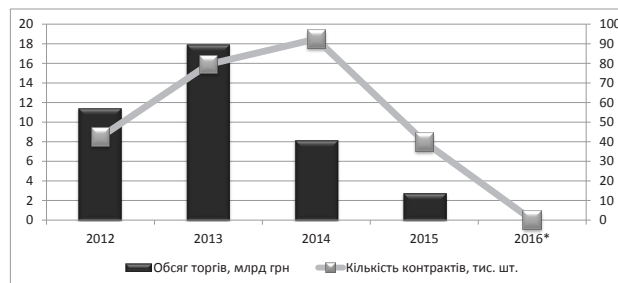

Рис. 6. Обсяг та кількість укладених ф'ючерсних контрактів на індекси UIRD та KievPrime на біржі «Перспектива» у 2012 – 2016 рр.

Джерело: побудовано автором на основі даних біржі «Перспектива» [9]

*дані на листопад 2016 року

Наступним видом ризику, який може бути зменшеним за допомогою використання похідних фінансових інструментів, є фондовий. Цей ризик виникає в результаті можливих несприятливих змін вартості цінних паперів у інвестиційних портфелях. Обсяг вкладень у цінні папери українських банків показує тенденцію до зростання майже впродовж усього досліджуваного періоду з 2007 по 2016 рік (Рис. 7). Станом на кінець листо-

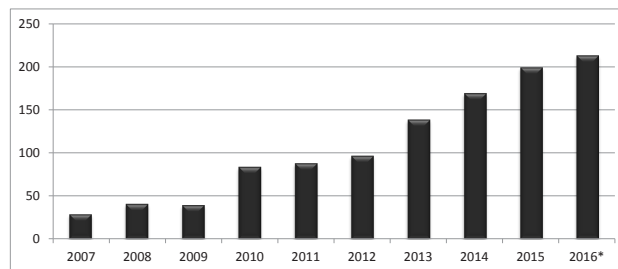

Рис. 7. Вкладення в цінні папери банків в Україні у 2007 – 2016 рр., млрд грн

Джерело: побудовано автором на основі даних НБУ [6].

*станом на 30.11.2016

пада 2016 року він становив понад 212 млрд грн. Варто відмітити, що кошти банків вкладаються переважно в державні цінні папери. Частка акцій та корпоративних облігацій є відносно невисокою. Проте, волатильність українського фондового ринку є однією з найвищих у світі, що свідчить про доцільність застосування хеджування фондового ризику.

На українському ринку фондові деривативи представлені ф'ючерсами на індекс UX «Української біржі» та опціонами на дані ф'ючерси (Рис. 8). До індексного кошику UX входять найбільш ліквідні акції, торгівля якими здійснюється на біржі. Їх кількість впродовж досліджуваного періоду зменшилась із 15 до 5 компаній. Ринок індексних ф'ючерсів був запущений у 2010 році і відразу показав досить хорошу динаміку зростання як обсягу торгів, так і кількості укладених угод. У 2011 році розпочалась торгівля опціонами, які дають змогу власнику обирати: виконувати угоду чи відмовитись. Проте в подальшому активність торгівлі значно знизилась.

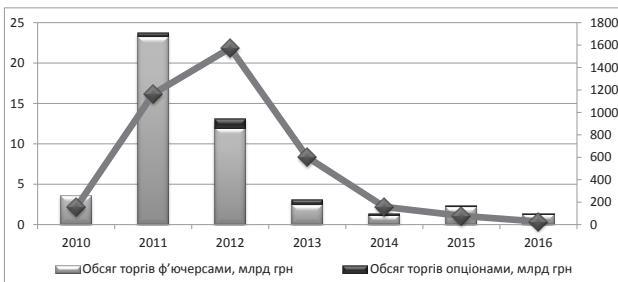

Рис. 8. Обсяги і кількість угод з фондовими деривативами на «Українській біржі» в 2010 – 2016 рр.

Джерело: побудовано автором на основі даних «Української біржі» [7]

Ризики за державними облігаціями можуть хеджуватись кредитно-дефолтними свопами. Ці похідні фінансові інструменти обертаються на позабіржовому ринку та дають можливість їх власнику отримати відшкодування суми зобов'язань за облігаціями в разі дефолту емітента. Окрім засобу хеджування, вони виконують також функцію індикатора фінансової надійності позичальника.

Висновки з проведеного дослідження. У діяльності українських банків наявні досить значні ризики, для управління якими може використовуватись хеджування з використанням похідних фінансових інструментів. До них можна віднести валютні, відсоткові, фондові та кредитні. Необхідність захисту від ризиків пояснюється значною

волатильністю курсів валют, відсоткових ставок, цін активів та можливістю дефолту контрагентів. Для управління даними ризиками існує ряд інструментів, серед яких валютні, відсоткові та фондові ф'ючерси, фондові опціони та кредитно-дефолтні свопи. Проте, їх використання банками вкрай ускладнене як нормативно-правовими обмеженнями, так і надто низькою ліквідністю на українському строковому ринку. Хеджування ж на міжнародному організованому чи позабіржовому ринку наразі є неможливим. Все зазначене вище значно обмежує можливості українських банків щодо управління ризиками. Необхідні подальші дослідження, які допоможуть визначити шляхи подолання окреслених проблем.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Прогнозування та хеджування фінансових ризиків: монографія / За ред. проф. Л. О. Примотки. – К.: КНЕУ, 2014. – с. 424.
2. Баланська Т. В. Сучасні методи управління інвестиційними ризиками / Т. В. Баланська, М. Я. Постан // Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. – 2014. – Вип. 4. – С. 53–66.
3. Сохацька О. М. Ф'ючерсні ринки: історія, сучасність, перспективи становлення в Україні [Текст] / О. М. Сохацька. – Тернопіль: Економічна думка, 1999. – 408 с.
4. Халл, Джон К. Опционы, фьючерсы и другие производные финансовые инструменты [Текст] / Джон К. Халл ; [пер. с англ. и ред. Д. А. Ключина]. – 6-е изд. – М. ; СПб. ; К. : Вильямс, 2007. – 1056 с.
5. Міжнародний стандарт фінансової звітності 9 (МСФЗ 9). Фінансові інструменти // [Електронний ресурс] – Офіційний портал Верховної Ради України – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_016/page2
6. Грошово-кредитна статистика НБУ // [Електронний ресурс] – Офіційний сайт Національного банку України – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1
7. Експорт даних для технічного аналізу // [Електронний ресурс] – Офіційний сайт «Української біржі» – Режим доступу: <http://www.ux.ua/ru/marketdata/export.aspx>
8. Постанова Правління Національного банку № 386 від 14.09.2016 «Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України». // [Електронний ресурс] – Офіційний сайт Національного банку України – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=36603731>
9. Результати торгів // [Електронний ресурс] – Офіційний сайт біржі «Перспектива» – Режим доступу: <http://fbp.com.ua/Analytic.aspx>

РОЗДІЛ 8. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНЕ ГОСПОДАРСТВО ЯК ОБ'ЄКТ ОБЛІКУ.
НЕОБХІДНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ВИТРАТ
ТА КАЛЬКУЛЮВАННЯ СОБІВАРТОСТІ В СФЕРІ ЖКГHOUSING AND UTILITY INFRASTRUCTURE AS AN OBJECT
OF ACCOUNTING. IMPORTANCE AND FEATURES OF COST ACCOUNTING
AND PRIME COST CALCULATION IN THE FIELD OF HUI

У статті розглянуто специфічні особливості галузі ЖКГ, які вплинули на організацію обліку в цій сфері. Також окреслено проблеми даної галузі, які зумовили певні особливості в організації обліку. Більш детально розглянуто склад витрат ЖКГ, особливості їх обліку та формування тарифів на послуги. Визначено та надано характеристику складовим собівартості послуг даної галузі в розрізі окремих господарств.

Ключові слова: житлово-комунальне господарство, комунальні послуги, тарифи, витрати, статті витрат, калькулювання собівартості одиниці послуг.

В статье рассмотрены специфические особенности отрасли ЖКХ, что повлияли на организацию учета в этой сфере. Также очерчены проблемы данной отрасли, обусловившие некоторые особенности в организации учета. Более детально рассмотрен состав расходов ЖКХ, особенно

сти их учета и формирования тарифов на услуги. Определено и дано характеристику составляющих себестоимости услуг данной отрасли в разрезе отдельных хозяйств. Ключевые слова: жилищно-коммунальное хозяйство, коммунальные услуги, тарифы, расходы, статьи расходов, калькуляция себестоимости единицы услуг.

The article considers specific features of the housing sector, which affected the organization of accounting in this area. Also identified are the problems of this industry, which has led to certain peculiarities in the organization of accounting. Further considered the costs of housing, peculiarities of their registration and formation of tariffs for services. Identified and provided characterization of the components of cost of services in this sector in the context of individual farms.

Key words: housing and communal services, utilities, fees, expenses, cost items, cost calculation of the service unit.

УДК 65. 052

Архипенко С.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування

Комунальний вищий навчальний заклад «Інститут підприємництва «Стратегія» Дніпропетровської обласної ради»

Постановка проблеми. Завдяки функціонуванню сектору житлово-комунального господарства здійснюється життєзабезпеченість населення та промисловості, від чого залежить ефективність їх діяльності. Відомо, коли потенційні носії робочої сили (населення) перестають постійно дбати про забезпечення життєво необхідних благ у силу їх повного чи часткового задоволення, вони починають реалізовувати себе на виробництві, тобто зростає їх продуктивність праці. Розвиток житлово-комунальної сфери впливає також і на життєдіяльність підприємств та виконання ними виробничої програми, а саме на своєчасну поставку сировини та матеріалів, підтримку необхідної температури виробничих приміщень в залежності від потреб технології виробництва промислової продукції, освітлення та опалення приміщень невикористаного характеру, утримання об'єктів соціальної інфраструктури тощо. Тому житлово-комунальне господарство є ключовою сферою, яка забезпечує життєдіяльність економіки. У світлі цього актуальності набувають питання обліку витрат підприємств ЖКГ та формування ними собівартості надаваних послуг. А сама організація обліку в цій галузі обумовлена наявністю певних особливостей, притаманних саме для ЖКГ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Ця тема не є новою в економічній літературі, і питання функціонування житлово-комунальної

сфери під різними кутами представлено вітчизняними економістами. Так питання особливостей обліку сфери ЖКГ ґрунтовно висвітлено в роботах Атамася П.Й [1]. Нами [2] раніше було проведено аналіз проблем функціонування житлово-комунальної сфери, також деякі питання щодо облікової політики в даній галузі представлено в роботах Захожая В.Б., Леня В.С., Гриценко О.І [3] та ін.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення специфічних особливостей галузі ЖКГ, які впливають на організацію обліку; розгляд складу витрат ЖКГ, особливостей їх обліку та формування тарифів на послуги; визначення особливостей формування собівартості одиниці послуг у розрізі окремих господарств галузі.

Виклад основного матеріалу. Житлово-комунальне господарство (ЖКГ) складається з комплексу галузей та видів економічної діяльності, об'єднаних метою діяльності, власністю та підпорядкованістю. У цілому ЖКГ складається з двох основних галузей – житлового господарства і комунального господарства, які у свою чергу поділяються на підгалузі. Основними підгалузями ЖКГ є такі: експлуатація житлового фонду, централізоване водопостачання та водовідведення, комунальна теплоенергетика, санітарна очистка, дорожньо-мостове господарство, зовнішнє освітлення, ритуальні послуги, ліфтове господарство.

Законодавством України житлово-комунальні послуги визначаються, як результат господарської діяльності, спрямованої на забезпечення умов проживання й знаходження осіб у житлових та нежитлових приміщеннях, будинках і спорудах, комплексах будинків і споруд згідно з нормативами, нормами, стандартами, порядками і правилами. Одночасно комунальні послуги розглядаються, як результат господарської діяльності, спрямованої на задоволення потреб фізичної або юридичної особи в забезпеченні холодною й гарячою водою, водовідведенням, газо- та електропостачанням, опаленням, а також вивезенням побутових відходів у порядку, встановленому законодавством [1, с. 299].

Організація і методика бухгалтерського обліку в ЖКГ значною мірою обумовлена особливостями цієї галузі економіки, серед яких:

1) висока соціальна значущість, що зумовлює контроль з боку держави та державне регулювання;

2) високий рівень комплексності, великі площі обслуговування, різноманітність видів робіт;

3) одночасність та місцевий характер виробництва і споживання послуг, а отже – відсутність запасів готової продукції;

4) специфічна структура основних засобів та витрат;

5) неможливість відмови від житлово-комунальних послуг;

6) специфічність взаємовідносин та розрахунків із споживачами послуг;

7) монополізм галузі та невизначеність питань власності.

Висока соціальна значущість та монополізм галузі обумовлюють необхідність державного регулювання тарифів на послуги підприємств ЖКГ, яке здійснюється шляхом встановлення граничних рівнів рентабельності, обмеження зростання витрат на оплату праці, затвердження рівня тарифів тощо. Залежно від порядку затвердження цін і тарифів житлово-комунальні послуги поділяють на три групи:

1) послуги з постачання електроенергії та природного газу, тарифи на які затверджуються центральними органами управління;

2) послуги, тарифи на які затверджують органи місцевого самоврядування: утримання будинків, споруд та прибудинкових територій; централізоване водопостачання та водовідведення; централізоване опалення; прибирання, вивезення та знешкодження побутових відходів;

3) послуги, ціни і тарифи на які визначаються договорами сторін.

Технічна відсталість галузі зумовлює незадовільний рівень житлово-комунальних послуг та нераціональне використання ресурсів (значні втрати води, тепла тощо). Зокрема, зараз вкрай

гостро постає проблема технічної оснащеності сфери комунальних послуг. За даними Держкомітету України з питань житлово-комунального господарства в Україні більш як 1/3 водопровідних та каналізаційних мереж і 1/5 частина теплових мереж перебувають мало не в аварійному стані, переважна більшість очисних споруд експлуатується 20-60 років [2, с. 175]. Це призводить до так званих системних аварій внаслідок зниження надійності мереж тепло- та водопостачання, що може викликати епідемії або інші екологічні катастрофи. Складним можна назвати і стан житлового фонду. Будівництво таких об'єктів сьогодні здійснюється лише на замовлення окремих підприємств та фізичних осіб, держзамовлення щодо оновлення житлового фонду майже відсутні через обмеженість бюджетних коштів. Як свідчать дані Держкомітету України з питань ЖКГ, 70% житла споруджено до 1970 року, 33% будинків потребують капітального ремонту [2, с. 175]. Існують проблеми і в забезпеченні обслуговування наявних об'єктів житлової сфери. Так 85% будинків підвищеної поверховості не мають протипожежного захисту, більш, як 10%, ліфтів відпрацювали 25 років [2, с. 175]. Наслідком цього є зростаюча аварійність будинків через вихід з експлуатації внутрішньобудинкових мереж та ліфтів. Дорожнє господарство також знаходиться в незадовільному стані. Держкомітет з питань ЖКГ визначає його наступним чином: половина всього дорожнього покриття України має значні дефекти, лише 9% доріг і тротуарів забезпечено зливовою каналізацією; понад 20% мостів та шляхопроводів мають обмежену пропускну здатність, а 13% з них потребують капремонту чи реконструкції. Справжньою проблемою є переробка побутових відходів. На сьогодні вони займають територію полігонів та звалищ загальною площею в 3000 га, причому 80% її експлуатується без забезпечення заходів проти забруднення стічних вод та повітря. З цієї кількості відходів утилізовано лише 2,5%, які спалюються на двох сміттєспалювальних заводах в Києві та Дніпрі [2, с. 175-176].

Неможливість відмови від житлово-комунальних послуг та монополізм галузі при недостатньому рівні доходів значної частини населення зумовлює як неможливість вибору іншого постачальника цих послуг, так і низький рівень їх оплати, значну заборгованість споживачів послуг, а отже, і складний фінансовий стан окремих підприємств ЖКГ.

Є певні особливості в організації розрахунків підприємств ЖКГ зі споживачами послуг, у формуванні витрат і доходів та їх оподаткуванні, у складі основних засобів та нарахуванні їх амортизації тощо. Такі характерні риси діяльності ЖКГ зумовлюють певні особливості в організації обліку на підприємствах даної галузі.

Щодо витрат на виробництво та собівартості продукції (робіт, послуг), то правильне їх визначення має вирішальне значення для обчислення кінцевого фінансового результату та ефективності діяльності підприємства будь-якої галузі, у т. ч. ЖКГ. На підприємствах, які надають житлово-комунальні послуги, мають місце специфічні проблеми обліку витрат – необхідність визначення не лише виробничої, а й повної собівартості послуг, що обумовлено державним регулюванням тарифів, взаєморозрахунками між підприємствами ЖКГ і т. ін.

Витрати підприємств ЖКГ, як і інших галузей, обліковують окремо за видами діяльності: операційні, фінансові, інвестиційні та інші звичайні витрати, витрати на сплату податку на прибуток, надзвичайні витрати. Частка неопераційних витрат досить незначна: вона становить менше 1% від загальної суми витрат у підгалузях, діяльність яких пов'язана з наданням житлово-комунальних послуг – експлуатація житла, тепло- та водопостачання і водовідведення, до деякої міри санітарна очистка міст та обслуговування ліфтів. Операційні витрати групують, як і у інших галузях, за елементами і статтями, але склад кожного елемента та співвідношення статей витрат відрізняються [3, с. 68].

Так у структурі витрат у підгалузях водопостачання та теплоенергетики переважають матеріальні витрати, але це пов'язано лише з великою часткою витрат на електроенергію, паливо й інші енергоносії: вони становлять до 70% усіх матеріальних витрат у підгалузі водопостачання і до 90% – у підгалузі теплозабезпечення. Серед інших матеріальних витрат у підгалузі водопостачання досить висока частка витрат на куповану воду – до 20%, тоді, як витрати власне на матеріали становлять лише близько 3% усіх матеріальних витрат. На підприємствах з обслуговування житла частка витрат на матеріали не дуже суттєва – менше чверті всіх витрат, з них витрати на електроенергію для обслуговування ліфтів, опалення й освітлення місць загального користування становлять 25–30%, а витрати на матеріали для ремонту житлового фонду – до 15% [1, с. 304].

Житлово-комунальне господарство займає третє місце за рівнем споживання енергоносіїв (після металургійної та хімічної промисловості). Особливо це стосується підгалузей тепло- та водопостачання. При цьому витрати енергоресурсів під час виробництва і надання житлово-комунальних послуг у 2-3 рази вищі, ніж у країнах Європейського Союзу, що обумовлено зношеністю та аварійним станом основних засобів галузі, застарілими технологіями й матеріалами. У ЖКГ на багатьох підприємствах не обліковують окремо витрати на збут, а у житлових організаціях здебільшого не обліковують окремо загальновиробничі витрати [3, с. 68].

Витрати підприємств ЖКГ відшкодовують населення та інші підприємства (споживачі комунальних послуг) у складі затверджених тарифів. При цьому підприємства ЖКГ, які надають комунальні послуги, отримують оплату безпосередньо за ці послуги, а житлові організації – квартирну плату (плату за утримання будинків), за рахунок якої відшкодовуються не тільки їх витрати (на прибирання місць загального користування та прибудинкової території, поточний ремонт, заміну електроламп, придбання інвентаря тощо), а й витрати сторонніх організацій: за вивіз сміття, обслуговування ліфтів, пожежну безпеку, дезінсекцію, дератизацію тощо. Склад витрат житлових організацій, що включаються до квартирної плати, визначається «Порядком формування тарифів на послуги з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій» [1, с. 305].

Усі ці витрати можна згрупувати за такими напрямками:

- прибирання сходових клітин, прибудинкової території, підвалів тощо;
- ремонт конструктивних елементів і технічних пристроїв будинків, обладнання дитячих та інших майданчиків;
- послуги, що надаються нежитловими організаціями (технічне обслуговування ліфтів, систем протипожежної автоматики, вивезення відходів, дератизація тощо);
- інші послуги: обслуговування внутрішньобудинкових систем, підготовка житлових будинків до експлуатації в осінньо-зимовий період.

Крім того, за рахунок квартирної плати відшкодовуються: амортизація обладнання, витрати на банківське розрахунково-касове обслуговування.

Тарифи на житлово-комунальні послуги регульовані, тому при їх визначенні треба передбачати відшкодування не лише прямих, а й усіх інших операційних витрат, тобто повної собівартості послуг. При цьому адміністративні витрати розподіляють на кожен об'єкт калькулювання аналогічно загально-виробничим, а витрати на збут прямо відносять на відповідні види послуг або розподіляють залежно від питомої ваги, обсягу або виробничої собівартості продукції.

Калькулювання собівартості одиниці послуг (робіт) на підприємствах ЖКГ здійснюють з урахуванням специфіки підгалузей відповідно до «Методичних рекомендацій з планування, обліку і калькулювання собівартості робіт (послуг) на підприємствах і в організаціях житлово-комунального господарства», затверджених наказом Держбуду України від 06.03.2002 р. № 47 [1, с. 306].

Специфічними статтями витрат і калькуляційними одиницями у підгалузях ЖКГ є такі. Теплове господарство: специфічні статті витрат – утримання територій санітарних зон, використання води на технологічні цілі (заповнення теплових

мереж, промивка фільтрів тощо), витрати на енергоносії, ремонт, промивку, налагодження котлоагрегатів, теплових мереж, обстеження технічного стану теплових мереж, обладнання приладів обліку теплової енергії тощо; калькуляційна одиниця – 1 гкал тепла.

Водопровідно-каналізаційне господарство: витрати групують за видами послуг (водопостачання та водовідведення) і стадіями технологічного процесу (підйом води, її очищення, доставка споживачам, водовідведення, очищення стоків); специфічні статті витрат – витрати на воду для власних потреб, на утримання територій санітарних зон, аварійно-відновлювальні роботи (за винятком аварій, що належать до надзвичайних ситуацій); калькуляційні одиниці – 1 м³ води, 1 м³ стічних вод [1, с. 307].

Санітарна очистка міст: специфічні статті витрат – витрати на вивіз сміття, його захоронення, знищення; калькуляційна одиниця – 1 м³ сміття.

Житлове господарство: калькуляційна одиниця – 1 м² загальної площі житлових будинків. У житлових організаціях калькуляцію 1 м² складають зазвичай тільки щодо приміщень, які надають в оренду.

Водночас у житлових організаціях нормується більшість робіт і складаються калькуляції, наприклад, вартості обслуговування внутрішньобудинкових мереж слюсарем-сантехніком певного розряду на нормативну кількість квартир, вартості обслуговування нормативної площі двірником, прибиральницею тощо. Багато проблем при визначенні витрат пов'язано із втратами води і тепла в мережах, недосконалістю приладів обліку води і тепла, наявністю в одному будинку квартир, у яких встановлено та не встановлено прилади обліку і т. ін. Певні проблеми виникають з переведенням витрат на підігрів 1 м³ води у витрати на одну гігакалорію тепла тощо [1, с. 309].

Кореспонденція рахунків з обліку витрат підприємств ЖКГ аналогічна обліку витрат в інших підприємствах виробничої сфери.

Висновки. Житлово-комунальне господарство (ЖКГ) складається з комплексу галузей та видів економічної діяльності, об'єднаних метою діяльності, власністю та підпорядкованістю. Законодавством України житлово-комунальні послуги визначаються як результат господарської діяльності, спрямованої на забезпечення умов проживання й знаходження осіб у житлових та нежитлових приміщеннях, будинках і спорудах, комплексах будинків і споруд згідно з нормативами, нормами, стандартами, порядками і правилами. Організація і методика бухгалтерського обліку в ЖКГ значною мірою обумовлена особливостями цієї галузі економіки. На підприємствах, які надають житлово-кому-

нальні послуги, мають місце специфічні проблеми обліку витрат – необхідність визначення не лише виробничої, а й повної собівартості послуг, що обумовлено державним регулюванням тарифів, взаєморозрахунками між підприємствами ЖКГ і т. ін. Витрати підприємств ЖКГ обліковують окремо за видами діяльності: операційні, фінансові, інвестиційні та інші звичайні витрати, витрати на сплату податку на прибуток, надзвичайні витрати. Частка неопераційних витрат досить незначна у підгалузях, діяльність яких пов'язана з наданням житлово-комунальних послуг – експлуатація житла, тепло- та водопостачання і водовідведення, до деякої міри санітарна очистка міст та обслуговування ліфтів. Операційні витрати групують, як і у інших галузях, за елементами і статтями, але склад кожного елемента та співвідношення статей витрат відрізняються. Житлово-комунальне господарство займає третє місце за рівнем споживання енергоносіїв (підгалузі тепло- та водопостачання). У ЖКГ на багатьох підприємствах не обліковують окремо витрати на збут, а у житлових організаціях здебільшого не обліковують окремо загальновиробничі витрати. Витрати підприємств ЖКГ відшкодовують населення та інші підприємства (споживачі комунальних послуг) у складі затверджених тарифів. Тарифи на житлово-комунальні послуги регульовані, тому при їх визначенні треба передбачати відшкодування не лише прямих, а й усіх інших операційних витрат, тобто повної собівартості послуг. При цьому адміністративні витрати розподіляють на кожен об'єкт калькулювання аналогічно загальновиробничим, а витрати на збут прямо відносять на відповідні види послуг або розподіляють залежно від питомої ваги, обсягу або виробничої собівартості продукції. Калькулювання собівартості одиниці послуг (робіт) на підприємствах ЖКГ здійснюють з урахуванням специфіки підгалузей відповідно до «Методичних рекомендацій з планування, обліку і калькулювання собівартості робіт (послуг) на підприємствах і в організаціях житлово-комунального господарства».

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Атамас П.Й. Бухгалтерський облік у галузях економіки [Навч. посіб.] / П.Й. Атамас. – К.: ЦУЛ, 2010. – 392 с.
2. Архипенко С.В. Фінанси комунальних підприємств: аналіз проблем розвитку житлово-комунального господарства України / С.В. Архипенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – №9. – С. 174-178.
3. Гриценко О.І. Облік у галузях економічної діяльності [навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц.] / О. І. Гриценко. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 124 с.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЛІ ОБЛІКОВОГО ПРАЦІВНИКА НА ПІДПРИЄМСТВІ
CURRENT ACCOUNT FOR THE ROLE OF EMPLOYEES IN ENTERPRISES

У статті розглянуті фактори, що впливають на раціональну організацію роботи облікових працівників. Охарактеризовано горизонтальний та вертикальний спосіб розподілу облікових робіт, з обґрунтуванням позитивних та негативних характеристик. Зазначено, що обрання та використання того чи іншого способу здійснюється з урахуванням специфіки підприємства, наявності облікових кадрів, рівня їх кваліфікації та досвіду роботи. Наведені проблеми організації документообороту при даних способах. Обґрунтована важливість нормативного регулювання роботи працівників відділу бухгалтерського обліку на рівні конкретного підприємства. Охарактеризована роль працівника відділу бухгалтерського обліку, підкреслено важливість принципу «сталість персоналу».

Ключові слова: організація роботи облікових працівників, вертикальний та горизонтальний поділ функцій, ефективність, документооборот.

В статье рассмотрены факторы, влияющие на рациональную организацию работы работников отдела бухгалтерского учёта. Охарактеризованы горизонтальный и вертикальный способ распределения учетных работ, с обоснованием положительных и отрицательных характеристик. Отмечено, что избрание и использования того или иного способа осуществляется с учетом специфики предприятия, наличия

учетных кадров, уровня их квалификации и опыта работы. Приведенные проблемы организации документооборота при данных способах. Обоснована важность нормативного регулирования работы сотрудников отдела бухгалтерского учета на уровне конкретного предприятия. Охарактеризована роль работника отдела бухгалтерского учета, подчеркнута важность принципа «постоянство персонала».

Ключевые слова: организация работы работников отдела бухгалтерского учёта, вертикальный и горизонтальный разделение функций, эффективность, документооборот.

The article describes the factors that influence the rational organization of accounting staff. The characteristic horizontal and vertical distribution method of accounting procedures with justification of positive and negative characteristics. Indicated that the selection and use of a method implemented specific to the company, the availability of accounting personnel, their level of skill and experience. These problems of document circulation at these methods. Reasonable importance of normative regulation of accounting department employees at a particular company. Described the role of employee accounting department, emphasized the importance of the principle of "sustainability staff."

Key words: organization of work of employees of accounting department, vertical and horizontal separation of functions, efficiency, workflow.

УДК 657.1

Лисиченко О.О.

к.е.н., доцент кафедри обліку та оподаткування

Комунальний вищий навчальний заклад «Інститут підприємництва «Стратегія» Дніпропетровської обласної ради»

Постановка проблеми. Ефективність функціонування системи бухгалтерського обліку на підприємстві залежить від багатьох складових, у тому числі від раціональної організації роботи облікових працівників. Навіть максимальна автоматизація облікового процесу не принесе користі підприємству при відсутності кваліфікованих працівників. Не зважаючи на важливість даного питання, воно залишається осторонь наукових досліджень та доробків, найбільша увага приділена організації облікової системи на підприємствах. Нажаль, негативно впливає на дане питання недооцінювання складності роботи облікових працівників, нівелювання значущості та важливості їх роботи. Як і раніше, стоїть питання зміни філософії до професії, усвідомлення її важливості та складності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові доробки не достатньо розкривають питання організації роботи облікового персоналу, нормативно – правові акти та практичні видання також вивчають дане питання тільки в загальному вигляді, надаючи права для реалізації останнього керівництву підприємства. Найбільше інформації з приводу організації роботи облікового персоналу надають навчальні посібники та підручники таких авторів, як: М.С. Кужельний, В.Г. Лінник

[3], В.С. Лень [6], М.Ю. Карпушенко [2], В.В. Сопко, А.Н. Кузьмінський [7], Й. Бетге [1], С.А. Кузнецова [4]. Практично не розкритим воно залишається в періодичній літературі і потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Завданням дослідження є охарактеризувати принципи раціональної організації роботи облікових працівників у сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. За думкою відомих науковців М.В. Кужельного та В.Г. Лінника під раціональною організацією необхідно розуміти «систему заходів, що забезпечують найбільш ефективно виконання функцій бухгалтерського обліку» [3]. Для здійснення цих заходів насамперед необхідно визначитися з: обсягом та складом облікової інформації, системою формування структури облікового апарату, розподілом обов'язків між об'єктами структури (працівниками), розробкою документування та упорядкування його руху, обґрунтуванням вибору форми бухгалтерського обліку, впровадженням та застосуванням її, обґрунтування та впровадження системи оподаткування та правил складання графіку звітності. Враховуючи, що системі обліку на окремому підприємстві, а відповідно і її організації, притаманні індивідуальні риси, говорити про

раціональну організацію останньої можна тільки в загальному вигляді.

Організація системи обліку на підприємстві в цілому – це велика і кропітка робота, яку варто поділити на частини, однією з яких буде організація роботи облікового персоналу.

Відомо, що основою побудови системи обліку на підприємстві є нормативно – правова база. Але її практичне використання, а також запровадження прогресивних форм і методів обліку, посилення контрольних і аналітичних функцій повністю залежить від облікового апарату. Вважаємо, що саме якість облікового апарату забезпечує ефективність організації системи обліку та її функціонування на підприємстві.

Якісна, ефективна організація роботи облікового апарату залежить від багатьох факторів та керується різними принципами. У кінці 19 ст. Анрі Файоль – директор та розпоряджувач Компанії «Коментри, Фуршаболь та Деказвиль» виклав свої дослідження стосовно принципів, що впливають на адміністрування та організацію будь – якої системи. А саме: розподіл праці, влада, дисципліна, єдність розпорядження, підпорядкування приватних інтересів загальним, винагорода, централізація, ієрархія, порядок, справедливість, сталість складу персоналу, ініціатива та об'єднання персоналу [5]. Актуальними ці думки залишаються по сьогоднішній день, всі з названих принципів мають безпосереднє відношення і до раціональної організації праці облікового персоналу.

Принцип розподілу праці у відділі бухгалтерського обліку реалізовується способом структурування завдань або робочих функцій. Даний спосіб дозволяє не тільки підвищити якість та ефективність роботи, а і реалізувати контрольну функцію.

Професором кафедри економіки Мюнхенського університету Йоргом Бетге у монографії «Балансоведення» [1] запропоновано два способи поділу функцій облікового апарату: вертикальний та горизонтальний. При горизонтальному розподілі функцій роботи розподіляються на одному етапі облікового процесу, тобто облік одного об'єкта, як правило, доручається одному працівнику або при наявності великих обсягів облікових робіт розподіляється між декількома працівниками облікового відділу. Горизонтальний розподіл функцій – це розподіл за топологічною ознакою [7].

При вертикальному розподілі функцій однотипні завдання виконуються одним співробітником в межах окремого етапу (первинний облік, поточний чи підсумковий) облікового процесу.

Безумовно кожен спосіб має свої сильні та слабкі сторони. При горизонтальному розподілі нівелюється можливість дублювання господарських операцій та встановлюється відповідальність працівника за обліком окремого об'єкту. У той же час розподіл робіт за топологічною ознакою, як

правило, створює «незамінних працівників», а при умові скорочення кадрів ця ситуація виникає все частіше.

Основною перевагою вертикального розподілу повноважень є додатковий контроль за обліковим процесом при передачі документів у подальшу обробку. У той же час працівники концентруються на виконанні своїх (вузьких) операцій і не мають ні можливості, ні бажання розширювати знання і розуміння стосовно подальшої обробки документації та формування інформації. При вертикальному розподілі робочі функції, як правило, поділяються за етапами облікового процесу: первинний облік, поточний облік та підсумковий облік. Найбільший обсяг робіт виникає на етапі первинного обліку, але у той же час на ньому використовують менш кваліфіковану працю (фахівці з освітою кваліфікованого робітника чи молодшого спеціаліста), поточний та підсумковий етап вимагають від фахівця більшого досвіду та обсягу знань (бакалавр, спеціаліст, магістр).

Обрання та використання того чи іншого способу здійснюється з урахуванням специфіки підприємства, наявності облікових кадрів, рівня їх кваліфікації та досвіду роботи.

Проведені дослідження показали, що перевага горизонтальному розподілу праці надається на малих та середніх підприємствах (критерієм відношення, як правило, вважається загальна кількість працівників підприємства, а не обсяги діяльності). На підприємствах, які були створені за радянських часів, частіше за все використовувався та продовжує використовуватись вертикальний розподіл функцій.

Деякі наукові доробки пропонують при розробці структури апарату та розподілі функцій між робітниками враховувати не чисельність працівників підприємства, а обсяг облікових робіт [3], що є і, на наш погляд, більш обґрунтованим. Фактично ж ситуація виглядає інакше: на тих підприємствах, що передані у спадок від Радянського Союзу, навіть при великому скороченні кадрів, система обліку, як правило, організована з дотриманням правил нормування праці. Відповідно раціональний розподіл обов'язків облікових працівників у певній мірі дотриманий. На новостворених підприємствах у більшості випадків навіть система обліку не організована належним чином, а питанню організації роботи облікового апарату не приділено практично ніякої уваги. Таким чином, вертикальний розподіл функцій обґрунтовується швидкістю навчання нових співробітників, оскільки по суті воно зводиться до вивчення декількох десятків однотипних операцій. При даному підході працівники, отримавши обмежені знання і відшліфувавши їх до автоматизму, як правило, не виявляють бажання підвищувати кваліфікацію та сприяти зміні способів та процедур організації обліку. Дану

проблему посилює відсутність мотивації персоналу збоку керівництва та небажання працівників брати на себе більшу відповідальність.

Одним із можливих способів вирішення даної проблеми є визначення посадових обов'язків для конкретної посади та розробка положення про відділ бухгалтерського обліку. Чітке обґрунтування та окреслення кола посадових функцій надасть можливість обліковцю планувати свій робочий час раціонально, в тому числі звільняючи його для підвищення кваліфікаційного рівня.

У сучасний період це питання є практично не вирішеним, наявні посадові інструкції на підприємстві, як правило, складені формально і навіть можна говорити, що у цьому зацікавлений саме власник. Тому що фактично на кожного працівника бухгалтерії покладається набагато більше обов'язків, ніж це могло би бути регламентовано, а інколи навіть можливо. Це пов'язано з тим, що питання зменшення витрат підприємства, особливо у сучасний період, власник намагається вирішити, у першу чергу, за рахунок здешевлення робочої сили. Реалізація даного завдання здійснюється шляхом нібито оптимізації, а по суті простим, невиправданим скороченням кадрів.

Також необхідно зазначити, що, незважаючи на проведені реформи бухгалтерського обліку, на постійне зростання вимог до бухгалтера, як до фахівця, філософія розуміння професії суттєво за останні роки не змінилася. Власники (керівники) підприємств продовжують вважати обліковця простим рахівником, знецінювати роботу не тільки оплатою, але і власним відношенням. З протилежного боку низькокваліфіковані кадри з повною відсутністю бажання змінюватись поглиблюють ситуацію. Безумовно вирішення даного питання лежить у площині взаємної зацікавленості обох сторін.

Розробка документування та упорядкованість руху документів також знаходиться у безпосередній залежності від способу розподілу функцій облікового апарату. У залежності від того, горизонтальний чи вертикальний спосіб використовується на підприємстві, графік документообороту буде мати свої особливості. При горизонтальному способі всі документи стосовно конкретного об'єкта обліку та відповідальність за їх обробку будуть знаходитись у певної посадової особи чи групи осіб. Тобто збереження документів покладено на одну особу або обмежене коло осіб, що значно прискорює термін обробки та забезпечує повне і своєчасне відображення господарських операцій. Вертикальний спосіб з точки зору своєчасності оброблення документів менш надійний, але при його застосуванні взаємна заміна працівників забезпечується легше.

На підприємствах з великим обсягом облікових робіт розробці графіку документообороту необ-

хідно приділити значну увагу, адже від точності та швидкості просування документу залежить його своєчасна та правильна обробка. Навіть при максимальній автоматизації облікового процесу паперовий рух документів продовжує займати важливе місце як в обліковій системі, так і в управлінні підприємством. Тим більше, що використання облікових програм адаптованих до потреб конкретного підприємства можуть дозволити тільки окремі підприємства.

Якісно розроблені та обґрунтовані посадові інструкції та правила внутрішнього розпорядку також нададуть можливість реалізувати принцип дисципліни. Чітко сформульовані права, обов'язки, правила роботи, заохочення та покарання будуть спонукати до підвищення самоорганізації, підвищення культури роботи на своїй посаді.

Важливим принципом є сталість персоналу, оскільки досвід, що набувається в результаті виконання певних робіт значно підвищує їх ефективність. Працівники, що тривалий час працюють на підприємстві, при зміні посади швидше адаптуються і навчаються новим обов'язкам. Плинність кадрів значно уповільнює роботу облікового відділу, погіршує її систему організації. Для збереження персоналу необхідно виконати та дотримуватись ряду факторів таких, як: оплата праці, умови роботи, соціальні забезпечення тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, зазначено актуальність проведеного дослідження не тільки з теоретичної точки зору але й з практичної. Ефективна, раціональна організація роботи облікового персоналу сприяє покращенню функціонування облікової системи на підприємстві в цілому, вона залежить від багатьох факторів та керується різними принципами.

При організації роботи облікових працівників необхідно визначитись із способом розподілу функцій, забезпечити нормативно – правове регулювання роботи та чітко організувати документопотік. Й. Бетге запропонував два способи поділу функцій облікового апарату: вертикальний та горизонтальний. Горизонтальний розподіл функцій – це розподіл за топологічною ознакою. При вертикальному розподілі робочі функції, як правило, поділяються за етапами облікового процесу: первинний облік, поточний облік та підсумковий облік. Обрання та використання того чи іншого способу здійснюється з урахуванням специфіки підприємства, наявності облікових кадрів, рівня їх кваліфікації та досвіду роботи.

Наукові доробки пропонують при розробці структури апарату та розподілі функцій між робітниками враховувати не чисельність працівників підприємства, а обсяг облікових робіт, на практиці ситуація виглядає інакше. Також одним із способів підви-

щення раціональної організації є розробка посадових обов'язків для конкретної посади та положення про відділ бухгалтерського обліку. У сучасний період це питання є практично не вирішеним, крім того, проблема поглиблюється надвеликою кількістю обов'язків, що покладені на облікового працівника.

Визначено, що незважаючи на проведені реформи бухгалтерського обліку та постійне зростання вимог до бухгалтера як до фахівця, філософія розуміння професії суттєво за останні роки не змінилася. Власники (керівники) підприємств продовжують вважати обліковця простим рахівником, знецінювати роботу не тільки оплатою але і власним відношенням.

Підкреслено, що важливим принципом раціональної організації є сталість персоналу, оскільки досвід, що набувається в результаті виконання певних робіт значно підвищує їх ефективність.

Виконання даних заходів значно підвищить ефективність функціонування облікової системи на підприємстві.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бетге Й. Балансоведение : [монографія] : пер с нем. / Й. Бетге ; научн. ред. В. Д. Новодворский. – М. : Бухгалтерский учёт, 2000. – 411, [3] с. : ил.
2. Карпушенко М. Ю. Організація обліку : навч. посібник / М. Ю. Карпушенко ; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х. : ХНАМГ, 2011. – 241 с.
3. Кужельний М. В. Теорія бухгалтерського обліку : підручник / М. В. Кужельний, В. Г. Лінник. – К. : КНЕУ, 2000. – 334 с.
4. Кузнецова С. А. Організація бухгалтерського обліку за стадіями облікового процесу / С. А. Кузнецова // Європейський вектор економічного розвитку. – 2012. – № 2 (19). – С. 107–118.
5. Лешапелъ Ж. Идеи Анри Файоля / Ж. Лешапелъ ; ВЦСПС. – М. : Книга, 1924. – 67 с.
6. Організація бухгалтерського обліку : навч. посібник / за ред. В. С. Леня. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 696 с.
7. Організація бухгалтерського обліку, контролю і аналізу : підручник / А. М. Кузьмінський, В. В. Сопко, В. П. Завгородній ; [за ред. А. М. Кузьмінського]. – К. : Вища школа, 1993. – 222 с.

УДОСКОНАЛЕННЯ АМОРТИЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ОНОВЛЕННЯ ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА IMPROVEMENT DEPRECIATION POLICY AND FIXED CAPITAL OF THE COMPANY

У статті розглянуто удосконалення амортизаційної політики підприємства, оновлення основного капіталу. Об'єкти основних засобів використовуються в діяльності підприємства протягом тривалого часу. Протягом цього терміну вони зношуються як морально, так і фізично, поступово втрачаючи свою вартість. Амортизаційна політика підприємства та проблеми її розвитку посідають вагоме місце. Вона є складовою частиною системи зовнішнього керування відтворення основних фондів підприємства, визначає рівень індивідуального розвитку й можливість внутрішньої варіативності підприємства.

Ключові слова: основні засоби, амортизація, амортизаційна політика, підприємство, основний капітал, виробництво.

В статье рассмотрены усовершенствования амортизационной политики предприятия, обновление основного капитала. Объекты основных средств используются в деятельности предприятия в течение длительного времени. В течение этого срока они изнашиваются как морально, так

и физически, постепенно теряя свою стоимость. Амортизационная политика предприятия и проблемы ее развития занимают важное место. Она является составной частью системы внешнего управления воспроизводства основных фондов предприятия, определяет уровень индивидуального развития и возможность внутренней вариативности предприятия.

Ключевые слова: основные средства, амортизация, амортизационная политика, предприятие, основной капитал, производство.

The article deals with improving the depreciation policy of the company, updated capital. Facilities and equipment used in the enterprise for a long time. During this period, they wear out both morally and physically, gradually losing its value. Depreciation policy and issues of development occupy an important place. It is part of the external control playback of the core business determines the level of individual development and the possibility of internal variability company.

Key words: fixed assets, depreciation, amortization policy, venture capital, production.

УДК 657.421

Малярова С.В.

старший викладач кафедри обліку та оподаткування
Комунальний вищий навчальний заклад
«Інститут підприємництва «Стратегія»
Дніпропетровської обласної ради»

Постановка проблеми. В умовах гострої нестачі фінансових ресурсів важливе значення має процес збільшення внутрішніх джерел коштів підприємства, необхідних для ведення виробничо-господарської діяльності. Необхідною умо-

вою ведення виробничого процесу на підприємстві є зосередження в достатній кількості засобів праці, що відповідали б вимогам науково-технічного прогресу. Ефективне використання основних засобів на підприємстві є одним із найважливіших

чинників, що сприяють досягненню ефективності процесів господарювання. Під впливом низки негативних явищ і тенденцій розвиток українських підприємств в останні роки значно уповільнився. Зношеність основних засобів практично у всіх галузях економіки складає 60-70%. Проблема формування амортизаційної політики підприємства в сучасних умовах набуває важливого значення на сучасному етапі розвитку нашої країни, оскільки вона одночасно виступає як витрати та як джерело відтворення основних засобів. Вивчення закономірностей нарахування амортизації та визначення показників, що характеризують стан основних засобів є одним із пріоритетних напрямів дослідження не лише у рамках підприємства, а й у системі господарювання всієї держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання удосконалення амортизаційної політики підприємства розглядається і висвітлено у працях В. Сопко, К. Андросова, В. Бакай, Л. Бабіч, Н. Дугієнко, С. Скомарохова, М. Чумаченко, Ф. Бутинець, С. Ніколаєнко, Л. Гайвич, Л. Овод, Л. Кудь. Проблемами амортизації займаються такі вчені, як: С. Голов, М. Бондар, Л. Гуцаленко, Г. Осіпчук, Л. Борщ, Ю. Стадницький, Я. Мех.

Однак, вивчення наукових праць свідчать про те, що у згаданих дослідженнях велика увага приділялась визначенню амортизаційної політики, методиці та процесу формування амортизаційної політики, а також обліку амортизаційних відрахувань, але вченими так і не було визначено, як правильно обрати метод нарахування амортизації та як нараховувати амортизацію в період інфляції так, щоб амортизаційних відрахувань вистачило для оновлення основного капіталу підприємства, а амортизаційна політика була сформована ефективно [2].

Формування цілей статті. Метою дослідження, наведеного в статті матеріалу, є виявлення основних напрямів удосконалення амортизаційної політики та оновлення основного капіталу на підприємствах задля забезпечення ефективного управління виробничим процесом у сучасних умовах господарювання, що дозволить керівництву підприємства отримувати якісну інформацію, а також пошук шляхів їх успішного вирішення.

Виклад основного матеріалу. В умовах формування ринкової економіки виникає об'єктивна необхідність підвищення якості облікової інформації. Як і всі необоротні активи, основні засоби володіють таким ступенем ліквідності, при якому їх використання у виробничому процесі, продаж або перепродаж здатні принести підприємству надходження грошових коштів у довгостроковому періоді. До головних характеристик основних засобів слід віднести матеріально-речову форму і більш низький рівень ліквідності в порівнянні з грошовими активами. Основні засоби виступають най-

важливішим елементом господарської діяльності підприємства, оскільки багато в чому визначають фінансовий стан і його економічний потенціал у цілому, як правило, внаслідок того, що їх питома вага в загальній структурі активів становить значну частину.

Виробництво є основою життя суспільства, оскільки в його процесі виготовляються усі матеріальні блага та послуги, що забезпечують задоволення людських потреб. Засоби праці та предмети праці складають уречевлений капітал. В економічній літературі засоби праці ототожнюються із засобами виробництва, основними фондами та основними засобами.

Облік основних засобів на підприємстві регламентується Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби». Згідно з П(С) БО 7 основні засоби – це матеріальні активи, які підприємство/установа утримує з метою використання їх у процесі виробництва/діяльності або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік) [4].

Планування, облік і наукове дослідження основних засобів підприємств може бути організовано лише на основі правильно сформованої структури та науково-обґрунтованої їх класифікації у відповідності з видами, призначенням, використанням і територіальним розміщенням. Основні засоби, що використовуються на підприємствах, поділяють на певні групи залежно від того, яку роль вони відіграють у виробничому процесі. На сьогоднішній день термін «основні засоби» використовується в законодавстві України. Під ним розуміють матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин наданих у користування ділянок надр (крім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 6000 гривень, невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 6000 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік) [3].

Характерними особливостями основних фондів є:

1. Використання їх у натуральному вигляді впродовж тривалого часу.
2. Схильність до зношення, яка виявляється у поступовій втраті можливої подальшої експлу-

атації у зв'язку зі старінням, закінченням резерву потужності (матеріальне зношування) або із втраченою доцільністю паралельної експлуатації у зв'язку з виникненням основних фондів, що мають якісніші характеристики (моральне зношування).

3. Специфічний характер кругообігу та відшкодування вартості через механізм поступової перенесення вартості (амортизації) з віднесенням амортизаційних відрахувань на поточні витрати підприємства і відповідно вартість продукції (робіт, послуг). Основні засоби неоднорідні і різняться між собою натурально-речовим складом, термінами служби, призначенням і роллю у виробництві. Все це обумовлює необхідність їх класифікації. Класифікують основні засоби за видами, галузевою належністю, функціональною ознакою, віковим складом.

Об'єкти основних засобів використовуються в діяльності підприємства протягом тривалого часу. І протягом цього терміну вони зношуються як морально, так і фізично, поступово втрачаючи свою вартість; а також на їх вартість впливають інфляційні процеси та багато інших чинників, від яких залежить вартість основних засобів.

Амортизаційна політика підприємства та проблеми її розвитку посідають вагомe місце як в економічних школах, так і в економічній свідомості суспільства загалом [2].

Амортизаційна політика, як будь-яка політика має свою стратегію і тактику. Стратегія амортизаційної політики включає в собі цілі і методи довгострокового характеру, вона направлена на ліквідацію недоліків у процесі відшкодування і відтворення основного капіталу. Мета амортизаційної стратегії полягає в тому, щоб змінити темпи і тактику інвестиційного процесу в економіці і вивести її на траєкторію довгострокового економічного зростання, причому досягнення цього можливо тільки шляхом структурно – технологічній перебудови промислового виробництва, за рахунок селективного підходу до галузей і напрямом в них засобів, накопичених за допомогою амортизації.

Амортизація виконує такі основні функції:

- 1) відшкодування;
- 2) оціночну;
- 3) фіскальну;
- 4) розподільну;
- 5) регулюючу.

У ринкових умовах дедалі більше втрачає ознак відтворення традиційне трактування функції амортизації. Її місце починає займати функція відшкодування – повернення власникові раніше зазнаних витрат на придбання (створення) необоротних активів.

Амортизаційна політика є складовою частиною системи зовнішнього керування відтворення основних фондів підприємства. Вона визначає рівень індивідуального розвитку й можливість внутріш-

ньої варіативності амортизаційної політики підприємства. Впродовж багатьох років амортизаційна політика залишається найслабкішою ланкою економічної політики країни, оскільки сформована ними амортизаційна система не виконує своєї головної функції – не створює зацікавленості підприємців до оновлення основних засобів, впровадження наукових розробок та новітніх технологій у виробництво [5].

Амортизаційна політика повинна носити стимулюючий характер і володіти наступними рисами:

- сприяти підвищенню норм списання основного капіталу;
- розвивати прискорену амортизацію;
- створювати пріоритетні умови для розвитку особливо важливих галузей економіки.

Розробка амортизаційної політики на підприємствах починається з вивчення та врахування основних факторів, що визначають передумови її формування. Такими чинниками є:

- принципи амортизаційної політики, встановлені в країні;
- майновий стан підприємства, зокрема, обсяги, склад, вікова структура та рівень спрацювання необоротних активів, які підлягають амортизації;
- темпи інфляції та методи відображення в обліку реальної вартості основних фондів та нематеріальних активів;
- переваги та недоліки дозволених законодавством методів нарахування амортизації;
- норми амортизаційних відрахувань та їх вплив на різні аспекти фінансово-економічної діяльності промислових підприємств;
- реальний термін використання підприємством необоротних активів;
- інвестиційна активність промислових підприємств [1].

Система факторів, що повинна враховуватися при формуванні амортизаційної політики, є наступною. Фактори, що впливають на обсяг амортизаційних відрахувань:

1. Незалежні від підприємства: встановлені державою норми амортизації; дозволені законодавством методи бухгалтерської амортизації; інфляція.

2. Залежні від підприємства: обсяг основних засобів, що підлягають амортизації; вибір методу амортизації та встановлення терміну амортизації; визначення терміну корисного використання об'єктів основних засобів.

Фактори, на які впливає обсяг амортизаційних відрахувань: витрати підприємства; база обкладання податком на прибуток; обсяг чистого грошового потоку; можливість оновлення основних засобів.

Одними із найвпливовіших факторів є правильність вибору методу амортизації та вплив інфляції при розрахунку амортизаційних відрахувань.

Метод амортизації є важливим елементом системи. Він визначає базу й алгоритм амортизаційних відрахувань за певний період для конкретних об'єктів. П(С)БО 7 «Основні засоби» передбачає застосування наступних методів амортизації: прямолінійний; зменшення залишкової вартості; прискореного зношення залишкової вартості; кумулятивний; виробничий [4].

Кожен з методів має свої переваги та недоліки, метод нарахування амортизації повинен бути визначений для кожного об'єкта основних засобів з урахуванням очікуваного способу отримання економічної вигоди від його використання. Правильне визначення строку корисного використання об'єкта основних засобів та застосування вірно обраного методу нарахування амортизації дозволяє отримати суму амортизаційних відрахувань, яка відповідає реальному зменшенню вартості основних засобів. У зв'язку з цим доцільно було б розподілити всі основні засоби на групи і для кожної з них застосовувати різні методи амортизації.

Сформований розподіл буде сприяти ефективному формуванню амортизаційного фонду на підприємстві і призведе до:

- правильного застосування методу амортизації щодо об'єктів, використання яких залежить переважно від терміну їх використання;
- правильного нарахування амортизації на об'єкти основних засобів залежно не від терміну їх використання, а від кількості виробленої продукції;
- зниження податку на прибуток у перші роки після введення основних засобів в експлуатацію і за рахунок цього забезпечить більш швидке повернення інвестицій що підвищить інвестиційні можливості підприємства.

Наступним важливим елементом при розрахунку амортизації, який не залежить від підприємства і на який часто не звертають увагу є інфляція. Якщо підприємство при формуванні амортизаційної політики не враховує даного фактору, то в періоди інфляції воно не зможе зробити необхідну величину відрахувань для відновлення свого капіталу в майбутньому.

В умовах інфляції відбувається зростання номінальних цін окремих видів основного капіталу, а амортизаційні відрахування визначаються від первинної вартості, тому встановлені амортизаційні відрахування можуть опинитися нижче за її економічно обґрунтованої величини. Перекривлення вартісних показників основного капіталу, коли його реальна вартість не відповідає фактичній, приводить до не донарахування амортизації і, як наслідок, до невідповідності величини амортизації, що накопичується для здійснення подальшого відтворення і вартості нового основного капіталу, призначеного для відшкодування спожитого. Це пов'язано з тим, що процес реального знецінення

грошових коштів і подальшого збільшення амортизаційного фонду має деякий розрив у часі, який може приводити до значних відхилень реального обсягу накопичення від потреб відтворення.

Важливим інструментом амортизаційної політики, вживаним з метою протидії знеціненню амортизаційних відрахувань при цінній лібералізації, є переоцінка об'єктів основного капіталу.

Проте, при переоцінці основного капіталу не враховується сума системного впливу на сумарний рівень загальних податків на майно і на прибуток, а також використовуючи індексні методи переоцінки не враховують зниження ринкової вартості технічно відсталих, таких, що простоюють, мало рентабельних виробництв. Окрім цього, методологія переоцінки, була заснована на скоректованій балансовій вартості основного капіталу, що є у розпорядженні підприємства, що не відповідає вимогам ринкової економіки. Це і призвело до розриву між величинами амортизації і зносу основного капіталу, скоротивши можливості використання вартості амортизаційних засобів на оновлення основного капіталу.

При здійсненні амортизаційної політики на мікрорівні йде процес оновлення активної частини основного капіталу і підвищується технічний рівень основного виробництва. Все це у свою чергу створює достатні передумови для зниження собівартості продукції і максимізації прибутку, які є основними напрямками діяльності підприємств.

Основними складовими елементами амортизаційної політики на мікрорівні є:

- оцінка і переоцінка основного капіталу;
- вибір і обґрунтування методів нарахування амортизації;
- забезпечення цільового використання амортизаційних відрахувань;
- мінімізація фізичного і морального зносу основного капіталу;
- вибір найбільш ефективних форм відтворення основного капіталу. Здійснення своєчасного і якісного технічного переоснащення, модернізації і реконструкції виробництва.

Вдала амортизаційна політика – це комплекс заходів направлений на управління процесом відтворення основного капіталу, запобігання надмірному зносу його активної частини, нарощування основного капіталу і обсягу випуску продукції, направлене на підвищення технічного рівня виробництва, вдосконалення видової, технологічної і вікової структури основного капіталу, підвищення продуктивності праці і зниження собівартості продукції, максимізацію прибутку і активізацію інвестиційного клімату підприємства.

Висновки. Отже, амортизаційна політика це – регулювання основного капіталу на державному рівні з метою створення рівних умов суб'єктам господарювання. У межах державної амортиза-

ційної політики кожний суб'єкт господарювання створює свій власний механізм нарахування амортизації. Від вибору методу нарахування амортизації залежить сума амортизаційних відрахувань. Їх збільшення з одного боку сприятиме оновленню основних засобів, а з іншого – зниженню прибутку підприємства і відповідно зниженню сплати податку на прибуток підприємства. Кожний суб'єкт господарювання має планувати свою амортизаційну політику таким чином, щоб, по-перше, найвищі обсяги амортизаційних відрахувань припадали на фази зростання та зрілості, та, по-друге, у фазі зрілості підприємство мало достатні обсяги коштів для здійснення нових інвестицій. Відповідно до цього у фазах виводу на ринок та спаду підприємство має застосовувати лінійний метод амортизації, у фазах зростання та зрілості – найбільш ефективні методи прискореної амортизації.

У підсумку варто зазначити, що необхідною умовою відтворення основних фондів є передусім розвиток та удосконалення відтворювальної функції амортизації, для цього необхідно здійснювати переоцінку вартості основних засобів. Доречно звернути увагу на оптимальний варіант вибору методу нарахування амортизації та врахування інфляції при розрахунку амортизаційних відрахувань, це сприятиме ефективному формуванню амортизаційної політики на підприємстві.

Вирішення комплексу суперечливих та дискусійних питань обліково-інформаційного забезпечення амортизаційної політики та оновлення основного капіталу є актуальним для підприємств

України і потребує подальших досліджень з метою створення передумов для формування більш ефективної обліково-управлінської моделі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Жердев Є. В. Методичні засади формування амортизаційної політики на підприємствах [Електронний ресурс] / Є. В. Жердев // Облік і фінанси АПК : бухгалтерський портал. – Режим доступу : <http://magazine.faaf.org.ua/metodichni-zasadi-formuvannya-amortizaciynoi-politiki-na-pidpriemstvah.html>.
2. Лищенко О. Г. Удосконалення амортизаційної політики підприємства [Електронний ресурс] / О. Г. Лищенко. – Режим доступу : http://eir.zntu.edu.ua/bitstream/123456789/509/1/Lyshchenko_Improving%20the%20amortization%20policy.pdf.
3. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : прийнятий Верховною Радою України 2 груд. 2010 р. № 2755–VI : текст із змін. станом на 1 січ. 2017 р. // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» [Електронний ресурс] : затв. наказом Мін. фінансів України від 27 квіт. 2000 р. № 92 : текст із змін. станом на 24 лип. 2015 р. // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>.
5. Помилуйко Є. О. Особливості реалізації амортизаційної політики в Україні [Електронний ресурс] / Є. О. Помилуйко // Ефективна економіка : електрон. наук. фахове вид. / Дніпропетр. держ. аграрно-екон. ун-т. – 2012. – № 9. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1416>.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ РАХУНКІВ
БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ

SOME ISSUES OF ACCOUNTS ACCOUNTING IN THE PUBLIC SECTOR

У статті проведено аналіз змін нормативно-правової бази щодо порядку відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій суб'єктами державного сектору. Розглянуто принцип побудови Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі. Автором розкрито особливості визначення кодів синтетичних рахунків. Усі зміни визначили необхідність розробки та запровадження нових форм фінансової звітності та звітності про виконання бюджетів. Актуальним питанням сьогодення залишається створення в найкоротші терміни уніфікованої організаційної та інформаційної облікової системи, а також сучасного програмного забезпечення облікового процесу.

Ключові слова: державний сектор, балансові рахунки, ідентифікатори, клас рахунків, розпорядники коштів, державні цільові фонди.

В статье проведен анализ изменений нормативно-правовой базы относительно порядка отражения на счетах бухгалтерского учета операций субъектами государственного сектора. Рассмотрены принципы построения Плана счетов бухгалтерского учета в государственном секторе. Автором раскрыты особенности

определения кодов синтетических счетов. Все изменения определили необходимость разработки и внедрения новых форм финансовой отчетности и отчетности об исполнении бюджетов. Актуальным вопросом сегодня остается создание в кратчайшие сроки унифицированной организационной и информационной учетной системы, а также современного программного обеспечения учетного процесса.

Ключевые слова: государственный сектор, балансовые счета, идентификаторы, класс счетов, распорядители средств, государственные целевые фонды.

The article analyzes the changes in the regulatory framework regarding the display order on accounts transactions by the public sector. Principles of construction the Chart of Accounts was consider in the public sector. The author has revealed features determining codes of synthetic accounts. All changes and identified the need to develop new forms of financial reporting and reporting on budget execution. Current issues are to create as soon as possible a unified organizational and informational accounting system and modern software accounting process.

Key words: public sector, balance accounts, identities, class of accounts, spending units, state trust funds.

УДК 657.4.012.2:336.14

Олініченко І.В.

к.е.н., доцент, завідувач кафедри обліку та оподаткування
Комунальний вищий навчальний заклад
«Інститут підприємництва «Стратегія»
Дніпропетровської обласної ради»

Постановка проблеми. Активне співробітництво України з міжнародними фондами, організаціями, фінансовими установами, діяльність на валютних фондових та інвестиційних ринках вимагають доступності, відкритості та прозорості економічної інформації, у тому числі з питань бухгалтерського обліку, відповідності міжнародним стандартам.

Міністерством фінансів України розроблено та впроваджено цілу низку правил ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності за міжнародними стандартами для суб'єктів господарювання недержавного сектору, що дало їм змогу активно співпрацювати з міжнародними партнерами. Натомість державний сектор був позбавлений можливості стати рівноправним партнером зарубіжних фінансових та інших установ через недосконалість законодавчої бази і відсутність адаптованих до міжнародних стандартів правил ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності.

Реформування системи бухгалтерського обліку в Україні пройшло декілька стадій і на даний момент триває формування облікових правил у державному секторі. Основні напрями та положення реформування обліку в державному секторі викладено у Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007-2015 роки, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 16.01.2007 № 34 [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемами реформування бухгалтерського обліку в державному секторі займається чимале коло науковців. Так теоретичним та практичним аспектам обліку в державному секторі присвячені праці П. Атамаса, Ф. Бутинця, Т. Джоги, М. Михайлова, С. Свірко та ін. Питанням реформування та перспектив розвитку системи бухгалтерського обліку в державному секторі присвячено праці Н. Сушко, О. Шунь. Проте, введення в дію нормативно-правових актів щодо зміни системи рахунків бухгалтерського обліку та порядку відображення операцій суб'єктів у державному секторі, залишаються недостатньо висвітленими.

Формулювання цілей статті. Основною метою проведення даного дослідження є аналіз змін у нормативно-правовій базі щодо порядку відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій із формування господарських засобів та джерел їх утворення суб'єктами господарювання державного сектору в рамках реформування облікових правил.

Виклад основного матеріалу. Основним недоліком реформування системи бухгалтерського обліку в державному секторі є значний часовий інтервал між етапами реформи. Міністерством фінансів розроблено Національні положення (стандарты) бухгалтерського обліку в державному секторі (НП(С)БОДС) ще у 2009 році, а основна їх частина вступила в дію лише з 01 січня 2017 року.

Якщо НП(С)БОДС визначають методологічні засади формування в бухгалтерському обліку та розкриття у фінансовій звітності інформації про господарські засоби та джерела їх формування в установах державного сектору, то порядок відображення їх на рахунках бухгалтерського обліку забезпечується завдяки використанню Плану рахунків.

Для упорядкування порядку відображення господарських операцій в установах державного сектору в рамках реформування обліку Міністерством фінансів України розроблено та введено в дію з 01 січня 2017 року наступні документи:

- план рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі, затверджений Наказом Міністерства фінансів України 31.12.2013 р. №1203 [2];
- порядок застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі, затверджений Наказом Міністерства фінансів України 29.12.2015 р. №1219 [3];
- методичні рекомендації зі співставлення бухгалтерського обліку та перенесення залишків, затверджені Наказом Міністерства фінансів України 21.12.2016 р. №1127 [4].

Основну увагу в статті буде приділено саме вказаним нормативним документам та їх впливу на зміну облікових правил у державному секторі, адже до введення в дію нового Плану рахунків, порядок відображення господарських операцій на рахунках бухгалтерського обліку бюджетних установ був максимально наближеним до порядку відображення фактів господарської діяльності в недержавному секторі (за винятком відображення специфічних операцій з формування та використання коштів загального та спеціального фондів).

План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі «є переліком рахунків і субрахунків для узагальнення інформації про факти діяльності суб'єктів державного сектору у бухгалтерському обліку. У ньому за десятковою системою наведені коди (номери) й найменування синтетичних рахунків й субрахунків. Перша цифра балансового рахунку визначає клас рахунків, друга – номер синтетичного рахунку, третя – ідентифікатор суб'єкта державного сектору, четверта цифра – номер субрахунку (крім рахунків класу 9 та класу 0)» [2]. Таким чином, балансовий рахунок матиме чотиризначне значення. Суб'єкти державного сектору мають право вводити аналітичні рахунки, тоді їх значення буде більш, ніж шестизначне, що значно ускладнює щоденне використання системи рахунків.

Вперше при формуванні Плану рахунків, було застосовано поняття «ідентифікатора суб'єкта державного сектору», у якості яких визначено: розпорядників бюджетних коштів, державні цільові фонди, державний бюджет, місцеві бюджети та рахунки органів Казначейства. Використання

даних ідентифікаторів дасть змогу групувати інформацію про джерела формування господарських засобів установи державного сектору.

Як і раніше, План рахунків включає два розділи: I «Балансові рахунки» та розділ II «Позабалансові рахунки». До балансових рахунків віднесено рахунки з першого по восьмий клас, а до позабалансових – рахунки класу 9 та класу 0. Таким чином, застосовано наскрізну нумерацію балансових та позабалансових рахунків.

Розглянемо призначення рахунків певного класу згідно нового Плану рахунків. Так балансові рахунки класу 1 «Нефінансові рахунки», «призначені для узагальнення інформації про наявність і рух основних засобів, інших необоротних матеріальних активів, нематеріальних активів, запасів, біологічних активів, капітальних інвестицій, зносу (амортизації) необоротних активів тощо» [3]. У перший клас тепер об'єднано рахунки оборотних і необоротних активів, незалежно від термінів їх використання. Рахунки першого класу, як і раніше, є активними рахунками (окрім рахунку 14 «Знос (амортизація) необоротних активів»). Щодо відображення операцій із запасами, то наразі усі вони обліковуються на одному рахунку (15 «Виробничі запаси») замість поділу на виробничі запаси та матеріали і продукти харчування у попередньому Плані рахунків. Відтепер установи державного сектору мають окремо обліковувати біологічні активи, а не в складі основних засобів та виробничих запасів. Для рахунків першого класу використано ідентифікатори «розпорядників бюджетних коштів» та «державні цільові фонди», тобто рахунки цього класу вказують на власника майна.

Рахунки класу 2 «Фінансові активи» «призначені для узагальнення інформації про наявність і рух фінансових активів, зокрема коштів у касі, на рахунках в установах банків або в органах Державної казначейської служби України, у розрахунках з дебіторами, довгострокові і поточні фінансові інвестиції, довгострокові і короткострокові векселі одержані та інші фінансові активи» [3]. Особливої уваги в даному класі заслуговують рахунки для обліку фінансових інвестицій як поточних, так і довгострокових, що надає можливість установам державного сектору активно використовувати високоліквідні фінансові інструменти. Рахунки даного класу є активними. Для рахунків другого класу використано чотири ідентифікатори: «розпорядники бюджетних коштів», «державні цільові фонди», «державний бюджет» та «місцеві бюджети», тобто несуть інформацію про орган чи установу, яким належать фінансові активи.

Рахунки класу 3 «Кошти бюджетів та розпорядників бюджетних коштів» призначені для відображення установами та узагальнення інформації органами Казначейства про всі надходження до державного та місцевих бюджетів, у тому числі

коштів бюджетів (державного чи місцевого), які підлягають розподілу, а також коштів, що виділені відповідно до бюджетних призначень розпорядникам та одержувачам бюджетних коштів [3]. При визначенні надходжень до бюджетів враховуються кошти від повернення бюджетних кредитів, фінансова допомога, надана на поворотній основі за рахунок державного (місцевого) бюджету, та кредити, залучені державою (місцевими бюджетами) або під державні (місцеві) гарантії. Аналітичний облік на рахунках третього класу ведеться у розрізі кодів бюджетної класифікації. Рахунки даного класу є активними і в них використано ідентифікатори «державний бюджет», «місцеві бюджети» та «рахунки органів Казначейства», які дають змогу узагальнити інформацію про рух бюджетних коштів.

Рахунки класу 4 «Розрахунки» призначені для відображення та узагальнення інформації про розрахунки за фінансовими інвестиціями та фінансовими активами, за операціями з відображення зобов'язань за фінансовими операціями державного (місцевих) бюджету, розрахунки за коштами, які підлягають розподілу та ін. У даному класі рахунків вперше зустрічаються «технічні рахунки» – рахунки, які використовуються органами Казначейства для подвійного запису операцій. Одним із технічних рахунків є рахунок 44 «Позиція Казначейства щодо іноземної валюти державного бюджету», за дебетом якого відображається вартість іноземної валюти, що збільшує коротку або зменшує довгу відкриту валютну позицію державного (місцевого) бюджету та суми гривневого еквіваленту іноземної валюти, що збільшує довгу або зменшує коротку відкриту валютну позицію державного (місцевого) бюджету за кредитом – вартість іноземної валюти, яка збільшує довгу або зменшує коротку відкриту валютну позицію державного (місцевого) бюджету, та суми гривневого еквіваленту іноземної валюти, які збільшують коротку або зменшують довгу відкриту валютну позицію державного (місцевого) бюджету [3]. Рахунки четвертого класу є пасивними, у них використано ідентифікатори «державний бюджет», «місцеві бюджети» та «рахунки органів Казначейства».

Рахунки класу 5 «Капітал та фінансовий результат» призначені для відображення та узагальнення інформації про стан і рух коштів внесеного капіталу, капіталу у підприємствах, капіталу у дооцінках, резервного капіталу, цільового фінансування, а також фінансового результату органів та установ державного сектору [3]. На рахунках даного класу відображається вартість внесеного капіталу за рішенням органу управління розпорядникам бюджетних коштів чи державним цільовим фондам. Під час здійснення господарської діяльності збільшення внесеного капіталу відбувається внаслідок придбання чи отримання активів,

закріплених на праві оперативного управління за розпорядником бюджетних коштів чи державним цільовим фондом за рішеннями органу управління, а також внесений капітал збільшується на суму цільового фінансування на створення (придбання) необоротних активів, виділеного з відповідного бюджету. Зменшення внесеного капіталу розпорядника бюджетних коштів чи державного цільового фонду відбувається внаслідок здійснення операцій з вилучення активів за рішенням органу управління, а також за рахунок віднесення до накопичених фінансових результатів вартості необоротних активів при їх списанні, в разі, якщо на суму їх вартості в попередніх звітних періодах було збільшено внесений капітал. Уперше для державного сектору використано поняття фінансового результату звітного періоду та накопиченого фінансового результату, на заміну «результат виконання кошторису». У складі рахунків капіталу вперше визначено рахунок для обліку резервного капіталу, але він призначений для використання лише державними цільовими фондами, які можуть формувати резерви відповідно до законодавства. Рахунки п'ятого класу є пасивними і в них застосовано ідентифікатори «розпорядники бюджетних коштів», «державні цільові фонди», «державний бюджет» та «місцеві бюджети».

Рахунки класу 6 «Зобов'язання» призначені для обліку довгострокових та поточних зобов'язань за кредитами, позиками, за цінними паперами, операціями з оренди, розрахунків з постачальниками та підрядниками, замовниками, розрахунків з податків і платежів, розрахунків за страхуванням, розрахунків з оплати праці, зобов'язань за внутрішніми розрахунками, забезпечень майбутніх витрат і платежів, зобов'язань за надходженнями до бюджету, доходів майбутніх періодів [3]. При формуванні даного класу рахунків не враховано фактор часу, тобто до нього входять рахунки не залежно від термінів погашення зобов'язань. До цього ж класу віднесено і рахунки обліку забезпечення майбутніх витрат і платежів, які є нововведенням, оскільки раніше бюджетні установи не формували кошти для забезпечення різного роду майбутніх видатків. Рахунки шостого класу є переважно пасивними, але необхідно відмітити, що певні субрахунки рахунків 62-66 можуть мати як дебетове, так і кредитове сальдо на кінець періоду. Причому при визначенні загальних залишків по рахунку вони не згортаються, а показуються розгорнуто за дебетом і кредитом окремо. У рахунках даного класу використано всі п'ять ідентифікаторів.

Рахунки класу 7 «Доходи» призначені для відображення та узагальнення інформації про доходи за обмінними та необмінними операціями. До доходів за обмінними операціями включаються доходи за бюджетними асигнуваннями, доходи від реалізації продукції (робіт, послуг), доходи від продажу активів,

фінансові доходи тощо. До доходів за необмінними операціями включаються податкові та неподаткові надходження, трансферти тощо. Склад доходів та порядок їх визнання визначається Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку в державному секторі 124 «Доходи». Серед рахунків цього класу введено рахунок 76 «Умовні доходи», який призначено для обліку й узагальнення інформації про кошти, що надходять до державного (місцевого) бюджету від повернення бюджетних кредитів, які виділялись із державного (місцевого) бюджету в попередні роки та в поточному році, а також про кошти, що надходять до державного (місцевого) бюджету від розміщення цінних паперів [3]. Рахунки даного класу є пасивними і в них використано ідентифікатори «розпорядники бюджетних коштів», «державні цільові фонди», «державний бюджет» та «місцеві бюджети».

Рахунки класу 8 «Витрати» призначені для відображення інформації про витрати за обмінними та необмінними операціями. Склад витрат та порядок їх визнання визначається Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку в державному секторі 135 «Витрати». Субрахунки рахунків 80 «Витрати на виконання бюджетних програм» та 81 «Витрати на виготовлення продукції (надання послуг, виконання робіт)» практично відповідають елементам витрат господарюючих суб'єктів недержавного сектору. Для врівноваження облікових даних за рахунком 76 «Умовні доходи» у складі рахунків витрат введено рахунок 86 «Умовні витрати», за дебетом якого відображаються суми кредитів, наданих із державного (місцевих) бюджету в поточному році, та операції з фінансування, за кредитом – повернення коштів, помилково або надміру перерахованих з державного бюджету (місцевих бюджетів), та списання у порядку закриття на результат виконання бюджету звітного періоду [3]. Рахунки восьмого класу є активними і в них використано ідентифікатори «розпорядники бюджетних коштів», «державні цільові фонди», «державний бюджет» та «місцеві бюджети».

Рахунки класу 9 «Позабалансові та управлінські рахунки бюджетів та державних цільових фондів» не відносяться до балансових і використовуються органами Казначейства для ведення обліку та узагальнення інформації про пропозиції та відкриті асигнування, ліміти органів Казначейства для здійснення платежів за витратами, показники розпису державного та місцевих бюджетів, бюджетні зобов'язання розпорядників та одержувачів бюджетних коштів, а також нараховані доходи, резерви, витрати, зобов'язання і вимоги за кредитуванням, всіма видами гарантій та цінних паперів тощо [3]. Операції на рахунках даного класу відображаються за системою подвійного запису. З цією метою застосовуються субрахунки рахунку 99 «Контррахунки до рахун-

ків позабалансового обліку», які кореспондують з рахунками 9 класу «Позабалансові та управлінські рахунки бюджетів та державних цільових фондів». Відображення операцій на рахунках 92 «Показники розпису», 95 «Зобов'язання і вимоги за кредитуванням, всіма видами гарантій та цінними паперами», 96 «Емітовані цінні папери» та 98 «Рахунки для обліку коштів, переданих» проводиться за правилами активного рахунку. Відображення операцій на рахунках 90 «Пропозиції та відкриті асигнування», 91 «Асигнування», 93 «Бюджетні зобов'язання розпорядників та одержувачів бюджетних коштів, розрахункові документи, не оплачені», 94 «Нараховані відсотки, плата за надання державних гарантій і кредитів (позик), залучених державою, та штрафні санкції» та 97 «Рахунки для обліку коштів та розрахунків, отриманих» проводиться за правилами пасивного рахунку. Для рахунків дев'ятого класу не застосовуються ідентифікатори, які брали участь у формуванні номеру балансового рахунку.

Рахунки класу 0 «Позабалансові рахунки розпорядників бюджетних коштів та державних цільових фондів» обліковуються матеріальні цінності, інші активи та зобов'язання, що належать розпорядникам бюджетних коштів (державним цільовим фондам) або перебувають у їх тимчасовому розпорядженні. Бухгалтерський облік зазначених цінностей ведеться за простою системою, за якою записи проводяться тільки на одному позабалансовому рахунку із зазначенням змісту і кількісно-вартісних показників операції [3], за аналогією відображення операцій з використанням позабалансових рахунків у попередньому Плані рахунків. Номер рахунку даного класу визначається також за простою системою: перша цифра – номер класу, друга – порядковий номер рахунку в класі, третя – номер субрахунку. На рахунки цього класу також не розповсюджується правило використання ідентифікаторів.

Висновки. Зміни в нормативно-правовій базі регулювання бухгалтерського обліку в державному секторі вказують на активну позицію Міністерства фінансів України щодо завершення реформування даної сфери та перехід на єдині методологічні засади бухгалтерського обліку і звітності, а також створення уніфікованого організаційного та інформаційного забезпечення бухгалтерського обліку в державному секторі. Важливим наступним етапом впровадження реформ має стати розроблення та запровадження нових форм фінансової звітності та звітності про виконання бюджетів, які мають бути введені в дію вже у першому кварталі 2017 року, оскільки складати фінансову звітність діючого зразка з використанням системи рахунків нового Плану рахунків буде неможливим. Не менш актуальним етапом виконання Стратегії модернізації системи бухгал-

терського обліку в державному секторі має стати створення, в найкоротші терміни, уніфікованої організаційної та інформаційної облікової системи та розробка уніфікованого програмного забезпечення для використання суб'єктами державного сектору, яке забезпечить формування та використання баз даних та інформаційних систем.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Постанова Кабінету Міністрів України № 34 від 16.01.2007 р. «Про затвердження Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007-2015 роки» // Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/34-2007-%D0%BF>

2. План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі, затверджений Наказом Міністерства фінансів України 31.12.2013 р. №1203 // Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0161-14>

3. Порядок застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі, затверджений Наказом Міністерства фінансів України 29.12.2015 р. №1219 // Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0085-16>

4. Методичні рекомендації зі співставлення бухгалтерського обліку та перенесення залишків, затверджені Наказом Міністерства фінансів України 21.12.2016 р. №1127 // Режим доступу <http://www.minfin.gov.ua/news/view/normativno-pravovi-akti-z-buhgalterskogo-obliku-v-derzhavnomu-sektori?category=bjudzhet>

5. Марценяк Н.О. Реформування бухгалтерського обліку бюджетних установ: проблеми та перспективи / Н.О. Марценяк // Науковий вісник БДФА. – 2010. – № 4. – С. 346-351.

6. Сушко Н. Перспективи запровадження національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в держсекторі / Н. Сушко // Баланс-бюджет. – 2012. – № 4. – С. 2-4.

**ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ВЕДЕННЯ
БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ
ECONOMIC AND LEGAL BASICS OF ACCOUNTING
IN FOREIGN COUNTRIES**

У роботі проведено дослідження національної системи бухгалтерського обліку та звітності в зарубіжних країнах. Вивчення систем бухгалтерського обліку і звітності зарубіжних країн зумовлює необхідність переосмислення критеріїв формування облікової та звітної інформації, більш чіткого визначення елементів фінансової звітності, а також встановлення взаємозв'язку між елементами звітності. Однією з цілей КМСБО є максимально можлива гармонізація різних стандартів бухгалтерського обліку та облікових політик різних країн. Упровадження міжнародних стандартів бухгалтерського обліку в зарубіжних країнах призведе до успішного розвитку бізнесу та економіки країн у цілому. Україна інтегрується у світовий економічний простір. Тому перехід національної системи бухгалтерського обліку та складання звітності на міжнародні стандарти (МСБО) є вимогою часу. Для досягнення Україною бажаного рівня розвитку необхідно реформувати різні сектори економіки і в першу чергу – фінансовий.

Ключові слова: Міжнародні стандарти фінансової звітності, національні стандарти, зарубіжні країни, бухгалтерський облік, інвестори.

В работе проведено исследование национальной системы бухгалтерского учета и отчетности зарубежных стран. Изучение систем бухгалтерского учета и отчетности зарубежных стран предопределяет необходимость переосмысления критериев формирования учетной и отчетной информации, более четкого определения элементов финансовой отчетности, а также

установление взаимосвязи между элементами финансовой отчетности. Одной из целей КМСБУ является максимально возможная гармонизация различных стандартов бухгалтерского учета и учетных политик разных стран. Внедрение международных стандартов бухгалтерского учета в зарубежных странах приведет к успешному развитию бизнеса и экономики стран в целом. Украина интегрируется в мировое экономическое пространство. Поэтому переход национальной системы бухгалтерского учета и составления отчетности на международные стандарты (МСФО) является требованием времени. Для достижения Украиной желаемого уровня развития необходимо реформировать различные секторы экономики и в первую очередь – финансовый.

Ключевые слова: Международные стандарты финансовой отчетности, национальные стандарты, зарубежные страны, бухгалтерский учет, инвесторы.

The paper studies the national system of accounting and reporting in foreign countries. The study of accounting and reporting systems of foreign countries urges rethinking the criteria for the formation of accounting and reporting information, finding more clear definition of elements of financial statements, and establishing the connection between the elements of reporting. One of the objectives of the IASC is the maximum level of coordination between the various accounting standards, as well as accounting policies of different countries. The introduction of international accounting standards in foreign countries leads to the successful development of

УДК 657.1:346(100)

Педченко О.В.

старший викладач кафедри обліку та оподаткування
Комунальний вищий навчальний заклад «Інститут підприємництва «Стратегія» Дніпропетровської обласної ради»

business and the economy as a whole. Ukraine is to integrate into the global economy. Therefore, the transition of national accounting and reporting to international standards (IAS) is the demand of time. To achieve the desired level of

development Ukraine should reform the various sectors, the financial one above all.

Key words: International Financial Reporting Standards, national standards, foreign countries, accounting, investors.

Постановка проблеми. У зв'язку зі змінами у політичному та економічному житті країни робота в умовах ринку неможлива без радикальної зміни системи обліку, контролю і аналізу господарської діяльності. Якщо раніше облік і звітність були спрямовані на відображення господарських процесів на підприємстві, то тепер облік покликаний підказувати, що потрібно зробити, щоб підприємство працювало ефективно і рентабельно. У ринкових умовах бухгалтерський облік виходить далеко за рамки простої реєстрації фінансових операцій. На відміну від національної практики, у розвинених країнах існують різноманітні спеціальні організації, як державні, так і громадські (асоціації, комітети, центри), які систематично проводять дослідження серед керівників корпорації або інших користувачів фінансової бухгалтерської звітності з метою вивчення вимог до системи звітних показників, дозволяє децентралізовано приймати економічні рішення в умовах ринкової економіки. Результати таких досліджень законодавчо закріплюються в нормативних документах (стандартах) [1, с. 23].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні значна кількість наукових публікацій присвячено питанням дослідження національної системи бухгалтерського обліку та звітності в зарубіжних країнах, висвітленню кроків із досягнення єдності у принципах бухгалтерського обліку, що їх використовують підприємства та інші організації для складання фінансової звітності в різних країнах світу.

Серед них праці І.Д. Бенько, Ф.Ф. Бутинця, Г.В. Вериги, С.Ф. Голова, В.М. Жука, М.Р. Лучко, В.Ф. Палія, Я.В. Соколова, О.Г. Чепця, В.Г. Швеця та інших науковців. Водночас розв'язання проблеми потребує докладання подальших зусиль, теоретичного осмислення та практичного застосування зарубіжного досвіду і реалізації конкретних заходів для досягнення узгодження систем бухгалтерського обліку і фінансової звітності в усьому світі через залучення політиків, організацій, фахівців та вжиття заходів з вироблення стандартів [1, с. 19].

Формулювання цілей статті. Міжнародний досвід у побудові бухгалтерських (фінансових) звітів повинен бути вивчений у нашій країні і впроваджений у практику. Це дозволить прискорити перехід підприємств різних організаційно-правових форм з принципами ринкової економіки в умовах розширення горизонтальних зв'язків і обмеження економічної влади держави.

Вивчення систем бухгалтерського обліку і звітності зарубіжних країн зумовлює необхідність

переосмислення критеріїв формування облікової та звітної інформації, більш чіткого визначення елементів фінансової звітності, порядку їх визнання і оцінки, а також встановлення взаємозв'язку між елементами фінансової звітності [1, с. 19 – 29].

Виклад основного матеріалу. У зарубіжних країнах під впливом законодавчих систем склалися в основному два підходи в юридичному регулюванні облікових правил. В одних країнах (Аргентина, Франція, Німеччина) всі основні принципи обліку до подробиць визначені законодавчими актами. В інших країнах (США, Великобританія) система обліку будується за принципом – "можна робити все, що не заборонено законом". Тут правила регулювання обліку і звітності визначаються перш за все професійними бухгалтерами, а не юристами, як у першому випадку. При суворій регламентації облікових принципів, яка характерна для першого типу країн, система бухгалтерського обліку втрачає свою гнучкість, у той час, як при другому підході облік оперативніше відображає зміни умов підприємницької діяльності.

Такий поділ країн пов'язаний з орієнтацією бухгалтерського обліку на макро- і мікроекономіку. Зокрема, у тих країнах, що орієнтуються на макрорівень має місце дотримання таких принципів при формуванні показників фінансової звітності: – професійне судження, – орієнтація на ринкових користувачів, – менша стандартизація. Для країн, зорієнтованих на мікрорівень, у цьому плані притаманна одноманітність, задоволення інформаційних потреб держави та системи оподаткування.

Крім цього, значний вплив на організацію бухгалтерського обліку мають культурні традиції окремих країн. Так вплив культури Німеччини проявляється у наданні пріоритетності нормам права, Франції – у бюрократії і схильності до влади, Великобританії – у пріоритетності традицій.

Класифікація моделей обліку сприяє більш точному визначенню подібних і відмінних характеристик щодо ведення обліку і подання інформації у фінансовій звітності в різних країнах світу.

Однією з найпоширеніших є трьохмодельна класифікація дисконтних систем [1, с. 11; 2, с. 70]. Вона містить:

1. Британо – американську модель (Великобританія, США, Нідерланди, Канада, Австралія та інших.);
2. Континентальну модель (Німеччина, Австрія, Франція, Швейцарія, Італія й ін.);
3. Південно – американську модель (Бразилія, Аргентина, Болівія та інших.)

Першу модель характеризує орієнтація потреби кола інвесторів (вона обумовлена високорозвиненим ринком цінних паперів, відсутністю законодавчого регулювання обліку, який регламентується стандартами, розробленими професійними організаціями бухгалтерів), гнучкість облікової системи, високий освітній рівень бухгалтерів, і користувачів фінансової інформації.

Друга модель відрізняється наявністю законодавчого регулювання обліку, тісними зв'язками підприємств, які є основними постачальниками капіталу, орієнтацією обліку на державні потреби оподаткування нафтопереробки і макроекономічні регулювання, консерватизмом облікової практики.

Третя модель. Її основною особливістю є орієнтація методики обліку на високий рівень інфляції.

Різні підходи до формування систем обліку ускладнюють роботу міжнародних аналітиків та спілкування національних підприємств на міжнародному рівні, вихід на світові ринки капіталів, спільну діяльність компаній різних країн, створюють проблеми на шляху міжнародних інвестицій.

Засобом нівелювання відмінностей різних систем бухгалтерського обліку є його гармонізація і стандартизація.

Спроби міжнародної координації обліку ведуться вже більше ста років. Одним із її засобів є проведення міжнародних конгресів бухгалтерів, перший із яких відбувся у 1904 році у місті Луїс (США). Від 1952 року ці конгреси проходять кожні п'ять років, останній відбувся у 2002 році. Конгреси Європейської асоціації бухгалтерів проводяться щороку.

У рамках ООН з 1973 року діє Міжнародний комітет зі стандартів бухгалтерського обліку, який розробляє міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ), що носять рекомендаційний характер для багатьох національних економік світу [3, с. 58], які набувають все більшого поширення.

У багатьох країнах вони використані, як основа побудови національних положень. Це відноситься у першу чергу до країн, що розвиваються, або "нових індустріальних країн" таких, як: Малайзія, Пакистан, Уругвай, Таїланд тощо. Використовуючи для формування облікових та звітних даних міжнародні підходи, ці країни намагаються бути привабливими для інвесторів шляхом максимальної адаптації своїх бухгалтерських систем міжнародним вимогам.

Аналогічні причини спонукали країни соціалістичного табору до прийняття МСБО чи розробки на їх основі національних стандартів з метою прискореного переходу на ринкову модель розвитку.

Вплив МСБО на бухгалтерські системи розвинених капіталістичних систем є менш значним. Так незначний вплив МСБО на облік у США, Канаді і Великій Британії пов'язаний з тим, що міжнародні стандарти містять у собі велику кількість ідей, закладених у національних стандартах цих країн.

Необхідність єдиних міжнародних стандартів полягає в наступному: інвестори шукають об'єкти для інвестування в усьому світі; компанії хочуть отримати кредит з найменшим відсотком у будь-якій країні; об'єднання підприємств, які знаходяться в сусідніх країнах.

Проблема невідповідності моделей бухгалтерського обліку носить глобального характеру. У процесі роботи укладачів програм і користувачів фінансових звітів в усьому світі виникають проблеми уніфікації бухгалтерського обліку.

Нині найбільшу популярність отримали два підходи з її вирішення: гармонізація і стандартизація [4, с. 6]. Вони спочатку розрізнялися як у закладених у них ідеології, так і на засадах реалізації. Однак, у останні роки обидва терміна найчастіше використовують як синоніми чи як взаємодоповнюючі поняття.

Впровадженню стандартів в усьому світі перешкоджають такі чинники, як національні розбіжності рівнів і культурні традиції і, навіть небажання національних інститутів поступитися своїм пріоритетом у сфері регулювання і методології обліку.

Але відмінності в системах бухгалтерського обліку можуть повністю заплутати порівняння показників фінансової звітності. Крім недоліків існують певні переваги застосування МСФО, а саме: збереження коштів на розробку і узгодження національних стандартів; високий рівень довіри до фінансових звітів на ринку; можливість залучення інвесторів; створення бази для національних стандартів [4, с. 6].

Об'єктивними перевагами МСФО перед національними стандартами в окремих країнах є: чітка економічна логіка; узагальнення кращої сучасної світової практики в області обліку; простота сприйняття користувачами фінансової інформації в усьому світі.

При цьому міжнародні стандарти дозволяють не тільки скоротити витрати компаній з підготовки своєї звітності, особливо в умовах консолідації фінансової звітності підприємств, що працюють в різних країнах, але і знизити витрати по залученню капіталу.

Крім позитивних моментів мають місце і деякі недоліки МСФО, а саме: узагальнений характер стандартів, передбачає досить велику різноманітність методів обліку; відсутність конкретних інтерпретацій і прикладів застосування стандартів до ситуацій, що виникають на підприємстві [5, с. 74].

Оскільки кожна країна має свої певні відмінності, зумовлені національними особливостями і чинниками розвитку, вона має свою національну систему бухгалтерського обліку.

Національна система характеризується показниками: використанням системи національних бухгалтерських стандартів, розроблених з урахуванням національних особливостей розвитку

економіки; національним планом рахунків; системою організації бухгалтерського обліку в масштабі фірм; методології визначення кінцевого фінансового результату; системою фінансової звітності [5, с. 77].

Різні підходи до формування систем обліку ускладнює міжнародну діяльність національних підприємств.

Нині є кілька форм використання країнами Міжнародних стандартів фінансового обліку [5, с. 75]:

- застосування МСФО як національних стандартів. До таких країн відносяться: Кіпр, Кувейт, Латвія, Мальта, Пакистан, Тринідад і Тобаго, Хорватія;

- використання МСФО як національних стандартів, але з вимогою, що з питань, не порушених міжнародних стандартів, розробляються національні. Такими країнами є Малайзія і Папуа – Нова Гвінея;

- використання МСФО як національних стандартів, однак, у окремих випадках можлива їх модифікація відповідно національним особливостям. Це – Албанія, Бангладеш, Барбадос, Замбія, Зімбабве, Кенія, Колумбія, Польща, Судан, Таїланд, Уругвай, Ямайка;

- національні стандарти засновані на МСФО і забезпечують додаткові їх роз'яснення. Серед таких країн може бути Китай, Іран, Словенія, Туніс, Філіппіни;

- національні стандарти засновані на МСФО, однак, певні стандарти можуть бути більш деталізовані, ніж МСФО. Такими країнами є Бразилія, Індія, Ірландія, Литва, Мавританія, Мексика, Намібія, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Сінгапур, Словаччина, Туреччина, Франція, Чехословаччина, Швейцарія, країни Південної Африки;

- національні стандарти засновані на МСФО, крім того кожен національний стандарт включає у себе становища, що порівнюють національний стандарт з МСФО. (Австралія, Гонконг, Данія, Італія, Нова Зеландія, Швеція, Югославія.)

Комітет із міжнародних стандартів бухгалтерського обліку бере до уваги ці негативні чинники та веде активну діяльність з їх усунення. Так 1 січня 1989 р. Комітет опублікував документ Е32 "Порівнянність фінансової звітності", у якому наведено 29 пропозицій з обмеження можливостей вибору методів обліку, дозволених діючими МСФО. Документ багатьма фахівцями сприймається, як один з найкращих проектів КМСФО. Він дає змогу певною мірою усунути ряд відмінностей у змісті звітності і спростити процедури її трансформації під час про-

ведення порівняльного аналізу у міжнародному контексті.

На нашу думку, на створення і функціонування національних систем бухгалтерського обліку впливають такі чинники: вплив провідних теоретиків і професійних організацій; правова система; загальна економічна ситуація в країні; податкова політика; вплив інших країн на систему бухгалтерського обліку. Правова система є одним з факторів, що визначають істотні відмінності у фінансовій звітності різних держав.

При досить великому наближенні оновлених облікових стандартів України до загальносвітової практики окремі положення і методика бухгалтерського обліку і звітності підприємств в Україні все ще відрізняються від стандартів, прийнятих в західних країнах. Але поступово традиційну систему бухгалтерського обліку в Україні змінює більш гнучка система обліку, яка продовжує розвиватися, наближаючись до міжнародних стандартів.

Висновки. Вивчення систем бухгалтерського обліку і звітності розвинених країн зумовлює необхідність переосмислення критеріїв формування облікової і звітної інформації, чіткішого визначення елементів фінансової звітності, встановлення взаємозв'язку між елементами фінансової звітності.

Тому для успішного розвитку бухгалтерського обліку в Україні, а як наслідок, розвитку бізнесу та економіки країни в цілому важливе значення має ознайомлення з досвідом у цій галузі, накопиченим перш за все в економічно розвинених країнах світу, а також впровадження зарубіжної практики ведення бухгалтерського обліку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку / Перекл. з англ. за ред. С. Ф. Голова. – К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 1998. – 736 с.
2. Соколов Я. В., Семенова М. В. Бухгалтерский учет во Франции. // Бухгалтерский учет. – 2000. – № 5. – С. 69-77.
3. Вісник бухгалтера і аудитора України – інф. бюл. № 1 листопад 1996.
4. Зачем нужен переход на международные стандарты бухгалтерского учёта // Плюс – минус. – 1997. – 21 ноября. – С. 6.
5. Соловьёва О. Что такое GAAP?: учёт за рубежом // Бухгалтерский учёт и аудит. – 1997. – № 5. – С. 72-81.

ЕКЗОГЕННІ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ НА ГЛОБАЛЬНОМУ РІВНІ

EXOGENOUS FACTORS OF FINANCIAL INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT ON THE GLOBAL LEVEL

У статті розглядаються екзогенні фактори розвитку глобальної фінансової інфраструктури. Визначено ключові чинники, які обумовлюють інституційний склад фінансової інфраструктури на сучасному етапі. Охарактеризовано тенденції, що будуть притаманні діяльності сучасних фінансових інституцій у середньостроковій перспективі, а також перспективи переформатування їх завдань та функцій. Обґрунтовано виклики та загрози глобального порядку для інституцій фінансової інфраструктури.

Ключові слова: фінансова система, фінансова інфраструктура, фінансові інституції, фінансовий ринок, фінансові послуги, глобалізація.

В статье рассматриваются экзогенные факторы развития глобальной финансовой инфраструктуры. Определены ключевые факторы, которые обуславливают институциональный состав финансовой инфраструктуры на современном этапе. Охарактеризованы тенденции, которые в будущем будут присущи деятельности

современных финансовых институций в среднесрочной перспективе, а также возможности переформатирования их целей и функций. Обоснованы вызовы и угрозы глобального порядка для институций финансовой инфраструктуры.

Ключевые слова: финансовая система, финансовая инфраструктура, финансовые институции, финансовый рынок, финансовые услуги, глобализация.

This article deals with exogenous factors of global financial infrastructure development. The key factors that cause institutional content of financial infrastructure at the current stage are determined. The trends that will be inherent to the activity of modern financial institutions in the middle term prospective and prospective of reformatting of their aims and functions are characterized. The challenges and threats to the global order for the institutions of the financial infrastructure are justified.

Key words: financial system, financial infrastructure, financial institutions, financial market, financial services, globalization.

УДК 336.63:658.1

Стеценко Б.С.

к.е.н., доцент, докторант кафедри фінансів

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Постановка проблеми. Сучасний етап глобальної економіки характеризується різким зростанням невизначеності та волатильності. Жоден з економічних параметрів не може розглядатися, як постійний навіть у середньостроковій перспективі, а докорінні зміни притаманні усім без виключення галузям. Більше того, складні та неоднозначні за своїм впливом тенденції часто ставлять під сумнів парадигму сучасної економічної науки та змушують переоцінювати ефективність практичного застосування ряду наукових напрямків та рекомендацій.

Без сумніву, в кожному із зазначених випадків ми маємо справу з проявами глобалізації. Значимо, що щодо її причин та наслідків теж триває гостра наукова дискусія. Відійшло в минуле сприйняття глобалізації виключно в контексті «загального блага», і все частіше її розглядають у площині різноманітних загроз цивілізаційного порядку. А сценарії подальшого розвитку глобальної економіки нерідко містять цілком апокаліптичні прогнози, в основі яких, серед іншого, – і невідворотні деструктивні зміни у функціонуванні глобальних фінансів. З цілого ряду причин саме фінансове господарство виявило найбільшу здатність до трансформацій під впливом глобалізації. Значені зміни є неоднозначними за своїм характером, що визначило і модифікацію інституційної складової фінансової інфраструктури.

У цьому контексті треба визнати, що фінансові інституції багато в чому стали «локомотивом» глобальних фінансових змін, але тут криються і при-

чини майбутніх катаклізмів, які здатні призвести до дисбалансів у політичній та соціальній сферах. Відповідно, важливо акцентувати увагу на зовнішніх факторах розвитку сучасної фінансової інфраструктури, оцінити їх вплив на тенденції фінансової системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика фінансових інституцій на глобальному та національному рівнях досліджувалася в роботах О. Білоруса, С. Бірюка, І. Богатирьова, М. Бурмаки, П. Гаврилка, Т. Єфименко, Д. Лук'яненка, В. Лук'янова, Є. Редзюка, В. Тарасевича, О. Шарова та інших. Проте, на цей час недостатньо розробленою є тематика трансформації ринкової поведінки інституцій фінансової інфраструктури під впливом екзогенних факторів, викликаних глобалізацією.

Постановка завдання. Мета статті – виокремити екзогенні фактори розвитку фінансової інфраструктури та охарактеризувати їх вплив на діяльність фінансових інституцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Динамічні зміни, притаманні світовій економіці, найчастіше розглядають у контексті глобалізації. Разом з тим, хоча навіть на побутовому рівні дефініції «глобалізація», «економічна глобалізація», «фінансова глобалізація» вживаються достатньо часто, стверджувати про єдність наукових позицій щодо їх змістовних характеристик не варто. Відсутність єдиного погляду на сутність глобалізаційних процесів зайвий раз демонструє складність самого поняття. На наш погляд, виходячи з

напрямку нашого дослідження, слід акцентувати і на сутності фінансової глобалізації.

У цьому контексті зазначимо, що у фаховій літературі існує надзвичайно велика кількість визначень як поняття «глобалізація», так і поняття «фінансова глобалізація». У більшості з них акцентується увага на процесах об'єднання, уніфікації, посилення взаємозв'язків на глобальному рівні. При цьому такий підхід (оцінка, насамперед, позитивних якостей) у більшій мірі стосується досліджень кінця ХХ – початку ХХІ ст., на сучасному етапі науковці особливо підкреслюють і антагонізми, що притаманні глобалізації.

Так вітчизняні вчені зазначають, що глобалізація є всеохоплюючим процесом трансформації світового співтовариства у відкриту цілісну систему інформаційно-технологічних, фінансово-економічних, суспільно-політичних, соціально-культурних взаємозв'язків та взаємозалежностей [1]. Як бачимо, на думку В. Бизалевича та ін. глобалізаційні процеси охоплюють різноманітні аспекти суспільного життя, але на перший план виходять технологічні зміни, пов'язані з роллю інформації.

Відомий дослідник С. Долгов вважає, що в цьому питанні слід виходити щонайменше з наступних двох сутнісних характеристик [2]: загальнопланетарний масштаб інтернаціоналізації світової економіки як логічний результат взаємодії національних економік, які постійно розширювалися, коли ця взаємодія набула вигляду їх взаємного проникнення і переплетіння; універсалізація, або гомогенізація, економічного життя, яка під впливом обміну знаннями, людьми, товарами, культурними цінностями і таким подібним усе більше тяжіє до єдиних стандартів, принципів і цінностей.

Аналізуючи глобалізацію в контексті економічної науки, слід розуміти, що вона є складним явищем, яке охоплює усі сторони людського буття. Саме цей факт дає можливість окремим вченим розглядати її під іншим кутом зору, як соціальний процес: «Глобалізація – це об'єктивний соціальний процес, змістом якого є дедалі більший взаємозв'язок та взаємозалежність національних економік, національних політичних і соціальних систем, національних культур, а також взаємодія людини й довкілля» [3, с. 38].

Зважаючи на розмаїття наукових підходів до визначення сутності глобалізації, не можна обійти увагу позиція Я. Штоле, який виокремив п'ять ключових ознак цього поняття: інтернаціоналізація, лібералізація, універсалізація, модернізація, детериторизація [4]. З нашої точки зору, такий підхід є достатньо обґрунтованим та може бути екстрапольований на фінансову сферу, в т.ч. – фінансову інфраструктуру.

Жорстка дискусія у фаховій літературі триває і стосовно переваг та недоліків глобалі-

зації. З цього приводу П. Кравчук зазначає: «Позитивними (рисами глобалізації – Б.С.) ми вважаємо: поширення нових інформаційних технологій та пов'язаних із ними переваг (скорочення часу і витрат на трансакції, поліпшення умов праці та життя); перехід на ресурсозаощаджуючі технології; посилення уваги до важливих проблем людства та ін....до негативних наслідків глобалізації належать: посилення нерівномірності розвитку країн світу; нав'язування сильними країнами своєї волі, нераціональної структури господарства, політичної та економічної залежності» [5, с. 298].

Прикладом популярності тези щодо загроз глобалізації є формування в багатьох (у першу чергу економічно розвинених) країнах світу антиглобалістських течій, які поступово перероджуються у політичні партії та рухи, часто здобуваючи симпатії виборців. Цілком зрозуміло, що чи не головною політичною подією 2016 року став референдум (зазначимо, успішний для його організаторів) щодо виходу Великобританії з Європейського Союзу, надто багато антиглобалістських висловів містила і перевиборча програма новообраного президента США Д. Трампа. Подібні тенденції є доволі суперечливими, зважаючи на той факт, що саме громадяни розвинених країн мають найбільше переваг у користуванні здобутками глобалізації.

Розкриваючи вплив екзогенних факторів на діяльність фінансової інфраструктури і розуміючи, що такі фактори насамперед формуються під впливом глобалізації, виділимо наступні домінуючі тенденції, які впливають на фінансову інфраструктуру:

1. *Трансформація ролі фінансових інституцій у постіндустріальній економіці, що пов'язана з галопуючим нарощуванням обсягів фінансових операцій.* З цього приводу наведемо позицію відомого вітчизняного дослідника О. Білоруса: «Однією із таких тенденцій є небачене нарощування масштабів фінансової глобалізації, фінансіалізації та гіперфінансіалізації світової економіки, наслідком чого є формування інтегрального глобального фінансового ринку й світ-системи фінансового глобалізму. Об'єктивною закономірністю цієї системи є ескалація внутрішнього конфлікту та кризових потенціалів» [6, с. 7]. Зважаючи на різноманітність фінансових інструментів та операцій складно виокремити показники, які б у повній мірі характеризували тенденції фінансової сфери, все ж навіть аналіз у розрізі окремих сегментів є доволі релевантним [7]:

- якщо станом на початок 2003 року капіталізація світового ринку акцій становила 21,8 трлн дол. США, у середині 2016 року аналогічний показник склав 66,3 трлн дол. США;
- обсяг торгів облигаціями у січні 2003 року склав 641,3 млрд дол. США, а станом на кінець червня 2016 року – 9,3 трлн дол. США.

Зазначені цифри не в змозі у повній мірі описати зростання фінансового сектора, адже невинна «віртуалізація» фінансового сектора надзвичайно ускладнює кількісні оцінки. Зазначимо, що нарощування показників фінансових ринків відбувається як за рахунок розвинених ринків, так і за рахунок країн з «транзитивними» економіками. У сучасних умовах капітал виявляє надзвичайну динамічність, здатність проникати на нові ринки та у нові сфери діяльності. Як результат, тенденції до галопуючого зростання кількісних показників характерні для усіх без виключення сегментів глобального фінансового ринку – банківського сектора, небанківських фінансових інституцій і т.д. Зокрема, наведемо дані по активам страхових компаній, НПФ та ІСІ в країнах OECD (рис. 1):

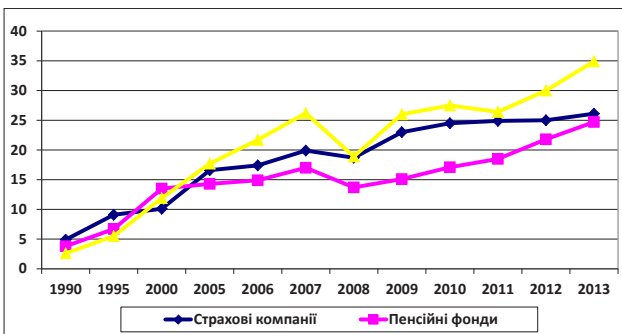

Рис. 1. Активи страхових компаній, недержавних пенсійних фондів та інститутів спільного інвестування в країнах OECD, трлн дол. США

Джерело: складено за [8]

Зростання фінансового сектора перетворило його на один із базових структурних елементів сучасної економіки. Разом з тим, і диспропорції розвитку фінансового господарства мають часто катастрофічний вплив з погляду макроекономічних процесів. Цілковито природно, що саме у фінансовій площині знаходяться «точки біфуркації» більшості сучасних економічних криз.

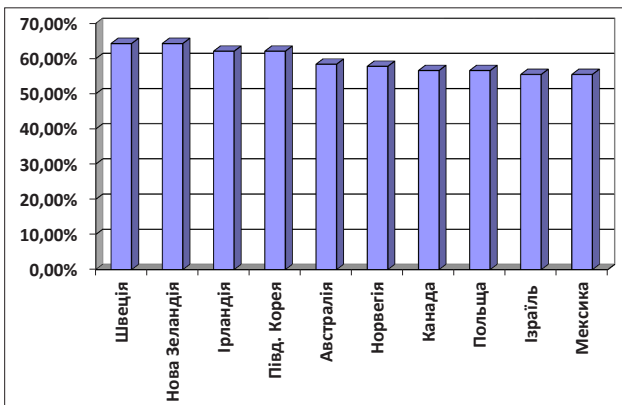

Рис. 2. Частка власників смартфонів, які користувались Інтернет-банкінгом або іншими фінансовими послугами, станом на кінець 2013 р., %

Джерело: складено автором за [9]

2. «Віртуалізація» фінансової інфраструктури. Об'єктивне перетворення інформації на економічний ресурс суттєво видозмінило і принципи діяльності інституцій фінансової інфраструктури. Розвиток інформаційних технологій зумовив окрім усього і процес «віртуалізації» операцій фінансових інституцій. На «вістрі» вказаних процесів знаходяться банки, які доволі швидко адаптували свою діяльність до нових умов інформаційної економіки. Поступово змінюють принципи діяльності і небанківські фінансові інституції, внаслідок чого все більше фізичних осіб користується можливостями мережі Internet для комунікації з клієнтами та проведення операцій (рис. 2).

Темпи зростання кількості користувачів Internet у світі, подальше вдосконалення комунікаційних технологій не залишають місця сумнівам – тільки ті фінансові інституції, які зможуть у повній мірі адаптувати власну стратегію до нових умов зможуть залишитися на ринку. Зокрема, вже зараз формується жорстка конкуренція на ринку банківських послуг між «традиційними» банками, які намагаються максимально використати можливості електронного банкінгу, та «віртуальними» банками, в основі діяльності яких максимальна відмова від традиційних каналів комунікації з клієнтами на користь електронного банкінгу. В короткостроковій перспективі аналогічні процеси відбуватимуться і на ринку небанківських послуг.

3. Відбувається транснаціоналізація фінансової інфраструктури. Якщо ще в середині 80-х рр. XX ст. провідні позиції займали ТНК «традиційних» галузей, то зараз лідерство впевнено належить фінансовим інституціям (рис. 3).

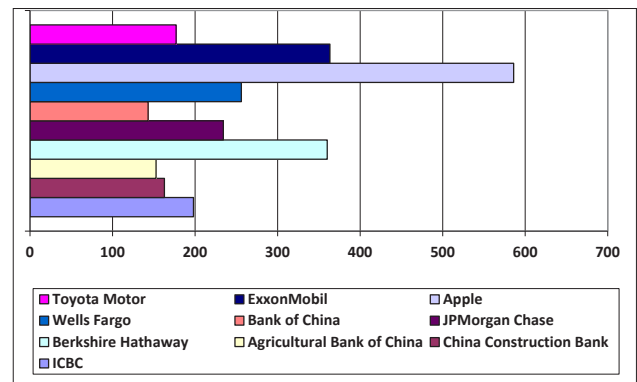

Рис. 3. Ринкова капіталізація найбільших ТНК світу за версією Forbes, млрд дол. США

Джерело: складено автором за [10]

Дані рис. 3 засвідчують, окрім безпосереднього лідерства ТНК фінансового сектора, ще й здатність фінансових інституцій з країн з «транзитивними» економіками надзвичайно швидко нарощувати свій економічний потенціал порівняно з компаніями «традиційних» галузей. Звернемо увагу, зокрема, на той факт, що в десятці лідируючих ТНК присутні 3 банківські інституції з Китаю. Так, можна

погодитися з тим фактом, що подібне лідерство багато в чому обумовлене особливими підходами до державної підтримки провідних китайських корпорацій, в т.ч. – в їх експансії на закордонних ринках. Проте, навіть за таких умов швидке зростання китайських банківських інституцій вражає.

4. *Зростання уразливості інституцій фінансової інфраструктури.* Разом з тим, зростання обсягів трансграничних операцій, невпинна «віртуалізація» фінансового сектора призвели до зростання уразливості інституцій фінансової інфраструктури. У першу чергу тут мова йде про вибухоподібні тенденції у сфері кіберзлочинності. Якщо ще десять років назад такі випадки були поодинокими та сприймалися, як екзотичні, то зараз кіберзлочинність перетворилася на одну із основоположних проблем взагалі, та фінансових інституцій – зокрема (рис. 4).

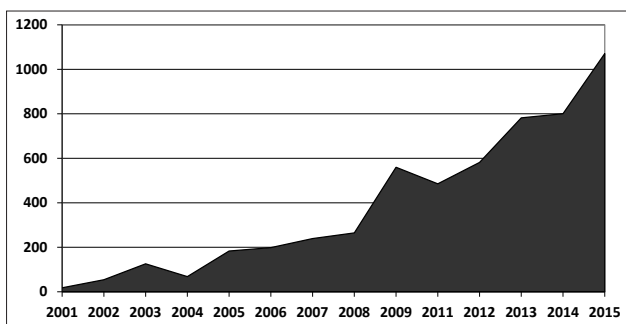

Рис. 4. Розмір втрат від кіберзлочинності, визначений за зверненнями до The Internet Crime Complaint Center, млн. дол. США

Джерело: складено автором за [11]

5. *Модифікація державної регуляторної політики щодо фінансових інституцій.* Насамкінець, усі без виключення зазначені фактори визначають послаблення ефективності державної регуляторної політики. Ланцюг банкрутств, характерний для ряду провідних фінансових інституцій США у 2008-2009 рр., став «лакмусовим папірцем», який засвідчив, що створена на той час модель державного управління вимагає трансформації. Таке розуміння відобразилося на суттєвих змінах як на рівні національних фінансових систем, так і з позиції глобальної модифікації регуляторного впливу.

Висновки з проведеного дослідження. У підсумку можна стверджувати, що під впливом екзогенних факторів відбуваються наступні процеси у інституційній фінансовій інфраструктурі на глобальному рівні:

- трансформація місця та ролі фінансових інституцій;
- «віртуалізація» фінансових операцій;

- транснаціоналізація фінансової інфраструктури;
- зростання уразливості до внутрішніх та зовнішніх чинників;
- модифікація державної регуляторної політики щодо інституцій фінансової інфраструктури.

На наш погляд, вказані процеси визначатимуть функціонування фінансових інституцій на глобальному рівні щонайменше у середньостроковій перспективі. Окрім того, треба визнати – зазначені тенденції акумулюватимуть додаткові ризики та виклики для фінансових інституцій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базилевич В.Д., Базилевич К.С. / Ринкова економіка: основні поняття і категорії: Навч. по-сіб. – К.: Знання, 2006. – 263 с.
2. Долгов С. И. Глобализация экономики: новое слово или новое явление? – М.: Экономика, 1998. – 215 с.
3. Закревська, Л. М. Наслідки глобалізації для економіки України та країн світу / Л. М. Закревська // Формування ринкових відносин в Україні : збірник наукових праць. – 2014. – Вип. 8 (159). – С. 37-39.
4. Scholte, J. A. Globalization. A critical introduction. London: Palgrave, 2000. – 361 p.
5. Кравчук П. Сутність та наслідки глобалізації світової економіки /П. Кравчук //Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – № 7, 2008. – С. 297-299.
6. Білорус О. Політекономія світ-системи фінансово-економічного глобалізму: нові тенденції та закономірності розвитку глобального фінансового сектору /О. Білорус //Фінанси України. – №5. – 2015. – С. 7-15.
7. Statistics [Електронний ресурс] // World Federation of Exchanges. Official site. – Режим доступу: <http://www.world-exchanges.org/> – Назва з екрана.
8. Insurance and pensions statistics [Електронний ресурс] // The Organisation for Economic Co-operation and Development. Official site. – Режим доступу: <http://www.oecd.org>. – Назва з екрана.
9. OECD Digital Economy Outlook 2015 [Електронний ресурс] // OECD. Official site. – Режим доступу: http://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/oecd-digital-economy-outlook-2015_9789264232440-en. – Назва з екрана.
10. The World's Biggest Public Companies [Електронний ресурс] // The Forbes.Official site. – Режим доступу: <http://www.forbes.com/global2000>. – Назва з екрана.
11. Total damage caused by reported cyber crime 2001-2015 [Електронний ресурс] // The Statista. Official site. – Режим доступу: <https://www.statista.com/statistics/267132/total-damage-caused-by-by-cyber-crime-in-the-us>.

РОЗДІЛ 9. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ
ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІМОНІТОРИНГ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ:
ПРОГНОЗУВАННЯ ІНДИКАТОРІВMONITORING OF REGION SUSTAINABLE DEVELOPMENT:
INDICATORS FORECASTING

У статті досліджені проблеми впровадження концепції сталого розвитку, які виникають через складність, не лінійність та динамічність соціо-еколого-економічної системи регіону. Обґрунтовано необхідність розробки підсистеми прогнозування індикаторів сталого розвитку, як складової системи моніторингу. Запропонований алгоритм розрахунку прогнозних значень індикаторів сталого розвитку, який дозволяє врахувати оптимістичні та песимістичні думки експертів щодо подальшої тенденції досліджуваного процесу. Доведена доцільність застосування адаптивних моделей прогнозування. Апробація запропонованої методики проведена на прикладі Дніпропетровської області, для індикатора – валовий регіональний продукт.

Ключові слова: моделювання, моніторинг, сталий розвиток, індикатор, прогнозування, адаптивна модель.

В статье исследованы проблемы внедрения концепции устойчивого развития, которые возникают из-за сложности, нелинейности и динамичности социо-эколого-экономической системы региона. Обоснована необходимость разработки подсистемы прогнозирования индикаторов устойчивого развития, как составляющей системы мониторинга. Предложенный алгоритм расчета прогнозных значений индикаторов устойчивого

развития, который позволяет учесть оптимистические и пессимистические мнения экспертов относительно дальнейшей тенденции исследуемого процесса. Доказана целесообразность применения адаптивных моделей прогнозирования. Апробация предложенной методики проведена на примере Днепропетровской области, для индикатора – валовой региональный продукт.

Ключевые слова: моделирование, мониторинг, устойчивое развитие, индикатор, прогнозирование, адаптивная модель.

In the article the problems of implementation of the sustainable development concept that arise from the complexity, non-linearity and dynamic socio-ecological-economic region system were investigated. The necessity of development of sustainable development indicators forecasting subsystem, as part of the monitoring system was substantiated. The algorithm for calculating predictive values of sustainable development indicators that allow take into account optimistic and pessimistic experts' views on the future trends of the studied process was proposed. The feasibility of adaptive forecasting models was proved. Testing of the proposed method was performed by the example of Dnipropetrovsk region, for indicator – gross regional product.

Keywords: modeling, monitoring, sustainable development, indicator, forecasting, adaptive model.

УДК 332.14:353

Андрейшина Н.Б.

к.е.н., доцент, завідувач кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій і моделювання економіки Комунальний вищий навчальний заклад «Інститут підприємництва «Стратегія» Дніпропетровської обласної ради»

Постановка проблеми. В останні десятиліття в економічній науці більшості країн світу розвивається та отримує практичне застосування парадигма сталого розвитку, яка є основою розробки стратегій соціально-економічного розвитку регіонів та країн. Складність та невизначеність сучасних соціально-економічних процесів актуалізує дослідження в області моніторингу сталого розвитку регіонів, як основної умови подолання кризових явищ. Підсистема прогнозування індикаторів сталого розвитку, як складова системи моніторингу, відіграє значну роль в управлінні соціально-економічним розвитком регіону і вимагає постійного вдосконалення з метою отримання ефективного інструменту для визначення перспективних напрямків регіональної політики та обґрунтування рішень, які приймаються керівниками на всіх ланках управління.

Для України впровадження та реалізація концепції сталого розвитку регіонів набуває особливо важливого значення у зв'язку з проведен-

ням реформи децентралізації, коли кожен регіон отримує широкі повноваження і можливості для формування довгострокової стратегії свого розвитку. Реалізація цієї стратегії зменшить, а з часом знівелює економічні та соціальні втрати викликані економічною кризою та воєнними діями на сході України та анексією Криму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальною основою сталого розвитку, в якій розглянуті економічні, соціальні, екологічні, правові та політичні аспекти є фундаментальні праці закордонних вчених М. Вавілова, В. Вернадського, А. Кінга, Л. Ласло, Д. Марша, Денніса і Донелли Медоуз, М. Месаровича, Е. Пестеля, А. Печчеї, Е. Реклю, Р. Солоу, Я. Тінбергена, Т. Шардена, Д. Форрестера, Б. Шнайдера, тощо. В Україні задачами прогнозування в соціально-економічних системах та дослідженню теоретичних і практичних проблем сталого розвитку присвячені наукові доробки вчених: І. Александрова, В. Геєця, Н. Кизима, Л. Мельника, Ш. Омарова,

Л. Шинкарука та інших. Наукові роботи зазначених вчених служать базою для подальших досліджень у сфері моніторингу та прогнозуванні індикаторів сталого розвитку. Однак, слід зазначити, що багато авторів роблять акцент на теоретичних та методологічних засадах формування системи індикаторів сталого розвитку та їх прогнозування, у той час, як питанням практичного використання інструментарію, а також регіональному аспекту сталого розвитку приділяється значно менше уваги.

Постановка завдання. Як показує аналіз світового досвіду, найважливішим елементом управління сталим розвитком соціально-еколого-економічних систем є організація та проведення ефективного моніторингу. З огляду на вище зазначене, особливий теоретичний і практичний інтерес набуває задача моделювання та прогнозування індикаторів у системі моніторингу сталого розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція сталого розвитку з'явилася як закономірне продовження наукових поглядів щодо місця і ролі людини в системі світобудови, про взаємини між природою і суспільством. Найбільш визнаним значенням поняття «сталий розвиток» є те, що викладене в доповіді Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку ООН: «Сталим є такий розвиток, який задовольняє потребам теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [1]. Це визначення стосується перш за все економічного й екологічного аспектів сталості.

У багатьох країнах вже прийняті як загальнодержавні, так і регіональні концепції сталого розвитку, які включають у себе проблеми екологічного, економічного та соціального характеру. Україна не залишилася осторонь від світових тенденцій і офіційно підтримала ряд міжнародних рішень щодо сталого розвитку: декларацію тисячоліття ООН, план реалізації рішень Всесвітнього саміту ООН зі сталого розвитку, Йоганнесбурзьку декларацію тощо. Проте за роки незалежності в Україні жодна зі спроб затвердити на законодавчому рівні концепцію сталого розвитку країни не увінчалася успіхом, жодна законодавча ініціатива щодо впровадження проекту стратегії сталого розвитку України не була зареєстрована. Проекти концепції сталого розвитку, які були запропоновані, відображені у офіційних документах [2-4], кожен з яких пропонує засоби та механізми переходу до сталого розвитку.

Одним з дієвих методів виявлення, аналізу та своєчасного реагування на проблеми, що виникають у процесі реалізації стратегії сталого розвитку в Україні, є впровадження системи моніторингу соціо-еколого-економічних процесів. Система моніторингу дозволить регіональним і муніципальним органам виконавчої влади постійно відслідковувати потреби населення, які змінюються з

часом, виявляти тенденції розвитку регіону, реалізовувати програму дій, орієнтовану на подолання наявних в екології, економіці і соціальній сфері негативних явищ.

Незважаючи на різні сфери застосування терміну «моніторинг», все ж можна виділити єдине його визначення. Моніторинг – процес відстеження стану об'єкта за допомогою неперервного або періодично повторюваного збору даних, що представляють собою сукупність певних ключових показників. У строгому сенсі, моніторинг – це систематичне, комплексне спостереження, оцінка і прогноз стану навколишнього середовища, у взаємозв'язку з господарською діяльністю людини [5].

Проблеми впровадження ефективної системи моніторингу сталого розвитку обумовлені складністю соціо-еколого-економічної системи (СЕЕС) регіону, яка відноситься до складних, нелінійних динамічних систем. Частина процесів, що протікають у СЕЕС, визначаються лише якісними показниками та не мають кількісного виміру, інформація про процеси поступає з запізненням та може бути не повною і з похибками виміру, що призводить до проблем інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень. Тому в якості основи функціонування системи комплексного моніторингу слід використовувати нетрадиційний інтуїтивний аналіз і експертні методи, а формалізовані алгоритми на основі математичних моделей. Одним з головних питань розробки моніторингової системи є вибір математичних моделей прогнозування та методів прийняття рішень на основі прогнозованих даних щодо індикаторів сталого розвитку.

Під терміном «індикатори сталого розвитку» будемо розуміти певні, доступні для спостереження та вимірювання характеристики, нормативи і умови, які дозволяють робити висновки про стан та зміни сталого розвитку [6]. У наш час характерні два напрями обчислення індикаторів сталого розвитку: розрахунок часткових індикаторів, розрахунок єдиного індикатора.

Для оцінки економічної складової сталого розвитку регіону використовують наступні індикатори: валовий регіональний продукт (ВРП), темп росту ВРП у розрахунку на одну особу, основні виробничі фонди, обсяг інвестицій, оптовий та роздрібний товарообіг, видатки на науково-технічні роботи у ВРП та інші. Для соціальної складової – демографічні показники, доходи населення, зайнятість населення. Для екологічної складової – викиди шкідливих речовин у атмосферне повітря, забруднення води, кількість твердих відходів, площа сміттєзвалищ тощо.

Для одного індикатора сталого розвитку можна побудувати декілька адекватних прогнозних моделей, які будуть різнитись ступенем точності. Але не можна робити вибір найкращої моделі, орієнтуючись лише на критерії математичної статистики,

слід враховувати думки експертів щодо тенденції розвитку досліджуваного індикатора, яка може бути зумовлена факторами, що не піддаються кількісному вимірюванню.

Для підвищення ефективності прийняття рішень на основі прогнозних індикаторів сталого розвитку запропонуємо наступний алгоритм. На першому кроці розробляються дві прогнозні моделі, за кожною з яких отримується прогнозне значення, одне з яких вважаємо оптимістичним, а інше песимістичним. На другому кроці для визначення розрахункового прогнозу використовується критерій Л. Гурвіца, який дозволяє врахувати думки експертів щодо подальшої тенденції досліджуваного процесу [7]. Розрахункове значення прогнозу обчислюється за формулою:

$$P_{розр} = \beta P_{опт} + (1 - \beta)P_{пес}, \quad (1)$$

де β – рівень оптимізму-песимізму експертів, $P_{опт}$ – оптимістичний прогноз, $P_{пес}$ – песимістичний прогноз.

При $\beta = 1$ отримуємо оптимістичну думку експертів, при $\beta = 0$ – песимістичну, $\beta = 0.5$ відповідає нейтральній думці.

Застосуємо наведений алгоритм для прогнозування одного з основних економічних індикаторів сталого розвитку – ВРП Дніпропетровської області.

За даними Міністерства економічного розвитку та торгівлі України в 2015 році Дніпропетровська область посіла друге місце (після м. Київ) у загальному рейтингу соціально-економічного розвитку регіонів України [8]. Розрахунок проводився за 64 показниками соціального, економічного та екологічного розвитку. Високий рейтинг зумовлений значними обсягами виробництва промислової та сільськогосподарської продукції, розвиненою транспортною інфраструктурою, підприємницькою та зовнішньоекономічною діяльністю, високим оборотом роздрібної та оптової торгівлі, рівнем зайнятості населення та оплати праці, інвестиційно-інноваційною діяльністю, високим рівнем науково-дослідної роботи. Регіон належить до групи областей, які мають параметри екологічної сталості вищі за середні. Перевагами є велика кількість громадських екологічних організацій, успішна реалізація екологічних проектів та найвищий рівень використання відходів серед регіонів України. Серед проблем сталого розвитку слід зазначити: демографічну ситуацію, значну забрудненість атмосферного повітря, високе техногенне

навантаження, значні площі сміттєзвалищ та сховищ відходів, у тому числі радіаційних.

У табл. 1 наведені дані щодо ВРП Дніпропетровської області у 2008-2014 рр.

Аналізуючи ВРП наведений у табл.1 у гривнях, можна зробити висновок, що він повільно зростає, і лише в 2009 році має незначне зменшення. Щоб не спотворювати динаміку індикатора девальвацією національної валюти, яка, наприклад у 2014 р. становила 24.9%, ВРП перерахований у доларах США.

З останнього рядка табл. 1 видно, що в доларах динаміці ВРП притаманні коливання, зі значним падінням у 2009 та 2014 роках. Враховуючи економічну, фінансову, соціальну та екологічну нестабільність у країні, в майбутньому можливе посилення коливань ВРП, що неможливо врахувати трендовими моделями, тому в якості прогнозних оберемо адаптивні моделі Р. Брауна першого порядку та Ч. Хольта, які основані на експоненціальному згладжуванні та здатні пристосовувати свою структуру і параметри до зміни умов.

Загальна схема побудови адаптивних моделей може бути представлена наступним чином. За першими рівнями ряду знаходяться значення параметрів моделі, зазвичай, для цього використовують лінійний тренд. За отриманою моделлю будується прогноз на один крок вперед, причому його відхилення від фактичних рівнів динамічного ряду розцінюється, як помилка прогнозування, яка враховується на наступному кроці, відповідно до схеми корегування моделі. Далі за моделлю з скорегованими параметрами розраховується прогнозна оцінка на наступний момент часу і т.д. Таким чином, модель постійно враховує нову інформацію і до кінця періоду навчання відображає тенденцію розвитку процесу, що існує в даний момент [10].

При оцінці параметрів адаптивних моделей на відміну від трендових, рівням ряду привласнюються різні ваги в залежності від того, наскільки сильним є їх вплив на поточний рівень. Це дозволяє враховувати зміни в тенденції, а також будь-які коливання, в яких простежується закономірність.

У моделі Р. Брауна першого порядку прогноз проводиться в рамках лінійної моделі за формулою:

$$\hat{y}(t + \tau) = a_{1,t} + \tau a_{2,t},$$

де $\hat{y}(t + \tau)$ – розрахункове значення показника, τ – період упередження прогнозу, $a_{1,t}$, $a_{2,t}$ – коефіцієнти моделі.

Таблиця 1

ВРП Дніпропетровської області за 2008-2014 рр.

Рік	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ВРП, млн. грн.	104687	93331	116136	140020	147970	152905	176540
ВРП, млн. дол.	19243,93	11980,87	14645,15	17612,58	18519,4	19137,05	14847,77

Джерело: складено автором за матеріалами [9]

Оцінки коефіцієнтів проводяться за формулами:

$$a_{1,t} = 2S_t - S_t^{[2]}, \quad a_{2,t} = \frac{\alpha}{(1-\alpha)}(S_t - S_t^{[2]}),$$

де $0 < \alpha < 1$ – коефіцієнт згладжування.

При цьому експоненціальне середнє дорівнює:

$$S_t = \alpha y_t + (1-\alpha)S_{t-1}; \quad S_t^{[2]} = \alpha S_t + (1-\alpha)S_{t-1}^{[2]}.$$

У двопараметричній моделі Ч. Хольта прогноз на t кроків вперед визначається так само, як і в моделі Р. Брауна, оцінка коефіцієнтів адаптивного поліному першого порядку здійснюється за формулами:

$$a_{1,t} = \alpha_1 y_t + (1-\alpha_1)(a_{1,t-1} + a_{2,t-1})$$

$$a_{2,t} = \alpha_2 (a_{1,t} - a_{1,t-1}) + (1-\alpha_2)a_{2,t-1},$$

де α_1, α_2 – коефіцієнти згладжування, $0 < \alpha_1, \alpha_2 < 1$.

Початкові умови в моделях визначаються з рівняння лінійного тренду. Коефіцієнти згладжування α підберемо емпіричним шляхом, так, щоб середня відносна помилка апроксимації

$$\bar{\varepsilon}_{\text{відн}} = \frac{1}{n} \sum_{t=1}^n \left| \frac{y_t - \hat{y}_t}{y_t} \right| \cdot 100\%,$$

була б мінімальною. Цим позбавимося одного з недоліків адаптивних моделей – залежності від коефіцієнтів згладжування.

За даними ВРП, наведеними в табл. 1 одержимо рівняння тренду: $\hat{y}_t = 178,5t + 15856$, звідки визначимо початкові умови моделей. Розрахунки за моделлю Р. Брауна проводилися з коефіцієнтом згладжування $\alpha = 0,7$ при цьому середня відносна помилка апроксимації склала 12,6%, а прогноз на 2015 рік – 13735,8 млн. дол. Розрахунки за моделлю Ч. Хольта проводилися з коефіцієнтами згладжування $\alpha_1 = 0,9, \alpha_2 = 0,8$, помилка апроксимації склала 8,8%, а прогноз – 12427,69 млн. дол.

Результати розрахунків наведемо на графіку (рис. 1).

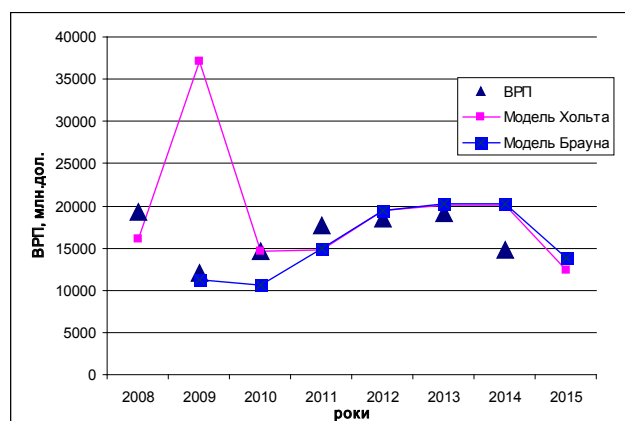

Рис. 1 Динаміка ВРП та прогнозні значення за адаптивними моделями

Джерело: розроблено автором

Отже, оптимістичний прогноз отримали за моделлю Р. Брауна, песимістичний за моделлю

Ч. Хольта. За формулою (1) обчислимо розрахунковий прогноз. Виходячи з того, що економіка країни знаходиться у кризовому стані, коефіцієнт оптимізму-песимізму β приймемо рівним 0,4, тобто дещо песимістичним, тоді розрахунковий прогноз дорівнює 12950,94 млн. дол.

Висновки з проведеного дослідження.

Досліджено проблеми впровадження концепції сталого розвитку, які виникають через складність, нелінійність та динамічність соціо-еколого-економічної системи регіону.

Обґрунтовано необхідність розробки підсистеми прогнозування індикаторів сталого розвитку, як складової системи моніторингу, що дозволить регіональним органам виконавчої влади виявляти тенденції розвитку регіону, реалізовувати програму дій, орієнтовану на подолання наявних в екології, економіці і соціальній сфері негативних явищ.

Доведена доцільність застосування адаптивних моделей прогнозування, які основані на експоненціальному згладжуванні та здатні пристосовувати свою структуру і параметри до зміни умов. Для прогнозування обрана адаптивна поліноміальна модель Р. Брауна першого порядку та двопараметрична адаптивна поліноміальна модель Ч. Хольта.

Запропоновано алгоритм розрахунку прогнозних значень індикаторів сталого розвитку, який дозволяє врахувати оптимістичні та песимістичні думки експертів щодо подальшої тенденції досліджуваного процесу за рахунок використання критерію Л. Гурвіца.

Апробація запропонованої методики проведена на прикладі Дніпропетровської області для індикатора – валовий регіональний продукт.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Основные факты об Организация Объединенных Наций (Книга издана для и от имени ООН) : [пер. с англ. публикации ООН]. – М. : Весь Мир, 2005. – 456 с.
2. Про Концепцію сталого розвитку України [Електронний ресурс] : проект Закону № 3234 від 25 квіт. 2001 р. // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?skl=4&pf3516=3234.
3. Про Концепцію переходу України до сталого розвитку [Електронний ресурс] : проект Закону № 3234-1 від 19 груд. 2001 р. // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=11647.
4. Про Концепцію переходу України до сталого розвитку [Електронний ресурс] : проект Постанови № 5749 від 02 лип. 2004 р. // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5749&skl=5.

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250 000 сл. / уклад. та гол. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.

6. Сталій розвиток суспільства : навч. посібник / авт. кол. : А. Садовенко, Л. Масловська, В. Середя, Т. Тимочко ; Акад. муніципального упр., Програма розвитку ООН. – 2-ге вид. – К., 2011. – 392 с.

7. Волошин О. Ф. Моделі та методи прийняття рішень : навч. посібник для студентів ВНЗ / О. Ф. Волошин, С. О. Мащенко. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Київський ун-т, 2010. – 336 с.

8. Соціально-економічний розвиток регіонів [Електронний ресурс] // Мін. економічного розвитку і торгівлі України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=ukUA&tag=Sotsialno-ekonomichniiRozvitokRegioniv>.

9. Головне управління статистики у Дніпропетровській області : офіц. веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dneprstat.gov.ua>

10. Лукашин Ю. П. Адаптивные методы краткосрочного прогнозирования временных рядов / Ю. П. Лукашин. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 414 с.

ШЛЯХИ ДОСЯГНЕННЯ ПАРИТЕТНОСТІ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ І ЕКОЛОГО-СОЦІАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ ДЕПРЕСИВНИХ РЕГІОНІВ

WAYS OF ACHIEVING PARITY OF THE ECOLOGICAL, ECONOMIC AND ECOLOGICAL AND SOCIAL GOALS DEPRESSED REGIONS

УДК 658.5.012.1

Кнуренко В.М.

старший викладач кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій і моделювання економіки Комунальний вищий навчальний заклад «Інститут підприємництва «Стратегія» Дніпропетровської обласної ради»

У статті розглянуто питання екологічно-сталого розвитку депресивного регіону шляхом впровадження системи екологічного менеджменту на промисловому підприємстві. Ключові слова: сталій розвиток, екологічний менеджмент, якість життя, місія системи, завдання системи, стратегічні цілі, життєвий шлях проекту.

В статье рассмотрены вопросы постоянного экологического развития депрессивного региона путем внедрения системы экологического менеджмента на промышленном предприятии.

Ключевые слова: постоянное развитие, экологический менеджмент, качество жизни, миссия системы, задача системы, стратегические цели, жизненный путь проекта.

The paper deals with the sustainable development of depressive region by implementing an environmental management system in an industrial plant.

Key words: sustainable development, environmental management, quality of life, mission systems, the task of the system, the strategic objectives, of the project life path.

Постановка проблеми. Необхідність розробки та впровадження політики екологічно-сталого розвитку в Україні викликана міжнародними зобов'язаннями і внутрішніми соціально-економічними й екологічними реаліями у країні. Соціально-економічну модернізацію депресивних регіонів України неможливо здійснити без впровадження заходів, зорієнтованих на забезпечення сталого розвитку малих та середніх міст, для яких є притаманною слабкість економічної складової сталого розвитку.

На сучасному етапі економічних відносин в Україні існують значні протиріччя між розвитком економіки та станом довкілля. У рамках розробки концепції моделювання сталого розвитку громади м. Жовті Води (Дніпропетровська область) у комплексі з економічним та соціальним аспектами слід розглядати стратегії, механізми та інструменти, спрямовані на досягнення збалансованості екологічних та соціально-економічних систем.

Одним із невід'ємних елементів механізму управління ресурсозбереженням є адміністративне управління, яке може бути реалізоване через застосування адміністративних інструментів впливу таких, як: екологічне нормування, екологічна стан-

дартизація, екологічна сертифікація, екологічний моніторинг та екологічний менеджмент.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні перед регіональною економікою стоїть завдання з перетворення ідеальної моделі екологічно сталого розвитку на реальну модель вітчизняного способу виробництва. Найперспективнішим шляхом розв'язання екологічних проблем промислового виробництва науковці вважають саме екологічний менеджмент – внутрішньо мотивовану ініціативну діяльність економічних суб'єктів, спрямовану на досягнення їхніх екологічних цілей і завдань [1].

Таке ставлення міжнародної спільноти до екологічного менеджменту обумовило появу великої кількості наукових робіт з цього напрямку. У першу чергу необхідно відзначити роботи Білик О.С., Федулової Л.І., Галушкіної Т.П., Самойленка Ю.І., Марової С., Мартиненко В.О., Берзіної С.В. та багатьох інших дослідників.

У той же час слід зауважити, що у роботах вищезазначених учених висвітлюються питання екологічного менеджменту, та все ж залишаються мало дослідженими питання розвитку малих і середніх міст зі слабкою економічною складовою сталого

розвитку, для яких у результаті перманентної нестачі коштів або «заморожування» реалізації державних цільових програм, існує нагальна потреба у визначенні конкретних ключових проблем щодо досягнення сталого розвитку з визначенням відповідного ресурсного забезпечення для їх вирішення.

Постановка завдання. Існуюча система вітчизняного екологічного управління потребує якісної перебудови економічного інструментарію екологічного регулювання, розробки ефективного економічного механізму екологобезпечної діяльності, одним з основних елементів якого є ефективна система екологічного менеджменту промислових підприємств. У цьому зв'язку загострюється необхідність дослідження такого питання, як екологічний менеджмент виробничих систем, що набуває особливої актуальності в умовах бюджетного дефіциту, коли інвестування програм екологічної політики підприємств та управління екологічною безпекою є вкрай обмеженим.

З огляду на вищезазначене, темою даної роботи обрано розробку проекту впровадження системи екологічного менеджменту на державному промисловому підприємстві «Східний гірничо-збагачувальний комбінат» (ДП «СхідГЗК»), як інструмент досягнення цілей, зазначених у Рішенні Про затвердження програми соціально-економічного та культурного розвитку міста Жовті Води, в основу якої покладено Стратегію розвитку м. Жовті Води до 2020 року.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідея сталого розвитку об'єктивно зумовлена необхідністю узгодження соціально-економічного прогресу зі збереженням природно-ресурсного потенціалу заради забезпечення потреб нинішнього і майбутніх поколінь в Україні. Модель сталого розвитку є такою системою самопідтримуючого функціонування національного господарства, яка забезпечує добробут і вільний розвиток членів даного суспільства, зрівноважений зі станом природно-ресурсного потенціалу, та гарантує прийдешнім поколінням досягнення рівноцінності еколого-економічних і еколого-соціальних цілей [2].

Протягом останніх двох десятиріч відбулися значні зміни у менталітеті та відношенні суспільства до довкілля. Міжнародною організацією зі стандартизації ISO було здійснено вже 2 перегляди стандартів серії ISO 14000: у 2004 та 2015 роках. Ключовим поняттям серії ISO 14000 є система екологічного менеджменту (СЕМ) на підприємстві (в організації чи в компанії). Тому центральним документом такої серії вважається стандарт ISO 14001 – «Специфікації та посібник із використання систем екологічного менеджменту». Крім стандарту ISO 14001, ISO розробила цілу серію стандартів на системи екологічного керування, багато з яких прийняті в Україні як ідентичні національні стандарти (ДСТУ) [3; 4, с. 101–103].

У зв'язку зі збільшенням негативного впливу на довкілля всіх видів людської діяльності останніми роками виникла потреба в організації періодичних і безперервних довгострокових спостережень, в оцінках становища у цілому. Склалася ціла система таких досліджень, спостережень і операцій, яку назвали екологічними моніторингами. Механізмом досягнення паритетності еколого-економічних і еколого-соціальних цілей сталого розвитку є впровадження системи екологічного моніторингу. Основна мета моніторингу – об'єктивна оцінка стану довкілля, його складових у межах територій, які підлягають дослідженню, аби залежно від цієї оцінки приймати правильні рішення щодо охорони природи, раціонального використання ресурсів. Головним джерелом забруднення є промислові підприємства.

Передумовами успішної реалізації реформ та досягнення встановлених цілей сталого розвитку малих і середніх міст є якісне управління промисловими підприємствами. Як механізм управління можна розглядати частину системи менеджменту, спрямовану на управління екологічними аспектами, дотримання виконання зобов'язань та облік ризиків і можливостей – екологічний менеджмент [3].

Екологічний менеджмент – це тип управління, принципово орієнтований на формування та розвиток екологічного виробництва та екологічної культури життєдіяльності людини [4]. Головне завдання екологічного менеджменту полягає у здійсненні структурних зрушень в економічній системі, її зміні згідно з новим типом раціональності, яка б забезпечила розвиток екологічно-доцільних форм виробництва і споживання.

Згідно екологічного паспорта Дніпропетровської області від 23.06.2016 «Східний ГЗК» (м. Жовті Води) входить до переліку небезпечних об'єктів за видом діяльності [5].

Основа промисловості міста Жовті Води – це передусім добувна промисловість, яка залишається базовим елементом економіки міста та основним донором бюджету. ДП «СхідГЗК» – єдине в Україні підприємство з добувкою та переробки уранової руди, здатне повністю забезпечити потреби атомної енергетики держави у природному урані. Також гірничо-збагачувальний комбінат є найбільшим в Україні виробником сірчаної кислоти [6].

Прогнозні розрахунки і заходи Програми соціально-економічного та культурного розвитку м. Жовті Води розроблені на основі аналізу поточної соціально-економічної та еколого-економічної ситуації у господарському комплексі міста. Розв'язання екологічної проблеми міста планується здійснювати за рахунок: впровадження екологічно чистих технологій та обладнання; створення системи постійного моніторингу і контролю за станом довкілля; запобігання аварійним ситуаціям; уникнення техногенної і екологічної катастрофи; наслідків впливу стоків на поверхню; підвищення рівня суспільної екологічної свідомості [7].

Загальна характеристика підприємства

Параметр, який характеризується	Зміст та особливості	Основні відмінності від інших організацій	Законодавча база заснування та функціонування організації
1. Форма підприємства	Державне підприємство, що має статутний фонд поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами.	Структура Енерго-Атом міністерства Енергетики та вугільної промисловості України	Закон України «Про управління об'єктами державної власності» № 1405-VIII (1405-19) від 02.06.2016 Закон України «Про підприємства в Україні» № 1294-IV (1294-15) від 20.11.2003
2. Профіль	Видобуток природного урану і виробництво його оксидного концентрату	Збагачення природного урану	Наказ Міністерства палива та енергетики України від 13 квітня 2008 року № 261 Енергетична стратегія України на період до 2030 р.
3. Види діяльності	Видобувна. Збагачення уранового концентрату. Виробництво сірчаної кислоти. Виробництво гірничошахтного устаткування. Транспортні послуги (авто- і залізничні). Ремонтно-будівельні роботи. Науково-дослідні і конструкторські розробки. Послуги зв'язку та ін.	На підприємстві є важливим спряцьованість колективу, їх сумлінне і якісне виконання своєї роботи.	Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 01.06.2000 р.
4. Форма власності	Державне підприємство	Статутний фонд	Закон України «Про власність» №9-93 від 21.01.93 р.
5. Внутрішнє середовище	1. Цілі Довгострокові (10-15р.) Побудова ще одного гірничо-збагачувального комбінату Середньострокові (1-5р.) Оновлення деякої і закупка нової техніки Короткострокові (до 1 року) розширення договірної бази з науково-дослідних та конструкторських розробок. 2. Структура управління. Поєднання горизонтального і вертикального поділів праці. Очолює дане підприємство Генеральний директор йому підпорядковується 2 заступник, 14 виробничих підрозділів і 1 управлінська служба. Раціональним є 3 заступники та 1 управлінська служба та 1 служба екологічного менеджменту. 3. Завдання. Розміщення оголошень про вільні вакансії служби екологічного менеджменту. 4. Технології. Здійснення якісного аудиту підприємства з екологічних питань, що потребує удосконалення апаратно-програмної та інформаційно-технічної бази підприємства. 5. Працівники повинні бути віком від 24 р. з відповідною освітою і кваліфікацією. 6. Ресурси. Велике державне підприємство «СхідГЗК» з метою забезпечення своєї діяльності у майбутньому кваліфікованими кадрами здійснює оплату за навчання для деяких студентів.		
6. Зовнішнє середовище	Фактори зовнішнього середовища прямого впливу 1. Споживачі. Діяльність даного підприємства залежить від попиту споживачів. Тому на даному підприємстві працюють лише висококваліфіковані працівники та управлінці, використовуються нові технології. У зв'язку з впровадженням системи екоменеджменту зростає імовірність залучення нових груп споживачів. 2. Постачальники. Підприємство в деякій мірі залежить від постачальників, тому потрібно мати тісно налагоджені зв'язки з ними. 3. Конкуренти. Не існують. 4. Державні органи влади. Розробляють, формулюють і затверджують засади функціонування підприємства в державі. Державна податкова адміністрація контролює діяльність «СхідГЗК». Необхідно зазначити, що часті перевірки органами влади діяльності підприємства, високий рівень корупції у цих органах негативно впливають на діяльність підприємства. 5. Інфраструктура Фактор не має особливого впливу тому що, підприємство не має аналогів в Україні. 6. Законодавчі акти Визначають можливі види діяльності підприємства, вказують на обов'язки і права підприємства тощо. Постійні зміни у законодавстві, часто його суперечливість та неоднозначність у трактуванні значно ускладнюють функціонування підприємства. 7. Проспілки, партії та інші громадянські організації. На даному підприємстві, як і на багатьох інших, профспілки укладають з керівництвом підприємства колективний договір, у якому обумовлюють питання, пов'язані з умовами, оплатою та організацією праці. 8. Система економічних відносин. Вплив значний, оскільки в залежності від розвитку економіки буде розвиватись дане підприємство. 9. Організації-сусіди. На даному підприємстві відсутні, тому на організацію вони не впливають. Фактори зовнішнього середовища непрямого впливу 1. Міжнародні події. Впливають на підприємство через світову економічну і політичну ситуацію. 2. Міжнародне оточення. Впливають на підприємство через споживачів, конкурентів та постачальників помірковано позитивно. 3-4. НТП та рівень техніки та технологій. Технологічні нововведення впливають на ефективність виробництва і реалізацію продукції. 5-6. Політичні обставини. Впливають негативно, через нестабільність політики. 5-6. Соціальні-культурні обставини. Впливають негативно, через низькі доходи населення. 7. Стан економіки характеризує загальний рівень розвитку економіки країни.		

Джерело: складено автором за матеріалами [13, 14]

З 2012 р. на ДП «СхідГЗК» (м. Жовті Води) виконуються роботи зі створення системи моніторингу екологічної ситуації. Таким чином, комплексний моніторинг підприємств Східного гірничо-збагачувального комбінату та використання достовірної інформації з впровадженням системи еколого-економічного управління дозволяють створити необхідну базу для аналізу, прогнозування і планування діяльності виробництва та своєчасного прийняття рішень.

Об'єктом дослідження є державне промислове підприємство «Східний гірничо-збагачувальний комбінат». Метою є розроблення проекту впровадження системи екологічного менеджменту на ДП «СхідГЗК» у рамках проекту сталого розвитку м. Жовті Води. Відповідно до мети проекту його завданням є розроблення технології екологічного менеджменту з урахування очікуваних змін, тобто постійного поліпшення й удосконалення управлінських рішень на підприємстві за всіма екологічно значимими аспектами діяльності економічних суб'єктів, де цього дійсно можна досягти задля забезпечення збереження природного та антропогенного капіталу.

Загальна характеристика підприємства ДП «СхідГЗК» представлена у таблиці 1.

Проект складається з процесів – сукупності дій, що приносить результат. Процеси управління про-

ектами стосуються організації і опису робіт проекту та розбиті на шість основних груп, що реалізують різні функції управління – це процеси ініціації, планування, виконання, аналізу, управління та завершення. Стани, які проходить проект у плані всього життєвого циклу називають фазами проекту. Структурована послідовність фаз проекту, необхідних для досягнення певних цілей, з моменту формування концепції проекту до його завершення, включаючи процеси реалізації та використання, складає Життєвий цикл проекту (ЖЦП). Віхи є найважливішими подіями у проекті, які показують зміни фаз (приймається рішення про повторення робіт однієї або декількох фаз, закриття проекту або початок наступної фази). Виходячи з вищезазначеного, життєвий шлях проекту впровадження системи екологічного менеджменту на ДП «СхідГЗК» має структуру, наведену у табл. 2.

Основні компоненти проекту – це роботи, ресурси, управлінські ролі, статті витрат, документи та ризики. Кожен компонент проекту має свою ієрархічну структуру. До основних ієрархічних структур проекту відносять структуру ієрархії робіт проекту, ресурсів проекту, рольову організаційну структуру команди проекту та структуру статей витрат.

Структурна декомпозиція робіт – це угруповання елементів проекту, що впорядковує і визначає підсумковий зміст проекту (табл. 2).

Таблиця 2

Структурна декомпозиція робіт проекту

1. Розробка проекту впровадження системи екологічного менеджменту державного підприємства «СхідГЗК»	
1.1 Зародження проекту. Укладання контракту з замовником	1.1.1 Виявлення екологічних аспектів діяльності підприємства
	1.1.2 Визначення природоохоронних вимог до державного підприємства «СхідГЗК»
1.2 Виділення ресурсів	1.2.1 Оцінювання достатності виділених ресурсів
	1.2.2 Створення тимчасової координаційної комісії
1.3 Розробка задекларованих принципів та зобов'язань щодо екологічних аспектів діяльності підприємства	1.3.1 Проект тексту екологічної політики
	1.3.2 Проект функціональної структури СЕМ
1.4 Створення екологічної служби підприємства	1.4.1 Розробка і затвердження програм навчання персоналу
	1.4.2 Навчання персоналу
1.5 Постановка задачі та провадження проекту	1.5.1 Документування СЕМ
	1.5.2 Експертиза
	1.5.3 Розробки
	1.5.4 Аналіз
	1.5.5 Встановлення
1.6 Аудит і оцінка	1.6.1 Участь і організація внутрішнього аудиту СЕМ
	1.6.2 Участь у аналізі СЕМ
	1.6.3 Розробка і впровадження засобів за аналізом
	1.6.4 Проект протоколу аналізу СЕМ
1.7 Підготовка і сертифікація	1.7.1 Проведення перед сертифікаційного аудиту
	1.7.2 Оформлення результату і показання
	1.7.3 Розробка плану заходів
	1.7.4 Вибір органу з сертифікації і подання документів

Джерело: складено автором

Розроблено рольову організаційну структуру команди проекту, яка є способом визначення відповідальних за виконання робіт проекту та забезпечує основу для розробки структури системи звітності.

Структура статей витрат є додатковим способом планування робіт проекту. Формування структури статей витрат і їх кодування здійснюється за принципом декомпозиції «зверху-вниз». Таким чином, статті витрат допомагають формувати і відслідковувати бюджет проекту, здійснювати поточний управлінський облік і оцінювати можливі витрати по закінченню робіт проекту.

Після розподілення робіт та визначення термінів їх виконання було складено матрицю відповідальності за виконання запланованих робіт, календар проектних робіт, на основі якого розроблено сіткове і календарне планування. Проект виконується у максимальний термін (код 1.6.3 Розробка і впровадження засобів за аналізом) та займає 57 робочих днів. На основі спроектованих даних для ілюстрації графіка робіт за проектом побудовано діаграму Ганта. Календарне планування відображає точний і повний розклад проекту з врахуванням робіт, їх тривалості, необхідних ресурсів. Для оцінки тривалості проекту було розглянуто види робіт за оптимістичним, найімовірнішим, песимістичним, очікуваним варіантами виконання та розраховано варіацію. На основі проведених розрахунків побудовано графік бюджету (рис. 1).

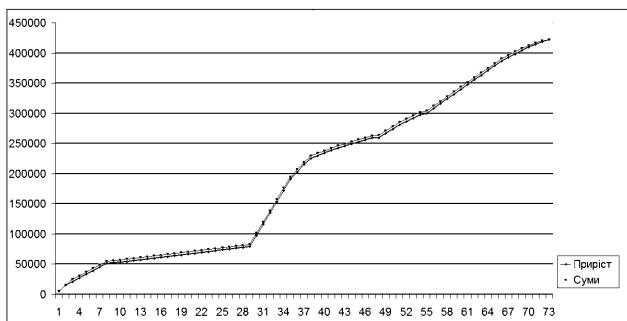

Рис. 1. Бананоподібна функція

Джерело: розроблено автором

Висновки з проведеного дослідження. Критичний шлях виконання проекту з впровадження системи екологічного менеджменту визначається роботами:

- 1.1 Зародження проекту. Укладання контракту з замовником.
 - 1.1.1 Виявлення екологічних аспектів діяльності підприємства.
 - 1.2.2 Створення тимчасової координаційної комісії.
 - 1.3.2 Проект функціональної структури СЕМ.
 - 1.4.2 Навчання персоналу.
 - 1.6.3 Розробка і впровадження засобів за аналізом.

1.7.3 Розробка плану заходів.

Термін виконання проекту складає 57 днів. У результаті розподілення витрат за видами робіт, їх сума складає 14538484 грн.

Впровадження системи екологічного менеджменту на ДП «СхідГЗК», по-перше, передбачає впровадження природоохоронних і енергозберігаючих технологій, що робить виробництво економічно вигідним, екологічно безпечним та соціально необхідним, по-друге, вирішує екологічні проблеми депресивного регіону і заощаджує кошти на його розвиток.

До потенційних вигод, пов'язаних із впровадженням ефективної системи екологічного керування, належать: поліпшення репутації організації в очах громадськості, органів державної влади, інвесторів; поліпшення взаємодії з постачальниками й споживачами; отримання права на пільгове оподаткування; вдосконалення управління витратами; зменшення кількості інцидентів, що призводять до юридичної відповідальності; заощадження сировини, матеріалів та енергії.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Білик А. С. Екологічний менеджмент на промислових підприємствах України: зміст та сутність поняття [Електронний ресурс] / А. С. Білик // Энергосбережение. Энергетика. Энергоаудит. – 2012. – №12. – С. 49–64. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eece_2012_12_10.
2. Самойленко Ю. І. Екологічна безпека як пріоритет національної безпеки України [Електронний ресурс] / Ю. І. Самойленко // «Зелений Світ»: укр. екологічна асоціація. Україна сталий розвиток. 21.10.2010. – Режим доступу: <http://www.zelenysvit.org.ua/?page=articles>.
3. ДСТУ ISO 14001:2015. Системи екологічного управління. Вимоги та настанови щодо застосування (ISO 14001:2015, IDT) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kachestvo.ru/index.php?id=90&Itemid=116&option=com_content&view=article.
4. Момот О. І. Менеджмент якості та елементи системи якості: навч. посібник / О. І. Момот. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 368 с.
5. Екологічний паспорт Дніпропетровської області від 23.06.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/protection/protection1/dnipro-petrovska>.
6. ДП «Східний гірничо-збагачувальний комбінат»: веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vostgok.com.ua/>.
7. Про затвердження програми соціально-економічного та культурного розвитку міста Жовті Води на 2016 рік [Електронний ресурс]: рішення Жовтоводської міської ради VII скликання №76-ЗПVII від 25.12.2015; рішення Жовтоводської міської ради VII скликання №76-ЗПVII від 25.12.2015 // Жовтоводська міська рада: офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zhv.gov.ua/pro-misto/strategiya-rozvitku-mista/>.

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ РЕГІОНУ

ECONOMIC-MATHEMATICAL MODELING OF MIGRATORY PROCESSES OF THE REGION

У статті розглядаються основні питання економіко-математичного моделювання міграційних процесів сталого розвитку регіону. Проводиться статистичний аналіз процесу міграції населення регіону, моделювання міграційних процесів міста, розробка варіантів прогнозу регулювання міграційного процесу на перспективу. Для покращення результатів моделювання було розглянуто чотири сценарії зміни значень факторів. Моделювання за четвертим сценарієм дало найкращі результати. Тільки зміна всіх трьох факторів може поліпшити результати моделювання.

Ключові слова: сталий розвиток, міграція населення, інтенсивність міграції, моделювання, прогнозування.

В статье рассматриваются основные вопросы экономико-математического моделирования миграционных процессов устойчивого развития региона. Проводится статистический анализ процесса миграции населения региона, моделирование миграционных процессов города, разработка вариантов прогноза регулирования

миграционного процесса на перспективу. Для улучшения результатов моделирования были рассмотрены четыре сценария изменения значений факторов. Моделирование по четвертому сценарию дало лучшие результаты. Только изменение всех трех факторов может улучшить результаты моделирования.

Ключевые слова: устойчивое развитие, миграция населения, интенсивность миграции, моделирование, прогнозирование.

The article discusses the main issues of economic and mathematical modeling of migration processes for sustainable development of the region. There is carried out a statistical analysis of the population migration of the region, the modeling of the city migration, versions of the forecast of regulation of migratory process for prospect are developed. Four scenarios change factor values were considered to improve the simulation results. The best results of modeling have received according to the fourth scenario. Only change of all three factors can improve the modeling results.

Key words: sustainable development, migration, modeling, prediction.

УДК 519.21:330.342

Литвинова О.Б.

старший викладач кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій і моделювання економіки Комунальний вищий навчальний заклад «Інститут підприємництва «Стратегія» Дніпропетровської обласної ради»

Постановка проблеми. На сьогодні однією з актуальних проблем світу є проблема міграції населення, адже воно є виробником і споживачем виробничих благ. Скорочення чисельності населення, зниження тривалості життя і народжуваності, від'ємне сальдо міграції стали характерними ознаками сучасної демографічної ситуації. Це визначає необхідність застосування методів та методик економіко-математичного моделювання міграційних процесів регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням моделювання демографічних процесів присвячено багато робіт зарубіжних та вітчизняних дослідників. До вчених, які зробили вагомий внесок у розгляд та вивчення цього питання, можна віднести: Д. Граунта, Д. Форрестера, Д. Медоуза, Ж. Бертильона, У. Петті, У. Фарра, Г. Кінга, Е. Галлея, Л. Кетле, Т. Мальтуса, П. Уелптона, В. Лексиса, М. Кремера, А. Лотки та ін. Серію фундаментальних робіт по вивченню макрооб'єкта «Світ-система» виконали С. Капиця, А. Коротаєва, А. Малкова, Д. Халтуріна, у дослідженнях яких розглядається феноменологічний підхід щодо агрегованих демографічних понять і мало приділяється уваги статевому складу населення.

Світ у цілому являє собою закриту демографічну систему і моделювання демографічних процесів таких систем вивчено досить добре. На мезорівні значна кількість демографічних моделей не може використовуватись, тому що через міграційні процеси система стає відкритою. Тому

моделювання і прогнозування демографічних процесів необхідно здійснювати в окремих регіонах країни, слід будувати демографічні моделі на мезорівні.

Формування цілей статті. З огляду на вищевказане слід зазначити, що існуючі міграційні моделі досліджені недостатньо і не мають конкретних позицій у реальних умовах. Тому актуальним є розвиток і модифікація відомих моделей з урахуванням різних факторів, що впливають на міграцію, і розробка на основі них власних методик і програм, що дозволяють моделювати міграцію населення регіонів України. Метою дослідження є статистичний аналіз процесу міграції регіону (м. Жовті Води), моделювання міграційних процесів міста, розробка варіантів прогнозу регулювання міграційного процесу у м. Жовті Води на перспективу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рішення проблеми збалансованості попиту і пропозиції робочої сили по галузях і регіонах та забезпечення їх необхідними трудовими ресурсами можливе у декількох аспектах: по-перше, внаслідок проведення активної політики зайнятості з більш повного використання місцевого незайнятого населення; по-друге, шляхом підвищення внутрішньої міжрегіональної мобільності населення і збільшення внутрішніх переміщень; по-третє, за рахунок залучення іноземної робочої сили необхідної якості та кількості. Значний вплив міграції позначається на змінах структури ринку праці прикордонних регіонів, що мають, як правило, значні

масштаби міграційного обороту з незбалансованими зустрічними потоками [1].

Таким чином, одним з найважливіших питань вивчення міграції населення є розгляд проблеми руху трудових ресурсів. При цьому виділяють три тісно взаємопов'язаних на практиці форми руху трудових ресурсів, що є виявом їх розподілу і перерозподілу: територіальне, галузеве і професійне переміщення [2].

Комплексне вивчення міграції можливе з використанням економіко-математичних і математичних методів шляхом побудови певних моделей.

Основне джерело відомостей про міграцію населення – державна статистика, що включає поточний облік міграції і матеріали переписів населення; крім того, організовуються вибіркові обстеження, мета яких, як правило – з'ясування мотивів переміщень [3].

Результати міграції населення характеризуються рядом абсолютних і відносних показників: а) число прибулих на постійне проживання з інших населених пунктів (П); б) число вибулих на постійне проживання в інші населені пункти (В); в) сальдо міграції або механічний приріст ($D_{\text{мех}} = П - В$).

Міграційні процеси характеризуються різними коефіцієнтами: 1) коефіцієнти результативності міграційних зв'язків (КРМЗ); 2) коефіцієнти інтенсивності міграційних зв'язків (КІМЗ) [4].

КІМЗ по прибуттю та вибуттю обчислюється за формулами:

$$K_{ij} = \frac{P_{ij}}{P_{ji}} \cdot \frac{S_j}{S_i} \times 1000, \quad K_{ij} = \frac{B_{ij}}{B_{ji}} \cdot \frac{S_j}{S_i} \times 1000, \quad (1, 2)$$

де P_{ij} – число прибулих у регіон j з регіону i ; B_{ij} – число вибулих з регіону j у регіон i ; S_i – середня чисельність населення регіону i за період; S_j – загальна чисельність регіонів виходу, з якими регіон j підтримує міграційні зв'язки.

Інтенсивність міграції – це рух населення, що характеризує його частоту у певних територіально-демографічних групах та виражається коефіцієнтом інтенсивності міграції (КІМ).

Коефіцієнти інтенсивності	Формули
1) Коефіцієнти інтенсивності прибуття (імміграції)	$I_j = \frac{P_{ij}}{S_i} \times 1000$
2) Коефіцієнт інтенсивності вибуття (еміграції)	$I_j = \frac{B_{ij}}{S_i} \times 1000$
3) Коефіцієнт інтенсивності міграції по звороту	$I_j = \frac{P_{ij} + B_{ij}}{S_i} \times 1000$
4) Коефіцієнт інтенсивності чистої міграції:	$I_j = \frac{P_{ij} - B_{ij}}{S_i} \times 1000$

Загальний коефіцієнт міграції обчислюється за формулою [4]:

$$m = M / (P \cdot k), \quad (3)$$

де M – число мігрантів; P – середня чисельність населення; k – константа, яка дорівнює величині від 1 до 100 (%) або до 1000 (‰).

Проведемо статистичний аналіз міграційних процесів м. Жовті Води за останні десять років, за офіційними статистичними даними [3].

Чисельні результати проведеного аналізу представлені у табл. 1 [3].

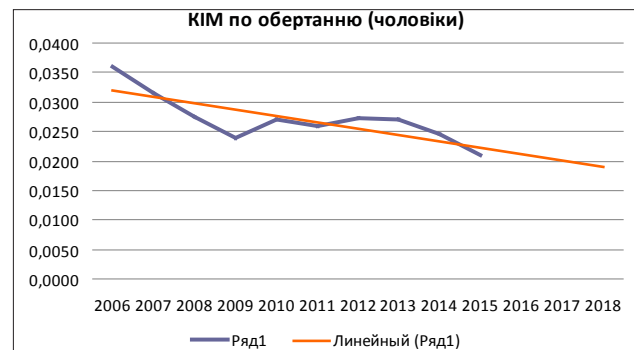

Рис. 1. Коефіцієнт інтенсивності міграції по обертанню (чоловіки)

Джерело: розроблено автором

Таблиця 1

Показники міграції м. Жовті Води на 1000 мешканців

Рік	Кільк. населен., тис.	Кільк. вибулих	Кільк. прибулих	КІМ по приб.	КІМ по вибут.	КІМ по оберт.	Результ-сть міграції
2006	52468	965	980	0,0187	0,0184	0,0371	1,0155
2007	52075	856	806	0,0155	0,0164	0,0319	0,9416
2008	51601	743	687	0,0133	0,0144	0,0277	0,9246
2009	51044	590	635	0,0124	0,0116	0,0240	1,0763
2010	50674	667	687	0,0136	0,0132	0,0267	1,0300
2011	50278	669	730	0,0145	0,0133	0,0278	1,0912
2012	49947	661	776	0,0155	0,0132	0,0288	1,1740
2013	49774	647	765	0,0154	0,013	0,0284	1,1824
2014	49552	660	586	0,0118	0,0133	0,0251	0,8879
2015	49028	553	494	0,0101	0,0113	0,0214	0,8933

Джерело: складено автором за матеріалами [3]

Таблиця 2

Прогноз КІМ і результативності міграції на 2018 рік

Результативність міграції	КІМ по прибуттю	КІМ по вибуттю	КІМ по обертанню		КІМ по чистій міграції
			чоловіки	жінки	
1,08	1,0104	0,0096	-44	-25	-0,00079

Джерело: складено автором за матеріалами [3]

Далі проведено порівняльний аналіз параметра КІМ окремо для чоловічого і жіночого населення, результати якого представлено у вигляді графіків на рис. 1-2.

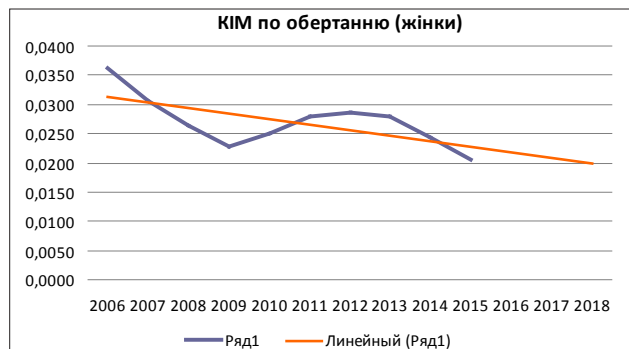

Рис. 2. Коефіцієнт інтенсивності міграції по обертанню (жінки)

Джерело: розроблено автором

По прогнозах на 2018 рік коефіцієнт інтенсивності міграції складе для жінок: – «-» 25 осіб, а для чоловіків – «-» 44 особи. Спостерігається зменшення вибуття кількості чоловічого та жіночого населення з аналізованого регіону. Найбільше осіб чоловічої статі вибуло з регіону у 2014 році (305 осіб), жіночої статі – у 2008 р. (400 осіб). Згідно графічному моделюванню очевидний подальший невеликий розрив між кількістю прибулого та вибулого чоловічого і жіночого населення досліджуваного регіону (м. Жовті Води) (рис. 1-2).

Аналіз загальної результативності міграції представлено на рис. 3.

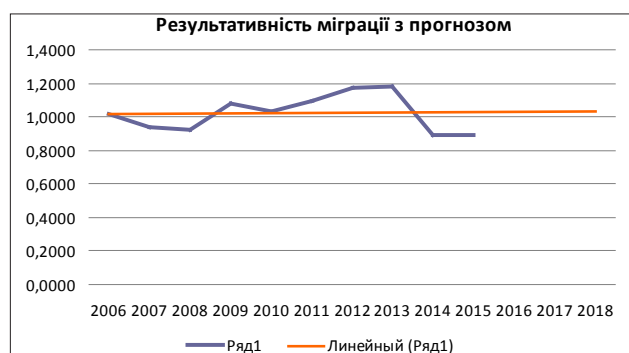

Рис. 3. Результативність міграції з прогнозом

Джерело: розроблено автором

На 2018 рік результативність міграції у м. Жовті Води за лінійною регресією складе 1,08. Це свід-

чить про те, що кількість вибулих зменшиться від кількості прибулих на 7,6%. Проте, аналізуючи криву, отриману на рис. 3, можна передбачити, що процес міграції прогнозувати таким чином буде не зовсім коректно.

У таблиці 2 підведемо підсумок лінійного прогнозу на 2018 рік.

Головною продуктивною силою в економіці є економічно активне населення – трудові ресурси. Офіційні дані за останні роки запропоновані у таблиці 3 [3].

Таблиця 3

Середньооблікова кількість зайнятого населення по м. Жовті Води за 2006–2015 роки

Рік	Середньо-облікова кількість зайнятих, осіб	Кількість зареєстрованих безробітних, осіб	Рівень зареєстрованого безробіття, осіб
2006	13376	1568	4,7
2007	13534	1257	3,8
2008	13046	1400	4,2
2009	11888	1611	4,9
2010	12122	1725	5,4
2011	11170	1516	4,8
2012	10616	1423	4,5
2013	10505	1341	7,8
2014	9705	1466	6,6
2015	8529	1723	5,0

Джерело: складено автором за матеріалами [3]

Найбільше середньооблікову кількість зайнятого населення спостерігаємо у 2007 р. – 13534 осіб. Починаючи 2007 р. по 2015 р. спостерігається зменшення даного показника. На кінець аналізованого періоду середньооблікова кількість зайнятого населення зменшилась на 4847 осіб.

Рівень безробіття міста Жовті Води представлено на рис. 4.

Рівень безробіття міста Жовті Води протягом 2006-2015 років коливається, але зростає. Найбільший рівень безробіття спостерігався у місті у 2013 році (7,8). Далі показник зменшується, але залишається досить високим. На основі прогнозних значень можна зробити висновок, що рівень безробіття міста зростатиме.

В Україні сучасна демографічна ситуація викликає занепокоєння. Місто Жовті Води не є виключенням. Скорочення чисельності населення, зни-

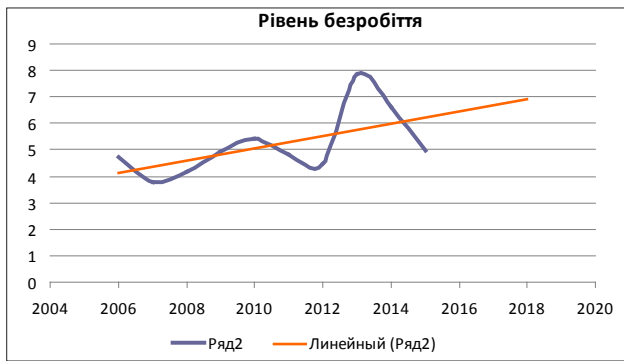

Рис. 4. Рівень безробіття

Джерело: розроблено автором

ження тривалості життя і народжуваності, від'ємне сальдо міграції стали характерними ознаками сучасної демографічної ситуації.

Для процесу моделювання було обрано наступну групу соціально-економічних показників: Y – міграційний рух населення, осіб; X_1 – середня ЗП, грн.; X_2 – кількість зареєстрованих безробітних, осіб; X_3 – викиди забруднюючих речовин, тонн.

На основі вищевказаних соціально-економічних показників було запропоновано модель множинної нелінійної регресії наступного виду:

$$Y = a_0 + a_1 \cdot 1/X_1 + a_2 X_2 + a_3 \cdot 1/X_3, \quad (4)$$

Статистичні дані для побудови і розрахунку моделі представлені у табл. 4.

Таблиця 4

Вихідні дані для побудови і розрахунку моделі

Рік	Міграційний рух населення, осіб (Y)	Середня ЗП, грн. (X_1)	Кількість зареєстрованих безробітних осіб, (X_2)	Викиди забруднюючих речовин, тонн (X_3)
2006	5499	929	1568	3835
2007	5770	1361	1257	3568
2008	5121	1820	1400	3624
2009	4252	1951	1611	3281
2010	4461	2167	1725	3589
2011	4863	2369	1516	3661
2012	4992	2703	1423	3526
2013	4827	2951	1341	3366
2014	4333	3223	1466	2991
2015	3614	3769	1723	2894

Джерело: складено автором за матеріалами [3]

Отримані значення параметрів, розраховані за формулою, підставимо у модель множинної лінійної регресії:

$$Y = 10326,13 + 984028 \cdot X_1 - 2,201 \cdot X_2 - 9343279 \cdot X_3.$$

Перевіримо рівняння регресії на адекватність дійсності. Фактичне значення F -критерію Фішера, отримане в результаті розрахунків, становить 85,4 тоді, як його табличне значення становить 4,35

при $K_1 = 3$ та $K_2 = 7$, тобто ($F_{роз.} > F_{таб.}$), це означає, що рівняння регресії адекватне реальності.

Для покращення результатів моделювання було розглянуто чотири сценарії зміни значень факторів. Четвертий сценарій мав наступний зміст. Збільшення фактору X_1 – середня ЗП на 850 грн, зменшення фактору X_2 – кількість зареєстрованих безробітних на 2 особи, зменшення фактору X_3 – викиди забруднюючих речовин на 0,5 тонни для прогнозування величини міграційного руху населення. Результати розрахунків прогнозних значень представлено на рис. 5.

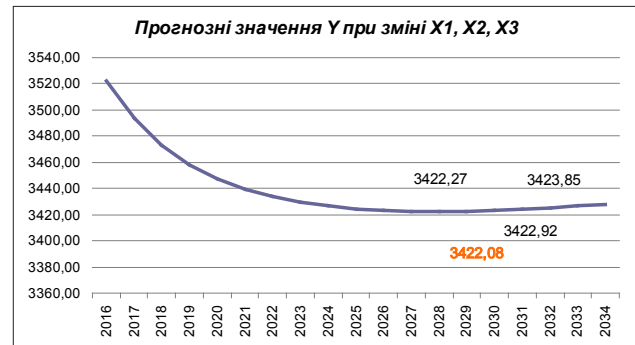

Рис. 5. Прогнозування величини Y на 2016-2034 рр. за рахунок зміни трьох факторів

Джерело: розроблено автором

Висновки. З усіх запропонованих сценаріїв вищепроведене моделювання дало найкращі результати, так як величина міграційного руху населення за період прогнозування з 2016 р. по 2028 р. зменшилася на 100 осіб. Зменшення модельованого показника відбувається до 2028 року, далі починається його збільшення. Таким чином, зміна лише всіх трьох факторів може поліпшити результати моделювання.

Рациональне розміщення населення сприяє ефективному функціонуванню економіки, згладжує регіональні протиріччя, усуває внутрішню соціально-економічну напругу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Інноваційна економіка. Зайнятість, трудова мотивація, ефективність праці / Л. С. Чижова, Є. С. Садова, В. В. Кузьмін та ін.; під ред. Л. С. Чижовой; Ін-т макроекономічних досліджень. – М.: Економіка, 2011. – 430 с.
- Методологія та методи вивчення міграційних процесів: міждисциплінар. навч. посібник / за ред. Ж. Зайончковської, І. Молодікової, В. Мукомель. – М.: Центр міграційних досліджень, 2007. – 370 с.
- Міграційний рух населення у січні 2014 року [Електронний ресурс] // UKRSTAT.ORG: публікація документів Держ. служби статистики України: веб-сайт. – Режим доступу: http://ukrstat.org/operativ/operativ2014/ds/mr/mr_u/mr0114_u.html.
- Моисеенко В. М. Міграція населення як об'єкт комплексного дослідження / В. М. Моисеенко // Наро-

донаселение: современное состояние и перспективы развития научного знания. – М., 1997. – С. 23–30.

5. Благун І. С. Моделювання сталого розвитку регіону / І. С. Благун, Л. І. Сисак, О. О. Солтисік. – Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника., 2006. – 166 с.

6. Сталый розвиток суспільства : навч. посібник / авт. кол. : А. Садовенко, Л. Масловська, В. Серета, Т. Тимочко. – 2-ге вид. – К., 2011. – 392 с.

7. Економіко-математичне моделювання : навч. посібник / за ред. О. Т. Іващука. – Тернопіль : ТНЕУ «Економічна думка», 2008. – 704 с.

8. Бережная Е. В. Математические методы моделирования экономических систем : учеб. пособие / Е. В. Бережная, В. И. Бережной. – 2-ге изд., перераб. и доп. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 432 с.

9. Піддубна О. О. Моделювання економічної динаміки : навч.-метод. посібник / О. О. Піддубна, В. В. Гоцуленко, Н. Б. Андрейшина. – Д. : Біла К. О., 2011. – 328 с.

10. Сталый розвиток суспільства : навч. посібник / авт. кол. : А. Садовенко, Л. Масловська, В. Серета, Т. Тимочко. – 2-ге вид. – К., 2011. – 392 с.

КОГНІТИВНА МОДЕЛЬ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ВІДКРИТОСТІ ТЕРИТОРІЇ ДО ВЗАЄМОДІЇ ІЗ ГРОМАДЯНАМИ ТА ПАРТНЕРАМИ

THE COGNITIVE MODEL FOR MEASURING THE LEVEL OF TERRITORY'S OPENNESS TO INTERACTION WITH CITIZENS AND PARTNERS

У статті побудовано систему показників оцінки рівня відкритості території до взаємодії із громадянами та партнерами. За основу системи взято критерії відповідності, які використовуються Ініціативою «Партнерство «Відкритий Уряд». Перелік показників для оцінки за критеріями «Відкритий Уряд» модифіковано з метою урахування саме специфіки регіонального рівня. З розробленої системи показників сформовано когнітивну модель визначення рівня відкритості території до взаємодії із громадянами та партнерами. За допомогою моделі визначено, що для впливу на показники доступу до інформації та публікації декларацій керівного складу території, перспективним є вплив на показники роботи антикорупційних консультативно-дорадчих органів та участі у громадських обговореннях.

Ключові слова: децентралізація, міжсекторна взаємодія, Партнерство «Відкритий Уряд», критерії відкритості, когнітивна модель, вплив на показники.

В статье построена система показателей оценки уровня открытости территории к взаимодействию с гражданами и партнерами. За основу системы взяты критерии соответствия, используемые Инициативой «Партнерство «Открытое Правительство». Перечень показателей для оценки по критериям «Открытое Правительство» модифицирован с целью учета именно специфики регионального уровня. На основе разработанной системы

показателей сформирована когнитивная модель определения уровня открытости территории к взаимодействию с гражданами и партнерами. С помощью модели определено, что для влияния на показатели доступа к информации и публикации деклараций руководящего состава территории, перспективным является воздействие на показатели работы антикоррупционных консультативно-совещательных органов и участия в общественных обсуждениях.

Ключевые слова: децентрализация, межсекторное взаимодействие, партнерство, «Открытое Правительство», критерии открытости, когнитивная модель, влияние на показатели.

The article develops a system of indicators for measuring the level of territory's openness to interaction with citizens and partners. The basis of the system is taken from the eligibility criteria used by the Open Government Partnership. The list of indicators is modified to take into account the specific of the regional level. With the developed system the cognitive model for measuring the level of territory's openness to interaction is formed. While using the model it was determined that impact on access to information and territory's public officials asset disclosure can be successfully made by impacting the performance of the anti-corruption advisory councils and participation in public discussions.

Key words: decentralization, inter-sector cooperation, Open Government Partnership, the criteria of openness, cognitive model, the impact on performance.

УДК 330.46:353.9

Макарова І.С.

к.е.н., доцент кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій і моделювання економіки
Комунальний вищий навчальний заклад «Інститут підприємництва «Стратегія» Дніпропетровської обласної ради»

Постановка проблеми. На сьогодні в Україні активно відбуваються процеси децентралізації, все більше й більше владних повноважень та ресурсів передається «на місця». До того ж існує чимало можливостей для співробітництва адміністративно-територіальних одиниць або вже новоутворених об'єднаних територіальних громад (ОТГ) із закордон-

ними партнерами, які надають допомогу в різних формах – від обміну досвідом до грантових коштів. Але досить непросто постає питання готовності територій, тобто їх офіційного керівництва (фактично – сектору влади) до взаємодії, передусім – достатньої відкритості. Причому відкритості не стільки до потенційних партнерів, скільки до власної громади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням міжсекторної взаємодії загалом та взаємодії секторів влади й громади зокрема присвячено праці А. Бакурової, Н. Нижник, О. Радченка, А. Лісничого, Т. Пахомової, І. Єгорова та інших.

На законодавчому рівні принципи взаємодії органів влади (як державного рівня, так і місцевих) чітко не визначені. Однак, оскільки царина міжсекторної взаємодії є такою, що швидко й динамічно розвивається, майже щодня виникають нові виклики. Одним з них є урахування у питаннях міжсекторної взаємодії сучасних тенденцій децентралізації, серед яких важливою є вищезгаданий принцип відкритості.

Постановка завдання. З урахуванням викладеного вище актуальним науково-практичним завданням є побудова методик, які б давали можливість оцінити рівень відкритості адміністрації (влади) територіальної одиниці до її громади та потенційних партнерів, а також виявити шляхи впливу на показники, які можна охарактеризувати, як «слабкі місця».

Виклад основного матеріалу дослідження. Для практичного застосування у побудові моделі оцінювання рівня відкритості регіону до взаємодії із громадянами, на думку автора, доцільно застосувати принципи, які виходять з міжнародної практики взаємодії. Одним з прикладів такої практики є Ініціатива «Партнерство «Відкритий Уряд» (Open Government Partnership, OGP).

Як зазначено на офіційній сторінці «Громадянське суспільство і влада» [1], Партнерство «Відкритий Уряд» є багатосторонньою ініціативою та платформою для національних реформаторів, мета яких – зробити свої уряди спроможними більш активно реагувати на потреби громадян.

Ініціативу започаткували 20 вересня 2011 р. у рамках сесії Генеральної Асамблеї ООН 8 країн-засновниць (Бразилія, Сполучені Штати Америки, Індонезія, Мексика, Норвегія, Філіппіни, Південно-Африканська Республіка, Сполучене Королівство), підписавши відповідну Декларацію Партнерства.

Станом на 1 жовтня 2015 р. намір приєднатися до Партнерства «Відкритий Уряд» підтвердили 66 країн, які взяли на себе зобов'язання щодо:

- підвищення доступу до публічної інформації про діяльність органів державної влади;
- підтримки залучення громадянського суспільства до формування державної політики;
- впровадження високих стандартів професійної чесності в державному управлінні;
- використання нових технологій задля відкритості та підзвітності.

Президент України у вересні 2011 р. взяв участь в інавгураційній церемонії Ініціативи у м. Нью-Йорку та підтвердив готовність України приєднатися до зазначеної Ініціативи.

План дій із впровадження в Україні Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» було розроблено, обговорено із громадськістю та ухвалено Кабінетом Міністрів України у 2012 році. Цей план на 80% складався із заходів, запропонованих громадськими експертами. На міжнародній конференції Партнерства український план дій був визнаний, як один з найкращих.

Основними напрямками реалізації Ініціативи в Україні у 2014 – 2015 роках були:

- сприяння діяльності інститутів громадянського суспільства, їх участі у формуванні та реалізації державної політики;
- забезпечення доступу до публічної інформації;
- запобігання і протидія корупції;
- підвищення якості надання адміністративних та соціальних послуг;
- впровадження технологій електронного урядування та розвиток електронної демократії [1].

Критеріями відповідності «Відкритому Уряду» відповідно до офіційної сторінки Ініціативи в мережі Інтернет [2] є:

- Бюджетна прозорість (Fiscal Transparency). Своєчасна публікація основних бюджетних документів формує основні будівельні блоки бюджетної звітності і відкритої бюджетної системи.

- Доступ до інформації (Access to Information). Закон, який гарантує право громадськості на доступ до інформації загалом та доступу до урядової інформації зокрема, має важливе значення для духу і практики відкритого уряду.

- Розкриття активів державними посадовими особами (Public Officials Asset Disclosure). Правила, які вимагають публічного розкриття доходів і активів для посадовців, які обіймають виборні посади, та посадових осіб вищих рівнів державного управління мають важливе значення для боротьби з корупцією, а також для досягнення відкритості й підзвітності уряду. Крім того, важливо, щоб ці дані були загальнодоступними.

- Залучення громадян (Citizen Engagement). Відкритий уряд вимагає відкритості для участі громадян у політичному житті й управлінні, в тому числі основних засобів захисту для цивільних свобод.

Відповідно до методик Партнерства [2], за кожним з критеріїв країна може набрати до 4 балів. З урахуванням того, що деякі країни оцінюються тільки за трьома критеріями, ті учасники, які отримують 75% від застосованих точок (або 12 з 16 або 9 з 12) або більше – мають право приєднатися.

Станом на 2015 рік Україна має рівень відповідності «Відкритому Уряду» на рівні 81%, що у порівнянні із сусідніми та/або іншими розвиненими країнами, а найголовніше – потенційними партнерами, є занижким, хоча, безумовно, достатнім для членства у Партнерстві. Рівень відповідності

«Відкритому Уряду» різних країн світу щороку обчислюється експертами та оприлюднюється на офіційному сайті Ініціативи [3]. Показники відповідності для України, а також низки інших країн наведено у табл. 1.

До того ж, динаміка показників відповідності України наведеним критеріям у цілому є негативною. Відповідно до даних, наведених у [3], упродовж 2011 – 2015 років відповідність знизилась з 94% до згаданих вище 81%. Причиною цього є те, що експерти знизили оцінки громадських свобод для нашої держави. Недопрацювання мають місце і за критеріями Asset Disclosure: експерти помітили зрушення в цьому напрямі (наявність нормативно-правової бази), але не зарахували ці норми закону до таких, що належним чином імплементовані. Тож основними напрямками роботи для України в окресленому контексті є розвиток громадських свобод та подальша робота з імплементативної законодавства щодо декларування посадовцями своїх статків.

З огляду на згадані вище децентралізаційні процеси, які розгортаються у нашій країні, та їх наслідки, на сьогодні важливим є міжнародний імідж України не тільки в цілому, а й окремих територій зокрема. Відтак на основі ідеї та підходу критеріїв «Відкритого Уряду», які є цілком актуальними та прогресивними, можна оцінити не країну в цілому, а окремі території. Однак, по-перше, експерти Партнерства не здійснюють таких оцінок на регіональному рівні, по-друге, деякі методики оцінювання потребують модифікації з урахуванням специфіки іншого рівня управління. Тож, узявши чотири базових блоки кри-

теріїв відповідності Партнерства «Відкритий Уряд», можна наповнити їх показниками, які будуть більш інформативними для оцінювання території, тобто на регіональному рівні. Вимірювати кожен показник можна, оцінюючи відсоток його виконання, зокрема, експертним шляхом.

1. *Бюджетна прозорість (Fiscal Transparency):*
 - 1.1. Наявність у відкритому доступі бюджету території;
 - 1.2. Наявність у відкритому доступі інформації про закупівлі за державні кошти;
 - 1.3. Наявність у відкритому доступі матеріалів аудиту комунальних підприємств та інших розпорядників бюджетних коштів.
2. *Доступ до інформації (Access to Information):*
 - 2.1. Наявність роз'яснень щодо отримання доступу до публічної інформації;
 - 2.2. Система обліку публічної інформації у відкритому доступі.
3. *Розкриття активів державними посадовими особами (Public Officials Asset Disclosure):*
 - 3.1. Публікація декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру осіб, які входять до керівного складу території;
 - 3.2. наявність антикорупційних консультативно-дорадчих органів.
4. *Залучення громадян (Citizen Engagement):*
 - 4.1. Одностороннє інформування громадян (розсилка новин, повідомлень про важливі події на території, у тому числі аварії, надзвичайні ситуації тощо);
 - 4.2. Можливість участі громадян у громадських обговореннях;

Таблиця 1

Рівень відповідності «Відкритому Уряду» різних країн світу

Country	Budget transparency			Access to information		Asset Disclosure			EIU Civil Liberties score		Totals
	Executive Proposal available	Audit report available	Budget transparency score	Access to information	Access to information score	Law	Implementation	Asset disclosure score	Raw score	Civil liberties score	Total percent
Belarus	ND	ND	ND	None	0	Yes	No	2	2,65	2	33%
Canada	ND	ND	ND	Law	4	Yes	Yes	4	10	4	100%
China	No	Yes	2	Law	4	Yes	No	2	1,47	1	56%
Estonia	ND	ND	ND	Law	4	Yes	Yes	4	8,82	4	100%
France	Yes	Yes	4	Law	4	Yes	No	2	8,82	4	88%
Georgia	Yes	Yes	4	Law	4	Yes	Yes	4	5,88	3	94%
Germany	Yes	Yes	4	Law	4	Yes	Yes	4	9,12	4	100%
Moldova	ND	ND	ND	Law	4	Yes	Yes	4	7,94	4	100%
Netherlands	ND	ND	ND	Law	4	Yes	Yes	4	9,41	4	100%
Russia	Yes	Yes	4	Law	4	Yes	Yes	4	3,53	2	88%
Ukraine	Yes	Yes	4	Law	4	Yes	No	2	6,76	3	81%
USA	Yes	Yes	4	Law	4	Yes	Yes	4	8,53	4	100%

Джерело: складено автором за матеріалами [3]

4.3. Отримання від громадян зворотного зв'язку у форматі пропозицій, петицій та відповідне його опрацювання (переважно ініціативи, які стосуються всієї території);

4.4. Отримання від громадян зворотного зв'язку у вигляді скарг на неналежну роботу (переважно локальні проблеми на кшталт відсутності водопостачання у конкретному будинку).

Слід зауважити, що серед наслідків впливу на підвищення відкритості за певним показником може бути підвищення відкритості й за іншим (або навіть низкою показників). Саме такий вплив може чинити підвищення на оцінку з точки зору потенційних партнерів. З урахуванням цього ефекту можна побудувати когнітивну модель основних

зв'язків між показниками оцінки рівня відкритості регіону до взаємодії із громадянами (рис. 1).

З огляду на зазначені вище «слабкі місця» України щодо впровадження оприлюднення декларацій посадовців та громадських прав (зокрема на інформацію) за допомогою побудованої моделі доцільно визначити перспективні шляхи впливу на показники групи 2, які відповідають за право на доступ до публічної інформації, а також показник 3.1, який характеризує безпосередньо стан запровадження оприлюднення відповідних декларацій.

Матриця суміжності для когнітивної моделі, наведеної на рис. 1, виглядатиме наступним чином (табл. 2).

Рис. 1. Когнітивна модель основних зв'язків між показниками оцінки рівня відкритості регіону до взаємодії із громадянами

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2

Матриця суміжності для когнітивної моделі показників відкритості

	1.1	1.2	1.3	2.1	2.2	3.1	3.2	4.1	4.2	4.3	4.4
1.1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
1.2	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0
1.3	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0
2.1	1	1	1	1	0	1	0	0	0	0	0
2.2	0	0	0	0	1	0	0	1	0	1	1
3.1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0
3.2	0	1	1	0	0	0	1	0	1	0	0
4.1	1	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0
4.2	1	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0
4.3	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
4.4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1

Джерело: складено автором

Таблиця 3

Прогнозні значення впливів, які можуть мати місце через 4 роки

	1.1	1.2	1.3	2.1	2.2	3.1	3.2	4.1	4.2	4.3	4.4
1.1	17	13	13	0	0	0	0	25	0	0	0
1.2	13	17	13	0	0	0	0	25	0	0	0
1.3	13	13	17	0	0	0	0	25	0	0	0
2.1	30	30	30	4	0	10	0	52	0	0	0
2.2	24	14	14	0	4	0	0	30	0	10	10
3.1	13	13	13	0	0	4	0	25	0	0	0
3.2	24	27	27	0	11	0	15	38	15	5	5
4.1	25	25	25	0	0	0	0	43	0	0	0
4.2	32	23	23	0	15	0	15	39	15	11	11
4.3	15	5	5	0	0	0	0	13	0	4	0
4.4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4

Джерело: складено автором

Застосувавши метод імпульсних процесів, можна визначити відповідні прогнозні значення впливів, які можуть мати місце через чотири роки (таблиця 3).

Таким чином, на показник 2.1 (роз'яснення щодо доступу до публічної інформації) можна чинити вплив лише безпосередньо, на значення показника 2.2 (система обліку публічної інформації) можна істотно впливати за допомогою показників 3.2 (антикорупційні КДО) та 4.2 (участь у громадських обговореннях). Показник 3.1 (публікація декларацій керівного складу території) змінюватиметься також і тоді, коли буде вчинено вплив на показник 2.1 (що є особливо важливим з огляду на те, що обидва показники є пріоритетними для здійснення управлінських впливів).

У свою чергу, наслідками впливу на цільові показники будуть зміни значень показників усієї першої групи, а також показника 4.1 (одностороннє інформування). Показник 2.2 (система обліку публічної інформації) до того ж спричиняє вплив на показники зворотного зв'язку – 4.3 та 4.4.

Висновки. З урахуванням значень істотності наслідків впливів отримуємо висновок про те, що найбільш перспективним, окрім прямого впливу на показники доступу до інформації та публікації декларацій керівного складу території, є також вплив на показники роботи антикорупційних КДО та участі у громадських обговореннях.

Вплив на задані цільові показники дозволить істотно вплинути на показники груп бюджетної прозорості та залучення громадян, що додатково підкреслює актуальність завдання щодо покращення стану саме цільових показників доступу до інформації та публікації декларацій керівного складу території.

Перспективи подальших досліджень у напрямі оцінювання відкритості території до взаємодії із громадянами пов'язані з оцінкою показників відкритості конкретних територій, їх порівняння, рейтингування та виявлення можливостей обміну досвідом, партнерства та інших форматів взаємодії задля сприяння їх розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про Ініціативу «Партнерство «Відкритий Уряд» [Електронний ресурс] // Громадянське суспільство і влада : урядовий веб-сайт. – Режим доступу : http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/news/article/show/2778.
2. Eligibility Criteria [Електронний ресурс] // Open Government Partnership : веб-сайту. – Режим доступу : <http://www.opengovpartnership.org/how-it-works/eligibility-criteria>.
3. Дані щодо рівня відповідності критеріям «Відкритого Уряду» різних країн світу за 2010–2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://docs.google.com/a/opengovpartnership.org/spreadsheets/d/1HG66aDuf16BK0RnG-gOruWR8Lz-oVzwZde-tsTaZHrw/edit?usp=sharing>.

КОГНІТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ В УПРАВЛІННІ ЛЮДСЬКИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

COGNITIVE MODELING IN HUMAN CAPITAL MANAGEMENT OF ENTERPRISE

УДК 303.224+330.46

Малярець Л.М.

д.е.н., професор кафедри вищої математики й економіко-математичних методів

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Лебедев С.С.

викладач кафедри вищої математики та економіко-математичних методів

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

У статті проведено аналіз співвідношення категорій «людський потенціал» і «людський капітал», розглянуті їх особливості як об'єктів оцінювання. Побудована когнітивна модель для визначення факторів, що впливають на ефективність капіталізації людського потенціалу, набутого в результаті професійного навчання лінійних менеджерів.

Ключові слова: людський потенціал, людський капітал підприємства, стратегія інноваційного розвитку, капіталізація людського потенціалу, моделювання слабо структурованих систем, когнітивна карта, функціональний граф.

В статье проведен анализ соотношения категорий «человеческий потенциал» и «человеческий капитал», рассмотрены их особенности как объектов оценивания. Построена когнитивная модель для определения факторов, влияющих на эффективность капитализации человеческого

потенциала, который был приобретен в результате профессионального обучения линейных менеджеров.

Ключевые слова: человеческий потенциал, человеческий капитал предприятия, стратегия инновационного развития, капитализация человеческого потенциала, моделирование слабо структурированных систем, когнитивная карта, функциональный граф

The article analyzes the relationship between the categories of "human capital" and "human capital" and their features as the evaluation objects. We construct a cognitive model to determine the factors that influence the effectiveness of the capitalization of the human potential, which was acquired as a result of professional training of first-line manager.

Key words: human potential, human capital of enterprise, innovative development strategy, capitalization of human potential, modelling of poorly structured system, cognitive map, a function graph.

Постановка проблеми. В умовах переходу до постіндустріальної економіки, або економіки знань, як визначають сучасний етап розвитку економіки, інноваційний розвиток підприємства є тією основою, яка здатна забезпечити його конкурентоспроможність не тільки на рівні держави, але і на світовому рівні. У свою чергу впровадження новітніх технологій, як одна з передумов інноваційного шляху розвитку, вимагає постійного вдосконалення вмінь і навичок персоналу підприємства, набуття нових знань, отже, потребує інвестицій у розвиток людського капіталу. Реалізація процесів накопичення людського потенціалу, носієм якого є персонал підприємства, і подальшого перетворення його у людський капітал є основним завданням підприємства. З огляду на це актуальним є моделювання взаємозв'язку між факторами, що забезпечують акумулювання людського потенціалу і його капіталізацію, з метою здійснення керуючого впливу на ці фактори.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування людського капіталу підприємства є настільки складною і багатогранною проблемою, що її дослідженню приділяється увага багатьох вчених-економістів, соціологів, психологів, а також фахівців-практиків. Сучасна теорія людського капіталу почала формуватись у 40–50-х роках ХХ сторіччя. Поштовхом до цього була науково-технічна революція, результати якої призвели до накопичення нематеріальних суспільних благ, насамперед, до зростання загального рівня освіти населення. Засновники сучасної теорії людського капіталу Теодор Шульц та Гері Беккер розглядали

інвестування в людину, у розвиток її інтелекту, здоров'я, накопичення знань та покращення умов її життя як найбільш ефективний шлях розвитку економіки. Важлива роль у подальшому розвитку теорії інтелектуального капіталу відігравали такі провідні вчені, як: Р. Дарендорф, Е. Денісон, Л. Едвінссон, М. Кастельс Дж. Кендрік, А. Маршалл, Д. Минцер, П. Пільцер, Р. Райх, Ж.Б. Сэй, Р. Солоу, Т. Стюарт, О. Тоффлер, Л. Туроу, С. Хантінгтон, Ф. Фукуяма та ін. Українські та російські вчені звернулись до цієї проблеми в 80-х – 90-х роках ХХ сторіччя. Значний внесок в адаптацію теорії людського капіталу до реалій сьогодення та розробку методологічних питань людського розвитку зробили Л. І. Абалкін, О. Ю. Амосов, Д. П. Богиня, О. Б. Бутнік-Сіверський, Н. Л. Гавкалова, В. М. Геєць, О. А. Грішнова, О. А. Дороніна, В. Л. Іноземцев, Р. І. Капелюшников, О. В. Кендюхов, А. М. Колот, Н. Д. Лук'яненко, В. В. Онікієнко, В. М. Петюх, П. Т. Саблук, В. П. Ситник, А. А. Чухно та ін.

Узагальнюючи спільні риси тих означень, які надають людському капіталу дослідники цієї проблеми, можна визначити категорію «людський капітал» як створення людиною високою доданою вартості завдяки накопиченому у ній потенціалу загальної освіти, професійних знань, вмінь та навичок, здоров'я та добробуту. Методичний підхід до оцінювання людського капіталу та визначення факторів, які впливають на ефективність його використання, залежить від рівня економічної діяльності, для якого розглядається ці категорія. Відповідно з цим розрізняють такі типи людського

капіталу, як національний, корпоративний та індивідуальний. Так рівнями реалізації національного людського капіталу є глобальна економіка (мега-рівень) та економіка окремої країни (макрорівень) або її регіону (мезорівень). На цих рівнях цінність людського капіталу розглядається не з точки зору особистості як носія цього капіталу, а з позиції його корисності для суспільства [1]. При цьому фактично оцінюють не стільки людський капітал (ту додану вартість, яку він приносить), скільки людський потенціал як складову економічного потенціалу держави в цілому або окремого її регіону. Щоб підкреслити саме його можливість приносити прибуток, а не факт створення цього прибутку, запропоновано таке комбіноване формулювання, як «потенційний людський капітал» [2].

З 1990 року [3] Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), яка є однією з організацій при ООН, здійснює вимірювання індексу розвитку людського потенціалу (Human Development Index, або HDI). Він враховує права людини на те, щоб прожити довге і здорове життя, отримати освіту і мати гідний рівень життя. У 2010 році [4] було зроблено акцент на тому, що забезпечення цих прав повинно здійснюватись не тільки на даний момент, але і протягом тривалого проміжку часу. За цієї методикою комплексний показник HDI обчислюється, як середнє арифметичне за трьома групами показників: індекс освіти, який включає показники середньої тривалості освіти (для людей, що вже отримали освіту) та очікуваної тривалості освіти (для людей, що тільки навчаються); індекс очікуваної тривалості життя (тривалість життя, яка очікується при народженні); індекс прибутку, який визначається, як валовий національний прибуток на душу населення з урахуванням паритету купівельної спроможності у доларах США. Щорічні доповіді ПРООН містять відомості про результати вимірювання HDI у 166 – 174 країнах (у різні роки кількість країн, для яких проводилось оцінювання, була різною). Так у 2015 році [5] Україна посіла 81 місце у рейтингу зі значенням $HDI=0,747$ (з урахуванням нерівності $IHDI=0,685$). При цьому очікувана тривалість навчання становить 15, 1 років, а реальна – 11,3 років, і за цим значенням Україна посіла навіть 38 місце в рейтингу. У цілому за значенням HDI Україна належить до країн з високим рівнем людського розвитку.

При проведенні дослідженнях на мезорівні, які вимагають порівняння конкурентоспроможності регіонів країни, категорія «людський капітал» теж застосовується більше в якості оцінки потенціальних спроможностей. В Україні оцінювання людського потенціалу регіонів здійснюється за тією ж методикою, яка застосовується ПРООН для визначення HDI країни в цілому. Однак, у 2000 році для визначення регіонального індексу людського розвитку (РІЛР) була запропонована

національна методика [6], яка базується на застосуванні 96 локальних показників. Узагальненням цих показників є такі шість часткових індексів, як «Відтворення населення», «Соціальне середовище», «Гідна праця», «Освіта», «Добробут» та «Комфортне життя», які, у свою чергу, і складають РІЛР. Перевага національної методики полягає у тому, що вона застосовується для моніторингу регіонів за динамікою окремих складових РІЛР і дозволяє досліджувати їх впливу на загальну конкурентоспроможність регіону. Ці дві методики дають дещо різні результати. Наприклад, за національною методикою Харківська область посіла у 2013 році перше місце у рейтингу, а за методикою ПРООН – четверте [7].

На мікрорівні, тобто на рівні окремої людини категорія «людський капітал» розглядається, як індивідуальний людський капітал. Ідея підходу до індивідуального людського капіталу саме як до капіталу належить Г. Беккеру. Він підійшов до оцінювання людського капіталу з позиції його спроможності приносити прибуток. Теорія Г. Беккера базується на твердженні, що людина у своїх діях орієнтована на майбутній результат, тобто людська поведінка є раціональною. Так для оцінювання ефективності інвестицій людини у власну освіту [8] він порівняв прибутки людини, що має вищу освіту, і людини з середньою освітою. Враховуючи витрати на освіту (прямі витрати) і можливий прибуток, який людина не отримувала під час навчання (альтернативні витрати), Беккер визначив, що інвестиції у власну освіту в середньому приносить людині щорічний прибуток, який на 12-14 % перевищує її витрати на освіту. Однак у більшості випадків при аналізі якостей окремої людини розглядаються ті ж самі складові, що і при визначенні HDI, а саме: знання, вміння, навички, здоров'я, добробут. Різниця полягає у тому, що це не середні показники у межах країни або окремого регіону, а особисті дані окремої людини. У цьому випадку для оцінки індивідуальних якостей людини на мікрорівні також більш коректно розглядати поняття людський потенціал, а не людський капітал, оскільки самі по собі знання ще не є капіталом, вони можуть створювати додану вартість лише завдяки їх використанню. Отже, має місце такий самий зсув смислового акценту, як і при визначенні загальної економічної категорії «капітал». Так, одні джерела розглядають капітал, як вартість, яка використовується (тобто зараз або в минулому часі) для отримання доданої вартості завдяки використанню праці найманих робітників. Інші джерела розглядають капітал, як ресурси, які можуть бути використані (в майбутньому, тобто потенційно) у виробництві товарів або наданні послуг. Тоді, як потенціал у загальному сенсі визначається, як наявні засоби, запаси, джерела, які можна застосувати для досягнення певної

мети, вирішення певної задачі, або, як *можливості* окремої особи, суспільства, держави [9]. Конкретно економічний потенціал визначається, як узагальнена *здатність* економічної системи виробляти продукцію, а виробничий потенціал – як максимальний обсяг продукції, який економічна система може виробляти [10]. У зв'язку з цим в якості аргумента доречно навести висловлювання К. Маркса [11]: «Капітал – це перетворені в капітал засоби виробництва, які самі по собі на стільки ж є капіталом, на скільки золото або срібло самі по собі – грошима (Das Kapital, das sind die in Kapital verwandelten Produktionsmittel, die an sich so wenig Kapital sind, wie Gold oder Silber an sich Geld ist). Отже, у всіх тих випадках, коли мова йде про узагальнені якості людини без конкретного їх використання, завдяки якому створюється додана вартість, більш коректно застосовувати поняття «людський потенціал». Саме у процесі виробничої діяльності людський потенціал може реалізовуватися, як людський капітал за умов, що завдяки його використанню створюється додана вартість суттєво нової якості.

Хоча теорія людського капіталу успішно застосовується як на мега-, макро-, мезо- та мікрорівнях, однак її, так би мовити, «цільовою аудиторією» є підприємство. Саме на цьому рівні й створюється висока додана вартість, яка є центром уваги теорії людського капіталу. Спираючись на цю теорію, у 80-х роках ХХ сторіччя була сформована філософія управління людськими ресурсами організації, згідно з якою працівника слід розглядати здебільшого, як прибуток, ніж, як витрати [12]. М. Армстронг, посилаючись на теорію людського капіталу у формулюванні Т. Шульца, вказував, що «властивості (працівника)..., які є цінними і які можуть бути розвинути за допомогою відповідних інвестицій, і будуть людським капіталом» [12]. В епоху постіндустріального розвитку людський капітал є одним із ключових факторів, які визначають ринкову вартість підприємства, фірми, компанії.

Таким чином, управління людським капіталом підприємства слід розглядати як процес, що складається з кількох етапів: відбір персоналу, його навчання та забезпечення перетворення людського потенціалу у людський капітал. Саме забезпечення умов для якомога більш повного перетворення людського потенціалу у людський капітал і отримання максимального прибутку завдяки його ефективному використанню [13] є тим завданням, яке відповідно до стратегії управління розвитком людських ресурсів підприємства повинно розглядатися, як провідне.

Постановка завдання. Метою даної роботи є аналіз факторів, що визначають ефективність капіталізації людського потенціалу, набутого лінійними менеджерами та менеджерами середньої ланки у процесі професійного навчання та/або тре-

нінгу особистісного росту. В якості методу дослідження було вибрано когнітивне моделювання, яке застосовується для визначення напряму і щільності причинно-наслідкових зв'язків у слабо структурованих соціально-економічних системах з метою подальшого переведення об'єкту керування у необхідний стан.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з умов ефективної роботи будь-якого підрозділу підприємства, як і підприємства в цілому є здатність такої комунікаційної системи до саморегулювання. Якщо відносини, що регламентовані виконанням певних професійних обов'язків, мають формальний характер, то неформальні міжособистісні відносини, що базуються на загальних соціальних ролях, можуть компенсувати недоліки організаційної структури, якщо вони існують, і сприяти більш повному використанню людського потенціалу працівників. Розглянемо з цієї точки зору діяльність окремого підрозділу під головуванням лінійного менеджера, який не тільки формально здійснює безпосереднє керівництво прямими виконавцями, але і повинен бути неформальним лідером, який здатен об'єднати зусилля працівників для досягнення стратегічних цілей компанії.

Відповідно до програми розвитку людського потенціалу (Human Resource Development, або HRD) підвищення кваліфікації лінійних менеджерів і менеджерів середньої ланки передбачає як набуття знань щодо новітніх технологій та особливостей їх застосування відповідно до виробничих завдань підрозділу, так і проходження тренінгу особистісного зростання для засвоєння навиків внутрішньої (з підлеглими) і зовнішньої (з партнерами по виробничій діяльності на керівництвом підприємства) ділової комунікації та вміння об'єднувати зусиль працівників підрозділу для досягнення спільної мети. У даній роботі модель відображає ситуацію щодо функціонування системи «виробничий підрозділ», яке відбувається в умовах реалізації стратегії підприємства на інноваційний розвиток. При цьому основна увага приділяється ролі лінійного менеджера, впливу його професійного та особистісного зростання, набутих завдяки навчанню, на роботу підрозділу. У загальному випадку керування ситуацією передбачає перевод системи із поточного стану, який перестав відповідати вимогам виробництва, у бажаний. Однак вплив факторів, що визначають можливості досягнення бажаного стану системи «виробничий підрозділ», неможна описати за допомогою точних кількісних співвідношень, оскільки наявність людського фактора робить таку систему нестабільною та слабо структурованою. Тому для дослідження функціонування цієї системи було застосовано інтелектуальний аналіз даних (Data Mining), а саме когнітивне моделювання, методологія якого

базується на суб'єктивних уявленнях експерта щодо ситуація, яка досліджується.

Основою когнітивної моделі є когнітивна карта, тобто структурна схема, яка відображає думку експерта щодо причинно-наслідкових зв'язків між елементами системи. Когнітивну карту зазвичай надають у вигляді орієнтованого графу [14, 15 та ін.], що відповідає кортежу:

$$G = \langle V, W \rangle, \quad (1)$$

де V – множина вершин (факторів ситуації, або концептів, тобто квантів знання); W – множина наборів упорядкованих пар вершин (дуг, які відображають зв'язки між вершинами). Множина вершин складається з факторів, які визначають функціонування системи, а дуги відображають причинно-наслідкові зв'язки між цими факторами.

На першому етапі моделювання, який полягає у побудові когнітивної карти, що є відображенням взаємозв'язки між концептами системи «виробничий підрозділ», були визначенні основних факторів, які впливають на досягнення кінцевої мети, що ставиться перед системою. Цю мету можна визначити таким чином: виробничий підрозділ під керівництвом лінійного менеджера повинен опанувати новітні технології, які дозволять підвищити ефективність виробництва і виробляти інноваційну продукцію. Збільшення доходності виробництва і є мірою капіталізації того людського потенціалу, який було набуто лінійним менеджером завдяки реалізації програми розвитку людського потенціалу. На думку авторів, такими факторами є: якість засвоєння навчальної програми, за якою здійснюється перепідготовка менеджера (v_1); вихідний рівень професійної підготовки менеджера (v_2); ефективність менеджера у його взаємодії з зовнішнім середовищем (v_3); ефективність менеджера при управлінні внутрішнім середовищем (v_4); якість професійної підготовки працівників підрозділу, яким керує менеджер (v_5); рівень мотивації працівників (v_6); достатність матеріального стимулювання працівників (v_7); ефективність використання трудових ресурсів усього підрозділу в цілому (v_8). Ці фактори є вершинами орграфу, серед яких вершина v_8 є тією вершиною, що відповідає цільовому стану об'єкту керування, а всі інші відповідають найбільш суттєвим (базисним) факторам, що визначають перехід системи в цільовий стан. Слід зазначити, що для даної системи вплив, який відображають дуги орграфу, є позитивним, тобто зростання одного фактора призводить до зростання іншого фактора, на який перший з фак-

торів здійснює вплив. Результат статичного аналізу ситуації надано у вигляді абстрактної когнітивної карти (рис. 1).

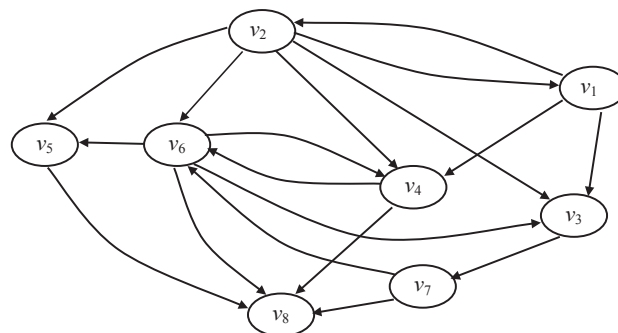

Рис. 1. Абстрактна когнітивна карта управління капіталізацією людського потенціалу

На другому етапі, який передбачає перехід від когнітивної карти до когнітивної моделі, необхідно кількісно оцінити функціональні зв'язки, що характеризують взаємодію між концептами когнітивної карти [16, 17 та ін.]. Теоретико-методичні аспекти вимірювання ознак у соціально-економічних дослідженнях розкриті в роботі [18]. Для системи, що досліджується, функціональні зв'язки описуються за допомогою змінних, які є якісними. Поставимо кожній якісній змінній у відповідність сукупність лінгвістичних змінних «дуже слабо – слабо – середнє – сильно – дуже сильно», що визначаються за допомогою числової шкали [0; 1], на якій і задається функція приналежності. В якості функції приналежності доцільно розглядати сигмоїду, або логістичну функцію:

$$\sigma(x) = \frac{1}{1 + \exp(-x)}, \quad (2)$$

яка належить до класу S-подібних функції. Відповідно з цим було проведене обчислення ймовірності того, що лінгвістичне значення випадкової величини належатиме певному інтервалу шкали [0; 1] у припущенні рівномірного закону розподілу цієї випадкової величини. Результати розрахунків наведені в таблиці (табл. 1).

Застосовуючи дані табл. 1, проведемо параметризацію абстрактної когнітивної карти і отримаємо векторний функціональний граф, який відповідає кортежу:

$$\Phi = \langle G, X, F \rangle, \quad (3)$$

де $G = \langle V, W \rangle$ – орієнтований граф; X – множина параметрів вершин (показник стану фактора); $F = F(x_i, x_j, w_{ij})$ – функціонал перетворення дуг, який

Таблиця 1

Значення функції приналежності

Значення лінгвістичної змінної	Дуже слабо	Слабо	Середнє	Сильно	Дуже сильно
Проміжок значень за шкалою [0; 1]	[0; 0,2)	[0,2; 0,4)	[0,4; 0,6)	[0,6; 0,8)	[0,8; 1)
Ймовірність влучення в інтервал	0,024	0,205	0,537	0,205	0,024

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Туроу Л. Инвестиции в человеческий капитал / Л. Туроу. – М.: Наука, 1970. – 112 с.
2. Антонюк В. П. Оцінка та забезпечення розвитку людського капіталу України / В. П. Антонюк // Автореферат дисер. ... докт. екон. наук. – Донецьк, 2008. – 41 с.
3. Human Development Report 1990 : Concept and Measurement of Human Development. [Electronic resource] – Access mode : http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/219/hdr_1990_en_complete_nostats.pdf
4. Human Development Report 2010 : The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development. [Electronic resource] – Access mode : http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/270/hdr_2010_en_complete_reprint.pdf
5. Ukraine Human Development Indicators. [Electronic resource] – Access mode : <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/UKR>
6. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан / Рада з вивчення продуктивних сил України НАН України; ПРООН. – К. : СПД Савчина, 2002. – 123 с.
7. Макарова О. В. Вимірювання людського розвитку в регіонах України : методологічні аспекти та оцінка результатів / О. В. Макарова // Економіка України. – №3 (640). – 2015. – С. 41–53.
8. Беккер Г. С. Человеческое поведение. Экономический поход / Г. С. Беккер. / Пер. с англ. под науч. ред. Р. И. Капелюшникова. – М. : ГУ ВШЭ, 2003. – 672 с.
9. Современный толковый словарь изд. «Большая Советская Энциклопедия» [Электронный ресурс] – режим доступа : <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-encycl-term-45190.htm>
10. Лопатников Л. И. Экономико-математический словарь. Словарь современной экономической науки / Л. И. Лопатников / 5-е изд., перераб. И доп. – М.: Дело, 2003. – 520 с.
11. Маркс К. Капитал / К. Маркс. Т. 3 [Электронный ресурс] – режим доступа : <http://www.esperanto.mv.ru/Marksismo/Kapital3/kapital3-48.html#c48>
12. Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами / М. Армстронг – М.: Питер, 2004. – 824 с.
13. Амосов О. Ю. Капитализация человеческого капитала предприятия / О. Ю. Амосов, С. С. Лебедев // Вісник Донецького університету економіки та права. – 2011 – № 2 – С. 3–7.
14. Максимов В. И. Когнитивные технологии – от незнания к пониманию / В. И. Максимов // Тр. 1-ой междунар. конф. «Когнитивный анализ и управление развитием ситуаций» (CASC'2001). – М.: ИПУ РАН, 2001. – Т.1. – С. 4–41.
15. Маренко В. А. Разработка модели управления процессом обучения с использованием когнитивных технологий / В. А. Маренко, О. Н. Лучко, О. С. Лупенцов // Информатика и её применения. – 2014. – Т.8. – вып.1. – С. 99–105.
16. Максимов В. И. Структурно-целевой анализ развития социально-экономических ситуаций / В. И. Максимов // Проблемы управления. – 2005. – № 3. – С. 30-38.
17. Исследование и разработка организационных систем управления в высших учебных заведениях: монография / В. Е. Ланкин, Г. В. Горелова, В. Д. Сербин и др. – Таганрог: изд-во ТТИ ЮФУ, 2011. – 178 с.
18. Пономаренко В. С. Аналіз даних у дослідженнях соціально-економічних систем / В. С. Пономаренко, Л. М. Малярець. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2009. – 432 с.
19. Саати Т. Принятие решений. Метод анализа иерархий / Т. Саати. – М. : Радио и связь, 1993. – 320 с.
20. Кулинич А. А. Систематизация когнитивных карт и методов их анализа / А. А. Кулинич // Тр. VII междунар. Конф. «Когнитивный анализ в управлении развитием ситуации». – М.: ИПУ РАН, 2007. – С. 50-57.

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ КЕРОВАНОСТІ ЛІНІЙНИХ ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИХ РІВНЯНЬ ІЗ ЗАПІЗНЕННЯМ В ЕКОНОМІЦІ

APPLYING OF CONTROLLABILITY THEORY OF LINEAR DIFFERENTIAL EQUATIONS WITH DELAY IN ECONOMICS

Стаття присвячена застосуванню існуючих результатів теорії керування в економіці. Для соціально-еколого-економічної системи продемонстровано шлях побудови відповідної лінійної диференціальної стаціонарної системи із запізненням. Побудовано відповідну систему керування. Проведено аналіз керованості лінійної стаціонарної динамічної системи із запізненням. Наведено необхідні та достатні умови керованості системи. Розраховано чисельний приклад застосування необхідних і достатніх умов керованості.

Ключові слова: соціально-еколого-економічна система, диференціальні рівняння із запізненням, лінійні стаціонарні системи, системи керування, керованість.

Статья посвящена применению существующих результатов теории управления в экономике. Для социально-эколого-экономической системы продемонстрировано способ построения соответствующей линейной дифференциальной стационарной системы с запаздыванием. Построено соответствующую систему управления. Проведено анализ управляемости линейной стационарной

динамической системы с запаздыванием. Приведены необходимые и достаточные условия управляемости динамической системы. Рассчитан численный пример использования необходимых и достаточных условий управляемости.

Ключевые слова: социально-эколого-экономическая система, дифференциальные уравнения с запаздыванием, линейные стационарные системы, системы управления, управляемость.

This paper is devoted to applying of existed results on control theory in economics. For social-environmental-economic system the way of correspondent linear differential stationary system with delay was demonstrated. The correspondent control system was constructed. Analysis of controllability of linear stationary dynamical system with constant aftereffect was conducted. Necessary and sufficient conditions for controllability were shown. Numerical example of necessary and sufficient conditions usage was calculated.

Key words: social-environmental-economic system, differential equation with delay, linear stationary system, commutative matrices, controllability.

УДК 330.46:519.86

Піддубна Г.К.

PhD з математики, старший викладач кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій і моделювання економіки
Комунальний вищий навчальний заклад «Інститут підприємництва «Стратегія» Дніпропетровської обласної ради»

Постановка проблеми. Процес розвитку соціально-еколого-економічних систем можна розглядати з точки зору математики, як динамічну модель. Тому, проаналізувавши характер поведінки і залежності складових системи, стає можливою побудова відповідної задачі Коші. Існуючий математичний апарат дозволяє не тільки передбачити поведінку і розвиток системи безпосередньо використавши розв'язок такої системи, але також проаналізувати її керованість, тобто зробити висновки, чи можливо систему за наявності певних важелів впливу (наприклад інвестицій) перевести у бажаний стан.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу і побудові динамічних моделей для систем, до складу яких соціальні, екологічні або економічні системи входять, як підсистеми, присвячені роботи сучасних вітчизняних та зарубіжних учених: В. В. Вітлінського, В. М. Даніча, В. Б. Занга, М. М. Іванова, Ю. Г. Лисенка, Н. К. Максишко, О. М. Марюти, В. М. Порохні, С. К. Рамазанов, Л. Н. Сергєєвої, В. М. Тимохіна та ін.

При побудові динамічних систем досить часто виникає ефект запізнення – затримка в реакції системи на певний проміжок часу. В економіці причинами цього ефекту найчастіше є інертність системи щодо вхідних чинників. Таким чином, для наближення до реального перебігу процесів, у динамічні системи, що описують ці процеси, вводиться елемент, який має запізнення в часі. При

наявності можливості впливу на динамічну систему також постає питання керованості, тобто питання можливості за допомогою певних ресурсів приведення системи до бажаного стану, виходячи із початкових умов і параметрів системи.

Задачами, пов'язаними із диференціальними рівняннями із запізненням займалися такі вчені, як: Вольтерра В., Норкин С. Б., Мышкис А. Д., Хусаїнов Д. Я., Баштинець Я. (J. Valtines), Діблік Й. (J. Diblnk), Ружічкова М. (M. Ruzhikovb). Розробкою і дослідженням математичного апарату для встановлення керованості динамічних систем присвячено статті Хусаїнова Д. Я., Ружічкової М. (M. Ruzhikovb), Баштинця Я. (J. Valtines), Піддубної Г. К.

Постановка завдання. Метою дослідження є питання можливості застосування існуючого математичного апарату з теорії диференціальних рівнянь із запізненням та теорії керованості до реальних проблем економіки. Окремою задачею виноситься питання керованості економічною системою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Побудуємо динамічну модель для соціально-еколого-економічної системи. Нехай $x(t) = (x_1(t), x_2(t), x_3(t))^T$ є вектором стану економічної системи, де кожна з трьох компонент відповідає за динаміку відповідно соціальної, екологічної і економічної складової. Кожна складова може нести в собі інформацію щодо декількох показ-

ників кожної складової, тобто бути вектором цих величин, але для цього випадку наведені нижче викладки будуть повністю збігатися, тому не порушуючи загальності, вважатимемо систему системою розмірності 3.

На першому етапі побудови математичної моделі динамічної системи необхідно побудувати лінійну залежність процесу розвитку системи. Нехай, проаналізувавши залежності між цими складовими та безпосередньо сам процес, нам вдалося визначити коефіцієнти лінійних залежностей між ними. З цих коефіцієнтів ми можемо побудувати матрицю констант A розмірності 3×3 , що характеризує характер розвитку системи, а тому можемо говорити про динамічну систему (1):

$$\begin{aligned} \dot{x}(t) &= Ax(t). \\ x_0 &= x(t_0) \end{aligned} \quad (1)$$

Нехай нам відомо, що система демонструє стаке запізнення стану на деяку сталу величину часу τ . Системи, що демонструють таку поведінку, називаються системами із чистим сталим запізненням (2):

$$\dot{x}(t) = Ax(t - \tau). \quad (2)$$

Зрозуміло, що для однозначного визначення розв'язку такого рівняння одного початкового стану буде недостатньо, тому необхідно визначити початкову функцію на цілому інтервалі:

$$x(t) = \varphi(t), t \in [-\tau; 0], \quad (3)$$

це означає, що для застосування теорії диференціальних рівнянь із запізненням, необхідно мати дані про перебіг розвитку динамічної системи за певний час, тобто мати історію розвитку.

Таким чином, ми отримали задачу Коші (2)-(3), яка була розв'язана Д. Я. Хусаїновим, так звану «спізнюючу» експоненту [2, 6].

Для застосування існуючих результатів, на другому етапі побудови математичної моделі, необхідно визначити коефіцієнти лінійної залежності елементів системи, що мають сталу часову затримку. Нехай нам вдалося виділити окремо чинники, що впливають на систему миттєво та чинники, на які система демонструє постійне запізнення. У такому випадку ми можемо сформулювати перебіг розвитку динамічної системи, виділивши окремо «миттєву» та запізнюючу складову:

$$\dot{x}(t) = A_0 x(t) + A_1 x(t - \tau). \quad (4)$$

Задачу Коші для цього рівняння буде система (4)-(3) і її розв'язанню присвячено ряд робіт [3, 4, 5]. Зокрема було побудовано розв'язки для випадків однакових матриць $A_0 = A_1$, переставних матриць $A_0 A_1 = A_1 A_0$, а також для загального випадку [3, 5]. Маючи розв'язок системи у явному вигляді, неважко спрогнозувати стан системи в довільний момент часу, просто застосувавши формулу розв'язку. Для знаходження розв'язку є необхідним етапом проведення і структурування

історії розвитку динамічної системи на період часу, що дорівнює часу запізнення системи, тобто приведення її до вигляду (3).

На практиці для дослідження певної соціально-еколого-економічної системи просто знати стан системи в певний момент часу зазвичай недостатньо. За наявності певного впливу на систему можна говорити про задачу керування, для якої важливим є питання керованості, тобто можливість переведення системи в бажаний стан. Для цього в систему вводять вектор функцій керування $u(t) = (u_1(t), u_2(t), u_3(t))^T$, де кожна компонента є функцією впливу відповідно на соціальну, екологічну і економічну складові системи. У класичній теорії керування, для задачі Коші (1), складається відповідна задача керування:

$$\begin{aligned} \dot{x}(t) &= Ax(t) + Bu(t), \\ x(t_0) &= x_0. \end{aligned} \quad (5)$$

Початковий стан системи x_0 називається керованим, якщо існує така функція $u(t)$, і такий момент часу t_1 , що

$$x(t_1) = (0, 0, 0)^T.$$

Якщо кожен початковий стан системи є керованим, то таку систему називають керованою.

Для задачі керування (5) є відомим наступний критерій керованості:

Теорема. Динамічна система (5) буде керованою тоді і тільки тоді, коли матриця

$$R = [B \ AB \ A^2 B \ \dots \ A^{n-1} B]$$

є матрицею повного рангу, тобто рангу n , де n є розмірністю системи (5).

Подібний результат було отримано і для задачі Коші побудованої для диференціальних рівнянь із запізненням. Задача керування, що відповідає системі (4), буде мати наступний вигляд:

$$\dot{x}(t) = A_0 x(t) + A_1 x(t - \tau) + Bu(t), \quad (6)$$

де матриця B є матрицею констант, яка складається із коефіцієнтів впливу керуючої функції на кожну складову соціально-еколого-економічної моделі. Визначення значень цих констант слід розрахувати виходячи із наявних ресурсів і важелів впливу на систему.

Критерій керованості у формі, подібній до класичного критерію, для системи (6) був сформульований також у вигляді теореми.

Теорема. Динамічна система (6) буде керованою тоді і тільки тоді, коли матриця

$$K = [B \ A_0 B \ A_1 B \ A_0^2 B \ (A_0 A_1 + A_1 A_0) B \ A_1^2 B \ A_0^3 B \ (A_0^2 A_1 + A_0 A_1 A_0 + A_1 A_0^2) B \ (A_0 A_1^2 + A_1 A_0 A_1 + A_1^2 A_0) B \ A_1^3 B \ \dots \ A_0^{n-1} B]$$

є матрицею повного рангу, тобто рангу n , де n є розмірністю системи (6).

Слід зазначити, що згідно постулатам класичної теорії керування, якщо система визначена, як керована, то існує нескінченна кількість можливих функцій керування. У публікаціях [3, 5] наведено приклад побудови однієї з таких функцій з вико-

ристанням явного вигляду розв'язку динамічної системи.

Оскільки задача керування (6) була нами побудована для соціально-еколого-економічної системи, візьмо для моделі розмірність $n=3$, тоді зазначена в критерії матриця набуває спрощеного вигляду

$$K = [B \ A_0 B \ A_1 B \ A_0^2 B \ (A_0 A_1 + A_1 A_0) B \ A_1^2 B],$$

а тому дослідити стійкість такої системи буде досить неважко. Наведемо числовий приклад застосування критерію керованості для соціально-еколого-економічної системи.

Приклад. Нехай ми маємо систему (6) із сталим запізненням $\tau=1$ і нехай нам вдалося визначити матриці сталих коефіцієнтів:

$$A_0 = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 1 & 1 & 0 \\ 1 & 1 & 1 \end{pmatrix}, \quad A_1 = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \end{pmatrix}, \quad B = \begin{pmatrix} 1 \\ 2 \\ 1 \end{pmatrix}.$$

Тоді характеристична матриця набуває вигляду:

$$K = \begin{pmatrix} 1 & 1 & 2 & 1 & 7 & 4 \\ 2 & 3 & 0 & 4 & 1 & 0 \\ 1 & 4 & 2 & 6 & 6 & 0 \end{pmatrix},$$

яка має ранг 3, тобто є матрицею повного рангу. Тому ми робимо висновок, що за таких умов і за такого вектора коефіцієнтів вектора керування, система є керованою.

Розглянемо ту ж динамічну систему, але з іншим вектором коефіцієнтів біля вектору керування:

$$B = \begin{pmatrix} 1 \\ 0 \\ 1 \end{pmatrix},$$

Бачимо, що ми втратили безпосередній вплив на одну із складових динамічної системи (про це свідчить 0 в другому рядку). За цих умов характеристична матриця набуває вигляду:

$$K = \begin{pmatrix} 1 & 1 & 1 & 1 & 5 & 2 \\ 0 & 1 & 0 & 2 & 1 & 0 \\ 1 & 2 & 0 & 4 & 2 & 0 \end{pmatrix},$$

яка має ранг 3, тобто є матрицею повного рангу. Тому ми робимо висновок, що і за такого вектора коефіцієнтів вектора керування система є також керованою. Таким чином, для керованості системи із такими коефіцієнтами досить мати вплив не на усі три чинники, а лише на два.

Візьмо інший вектор керування:

$$B = \begin{pmatrix} 0 \\ 0 \\ 1 \end{pmatrix}.$$

Бачимо, що ми втратили безпосередній вплив вже на дві складові динамічної системи. За цих умов характеристична матриця набуває вигляду:

$$K = \begin{pmatrix} 0 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 2 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 \end{pmatrix},$$

яка має ранг 2, тобто вже не є матрицею повного рангу. Тому ми робимо висновок, що при такому векторі коефіцієнтів вектора керування, дана динамічна система не є керованою. Таким чином, на цьому прикладі показано, що для керованості системи може бути достатньо мати вплив на два чинники, але при можливості вплинути лише на один, керованість системою втрачається.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження показало можливість застосування математичного апарату дослідження керованості диференціальних систем із запізненням. Для застосування необхідно:

- чітко виділити складові економічної моделі, які демонструють стале запізнення в часі;
- провести додатковий аналіз для розрахунку констант (матриць констант), які відповідають частині динамічної системи, що реагує миттєво, і частині, яка демонструє стале запізнення;
- надати у відповідній формі дані розвитку економічної системи на відрізок часу, що дорівнює часовому запізненню (початкові умови для задачі Коші). Ця умова є обов'язковою у випадку необхідності знаходження стану системи в певний момент часу, для задачі дослідження на керованість, ця умова не є обов'язковою;
- сформулювати попередні оцінки для керуючої функції (інвестиційної складової) у формі матриці констант.

Дослідження показало, що при виконанні вказаних підготовчих етапів, можливо дати оцінку керованості динамічної системи, тобто відповісти на питання, чи можна за наявної системи і заданого вектора керування привести економічну систему до бажаного стану.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Boichuk A., Diblnk J., Khusainov D.Ya., Ruñnikov M. Boundary Value Problems for Delay Differential Systems. *Advances in Difference Equations*, vol. 2010, Article ID 593834, 20 pages, 2010. doi:10.1155/2010/593834
2. Diblnk J., Khusainov D., Ruñnikov M. Controllability of linear discrete systems with constant coefficients and pure delay. *SIAM Journal on Control and Optimization*, 47, No 3 (2008), 1140--1149. DOI: 10.1137/070689085, url =http://link.aip.org/link/?SJC/47/1140/1. (ISSN Electronic:1095-7138, Print: 0363-0129)
3. Ваљтинец J., Piddubna G.. Solution of Matrix Linear Delayed System. In XXIX International Colloquium on the Management of Educational Process. Brno, FEM UNOB. 2011. p. 1 – 10. ISBN 978-80-7231-779-0.
4. Ваљтинец J., Piddubna G. Controllability of stationary linear systems with delay. 10th International conference APLIMAT. Bratislava, FME STU. 2011, 207 – 216. ISBN 978-80-89313-51-8.
5. Ваљтинец J., Piddubna G., Khusainov D. Solution of a certain class of matrix linear delayed system. *Dynamical System Modeling and Stability Investigation*. Kiev, Ukraine, University of Kyiv, UA. 2011, 149-150.

6. Diblnk J., Khusainov D., Lukbsov B., Rщїиkov B. M. Control of oscillating systems with a single delay. *Advances in Difference Equations*, Volume 2010 (2010), Article ID 108218, 15 pages, doi: 10.1155/2010/108218.

7. Экономическая динамика : учеб. пособие / Ю. Г. Лысенко, В. Л. Петренко, В. Н. Тимохин, А. В. Филиппов. – Донецк : Изд-во ДонГУ, 2000. – 176 с.

8. Сергеева Л. Н. Нелинейные модели сложных экономических систем : дис. на соискание уч. степени д-ра экон. наук : 08.03.02 / Л. Н. Сергеева. – Запорожье, 2003. – 400 л. : рис. – Библиогр.: л. 361–380.

9. Піддубна О. О. Моделювання динаміки виробничого потенціалу підприємства [Текст] : дис. ... канд.

екон. наук : 08.00.11 / Піддубна Ольга Олександрівна ; Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеся Гончара. – Запоріжжя, 2011. – 172, [13] арк. : рис., табл..

10. Мышкис А. Д. Линейные дифференциальные уравнения с запаздывающим аргументом. – Москва: Наука, 1972. – 352 с.

11. Норкин С. Б. Дифференциальные уравнения второго порядка с запаздывающим аргументом. Некоторые вопросы теории колебаний систем с запаздыванием. – Москва: Наука, 1965. – 356 с..

12. Вольтерра В. Теория функционалов, интегральных и интегро-дифференциальных уравнений. – Москва: Наука, 1982. – 304 с.

ДИНАМІЧНА МОДЕЛЬ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

DYNAMICAL MODEL OF LOCAL COMMUNITIES SUSTAINABLE DEVELOPMENT

У статті розглянуто задачу моделювання складових сталого розвитку територіальної громади. Територіальна громада розглядається як складна слабоструктурована динамічна саморегулююча система. Для аналізу та дослідження системи запропоновано використовувати методи економічної динаміки. Математичну модель територіальної громади побудовано, як систему диференціальних рівнянь. Запропоновано задачу управління сталим розвитком територіальної громади представити, як задачу мінімізації часу перехідного режиму.

Ключові слова: соціально-еколого-економічна система, динамічна модель, сталий розвиток, оптимізація, оптимальне управління.

В статье рассмотрена задача моделирования составляющих устойчивого развития территориальной общины. Территориальная община рассматривается как сложная слабоструктурированная динамическая саморегулирующаяся система. Для анализа и исследования системы предложено использовать методы экономической динамики.

Математическую модель территориальной общины построено как систему дифференциальных уравнений. Предложено задачу управления устойчивым развитием территориальной общины представить как задачу минимизации времени переходного режима.

Ключевые слова: социально-эколого-экономическая система, динамическая модель, устойчивое развитие, оптимизация, оптимальное управление.

In the article the problem of modeling the components of sustainable development of local communities was considered. Territorial community was considered as a complex dynamic semi-structured self-regulating system. To analyze and study the system was proposed to use methods of economic dynamics. Mathematical model of territorial community was built as a system of differential equations. A problem of local communities sustainable development was proposed to be present as a problem of transitional regime time minimizing.

Key words: social-ecological-economic system, dynamic model, sustainable development, optimization, optimal control.

УДК 330.46:519.86

Піддубна О.О.

к.е.н., доцент, перший проректор
Комунальний вищий навчальний заклад
«Інститут підприємництва «Стратегія»
Дніпропетровської обласної ради»

Постановка проблеми. Питання сталого розвитку є одним з ключових напрямів у державному управлінні як на національному, так і на регіональному рівні. Особливої актуальності це питання набуває в умовах децентралізації влади, коли частина повноважень та бюджетів передано органам місцевого самоврядування. Для того, щоб реалізувати такі повноваження найбільш успішно, необхідні економічно обґрунтовані заходи, впровадження яких надасть можливість оптимально використовувати ресурси територіальних громад.

Ефективним теоретичним інструментарієм побудови механізмів та систем управління економічним розвитком територіальної громади є

розробка комплексу моделей сталого розвитку для визначення оптимальних значень параметрів управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Моделюванню сталого розвитку та удосконаленню механізмів управління соціально-еколого-економічними системами присвячені роботи таких вчених, як: О. Амоши, В. Василенко, В. Вітлінського, В. Гейця, О. Гранберга, Т. Клебанової, В. Максимова, С. К. Рамазанов, та ін. Науковцями і практиками побудовані різні економіко-математичні моделі, на основі яких можливо розробляти сценарії сталого регіонального розвитку та надавати обґрунтовані пропозиції щодо управління терито-

ріальною громадою. Проте, кожна територіальна громада має свою специфіку, тобто є унікальною. Тому застосування навіть вже розробленого комплексу економіко-математичних моделей потребує додаткових досліджень і аналізу для їх адаптації.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження передумов побудови математичної моделі територіальної громади або соціально-еколого-економічної системи, як моделі економічної динаміки для отримання якісних висновків щодо сталого розвитку територіальної громади.

Виклад основного матеріалу. Сталий розвиток (англ. sustainable development) – загальна концепція, яка передбачає необхідність встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства й захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їхню потребу в безпечному і здоровому довкіллі [1, с. 126]. Саме це й зумовлює актуальність основних положень концепції сталого розвитку.

У програмі дій «Порядок денний на XXI століття», яка була ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро у 1992 році, було зазначено, що одним із основних завдань і передумов сталого розвитку є формування належних умов для забезпечення сталого використання природно-ресурсного потенціалу в інтересах сучасного і майбутніх поколінь [2]. Воно передбачає проведення таких заходів:

- скорочення до оптимальних обсягів виробництва і споживання природних ресурсів (насамперед – металів, енергоносіїв, лісу, прісної води, використання земель в обробітку тощо);
- оптимізація співвідношення між виробництвом засобів виробництва і предметів споживання, що має, поряд з екологічним, також і важливе соціально-економічне значення;
- формування ефективної інвестиційної політики, спрямованої на розробку, освоєння і використання природо- і ресурсозберігаючих, маловідходних та безвідходних технологій, виробництво екологічно безпечних видів продукції.

Досягнення оптимального варіанта розвитку декларують ряд країн, у кожній країні свій шлях розвитку. В одних цей шлях «тільки починається, у інших вже розпочався, треті вже стали на шлях сталого економічного розвитку (США, Японія, країни Європейського Союзу)» [3].

На початковому етапі у стійкому (сталому) розвитку домінувала екологічна складова. На сьогоднішній день стійкий розвиток означає, поряд з екологічними, широке коло економічних і соціальних питань [4, с. 179].

Таким чином, концепція сталого розвитку з'явилася в результаті об'єднання трьох основних точок зору: економічної, соціальної та екологічної.

Ключовими напрямками сталого розвитку регіонів згідно з Національною Парадигмою сталого розвитку України [5, с. 62] визначено: забезпе-

чення єдиної цілісної моделі соціального, економічного та екологічного розвитку регіону; зростання добробуту населення регіону; забезпечення динамічного соціально-економічного зростання; збереження навколишнього середовища та раціональне використання й відтворення природно-сировинного потенціалу; задоволення потреб населення регіону на основі розбудови високоефективної економіки та системи управління господарським комплексом; стимулювання структурних перетворень економіки регіону.

Отже, сталий розвиток територіальної громади також характеризується сукупністю економічних, соціальних та екологічних показників. Розвиток територіальної громади можна вважати сталим, якщо значення всіх показників є достатньо наближеними до відповідних обґрунтованих нормативних значень. Якщо значення окремих показників або навіть всіх не дають підстав зробити висновок про сталий розвиток територіальної громади в цілому, потрібна програма сталого розвитку.

Очевидним є той факт, що всі ресурси – природні, людські, фінансові тощо – є обмеженими. Тому програма управління сталим розвитком територіальної громади повинна це враховувати і бути оптимальною з точки зору деякого критерію її ефективності. Таким критерієм може бути, наприклад, мінімізація фінансових витрат на заходи програми сталого розвитку або мінімізація часу, який потрібен для забезпечення сталого розвитку територіальної громади.

Розглянемо завдання розробки програми управління сталим розвитком територіальної громади, як задачу оптимального управління. Для цього територіальну громаду або регіон будемо розглядати, як складну слабоструктуровану динамічну саморегулюючу систему. Таким системам притаманна наявність значного числа складних взаємопов'язаних причинно-наслідкових зв'язків між соціальною, екологічною та економічною складовими.

Динамічною системою називають об'єкт або процес, для якого однозначно визначене поняття стану, як сукупності деяких величин у цей момент часу й заданий закон, що описує зміну стану в часі [6]. Цей закон дає змогу за початковим станом спрогнозувати майбутній стан динамічної системи, його називають законом еволюції. Динамічні системи – це економічні, механічні, фізичні, хімічні й біологічні об'єкти, обчислювальні процеси та процеси перетворення інформації.

Для завдання закону еволюції такої системи будемо використовувати моделі економічної динаміки.

Моделлю економічної динаміки називають описативну динамічну детерміновану економіко-математичну модель економічного процесу в термінах апарату диференціальних і різнице-

вих рівнянь, яку використовують для дослідження детермінованої поведінки економічних систем у часі під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів з метою аналізу рівноваги й управління стійкістю [7]. Не викликає сумніву, що кожна територіальна громада – це складна динамічна система, отже, для дослідження і аналізу її сталого розвитку можливе використання моделі економічної динаміки.

Теорія економічної динаміки була започаткована Дж. Кейнсом і вивчає механізми і способи досягнення рівноваги, забезпечення стійкого розвитку економічної макросистеми [8].

Цикл суспільного виробництва, який розглядає економічна динаміка, включає джерела поповнення виробничих ресурсів і зворотних зв'язків, що характеризують вплив кінцевої продукції цього циклу виробництва на наступний хід відтворення. Ці зв'язки мають не виробничо-технологічний, а соціальний характер. А це, у свою чергу, породжує цілий ряд проблем, що не виникають при статичному аналізі [9]:

- відтворення населення й природного середовища;
- розподіл виробленої кінцевої продукції на поточні потреби й майбутній розвиток;
- визначення режимів відтворення виробничих ресурсів;
- взаємозв'язок та узгодження циклів відтворення населення, трудових ресурсів, виробничих фондів, суспільного продукту, споживчих благ тощо.

При вирішенні цих проблем необхідно враховувати часовий фактор, причому відображати не тільки залежність змінних від часу, а і їхній взаємозв'язок у часі.

Концепція моделювання складних систем обґрунтовує необхідність при моделюванні спиратися на загальні підходи теорії систем і системного аналізу [10]. Автор зазначає, що більшість економічних систем є такими, що самоорганізуються, тобто складними. Основною відмінністю таких систем є наявність у системі активних елементів. Для моделювання добре організованих систем застосовуються традиційні методи аналітичного моделювання. При моделюванні погано організованих систем найбільш поширеними є статистичні методи, методи теорії випадкових процесів. Моделювання систем, що самоорганізуються, вимагає нових методів і моделей, які враховують основні риси таких систем.

Загальна теорія еволюції складних нелінійних систем, до яких належить територіальна громада як складна динамічна система, дає загальні уявлення про можливий характер руху таких систем.

Економічні, соціальні, екологічні процеси завжди відбуваються в часі, тобто завжди є динамічними, унаслідок чого відповідні математичні моделі є динамічними. Одним з традиційних під-

ходів до прогнозування розвитку таких процесів є вивчення зсуву точки рівноваги динамічної системи, викликаної зміною тих, або інших параметрів моделі.

Для оцінювання сталого розвитку територіальної громади, використовують або систему показників, або інтегральні показники економічної, соціальної та екологічної складових. Отже, динаміку показників сталого розвитку територіальної громади можна подати у вигляді часових рядів складових.

Побудуємо математичну модель територіальної громади або соціально-еколого-економічної системи, як модель економічної динаміки.

Для побудови такої математичної моделі будемо вважати, що стан досліджуваної системи в кожний момент часу t характеризується трьома групами показників економічної, соціальної та екологічної складових:

$$\begin{aligned} Ec &= Ec(t) \text{ – економічні показники,} \\ Ek &= Ek(t) \text{ – екологічні показники,} \\ C &= C(t) \text{ – соціальні показники.} \end{aligned}$$

Отже, стан досліджуваної системи в кожний момент часу характеризується вектором фазових координат:

$$s(t) = (Ec(t), Ek(t), C(t)).$$

Наступним етапом побудови математичної моделі є рівняння руху, а саме диференціальні рівняння, у яких швидкість зміни кожної фазової координати подана у вигляді функції фазових координат і часу. Таким чином, фазова траєкторія $s(t)$ визначається із системи диференціальних рівнянь:

$$\begin{cases} \frac{dEc}{dt} = \dot{Ec}(t) = f_{Ec}(Ec(t), Ek(t), C(t), t), \\ \frac{dEk}{dt} = \dot{Ek}(t) = f_{Ek}(Ec(t), Ek(t), C(t), t), \\ \frac{dC}{dt} = \dot{C}(t) = f_C(Ec(t), Ek(t), C(t), t). \end{cases} \quad (1)$$

Початковий стан досліджуваної системи s_0 визначається значеннями фазових координат – складових сталого розвитку – в деякий фіксований момент часу t_0 :

$$s_0 = s(t_0) = (Ec(t_0), Ek(t_0), C(t_0)) = (Ec_0, Ek_0, C_0). \quad (2)$$

Кінцевий стан s_N визначається нормативними значеннями складових сталого розвитку:

$$s_N = (Ec_N, Ek_N, C_N). \quad (3)$$

Таким чином, динамічну модель соціально-еколого-економічної системи можна інтерпретувати, як систему звичайних диференціальних рівнянь відносно невідомих $Ec(t)$, $Ek(t)$ та $C(t)$. Якщо за будь-яких початкових умов (2) соціально-еколого-економічної система з часом вийде на режим, що описується граничним циклом, тобто, якщо при $t \rightarrow \infty$, і будь-яких Ec_0 , Ek_0 та C_0 :

$$\lim_{t \rightarrow \infty} Ec(t, Ec_0) = Ec^*(t), \lim_{t \rightarrow \infty} Ek(t, Ek_0) = Ek^*(t), \lim_{t \rightarrow \infty} C(t, C_0) = C^*(t). \quad (4)$$

де $Ec^*(t)$, $Ek^*(t)$ і $C^*(t)$ – функції, що описують граничний цикл, то це означає, що така система має

атрактор у вигляді граничного циклу, і тому для її дослідження достатньо побудувати граничний цикл [11, с. 82].

Крім того, якщо існує таке значення $t < \infty$, для якого функції $Ec^*(t)$, $EK^*(t)$ і $C^*(t)$, що описують граничний цикл, приймають значення рівні відповідним нормативним значенням складових сталого розвитку, тоді можна робити висновок про те, що для досліджуваної системи можливо за скінченний час досягти сталого розвитку.

У такому випадку задачу управління сталим розвитком територіальної громади можна сформулювати, як задачу мінімізації часу перехідного режиму, тобто задачу мінімізації часу досягнення стану сталого розвитку.

Висновки з проведеного дослідження.

1. Територіальна громада – складна слабоструктурована динамічна саморегулююча система, якій притаманна наявність значного числа складних взаємопов'язаних причинно-наслідкових зв'язків між соціальною, екологічною та економічною складовими. У сучасних умовах управління територіальною громадою вимагає використання сучасного математичного апарату, а саме моделей економічної динаміки і методів їх аналізу та дослідження. За допомогою таких моделей і методів можна аналізувати динаміку соціальної, екологічної та економічної складових сталого розвитку, моделювати його розвиток, а також оцінювати можливі наслідки управлінських рішень.

2. Математична модель сталого розвитку територіальної громади або соціально-еколого-економічної системи може бути представлена, як система диференціальних рівнянь.

3. Задача управління сталим розвитком територіальної громади можливо представити, як задачу мінімізації часу перехідного режиму, якщо її математична модель у вигляді системи диференціальних рівнянь має атрактор.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гринів Л. С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії : монографія / Л. С. Гринів. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 240 с.
2. Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття» : ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро, (Саміт «Планета Земля», 1992 р.) / пер. з англ. – 2-ге вид. – К. : Інтелсфера, 2000. – 360 с.
3. Шкарлет С. М. Еволюція категорії «безпека» в науковому та економічному середовищі / С. М. Шкарлет // Формування ринкових відносин. – 2007. – № 6. – С. 7–12.
4. Шарапов О. Д. Економічна кібернетика : навч. посібник / О. Д. Шарапов, В. Д. Дербенцов, Д. Є. Семьонов. – К. : КНЕУ, 2005. – 231 с.
5. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. Б. Є. Патона. – К. : Держ. установа "Ін-т економіки природокористування та сталого розвитку Нац. академії наук України", 2012. – 72 с.
6. Занг В. Б. Синергетическая экономика. Время и переменны в нелинейной экономической теории / В. Б. Занг ; пер. с англ. – М. : Мир, 1999. – 335 с.
7. Тимохин В. М. Моделювання складних видів динаміки в управлінні виробничо-економічними системами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спеціальність 08.03.02 – економіко-математичне моделювання / В. М. Тимохин.
8. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – М. : Прогресс, 1978. – 494 с.
9. Экономическая динамика : учеб. пособие / Ю. Г. Лысенко, В. Л. Петренко, В. Н. Тимохин, А. В. Филиппов. – Донецк : Изд-во ДонГУ, 2000. – 176 с.
10. Сергеева Л. Н. Нелинейные модели сложных экономических систем : дис. ... д-ра экон. наук : 08.03.02 / Людмила Нильсовна Сергеева ; Запорожский гос. ун-т. – Запорожье, 2003. – 400 с. : рис.
11. Піддубна О. О. Моделювання динаміки виробничого потенціалу підприємства [Текст] : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.11 / Піддубна Ольга Олександрівна ; Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеса Гончара. – Запоріжжя, 2011. – 172 с., [13] арк. : рис., табл.

ВІЛЬНО РОЗПОВСЮДЖУВАНЕ ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У НАВЧАННІ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОМАДЯН У СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ

FREE SOFTWARE IN TEACHING E-CITIZENS IN MODERN UKRAINIAN REALITIES

У статті розглянуто проблеми, що спричиняють затримку у вдосконаленні процесу навчання інформаційним технологіям широких верств населення України, передусім школярів та студентів. Ці проблеми викликані недостатнім фінансуванням галузі освіти, зокрема, в частині модернізації комп'ютерної інфраструктури. Автором запропоновано рішення, яке б дало можливість утримати рівень, якого досягла Україна в галузі запровадження засобів «електронного урядування» за останні 5 років з мінімальними витратами. Це дасть змогу накопичити протягом найближчого часу кошти для технічного переоснащення галузі освіти. Запропоноване рішення також може стати початком відмови від використання комерційного програмного забезпечення на користь вільно розповсюджуваного.

Ключові слова: електронний громадянин, навчання електронних громадян, електронні сервіси, електронне урядування, скорочення витрат на навчання інформації.

В статье рассмотрены проблемы, которые вызывают задержку в совершенствовании процесса обучения информационным технологиям широких слоев населения Украины, прежде всего школьников и студентов. Эти проблемы вызваны недостаточным финансированием отрасли образования, в частности, в части модернизации компьютерной инфраструктуры. Автором предложено решение, которое бы позво-

лило удерживать уровень, которого достигла Украина в области внедрения средств «электронного управления» за последние 5 лет с минимальными затратами. Это позволит накопить в ближайшее время средства для технического переоснащения отрасли образования. Предложенное решение также может стать началом отказа от использования коммерческого программного обеспечения в пользу свободно распространяемого.

Ключевые слова: электронный гражданин, обучение электронных граждан, электронные сервисы, электронное правление, минимизация затрат на обучение информатике.

The article discusses the problems that cause delays in improving the process of learning information technology general population of the Ukraine, especially pupils and students. These problems are caused by insufficient funding of education sector, in particular in a field of computing infrastructure modernization. The author proposed a solution that would keep the level, which reached Ukraine in implementing means of «electronic control» over the past 5 years with a minimum of effort. This will save money in the near future for the technical modernization of education. The proposed solution can also be the beginning of eliminating the use of commercial software to freeware.

Key words: E-citizen, learning e-citizens, electronic services, e-government, minimize the cost of training computer science.

УДК 004.5(477)

Рудяков А.В.

старший викладач кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій і моделювання економіки Комунальний вищий навчальний заклад «Інститут підприємництва «Стратегія» Дніпропетровської обласної ради»

Постановка проблеми. Передусім проблема, розглянута в статті, торкається скрутного поточного фінансового стану системи освіти України, що певним чином унеможлиблює закупівлю нового та модернізацію існуючого комп'ютерного обладнання у достатніх обсягах для реалізації повного охоплення громадян країни в межах програми підготовки «електронних громадян» (е-громадян). Певні труднощі виникають і з програмним забезпеченням (ПЗ) у прямому зв'язку із застаріванням апаратних комп'ютерних систем, оскільки оновлення більшості системного ПЗ (у першу чергу – операційних систем (ОС)) до актуального стану потребує оновлення комп'ютерів. Орієнтація технологій на «Інтернет речей» призводить до стрімкого росту запровадженень комп'ютеризованих мережевих засобів з'єднання в оточуючі людей предмети та появи нових видів додатків, що працюють з мережею Інтернет [1]. Це накладає відбиток на необхідність інтенсифікації освіти населення з питань інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ).

Тема статті є актуальною з причини того, що в сучасних умовах країни особливо необхідні кошти

на здійснення прогресивних реформ. У межах невеликого міста бюджетні кошти в розмірі 1 мільйона гривень є суттєвою сумою для створення передумов технічного переоснащення навчальних закладів та закладення фундаменту інформаційного вдосконалення українського суспільства на шляху до запровадження е-урядування. У провінційних містечках, де багато людей обирають готівкові розрахунки та традиційні види господарських сервісів, просвітницька діяльність у розглянутому напрямі на належному рівні є важливою задачею, що сприятиме створенню прозорого для громадянина суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Електронний громадянин» – це громадянин держави, здатний повноцінно використовувати ресурси інформаційного суспільства, у т.ч. електронного урядування. Цитуючи автора публікації [2] Наталію Шевяхову «...В Україні лише лінійний не говорить про розвиток e-Government (скорочення з англійської – електронне урядування – прим. автора), про перехід на електронне урядування та використання можливостей ІТ

(інформаційних технологій – прим. автора) для парламентських реформ. Створюються органи, виділяються гроші та підписуються закони, а прогнози про впровадження всього цього дуже різняться». Тобто, публікацій, присвячених тематиці е-врядування дуже багато, можна відзначити авторів: І. Лопушинський, В. Єганов, А. Кошарян, Н. Грицяк, С. Соловійов, М. Кобринович, С. Денисюк, А. Асанова. Нажаль, авторів не вдалося знайти інформацію про українські публікації, присвячені проблемам навчання е-громадян, хоча в РФ існує ціла державна програма «Е-громадянин», що має державну підтримку в регіонах [3].

Постановка завдання. Метою і практичним завданням дослідження є пошук такого рішення для поточної ситуації, яке б за умови незначних фінансових витрат дозволило б зберегти сучасний рівень освіти в галузі ІКТ, оскільки будь-які електронні заходи, як то е-сервіси уряду, виконавчої та законодавчої влади, працюватимуть лише в тому випадку, коли матимуть достатньо кваліфікованих користувачів – «електронних громадян», які й реалізовуватимуть відповідним чином «зворотній зв'язок» із засобами е-урядування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з результатами міжнародного оцінювання стану е-урядування та електронної участі громадян в урядуванні «United Nations E-Government Survey 2016: E-Government for the Future We Want» [4]. Україна увійшла у ТОП-країн з рейтингом до 50 пунктів (всього 54 країни) серед 193 країн-членів ООН (таблиця 1), з рейтингом у 32 пункти (з Чилі, Об'єднаними Арабськими Еміратами та Бахрейном, випередивши на 2 пункти Росію). Фахівці відзначають динамічне зростання активності України в цьому напрямі в останні 2 роки – за даними аналогічного дослідження 2014 року [5] Україна посідала 87 місце з тієї ж кількості країн-членів ООН.

Революція Гідності та події Євромайдану в Україні дуже гостро поставили проблему проведення ефективних реформ. В Україні утворилось багато громадських організацій, зокрема «Реанімаційний пакет реформ» [6], що за короткий час розробили пакети програм, які, на їх думку, допоможуть «оздоровити» українське суспільство. Серед створених активістами «Реанімаційного пакету реформ» документів є два, що стосуються електронного врядування – «Реформа із запровадження електронної демократії» [7] та «Розвиток електронного врядування в Україні» [8]. Питаннями е-урядування в Україні опікується Державний комітет інформатизації України і Національний інститут стратегічних досліджень [9].

Певна нормативна база, що регулює е-урядування, в Україні вже існує, першим документом став Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003.

Таблиця 1

ТОП-країн з рейтингом до 50 із запровадження «е-урядування»

Рейтинг	Країна	Рейтинг	Країна
1	Великобританія	27	Німеччина
2	Японія	27	Норвегія
2	Австралія	27	Індія
4	Південна Корея	27	Швеція
5	Нідерланди	32	Чилі
5	Нова Зеландія	32	ОАЕ
7	Іспанія	32	Бахрейн
8	Сінгапур	32	Україна
8	Канада	34	Російська Федерація
8	Італія	37	Бразилія
8	Фінляндія	37	Словенія
12	Франція	39	Уругвай
12	США	39	Монголія
14	Австрія	39	Ірландія
14	Мексика	39	Саудівська Аравія
14	Польща	43	Туніс
17	Ізраїль	43	Люксембург
17	Марокко	43	В'єтнам
17	Литва	43	Болгарія
17	Чорногорія	47	Малайзія
17	Сербія	47	Узбекистан
22	Естонія	47	Азербайджан
22	Китай	50	Португалія
22	Данія	50	Шрі-Ланка
25	Мальта	50	Республіка Молдова
25	Хорватія	50	Маврикій
27	Колумбія	50	Ісландія

Джерело: складено автором за матеріалами [4]

Думки і прогнози авторів розглянутих у межах дослідження публікацій про впровадження е-урядування дуже різняться. Всі автори відзначають наявність в Україні напрацювань для функціонування системи е-урядування і існування низки проблем, які потребують нагального вирішення.

Загальний список рекомендацій експертів, як пришвидшити ці процеси в Україні, можна узагальнити:

- 1) Створити інтегровану та ефективну систему надання е-послуг на різних рівнях з умовою повної безпеки персональних даних та унеможливлення кібератак;
- 2) Впровадження електронних технологій в управлінні суспільними та державними процесами повинні всіляко підтримувати політичні лідери;
- 3) Треба підготувати відповідні кадри або перекваліфікувати наявні;
- 4) Потрібно подолати «цифрову нерівність» серед населення, провести просвітницьку діяльність, забезпечити можливість користуватися цими послугами людям з обмеженими можливостями.

Нажаль, жоден з авторів не дає хоча б непрямой відповіді на запитання – як бути з кінцевими користувачами е-урядування – як саме «підготувати відповідні кадри або перекваліфікувати наявні» та «подолати «цифрову нерівність» серед населення, провести просвітницьку діяльність».

Для доступу до ресурсів мережі Інтернет пересічному користувачеві, зазвичай, потрібен комп'ютер (стаціонарний, портативний – ноутбук чи смартфон) з відповідним чином налаштованими ОС і браузером. Усі сучасні браузери мають реалізацію функціоналу з прив'язкою до набору інструкцій процесора SSE2, а це означає, що на комп'ютерах, що мають у своєму складі процесори сімейства AMD до версії Athlon 64, Intel до Pentium 4 не можуть використовуватись сучасні версії браузерів, крім того для роботи ОС Windows 8 і молодше, пакетів офісних програм Microsoft Office 2013 і молодше також обов'язково потрібні процесори з підтримкою SSE2. Можна зрозуміти маркетингові політики виробників комп'ютерів та ПЗ, що спонукають користувачів оновлювати відповідно апаратне та ПЗ з метою прогресу галузі, але, враховуючи

сучасні українські реалії, неможливо без суттєвих матеріальних витрат, йти «в ногу» з найновітнішими технологіями.

Певним чином сучасні українські е-громадяни вирішують проблему оновлень комп'ютерів та ПЗ до них самотужки – купуючи власним коштом нові ПК, планшетні комп'ютери та смартфони з відповідним ПЗ. Але у загальній масі це невелика частка, оскільки ринок комп'ютерів в Україні в останні 2 роки фактично обвалився [10], не дивлячись на райдужні прогнози окремих аналітиків цього сектору ринку [11]. Для бюджетних установ купівля нової та модернізація старої комп'ютерної техніки залишається предметом другорядної важливості у зв'язку з кризою, комп'ютерна техніка в одиничних екземплярах купується коштом спонсорів – здебільшого батьків, а у ВНЗ – від невеликих прибутків госпрозрахункової діяльності.

Об'єктом дослідження стала система закладів освіти різних рівнів громади міста Жовті Води, яка включає в себе:

- комунальний вищий навчальний заклад (КВНЗ) «Інститут підприємництва «Стратегія» ДОР»;

Таблиця 2

Зведені результати обстеження стану ПК в початкових закладах м. Жовті Води

№ з/п	Назва навчального закладу	Загальна кількість ПК в комп'ютерних класах	Кількість «сучасних» ПК	Кількість «застарілих» ПК
1.	КВНЗ «Інститут підприємництва «Стратегія» ДОР»	64	34	30
2.	КВНЗ «Жовтоводський педагогічний коледж» ДОР»	20	20	0
3.	Жовтоводський промисловий коледж ДНУ ім. О.Гончара	28	14	14
4.	Державний професійно-технічний навчальний заклад «Західно-Дніпровський центр професійно-технічної освіти»	10	0	10
5.	Комунальний заклад освіти (КЗО) ліцей природничо-наукового навчання Жовтоводської міської ради Дніпропетровської обл.	25	16	9
6.	КЗО Жовтоводська гуманітарна гімназія імені Лесі Українки	10	10	0
7.	КЗО середня загальноосвітня школа №3 з профільними класами імені М. Островського м. Жовті Води Дніпропетровської обл.	24	14	10
8.	КЗО Жовтоводська середня загальноосвітня з профільними класами школа № 5	12	0	12
9.	КЗО «Жовтоводський навчально-виховний комплекс №6 «Перспектива»	14	5	9
10.	КЗО Жовтоводська середня загальноосвітня з профільними класами школа №8	24	12	12
11.	КЗО Жовтоводська середня загальноосвітня школа №10 з профільними класами	13	13	0
12.	КЗО «Навчально-виховний комплекс «Дивосвіт» із санаторними групами і класами	18	13	5
13.	КЗО середня загальноосвітня школа №12 з профільними класами	15	7	8
	Всього:	277	158	119
	Відсоток:	100%	57%	43%

Джерело: особисте обстеження автором парку комп'ютерної техніки та ПЗ навчальних закладів

- КВНЗ «Жовтоводський педагогічний коледж» ДОР»;
- Жовтоводський промисловий коледж ДНУ ім. О.Гончара;
- державний професійно-технічний навчальний заклад «Західно-Дніпровський центр професійно-технічної освіти»;
- міський відділ освіти, що об'єднує школи, ліцей і гімназію.

На поточний момент було досліджено стан комп'ютерної техніки, що міститься у комп'ютерних класах, оскільки вони є засобами для проведення профільного навчання, у т.ч. е-громадян. Усі наявні комп'ютери для спрощення було класифіковано за ознакою «сучасний-застарілий», виходячи з архітектури процесора в основі ПК: якщо процесор підтримує SSE2-інструкції, то він віднесений до категорії «сучасних», відповідно всі інші – «застарілі». Результат дослідження предметної галузі зведено до таблиці 2, з якої видно, що негайного оновлення потребують 43% ПК, що встановлені в комп'ютерних класах закладів освіти міста. Мережева інфраструктура до дослідження не включалася, оскільки в усіх комп'ютерних класах ПК об'єднані в локальні мережі та мають приєднання до мережі Інтернет зі швидкістю доступу не менше 10 МБіт/с.

Якщо користуватись в якості еталону вартістю «бюджетної» версії ПК для шкільного-університетського комп'ютерного класу на рівні 250 у.г.о. (враховуючи поточну вартість ОС Windows 10 Education для навчальних закладів на рівні 60 у.г.о., наприклад [12]), то лише на оновлення комп'ютерного парку необхідна сума 29750 у.г.о. (в умовах нестабільного курсу валют ця сума може сягати близько 1 млн. грн. в найближчий місяць).

Зрозуміло, що оскільки заклади освіти належать різним бюджетам, вказана сума мусить бути рознесена по категоріям і становитиме менші величини, але для спрощення взято за основу саме ці цифри, оскільки мова йде про витрати державних коштів на прикладі однієї невеликої громади.

У даному випадку потрібно уточнити термін «якість навчання». У контексті освіти учнів та студентів предметам напряму «Інформатика» необхідно забезпечити отримання навичок з використання сучасного ПЗ та веб-сервісів.

На «застарілих» ПК, з числа наведених в таблиці 2, встановлено ОС Windows XP sp3 pro, офіційна підтримка якої корпорацією Microsoft припинена 8 квітня 2014 року. Це позначається на навчальному процесі – для застарілої ОС не оновлюються засоби безпеки – так звані «кореневі сертифікати» веб-ресурсів – одна з частин схеми PKI (інфраструктури публічних ключів), яка ідентифікує кореневий центр сертифікації. Відсутність у системі відповідних сертифікатів викликає появу попереджувального повідомлення

про потенційну небезпеку та пропозицію відмови перегляду або перегляду «на свій ризик» під час спроби засобами будь-якого браузера переглянути відповідний Інтернет-ресурс. На таке повідомлення користувачі витрачають, у середньому, до 20 секунд часу, а ці повідомлення з'являються для більшості веб-ресурсів в такому середовищі, що протягом заняття уповільнює роботу. Окремі ресурси не можуть коректно відобразитись у вікнах браузерів, а окремий інтерактив взагалі унеможлиблюється. Особливо це стосується захищених з'єднань, що потребують підтримки «корневих сертифікатів SSL» – а це, здебільшого, урядові веб-ресурси та ресурси компаній, що здійснюють електронну комерцію. Можливо з аналогічних причин, військово-морські сили США в особі Центру управління системами повітряних і морських військ (SPAWAR) дев'ятьма мільйонами доларів США оплатили Microsoft ще рік підтримки більше 100 000 ПК, які працювали під управлінням Windows XP (за даними видання ZDNet в червні 2015 р.) [13]. Тобто, проблеми з підтримкою захищених інтернет-ресурсів створюють перешкоди на шляху освіти е-громадян. Можна, звісно, перерозподілити користувачів по 2 людини на ПК, без оновлення парку ПК та ПЗ для них, але на думку автора є кращий вихід з цієї ситуації.

Революція Гідності та активізація міжнародних кібератак пробудила до життя багато цікавих ідей, у тому числі в галузі ІКТ, як, зокрема, ідею національної операційної системи, звісно, на базі добре відомої та надійної ОС Linux [14]. Мова йшла не лише про «глибоку локалізацію», а й про створення уніфікованого для державних органів влади ПЗ, та на сьогоднішній день нема ніякої інформації про розвиток цього проекту.

Особливістю ОС Linux є те, що це безкоштовне ПЗ, до складу якого входить аналог пакету офісного ПЗ від Microsoft – наприклад, OpenOffice, для навчальних цілей його можливостей цілком достатньо. Часто вже вбудовані в дистрибутиви Linux браузери (наприклад, Firefox версії не молодше 48) підтримують всі необхідні веб-сервіси та забезпечують коректну роботу з корневими сертифікатами SSL. Таким чином, обравши один з добре локалізованих дистрибутивів Linux для жовтоводського освітнього середовища можна «вдихнути нове життя» у застарілі ПК та відтермінувати, таким чином, необхідність у їх модернізації мінімум на один навчальний рік. Головними проблемами, що їх бачить автор, є вимогливість ОС Linux до системних адміністраторів (у школах їх функції, зазвичай, виконують вчителі інформатики), які під час освоєння даної ОС відчують деякий період дискомфорту і адаптації. Для учнів з початковим рівнем знань можна зазначити, що це «новий вигляд» звичної раніше ОС, тим більше, що велика кількість з них

є користувачами ОС Android (побудована на ОС Linux, має ті ж принципи функціонування), що сприятиме «безболісному» переходу на використання такої ОС. Середній час встановлення ОС Linux з усіма необхідними налаштуваннями ПЗ на використання у навчальному процесі становить близько 3-4 годин (на унікальну конфігурацію ПК). За умови використання ПК однотипної апаратної конфігурації в межах одного навчального закладу можна використовувати системи резервного копіювання даних типу Acronis, що скоротить час встановлення ОС до 0,5 години/1 ПК (особисті виміри часу автором). Для організації навчання вчителів, викладачів (системних адміністраторів) можна використати базу і досвід фахівців КВНЗ «Інститут підприємництва «Стратегія» ДОР». Всі вищевикладені пропозиції апробовані автором на навчальних базах КВНЗ «Інститут підприємництва «Стратегія» ДОР» та середньої загальноосвітньої школи №12 з профільними класами для студентів 2-5 курсів і учнів 5-11 класів та показали свою ефективність (середній час адаптації учнів та студентів до здатності виконання загальних завдань у новому середовищі склав від 2-х до 4-х академічних годин). До переваг використання ОС сімейства Linux можна також віднести відносно зростання продуктивності «застарілих» ПК, зокрема, за рахунок відсутності в складі системного ПЗ антивірусних програм, що суттєво уповільнюють роботу ПК, як непотрібних.

Висновки з проведеного дослідження.

У роботі висвітлено аналіз стану комп'ютерів у освітньому середовищі міста Жовті Води з огляду на запроповану класифікацію їх відповідності сучасним вимогам, розглянуто загальні аспекти проблем навчання кваліфікованих користувачів запроваджуваних в Україні сервісів е-урядування, досліджено питання можливості запровадження в навчальному процесі вільно розповсюджуваних ОС сімейства Linux та ПЗ для них замість звичної для української системи освіти, але застарілої Windows XP, та обґрунтовано економічну доцільність такого запровадження з метою відтермінування купівлі нової комп'ютерної техніки. Шкільні програми вчителі можуть адаптувати під ОС Linux, незручності можуть виникнути з причини неможливості використання окремих навчальних локальних програм для 32-розрядної версії Windows XP, але орієнтація на відкриті веб-ресурси в Інтернеті легко виправить цю ситуацію. У межах країни відмова від комерційних ОС та ПЗ для них дасть мільярдні кошти економії держбюджету, а переорієнтація на використання вільно розповсюджуваного ПЗ сприятиме демократизації суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Выставка потребительской электроники CES® 2017: Интернет вещей становится персонализированным – Bosch акцентирует внимание на умных помощниках [Електронний ресурс] // VLASNASPRAVA.UA: новости украинского бизнеса. – Режим доступу : <http://vlasnasprava.ua/vy-stavka-potrebitel-skoj-e-lektroniki-ces-2017-internet-veshhej-stanovitsya-personalizirovanny-m-bosch-aktsentiruet-vnimanie-na-umnyh-pomoshhnikah>. – Назва з екрану.
2. Шевяхова Н. IT-Blog #1. «E-citizen services» в Україні [Електронний ресурс] / Наталія Шевяхова // IT4reform.org = IT для реформ : інформаційний портал. – Режим доступу : <http://it4reform.org/2015/06/14/it-blog-1-e-citizen-services-%d0%b2-%d1%83%d0%ba%d1%80%d0%b0%d1%97%d0%bd%d1%96/>. – Назва з екрану.
3. «Электронный гражданин» : комплексный проект [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ecdl.su/?q=ecitizen/complex>. – Назва з екрану.
4. UN E-Government Survey 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/reports/un-e-government-survey-2016>. – Назва з екрану.
5. UN E-Government Survey 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/reports/un-e-government-survey-2014>. – Назва з екрану.
6. Реанімаційний Пакет Реформ [Електронний ресурс] : веб-сайт коаліції провідних громадських організацій та експертів України. – Режим доступу : <http://rpr.org.ua/>. – Назва з екрану.
7. Електронна демократія [Електронний ресурс] // Реанімаційний Пакет Реформ : [веб-сайт коаліції провідних громадських організацій та експертів України]. – Режим доступу : <http://rpr.org.ua/groups-rpr/20elektronna-demokratiya/>. – Назва з екрану.
8. Развитие электронного урядування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://prom.kr-admin.gov.ua/i_reforma_el_urjad.pdf. – Назва з екрану.
9. Вознюк П. Ф. Щодо впровадження електронних механізмів прямої демократії в Україні у контексті посилення державно-громадського діалогу та взаємодії [Електронний ресурс] : аналітична записка / П. Ф. Вознюк ; відділ стратегій розвитку громадського суспільства // Нац. ін.-т стратегічних досліджень : офіційне Інтернет-представництво. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1409/>. – Назва з екрану.
10. В Україні обвалився ринок комп'ютерів [Електронний ресурс] : новини бізнесу // СЕГОДНЯ.ua. – 2016. – 14 березня. – Режим доступу : <http://ukr.segodnya.ua/economics/business/v-ukraine-obvalilsya-rynok-kompyuterov-699039.html>. – Назва з екрану.
11. Перемога. В Україні зріс ринок ноутбуків і ПК [Електронний ресурс] // Новое Время : сайт ж-лу. – 2016. – 21 грудня. – Режим доступу : <http://nv.ua/ukr/techno/gadgets/peremoga-v-ukrajini>

zris-rinok-noutbukiv-i-pk-339803.html. – Назва з екрану.

12. Windows 10 Professional [Електронний ресурс] // МТ : продаж ліцензійного програмного забезпечення : сайт компанії. – Режим доступу : <http://mtsoft.kiev.ua/product/windows-10-professional>. – Назва з екрану.

13. Нефёдова М. Армия США покупает поддержку Win XP за миллионы долларов. 48 сек на чтение [Електронний ресурс] / Мария Нефёдова // Хакер :

компьютерный ж-л. – 2015. – 24 июня. – Режим доступу : <https://haker.ru/2015/06/24/xp-for-navy/>. – Назва з екрану.

14. З'явилися перші подробиці про українську операційну систему [Електронний ресурс] // ТСН.ua. Новини технологій, науки та ІТ на 1+1. – Режим доступу : http://tsn.ua/nauka_it/z-yavilisya-pershi-podrobnici-pro-ukrayinsku-operaciynu-sistemu-351625.html. – Назва з екрану.

УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ БАЗ ДАНИХ І СИСТЕМ ДАНИХ У СОЦІАЛЬНИХ СИСТЕМАХ

MANAGEMENT SAFETY OF DATABASES AND DATA SYSTEMS SOCIAL

УДК 004.5(477)

Тарасюк С.В.

асистент кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій і моделювання економіки
Комунальний вищий навчальний заклад «Інститут підприємництва «Стратегія» Дніпропетровської обласної ради»

Глеб А.С.

асистент кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій і моделювання економіки
Комунальний вищий навчальний заклад «Інститут підприємництва «Стратегія» Дніпропетровської обласної ради»

У статті розглянуто проблематику загроз безпеці баз даних та систем даних. Проаналізовано та розглянуто основні методики організації заходів безпеки даних. Наведено певний перелік програмних засобів та конструкцій, покликаних убезпечити програмне забезпечення від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Ключові слова: кіберпростір, кібератаки, бази даних, безпека, програмування, сервери, Інтернет, порт, скрипт, запит.

В статье рассмотрено проблематику угроз безопасности баз данных и систем данных. Проанализировано и рассмотрено основные методики организации мероприятий безопасности данных. Приведен определенный перечень программных средств

и конструкций, призванных оградить программное обеспечение от внешних и внутренних угроз.

Ключевые слова: киберпространство, кибератаки, базы данных, безопасность, программирование, серверы, Интернет, порт, скрипт, запрос.

The range of problems of threats to safety of databases and systems given is considered in the article. Basic methodologies of organization of safety of data measures are analysed and considered. A certain list over of programmatic facilities and constructions called to barrier software from external and internal threats is brought.

Key words: cyberspace, databases, safety, programming, servers, Internet, port, script, query.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток інформаційних технологій поступово трансформує світ. Відкритий та вільний кіберпростір розширює свободу і можливості людей, збагачує суспільство, створює новий глобальний інтерактивний ринок ідей, досліджень та інновацій, стимулює відповідальну та ефективну роботу влади і активне залучення громадян до управління державою та вирішення питань місцевого значення, забезпечує публічність та прозорість влади, сприяє запобіганню корупції.

Водночас переваги сучасного цифрового світу та розвиток інформаційних технологій обумовили виникнення нових загроз національній та міжнародній безпеці. Поряд із інцидентами природного (ненавмисного) походження зростає кількість та потужність кібератак, вмотивованих інтересами окремих держав, груп та осіб.

Поширюються випадки незаконного збирання, зберігання, використання, знищення, поширення, персональних даних, незаконних фінансових операцій, крадіжок та шахрайства у мережі Інтернет. Кіберзлочинність стає транснаціональною та здатна завдати значної шкоди інтересам особи, суспільства і держави.

Агресія Російської Федерації, що триває, інші докорінні зміни у зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі України вимагають невідкладного створення системи кібербезпеки як складової системи забезпечення національної безпеки України.

Останні кібератаки на основні ресурси державних установ таких, як: «Державна казначейська служба», система «ЄДЕБО», «Укрзалізниця», «Мінсоцполітики» призвели до порушення безперервної роботи даних ресурсів, а також надали зловмисникам доступ до баз та банків даних з великими об'ємами конфіденційної фінансової інформації, що у свою чергу змушує всі установи та організації переглянути політику безпеки власних інформаційних ресурсів. Так, як вищі навчальні заклади також впадають в коло зору зловмисників, то актуальною є задача дослідження та управління безпекою баз даних та систем даних у соціальних системах, до яких належать ВНЗ.

Аналіз останніх досліджень. Проблема безпеки баз даних та систем даних займалися такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: Б. Брила, О. Вербицький, В. Галатенко, К. Луни, О. Мелешко,

О. Нечипоренко, П. Петин, Ю. Шестаков, В. Шульженко.

Їх наукові роботи широко охоплюють проблематику безпеки даних і слугують основою для дослідження засобів та методів забезпечення безпеки даних у межах вищих навчальних закладів.

Постановка завдання. Виходячи з вищезазначеного, метою роботи є дослідження та управління безпекою баз даних і сховищ даних у системі ВНЗ та розробка заходів покликаних визначити чинники через дію яких, актуалізуються загрози кібербезпеці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для того, щоб глибше зрозуміти проблематику безпеки – необхідно дослідити специфіку виникнення загроз інформаційних систем, баз та банків даних і на основі отриманих результатів надати рекомендації та розробити заходи щодо недопущення загроз баз даних у корпоративній мережі ВНЗ та за її межами. Для цього використовуємо аналітичні дані всесвітньої компанії Application Security, що спеціалізується на аналіз мережевих загроз [1].

Згідно з даними дослідження цієї компанії організаційні нюанси можуть представляти значніші ризики для безпеки баз даних, ніж зовнішні фактори. Як стверджують аналітики, у більшості випадків бази даних знаходяться під юрисдикцією відразу двох відділів, що займаються контролем програмно-апаратного комплексу та інформаційною безпекою організації. У зв'язку з цим може бути відсутнім консенсус у пріоритетах, а також утиск посадових обов'язків на користь одного з відділів. Крім того, багато хто з респондентів заявляли про відсутність необхідного фінансування.

Поштовхом до дослідження стало опитування, за підсумками якого з'ясувалося, що переважна більшість респондентів (81%) помітили значне зростання ризиків в області інформаційної безпеки за останні три роки. Четверо з п'яти опитаних визнали, що збільшення технічних знань, а також зухвалість кіберзлочинців і інших розробників шкідливого ПЗ, стали ключовим фактором для реалізації більш високих рівнів захисту. 51% респондентів сказали, що після оприлюднення інформації про атаки кіберзлочинних угруповань Anonymous і LulzSec їх компанії підвищили ступінь інформаційного захисту. 36% підвищили частоту проведення аудитів.

Активісти посприяли реалізації додаткових заходів безпеки в 34% компаній-респондентів, проте лише 14% відзначили, що це посприяло збільшенню фінансування відділів інформаційної безпеки. У 11% організацій провели додаткові кадрові та консультаційні заходи. Аналітики також приділили особливу увагу хмарним технологіям. За даними дослідження 19% опитаних перемістили бази даних у приватні хмари або віртуальні середовища. 2% скористалися послугами громад-

ських хмарних сервісів. 63% респондентів вважають, що питання інформаційної безпеки є основною проблемою при роботі загальнодоступними віртуальними сервісами.

Серед тих респондентів, чії компанії постраждали від злому, приблизно 32% заявили, що витрати організації у зв'язку з інцидентом перевищили \$ 100 тисяч, а 11% стверджують, що організація втратила більше \$ 1 мільйона. Крім того, 83% опитаних висловили невпевненість у тому, що їх бази даних надійно захищені.

У межах даного дослідження розглянемо основні методи та засоби забезпечення безпеки баз і систем даних. Для цього необхідно розуміти, що система безпеки є невід'ємною частиною правильно спроектованої системи з базою даних. У загальному вигляді систему безпеки можна представити у вигляді моделі, яку складають шість відносно незалежних рівнів:

- фізична безпека;
- безпека мережевого доступу;
- доменна безпека;
- безпека локального комп'ютера;
- безпека сервера баз даних;
- безпека програмних додатків.

Розглянемо детально кожен з цих рівнів.

Перший рівень моделі безпеки інформаційної системи з базою даних представлений фізичною безпекою. Фізична безпека забезпечує захист доступу до інфраструктури, яку утворюють внутрішні мережеві компоненти та апаратне обладнання, що підтримує роботу серверних компонент системи.

На другому рівні – безпека мережевого доступу. Вона включає такі компоненти, як шифрування пакетів та ізоляція транспортного протоколу. Шифрування пакетів реалізоване на проміжному рівні між клієнтом і сервером баз даних за допомогою протоколу SSL (Secure Socket Layer) або шифрування при виклику віддалених процедур (RPC). Інша дієва методика забезпечення безпеки мережевого доступу полягає у застосуванні брандмауера або спеціалізованого обладнання для розмежування комп'ютерних мереж.

Третій рівень забезпечує доменну безпеку. Вона реалізується за допомогою служб каталогу облікових записів області мережевих імен. Наприклад, у гетерогенних мережах під управлінням серверної операційної системи з ядром Linux [2], цю роль виконують служби Samba, LDAP, Cerberos та Iptabless. Якщо сервер баз даних є членом мережевого домена, можна наділити обліковий запис користувача або групи користувачів привілеями для доступу до сервера баз даних і виконання на ньому певних дій з читання, запису або редагування бази даних.

Служби обліку доменних записів користувачів комп'ютерної мережі забезпечують надійну перевірку прав користувачів на рівні доступу до мере-

жевих компонентів. Доменні паролі зашифровуються з метою уникнення їх перехоплення під час передачі по мережі. Крім того, широко застосовуються заходи з визначення мінімальної довжини пароля та терміну його дії.

На четвертому рівні забезпечується безпека локального комп'ютера. Вона зумовлює проведення аудиту безпеки засобами самої операційної системи, розмежування прав доступу до файлів та реєстру, а також функціонування служб шифрування. Сервери сучасних баз даних зазвичай працюють під управлінням операційних систем сімейств Windows або Unix, які у свою чергу підтримують аудит системи безпеки, дозволяючи відстежувати такі події, як вхід користувачів у систему, спроби читання та редагування баз даних.

П'ятий рівень забезпечує систему безпеки сервера баз даних, яка включає чотири категорії безпеки:

- аутентифікацію;
- авторизацію;
- шифрування;
- служби аудиту.

Процес надання доступу до бази даних складається з двох фаз: спочатку виконується підключення до сервера баз даних, а потім відкривається доступ до бази даних з усіма її об'єктами. Дозвіл на роботу з об'єктами дає можливість користувачу виконувати дії над об'єктами бази даних, наприклад, таблицями та представленнями. Дозвіл на виконання SQL-операторів дає можливість користувачам створювати об'єкти бази даних, переглядати та маніпулювати даними [3].

Для зменшення кількості адміністративних операцій, які необхідно виконати для надання дозволів користувачам БД, сучасні СУБД підтримують групування користувачів за групами. Права доступу можна надати групі, так само, як і окремому користувачу. Якщо права доступу призначаються групі, то кожен користувач, включений у цю групу, набуває її права доступу. Спадкоємство – це здатність об'єкта (у даному випадку користувача) приймати всі властивості іншого об'єкта. Групи мають властивість вкладеності одна в одну, що дозволяє будувати ієрархію груп.

Усі дії, що виконуються в базі даних, відстежуються за допомогою аудиту СУБД. Деякі об'єкти бази даних, наприклад, збережені процедури, дозволяється зашифрувати, щоб захистити їхній вміст від несанкціонованого читання.

Шостий рівень організовує безпеку програмних додатків. Додаток може розширювати можливості системи безпеки баз даних, доповнюючи її власними функціями безпеки.

Програмний засіб, що звертається до бази даних, викликає спеціальну системну процедуру (у SQL Server це `sp_setapprole`) з метою активізації ролі програмних додатків. Крім того, у додатку

реалізована власна система безпеки, непідконтрольна СУБД. Для ізоляції додатків від деталей механізму доступу до даних застосовуються функції API доступу до даних, що підтримуються технологіями, такими як: ADO, OLE DB та ODBC [4].

Згідно з моделлю безпеки бази даних відповідальність за кожен її рівень розподіляється між визначеними посадовими особами. За реалізацію перших чотирьох рівнів системи безпеки бази даних відповідають мережеві та системні адміністратори, адміністратори та розробники бази даних відповідають за п'ятий рівень, а розробники додатків – за шостий. Фахівці з інформаційної безпеки, як правило, спостерігають за проектуванням системи безпеки в загальному обсязі.

Згідно цих рівнів авторами було досліджено, випробувано та впроваджено певні технології комплексного захисту баз даних та інформаційних систем у межах корпоративної мережі ВНЗ з метою своєчасного виявлення кіберзагроз та їх ліквідації.

Загроза кібербезпеці актуалізується через:

- невідповідність інфраструктури електронних комунікацій, рівня її розвитку та захищеності сучасним вимогам;
- недостатній рівень захищеності критичної інфраструктури, електронних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, від кіберзагроз;
- безсистемність заходів кіберзахисту критичної інфраструктури;
- недостатній розвиток організаційно-технічної інфраструктури забезпечення кібербезпеки та кіберзахисту критичної інфраструктури та електронних інформаційних ресурсів;
- недостатній рівень координації, взаємодії та інформаційного обміну між суб'єктами забезпечення кібербезпеки.

Першою частиною реалізації було впровадження доменної структури корпоративної мережі під управлінням серверної операційної системи на базі ядра «Linux». Налаштування базових систем безпеки операційної системи було розділено на декілька етапів, які розглянуто нижче.

По-перше, було заблоковано всі порти, крім необхідних. Залишаємо лише необхідні 80-й та 443-й та один порт для віддаленого шифрованого доступу. Для цього встановлюємо та налаштовуємо програмний засіб – брандмауер наступним чином:

- `sudo apt-get install ufw;`
- `sudo ufw allow ssh;`
- `sudo ufw allow http;`
- `sudo ufw enable`

А також додаємо правила, щоб дозволити або заборонити доступ наступним чином:

- `ufw allow to 192.168.23.1 port 8080 from 192.168.23.0/24 proto tcp`

- `ufw allow to 192.168.23.10 port 80 from 192.168.23.0/24 proto tcp`
- `ufw allow to 192.168.23.10 port 3128 from 192.168.23.0/24 proto tcp`

Наступним етапом є коригування налаштувань `shared memory – fstab`, тому що є можливість використати розділ `/dev/shm` для атаки на сервіс `httpd`, що у свою чергу може надати кіберзлочинцю доступ до інших сервісів, тому щоб зробити `fstab` більш безпечнішим відкоригуємо певні директиви наступним чином:

- `sudo vi /etc/fstab`
- `tmpfs /dev/shm tmpfs defaults,noexec,nosuid 0 0`
- `reboot`

Сервіс баз даних встановлюємо локально та дозволяємо доступ до нього за внутрішньою адресою сервера, а саме `127.0.0.1`, так званий `localhost`, що унеможливить доступ до баз даних ззовні. Для унеможливлення безпосереднього доступу до БД, використаємо шифрування даних – як вдалий спосіб запобігти такій ситуації, але лише незначна кількість БД надають таку можливість. Найбільш просте рішення цієї проблеми – встановлення програмного пакету для шифрування даних, а потім використання його у розробці програмних засобів. Більша частина мов програмування, які використовують при розробці програмних систем з базами даних, мають у своєму складі розширення `Mcrypt` і `Mhash`, що реалізують різні алгоритми криптування. При такому підході програмний засіб спочатку шифрує дані, а потім дешифрує їх при запиті. Нижче наведено приклад того, як працює шифрування даних, що реалізовано за допомогою однієї з найбільш розповсюджених мов програмування – PHP, більш відомий, як хешування, тобто зберігання MD5-хешу від пароля в БД, замість зберігання оригінального значення:

```
$ Query = sprintf ("INSERT INTO users (name,
pwd) VALUES (% s', % s');",
    addslashes ($ username), md5 ($ password));
$ Result = pg_exec ($ connection, $ query);
$ Query = sprintf ("SELECT 1 FROM users
WHERE name = % s' AND pwd = % s';",
    addslashes ($ username), md5 ($ password));
$ Result = pg_exec ($ connection, $ query);
if (pg_numrows ($ result)> 0) {
    echo "Welcome, $ username!";
}
else {
    echo "Authentication failed for $ username.";
```

Наступним етапом є проведення оптимізації систем керування базами даних з відкритим вихідним кодом. Очевидно, що зловмисник повинен володіти відмінними знаннями щодо архітектури побудови запитів до серверу бази даних, проте отримати дану інформацію досить легко. Наприклад, якщо база даних є пакетом з відкритим вихідним кодом

або іншим чином загальнодоступних пакетів з встановленням по замовчуванню, то ця інформація повністю відкрита та доступна. Інші методи загроз відбуваються через перевірку загальноприйнятих імен таблиць чи атрибутів полів [4].

Наприклад, форма входу, що використовує такі імена, як: `'users'` таблиця зазвичай має назви колонок `'id'`, `'username'`, та `'password'`.

Ці загрози для БД можливі за умови, що розробник не переймався питанням безпеки БД. Тому не варто довіряти даним, що надходять із клієнтської сторони, навіть якщо це дані вибору форми `select box`, приховані вхідні дані полів чи дані `cookie`.

Перший приклад демонструє, що такий ніби бездоганний запит може створити загрозу у безпеці даних.

Тому замість з'єднання з БД, як адміністратор чи власник БД, було використано зареєстрованого користувача із обмеженими правами та підготовлені вирази із зв'язаними змінними. Для їх використання застосовуються `PDO`, `MySQLi` чи інші відповідні бібліотеки.

Також було застосовано перевірку, чи введені дані відповідають очікуваному типу даних [5]. Наприклад, мова PHP має широкий спектр відповідних функцій валідації, від найпростіших `Variable Functions` та `Character Type Functions` (також, `is_numeric()`, `ctype_digit()` відповідно).

Якщо скрипт очікує числових вхідних даних, то використовується верифікація даних за допомогою `ctype_digit()`, або тип даних `settype()`, або числові відображення `sprintf()` [6]. В якості прикладу показано формування запиту безпечної посторінкової навігації:

```
<?php
settype($offset, 'integer');
$query = "SELECT id, name
FROM products
ORDER BY name
LIMIT 20
OFFSET $offset;";
$query = sprintf("SELECT id, name
FROM products
ORDER BY name
LIMIT 20
OFFSET %d;", $offset);
?>
```

Також було застосовано збережені процедури, які унеможливають користувачем передачу даних напряму до БД.

Крім того, налаштовано журнал логів запитів до серверу БД [7]. Звісно журнал ніяким чином не унеможливорює вразливість серверу БД, проте він надає інформацію про сторонні запити та корисну інформацію щодо аналізу для покращення безпеки запиту.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, всі вищенаведені засоби не надають стовідсотко-

вого захисту від зовнішніх та внутрішніх загроз, але рішення безпеки не можна налаштувати одноразово, воно вимагає постійного моніторингу протягом усього періоду використання, відстеження подій безпеки та оптимізації пов'язаних з цим політик.

У роботі було досліджено систему загроз та детально налаштовано клієнтську частину програмного забезпечення, що відповідає за політику безпеки з надання клієнтам корпоративної комп'ютерної мережі доступу до баз даних і систем даних, захищений брандмауером, для налаштування якого відповідним чином наведені створені конфігураційні файли та описана сама процедура створення.

Дослідження показало, що впровадження продуманої архітектури безпеки і правильний вибір засобів захисту баз даних та інформаційних систем дозволить значно зменшити ризики та мінімізувати можливі втрати від зловмисного впливу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Advanced Analytics [Електронний ресурс] : Інтернет-ресурс. – Режим доступу : <http://info.appsecinc.com>.
2. Рада національної безпеки і оборони України [Електронний ресурс] : офіц. веб-портал. – Режим доступу : <http://www.rnbo.gov.ua/documents/417.html>.
3. Колісниченко Д. Линукс сервер / Д. Колісниченко. – СПб. : Санкт-Петербург, 2011. – 736 с.
4. Bill Phillips, Brian Hardy. PHP Programming: The Big Nerd Ranch Big. Nerd Ranch Guides, 2013.
5. Дейт К. Дж. Введение в системы баз данных / К. Дж. Дейт. – М. : Вильямс, 2011. – 172 с.
6. Кириллов В. В. Основы проектирования реляционных баз данных [Електронний ресурс] / В.В.Кириллов.–Режимдоступу:<http://www.citforum.ru/database/dbguide/index.shtml>.
7. Котляров В. П. Основы тестирования программного обеспечения / В. П. Котляров. – СПб. : Бином, 2009.

РОЗДІЛ 10. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

АДАПТАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА ДО УМОВ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

ADAPTATION OF THE ENTERPRISE TO THE CONDITIONS OF THE EXTERNAL ENVIRONMENT AS A TOOL FOR PROVIDING ITS FINANCIAL SECURITY

Стаття присвячена розробці підходу до визначення адаптації підприємства до змін у зовнішньому середовищі. Проведений аналіз наукових підходів вчених економістів щодо сутності адаптації підприємства. Визначено принципи адаптації підприємства. Розглянуто механізм адаптації підприємства.

Ключові слова: адаптація підприємства, фінансова безпека підприємства, механізм адаптації підприємства.

Стаття посвящена разработке подхода к определению адаптации предприятия к изменениям во внешней среде. Проведен анализ научных подходов ученых экономистов о сущности адаптации предприятия.

Определены принципы адаптации предприятия. Рассмотрен механизм адаптации предприятия.

Ключевые слова: адаптация предприятия, финансовая безопасность предприятия, механизм адаптации предприятия.

The article is devoted to development approach to the definition of enterprise adaptation to changes in the environment. The analysis of scientific approaches scientists economists about the nature of the adaptation of the company. Principles enterprise adaptation. The mechanism of adaptation of the company.

Key words: adaptation enterprises, financial security company, enterprise adaptation mechanism

УДК 65.012.8:338.2

Азаренкова Г.М.

д.е.н.,

професор кафедри фінансів

Харківський інститут банківської справи

Університету банківської справи НБУ

Постановка проблеми. Сучасний стан економічного розвитку України характеризується нестабільністю, непередбачуваністю умов діяльності суб'єктів господарювання, наявністю як внутрішніх так і зовнішніх загроз, низькими темпами розвитку, жорсткою конкуренцією, низьким рівнем рентабельності, недостатнім рівнем фінансових ресурсів тощо. Умови нестабільності та невизначеності, постійний вплив зовнішнього середовища та конкуренції вимагають від підприємства створення такої системи протидії дестабілізаційним факторам, яка б забезпечила ефективний стан функціонування, що здатен протистояти не тільки небезпеці руйнування його організаційної структури і статусу, а й перешкодам у досягненні мети функціонування і розвитку підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями підвищення ефективності управління підприємством за допомогою використання концепції адаптації займалися такі вчені, як С.Б. Алексєєв, О.В.Ареф'єва, М.М. Єрмошенко, В.А. Забродський, Г.В. Козаченко, Є.Ю. Кузькін, Т.С. Клебанова, І.П. Отенко, В.С. Пономаренко, О.В. Раєвнева, В.І. Скуріхін, А.А. Швіндіна та інші, проте існує потреба у теоретичній аргументації часового проміжку виникнення адаптації на підприємстві, обґрунтуванні доцільності застосування адаптаційного шляху розвитку підприємства як соціально-економічної системи та з'ясуванні суб'єкту адаптивних заходів на підприємстві.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в розкритті основних засад забезпечення фінансової безпеки підприємства на основі адап-

тації підприємства до загроз зовнішнього середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах фінансова безпека підприємства втілює основні принципи менеджменту, насамперед ситуаційного підходу в управлінні, що являє собою здатність адекватно та оперативно реагувати на існуючі та нові загрози нормальній підприємницькій діяльності. Фінансова безпека підприємства пов'язана з адаптацією його діяльності до стану зовнішнього та внутрішнього середовища, певними вимушеними змінами в діяльності як реакцією на зміни, що відбулися або очікуються в оточення підприємства.

У перекладі з латинської адаптація це процес пристосування до мінливих умов зовнішнього середовища; пристосування будови і функцій організмів до умов навколишнього середовища.

Згідно зі словником С.І. Ожегова адаптація – «це пристосування організму до мінливих зовнішніх умов» [1].

Але з розвитком сучасної наукової думки зміст цього поняття постійно трансформувався та використався у тому числі і у контексті діяльності підприємства.

Так, на думку Г.В. Козаченко адаптація підприємства це внесення змін в діяльність підприємства з метою забезпечення економічної безпеки. [1].

С.Б. Алексєєв розглядає адаптацію як процес розроблення і реалізації дій, спрямованих на зміни внутрішнього середовища підприємства згідно з вимогами зовнішнього середовища [2].

З точки зору Є.Ю. Кузькіна це процес пристосування функціональних підсистем функціональних

підсистем економічної системи підприємства до динамічних умов зовнішнього середовища шляхом узгодження цілей, завдань, принципів, методів, інструментів, процесів і ресурсного забезпечення функціональних підсистем з аналогічними складовими системоутворюючих елементів зовнішнього середовища [3].

Дослідивши зміст поняття «адаптація підприємства» треба відзначити відсутність у вчених єдиного погляду на сутність адаптації підприємства, оскільки більшість науковців розглядають адаптацію підприємства як процес пристосування до мінливого середовища.

Поняття адаптації є універсальним, воно включає в себе і пристосування до змін шляхом внесення поправок в діяльності чи внутрішній організації підприємства, які стосуються стратегічних цілей, і підходу до управління.

На сьогоднішній день, в умовах глобальних трансформаційних процесів, вітчизняні підприємства у своїй діяльності стикаються з альтернативним вибором: пристосування до сучасних систем та принципів господарювання або поступове зниження прибутковості і, як наслідок, шлях до банкрутства. Така ситуація обумовлена тим, що змінність факторів зовнішнього середовища може призвести до виникнення певного дисбалансу між ним та підприємством і викликати необхідність корекції діяльності організації з урахуванням нових викликів.

Нестабільність зовнішнього середовища і невідомість інформації про нього дуже часто приводять до обставин, за яких реалізація планів підприємства є неможливою. Тому, для забезпечення стійкості функціонування в ринкових умовах господарювання для підприємства виникає нагальна потреба зміни системи управління. Вдосконалена система управління підприємством повинна володіти такими адаптивними властивостями, які б дозволяли швидко та гнучко реагувати на різноманітні зміни зовнішнього середовища.

Ще на етапі створення підприємства підприємець повинен усвідомлювати, що майбутня його діяльність буде проходити всередині і під впливом зовнішнього середовища. Буквально все, що впливає на прийняття рішень у процесі діяльності, може бути включене в поняття зовнішнього середовища.

Через те, що динамічність мінливості умов господарювання є вражаючою, будь-який суб'єкт господарювання повинен бути забезпеченим механізмом адаптації до мінливості умов існування. Адаптація не завжди носить пасивний характер, більше того, наразі у промислових підприємств є потреба у розробці й впровадженні саме активного механізму адаптації до середовища, що передбачатиме не просто пристосування, а й вплив, у межах можливостей підприємства, на середовище господарювання. Активна адаптація передбачає пристосування ново-

введень в зовнішньому середовищі, а це можливо лише за рахунок постійного моніторингу та аналізу змін навколишнього середовища.

У результаті аналізу виявляються загрози підприємству, що містяться у зовнішньому середовищі і можливості, які надає йому це середовище. За допомогою експертів і відповідних методів оцінюють ступінь впливу кожного фактора-загрози та реальності кожної можливості, їх градацію за важливістю. Виявляють критичні для підприємства загрози та найбільші реальні та бажані можливості.

Основними принципами адаптації підприємства до загроз зовнішнього середовища виступають [5]:

- комплексність;
- результативність контролюваність;
- принцип основної ланки;
- стратегічна спрямованість;
- системність;
- ефективність.

Фінансову безпеку підприємства слід розглядати як міру гармонізації у часі та просторі фінансових інтересів підприємства з інтересами складових оточуючого середовища – держави, ринку, конкурентів.

Звідси можна зробити висновок, що підприємство тільки тоді знаходиться в належному стані фінансової безпеки, коли його фінансові інтереси певною мірою узгоджені з інтересами суб'єктів господарювання зовнішнього середовища: споживачів, постачальників, конкурентів, інвесторів, держави.

Елементом фінансової безпеки будуть саме фінансові інтереси – економічні цінності, важливі потреби власників, керівників і персоналу підприємства, реалізація яких забезпечує досягнення мети діяльності підприємства.

Фінансово-економічні інтереси підприємства, в першу чергу, обумовлені його позицією на ринку і конкурентоспроможністю його товарів. Фінансові інтереси пов'язані також з наявністю та доступністю грошових засобів, а звідси – з доходами на інвестований капітал чи позики.

Узгодження інтересів підприємства з інтересами зовнішнього середовища здійснюється у процесі його адаптації.

Зміна зовнішнього середовища діяльності підприємств і його вплив на їхню діяльність розглядаються як вихідне посилання до адаптації підприємств.

Структурно механізм адаптації підприємства до зовнішнього середовища представлено на рис. 1.

Метою адаптації підприємств до факторів впливу зовнішнього середовища є забезпечення фінансової безпеки підприємства за допомогою підвищення ефективності використання фінансових ресурсів, забезпечення балансу фінансових інтересів із суб'єктами зовнішнього середовища,

зміцнення або збереження його ринкових позицій для забезпечення конкурентоспроможності продукції.

Адаптація суб'єкта господарювання до змінного зовнішнього середовища і пов'язаними з ним впливами окремих факторів середовища може бути параметричною і структурною.

Параметрична адаптація припускає зміну параметрів внутрішніх систем підприємства, таких як освоєння виробництва нової продукції чи нової технології, зміна ринків збуту чи цінової політики підприємства

Структурна адаптація передбачає зміну самої структури внутрішньої системи підприємства, появу нових внутрішніх систем, реорганізацію чи ліквідацію існуючих [5].

Адаптація підприємств до змін супроводжується застосуванням різних методів управління, націлених на досягнення кінцевих результатів виробничої діяльності. На практиці дана адаптація проводиться шляхом інновацій у сфері організації виробництва, так звані резерви вдосконалення:

- резерви поліпшення використання основних фондів – можливість більш повного завантаження

виробничих потужностей, підвищення змінності роботи устаткування;

- резерви підвищення якості продукції – поліпшення техніко - економічних параметрів виробів, що випускаються;

- резерви скорочення часу виробництва (скорочення виробничого циклу, зменшення розмірів виробничих запасів).

Мельник А.О. у своїх дослідженнях зробила спробу виділити наступні види адаптації підприємства: статичну та динамічну, групову та індивідуальну; постійну, періодичну та тимчасову; кількісну, якісну та модуляційну, комплексну та конкретну, спрямовану на розвиток та спрямовану на виживання адаптації [6, с. 136–138].

Статична адаптація – це результат раніше вироблених адаптивних реакцій на зовнішній вплив і формує адаптаційний потенціал підприємства. Статична адаптація – передбачає існування на підприємстві вже набутих властивостей за допомогою яких підприємство адаптувалось до зовнішнього середовища.

Динамічна адаптація – процес взаємодії підприємства з чинниками зовнішнього середовища

Рис. 1. Структурна схема механізму адаптації

спрямований на пристосування до них у процесі здійснення підприємницької діяльності. Динамічна адаптація направлена на формування властивостей, що забезпечують та прискорюють пристосування підприємства до змін зовнішнього середовища. Якщо розглядати особливості цих видів адаптації в умовах кризи, варто зазначити, що статична адаптація підприємства визначає його спроможність протистояти негативним впливам фінансової кризи. Динамічна адаптація є актуальною в період прояву кризових явищ, оскільки вона спрямовується на пошук шляхів пристосування і виживання підприємства у складних економічних умовах [3].

Індивідуальна адаптація передбачає інтеграцію реакцій цілісної системи, спрямованих на підтримку її стійкості при постійних змінах внутрішніх та зовнішніх умов функціонування. Індивідуальна (самостійна) адаптація передбачає пристосування підприємства до зовнішнього середовища самоутужки.

Групова адаптація заснована на різних формах взаємодії між господарюючими суб'єктами, що спрямовані на забезпечення самозбереження та розвитку у мінливих умовах зовнішнього середовища. Цей вид адаптації становить цілеспрямовану, ще більш, інтегровану сукупність індивідуальних адаптацій.

Групова адаптація використовується групою підприємств які об'єднуються з метою пристосування до змін зовнішнього середовища спільними зусиллями. Серед розглянутих видів адаптації на наш погляд більш ефективною в умовах кризи є групова адаптація, яка спрямована на збереження економічних інтересів декількох підприємств чи окремого регіону чи визначеної галузі. Саме групова адаптація забезпечить розробку оптимальних засобів боротьби із кризою, індивідуальна адаптація може забезпечити вихід з кризи одного підприємства та одночасно створити ще більш негативні умови для функціонування його контрагентів.

Індивідуальна адаптація в умовах кризи лише загострить негативні впливи зовнішнього середовища на роботу підприємств.

Тимчасова адаптація передбачає використання засобів та інструментів адаптації лише у випадках гострої потреби, при досягненні бажаного результату використання адаптаційних засобів припиняється.

Періодична адаптація передбачає зміни у системі управління тільки при зміні зовнішнього середовища, пристосувавшись до середовища підприємство припиняє використовувати засоби адаптації у процесі управління.

Постійна адаптація використовується підприємствами у нестабільному, швидко мінливому середовищі, передбачає безперервне викорис-

тання засобів адаптації у процесі управління. В умовах кризи підприємства як правило радикально змінюють звичні методи управління і вони, як правило, є характерними засобами саме тимчасової адаптації.

Кількісна адаптація – передбачає зміну концентрації використання засобів адаптації, що спрямовані на пристосування підприємства.

Якісна адаптація – передбачає використання нових та новітніх засобів, які б сприяли процесу пристосування підприємства до зовнішнього середовища.

Модуляційна адаптація – передбачає зміни у використанні вже існуючих на підприємстві засобів та інструментів пристосування до середовища. Для кризових умов господарювання оптимальним є модуляційна адаптація яка поступово трансформується в якісну. Якісна адаптація має можливість забезпечити нормальне функціонування підприємства не змінюючи його активи і пасиви у значній мірі, використовуючи при цьому його потенціал.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки. Адаптація підприємства як інструмент забезпечення фінансової безпеки підприємства з нашої точки зору передбачає внесення змін у його діяльність з метою гармонізації інтересів підприємства як реакції на вплив загроз зовнішнього середовища та забезпечення його фінансової безпеки. Розглянуто види адаптації, принципи, на яких базується процес адаптації підприємства., а також структурний механізм адаптації підприємства. Визначено, що відсутність швидкої реакції підприємства на зміни у зовнішньому середовищі може призвести до серйозних наслідків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Козаченко А. В., Пономарев В. П., Ляшенко А. Н. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения : монография – К. : Либра, 2003. – 280 с.
2. Алексєєв С.Б. Формування адаптивного управління підприємством вугільного машинобудування : автореф. Дис.. канд..екон.наук : 08.06.01. – Донецьк, 2003 // www.nbuu.gov.ua
3. Кузькін Є.Ю. Проблеми адаптації підприємств до умов зовнішнього середовища : монографія . – Київ : Зовнішня торгівля, 2008. – 236 с.
4. Шкарлет С. Теоретичні та економічні основи розвитку наукової категорії «безпека» / С. Шкарлет // Сіверянський літопис. – 2007. – № 3. – С. 112-117.
5. Крисько Ж. Л. Адаптація підприємства до зовнішнього середовища через механізм реструктуризації / Жанна Крисько // Галицький економічний вісник. – 2009. – № 2. – С. 38-42.
6. Мельник А.О. Становлення та розвиток поняття «адаптація підприємства / А.О. Мельник // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2004. – Ч. 2, Т. 2., № 1. – С. 135–138.

РОЗДІЛ 11. ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО СТАНУ
ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

INVESTMENT SUPPORT OF SUSTAINABLE INDUSTRIAL ENTERPRISES

У статті розглянуто місце інвестиційного забезпечення в фінансовому напрямку формування стійкого стану підприємства, визначенні завдання інвестиційного забезпечення та залежність структури джерел формування інвестиційного забезпечення від дії багатьох факторів, таких як діюча система оподаткування підприємств, темпи зростання обсягів реалізації продукції підприємства, структура активів, стан ринку капіталу, кредитна політика національного банку країни та ін., що дає змогу підприємствам мінімізувати витрати на залучення капіталу, знизити ризики втрати платоспроможності й запобігти банкрутству.

Ключові слова: інвестиційне забезпечення, конкурентоспроможність, економічна стійкість, джерела інвестиційного забезпечення, інвестиційна привабливість.

В статті розглянуто місце інвестиційного забезпечення в фінансовому напрямку формування стійкого стану підприємства, визначенні завдання інвестиційного забезпечення та залежність структури джерел формування інвестиційного забезпечення від дії багатьох факторів, таких як діюча система оподаткування підприємств, темпи зростання обсягів реалізації продукції підприємства, структура активів, стан ринку капіталу, кредитна політика національного банку країни та ін., що дає змогу підприємствам мінімізувати витрати на залучення капіталу, знизити ризики втрати платоспроможності й запобігти банкрутству.

темпы увеличения объемов реализации продукции предприятия, структуры активов, состояние рынков капитала, кредитная политика национального банка страны и т. п., что дает возможность предприятиям минимизировать затраты на привлечение капитала, снизить риск потерь платежеспособности и избежать банкротства.

Ключевые слова: инвестиционного обеспечения, конкурентоспособность, экономическая стойкость, источники инвестиционного обеспечения, инвестиционная привлекательность.

In the article the place of investment support in the financial direction of forming stable state enterprises, defining objectives of investment support and dependency structure of sources of investment support from the effects of many factors such as the current system of taxation, the growth in sales of enterprise, the structure of assets, the state of capital markets, credit policy of the national bank of the country et al., enabling enterprises to minimize the cost of raising capital, bemean risks of loss of solvency and avoid bankruptcy.

Key words: investment to ensure competitiveness, economic stability, sources of investment support, investment attractiveness.

УДК 338.24

Худолій В.Ю.

д.е.н., професор, професор кафедри економіки та менеджменту
Міжнародний науково-технічний
університет імені академіка Юрія Бугая

Пономаренко Т.В.

к.е.н., доцент кафедри економіки та менеджменту
Міжнародний науково-технічний
університет імені академіка Юрія Бугая

Постановка проблеми. Проблема залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій у реальний сектор економіки України завжди була актуальною. Інвестиційні процеси в Україні характеризуються недостатнім обсягом інвестицій, значною різницею між інвестиційними вкладеннями та інвестиційними потребами, обмеженими можливостями фінансування інвестицій із різних джерел.

Простежується постійна динаміка до збільшення у структурі джерел інвестицій власних коштів підприємств (57% у 2008 році до 73.5% у 2016 році. Значно зменшилася частка кредитів банків (з 17,3% у 2008 р. до 7.6% у 2016 р.). Питома вага бюджетних ресурсів значно знизилася з 7.1% в 2008 році до 2.3% в 2016 році [1]. За цих умов однією з першочергових для будь-якого господарюючого суб'єкта стає проблема зміцнення своїх позицій у ринковому середовищі, що сприяли б активізації інвестиційної діяльності. За цих умов українською актуальною є проблема формування інвестиційних ресурсів підприємства, що є неможливим без ефективного процесу інвестиційного забезпечення.

Ринкові умови господарювання потребують формування конкурентних переваг як на рівні держави, так і на рівні окремого підприємства. Тому активізація інвестиційно – інноваційної політики,

дослідження механізмів її фінансування, планування та управління, в тому числі і на державному рівні, є важливим сучасним завданням [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інвестиційної політики, проблем підвищення інвестиційного забезпечення на різних рівнях господарювання досліджували такі вітчизняні та зарубіжні автори, як І.О. Бланк., Є.А. Бельтюков, Б.В. Буркінський, А.І. Бутенко, В.М. Геєць, М.С. Герасимчук, В.М. Гриньова, М.І. Зверяков, А.І. Ковальов, Т.В. Майорова, А.А. Пересада, В.П. Савчук, С.Д. Супрун, В.М. Хобта, Н.А. Хрущ, Л.І. Федулова, У.Ф. Шарп, А.Д. Шеремет, С.В. Юхимчук, О.М. Ястремська, Дискіна А.А. та інші.

Але в повному обсязі проблема інвестиційного забезпечення стійкого стану промислових підприємств на основі комплексного підходу не вирішено.

Постановка завдання. В даній статті дослідимо місце та значення інвестиційних ресурсів в забезпеченні стійкого стану промислового підприємства, визначимо завдання та джерела інвестиційного забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження вітчизняного інвестиційного ринку дозволяє зробити висновок, що недосконалість його інформаційної інфраструктури обумовлює

систему контролю над ціною інвестиційних ресурсів з боку монопольних учасників ринку (це і фінансово-промислові групи, акціонерні та публічні товариства). А загальновідомо, що інвестори переважно фінансують інноваційну діяльність перспективних та високорентабельних суб'єктів ринку, фінансові продукти банків.

Сьогодні в Україні в умовах обмеженості бюджетних та інвестиційних ресурсів процес створення інноваційних структур усіх типів перебуває в критичній стадії. В умовах відсутності державної довгострокової програми їх розвитку, механізмів фінансово-кредитної, податкової та організаційної підтримки з боку державних структур, а також відповідного методичного забезпечення цей процес є несистемним та епізодичним. Фактично економіка України продовжує інвестуватися переважно за рахунок реінвестування доходів підприємств, у результаті спостерігається домінування частки власних коштів підприємств у фінансуванні їх інвестицій в основний капітал і фактично означає закритий характер економічного відтворення [3].

Узагальнення наукових думок багатьох вітчизняних і зарубіжних учених щодо сутності поняття

«інвестиційне забезпечення підприємства» дозволяє розглядати його як системну єдність процесів формування та використання інвестиційних ресурсів підприємства, спрямовану на його соціально-економічний розвиток, ефективність якої забезпечується системою інвестиційного забезпечення [4].

Загальновідомо, що стійкий розвиток підприємства це збалансований і гармонічний розвиток, який забезпечує на належному рівні теперішні потреби суб'єктів господарювання. Стійкість підприємства здебільшого розглядають як такий стан, коли воно стабільно функціонує, гнучко реагуючи на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі, як здатність підприємства повертатися в стан рівноваги за певний час, або якщо система виходить із певного стану рівноваги, для переходу її на новий рівень [5].

Класичні теорії економічного зростання розглядають стабільність будь – якої економічної системи, насамперед, у зв'язку з факторами її розвитку. В основі яких – фінансові механізми й інвестиційні ресурси [3].

Цікаво розглянути складові підсистеми фінансового механізму, що забезпечує стійкий розвиток

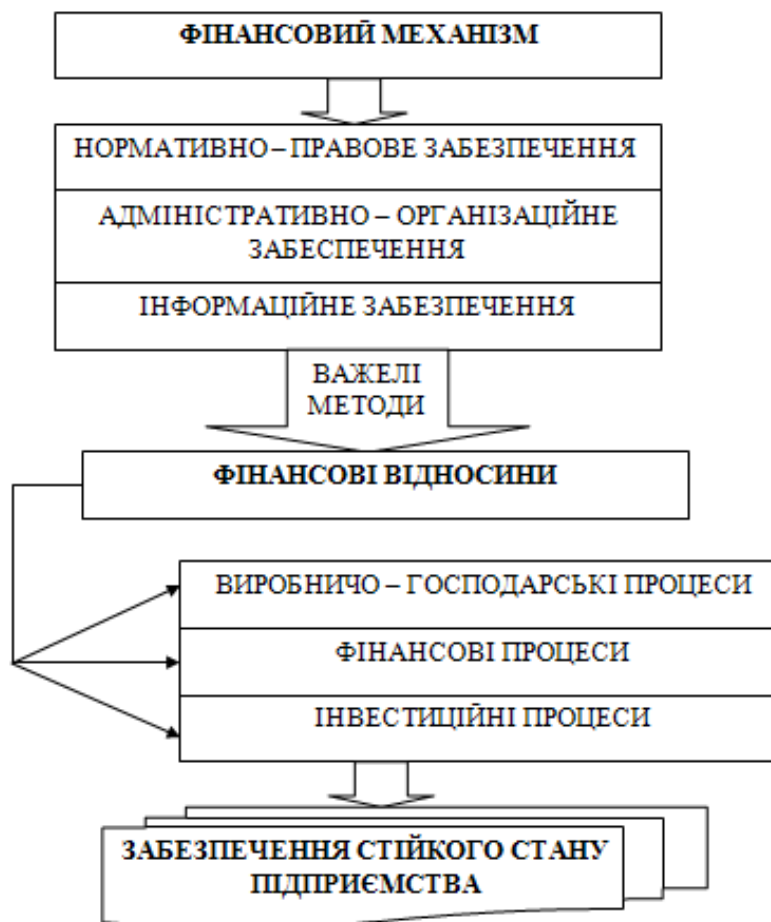

Рис. 1. Підсистеми фінансового механізму промислового підприємства

Таблиця 1

Завдання інвестиційного забезпечення стійкого стану промислового підприємства

№ з/п	ЗАВДАННЯ
1	дослідження зовнішнього інвестиційного середовища і прогнозування майбутньої кон'юнктури інвестиційного ринку
2	розробка стратегічних напрямів інвестиційної діяльності підприємства
3	пошук і оцінювання інвестиційної привабливості окремих проектів, а також вибір найефективніших
4	розробка стратегії формування інвестиційних ресурсів підприємства
5	оцінювання інвестиційних якостей окремих фінансових інструментів і відбір найефективніших з них
6	формування інвестиційного портфеля і його оцінювання за показниками прибутковості, ліквідності та ризику
7	поточне планування й оперативне управління реалізацією окремих інвестиційних проектів
8	організація моніторингу реалізації окремих інвестиційних програм і проектів
9	підготовка рішень про своєчасний вихід з неефективних інвестиційних проектів

підприємства [3]. Фінансовий механізм можливо визначити як спосіб впливу підсистем, представлених на рис. 1.

Козаченко Г.В. розглядає фінансовий напрям забезпечення стійкого стану підприємства як мультикомпонентне поняття, що складається із сукупності показників, які характеризують вплив таких чинників; як: власних оборотних коштів, власних інвестиційних ресурсів, залучених оборотних коштів, залучених інвестиційних ресурсів, статутного фонду, норми прибутку, використання оборотних коштів, норми прибутку використання інвестиційних ресурсів, ліквідності балансу[6].

Як складова забезпечення стійкого стану промислового підприємства інвестиційне забезпечення охоплює реалізацію таких завдань (табл. 1) [7]:

Інвестиційне забезпечення здійснюється за рахунок як власних, так і залучених коштів (рис. 2) [7].

Як визначає Кадол Л.В., формування структури джерел інвестиційного забезпечення залежить від дії багатьох факторів, таких як діюча система оподаткування підприємств, темпи зростання обсягів

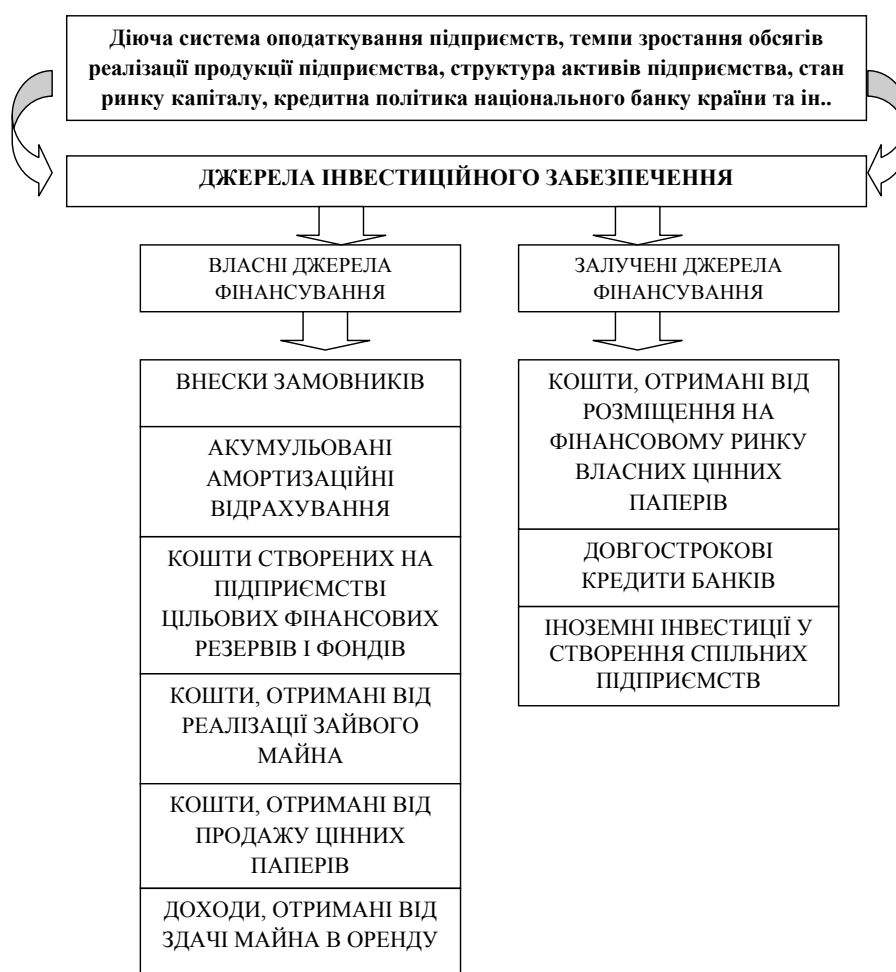

Рис. 2. Джерела інвестиційного забезпечення

реалізації продукції підприємства, структура активів підприємства, стан ринку капіталу, кредитна політика національного банку країни та ін. [7].

Вибір оптимальної структури джерел інвестиційного забезпечення дає змогу підприємствам мінімізувати витрати на залучення капіталу, знизити ризики втрати платоспроможності й запобігти банкрутству.

Узагальнюючі літературні джерела можливо визначити складові інвестиційного забезпечення промислового підприємства, це техніко – технологічна складова, фінансова, кадрова, інноваційна, інформаційна, організаційна, маркетингова та ресурсна складові [3].

Ефективність інвестиційного забезпечення залежить від формування інвестиційних ресурсів, від вибору напрямів вкладення капіталу, від організаційно – економічних умов інвестиційної діяльності та від безпосередньо самої реалізації інвестиційної програми. Їх кругообіг відбувається за наявності у підприємства інвестиційної привабливості, яка і мотивує здійснення інвестицій.

В основі кругообігу стадій інвестиційного забезпечення лежить інвестиційний процес, основні стадії якого наступні: інвестиційна стратегія розвитку підприємства, прогнозування та програмування інвестицій, планування інвестицій, обґрунтування доцільності інвестицій, мотивація інвестиційної діяльності, фінансування інвестиційного процесу, страхування інвестицій, освоєння інвестицій, забезпечення інвестицій матеріально – технічними ресурсами, реалізація інвестиційного проекту [8].

Таким чином, можливо ствердити, що інвестиційне забезпечення – це процес реалізації заходів щодо створення сукупності організаційно-економічних умов для здійснення інвестиційної діяльності, формування та використання інвестиційних ресурсів та оцінювання рівня інвестиційного забезпечення з метою обґрунтування доцільності реалізації інвестиційного рішення.

Форми ефекту від інвестиційного забезпечення й процесі інвестиційної підприємства формується з часом запізнення. Між витратами інвестиційних ресурсів і одержанням прибутку від їх втілення проходить тривалий час, що визначає довгостроковий характер цих витрат.

На жаль, Україна не входить до переліку найбільш інвестиційно привабливих країн. Причинами такої ситуації є досить високий рівень інвестиційних, фінансових і політичних ризиків, високий рівень інфляції, нестабільність законодавства, нерозвинутість фондового ринку, відсутність державних гарантій захисту іноземного інвестора та законодавчо затверджених методик з оцінки інвестиційних проектів. Серед причин непривабливості українського інвестиційного клімату називають також і повільні темпи реформування економіки і

законодавчої бази; нераціональний розподіл внутрішніх інвестицій, як приватних, так і державних; високі податки; надмірне регулювання і заполітаризованість економіки [9].

Іноземних інвесторів відлякує відсутність бажання втілення великомаштабних проектів, особливо ризикових високотехнологічних інновацій.

Збільшення потоку іноземних інвестицій в Україну можливо бути забезпечено наступними чинниками: одержання прибутку на довгостроковій основі, доступ до порівняно дешевих джерел сировини та ресурсів та використання дешевої робочої сили.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, можливо ствердити, активація інвестування є одним із основних чинників розвитку економічного потенціалу країни і посилення інтенсивності інвестиційної діяльності і одним із першочергових завдань для розв'язання господарських проблем, що сприятиме зміцненню конкурентоспроможності економіки України. В сучасних умовах господарювання основним інструментом забезпечення стійкого стану промислового підприємства та механізму реалізації стратегічних цілей його економічного розвитку є інвестиції, під якими слід розуміти усі види капіталу, що вкладається юридичними та фізичними особами для одержання економічного, соціального та екологічного ефекту.

Визначенні завдання інвестиційного забезпечення стійкого стану промислового підприємства та залежність структури джерел формування інвестиційного забезпечення від дії багатьох факторів, таких як: діюча система оподаткування підприємств; темпи зростання обсягів реалізації продукції підприємства; структура активів підприємства; стан ринку капіталу; кредитна політика національного банку країни та ін., що дає змогу підприємствам мінімізувати витрати на залучення капіталу, знизити ризики втрати платоспроможності й запобігти банкрутству.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Держстат України, 1998-2016, офіційний сайт ukrstat.gov.ua.
2. Худолій, В.Ю., Пономаренко Т.В., Кадол Л.В. / Засади державної інноваційної політики // Мукачівський державний університет. Електронне фахове видання «Економіка та суспільство». – №6. – 2016. – С. 232-236.
3. Єлецьких С.Я. Дослідження сутності та складових фінансового механізму розвитку промислового підприємства // Економіка промисловості. – 2013. – №3(63). – С. 105–112.
4. Дискіна А.А. Інвестиційне забезпечення промислових підприємств на основі комплексної оцінки/ автореферат на здоб. наук ступ канд. екон наук. // 08.00.04, Одеса. – 2012. – 20 с.

5. Гонтарева І.В. Взаємозв'язь устойчивості і ефективності функціонування промислових підприємств / І.В. Гонтарева // Науковий інформаційний вісник «бізнес-Інформ». – 2011. – № 7. – С. 64-67.

6. Малий бізнес: Козаченко Стійкість та компенсаторні можливості: монографія / Г.В. Козаченко, А.Е. Воронкова, В.Ю. Медяник, В.В. Назаров // К. : Лібра, 2003. – 328 с.

7. Кадол Л.В., Ковальчук В.А. Економіка будівництва у схемах, формулах та таблицях.

Навчальний посібник // Кривий Ріг: ДВНЗ «КНУ». – 2012. – 442 с.

8. Павловська Л.Д., Ходаківська В.М. Монографія / Інвестиційне забезпечення економічного розвитку сільськогосподарських підприємств // Житомир «Полісся». – 2015. – 236 с.

9. Губарь Е.В. Удосконалення методів управління інвестиційною діяльністю підприємств харчової промисловості: Автореферат дис. канд. ек. наук: 07.03.2007.// Нац. ун-т харч. техн. – К., 2007. – 35 с.

РОЗДІЛ 12. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ
INSTITUTIONAL INTEGRATION OF THE AGRICULTURAL SECTOR
OF UKRAINE

На сучасному етапі розвитку економіки країни для переважної більшості сільськогосподарських організацій агропромислової інтеграції має особливе значення, як джерело реальних інвестицій, форма конкурентоспроможності. Об'єднання в різні форми інтеграції сільськогосподарських товаровиробників, незалежно від організаційно-правової форми власності може бути потужним важелем стабілізації та розвитку сільськогосподарства та суміжних галузей.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, агропромислова інтеграція, вертикальна інтеграція, горизонтальна інтеграція, інтеграція, інституціональна інтеграція, продовольча безпека.

На современном этапе экономического развития страны для подавляющего большинства сельскохозяйственных организаций агропромышленная интеграция приобретает особое значение как источник реальных инвестиций, форма повышения конкурентоспособности. Объединение в различные формы интеграции сельскохо-

зяйственных товаропроизводителей независимо от организационно-правовой формы хозяйствования и собственности может явиться мощным рычагом стабилизации и развития сельского хозяйства и связанных с ним отраслей.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, агропромышленная интеграция, вертикальная интеграция, горизонтальная интеграция, интеграция, институциональная интеграция, продовольственная безопасность.

At the present stage of development of the country's economy for the vast majority of agricultural organizations of the agro-industrial integration is of particular importance as a source of real investment, competitiveness. Combining different forms of integration of agricultural producers, irrespective of the legal form of ownership can be a powerful lever of stabilization and development of agriculture and related industries.

Key words: agriculture, agro-industrial integration, vertical integration, horizontal integration, integration, institutional integration, food security.

УДК 338.24: 330.837

Гальцова О.Л.

д.е.н., професор, завідувач кафедри економічної теорії, національної та міжнародної економіки
Класичний приватний університет
(м. Запоріжжя)

Постановка проблеми. Шляхом та формою подолання проблем аграрного сектора може стати реальна його інтеграція у рамках агропромислового комплексу, сформованого на новій основі балансу інтересів його учасників, а не за організаційно-розпорядним принципом. Стара система господарювання у процесі ринкової трансформації була зруйнована, що проявилось у деформації горизонтальних і вертикальних економічних зв'язків. Наслідком цього стало відокремлення інтересів суб'єктів різних сегментів. У перехідний період, коли ринкові інститути ще не сформувалися, необхідно докласти зусиль до забезпечення стабільності контактів та угод (як інституціональної форми організації зв'язків) між учасниками аграрно-промислово-торговельно-фінансово-інформаційної інтеграції, що сприятиме стійкості як сільськогосподарського виробництва, так і продовольчих ринків. Отже, сучасне сільськогосподарське виробництво потребує різноманітного забезпечення та широкого кола послуг сторонніх організацій. Самозабезпечення відходить у минуле, адже спеціалізація гарантує вищу ефективність. Водночас на сьогодні промислово-торговельно-фінансово-інформаційно-маркетингове забезпечення аграрного сектора відбувається на основі одноактних трансакцій, здебільшого не маючи довгострокового договірної характеру і, що найважливіше, взаємної

заінтересованості сторін у кінцевих результатах співпраці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати дослідження загальних питань розвитку АПК і його галузей, сфер виробництва, проблеми та перспективи розвитку інтеграційних процесів, відродження кооперативного руху в Україні, створення нових інтегрованих формувань висвітлені в працях провідних вітчизняних вчених-економістів: П.І. Гайдуцького, М.І. Туган-Барановського, О.В. Чайнова, Т.В. Ліпницького, М.Й. Маліка, О.В. Крисального, В.С. Шибаніна, Л.В. Молдаван, П.Т. Саблук, О.М. Шпичака та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження низки питань, пов'язаних з інтеграцією господарюючих суб'єктів АПК, вивчення теоретичних аспектів розвитку інтеграційних процесів в АПК, проаналізувати розвиток кооперації та агропромислової інтеграції, прості та складні форми кооперування, які існують в аграрній сфері, та узагальнити пропозиції щодо оптимізації діяльності інтегрованих формувань, визначити переваги і проблеми розвитку агропромислової інтеграції в умовах сучасного стану розвитку економіки України.

Виклад основних результатів дослідження. Агропромисловий комплекс України розвивається на основі інтеграції і відіграє важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки всередині країни, адже саме він виконує важливу суспільну

функцію – забезпечення населення продуктами харчування, тому є стратегічною областю економіки держави і має найважливіше соціальне значення. Агропромислова інтеграція це – органічне поєднання виробництва та переробки сільськогосподарської продукції у визначених організаційно-виробничих фірмах – агропромислових підприємствах, комбінатах та об'єднаннях. В даний час інтеграція в АПК здійснюється виключно на основі комерційних інтересів. Все більш широкого поширення набувають агрохолдинги, агрофірми, асоціації, фінансово-промислові групи і т.п., усередині них ринкові механізми замінюються організаційно-економічними інструментами координації, деколи створюються організаційно-виробничі і організаційно-управлінські структури.

У масштабі всієї країни агропромислова інтеграція являє собою взаємопов'язану сукупність галузей народного господарства, які беруть участь у виробництві сільськогосподарської сировини, її заготівлі, переробленню, зберіганні, транспортуванні, збуті, виробництві засобів виробництва і їх обслуговування. Ця сукупність складає агропромисловий комплекс країни, розвиток якого регулюється державою.

Процес укрупнення сільськогосподарського виробництва здійснюється як на основі інтеграції так і кооперації. Терміни “інтеграція” і “кооперація” наближені за змістом, оскільки являють собою процес об'єднання або зближення різноманітних елементів у єдине ціле. При цьому під кооперацією розглядаються виробничі зв'язки підприємств суміжних галузей для спільного виробництва кінцевого продукту. Залежно від принципів організації і функціонування, прийнято виділяти такі види кооперації: галузеву і територіальну [1].

Однак звичайні кооперативні зв'язки не в змозі забезпечити довготривалі взаємовідносини між галузями виробництва та сферами економіки. Це зумовлено тим, що такі зв'язки не завжди спрямовані на підвищення прибутковості та зацікавленості у досягненні кінцевого результату, вони лише впливають на зближення галузей та сфер у вирішенні загальногосподарських і внутрішньогосподарських проблем.

На сьогодні набула новизни й актуальності кооперація учасників виробничо-збутового ланцюжка. Можливе потрійне трактування терміна “кооперація”. По-перше, кооперація – форма організації праці, яка забезпечує узгодженість спільних дій працівників у процесі виробництва; спосіб формування та функціонування системи виробництва, що доповнює поділ праці та його спеціалізацію у рамках підприємства, організації, визначаючи їхні переваги порівняно з одноосібною діяльністю.

По-друге, кооперація – особлива форма організації виробництва, що являє собою добровільне об'єднання учасників для досягнення спільних

господарських цілей. Така форма традиційно розповсюджена в сільському господарстві багатьох країн. Згідно з вітчизняним законодавством, сільськогосподарська кооперація – система сільськогосподарських кооперативів, об'єднань, створених із метою задоволення економічних потреб членів кооперативу [2]; передбачається виробнича сільськогосподарська кооперація та сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи. Відновлення кооперації на селі шляхом стимулювання розвитку сільськогосподарських кооперативів, зокрема виробничих, є одним із напрямів інституціонального розвитку форм аграрного господарювання.

По-третє, можна розглядати кооперацію і як форму тривалих економічних зв'язків між спеціалізованими підприємствами при збереженні господарської та юридичної незалежності. Співпраця учасників одного рівня виробництва знаменує горизонтальну кооперацію. Актуальність горизонтальної кооперації на сьогодні пов'язана з роздрібненістю господарюючих суб'єктів аграрного сектора. Тому перспективним виглядають різноманітні форми горизонтальних об'єднань на кооперативній основі.

Складна ієрархічна структура, що охоплює технологічний ланцюг від постачання матеріальних ресурсів і до реалізації продуктів харчування кінцевому споживачеві, визначається як вертикальна кооперація.

Переваги агропромислової кооперації полягають у тому, що вона допомагатиме на законодавчій основі відстежувати кон'юнктуру попиту й пропозиції, організувати ринки збуту, виробляти “правила гри” для всіх учасників виробництва, переробки та реалізації, а також у тому, що через неї здійснюватимуться фінансова політика та інвестиційна діяльність, забезпечуватиметься реальна фінансова підтримка великих і дрібних власників у сільському господарстві. У результаті внутрішньої заінтересованості в підвищенні ефективності та при наявності конкуренції на ринках з'явиться можливість уникнути величезної кількості посередників на внутрішньому й зовнішньому ринках. Через кооперацію здійснюватиметься політика зовнішніх економічних зв'язків – адаптація до правил зовнішньої торгівлі, ліцензування, стимулювання й підтримки експорту продукції аграрного сектора економіки [3]. Для цього кооперація має бути реальна, а не віртуальна.

Зазначений третій підхід до поняття кооперації в економічній літературі часто характеризується терміном “інтеграція”. При всій близькості цих економічних категорій є й відмінності: інтеграція, як правило, передбачає злиття її складових елементів. У цьому контексті інтеграцію можна розглядати як організаційну форму концентрації. Також інтеграція є основою для поглиблення спеціалізації. Інтеграція, на відміну від кооперації, покли-

кана не лише забезпечувати зближення суб'єктів господарювання з метою розв'язання нагальних соціально-економічних питань, а й забезпечити створення економічно залежного об'єднання із взаємовигідними, стабільними зв'язками між всіма його учасниками. Слід зазначити, що інтеграційні структури задовольняють інтереси всіх членів такого об'єднання та є гарантом їх захисту у формуванні зовнішніх зв'язків.

Ведучи мову про інтеграцію, частіше за все мають на увазі вертикальну, хоча можлива й горизонтальна інтеграція: злиття підприємств, що спеціалізуються на певній фазі виробництва, виробляють один і той же продукт.

Сутність вертикальної інтеграції полягає в об'єднанні декількох послідовних стадій виробництва продукту, являє собою форму, що охоплює комбінування виробництва та характеризується його концентрацією. Така інтеграція включає міжгосподарські та міжгалузеві зв'язки, поглиблює стадійну технологічну спеціалізацію, об'єднує учасників у єдиний господарсько-економічний "організм". Інтеграція передбачає також централізацію управління, пропорційний розвиток інтегрованих підрозділів, взаємну заінтересованість у кінцевих результатах. Вертикальна інтеграція дозволяє підприємству отримувати витратні переваги за рахунок зменшення питомих витрат унаслідок: а) об'єднання послідовних технологічних процесів, надійності поставок і збуту тощо; б) економії на трансакційних витратах, що особливо актуально в умовах недосконалих ринків. Друга перевага пов'язана з тим, що угоди здійснюються не на відкритому ринку, а в межах однієї юридичної особи, за трансфертними цінами. Даний поділ визначальний для аналізу ефективності інтеграційних процесів. Ефективність інтеграції з позицій мікроекономічного рівня визначається основною перевагою – формами організації самої інтеграції, технологічними факторами тощо. З макроекономічних позицій ефективність визначається іншим чинником – величиною трансакційних витрат, які наявні в досліджуваній економічній системі з урахуванням відносин між елементами, державного регулятивного впливу та ін.

Критерієм ефективності інтеграції може бути оцінка максимізації виходу продукції або мінімізації спожитих ресурсів, максимізації виходу продукції на одиницю ресурсів, що стимулюватиме трансформацію аграрного виробництва в агропромислове. З іншого боку, таке трактування ефективності має певну обмеженість, адже ґрунтується на зростанні валових показників, економії передусім матеріальних ресурсів. Отримувана у результаті інтеграції економія повинна мати непрямолінійний характер залежності. Сутність інтеграції являє собою не просте сумування видів економічної діяльності, а формування нової якості – єдиного

економічного "організму" із впорядкованими структурно-функціональними взаємодіями. Як наслідок – виникає синергетичний ефект, який підвищує загальну ефективність функціонування такого формування.

Окремі аспекти діяльності сільськогосподарських товаровиробників пов'язані з різними формами кооперування та інтегрування, які можуть переплітатися між собою. Відомим прикладом є агропромислова інтеграція як історична синтезована форма поєднання сільського господарства та промисловості в рамках АПК (сукупність сільського господарства та органічно пов'язаних із ним інших галузей економіки, функціонуючих як єдине ціле) [4]. Є взірці успішних агропромислових об'єднань, комбінатів тощо. Свого часу у процесі приватизації суміжних підприємств частина їхніх акцій передавалася КСП, проте поспішна приватизація переробної сфери не сприяла формуванню оптимальних та ефективних організаційно-правових структур. Постачальники, споживачі-переробники, суміжники, посередники повинні бути заінтересовані у взаємопроникненні капіталів, що має поліпшити розрахунки, фінансові відносини, заінтересованість у кінцевих результатах агропромислової інтеграції. Якщо ж інститут угод перестає ефективно функціонувати – зростають трансакційні витрати. Тож відносини між різними ланками виробничо-збутового ланцюжка, що будуються на одноактних трансакціях, не можна вважати інтеграцією, навіть частковою. Як наслідок, потребує трансформування не тільки аграрний сектор, а й різні групи контрагентів, наприклад, на часі подальша реструктуризація окремих галузей харчової промисловості. Стримуючим фактором інтеграції аграрної сфери є її несформованість у системі взаємопов'язаних ринкових структур. Проблема полягає в тому, що на сьогодні аграрний сектор розрізнений, напівринковий – напівнатуральний [5]. Отже, потрібна реальна інтеграція на нових основах – насамперед, узгоджених інтересах учасників. Причиннозумовлюючий вплив має закон збільшення потреб, зростаючі вимоги споживачів до якості продукції, її фасування та пакування, розширення асортименту тощо. Підвищується необхідність поглиблення ступеня переробки, передпродажної підготовки продукції. Визначальною при цьому є взаємодоповнюваність інтегрованих підсистем. Нереалізовану у повній мірі ідею промислово-фінансових груп можна трансформувати у створення агропромислово-фінансових груп, хоча на сьогодні в Україні більш ефективно функціонують промислово-аграрні групи, створені під егідою потужних промислових підприємств, які беруть під свою опіку окремі аграрні господарства. Відомі приклади, коли промислові підприємства беруть на баланс окремі аграрні підприємства або почи-

нають розвивати власне сільськогосподарське виробництво. Часто такі промислові підприємства не пов'язані технологічно з аграрним сектором, через що їхні взаємозв'язки не можна розглядати як інтеграцію, це швидше приклад диверсифікації діяльності з певною стратегічною метою. Інакше відбуватиметься підміна сутності явищем (змісту – формами його прояву). Організаційно-правові форми такої взаємодії також можуть бути різні, наприклад – дочірнє підприємство тощо. Розвиток у рамках однієї юридичної особи різнопланових напрямів діяльності визначається категорією “диверсифікації” виробництва. Якщо вертикальні зв'язки характеризуються здебільшого організаційною лінійністю, то у диверсифікованих формуваннях (із функціонально незалежними складовими) відносини нелінійні (наприклад, матричні). Водночас термін “інтеграція” широко застосовується у сучасній економічній літературі й не обов'язково пов'язується з утратою структурними одиницями інтеграції господарсько-юридичної самостійності. Тобто можна говорити про “повну” або “часткову” інтеграцію. Крім усіх інших ознак інтеграції цей поділ залежить від форми участі у капіталі партнера при їхньому взаємопроникненні. Неповна міжгалузєва інтеграція в агропромисловому виробництві може будуватися й на довготривалих договірних зв'язках (контрактації), коли відносини між учасниками характеризуються стабільними зовнішніми трансакціями.

Виходячи з викладеного, можна зробити два висновки. По-перше, на сьогодні міжсекторальні зв'язки підприємств вітчизняного АПК є дезінтегрованими. Нова форма – агропродовольча система – також, швидше абстрактне, а не реальне утворення, тобто не є системою у галузево-господарському розумінні. Якщо функціональні зв'язки тут беззаперечні, то структурні практично відсутні. По-друге, аграрно-промислово-торговельна інтеграція й АПК не тотожні поняття і співвідносяться між собою як зміст і форма. Вертикальне інтегрування аграрного сектора з контрагентами дозволить, по-перше, говорити про такі системи як про реальність; по-друге, і найбільш основне, підвищити ефективність трансакційного ланцюжка. Інтеграція як процес потребує свого інституціонального оформлення. Поглиблення аграрно-промислово-торговельно-фінансово-інформаційно-маркетингової інтеграції є процесом подальшої інституціоналізації досліджуваної економічної системи. Кінцевою метою можна вважати формування інтегрованої системи багатогалузєвих комплексів, які взаємодіятимуть між собою та із зовнішнім середовищем на засадах взаємної вигоди. Узагальнено кооперацію та інтеграцію можна розглядати як форми ринкового підприємництва, отже, вони мають відповідати основним його принципам.

В Україні нові інститути формуються повільно, визначаючи тривалість періоду інституціональної трансформації. Інституціональна слабкість трансформаційних та інтеграційних процесів зумовлює доповнюючий або заміщуючий координаційний вплив держави, пов'язаний з координаційними витратами. Значні координаційні витрати були однією із причин неефективності державного регулювання АПК у часи командно-адміністративної економіки [6]. Тому з погляду інституціоналізму заходи державного регулювання будуть ефективними, якщо сприятимуть загальному зниженню трансакційних витрат.

Висновки. Інтегровані агропромислові об'єднання є важливішим напрямом реалізації об'єктивного процесу інтеграції в економіці України. Головна особливість сучасних інтегрованих агропромислових формувань полягає в тому, що в їх функціонуванні окрім сільськогосподарських, переробних, торговельних та обслуговуючих галузей АПК беруть участь структури, які технологічно не пов'язані з агропромисловим виробництвом. Через пряму та опосередковану участь в діяльності об'єднань відбувається злиття аграрного капіталу з капіталом фінансових та індустріально-промислових галузей. Аналіз сукупності різноспрямованих факторів дозволяє зробити висновок, що реальне аграрно-промислово-торговельно-фінансово-інформаційно-маркетингове інтегрування ще попереду. І це об'єктивний, на даному етапі, процес. Розвиток аграрного підприємництва та поліпшення результативності аграрного сектора будуть сприяти зміцненню позицій сектора. Вирішальну роль відіграватиме формування відповідного інституціонального середовища, яке сприятиме як зростанню ефективності аграрного господарювання, так і інтеграційним процесам із постачальниками ресурсів, сектором переробки сільськогосподарської сировини, сферою обігу, інфраструктурним сектором на фоні сприятливого та ефективного державного регулювання та координаційної діяльності. Наявність нерозв'язаних питань аграрної трансформації визначає необхідність окреслення стратегічних напрямів інституціонального розвитку, формування ефективного вітчизняного аграрного сектора.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Slepneva, L.R. and Novakovskaya, O.A. (2006), Integratsionnyye protsessy v agropromyshlennom komplekse Rossii v sovremennykh usloviyakh [The integration processes in agroindustrial complex of Russia in modern conditions], monograph, Izd-vo VSGTU, Ulan-Ude, Russia, 130 p.
2. Закон України “Про сільськогосподарську кооперацію” із змінами і доповненнями, внесеними Законами України від від 20 листопада 2012 року N 5495-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://>

search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z970469.html.

3. Панасюк Б. Економічна політика з'єднання галузей АПК // Економіка України. – 2001. – № 5. – С. 59-67.

4. Никонов А.А. Спираль многовековой драмы: аграрная наука и политика России (XVIII-XX вв.). – М.: Энцикл. рос. деревень, 1995. – 574 с.

5. Лопатинський Ю.М. Трансформація аграрного сектора: інституціональні засади. – Чернівці: Рута, 2006. – 344 с.

6. Горлов С. М. Организационно-экономические проблемы развития и становления системы агробизнеса в переходной экономике. – Ставрополь: Сев-КавГТУ, 1999. – 219 с.

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВПЛИВУ АНТИКРИЗОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ЄС НА ПОДОЛАННЯ КРИЗОВИХ ЯВИЩ В ПРОМИСЛОВІСТІ УКРАЇНИ

ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF ANTI-CRISIS EU INSTRUMENTS TO OVERCOME THE CRISIS IN THE INDUSTRY IN UKRAINE

У статті розглянуто та проаналізовано антикризові програми та інструменти допомоги ЄС Україні в промисловості, що вже реалізуються протягом останніх років; визначено їх ефективність та вплив на показники діяльності українських промислових підприємств, зокрема й тих, що здійснюють свою діяльність в Запорізькому регіоні. В ході дослідження розроблено модель реалізації впливу програм та інструментів підтримки держав-партнерів та сусідів ЄС на діяльність українських промислових підприємств, що описує механізм впливу програм та інструментів підтримки держав-партнерів та сусідів ЄС на діяльність українських промислових підприємств за трьома напрямками: секторальною бюджетною підтримкою, технічною, фінансовою та макрофінансовою допомогою. Також результати дослідження дозволили визначити головні кризові явища та фактори, що обмежують чи заважають активному розвитку української промисловості та нагнітають нестабільну ситуацію в економіці в останні роки.

Ключові слова: промисловість, антикризовий інструмент, промислове підприємство, ЄС, співпраця, програма підтримки.

В статье рассмотрены и проанализированы антикризисные программы и инструменты помощи ЕС Украине в промышленности, уже реализуются в течение последних лет; определена их эффективность и влияние на показатели деятельности украинских промышленных предприятий, в том числе и тех, которые осуществляют свою деятельность в Запорожском регионе. В ходе исследования разработана модель реализации влияния программ и инструментов поддержки государств-партнеров и соседей

ЕС на деятельность украинских промышленных предприятий, описывает механизм влияния программ и инструментов поддержки государств-партнеров и соседей ЕС на деятельность украинских промышленных предприятий по трем направлениям: секторальной бюджетной поддержке, технической, финансовой помощи. Также результаты исследования позволили определить главные кризисные явления и факторы, ограничивающие активное развитие украинской промышленности и нагнетают нестабильную ситуацию в экономике в последние годы.

Ключевые слова: промышленность, антикризисный инструмент, промышленное предприятие, ЕС, сотрудничество, программа поддержки.

The article discusses and analyzes the anti-crisis programs and tools of EU help to the industry in Ukraine is already implemented in recent years; determined their effectiveness and impact on the performance of the Ukrainian industrial companies, including those operating in the Zaporizhzhya region. The study developed a model implementation impact of programs and tools to support partner countries and EU neighbors on the activities of Ukrainian industry, describing the mechanism of action programs and support tools with partners, and neighbors on the activities of Ukrainian industrial enterprises in three areas: sector budget support technical, financial and macro-financial assistance. Also, the results of the study allowed to identify the major crises and factors that limit or hinder active development of Ukrainian industry and pumped the unstable situation in the economy in recent years.

Key words: industry, anti-crisis tools, industrial enterprise, EU, cooperation, support program.

УДК 321.01:65.012.12

Сушко М.Ю.

аспірант кафедри економічної теорії, національної та прикладної економіки Класичний приватний університет

Постановка проблеми. У світлі тяжкої економічної кризи внаслідок російсько-українського політичного конфлікту, починаючи з 2014 р. українські промислові підприємства здійснюють свою роботу в досить тяжких умовах. Практично половина сердніх і великих промислових підприємств, що склали промисловий потенціал Східного регіону залишилась на невідконтрольних територіях. Це металургійні, машинобудівні, коксохімічні підприємства, шахти та гірничо-збагачувальні заводи і комбінати. З підприємствами, розташованими у таких зонах, практично повністю загубився весь зв'язок та вони позбулись статусу бізнес-одиниць ланок виробничого ланцюгу великих промислових холдингів і груп.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам визначення напрямів співпраці Укра-

їни з ЄС в рамках модернізації та оновлення потужностей національних промислових підприємств присвячені роботи українських вчених-економістів: І.В. Троц, М.В. Пугач, Л.В. Соколової, О.В. Колісника, Д.М. Гриджука та ін. Водночас, у світлі останніх реформ Уряду у галузі промисловості та налагодження співпраці з ЄС необхідно детально проаналізувати вплив європейських програм підтримки національної промисловості та інструментів їх реалізації на ключові показники діяльності підприємств та економіку України в цілому.

Мета дослідження – розглянути та проаналізувати антикризові програми та інструменти допомоги ЄС Україні в промисловості, що вже реалізуються протягом останніх років, визначити їх ефективність та вплив на показники діяльності українських промислових підприємств, зокрема й тих, що здійснюють свою діяльність в Запорізькому регіоні.

Результати досліджень.

В Донецькому та Луганському регіонах виникають значні труднощі в транспортуванні продукції, забезпеченні сировинними і матеріально-технічними ресурсами виробничі підприємства, ускладнення логістики внаслідок суспільних заходів активістів (Торговельна блокада, тощо).

Запорізький регіон відіграє в даній ситуації підтримуючу роль ланки «сполучення», допомагаючи організувати та мобілізувати процес логістики між виробничими підприємствами, розташованими на прифронтових територіях. Окрім цього, корпоративні інтегровані структури внаслідок загострення кризи в Донецькому регіоні та складних умов рооботи, переносять частину виробничих потужностей на споріднені підприємства Запорізького регіону. Так, наприклад, холдинг «Метнівест» наразі у відповідності до процесу інтеграції «Запоріжсталі» до свого металургійного дивізіону починає перетворення комбінату на крупний металургійний і логістичний центр, переорієнтуючи виробництво сталі та прокату з Маріупольських ПрАТ «ММК ім. Ілліча» та ПрАТ «Азовсталь».

Стрімке зростання рівня збіднілості населення країни, загострення інфляційних процесів (рис. 1-2) теж накладають негативний відбиток на рівень платоспроможності споживачів. Це зумовлює орієнтацію національних промислових підприємств

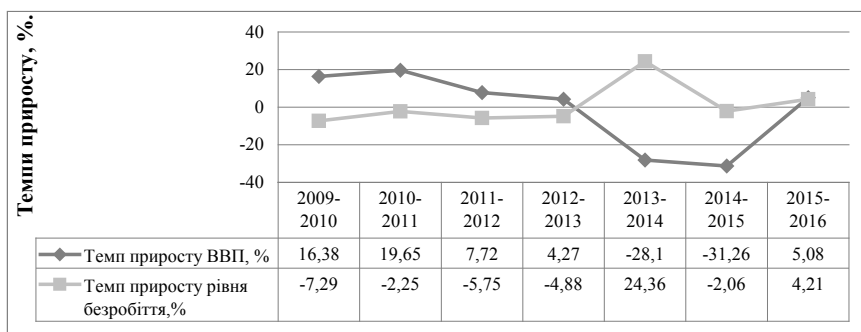

Рис. 1. Темпи приросту обсягу ВВП та рівня безробіття в Україні в 2009-2016 рр.

Джерело: розрахунки автора на основі матеріалів Державного комітету статистики України [5]

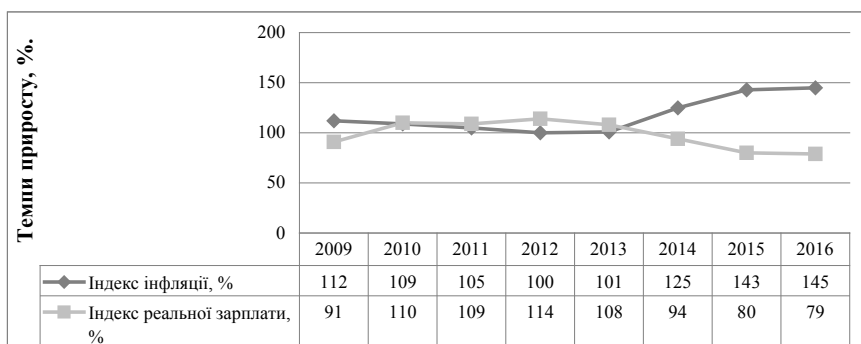

Рис. 2. Динаміка індексів інфляції та реальної заробітної плати в Україні в 2009-2016 рр.

Джерело: розрахунки автора на основі матеріалів Державного комітету статистики України [5]

практично виключно на експорт.

Результати аналізу динаміки індексів інфляційних процесів, реальної заробітної плати, темпів приросту обсягу ВВП та рівня безробіття в Україні в 2009-2016 рр. починаючи з 2012 р., демонструють активне зростання індексів інфляції, падіння індексів заробітної плати. Для останніх років характерний високий рівень безробіття. В 2016 р. темп приросту ВВП є вже позитивним, але у порівнянні з докризовим рівнем, враховуючи інфляційний фактор, є набагато меншим.

До кризових явищ в національній економіці також слід віднести перевищення витрат населення країни і цілому і, зокрема Запорізького регіону над доходами, що теж ставить під загрозу рівень внутрішнього споживання промислової продукції, виробленої національними виробничими підприємствами (табл. 1, рис. 3).

Не можна залишити без уваги зростання кількості збанкрутілих промислових середніх підприємств в Запорізькій області та в Україні в цілому, починаючи з 2013 р. Так, темпи зростання кількості збанкрутілих промислових середніх підприємств в 2016 р. у порівнянні з 2015 р. в Україні склали 11,7 %, в Запорізькій області – 9,8 % відповідно. Позитивні фінансові результати в 2016 р. в Запорізькій області показали лише великі виробничі

Доходи та витрати населення України та Запорізької області (у фактичних цінах) в 2016 р.

№	Показники	Україна	Запорізька область
1.	Доходи усього, млн.грн	2002383	92543
2.	Витрати усього, млн.грн	2020783	94914
3.	Сальдо доходів і витрат Абсолютне, млн.грн Відносне, %	-18400	-2371
		-0,91	-2,5
3.	Наявний дохід усього, млн.грн	1519574	73563
4.	Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн	35610,1	42117,8
5.	Реальний наявний дохід (% до попереднього року)	100,3	103,4

Джерело: розрахунки автора на основі матеріалів Головного управління статистики у Запорізькій області [1]

інтегровані підприємства, що входять до складу крупних промислових холдингів (наприклад, це ПрАТ «Запоріжсталь» холдингу «Метінвест» та ПАТ «МоторСіч»). В той же час за останні роки зростають показники заборгованості з виплати заробітної плати.

Ця тенденція спостерігається якраз на промислових підприємствах. Так, за інформаційно-аналітичними даними, що містять звіти з соціально-економічного розвитку Державного комітету статистики сума несплаченої заробітної плати станом на початок 2017 року збільшилася на 3,7%, або на 74,5 млн грн, що відбулося в основному за рахунок підприємств промисловості із виробництва хімічних речовин і хімічної продукції (54,4 млн грн), металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, крім машин і устаткування (14,5 млн грн), а також добування кам'яного та бурого вугілля (10,7 млн грн) [5-7].

Тобто, результати проведеного аналізу надали змогу судити про тяжкий кризовий стан діяльності українських промислових підприємств, в тому числі й Запорізького регіону. За для того, щоб вийти з такої складної ситуації, поліпшити умови праці виробничих підприємств та викликати зростання показників ефективності їх діяльності, потрібні негайні й точні антикризові заходи держави. Відповідно інтеграційному процесу України до Європейської спільноти, Кабмін вважає ефективним санаційним інструментом поглиблення співпраці з

ЄС в галузі промисловості та залучення європейських інвестицій в рамках програм допомоги ЄС країнам-партнерам.

Розглянемо антикризові програми та інструменти допомоги ЄС Україні в промисловості, що вже реалізуються протягом останніх років та спробуємо визначити їх ефективність та вплив на показники діяльності українських промислових підприємств, зокрема й тих, що здійснюють свою діяльність в Запорізькому регіоні. Результати аналізу впливу програм та інструментів підтримки держав-партнерів та сусідів ЄС на діяльність українських промислових підприємств систематизовано у вигляді моделі та зображено на рис. 4.

Розроблена модель описує механізм впливу програм та інструментів підтримки держав-партнерів та сусідів ЄС на діяльність українських промислових підприємств за трьома напрямками: секторальною бюджетною підтримкою, технічною, фінансовою та макрофінансовою допомогою.

Наразі свою підтримку ЄС пропонує здійснювати через інвестиційні та трансферні інструменти: інструмент ПВ ЗВТ (DCFTA Facility) та інструмент Neighborhood Investment Facility. Безумовно, зазначені програми й інструменти впливу ЄС можуть мати відповідний позитивний економічний ефект лише в умовах тісної співпраці з державними органами управління та, зокрема, Урядом.

Відповідно інформації, наведеної у звітах Уряду та Міністерства з економічного розвитку і торгівлі за перший квартал 2017 р. [9] та ЗМІ [10] акцентується наразі увага на стратегічній ролі промислового комплексу в структурі української економіки. Так, підкреслюється, що в 1992 році промисловість складала майже 51% ВВП, а зараз ледь перевищує 20%. При цьому переробка (виробництво) у 1992 року складала 43,5% ВВП, а у 2015 є ледь більшою за 14%. А саме вона створює високу додану вартість продукції, робочі місця та сприяє зростанню ВВП країни [10].

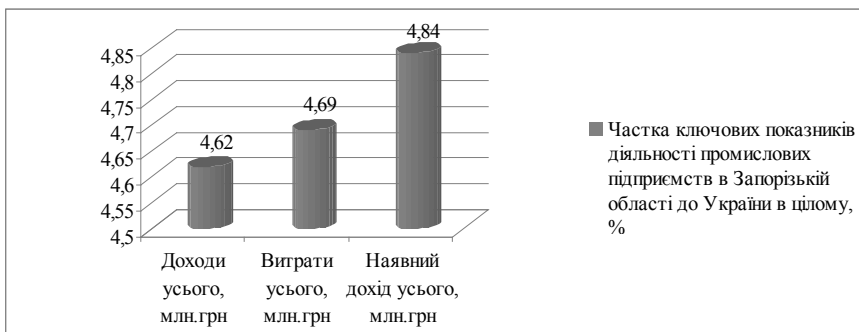

Рис. 3. Частка ключових показників діяльності промислових підприємств в Запорізькій області до України в цілому, 2016 р., %

Джерело: розрахунки автора

Згідно даних інформаційно-аналітичного ресурсу NAI Ukraine [4] за підсумками 2016 року економіка України продемонструвала стабілізацію з тенденцією до помірної зростаючості. Очікується, що ВВП покаже зростаючі темпи інфляції і девальвації сповільнилися, при зростаючості в промисловій, аграрній та будівельній галузях. Завдяки цьому, Україна піднялася в багатьох міжнародних рейтингах, серед яких – Doing

Business та Human Development Index. Разом з цим, покращилися споживчі настрої українців та обсяг роздрібного товарообігу зріс на 13,8%. Однак, численні економічні проблеми залишаються невирішеними: зростаючі прибутки населення відстає від темпів інфляції і девальвації, інвестиційна привабливість країни залишається низькою, економіка країни оцінюється міжнародними рейтингами як корумпована, обмежена з

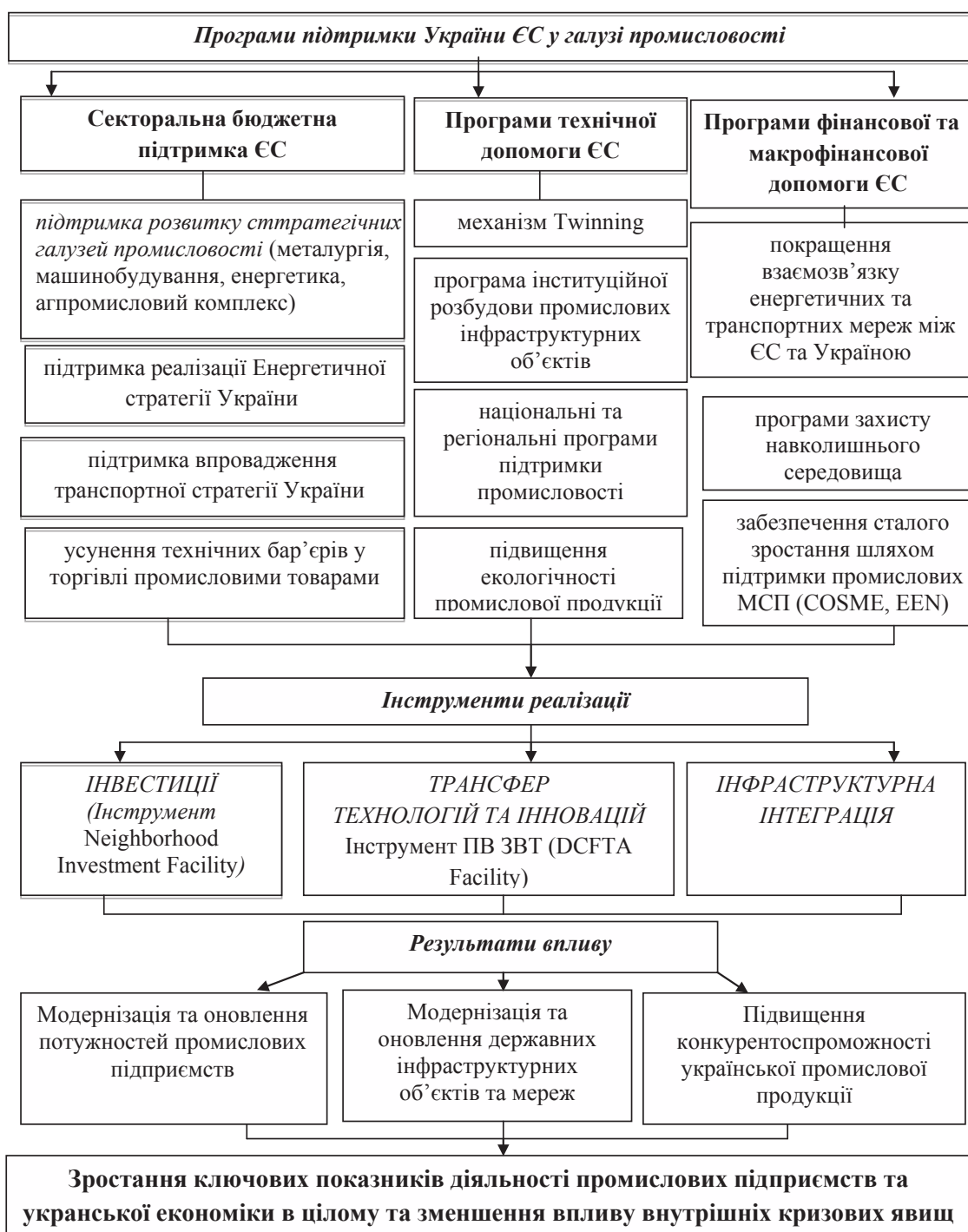

Рис. 4 Модель реалізації впливу програм та інструментів підтримки держав-партнерів та сусідів ЄС на діяльність українських промислових підприємств

Джерело: розробка автора

точки зору економічної свободи та неконкурентоспроможна на міжнародній арені [4].

Результати теоретичного аналізу надал зможу визначити головні фактори, що обмежують чи заважають активному розвитку української промисловості, сприяють розповсюдженню та нагнітання кризових явищ в національній економіці:

- обмеженість стратегій розвитку національного промислового комплексу внаслідок довгої тісної втягнутості української промислових підприємств у ланки російських виробничих бізнес-процесів;

- безальтернативність ринків збуту промислової продукції внаслідок орієнтації на Росію;

- корупційність державного управління;

- повільна реалізація реформ у галузі модернізації промисловості;

- високий рівень зношеності основних засобів виробництва ключових національних виробничих потужностей та інфраструктурних об'єктів, машин та устаткування та ін.

В якості економічного ефекту інструменту співпраці України та ЄС в 2016 р. Уряд наводить приріст ВВП на 2,2 % та стверджує, що національна економіка досягла макростабілізації. Внаслідок мобілізації власні сили та ресурси, було проведено системні реформи, які мають забезпечити Україні гідне місце на світових розвинених ринках. Працює і стратегія переорієнтації ринків збуту. За три останні роки товарообіг з Європою зріс до 38%, а Росія втратила свої позиції відповідно до 9,9%. Найкращі результати у переорієнтації збуту показали аграрії – ринок ЄС повністю замінив російський для продукції АПК (31,5% від загального обсягу експорту, або \$4,24 млрд). [10].

В 2017 р. Уряд робить ставку на розпочаток Промислового діалогу *Україна – ЄС*, стратегічна мета якого – створення спільного виробничого простору між Україною та Євросоюзом.

Урядом вже розроблено проект Дорожньої карти *Промислового діалогу*, формат якого передбачає профільні робочі напрями, як машинобудування, легка промисловість, авіаіндустрія, суднобудування та інші. Найважливішим є саме промисловий сегмент Діалогу, тому співпраця в рамках цієї групи має напрацювати безпосередні інструменти для залучення українських компаній до пан'європейських виробничих ланцюгів [10].

Висновки. Результати аналізу сутності програм та інструментів допомоги ЄС Україні як країні-партнеру та сусіду в галузі промисловості виявили досить широкий спектр проблем та факторів, що заважають або обмежують отримання реального економічного ефекту від їх реалізації. Результати аналізу стану та умов роботи українських (і, зокрема, запорізьких) промислових підпри-

ємств, ситуація виявили вкрай низькі фінансові результати, обумовлені гострою економічною кризою, в тому числі внаслідок складних політичних обставин та необхідності переорієнтації більшості виробничих підприємств промислового комплексу з Росії на нові ринки збуту. Незважаючи на оптимістичні настрої Уряду, що акцентує увагу на прирості ВВП у 2016 р. на 2,2 %, ситуація залишається досі кризовою, кількість збанкрутих підприємств від цього не зменшується. Зростаючий рівень показників збідності населення, рівня безробіття в країні та заборгованостей металургійних, машинобудівних та нафтохімічних підприємств з виплати заробітної плати ставлять під великий сумнів зростання рівня внутрішнього споживання продукції національних промислових підприємств. У підсумку це говорить про необхідність посилення внутрішньої державної підтримки підприємств українського промислового комплексу, саме тоді європейські програми й інструменти підтримки будуть дійсно ефективними.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Головне управління статистики у Запорізькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua/>
2. Гриджук Д.М. Традиції і тенденції: з чим Україні жити у 2017 році. / Д.М. Гриджук // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1428062-tradiciji-i-tendenciyi-z-chim-ukrayini-zhiti-u-2017-roci>
3. Допомога ЄС Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/eu-policy/assistance>
4. Інформаційно-аналітичний портал NAI Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naiukraine.com/nai-ukraine-ekonomika-ukrayiny-u-2016-rotsi-prodemonstruvava-stabilizatsiyu-z-tendentsiyeyu-do-pomirnogo-zrostannya/>
5. Офіційний сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua/
6. Офіційний сайт ПрАТ «Запоріжсталь». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zaporizhstal.com/ru/
7. Офіційний сайт холдингу МЕТІН-ВЕСТ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.metinvestholding.com.ua
8. Троць І.В. Статистичний огляд банкрутства українських підприємств: національний та регіональний аспект. / І.В. Троць // Вісник соціально-економічних досліджень, 2014 р. – № 3 (54). – С. 170-174.
9. Урядовий портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua/
10. Як ЄС може сприяти українській модернізації. Стаття першого віце-прем'єра [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/03/1/7062310/>

СУЧАСНИЙ СТАН ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ CURRENT STATE OF FUNCTIONING OF THE BANKING SECTOR OF UKRAINE

У статті проаналізовано сучасний стан функціонування банківського сектору України з урахуванням взаємодії між усіма суб'єктами ринку. Окреслено перспективи розвитку банківського сектору національної економіки. Виділено основні чинники, що знецінили національну валюту. Зазначено основні правові та економічні інструменти впливу на методи та підходи розвитку функціонування банківського сектору України. Підкреслено зміни в ліквідній частині активів в банківському секторі економіки України, що суттєво вплинула на подальшу діяльність банківських установ.

Ключові слова: банківський сектор, національна економіка, правові та економічні чинники, активи, Національний банк України.

В статье проанализировано современное состояние функционирования банковского сектора Украины с учетом взаимодействия между всеми субъектами рынка. Определены перспективы развития банковского сектора национальной экономики. Выделены основные факторы, которые обесценили национальную валюту. Указаны основные правовые и экономические инструменты влияния на методы и подходы раз-

вития функционирования банковского сектора Украины. Подчеркнуто изменения в ликвидной части активов в банковском секторе экономики Украины, что существенно повлияло на дальнейшую деятельность банковских учреждений.

Ключевые слова: банковский сектор, национальная экономика, правовые и экономические факторы, активы, Национальный банк Украины.

The current state of functioning of the banking sector of Ukraine and the interaction between all subjects of the banking sector, as well as ways of further development of the functioning of the banking sector are analyzed in the article. The main factors that devalued the national currency were outlined. The main legal and economic tools of influence on methods and approaches of development of functioning of the banking sector of Ukraine were noted. The changes in the liquidity of assets in the banking sector of the Ukrainian economy had been emphasized, which significantly influenced the further activities of banking institutions.

Key words: banking sector, national economy, legal and economic factors, assets, National Bank of Ukraine.

УДК 336.7

Капуцак В.В.

аспірант

Класичний приватний університет

Постановка проблеми. Рівень капіталізації банків за рахунок збільшення резервної долі в функціонуванні банківських установ зменшується внаслідок економічної та політичної ситуації в державі. Ці чинники впливають на високу заборгованість в портфелях активів банківських установ. Проблеми, що постають перед банківським сектором під тиском несприятливих економічних та політичних обставин впливають на стан функціонування банківського сектору національної економіки, тому виникає потреба у пошуку нових форм взаємодії між суб'єктами цього сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У своїх дослідженнях стану стан банківського сектору України провели наступні вчені та експерти: Ю.В. Бугель, О.О. Другов, А. Дробязко, В.Ю. Дудченко, Ф. Енглер, О.В. Прийма Р. Кірхнер, В. Кравчук, О. Л. Лаврик, О. В. Тригуб, С. А. Ільченко, І.М. Хандюк та інші. Публікації експертів та вчених відображають основний шлях аналітичних досліджень стану банківського сектору та визначення його подальшої життєдіяльності. (я видалила речення) Але вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на сучасний стан банківського сектору спонукає до постійних аналітичних досліджень. Розгляд макроекономічних показників банківського сектору є однією зі складових, що впливає на стан банківської системи і надає можливість до більш широких досліджень всієї економічної екосистеми банківського сектору України.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз механізмів формування економічних

інструментів впливу на банківський сектор України; визначення оптимальної взаємодії між всіма чинниками, що є сукупністю формування механізмів інструментарію банківського сектору; визначення проблеми шляхів розвитку та подальшого існування сучасного стану банківського сектору національної економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Трансформація сучасного банківського сектору проходила свій шлях становлення від адміністративно-контрольного органу до комерційної структури поетапно. Існували перехідні етапи становлення банківського сектору, що будуть зображені у таблиці 1.

Аналізуючи поточний стан банківського сектору економіки України, кредитний ринок України почав падати в січні 2014 та сягнув 20% в вересні 2015 році. Тобто реальне скорочення банківського сектору сягнуло 40% до попереднього в вересні 2015 році. Вплив на зменшення кредитування банківський сектор зазнав згідно монетарних методів Національного банку, який ввів більш жорсткі стандарти умов кредитування, що в свою чергу вплинуло на рівень відкриття нових кредитних портфельів. Але неоднозначну роль відіграв відтік капіталів в іноземній валюті, знецінення національної валюти (інфляція) та стримуюча монетарна політика.

Зменшення вкладів населення зумовило зменшення надання короткострокових кредитних ліній для домогосподарств, причиною яких було економічне становище та нестабільна ситуація на

Сході. Одним з головних чинників було знецінення національної валюти та інфляційні процеси, що зумовило коректування регулятивного капіталу банківських установ, знецінення гривні спричинило невиконання по кредитним лініям та зміни рівня адекватності капіталу банків. НБУ було ініційовано створення банківського сектору з прозорою структурою власності банків.

Політика прозорості мала важливі елементи впливу на механізм функціонування банківської структури банку, з наступних причин:

По-перше, визначення рівня ризику надання банківського кредиту.

По-друге, банки мають доступ к ліквідності, а підприємства ні, тому банківські установи використовують ліквідність для одержання вигоди, оскільки це напрям до стабільного економічного розвитку. Використання банківської установи як буферу постачання грошової маси пов'язаного підприємства впливає на економічний ринок в негативному напрямі, тому важливо знати прив'язаність банківських установ до підприємств.

По-третє, диверсифікація кредитного портфелю банківською установою для забезпечення безперебійного функціонування, тобто недопущення зв'язків, де основним вкладником виступало би тільки одне підприємство, що робить в свою чергу ризиковим кредитний портфель та низьку диверсифікацію ресурсів.

По-четверте, пов'язаність банківської структури призведе до обмеженого кредитування інших фізичних та юридичних осіб, що робить банківський сектор вибіркоким та неконкурентоспроможним [9].

Треба зазначити, що існує ряд функціональних особливостей банківського сектору України, що є причинами стагнації в розвитку його конкурентоспроможності на українському ринку. Однією з функціональних особливостей є фрагментарність банківського сектору. На українському ринку фінансів присутні банківські установи з іноземним капіталом, що впливає на стан сектору та на економіку в цілому, як позитивно так і негативно.

Основні вигоди від банків з іноземним капіталом - це інноваційна політика та стандарти, якість управління ризиками, міжнародний досвід, розширення лінійки банківських продуктів, підвищення кваліфікації персоналу, фінансове оздоровлення банківського сектору. Негативні наслідки - це надання кредитів великим компаніям, особливо з іноземним капіталом, уникнення кредитних ризиків - відмова малим компаніям надавати кредитні лінії. Малі банківські установи не можуть конкурувати з великими банками, які забезпечені значною ресурсною базою, що в свою чергу впливає на розвиток українського сектору банківських установ [11].

Капіталізація банківських установ на українському банківському секторі надзвичайно мала порівняно з іншими державами. З метою підвищення капіталізації була прийнята Постанова Правління Національного банку України від 06 серпня 2014 року № 464 "Про приведення статутного капіталу банків у відповідність до мінімально встановленого розміру" [10].

Велика концентрація частки активів, кредитів, депозитів та ліквідності всього банківського сектору належить найбільшим банкам України. Ста-

Таблиця 1

Етапи становлення банківського сектору України [7-8]

Етапи	Роки	Характеристика
Перший етап	1988-1990	Супроводжувався залежністю від всеохопної структури функціонування банківського сектору, як адміністративно-територіальна одиниця, але й в тім формувалася механізм створення кооперативних банків.
Другий етап	1991-1992	Характеризувався становленням українських економічних та правових механізмів, що знайшло своє відображення у Законі України "Про банки та банківську діяльність", відповідно до якого створювалася дворівнева банківська система.
Третій етап	1992-1993	Характеризувався створенням відкритих комерційних банківських структур, прогнозуванням розвитку банківської діяльності та створенням банківських продуктів, отриманням надприбутків від гіперінфляційних процесів на ринку України.
Четвертий етап	1994-1996	був головним моментом в формуванні Національного банку України та його монетарної функції, але разом відбувалася стагнація в банківському секторі, з'явилися різні бачення в консолідації капіталів банківських установ.
П'ятий етап	1997-1999	Створення монетарних інструментів отримання іноземної валюти державою від банківських установ, була відчутна інфляційна криза в банківському секторі, проведення конверсії короткострокових зобов'язань внутрішньої державної позики.
Шостий етап	2000-2008	Прийняття участі в глобальних процесах, наявність банків з іноземним капіталом, адаптація банківського законодавства під Європейські стандарти та вимоги.
Сьомий етап	2008 – 2013	характеризувався складною фінансовою кризою у світі, яка не оминула економіку України, проте потім був поетапний вихід з цієї кризи.
Восьмий етап	2013-теперішній час	можна визначити як найтяжчий трансформаційний процес для банківського сектору України на тлі інфляційних та політичних проблем

ном на 01.09.2015 рік 72,99%, а на малі банки, що входять до четвертої групи лише 5% активів всього банківського сектору. Це спричиняє стагнацію створення конкурентної середи в банківському секторі. Згідно проведеного аналізу фінансовим експертом А. Дробязко перші п'ять банків сформували 50% ліквідності банківського сектору (з них 3

державні та 2 іноземні). Однак перша десятка банків сформувала всі 71,8% банків (з них 3 державні, 6 іноземний та 1 російський). Перша десятка банків також сформували велику частку юридичних та фізичних кредитних активів, що відображені на рис.1-3, в розмірі 74,9% та 78,5% від всього банківського сектору України [11;13].

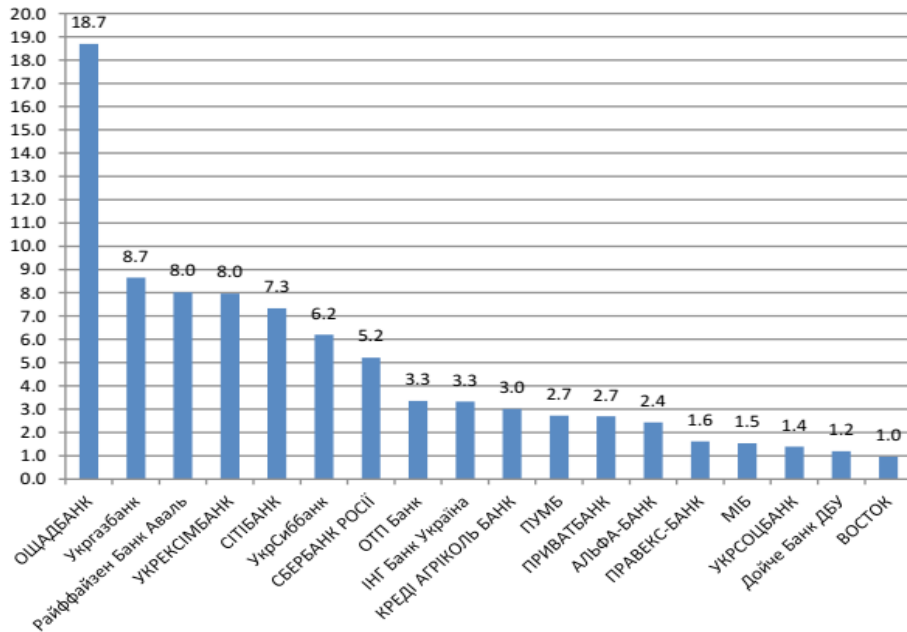

Рис. 1. Банки що сконцентрували більше 1% ліквідності системи [13]

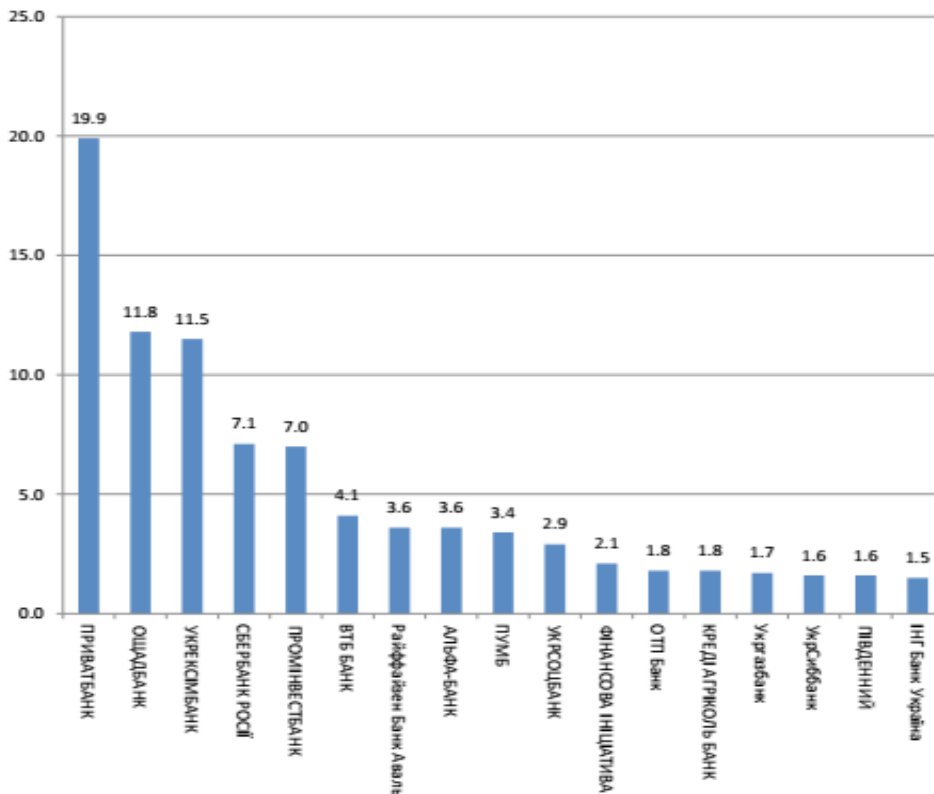

Рис. 2. Банки що сконцентрували більше 1% кредитів юридичним особам [13]

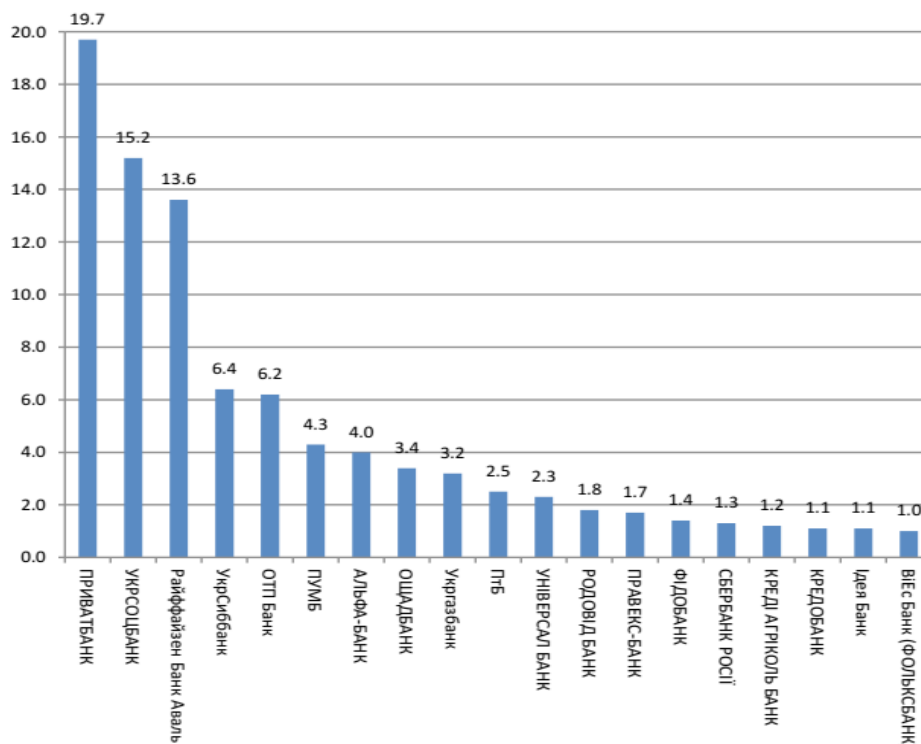

Рис. 3. Банки що сконцентрували більше 1% кредитів фізичним особам [13]

Шлях трансформації банківського сектору України має бути направлений на стабільність функціонування банківської системи та її ефективність. Головним чинником є ризики в секторі спричинені нестабільністю в економіці України та повальним закриттям банківських установ. Для рішення цієї проблеми має бути вибраний більш продуктивний шлях злиття малих банків в великі, хоча це довготривалий шлях, але більш вигідний для банківського сектору України, а також реалізація більш м'якої монетарної політики Національним банком України [12]

Зміна ліквідної частини активів в банківському секторі економіки України суттєво вплинула на подальшу діяльність банківських установ. Зменшення кредитних ліній та обмеження щодо надання пролонгації кредитної заборгованості фізичних та юридичних осіб вплинуло на банківський приріст капіталу та зробило вибірковим надання кредитних та депозитних можливостей банківської установи своїм клієнтам. Банківський сектор є основним відображенням руху капіталу, тому зазнавши критичних обмежень, інші сектори відреагували дзеркально на фінансові можливості банківського сектору України.

Звертаючи увагу на несприятливі макроекономічні показники та політичні перепони для стабільного росту банківського сектору, структура банків за групами залишається однаковою та приріст банківських установ з 2007 року по 2012 є незначним. Починаючи з 2013 року відбувається відтік

іноземного капіталу, значне скорочення банків, проведення жорсткої монетарної політики Національним банком, починаючи з 2014 року, створення граничної планки капіталу для уставного капіталу банківських установ, проведення перевірки та визначення головних контролерів банківських установ, також є значні проблеми в прозорості самої структури власності банків.

Починаючи з 2013 року частка іноземного капіталу в банківському секторі України зменшилася, основним чинником був вихід австрійської фінансової групи Erste Group, також згорання своєї діяльності шведським банком "Сведбанк" та кіпрським банком "Астра банк". А також були проведені угоди з придбання "Правекс банка" компанією Group DF, а також проведені операції злиття ПАТ "Укрсоцбанк" та ПАТ "Унікредитбанк".

Критичні зміни в економіці та політичному стані України з 2014 року вплинули на зниження активності банківських установ, почалась реструктуризація банківських портфельів під впливом різкої девальвації національної валюти, що вплинуло позитивно на валютні активи банків, але кредитні портфелі збільшили свій відсоток проблемних кредитних ліній. Внаслідок інфляційних процесів позичальники не змогли виконувати свої зобов'язання, що стало причиною збільшення кредитного портфелю на 65,68 млрд. грн. простроченої заборгованості. Обсяг зобов'язань банківської системи України став складати 1168,83 млрд грн. завдяки значній девальвації національної валюти [1-6].

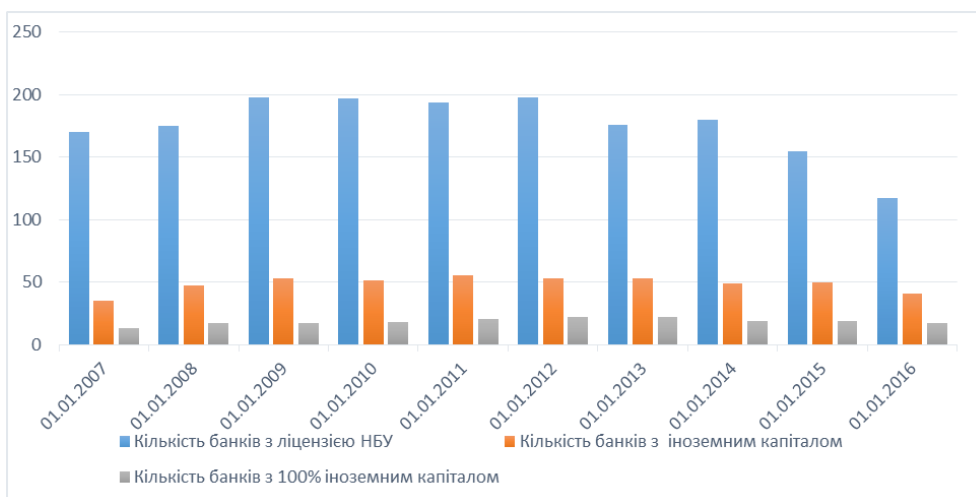

Рис. 4. Динаміка зміни кількості банків України з 01.01.2007 – 01.01.2016

Процеси стагнації в банківському секторі протягом 2015-2016 р. відзначилися скороченням банківських установ та перевіркою фінансової стійкості банківських установ, політика очищення банківської сфери сприяла значному зменшенню банків в банківському секторі України (дані приведені на рис.4).

Основними причинами були недокапіталізація банків та неспроможність керівництва банків сприяти фінансовій підтримці їх установі. Особливо відбулося зменшення банків в 4 групі, де відбулося значне скорочення внаслідок ведення Постанови Правління Національного банку України від 06 серпня 2014 року № 464 "Про приведення статутного капіталу банків у відповідність до мінімально встановленого розміру" [1-6; 10].

Національний банк проводить аналіз фінансового стану кінцевих бенефіціаріїв банківських установ та спостерігається відмова надавати Регулятору потрібну інформацію банками, тому їх визнають проблемними та застосовують різні економічні і адміністративні санкції. Внаслідок рекапіталізації бенефіціаріями та державою банківських

установ відбулися значні зміни в структурі банківського сектору України, що відображено на рис. 5 та рис. 6 .

Узагальнюючи трансформаційні процеси становлення нової банківської системи, можна зробити висновок, що головним відображенням є акумуляція активів та консолідація банківського сектору. Наслідком цих процесів є виведення фінансово нестійких банківських установ з банківського сектору та проведення консолідації і поглинання більш великими банківськими установами менш фінансово-стійких банків. Проведення політики НБУ збільшення статутного капіталу до 500 млн грн. змусить банківські установи проводити переговори про злиття чи виходу з банківського сектору економіки України [16].

Висновки з проведеного дослідження. Трансформація банківського сектору України розпочалась наприкінці 2013 року під впливом економічних та політичних негараздів. Криза стала потужним рушійним механізмом для формування сучасного банківського сектору України, банківська система та її учасники пройшли економічний тест на стійкість

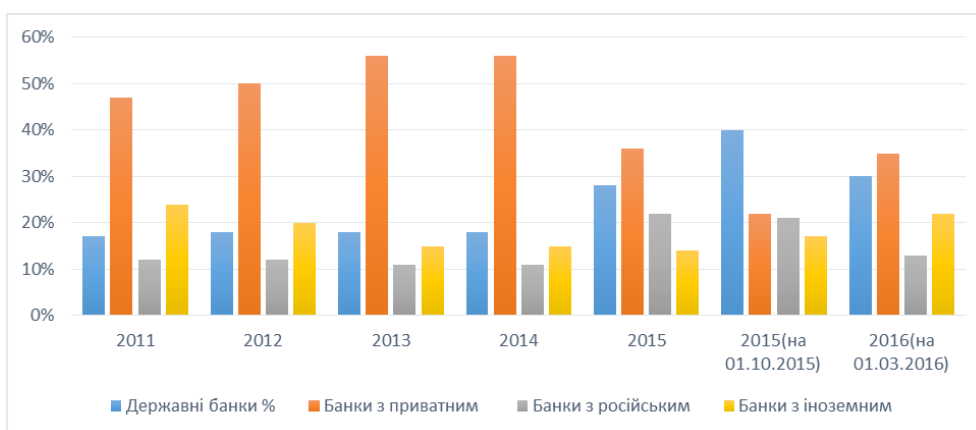

Рис. 5. Структура власності активів банківської системи

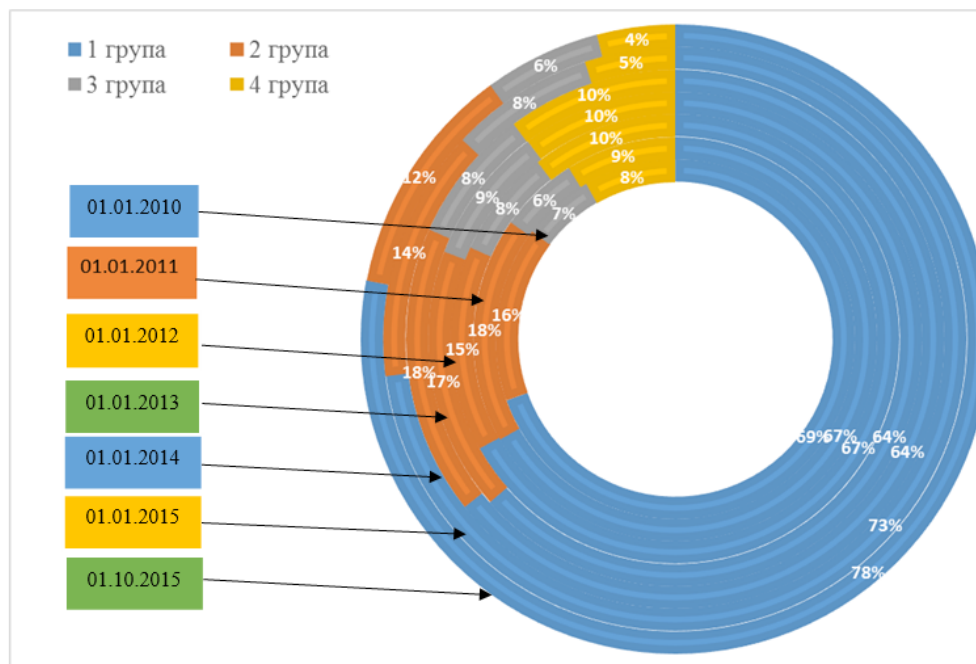

Рис. 6. Розподіл активів банківської системи по групам згідно класифікації НБУ з 01.01.2010 по 01.10.2015

та залишилися ті банківські установи, що є найбільш інноваційними, кредитні портфелі є найбільш диверсифіковані та є підтримка фінансових груп. На ринку банківських послуг стало відстежуватися детальний аналіз банківських установ до фізичних та юридичних осіб, що займають кредити.

Тому для функціонування сучасного стану банківського сектору України є підвищення його функціонуючих елементів до постійно трансформуючих кризових елементів всієї банківської системи:

1) Створення аналітичного центру на базі Національного банку України для швидкого реагування на кризові явища банківського сектору з залученням міжнародних та українських експертів.

2) Проведення політики гнучкого управління ліквідності банківських установ Національним банком України.

3) Створення правових та економічних сприятливих умов для консолідаційного процесу в банківському секторі України.

4) Створення однакових умов залучення капіталу для рекапіталізації банківських установ всіх чотирьох груп згідно класифікації НБУ.

5) Постійний аудит бенефіціарної належності банків для виявлення та уникнення в майбутньому кризових економічних ситуацій в банківському секторі України.

6) Створення умов для підвищення можливостей банків 4 групи займати більш вигідну позицію в банківському секторі України для уникнення олігополізації банківського сектору.

Розпочався новий етап створення банківського сектору України, де основними гаслами є прозорість бенефіціаріїв банку, його структури, підви-

щення регуляторного капіталу та рівень зв'язків підприємствами пов'язаних з банками. Треба розуміти всю ланку впливу економічних та правових чинників, що впливають на діяльність банківської установи, формуючи оптимізаційні механізми діяльності банківської установи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аналітичний огляд банківської системи України за 2011 рік [Електронний ресурс] // НРА «Рюрік». – 2011. – Режим доступу до ресурсу: http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_IV_kv_2011.pdf.
2. Аналітичний огляд банківської системи України за 2012 рік [Електронний ресурс] // НРА «Рюрік». – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_IV_kv_2012.pdf.
3. Аналітичний огляд банківської системи України за 2013 рік [Електронний ресурс] // НРА «Рюрік». – 2013. – Режим доступу до ресурсу: http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_IV_kv_2013.pdf.
4. Аналітичний огляд банківської системи України за 2014 рік [Електронний ресурс] // НРА «Рюрік». – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_IV_kv_2014.pdf.
5. Аналітичний огляд банківської системи України за 9 місяців 2015 року [Електронний ресурс]//НРА«Рюрік».–2015.–Режимдоступудоресурсу: http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_3_kv_2015.pdf.
6. Аналітичний огляд банківської системи України за 2016 рік [Електронний ресурс] // НРА «Рюрік». – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_1_kv_2015.pdf.
7. Engler P. Mopping up Ukraine's Banking Sector: Shortterm Pain, Long-term Gain [Електронний ресурс] / P. Engler, R. Kirchner, V. Kravchuk // German

Advisory Group Institute for Economic Research and Policy Consulting. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wp-content/uploads/2016/03/PP_01_2016_en.pdf.

8. Хандюк І. М. Основні тенденції розвитку банківської системи України / І. М. Хандюк. // Інноваційна економіка. – 2013. – №3. – С. 262–268.

9. Дудченко В. Ю. Етапи формування та сучасні проблеми розвитку банківської системи України [Електронний ресурс] / В. Ю. Дудченко // Інноваційна економіка. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/13323/1/banking_system..pdf.

10. ПОСТАНОВА КМУ "Про приведення статутного капіталу банків у відповідність до мінімально встановленого розміру" [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 608. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0464500-14>.

11. Бугель Ю. В. Проблеми розвитку банківської системи в Україні [Електронний ресурс] / Ю. В. Бугель // Електронне наукове видання «Глобальні та національні проблеми еко-

номіки». – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://global-national.in.ua/archive/9-2016/127.pdf>.

12. Другов О. О. Реструктуризація банківської системи: сучасний стан та перспективи [Електронний ресурс] / О. О. Другов, О. В. Прийма // Електронне наукове фахове видання - міжнародний науково-практичний журнал „Фінансовий простір“. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1504/15doostp.pdf>.

13. Дробязко А. Концентрації у банківському секторі. Тенденції та перспективи капіталізації та злиття [Електронний ресурс] / Анатолій Дробязко // ДННУ «Академія фінансового управління» Міністерства фінансів України. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2016/03/Концентрація-у-банківському-секторі.Тенденції-та-перспективи-капіталізації-та-злиття.pdf>.

14. Тригуб О. В. Фінансова криза як стимул до консолідації банківської системи [Електронний ресурс] / О. В. Тригуб, С. А. Ільченко // Збірник наукових праць "Економічний аналіз". – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://econa.org.ua/index.php/econa/article/view/1085>.

ІМІДЖ КРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ THE COUNTRY`S AND ITS REGIONS IMAGE OF NATIONAL ECONOMY SYSTEM

У статті сформульовано проблему іміджу країни та її регіонів з економічної точки зору, власне у системі національної економіки як складної економічної системи ринкових відносин. Виявлено чинники та властивості іміджу країни та іміджу регіону. Представлено модель створення іміджу країни та її регіонів у системі національної економіки. Визначено взаємозв'язок позитивного іміджу з економічними системами «країна», «регіон» та складові цілісного іміджу країни та її територій.

Ключові слова: імідж, імідж країни, імідж регіону, економічна система, іміджева економіка, конкурентоспроможність, державна іміджева економічна політика, брендинг, національний бренд.

В статье сформулирована проблема имиджа страны и ее регионов с экономической точки зрения, собственно в системе национальной экономики как сложной экономической системы рыночных отношений. Выявлено факторы и свойства имиджа страны и имиджа региона. Представлена модель создания имиджа страны и ее регионов в системе национальной экономики. Опреде-

лена взаимосвязь положительного имиджа с экономическими системами «страна», «регион» и составляющие целостного имиджа страны и ее территорий.

Ключевые слова: имидж, имидж страны, имидж региона, экономическая система, имиджевая экономика, конкурентоспособность, государственная имиджевая экономическая политика, брендинг, национальный бренд.

The article formulates the clue of country's and its regions image on economic side, in fact, within national economy system as a complex economic system of market relations. The factors and properties of country's image and region image are revealed. With system and process approach, a model for creating country's and its regions image in the national economy system is offered. The relationship of a positive image with economic systems "country", "region" and components of the integral image of the country and its territories is determined.

Key words: image, country' image, regionimage, economicsystem, imageeconomy, competitiveness, stateimagepolicy, branding, nationalbrand.

УДК 338.22.01

Кабанова О.О.

старший викладач кафедри маркетингу та підприємництва
Класичний приватний університет

Постановка проблеми. Образ успішної сильної країни на світовій арені досі є вирішальним для глибокої співпраці, насамперед економічної та політичної. Це дає можливість отримати доступ до глобальних товарних, фінансових та техноло-

гічних ринків. Рівень міжнародної конкурентоспроможності національної економіки стає лише одним з факторів позитивного іміджу країни серед інших держав світу. А посилення інтеграційних процесів актуалізує також проблему окремого позитивного

іміджу регіонів країни як самостійних суб'єктів відносин, що можуть вийти за межі національних господарських, соціально-культурних та політичних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання іміджу досліджувалося у різних сферах науки як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями. Зокрема, проблему формування та розвитку іміджу країни, держави розглядали у своїх працях та дослідженнях: Д. Гавро, Е. Галумов, Р. Джервіс, П. Жукова, Дж. Кеннеді, А. Козлова, А. Пеконіді, Ж. Поплавська, О. Ялова.

У роботах таких науковців, як А. Гуренко, О. Деркач, О. Доценко, С. Єремєєв, О. Зінченко, В. Королько, Е. Мамонтов, Т. Нагорняк, Д. Солоха, О. Фінагіної, В. Шепеля, М. Яковлева. Так, з політологічної точки зору, імідж країни та її регіонів варто розглядати як сукупність реальних і штучно створених характеристик системи державних і місцевих інститутів, політичної, правової, економічної систем, інформація про яких спрямовується в інформаційно-комунікаційний простір з метою впливу на громадську свідомість всередині країни, її регіонів та за їх межами. Доцільним сьогодні розгляд питання іміджу країни та її регіонів з економічної точки зору, а саме у системі національної економіки як складної економічної системи ринкових відносин, де імідж визначається як детермінанта іміджевої економіки країни/регіону.

Постановка завдання. Метою статті є формулювання змісту іміджу країни та іміджу регіонів країни у його взаємозв'язку системою національної економіки як складної динамічної системи ринкових відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Євроінтеграційні процеси посилюють значення авторитету країни у глобальній економіці, який залежить не лише від рівня соціально-економічного розвитку держави чи її конкурентоспроможності на світових ринках. Авторитет також формують здатність створити та підтримувати позитивний імідж країни, її регіонів та підприємств, заснований на реальних успіхах у головних сферах життєдіяльності.

Перед Україною стоїть завдання сформувати сприятливий імідж країни у свідомості економічно й соціально активних людей, молодого покоління, закріпити й просувати його в регіоні, країні та за кордоном. Позитивний імідж окремих регіонів формує сприятливе враження про Україну в цілому, підвищуючи її авторитет у міжнародному співтоваристві. Управління іміджем регіону реалізує економічну функцію підвищення ділової активності, залучення інвестицій, вирішення соціально-економічних завдань. У цьому зв'язку управління формуванням і просуванням позитивного іміджу регіону, здатного найбільш вигідно представити та реалізувати переваги виробничо-економіч-

ного потенціалу території, представляє науковий і практичний інтерес [14].

Умовами формування іміджу держави є досягнення соціально-економічного розвитку країни, зміцнення авторитету державної влади, її легітимності, компетентності, посилення боротьби з корупцією [15]. Позитивні іміджі можуть поліпшити сприйняття держави і тим самим сприяти встановленню вигідних контактів, проведення певної політики. Негативні іміджі, навпаки, здатні істотно ускладнювати розвиток міждержавних відносин, створити ґрунт для конфліктів. Особливо це стосується негативних стереотипів, що відрізняються високим ступенем стійкості. З огляду на це властивість іміджів і стереотипів, необхідно цілеспрямовано формувати позитивний образ країни і її народу як всередині країни, так і за кордоном, уникати формування негативних уявлень про них [13].

Теоретичні і практичні дослідження категорії «імідж» у різних сферах наук, зокрема політичних, соціальних, культурних та ін., базуються на широкому його тлумаченні, а саме як цілеспрямованого сформованого образу будь-якої особи, явища, предмета, який виділяє певні ціннісні характеристики, покликаний надати емоційно-психологічний вплив на кого-небудь з метою популяризації, реклами і т.п.

Отже, імідж як універсальна категорія можна використати щодо такого суб'єкта суспільних відносин як країна та її регіонів як самостійних територій. Варто підкреслити, що імідж, у такому разі, є стратегічно важливою характеристикою. Саме від неї залежить діяльність держави, її успішне співробітництво на міжнародному ринку. Адже в сучасному світі країна не може існувати абсолютно ізольовано чи не взаємодіючи з іншими державами на різних рівнях, починаючи від економічної співпраці й закінчуючи обміном досвідом у сфері освіти [10]. Імідж країни також можна визначити як актуальний образ, що формується протягом досить тривалого періоду на основі умовно-статичних характеристик – географічного становища, кліматичних особливостей, етнічного та релігійного складу населення та ін. Імідж держави, навпаки, формується в порівняно короткий часовий період і володіє великими можливостями трансформації, ґрунтуючись переважно на умовно-динамічних характеристиках, таких як політико-правова система, рівень розвитку економіки, ступінь розвитку демократичних інститутів і т. ін. [7].

До загальних чинників формування іміджу країни відносяться географічне становище, культурно-історичні, етноконфесійні особливості, менталітет її жителів, етнічний стереотип. До основних функцій іміджу, особливо позитивного, країни можна віднести:

1) ідентифікація (полегшення сприйняття інформації про позитивні сторони життя країни);

2) ідеалізація (забезпечення режиму найбільшого сприяння сприйняттю образів країни, проектування на аудиторію тих її характеристик, які є найважливішими для конкретної цільової групи);

3) протиставлення (підготовка підґрунтя для створення позитивного образу своєї країни на основі образів інших країн або минулого своєї країни);

4) номінативна функція (виокремлення держави в геополітичному просторі серед інших держав, демонстрація її відмінних якостей);

5) естетична функція (облагороджування сформованого країною враження);

6) адресна функція (зверненість образу до конкретної цільової аудиторії) [5].

Формування іміджу країни, насамперед, має базуватися на фундаментальних його рисах, а саме: доцільності (його створення та просування відповідно до заданої мети або цільової аудиторії); проєктивність (володіти економічним підґрунтям та доцільністю); упізнаваність (унікальність та несхожість з образами інших країн).

Сучасний імідж країни тісно взаємозв'язаний з іміджами її регіонів. Тому важливим є створення якісних регіональних образів, через які позитивно сприйматиметься Україна у цілому.

Українська дослідниця Т. Нагорняк убачає зміст іміджу регіону в тому, що він має забезпечувати ідентифікацію території усередині країни та за її межами, причому ідентифікувати її у вигідному для суб'єкта світлі. А імідж регіону має бути відображенням найкращих рис ментальності і традицій

населення території, виконувати ідеологічну функцію, поєднувати населення регіону для виконання загальних завдань. Іміджмейкінг регіону – це синтез місії регіону та стратегії розвитку країни [11].

Імідж регіону – це конкурентний ресурс країни, і чим вища конкуренція між регіонами, тим впливовішим є бренд країни[4]. Імідж регіону є образом того самого регіону у свідомості різних людей серйозно різнитися [12, с. 43].

Характерними властивостями іміджу регіону можна вважати мінливість, відносна стійкість, комплексність, різноманітність сприйняття, залежність від показників розвитку регіону. А ефективність сформованого іміджу знаходить прояву відповідності об'єктивного стану соціально-економічного розвитку в регіоні та очікувань потенційної (цільової) аудиторії, в усвідомленні населення відмінних переваг регіону[2, с. 5].

Відповідно до загальних позицій формування іміджу країни та її регіонів варто виокремити його економічний аспект, тобто через призму національної економіки. Тому зазначимо, що імідж країни та її регіонів у системі національної економіки доцільно розглядати як сукупний образ національної економіки у зовнішньому економічному середовищі, що формується на основі дій суб'єктів ринкових відносин, державних та місцевих інститутів, спрямованих на створення та просування національного бренду, фундаментом якого є національна ідея й ідея національного добробуту.

Процес створення іміджу країни та її регіонів (рис. 1) базується на системному підході, який

Рис. 1. Модель створення іміджу країни та її регіонів у системі національної економіки

передбачає розглядати національну економіку держави як відкриту динамічну систему, в якій реалізуються економічні ринкові відносини на основі використання економічних переваг країни та її територіальних утворень – регіонів. Рівень розвитку конкурентоспроможності формується за рахунок набору інституцій, політик і факторів, які визначають рівень продуктивності країни/регіонів. Відповідно розробляється та реалізується державна економічна політика та державна стратегія економічного розвитку, зокрема й на регіональному рівні. Під впливом факторів зовнішнього середовища за рахунок реалізації та підвищення конкурентоспроможності економіки країни та регіонів («вхід») реалізується процес створення іміджу країни та регіонів («вихід»). Головним інструментом процесу – іміджмейкінгу, – є брендинг. Варто зазначити, що на основі створеного іміджу країни та її регіону, власне позитивного, формується іміджевої економіки, відносини та результати якої можуть впливати на стадію економічного розвитку національної економіки. Відповідно державна іміджева політика та стратегія, корелюючись з засадами державної економічної політики та державної стратегії економічного розвитку, регулює відносини іміджевої економіки.

Кожний економічний суб'єкт, відповідно до особливостей його діяльності, займає власну позицію у ринковому середовищі, в якій здійснює сукупність взаємопов'язаних операцій, кінцевим результатом яких є отримання економічного інтересу [3, с. 9]. Процес здійснюється у системі ринкових та господарських відносин національної економіки держави. Відносини спрямовані на задоволення потреб населення, забезпечення добробуту, створення якісного продукту (товару, послуги чи робіт) на основі виробництва, обміну, споживання, розподілу та перерозподілу благ (матеріальних і нематеріальних, ресурсів та продукції тощо) національної економіки. Головним інструментом процесу є система національного брендингу на підставі чинної національної ідеї розвитку суспільства, а надто його добробуту. У результаті реалізації національного брендингу суб'єктами господарювання національної економіки формується іміджева економіка на засадах позитивного сприйняття країни у цілому на світовій арені, зокрема у системі міжнародних відносин.

Національна ідея розглядається як система ціннісних установок суспільства, в яких виражається самосвідомість народу і задаються цілі особистого і національного розвитку в історичній перспективі. Саме національна ідея є ядром символічного капіталу культури, що дозволяє в інформаційному просторі сформулювати яскравий зовнішньополітичний імідж держави [1].

Система створення іміджу країни та її регіонів у системі національної економіки успішно діятиме

за умов реалізації державної іміджевої політики та стратегій, в основу яких має бути покладено безперервну підтримку державними та місцевими органами управління позитивного сприйняття держави світовою спільнотою, в економічній сфері зокрема. Державна іміджева політика як цілеспрямоване позиціонування і маніпулювання економічними образами державними та регіональними інститутами управління, спрямоване на формування позитивного іміджу країни та створення її іміджевої економіки на міжнародній арені. Грамотна політика формує іміджеву економіку, пізніше загальну репутацію національної економіки країни та її регіонів, і нарешті – авторитет держави із сильною економікою. Мета політики полягає у правильному управлінні сприйняттям країни та її регіонів як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівнях, використанні переваги позитивних образів сприйняття для дотримання економічних інтересів держави, коригування та недопущення негативних іміджі, здатних ускладнювати розвиток міждержавних відносин.

Іміджева політика сучасної України в зазначених умовах якомога сильніше вимагає від державного менеджменту якнайшвидшого забезпечення її ефективності через виконання певних функцій та завдань.

Таким чином, стратегія іміджевої політики України повинна спрямовуватися на виконання таких функцій:

- сприяння активній інтеграції України у світове політичне, економічне, культурне, соціальне середовище;
- недопущення ізоляції української держави на міжнародній арені через її негативне сприйняття світовою спільнотою;
- створення умови для забезпечення безпеки країни від політичного, економічного, ідеологічного, культурного та військового тиску ззовні;
- створення найкращих умов для підтримки національного бізнесу та залучення іноземних інвестицій;
- сприяння активному розвитку туристичної сфери;
- підтримка та захист українських громадян у зовнішніх відносинах [8, с. 51].

Стратегія розвитку іміджевої економіки полягає у поетапній реалізації концепції національного бренду на рівні підприємств, державних установ, територій та країни у цілому.

Серед системних засад у контексті реалізації стратегії розвитку іміджевої економіки, покликаних зробити іміджеву політику створення іміджевої економіки України ефективною в контексті євроінтеграції, слід зазначити такі дії:

- створення дієвого державного механізму стратегічного іміджевого позиціонування України на міжнародній арені.

– теоретичне опрацювання іміджевої стратегії України та визначення умов, необхідних для її реалізації на основі механізму концептуального обґрунтування, вибору національної моделі іміджу України та результатів проведення якісного моніторингу.

– вибір найбільш відповідної тактики для поставлених стратегічних завдань (з урахуванням усіх особливостей цільової аудиторії).

– належне державне фінансування заходів та заохочення фінансових ресурсів приватних підприємців до вирішення проблеми.

– забезпечення постійного оперативного внесення змін з увагою на тенденції міжнародних відносин, стан внутрішньополітичної ситуації та зміни в очікуваннях цільової аудиторії [8, с. 52].

При цьому, формування іміджу країни та її регіонів у системі національної економіки повинно будуватися на основі таких принципів:

– повторення у сприйнятті населення та міжнародної спільноти;

– безперервного посилення впливу в інформаційно-комунікаційному просторі шляхом посиленого аргументованого, цільового й емоційного звернення;

– «подвійного виклику», тобто повідомлення сприймається не тільки розумом.

Отже, для реалізації стратегії іміджевої політики держави логічним є вибір моделі бажаного іміджу. Структура моделі бажаного іміджу України може передбачати наявність трьох основних компонентів:

1) незмінні складові іміджевої ідентичності;

2) змінні складові іміджевої ідентичності. Змінні компоненти володіють такими особливостями, як динамічність та можливість постійно змінюватися;

3) національний та регіональний брендинг – сформований унікальний образ (бренд) та сприйняття країни та її регіонів всередині та на міжнародному рівні на основі національної ідеї, цінностей (рис. 2).

Головною ідеєю саме стратегічного позиціонування іміджу країни є те, що воно повинно врахувати та працювати з усіма компонентами моделі іміджу, залежно від ситуацій (очікувань цільової групи та власних інтересів в регіоні) розставляти акценти на тому чи іншому компоненті. Важливою цінністю запропонованої моделі іміджу України є її варіабельність відповідно до потреб іміджевої політики та стратегії, що, безумовно, забезпечить певний рівень ефективності в сучасних умовах [8].

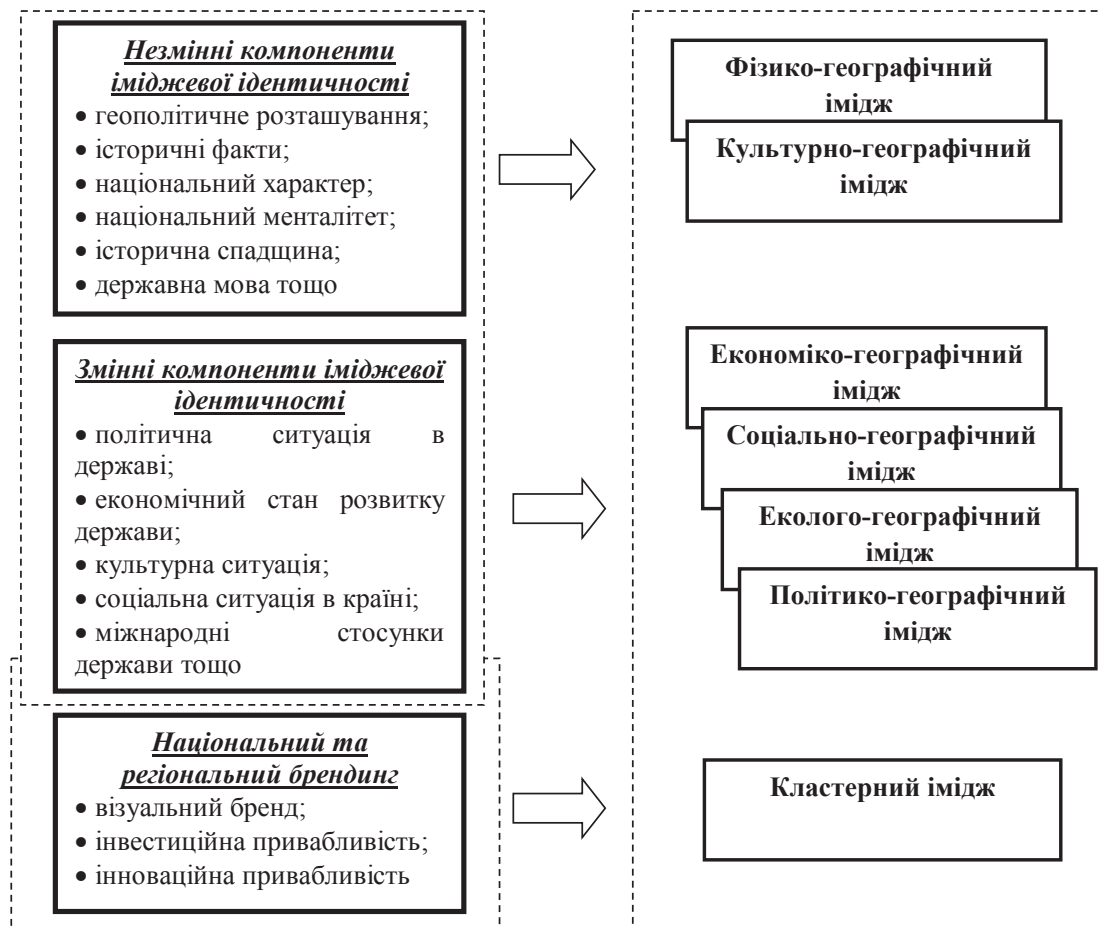

Рис. 2. Компоненти іміджу країни та її регіонів у контексті реалізації державної іміджевої політики та стратегії

Реалізація характеристик іміджу у системах «країна» та «регіон»

Характеристика позитивного іміджу	Взаємозв'язок з економічними системами – «країна» та «регіон»
Цілісність і несуперечливість	Імідж має відповідати принципам побудови міжрегіональних взаємозв'язків суб'єктів господарювання країни; імідж має бути створено на основі чинних правил регулювання ринкових відносин державними та місцевими інститутами та відповідати сучасним вимогам громади
Нестійкість іміджу	Процес іміджмейкінгу має бути постійним; актуалізація національного брендингу відповідно до вимог ринку
Реалістичність	Імідж слід будувати, використовуючи інструменти прогнозування й планування розвитку економічних систем на основі їхнього поточного стану
Прагматичність	Створення та підтримка іміджу має зачіпати конкретні сфери функціонування елементів економічної системи відповідно до ситуації у внутрішньому і зовнішньому середовищі
Варіабельність	Економічні системи країни та регіонів є складними динамічними системами, тому абсолютно жорстка і незмінна конструкція іміджу неприйнятна

Джерело: удосконалено автором

Цілісний імідж територій (регіонів) країни, а власне у цілому й країни, на думку І. Гукалової [6], формується щонайменше з шести складових, які відповідають основним функціональним блокам життєдіяльності населення:

- 1) фізико-географічний імідж означає символічне і фактичне позиціонування території в плані умов та ресурсів, комфортності проживання і унікальності природних об'єктів;
- 2) економіко-географічний – просування галузевих кластерів економіки – промисловості, сільського господарства чи транспортно-логістичних;
- 3) соціально-географічний – ступінь соціальної ідентифікації населення з територією, позиціонування людського, у т. ч. інтелектуального капіталу, особливостей розвитку сервісного сектору, стан здоров'я населення і криміногенність середовища;
- 4) еколого-географічний – презентацію екологічних проектів і діяльності, оцінку ступеня забруднення середовища і рівня екологічної безпеки;
- 5) культурно-географічний – презентацію соціокультурної, у т. ч. етноконфесійної специфіки, популяризацію культурних і туристичних пам'яток і територій;
- 6) політико-географічний – визначеність геополітичного статусу, електоральних "тенденцій", рівня "конфліктності", впливу політичних лідерів, громадських рухів тощо.

Кластерний імідж визначає означає ступінь привабливості територіально-, галузево- та економічно близьких регіонів, рівень ідентичності та впізнаваності за рахунок широкої децентралізації тощо.

Наведені складові, незважаючи на просторово-територіальний підхід їх виокремлення, формують внутрішнє середовище національної економіки як цілісної системи. На нашу думку, їхню кореляцію з економічною стороною іміджу країни та іміджу регіонів (як не лише просторово-територіаль-

них утворень, а також самостійних економічних суб'єктів) мають демонструвати економетричні методи оцінювання розвитку системи, якою є національна економіка. Іншими словами, шляхом використання економіко-статистичних показників оцінки впливу кожної сфери (складової) на імідж можна говорити про його ступінь.

Відповідно до підходу створення власне іміджу країни та її регіонів у системі національної економіки особливо звернути увагу на те, що його формування, його позитивний та ефективний характер, мають розкривати та підвищувати функціонування елементів економічних систем країни та її регіонів та узгоджувати ринкові відносини господарської системи.

Підвищення та підтримка іміджу держави, країни та її регіонів, міст і місцевостей, зацікавленості до них з боку інших країн, їх господарчих і культурних суб'єктів, інших соціальних інститутів і населення, міжнародних організацій є одними з провідних задач завдань у діяльності фахівців сфери економічних відносин та органів державної влади усіх рівнів – від центральних до місцевих [9, с. 15].

Імідж країни та її регіонів має бути невід'ємним елементом національної стратегії економічного розвитку держави й розглядатись як рушійна сила підтримки і підвищення національної конкурентоспроможності на світовій арені.

Висновки. На підставі формування авторитету України як країни, що активно залучилася до європейської спільноти, як країни-учасника міжнародних економічних відносин розкрито необхідність й здатність створення та підтримки позитивного іміджу країни, її регіонів та підприємств. У широкому розумінні зміст іміджу як універсальної категорії сформульовано як цілеспрямований сформований образ будь-якої особи, явища, предмета, який виділяє певні ціннісні характеристики, покликаний надати емоційно-психологічний вплив на кого-небудь з

метою популяризації, реклами і т.п. Підкреслено, що імідж є стратегічно важливою характеристикою країни та її регіонів, як самостійних територій, у суспільних відносинах національної економіки.

Чинниками формування іміджу країни можна вважати географічне становище, культурно-історичні, етноконфесійні особливості, менталітет її жителів, етнічний стереотип. Рисами іміджу країни встановлено доцільності, проєктивність, упізнаваність. До основних функцій позитивного іміджу, країни відносяться ідентифікація, ідеалізація, протиставлення, номінативна функція, естетична функція, адресна функція. Визначено імідж регіону як конкурентний ресурс країни, образ того самого регіону у свідомості різних людей серйозно різнитися. Характерними властивостями іміджу регіону визначено мінливість, відносна стійкість, комплексність, різноманітність сприйняття, залежність від показників розвитку регіону.

На основі системного та процесного підходу запропоновано модель створення іміджу країни та її регіонів у системі національної економіки. Відповідно до моделі процес створення іміджу країни та її регіонів передбачає розглядати національну економіку держави як відкриту динамічну систему, основу якої складають економічні ринкові відносини. Модель реалізується на основі використання економічних переваг країни та її регіонів. Головним інструментом формування іміджевої економіки, а тому іміджу країни/регіонів є брендинг.

Підкреслено, що в умовах нестабільного зовнішнього середовища, тобто впливу факторів міжнародних економічних відносин, процес створення іміджу країни та її регіонів, а також формування прошарку національної економіки – іміджевої економіки, має координуватися та підтримуватися державною іміджевою політикою та стратегією на основі сформованого національного бренду й національної ідеї.

Визначено взаємозв'язок позитивного іміджу з економічними системами «країна», «регіон» на підставі реалізації основних характеристик іміджу: цілісність і несуперечливість, нестійкість іміджу, реалістичність, прагматичність, варіабельність.

Представлено основні складові цілісного іміджу територій (регіонів) країни, у цілому й країни: фізико-географічний імідж, економіко-географічний, соціально-географічний, еколого-географічний, культурно-географічний, політико-географічний. Їхня «вага» у національній економіці визначається економетричними методами оцінки розвитку системи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Василенко И. А. Государственное и муниципальное управление. – 4-е изд., перераб. и доп. – Москва: Издательство Юрайт, 2012. 431 с.
2. Васильконова Е. О. Управління розвитком регіону на засадах формування його позитивного іміджу: автореф. дис. ... канд. економ. наук. Севе́родо-нецьк, 2016. 21 с.
3. Вишневська О. М., Радько Д. А. Теоретичні аспекти й особливості формування іміджевої діяльності сільськогосподарських підприємств // *Фінансовий простір*. 2014. № 2 (14). С. 9-13.
4. Гавра Д. Построение интегральной модели имиджа государства в мировом информационном процессе. URL: http://www.rcanalitik.ru/publikacii/izdaniya_centra_analitik/metodiki/postroenie_integralnoj_modeli_imidzha_gosudarstva_v_mirovom_informacionnom_p.
5. Галумов Э.А. Международный имидж России: стратегия формирования. – Москва: Известия, 2003. 450 с.
6. Гукалова І.В. Імідж території як фактор формування якості життя населення // *Вісник ОНУ. Сер.: Географічні та геологічні науки*. 2014. Т. 19, вип. 3. С. 115-124.
7. Дудикевич В. Б., Опірський І. Р., Гаранюк П. І., Зачепило В. С., Партика А. І. Забезпечення інформаційної безпеки держави. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. 204 с.
8. Качинська Н. О. Іміджева політика України в контексті Євроінтеграції // *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Випуск 114 (Частина II). С. 50-58.
9. Кіслов Д. В. Імідж країни у просторі соціокультурних комунікацій // *Держава та регіони*. Серія: Державне управління. 2014. № 2 (46). С. 15-19.
10. Козлова А. І. Міжнародні інноваційні рейтинги як фактор економічного іміджу країни // *Економіка та держава*. 2012. № 11. С. 44-45.
11. Нагорняк Т. Л. Основні категорії дослідження брендингу територій у політологічному вимірі // *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. № 2 (16). С. 261-267.
12. Нагорняк Т. Образ, імідж, бренд і репутація території в політичній науці і практиці // *Трибуна*. 2010. № 5–6. С. 43–44.
13. Николаева Ю.В., Боголюбова Н.М. Межкультурная коммуникация и международный культурный обмен. Санкт-Петербург, 2009. 416 с.
14. Садовий В.О., Могильна Н.О., Омеляненко В.А. Імідж регіону як фактор залучення іноземних і внутрішніх інвестицій // *Механізм регулювання економіки*. 2009. № 3, т. 2. С. 282-287.
15. Семченко О.А. Іміджева політика України : монографія. Київ : Академія, 2014. 269 с.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНІЙ СФЕРІ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACH TO THE FORMATION OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN INNOVATION-INVESTMENT SPHERE

В статті проаналізовано методичний підхід до формування державно-приватного партнерства в інноваційно-інвестиційній сфері. Визначено основні засади взаємодії бізнесу та влади. Виокремлено засади, на яких може здійснюватися таке взаємоузгодження інтересів. Встановлено, що саме партнерські зобов'язання дають змогу створити гармонійну систему управління і регулювання інноваційного розвитку на державному, регіональному і національному рівнях як за галузями, так і за всіма взаємозв'язаними виробництвами. Визначено, що необхідною та важливою умовою реформування є налагоджене та взаємовигідне партнерство держави, бізнесу та університетів, що дозволить узгодити інтереси та об'єднати зусилля для їх реалізації. Визначено, що у науково-технічній та інноваційній сферах формалізація відносин у рамках державно-приватного партнерства здійснюється у вигляді певних програм та підпрограм, спрямованих на вирішення окремих проблем відповідно до визначених національних пріоритетів. Реалізація програм у рамках державно-приватного партнерства припускає не тільки фінансове забезпечення проекту, а й створення та забезпечення функціонування відповідної інфраструктури.

Ключові слова: інновації, партнерство, держава, бізнес, інвестиції, методичний підхід, концепт.

В статье проанализированы методический подход к формированию государственно-частного партнерства в инновационно-инвестиционной сфере. Определены основные принципы взаимодействия бизнеса и власти. Выделены принципы, на которых может осуществляться такое взаимодействие интересов. Установлено, что именно партнерские обязательства позволяют создать гармоничную систему управления и регулирования инновационного развития на региональном и национальном уровнях как по отраслям, так и по всем взаимосвязанным производствам. Определено, что необходимым и важным условием реформирования является налажено и взаимовыгодное партнерство государства, бизнеса

и университетов, позволит согласовать интересы и объединить усилия для их реализации. Определено, что в научно-технической и инновационной сферах формализация отношений в рамках государственно-частного партнерства осуществляется в виде определенных программ и подпрограмм, направленных на решение отдельных проблем в соответствии с определенными национальными приоритетами. Реализация программ в рамках государственно-частного партнерства предполагает не только финансовое обеспечение проекта, но и создание и обеспечение функционирования соответствующей инфраструктуры.

Ключевые слова: инновации, партнерство, государство, бизнес, инвестиции, методический подход, концепт.

The article analyzes the methodical approach to the formation of public-private partnership in the innovation-investment sphere. The basic principles of interaction between business and government are determined. The principles on which such interdependence of interests can take place is singled out. It has been established that it is the partnership commitments that make it possible to create a harmonious system of management and regulation of innovation development at the state, regional and national levels both in branches and in all interconnected productions. It is determined that the necessary and important condition for reform is the established and mutually beneficial partnership of the state, business and universities, which will allow to coordinate interests and unite the efforts for their realization. It has been determined that in the scientific, technical and innovative spheres formalization of relations within the framework of public-private partnership is carried out in the form of certain programs and sub-programs aimed at solving individual problems in accordance with the defined national priorities. Implementation of programs within the framework of public-private partnership involves not only the financial provision of the project, but also the creation and maintenance of the operation of the relevant infrastructure.

Key words: innovation, partnership, state, business, investment, methodical approach, concept.

УДК 334.02

Олійник Ю.А.

аспірант кафедри економічного аналізу та обліку
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Постановка проблеми. Інноваційно-інвестиційна сфера розвитку держави займає одне з провідних місць в стратегічному плану розвитку. Державно-приватне партнерство в інноваційно-інвестиційній сфері розглядається як нові технології розвитку економіки і є вагомим фактором інноваційно-інвестиційної безпеки національної економіки. Сутність партнерства полягає в активній співпраці всіх суб'єктів, яка активізується на засадах пошуку спільних напрямів реалізації визначених цілей. Партнерами стають учасники всіх сек-

торів інноваційного розвитку, зокрема: державного (управління і регулювання інноваційного розвитку економіки); економіки нових знань і інновацій; освіти і підвищення кваліфікації працівників; комерціалізації наукових знань. Тому формування та розвиток методичного забезпечення дозволить більш ефективно впроваджувати засади державно-приватного партнерства у практичну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми взаємодії держави і бізнесу аналізувалися у працях таких учених, як Т. Барнеков,

Р. Бойл, В. Варнавський, Т. Єфименко, Я. Кузьмінов, М. Мейер, Д. Річ, М. Ролль, Л. Фабіус, А. Фербеке, О. Амоша, О. Манойленко, В. Дементьев, В. Геєць, В. Сікора, А Чухно та ін. Разом з тим, аналіз сучасних соціально-економічних проблем доводить необхідність розробки методичного підходу до формування державно-приватного партнерства в інноваційно-інвестиційній сфері.

Постановка завдання. Метою статті є формування теоретико-методичного підходу до формування державно-приватного партнерства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування теоретико-методичного підходу до державно-приватного партнерства заснований на розробці заходів та напрямів взаємодії держави, бізнесу та влади у сфері інноваційно-інвестиційної діяльності. Кожний із учасників відіграє певну роль у функціонуванні партнерства. Саме партнерські зобов'язання дають змогу створити гармонійну систему управління і регулювання інноваційного розвитку на державному, регіональному і національному рівнях як за галузями, так і за всіма взаємозв'язаними виробництвами. Інноваційному партнерству притаманна переорієнтація впливу прямого втручання на узгодження й ініціативну співпрацю, підвищуючи ефективність власної роботи, прискорюючи отримання запланованих результатів, упроваджуючи нові технології, сприяючи одержанню необхідних фінансових ресурсів, започатковуючи конкурентні засади в розподілі і виконанні контрактів (рис. 1).

Основою моделі співпраці ВНЗ влади та бізнесу (її ще називають «Модель потрійної спіралі») є гіпотеза, що в сучасному суспільстві ядром інноваційної діяльності виступає університет, який співпрацює з виробництвом, виконуючи деякі функції його відділів із досліджень і розвитку, і концентрує державні зусилля, пов'язані з розвитком інновацій.

У процесі потрійної співпраці всі вищі навчальні заклади отримують можливість, використовуючи власну матеріальну і фінансову базу, розвивати бізнес-інкубатори, навчальні підприємства з венчурним капіталом, наукові парки, консультаційні компанії тощо.

Це забезпечує виконання ними реальних завдань державних чи підприємницьких структур, участь студентів і викладачів у наукових дослідженнях, що фінансуються не лише з боку бізнесу, а й держави. Можливість досягнення таких результатів стимулює університет налагоджувати зв'язки та розвивати співробітництво (рис. 2).

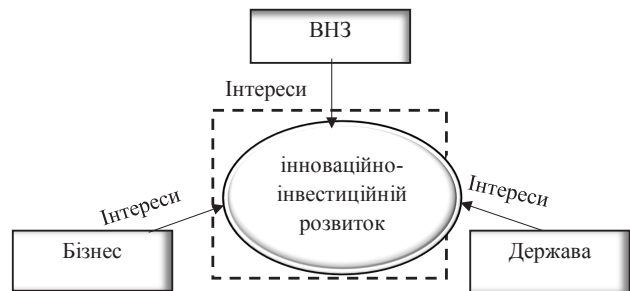

Рис. 2. Модель потрійної спіралі в інноваційно-інвестиційній сфері

Доцільність та ефективність співпраці в рамках моделі «потрійної спіралі» визначається системою переваг, що їх у результаті взаємодії отримує кожен з інститутів. Для суспільства в цілому такого роду кооперація несе значний економічний, науково-технічний і соціальний ефект, а інвестиції в людський та інтелектуальний капітал є найбільш ефективними в довгостроковій перспективі.

Започатковані в Україні реформи у сфері вищої освіти мають забезпечити прозорість, відкритість та мобільність освітньої системи, академічну сво-

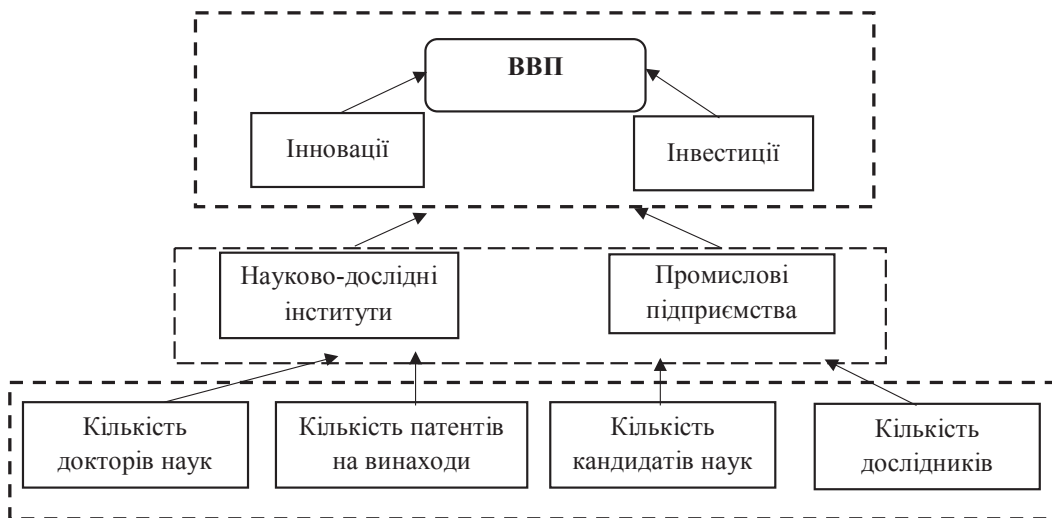

Рис. 1. Модель взаємодії розвитку інноваційно-інвестиційної сфери

боду та автономність університетів, підвищити якість освітніх послуг та створити умови для розвитку в Україні університетів світового класу. Важливим етапом цього є вироблення чіткої політики та механізмів з метою максимально прозорого і об'єктивного управління реформами, що дозволить уникнути негативної реакції суспільства.

Необхідною та важливою умовою реформування є налагоджене та взаємовигідне партнерство держави, бізнесу та університетів, що дозволить узгодити інтереси та об'єднати зусилля для їх реалізації.

Зростання ступеня інтеграції освіти, науки та інновацій працюватиме на вирішення найактуальніших проблем системи освіти, серед яких підвищення її якості та приведення структури підготовки кадрів у відповідність до реальних потреб приватного і суспільного секторів національної економіки. Результатом посилення зв'язку між навчальними, дослідницькими та інноваційними компонентами освітньо-наукової системи стане підготовка кадрів, краще пристосованих до роботи в умовах швидких змін і високої конкуренції, здатних проявляти ініціативу і брати на себе відповідальність. Все це сприятиме розв'язанню проблем структурного реформування вітчизняної економіки, створення нових наукомістких інноваційних виробництв, активізації підприємництва. Посилення інтеграції вищої освіти, науки та інноваційної економічної діяльності також буде вагомим внеском у вирішення проблеми подолання системного протиріччя між наявністю в Україні потужного наукового комплексу, здатного продукувати результати світового рівня, та недостатністю попиту на розробки українських науковців з боку вітчизняної економіки.

Особливістю розвитку державно-приватного партнерства в інноваційно-інвестиційній сфері в Україні є те, що не має чіткого механізму та нормативно-правового забезпечення ефективного узгодження інтересів всіх учасників процесу. Необхідна розробка спеціального законодавства в цій сфері, зростанні бюджетних витрат на певні програми державно-приватного партнерства, включенні їх до стратегій інноваційного розвитку держави. Згідно проведеного аналізу, можна виділити засади створення державно-приватного партнерства в інноваційно-інвестиційній сфері в Україні.

Стратегічне значення інноваційної сфери в сполученні її із соціальною й економічною роллю в розвитку країни визначає необхідність державної участі для забезпечення взаємодії наукового й бізнес-середовища, створення інноваційних продуктів, що відповідають сучасним вимогам внутрішнього й глобального ринків. Мотивація участі в партнерстві приватних компаній, як правило, обумовлена новими можливостями для розвитку інноваційного бізнесу та залученням інвестиційних коштів: забезпеченням доступу до державного фінансування, результатів досліджень і розробок

державного сектора і його інфраструктури, а також до інформації й устаткування; усуненням обмежень для інноваційної діяльності підприємств; розширенням можливостей здійснення інновацій.

Стимули до реалізації інноваційних ДПП проектів приватним сектором: можливість одержання інноваційного надприбутку; загрози втрати ринку, витіснення з ринку більш успішними конкурентами тощо.

Таким чином, інноваційний потенціал приватного сектора економіки для свого розвитку тією або іншою мірою потребує партнерської взаємодії підприємців з державою. У науково-технічній та інноваційній сферах формалізація відносин у рамках державно-приватного партнерства здійснюється у вигляді певних програм та підпрограм, спрямованих на вирішення окремих проблем відповідно до визначених національних пріоритетів. Реалізація програм у рамках державно-приватного партнерства припускає не тільки фінансове забезпечення проекту, а й створення та забезпечення функціонування відповідної інфраструктури.

Для покращення інвестиційного клімату та залучення інновацій у економіку держави необхідний пошук нових форм співробітництва. Існуючі моделі не мають належної економічної ефективності.

Одним із нових підходів щодо покращення взаємозв'язку в економіці є державне приватне партнерство.

Даний підхід відрізняється від існуючих таким: 1) розумінням ДПП не просто як сукупності заходів або директивних розпоряджень державних органів влади, а більш широко - як системи цілей, завдань і заходів, що дозволяє дотриматися принципу взаємоумовленості та ієрархічної підпорядкованості в у взаємодії державних та приватних партнерів; 2) ДПП повинне передбачати сукупність дій не тільки щодо мобілізації та ефективного використання бюджетних коштів, а й щодо залучення приватного інвестора, впорядкування нормативної бази його спільних з державою дій, визначення оптимальних пропорцій поєднання державних і приватних ресурсів для розвитку інноваційної політики; 3) акцентуванням уваги на дотриманні принципу соціальної відповідальності, який передбачає, що критерієм вибору пріоритетних напрямків інвестування має бути забезпечення розвитку інноваційної політики, що в свою чергу сприятиме потребам економіки та суспільства; 4) обранням критерію оцінювання ефективності реалізації ДПП не збільшення кількісних індикаторів зростання національного багатства за рахунок екстенсивних чинників у короткостроковому або середньостроковому періоді, а саме інтенсивне та довгострокове економічне зростання за рахунок активізації інвестиційно-інноваційної політики держави; 5) орієнтація на зростання інвестиційного потенціалу національної економіки як на сукупність наявних і потенційних ресурсів, які мають реальні можли-

вості бути швидко акумульованими та вкладеними у пріоритетні галузі національної економіки.

Особливої актуальності сьогодні набуває формування основних положень розвитку нового кон-

цепту ДПП, що базується на врахуванні інтересів держави та бізнесу, стимулюванні спільних інвестиційних проектів та узгодженні системи пріоритетів тощо (рис. 3).

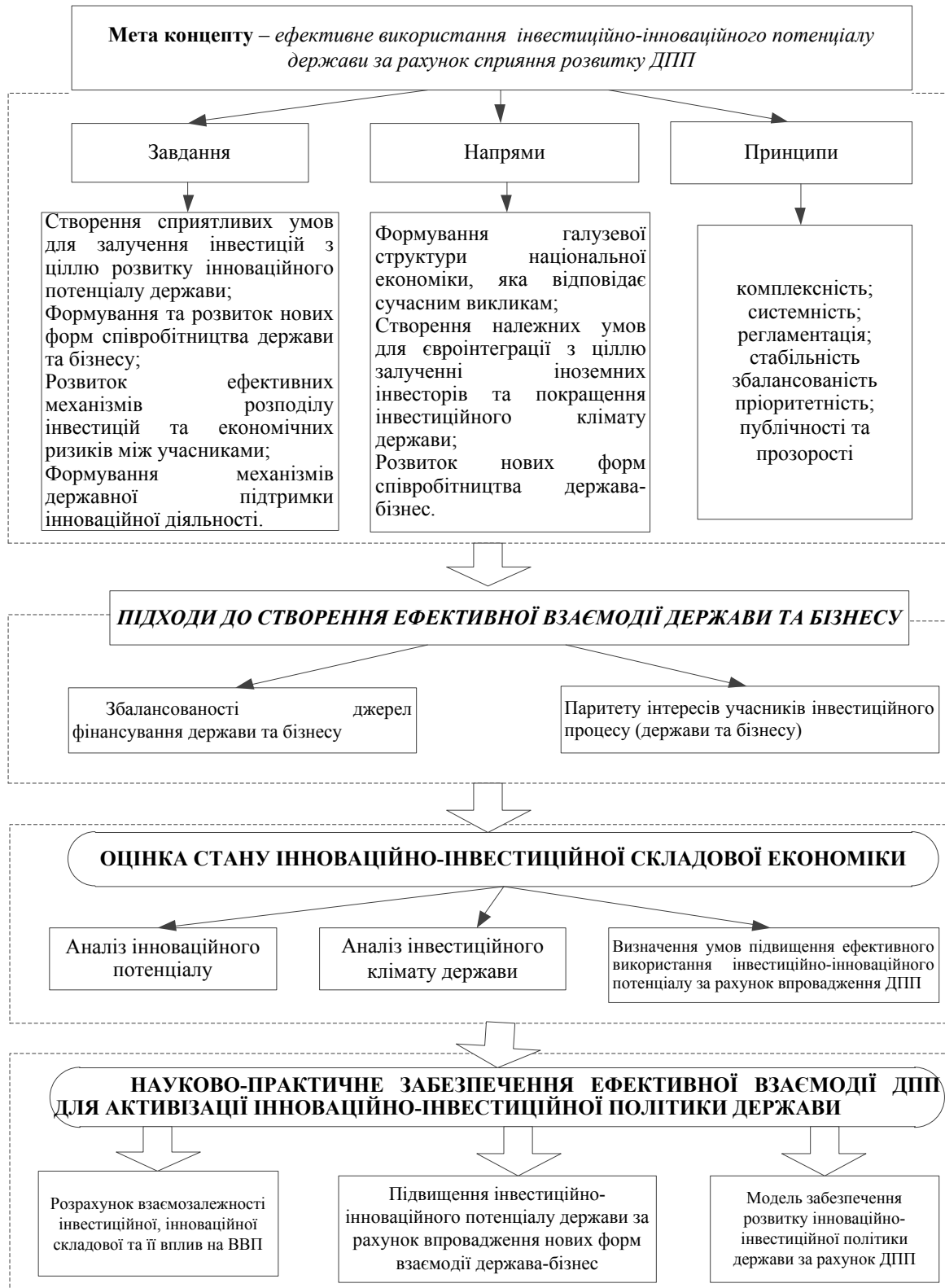

Рис. 3. Концептуальні засади взаємозв'язку ДПП на основі розвитку інноваційно-інвестиційної політики держави

Цей концепт базується на системному підході до розвитку ДПП і передбачає додаткове виокремлення функцій і принципів реалізації ДПП, а також коригування інституційного забезпечення.

Реалізація ДПП у межах інвестиційної та інноваційної сфери припускає не тільки фінансове забезпечення проекту, а й створення та забезпечення функціонування відповідної інфраструктури.

Така ситуація свідчить про низьку готовність українських підприємств до втілення інновацій і незацікавленість у майбутніх прибутках, що посилюється відсутністю державної підтримки і загальнодержавної концепції інноваційного розвитку економіки України, заснованої на державно-приватному партнерстві. Для України державно-приватне партнерство в інноваційній сфері повинно передбачати активну взаємодію держави та її інституцій із підприємствами недержавної корпоративної та дрібної приватної власності з питань створення, поширення, реєстрації та захисту інтелектуальної і промислової власності при активній підтримці держави.

Інноваційна інфраструктура державно-приватного партнерства виступає механізмом налагодження зв'язку між державними науково-дослідними інститутами, університетами та бізнесом під час проведення коопераційних досліджень. Концепція та модель розвитку ДПП в інноваційній сфері повинна підпорядковуватися визначеним цілям і пріоритетам національного розвитку та передбачати заходи щодо зміцнення регіонального науково-технічного потенціалу, використання його можливостей для зміцнення соціально-економічного розвитку всієї країни.

Висновки з проведеного дослідження.

В результаті запровадження заходів з удосконалення організаційного забезпечення управління інноваційною-інвестиційною діяльністю, зокрема на принципах державно-приватного партнерства на усіх стадіях функціонування інноваційної інфраструктури, спільної участі держави та бізнесу при її створенні, очікується одержання позитивних соціально-економічних, науково-технічних наслідків для всіх суб'єктів ринку, що задіяні у цих процесах. Зокрема, для підприємців очікується збільшення обсягу доходів, прибутку, забезпечення зайнятості, особливо в секторі малого та середнього бізнесу, переважно в сфері наукоємного інноваційного підприємництва. Важли-

вим чинником на сьогодні є також забезпечення повнішої реалізації технічного потенціалу, завантаження обладнання, розширення номенклатури та асортименту продукції, зміна його структури, збільшення частки наукоємної інноваційної продукції, вихід на нові ринки; зниження собівартості продукції; забезпечення зайнятості персоналу та отримання прибутку. Для фінансових установ, в тому числі для венчурних фондів — збільшення прибутку, диверсифікація фінансового портфеля та зменшення ризиків фінансових операцій у зв'язку з проходженням проектами наукової, маркетингової та фінансово-економічної експертизи в рамках технопарку. Для інноваційної сфери - повніше використання наукового потенціалу та забезпечення умов для його розвитку, самореалізація та підвищення мотивації, зацікавленості в результатах праці, зміна структури доходів, підвищення рівня доходів та зниження залежності від бюджетного фінансування, стимулювання розвитку прикладної науки. Для держави - формування високотехнологічного, інноваційного виробництва, вдосконалення структурних змін, прискорення темпів економічного зростання, наповнення бюджету та підвищення потенціалу соціально-економічного розвитку суспільства, і що не менш важливо, інвестиційного забезпечення інноваційного процесу розвитку держави.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бобко У.П. Державно-приватні партнерства в Україні та перспективи їх впровадження на прикладі підготовки до Євро-2012 // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 1 (1). – 2011. – С. 274-282.
2. Жук В.П. Організація державно-приватного партнерства в зарубіжних країнах / В.П. Жук // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 11. – С. 111-113.
3. Закон України «Про державно-приватне партнерство» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>
4. Зубченко С. Перспективи використання державно-приватного партнерства у реалізації українських гуманітарних проектів / С. Зубченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1068/>.
5. Офіційний сайт Державного агентства з інвестицій та управління Національними проектами України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrproject.gov.ua>.

ВСЕОСЯЖНИЙ РОЗВИТОК ЯК НОВА МОДЕЛЬ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

INCLUSIVE DEVELOPMENT AS A NEW MODEL OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

У статті сформульовано особливості та взаємозалежність понять «економічний розвиток» та «економічне зростання» при побудові нової моделі економічного розвитку національної економіки. Систематизовано економічні теорії і концепції формування моделі економічного розвитку. Автором згруповано типи моделей економічного розвитку національної економіки країни за ознаками. Визначено сучасний соціально-економічний стан розвитку національної економіки України. Узагальнено концептуальні підходи моделей економічного розвитку адаптованих та закладених в основу програм і стратегій соціально-економічного розвитку України. Визначено зміст всеосяжного розвитку як нової моделі економічного розвитку національної економіки. Запропоновано теоретичну модель всеосяжного розвитку для національної економіки України на основі її імперативів, факторів, ресурсів і джерел.

Ключові слова: економічний розвиток, економічне зростання, всеосяжний розвиток, модель економічного розвитку, національна економіка, прискорене економічне зростання, структурно-інноваційне економічне зростання, конкурентоспроможна економіка, сталий розвиток.

В статье сформулированы особенности и взаимозависимость понятий «экономическое развитие» и «экономический рост» при построении новой модели экономического развития национальной экономики. Систематизированы экономические теории и концепции формирования модели экономического развития. Автором по признакам сгруппированы типы моделей экономического развития национальной экономики страны. Определено современное социально-экономическое состояние развития национальной экономики Украины. Обозначены концептуальные подходы моделей экономического развития адаптированных и заложенных в основу программ и стратегий социально-эконо-

мического развития Украины. Определено содержание всеобъемлющего развития как новой модели экономического развития национальной экономики. Предложена теоретическая модель комплексного развития для национальной экономики Украины на основе ее императивов, факторов, ресурсов и источников.

Ключевые слова: экономическое развитие, экономический рост, всеобъемлющее развитие, модель экономического развития, национальная экономика, ускоренный экономический рост, структурно-инновационный экономический рост, конкурентоспособная экономика, устойчивое развитие.

The article says the features and interdependence of "economic development" and "economic growth" to form a new model of economic development of the national economy. The economic theories and conceptions for the model of economic development in the second half of the XXth century and the XXIst century are systematized. Their conditions of formation and conditions of occurrence are analyzed. On the basis of economic growth and structural (qualitative) transformations the author groups the types of models of economic development of the national economy of the country by feature. The current socio-economic development of the national economy of Ukraine is determined. The conceptual approaches of models of economic development adapted and laid-out in the basis of programs and strategies of social and economic development of Ukraine are generalized. According to this meaning of inclusive development the author offers the theoretical model of inclusive development for the national economy of Ukraine based on its imperatives, factors, resources and sources.

Key words: economic development, economic growth, inclusive development, model of economic development, national economy, accelerated economic growth, structural and innovative economic growth, competitive economy, sustainable development.

УДК 338.24.01

Рудь Ю.Л.

старший викладач

Класичний приватний університет

Постановка проблеми. Економічний розвиток національної економіки як динамічної складної соціально-економічної системи, що само-розвивається є незворотнім та спрямованим на якісні й кількісні зміни національної економіки. При цьому, економічний розвиток є суперечливим і нелінійним процесом, який включає періоди зростання і спаду національної економіки тощо. Сьогодні економічний розвиток досліджують як суспільне явище. А формування моделі економічного розвитку національної економіки, яка стає основою стратегії економічного розвитку держави, має спиратися на освоєнні досліджень економічних шкіл та підходів еволюцій і розробки моделей економічного розвитку.

Питання вибору, функціонування і трансформації економічної моделі розвитку є важливими для всіх без винятку держав та суспільств. Проте для України в нинішніх геополітичних та економічних умовах ця проблематика набуває надзвичайної актуальності. Глобалізація економічних процесів, зовнішня агресія та воєнне протистояння на Сході країни, поглиблення кризових явищ у різних сферах життєдіяльності потребують підвищеної уваги науковців і практиків до процесів формування та розвитку національної економічної моделі [11]. Це дасть можливість сформулювати зміст та особливості нової моделі економічного розвитку України відповідно до сучасного соціально-економічного

стану її економіки та векторам соціально-економічного розвитку Європейського союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання економічного розвитку та зростання національної економіки, зокрема вироблення оптимальної моделі економічного зростання і розвитку для країни були об'єктами досліджень багатьох українських і зарубіжних вчених, науковців і практиків, зокрема: Л. Безчасного, А. Гальчинського, В. Гейця, З. Герасимчука, С. Єрохіна, М. Єрмошенка, І. Крючкова, С. Кузнеца, А. Льюїса, С. Мочерного, В. Росту, Д. Сакса, В. Томаса, Л. Федулової, А. Чухно, Й. Шумпетера та інші. В епоху глобальних змін залишається актуальним вироблення нового стратегічного бачення перспектив і моделі розвитку України на основі узагальнення теорії та практики соціально-економічного розвитку національної економіки.

Модель економічного розвитку України повинна враховувати сучасні світові досягнення, орієнтуватися на суспільні цінності третього тисячоліття з його жорсткими детермінантами. Новий етап розвитку України складний і масштабний, пов'язаний із глибокими якісними перетвореннями у всіх сферах суспільного життя – економічній, соціальній, політичній і духовній [12].

Постановка завдання. Метою статті встановлено формулювання концептуальних засад моделі всеосяжного економічного розвитку національної економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для реалізації стратегії економічного розвитку держави має бути сформована модель економічного розвитку як основне бачення процесів економічного розвитку регіонів і країни в цілому, яка має бути реалізована органами влади та місцевого самоврядування. Зазначимо, що конкретні умови співвідношення та взаємодія економічних факторів визначають особливості моделі економічного розвитку (ступінь досягнення мети, комплекс заходів щодо її досягнення).

Моделі економічного розвитку формуються на основі теоретичних закономірностей функціонування економічних об'єктів у ринковій системі. Конкретні умови (історичні, географічні, соціально-культурні) у різних країнах зумовлюють особливі співвідношення і взаємодію економічних та інших факторів, також ступінь досягнення економічних цілей, а звідси й особливості розвитку національних моделей [6].

Формування моделі економічного розвитку національної економіки країни має на меті не лише досягнення певного рівня економічного зростання економіки, а також отримання якісно нового стану економіки, ефективного використання її ресурсів, а також загального добробуту населення. А тому при побудові нової моделі важливо враховувати взаємозалежність понять

економічної теорії як «економічний розвиток» та «економічне зростання».

Економічне зростання розглядають як просте збільшення реального ВВП країни, яке відображає значно вужче коло зв'язків і відносин, ніж економічний розвиток. Економічне зростання є органічною складовою частиною економічного розвитку. Отже, економічне зростання відображає кількісний економічний розвиток, а економічний розвиток – якісне економічне зростання. Підкреслимо, що саме економічне зростання стає метою державної політики. Тому при розробці державної моделі розвитку національної економіки економічний розвиток не сприймають без економічного зростання.

Однак, зміст розвитку передбачає зміну системи взагалі, перехід від одного якісного стану до іншого. Тобто економічний розвиток є не просто розширенням виробництва, а його ускладненням, диференціацією продуктивних сил соціально-економічної системи, тобто національної економіки. Тому, коректним стає закладати саме сутність «економічного розвитку» при розробці національної економічної моделі.

У другій половині ХХ століття сформувалися різні теоретичні підходи до моделей економічного розвитку країн у ринкових умовах.

Варто підкреслити, що вони базувалися на еволюції економічного розвитку, в основу якої покладено сталість висхідного процесу економічного зростання упродовж тривалого часу, яке не підлягає тимчасовим, кон'юнктурним коливанням. Водночас, зростання суспільного виробництва стає тією прогресивною силою, що приводить економіку до порога самоорганізації – точки біфуркації, за якою настає стрибкоподібне якісне перетворення її структури. Якісний стрибок в економічному розвитку може посилити темпи економічного зростання і прискорити науково-технічний прогрес [16, с. 100].

До основних економічних теорій формування й функціонування моделей економічного розвитку національної економіки країн у період 50-х років ХХ століття та початку ХХІ століття відносять модель лінійних стадій розвитку (зростання), теорію структурних трансформацій, теорію зовнішньої залежності, неокласичну модель вільного ринку, теорію ендогенного зростання і теорію сталого (стійкого) розвитку (яка вважалася універсальною моделлю з 90-х років). Основні умови формування та передумови виникнення наведено у таблиці 1.

Теоретичні моделі отримали свій розвиток у типах моделей економічного зростання і розвитку. Типи моделей економічного розвитку національної економіки можна узагальнити за такими ознаками (табл. 2):

Для розробки чи адаптації моделі економічного розвитку національної економіки важливо оцінювати сучасні тенденції і закономірності соціально-

Таблиця 1

Економічні теорії (концепції) формування моделі економічного розвитку країн у II половині XX ст. – початку XXI ст.

Назва теорії	Період формування	Передумови виникнення	Умови формування та реалізації моделі
Теорія лінійних стадій розвитку (зростання)	50-60-ті роки	Перехід країн, що розвиваються соціалістичного типу до нового типу економік розвинутих країн на основі оптимального поєднання головних факторів виробництва й ефективного використання інвестицій, заощаджень та іноземної допомоги. Передумовою реалізації моделі є кількісні зміни економічного розвитку за рахунок високих загальних темпів економічного зростання	Модель базується на забезпеченні зростання за рахунок заощадження та інвестування частини ВВП. Реалізація концепції передбачає стадії економічного розвитку країни: традиційне суспільство, визрівання передумов для ривка, ривок для самопідтримуючого зростання, перехід до технологічної зрілості, ера масового споживання.
Теорія структурних трансформацій	70-ті роки	Вплив енергетичної та економічної криз на економіку розвинутих країн на суто кількісні критерії економічного розвитку національного господарства	Процес структурної трансформації передбачає посилення ролі промисловості у структурі національної економіки, що досягається шляхом поступового переходу надлишкової робочої сили аграрної сфери у галузі промислового виробництва.
Теорія зовнішньої залежності		Кількісні критерії екзогенного характеру економічного розвитку національного господарства. Політичний аспект економічного розвитку	Усунення асиметрії внутрішніх і зовнішніх факторів економічного зростання, залежності країн, що розвиваються, від економічної допомоги міжнародних фінансових організацій та колишніх метрополій. Це посилить розвиток країни.
Неокласична теорія моделі вільного ринку	80-ті роки	Економічний розвиток на основі вільних ринків, необхідності лібералізації економіки, зовнішньої відкритості національної економіки, приватизації власності, інституціональної перебудови	Створення сучасного ринкового середовища, широка приватизація, заохочення розвитку малого і середнього бізнесу, формування відкритої економіки, лібералізація зовнішньої торгівлі, стимулювання інвестування.
Теорія ендогенного зростання	80-90-ті роки	Посилення регулюючої ролі держави у господарських процесах	Орієнтація на внутрішні фактори господарського розвитку для забезпечення самовідтворення національних економічних систем.
Теорія сталого (стійкого) розвитку	90-ті роки – початок XXI ст.	Глобальна природно-господарська трансформація світової економіки.	Господарське зростання для гармонізації системи «людина-довкілля». Збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь

Джерело: сформовано автором

економічного розвитку країни. Це дає можливість визначити середовище, зокрема ендогенні та екзогенні фактори впливу на розвиток національної економіки, ресурси, джерела та майбутні імперативи реальної життєздатності розробленої моделі.

Відповідно до реалій української економіки розроблено низку концептуальних підходів до формування моделі економічного розвитку, які базувалися на положеннях як української, так і світової практики розробки національної економічної моделі. У таблиці 4 узагальнено концептуальні підходи моделей економічного розвитку адаптованих та закладених в основу програм і стратегій соціально-економічного розвитку України.

Концептуальні положення моделей економічного розвитку були покладені в основу стратегій

соціально-економічного розвитку України у різні періоди. Головною метою, однак, всіх моделей було відновлення господарської системи національної економіки, підвищення темпів економічного зростання за рахунок покращення макроекономічних показників та посилення ролі ринкових відносин. У таблиці 5 представлено результати впровадження концептуальних основ моделей економічного розвитку на державному рівні.

За показниками макроекономічного стану національної економіки на кінець періоду реалізації концепцій і моделей не було досягнуто запланованого рівня. Макроекономічна безрезультативність моделей економічного розвитку не єдине питання, яке має бути вирішено при формуванні нової моделі економічного розвитку. Тож, при побудові

Типи моделей економічного розвитку національної економіки країни

Ознака	Тип
<i>На базі економічного зростання</i>	
За типами економічного зростання	– стійкого; – наздоганяючого; – випереджаючого
За джерелами	– залежні; – автономні
За ефективністю	– репродуктивного розвитку; – екстенсивного розвитку; – інтенсивного розвитку; – інтенсивного науково-технічного розвитку
За походженням	– еволюційного; – революційного; – інволюційний
За способом вираження темпів зростання	– низхідного; – висхідного; – ініціюючого; – стагнаційного; – депресивного; – поступального; – зворотного
За ступенем вираження темпів зростання	– розміреного; – затухаючого; – акселераційного; – інерційного
За характером змін	– ламаного; – емерджентного; – інверсійного; – спіралеподібного; – циклічно-хвильового
<i>На базі структурних (якісних) перетворень</i>	
За природою факторів виробництва	– інноваційна; – інвестиційна; – інвестиційно-інноваційна; – «економіка знань»
За якістю розвитку	– конкурентоспроможної економіки; – сталого розвитку; – «розумного» зростання; – всеосяжного зростання

Джерело: доповнено автором

Таблиця 3

Динаміка основних показників економічного розвитку України за 2013-2016 роки (у % до попереднього року)

Роки	Індекси фізичного обсягу ВВП	Індекси ВВП на душу населення (грн)	Індекси промислової продукції	Індекси продукції сільського господарства	Індекси інвестицій в основний капітал
2013	104,3	103,5	95,7	113,3	88,9
2014	115,9	112,0	89,9	102,2	75,9
2015	138,9	129,0	87,0	95,2	98,3
2016	117,1	120,9	102,8	106,3	118,0

Примітка. Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, за IV квартал 2014р. та 2015-2016 рр. також без урахування частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено автором за даними [2; 7; 8; 9; 15]

моделі економічного розвитку національної економіки слід враховувати об'єктивні закономірності динамічних процесів соціально-економічної системи, ґрунтуватись на виваженій оцінці рушійних

сил (імперативів), джерел, ресурсів, факторів. Підкреслимо, що завдяки збалансованості концептуальної моделі на підставі врахування максимальної кількості найважливіших факторів різного

Концептуальні підходи моделей економічного розвитку національної економіки України

Модель	Концептуальні положення
Інноваційна модель економічного розвитку	Ключовим фактором економічного зростання визначено інновації й технології, а імперативом забезпечення розвитку є НТП. Важливими ресурсами є інвестиції в „людський” капітал і виробничі потужності, розвиток правової системи, стабільність макроекономічного та політичного середовища, незначна диференціація населення за доходами.
Інвестиційна модель економічного зростання	Базовим імперативом моделі є структурна трансформація економіки. Стратегічною метою визначено реалізацію державної політики, спрямованої на забезпечення структурної перебудови і зростання економіки на основі впровадження інновацій і технологій, а також утвердження України високотехнологічною державою.
Модель «економіки знань»	Домінуючим фактором економічного розвитку стають процеси накопичення і використання знань. У результаті запровадження знань разом з ефективним використанням природних ресурсів, капіталу і праці досягається перманентне зростання конкурентоспроможності національної економіки. Таким чином, має сформуватися національна система «економіки знань», де спеціалізовані і повсякденні знання стають джерелом зростання.
Модель прискореного економічного зростання	Переорієнтація соціально-економічних відносин в країні на досягнення якісних змін економічного зростання на основі інвестиційно-інноваційного технологічного оновлення і структурної модернізації національної економіки за рахунок високих темпів нарощування внутрішніх і зовнішніх інвестицій та випереджального розвитку наукомістких галузей і машинобудування.
Модель наздоганяючого економічного зростання	Досягнення високих темпів економічного зростання шляхом імпорту технологій та використання дешевої робочої сили, що визначає активність іноземних інвестицій в економіку країни. Орієнтація на стимулювання імпортозаміщувальних галузей національної економіки. Зростання продуктивності і ефективності виробництва в цих галузях, які використовують інновації і мають максимальний мультиплікативний ефект, зокрема сільське господарство, легка і харчова промисловість, сприятиме тривалому динамічному зростанню.
Модель структурно-інноваційного економічного зростання	Зростання національної економіки за рахунок інтенсивного технічного та технологічного оновлення виробництва. Орієнтація на соціально-економічний розвиток «шляхом європейської інтеграції», яка має замінити політику відновлювального зростання, що сприяє розвитку лише сировинноорієнтованих та експортоорієнтованих галузей національної економіки. Стратегія економічного розвитку на основі моделі має враховувати національні стратегічні цілі і пріоритети, глобальні тенденції та європейський вектор інтеграції України до світового співтовариства.
Модель сталого розвитку	Покладено принципи органічного поєднання економічної ефективності, соціальної справедливості та ресурсно-екологічної збалансованості для досягнення економічного зростання. Основним завданням організації соціально-економічної системи і суспільства є досягнення сучасної якості життя і забезпечення добробуту для майбутніх поколінь.
Модель конкурентоспроможної економіки	Стратегічною метою є підвищення конкурентоспроможності національної економіки через ліквідацію її критичного відставання від технологічно розвинутих країн і створення нової якості життя і праці, а також привабливого бізнес-середовища. Імперативами є якісні зміни в економіці за рахунок одночасного ефективного використання ресурсів: людського, виробничого і природного капіталу та забезпеченням більш високого рівня соціального розвитку.

Джерело: складено автором на основі теоретичних і практичних розробок [1; 3; 4; 5; 12; 17]

спрямування можна досягти життєздатності та результативності моделі.

У цілому минулі моделі передбачали досягнення економічного зростання шляхом зміни природно-господарської системи національної економіки, де основними продуктивними силами визначалися науково-технічний процес, капіталізація виробництва через лібералізацію зовнішньої торгівлі та іноземного інвестування, конкурентоспроможність експортоорієнтованих галузей тощо. Сучасний

соціально-економічний стан, який визначається низькими темпами макроекономічного зростання, залежності від міжнародних фінансово-кредитних організацій, внутрішньої міграції внаслідок бойових дій на території держави, пошквального міграції працездатного населення, вимагає нової концепції національної моделі економічного розвитку.

Вважаємо, що за таких умов розвитку української економіки найбільш оптимальною може стати модель всеосяжного розвитку на основі

Впровадження моделей економічного розвитку в Україні

Концептуальна модель	Українська модель в основі програм, стратегій економічного розвитку	Період реалізації програм, стратегій економічного розвитку	Запланований рівень ВВП	Річне зростання ВВП на кінець чинності програми, стратегії
Модель прискореного економічного зростання	Модель економіки «українського прориву»	2005-2011 рр.	Збільшення темпів реального ВВП до 12% до 2011 р.	5,5% на 2011 р.
Модель структурно-інноваційного економічного зростання	Модель економічного і соціального розвитку «шляхом європейської інтеграції»	2004-2015 рр.	Утримання щорічних темпів зростання ВВП на рівні 6% у 2015 р.	-9,8% на 2015 р.
Модель конкурентоспроможної економіки	Модель «заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»	2010-2014 рр.	Підвищення рівня ВВП за ПКС на душу населення від 27% відносно рівня ЄС у 2006 р. до не менше 40% у 2015 р.	-6,6% на 2014 р.
Модель сталого розвитку	Модель сталого розвитку	2015-2020 рр.	Підвищення рівня ВВП за ПКС на душу населення до 16 тис. дол. США	2,5% на 2017 р.

Джерело: сформовано й доповнено автором за матеріалами [2; 10; 13; 14; 16]

імперативів всеосяжного зростання й розвитку. Зазначимо, що концептуальні положення всеосяжного зростання стали основою Стратегії розвитку країн ЄС «Європа 2020» [13] і визначають два основних напрями програм для досягнення цього типу моделі економічного зростання:

1) сприяння зайнятості і навичок через модернізацію ринків праці шляхом сприяння мобільності трудових ресурсів і розвиток навичок протягом життя з метою збільшення їх участі у трудовому житті і досягнення кращої координації між попитом і пропозицією;

2) боротьба проти бідності спрямованої на забезпечення соціально-територіальної згуртованості з метою поширення переваг економічного зростання, створення робочих місць, можливості жити гідним життям і брати участь у суспільному розвитку.

На наш погляд, українська модель всеосяжного розвитку, враховуючи основні напрями досягнення типу моделі всеосяжного зростання країн ЄС у рамках європейської інтеграції, може базуватися на концептуальних засадах досягнення соціо-економічного ефекту через стійкий рівень добробуту суспільства за рахунок його рівномірної участі у створенні національного доходу та зворотного для кожного члена суспільства результату в можливості задоволення своїх потреб, зайнятості та безпечного людського розвитку.

Теоретичну модель всеосяжного розвитку для національної економіки України представлено на рисунку 1. Всеосяжний розвиток відображає й кількісні зміни національної економіки, які відображаються через всеосяжне зростання. Воно визначається як досягнення рівня розвитку економіки

з високим рівнем зайнятості працездатного населення, що забезпечує вирівнювання соціальних і територіальних відмінностей. Як нова модель економічного розвитку національної економіки всеосяжний розвиток має враховувати об'єктивні закономірності динамічних процесів соціально-економічної системи, ґрунтуватись на виваженій оцінці рушійних сил (імперативів), джерел, ресурсів, екзогенних й ендогенних факторів.

Висновки з проведеного дослідження. Визначено, що економічний розвиток є суспільним явищем незворотнім та спрямованим на якісні й кількісні зміни національної економіки. Національна економіка розглядається в аспекті розвитку визначається як динамічна складна соціально-економічна система, що саморозвивається. Економічний розвиток включає кількісні показники економічного зростання і якісні показники, що відображають рівень і якість життя.

Систематизовано економічні теорії і концепції формування моделі економічного розвитку у другій половині ХХ століття та початку ХХІ століття. В основу теоретичних теорій покладено еволюцію економічного розвитку, власне сталість висхідного процесу економічного зростання упродовж тривалого часу, яке не підлягає тимчасовим, кон'юнктурним коливанням.

На базі економічного зростання і структурних (якісних) перетворень згруповано типи моделей економічного розвитку національної економіки країни за такими ознаками: типи економічного зростання, джерела економічного зростання, ефективність, походження, способи вираження темпів зростання, ступінь вираження темпів зростання

Рис. 1. Теоретична модель всеосяжного розвитку для національної економіки України

Джерело: побудовано автором

тання, характер змін, природа факторів виробництва, якість розвитку.

Аналіз сучасного соціально-економічного стану національної економіки України зумовлює необхідність оптимального поєднання факторів економічного зростання, джерел фінансування та імперативів соціально-економічного розвитку економіки України при розробці нової моделі економічного розвитку. Також необхідності формування

такої національної моделі економічного розвитку та на її основі розробки і реалізації концепцій, програм і стратегій. Українська та зарубіжна практика впровадження національних економічних моделей дозволила узагальнити концептуальні підходи моделей економічного розвитку адаптованих та закладених в основу програм і стратегій соціально-економічного розвитку України. Так, в Україні чинними стали концептуальні положення

моделей прискореного економічного зростання, структурно-інноваційного економічного зростання, конкурентоспроможної економіки та сталого розвитку, які зайшли свою практичну реалізацію у державних програмах і стратегіях економічного розвитку.

Визначено зміст всеосяжного розвитку, який відображає й кількісні зміни національної економіки, які відображаються через всеосяжне зростання. Воно визначається як досягнення рівня розвитку економіки з високим рівнем зайнятості працездатного населення, що забезпечує вирівнювання соціальних і територіальних відмінностей. Як нова модель економічного розвитку національної економіки всеосяжний розвиток має враховувати об'єктивні закономірності динамічних процесів соціально-економічної системи, ґрунтуватись на виваженій оцінці рушійних сил (імперативів), джерел, ресурсів, екзогенних й ендогенних факторів. Концептуальні засади моделі всеосяжного економічного розвитку національної економіки України в комплексі формують підґрунтя для вдосконалення державної стратегії економічного розвитку України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Безчасний Л., Мельник В. Інноваційна модель економічного розвитку України // Журнал європейської економіки. 2003. № 3. С. 303–315.
2. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні / Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>.
3. Вожжов А. П., Черемісінова Д. В. Передумови і перспективи „наздоганяючого” розвитку України // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). 2011. № 1(52). С. 14-20.
4. Гальчинский А. Становление инвестиционной модели экономического роста Украины // Экономика Украины. 2004. № 6. С. 4–11.
5. Глобальна перспектива і сталий розвиток: (Системні маркетинг. дослідж.) / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко. Київ: МАУП, 2005. 492 с.
6. Джаман М. О. Теорія економіки регіонів. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 384 с.
7. Індеси капітальних інвестицій за видами економічної діяльності / Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/ibd/iki_ed/iki_ed_u/arh_ikedvp_u.html.
8. Індеси промислової продукції в Україні у 2010-2016 роках / Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/pr/ipp/ipp_u/ipp_u14.htm.
9. Індеси сільськогосподарської продукції / Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/iosv_u.html.
10. Концепція державної програми підвищення конкурентоспроможності національної економіки на 2007-2011 роки. Київ, 2007. / Наук. ред. д е. н. І. В. Крючкова. URL: <http://iee.org.ua/ru/pub/p85>.
11. Криштоф Н.С. Трансформація економічної моделі розвитку як науково-практична проблема державного управління // Державне управління: теорія та практика. 2015. № 1. С. 4-11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2015_1_3.
12. Міщук О. В. Теоретичні аспекти формування моделей економічного розвитку // Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. 2013. Т. 18. Вип. 3/2. С. 135-138.
13. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». Указ Президента України № 5/2015 від 12.01.2015 р. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>.
14. Програма економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава». Указ Президента України № n0004100-10 від 02.06.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004100-10/>.
15. Соціально-економічне становище України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/soc_ek/2016/arh_2016_u.htm.
16. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) “Шляхом європейської інтеграції” / Авт. кол.: А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін. Київ: ІВЦ Держкомстату України, 2004. 416 с.
17. Федулова Л. Технологическое развитие экономики // Экономика Украины. 2006. № 5. С. 4–10. № 6. С. 4–11.
18. Червяков І. М. Економічний розвиток, економічне зростання і фактори, які стримують економічне зростання України // Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 6. С. 99-102.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ КРЕДИТНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF THE ORGANIZATION BANKS CREDIT-INVESTMENT ACTIVITY

У статті розглянуто сутність кредитно-інвестиційної діяльності та описано ключові засади її організації у банківських установах. Проаналізовано сучасний стан та перспективи розвитку ринку банківських послуг в Україні. Визначено, що ключовими проблемами, що заважають активізації банківських кредитно-інвестиційних операцій, є проблемна заборгованість та дефолти за борговими зобов'язаннями. З метою ефективного розвитку банківської діяльності запропоновано запровадження механізмів управління доходністю та ризиком кредитно-інвестиційних операцій в межах комплексної системи ризик-менеджменту банківських установ. Стверджується, що активізація кредитно-інвестиційної діяльності – це глобальна задача, яка має вирішуватися на рівні державної політики. Показано взаємний вплив банківської системи на економіку країни в цілому та навпаки.

Ключові слова: банківська установа; кредитно-інвестиційна діяльність; кредитно-інвестиційний портфель; ризик-менеджмент; відсоткові доходи; банківський кредит; боргові цінні папери.

В статье рассмотрено сущность кредитно-инвестиционной деятельности и описано ключевые принципы ее организации в банковских учреждениях. Проанализировано современное состояние и перспективы развития рынка банковских услуг в Украине. Определено, что ключевыми проблемами, которые мешают активизации банковских кредитно-инвестиционных операций, являются проблемная задолженность и дефолты по долговым обязательствам. С целью эффективного развития банковской деятельности предложено

внедрение механизмов управления доходностью и риском кредитно-инвестиционных операций в рамках комплексной системы риск-менеджмента банковских учреждений. Утверждается, что активизация кредитно-инвестиционной деятельности – это глобальная задача, которая должна решаться на уровне государственной политики. Показано взаимное влияние банковской системы на экономику страны в целом и наоборот.

Ключевые слова: банковское учреждение; кредитно-инвестиционная деятельность; кредитно-инвестиционный портфель; риск-менеджмент; процентные доходы; банковский кредит; долговые ценные бумаги.

The article considers the essence of credit and investment banking activity and describes the key principles of its organization in banking institutions. The current situation and the development prospects of the credit-investment activity of banking institutions in Ukraine are being analyzed in this article. It is defined that the major obstacles in the bank's credit-investment operations intensification are the troubled indebtedness and the defaults on debt instruments. It is proved that the effective risk-management system in credit-investment operations should be very precise in ranging and classifying the potential investment targets, so that the banking institution could minimize both the exposure to the direct financial losses and the lack of potential revenue. It is stated in the article that the credit-investment activity intensification is the global challenge, that should be solved on the state-policy level.

Key words: banking institution; credit-investment activity; credit-investment portfolio; risk-management; interest income; bank loan; debt securities.

УДК 336.71

Долінський Л.Б.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри
економіко-математичного моделювання
Київський національний економічний
університет

Постановка проблеми. Метою діяльності комерційних банків, так само як і інших суб'єктів господарювання, є насамперед отримання прибутку від власної діяльності. Прийнято виділяти відсоткові, торгівельні та комісійні доходи банківських установ, причому зазвичай саме відсоткові доходи становлять домінуючу частку в структурі доходів комерційних банків. Джерелом генерування відсоткових доходів є кредитно-інвестиційна діяльність, тому потреба розвитку стимулює банківські установи активізувати її з метою максимізації доходів, при цьому наражаючись на відповідні ризики. Надалі говоритимемо про банківську кредитно-інвестиційну діяльність, розуміючи, що вона відноситься до всіх активних операцій банківських установ, спрямованих на формування їх кредитно-інвестиційного портфелю з метою отримання відсоткового доходу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання кредитно-інвестиційної діяльності бан-

ківських установ розглядали в своїх працях такі відомі науковці як: Мороз А.М. [1], Луців Б.Л. [2], Любунь О.С. [3], Пересада А.А. [4], Примостка Л.О. [5], Синки Дж. [6], Фабозци Ф. [7], Шелудько Н.М. [8] та інші.

Незважаючи на значну кількість досліджень, проведених з даної тематики, існує необхідність подальшого вивчення принципів організації кредитно-інвестиційної діяльності банківських установ з урахуванням специфічних властивостей вітчизняної банківської системи та притаманних їй ризиків.

Постановка завдання. Висвітлення проблемних питань функціонування банківських установ в Україні та уточнення основних принципів та методологічних засад організації банківської кредитно-інвестиційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. З погляду загальної теорії систем, ринок банківських послуг є складною системою, яка утворює

ється з великої кількості підсистем (комерційних банків), величезної кількості інших суб'єктів господарювання та домогосподарств. Всі ці суб'єкти мають множинні зв'язки між собою та перебувають у постійній взаємодії один з одним. Кожна з окремих банківських підсистем (банківських установ) має виражену багаторівневу ієрархічну структуру, за якої вищій рівень в ієрархії генерує за певними алгоритмами (правилами) інформаційні сигнали для нижчого рівня в ієрархії, який вже безпосередньо виконує певні регламентовані дії та оперує відповідними агрегатами. Також банківська система має надсистему у вигляді основного регулятора ринку (НБУ) та інших державних органів. Разом з цим, сама банківська система є підсистемою для фінансової системи, яка в свою чергу виступає підсистемою для економічної системи країни.

Зрозуміло, що розвиток суспільства не вичерпується лише економічними процесами, однак суспільство з певною соціальною структурою, політичним устроєм, культурними та морально-етичними нормами є тим середовищем, з яким банківська система постійно взаємодіє.

Розглянемо фінансові відносини між підприємством-позичальником та банком-кредитором, з метою виявлення етапу, на якому у першого з'являються певні *боргові зобов'язання*, а у другого відповідні *кредитні вимоги*.

Для нормального функціонування підприємства, воно може застосовувати різні способи фінансування власної діяльності, основні з яких наведено на рис. 1.

Схема, наведена на рис. 1. не є абсолютно вичерпною, оскільки існують й інші способи фінансування. Зокрема, можливим джерелом для внутрішнього фінансування є надходження коштів від продажу непрофільних активів, а поміж зовнішніх

джерел виокремлюють також бюджетне фінансування в межах профільних державних програм, безповоротну фінансову допомогу, благодійні внески тощо. Однак, на нашу думку, ця схема висвітлює основні найрозповсюдженіші у практиці способи фінансування діяльності підприємства.

У внутрішніх і зовнішніх способів фінансування є принципові відмінності, які обумовлюють і певні переваги та недоліки того чи іншого засобу. Зокрема, перевагою фінансування за рахунок акціонерного капіталу (шляхом випуску акцій) є безстроковість і безповоротність отриманих коштів, однак отримання власних коштів вважають «дорогим» способом, а також при цьому посилюється вплив акціонерів на управління компанією.

Фінансування за рахунок позикового капіталу вважають «дешевшим» способом, при цьому кредитор не отримує «право голосу» в управлінні компанією, однак, з іншого боку, виникають боргові зобов'язання, які потрібно повертати в обумовлений строк і в повному обсязі, причому занадто велике боргове навантаження суттєво знижує надійність підприємства.

У цілому, з наведеної схеми фінансування можна побачити, що, за умов браку власних коштів, підприємство або нарощує кредиторську заборгованість (гірше розраховується з контрагентами, зокрема, шляхом збільшення обсягів товарних кредитів і відстрочок платежів за ними), або починає створювати *боргові зобов'язання*, застосовуючи певні *кредитно-інвестиційні інструменти*. В цьому випадку у підприємства виникає необхідність у відповідних банківських послугах.

Розвитку фінансової системи та активізації банківських операцій в Україні в значній мірі заважає «криза довіри» з боку кредиторів до потен-

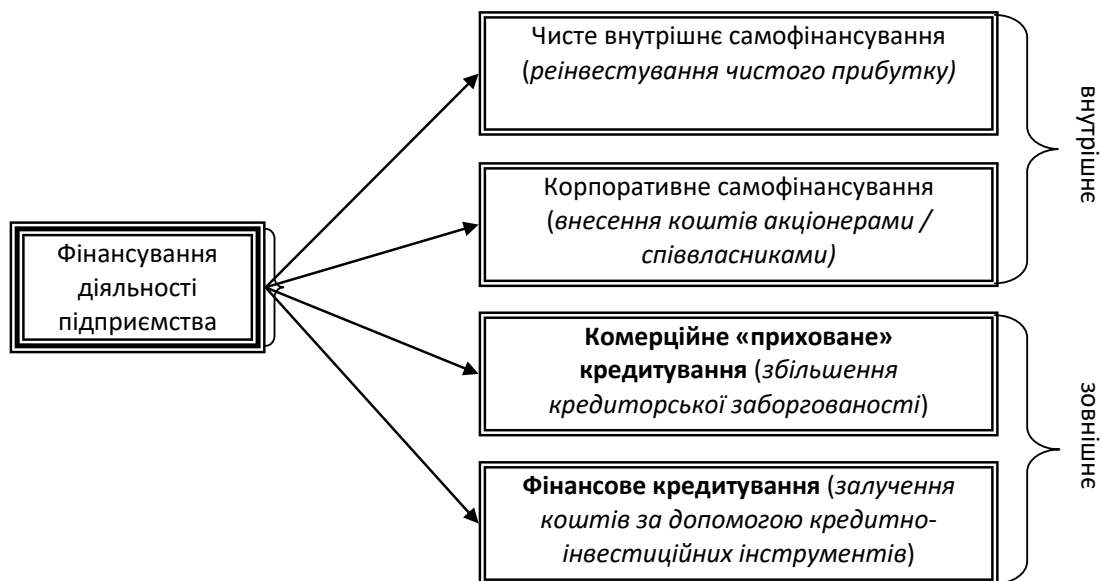

Рис. 1. Узагальнена схема фінансування діяльності підприємства

ційних позичальників, спричинена масовими випадками *дефолтів* (неплатежів) за борговими зобов'язаннями. Дещо спрощено, дефолтом можна вважати будь-яку відмову позичальника задовольнити своєчасно та в повному обсязі задекларовані кредиторські вимоги. Причому, боргові зобов'язання у позичальників з одного боку та кредиторські вимоги у банківських установ з іншого боку, виникають як за звичайними банківськими кредитами (традиційна банківська кредитна діяльність у системі відносин «кредитор – боржник») так і за борговими цінними паперами (банківська інвестиційна діяльність у системі відносин «інвестор – емітент»).

Разом інструменти традиційного банківського кредиту (кредитні угоди) та фінансові інструменти комерційного кредитування (боргові цінні папери) є основними складовими кредитно-інвестиційного портфелю банківських установ. Тобто, кредитна та інвестиційна діяльність банківської установи знаходить своє відображення у єдиному кредитно-інвестиційному портфелі, який складається як з кредитних активів (кредитні позики) так і з інвестиційних активів (цінні папери та інші інвестиційні інструменти). Всі активи у кредитно-інвестиційному портфелі банку мають приносити відсоткові доходи, тому основною проблемою портфелю є «непрацюючі» кредити (*NPL – non-profitable loans*, тобто такі, що не приносять прибутків, оскільки боржник їх не обслуговує) та «знецінені» проблемні інвестиційні активи (такі, що стали неліквідними та справедлива ринкова вартість яких прямує до нуля).

Нажаль, за оцінками експертів, в Україні більше половини від загального обсягу банківських активів (виданих банківських кредитів та здійснених фінансових інвестицій) визнано непрацюючими. Тому, ключовим злободенним питанням у кредитно-інвестиційній діяльності банківських установ стає питання управління ризиком боргових зобов'язань. Нівелювання наслідків «кризи неплатежів» шляхом зниження кредитно-інвестиційних ризиків, має призвести до поступового покращення інвестиційного клімату та активізації фінансово-кредитної діяльності з метою фінансування діяльності підприємств реального сектору економіки. Причому, зниження ризикованості кредитно-інвестиційної діяльності має досягатися шляхом проведення ретельного кредитного (інвес-

тиційного) аналізу стосовно об'єкту кредитування (інвестування).

Зрозуміло, що комерційний банк перш ніж профінансувати діяльність підприємства шляхом надання кредиту або інвестування в його активи, має ретельно вивчити питання щодо повернення вкладених коштів та забезпечення необхідного відсоткового доходу від цієї кредитної або інвестиційної операції.

Для будь-якого комерційного банку, незалежно від специфіки кредитно-інвестиційної операції та обраних об'єктів капіталовкладень, організація бізнес-процесу кредитування (інвестування) передбачає обов'язкове проходження декількох послідовних етапів, які узагальнено можна поділити на: *збір та введення вхідної інформації* щодо об'єкту кредитно-інвестиційної угоди та оточуючого середовища – *обробка даних* (кредитно-інвестиційний аналіз) – *видача вихідних рекомендацій* для прийняття кредитно-інвестиційних рішень – *кінцева дія* банківської установи (прийняття або відмова) щодо кредитно-інвестиційної угоди. Зазначимо, що ці етапи є типовими для багатьох видів діяльності, фактично уособлюючи собою традиційний підхід до управління інформаційними потоками на основі класичної тріади: *вхід – обробка – вихід* (рис. 2).

Зрозуміло, що наведена на рис. 2 багатокрокова процедура може виконуватися декілька разів у разі необхідності уточнення вихідних результатів, отримання додаткових вхідних даних або актуалізації існуючих вхідних даних в результаті періодичного моніторингу стану кредитно-інвестиційної угоди. В будь-якому випадку, відповідно до наведеної на рис. 2 схеми, ядром бізнес-процесів щодо кредитно-інвестиційної діяльності банківських установ є блок обробки вхідних даних, тобто *кредитно-інвестиційний аналіз*.

Комплексний аналіз, що передує здійсненню кредитно-інвестиційних операцій, крім оцінювання інвестиційних параметрів певних боргових інструментів, має враховувати поточні ринкові умови та загальний стан ринкового середовища (фінансового ринку).

Умовно, комплексний інвестиційний аналіз включає кілька рівнів вивчення об'єкту:

- оцінювання інвестиційного клімату та інвестиційного потенціалу країни;
- розгляд макроекономічних чинників і загальний аналіз стану фінансового ринку;

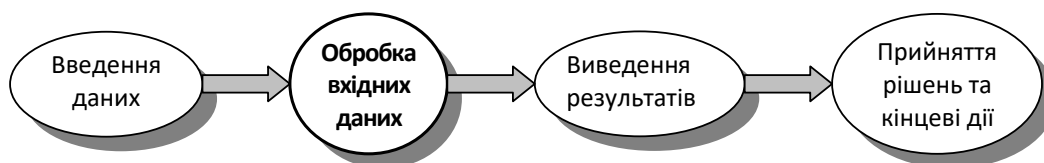

Рис. 2. Узагальнений алгоритм організації бізнес-процесів на основі потоків інформації у кредитно-інвестиційній діяльності банківських установ

- аналіз сектору економіки, до якого належить емітент;
- аналіз галузевих і регіональних чинників;
- аналіз маркетингових чинників (конкурентні тенденції, положення на ринку тощо);
- аналіз інвестиційної привабливості безпосередньо об'єкта інвестування.

Тут вважаємо доцільним висвітлити аспекти кредитно-інвестиційного аналізу які стосуються поточної кон'юнктури фінансового ринку та ринкових відносин в цілому. Отже, окрім оцінювання інвестиційних параметрів конкретного боргового інструменту, глибокого аналізу потребує й загальний стан ринкового середовища (фінансового ринку). Тобто, ще один важливий аспект інвестиційного аналізу полягає в тому, що професійні учасники ринку постійно аналізують відповідність ціни активу його доходності. За умов існування активного та ліквідного фондового ринку, інструменти, що не можуть забезпечити сподівану доходність, падають у ціні, а надприбуткові активи, навпаки, зростають у ціні.

Інвестиційний аналіз має включати й оцінювання доходів від капіталовкладень у цінні папери на основі прогнозування майбутніх ринкових тенденцій і відповідних ринкових цін фінансових активів. Тобто, необхідно враховувати, що інвестиційна вартість цінних паперів у значній мірі визначається не лише індивідуальними властивостями об'єкта інвестування, але й загальним станом фондового ринку. Зокрема, збільшення загальної капіталізації ринку спричиняє зростання курсів переважної більшості ринкових активів, і навпаки – загальний ринковий спад відбивається і на зменшенні ринкової вартості переважної більшості фінансових інструментів.

Взагалі, оцінювання інвестиційної якості цінних паперів з урахуванням поточного стану фондового ринку та ринкових тенденцій передбачає, зокрема, застосування двох різних концептуальних підходів, які отримали назву *фундаментальний* і *технічний* аналіз.

Технічний аналіз – сукупність методів аналізу та прогнозування майбутнього курсу фінансових інструментів на основі технічних індикаторів ринку – насамперед ретроспективних статистичних даних про *динаміку цін та обсяги торгівлі*.

Фундаментальний аналіз – сукупність методів оцінювання фінансових інструментів на основі аналізу основоположних (фундаментальних) факторів ціноутворення (*макроекономічних чинників, галузевих і регіональних чинників, фінансового стану та перспектив розвитку конкретного емітента* тощо).

Таким чином, методи фундаментального аналізу вивчають саме причини (фундаментальні фактори), що зумовлюють ринкові зміни, а отже і впливають (чи будуть впливати) на ціноутворення

фондових інструментів. Одним з найдоступніших інструментів фундаментального аналізу є широко застосований метод довідкових фінансових коефіцієнтів. Він ґрунтується на обчисленні певних загальноприйнятих фінансово-статистичних показників.

У свою чергу, методи технічного аналізу ґрунтуються на гіпотезі, що для виявлення тенденцій щодо майбутнього курсу фондових інструментів достатньо дослідити відповідну динаміку цін, оскільки в ціні активу тією чи іншою мірою вже відображено всі фундаментальні фактори ціноутворення.

Фундаментальний аналіз, на наш погляд, більш поглиблений, проте й більш трудомісткий. Тому, в разі потреби прийняття оперативного рішення, найчастіше застосовують технічний аналіз, а в разі стратегічних інвестицій уже додатково використовують і фундаментальний аналіз.

Крім того, сучасні дослідження у цій галузі показали ефективність іще одного підходу, який ґрунтується на розгляді гіпотез очікування учасників ринку, та отримав назву *психологічний аналіз*.

Аналізуючи кредитно-інвестиційну діяльність банківських установ, можна застосовувати загальнонауковий логічний підхід *індукції* (від часткового до загального), переходячи від локальних проблем кредитно-інвестиційного портфелю окремого банку на *мікрорівні* до загальних проблем банківської системи, які, в свою чергу, спричиняють глобальні проблеми фінансового ринку країни на *макрорівні*. З іншого боку, нові потенційні інвестори та кредитори, вивчаючи для себе питання можливості виходу на ринок кредитно-інвестиційних інструментів, мають застосовувати загальнонауковий логічний метод *дедукції* в частині *екстраполяції* відомих знань про банківську систему (зокрема, для України характерним є високий загальний рівень непрацюючих кредитно-інвестиційних активів банківської системи) на конкретні об'єкти (інструменти) кредитування або інвестування.

Можна стверджувати, що кредитно-інвестиційним портфелям банківських установ притаманна властивість *адитивності*, тобто кількісні показники за портфелями окремих банків можна додавати, щоб отримати узагальнені показники по банківській системі в цілому. Отже, проблеми кожного окремого комерційного банку, щодо непрацюючих кредитних та інвестиційних інструментів є частиною загальних проблем банківської системи, які, в свою чергу, входять до ключових проблем фінансового ринку на рівні країни.

Банківська установа є професійним фінансовим посередником, який залучає тимчасово вільні кошти юридичних та фізичних осіб, а потім намагається оптимально розподілити їх, трансформуючи їх у кредитно-інвестиційні активи. Банки спря-

мовують акумульовані ресурси (власні, залучені та запозичені кошти) в найпривабливіші та найефективніші кредитні угоди та інвестиційні проекти. Головними споживачами банківських фінансових послуг виступають домогосподарства та підприємства реального сектору економіки. При цьому, відповідно до ринкових законів попиту та пропозиції, кошти у вигляді кредитів та інвестицій надходять до тих галузей економіки де є найбільша потреба у додаткових фінансових ресурсах. Таким чином, важлива роль банківських установ на макроекономічному рівні полягає в тому, що вони фінансують різні сфери підприємництва та стимулюють розвиток реального сектору економіки, забезпечуючи ефективні ринкові механізми мобілізації, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів у матеріальне виробництво, виступаючи каталізатором розвитку економічної системи в цілому. Тобто, в макроекономічному аспекті, кредитно-інвестиційна діяльність банківських установ спричиняє не лише зростання капіталізації на рівні банку, але й сприяє приросту суспільного капіталу.

В цілому, сталий розвиток та ефективне функціонування економіки України вимагає дієвих заходів стимулювання кредитно-інвестиційної діяльності банківських установ. Причому, ця проблема має вирішуватися в комплексі, на загальнодержавному рівні, з метою активізації всіх взаємопов'язаних суб'єктів кредитно-інвестиційних операцій: населення, як постачальників грошових коштів (депозитні операції) та як споживачів кредитних послуг; банків, як фінансових посередників, ключових кредиторів та інвесторів; суб'єктів господарювання, як основних об'єктів фінансування; держави, як регулятора економіко-правових відносин між усіма учасниками кредитно-інвестиційної діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз сучасного стану та перспектив розвитку кредитно-інвестиційної діяльності банківських установ показав, що активізація банківської діяльності – це глобальна задача, яка має розв'язуватися на рівні загальнодержавної фінансової політики. Причому, у сучасних реаліях, основною задачею для банківських установ є впровадження ефективних систем ризик-менеджменту, які мають точніше оцінювати кредитоспроможність позичальників та надійність їх боргових зобов'язань. Також, з боку держави та регулятора банківського ринку мають бути сформована така нормативно-правова база,

яка стимулювала би банки впроваджувати сучасні підходи ризик-менеджменту у власну діяльність. Розв'язання глобальної задачі активізації банківської кредитно-інвестиційної діяльності врешті решт має забезпечити сталий розвиток не лише фінансового ринку але й економіки держави цілому, а також покращити соціально-економічний стан нашої країни.

Отримані результати відкривають простір щодо подальших наукових досліджень. Подальші розвідки у даному напрямку стосуватимуться питань аналізу, оцінювання та управління ризиками у кредитно-інвестиційній діяльності. Оскільки саме більш глибокий та ефективний кредитно-інвестиційний аналіз потенційних об'єктів вкладання коштів, може стати тим ключовим фінансовим важелем, який стимулюватимуть банки займатися кредитно-інвестиційною діяльністю, забезпечуючи підвищення дохідності за одночасного зниження ступеня ризику для банківських установ.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Банківські операції / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін.; за ред. д-ра. екон. наук проф. А.М. Мороза. – К. : КНЕУ, 2002. – 476 с.
2. Луців Б. Л. Кредитно-інвестиційна діяльність банків України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.04.01 / Б. Л. Луців // Тернопільський держ. економічний ун-т. – Тернопіль. – 2005. – 29 с.
3. Любунь О.С. Банки як стратегічні інвестори промисловості: монографія / О.С. Любунь. – К.: Університет економіки та права «Крок», 2004. – 358 с.
4. Пересада А.А. Управління банківськими інвестиціями : монографія / А.А. Пересада, Т.В. Майорова – К. : КНЕУ, 2005. – 388 с.
5. Примостка Л. О. Аналіз банківської діяльності: сучасні концепції, методи та моделі: Монографія. / Л.О. Примостка –К.: КНЕУ, 2002. – 316 с.
6. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг / Джозеф Синки-мл.; пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 1018 с.
7. Фабоцци Ф. Управление инвестициями / Фабоцци Ф ; пер. с англ. – [Серия «Университетский учебник»]. – М. : ИНФРА-М, 2000. – XXVIII, 932 с.
8. Шелудько Н.М. Банківське кредитування інвестицій у перехідній економіці України: монографія / Н.М. Шелудько. – К.: Об'єднаний ін-т економіки НАНУ, 2005. – 318 с.

ЛОГІКО-ПОНЯТІЙНИЙ БАЗИС ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОГО РИНКУ ЯК СКЛАДОВОЇ ЛАНКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

LOGICAL AND CONCEPTUAL BASIS OF FINANCIAL MARKET RESEARCH AS A COMPONENT OF THE NATIONAL ECONOMIC SYSTEM

В статті розглянуто сутність понятійно-термінологічного апарату дослідження. Обґрунтовано актуальність правильного визначення понятійно-термінологічного шару дослідження фінансового ринку. На основі семантичної моделі нами розроблено підхід до побудови логіко-понятійного базису дослідження фінансового ринку. Сформульовано мету, визначено завдання та принципи побудови базису дослідження фінансового ринку. Сформовано етапи побудови логіко-понятійного базису дослідження та встановлено очікувані результати виконання даних етапів. Розглянуто структуру поля дослідження фінансового ринку, що має складатися з первинних, базових та похідних понять. Виявлено зв'язок між поняттям ринку та поняттями фінансових ресурсів, фінансових послуг, тощо.

Ключові слова: фінансовий ринок, національна економіка, модель, логіко-понятійний базис, принцип структурованості принцип взаємопов'язаності принцип ієрархичності.

В статье рассмотрены сущность понятийно-терминологического аппарата исследования. Обоснована актуальность правильного определения понятийно-терминологического слоя исследования рынка. На основе семантической модели нами разработан подход к построению логико-понятийного базиса исследования рынка. Сформулированы цель, определены задачи и принципы построения базиса исследования рынка. Сформированы этапы построения логико-понятийного базиса исследования

и установлено ожидаемые результаты выполнения данных этапов. Рассмотрена структура поля исследования финансового рынка, должен состоять из первичных, базовых и производных понятий. Выявлена связь между понятием рынка и понятиями финансовых ресурсов, финансовых услуг и

Ключевые слова: финансовый рынок, национальная экономика, модель, логико-понятийный базис, принцип структурированности принцип взаимосвязанности принцип иерархичности.

The essence of the conceptual and terminological apparatus of the research is considered in the article. The relevance of the correct definition of the conceptual and terminological layer of financial market research is substantiated. Based on the semantic model, we have developed an approach to building a logical and conceptual basis for financial market research. The purpose is formulated; the tasks and principles of construction of the basis of financial market research are defined. The stages of construction of the logical-conceptual basis of the research are formed and the expected results of the implementation of these stages are established. The structure of the field of financial market research, which should consist of primary, basic and derivative concepts, is considered. The connection between the concept of the market and the concepts of financial resources, financial services, etc. is revealed.

Key words: financial market, national economy, model, logical-conceptual basis, principle of structure, principle of interconnectedness, principle of hierarchy.

УДК 338.246

Баранова В.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри туристичного бізнесу та країнознавства
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Постановка проблеми. Вивчення, огляд та деталізація особливостей побудови логіко-понятійного базису дослідження фінансового ринку актуально не тільки з точки зору методології дослідження, а також з позиції визначення стану та тенденцій розвитку фінансового ринку.

Своєчасність та актуальність побудови понятійно-термінологічного шару методології дослідження обумовлено як теоретичним, так і практичним значеннями досліджень в області термінології з урахуванням того, що фінансовий ринок України має незначний період функціонування порівняно з економічно розвинутими країнами світу.

Динаміка показників оцінки функціонування та розвитку фінансового ринку свідчить про те, що фінансовий ринок достатньо стрімко розвивається і це викликає значний інтерес з боку багатьох економістів до розуміння наповнення змісту термінів. Тому побудова понятійно-термінологічного апарату дозволить надати повну комплексну характеристику фінансового ринку, який значно відрізняється від інших ринків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивченню особливостей функціонування і розвитку фінансового ринку присвячено багато наукових праць Д. Бондаренко, В. Опаріна, М. Савлука, О. Смірнної, І. Школьник, І. Рекуненко, К. Янковського та ін. Систематизація й узагальнення праць учених дозволяють стверджувати, що теоретичні аспекти вивчення та практика дослідження функціонування фінансового ринку в сучасних економічних умовах мають низку проблем та потребують більш детального вивчення.

Постановка завдання. Метою статті є систематизація понятійно-термінологічного апарату фінансового ринку як складової ланки національної економічної системи та побудова логіко-понятійного базису його дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку Смірнної О. розбіжності й неузгодженості у використанні ключових понять, одним з яких в контексті нашого дослідження є фінансовий ринок, можуть бути усунені при використанні семантичних моделей, що дає змогу сформувати попередні уявлення відносно структури і змісту

основних понять предметної області дослідження фінансового ринку, взаємозв'язків цих понять як усередині предметної області, так і з поняттями суміжних предметних областей.

Визначення Штофа В. «Модель – це така подумки уявна або матеріально реалізована система, яка, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна замістити його так, що її вивчення дає нову інформацію про об'єкт».

Новік І. досить повно визначив інваріантні ознаки і специфічні особливості поняття «модель»: «це штучний або природний об'єкт, що знаходиться в певній об'єктивній відповідності з досліджуванним об'єктом, здатний його замінити на певних етапах пізнання,

що дає в процесі дослідження деяку інформацію, що допускає дослідну перевірку за встановленими правилами, про самий досліджуваний об'єкт».

Крапівіна Г. наголошувала про необхідність використання логіко-семантичних моделей. На нашу думку саме використання семантичної моделі відбиває категорії: множинність, відповідність, зміст, свідомість, сутність складових та відповідає різноманіттю фінансового ринку.

На основі семантичної моделі нами розроблено підхід до побудови логіко-понятійного базису дослідження фінансового ринку складової ланки національної економічної системи, який наведено на рисунку 1.

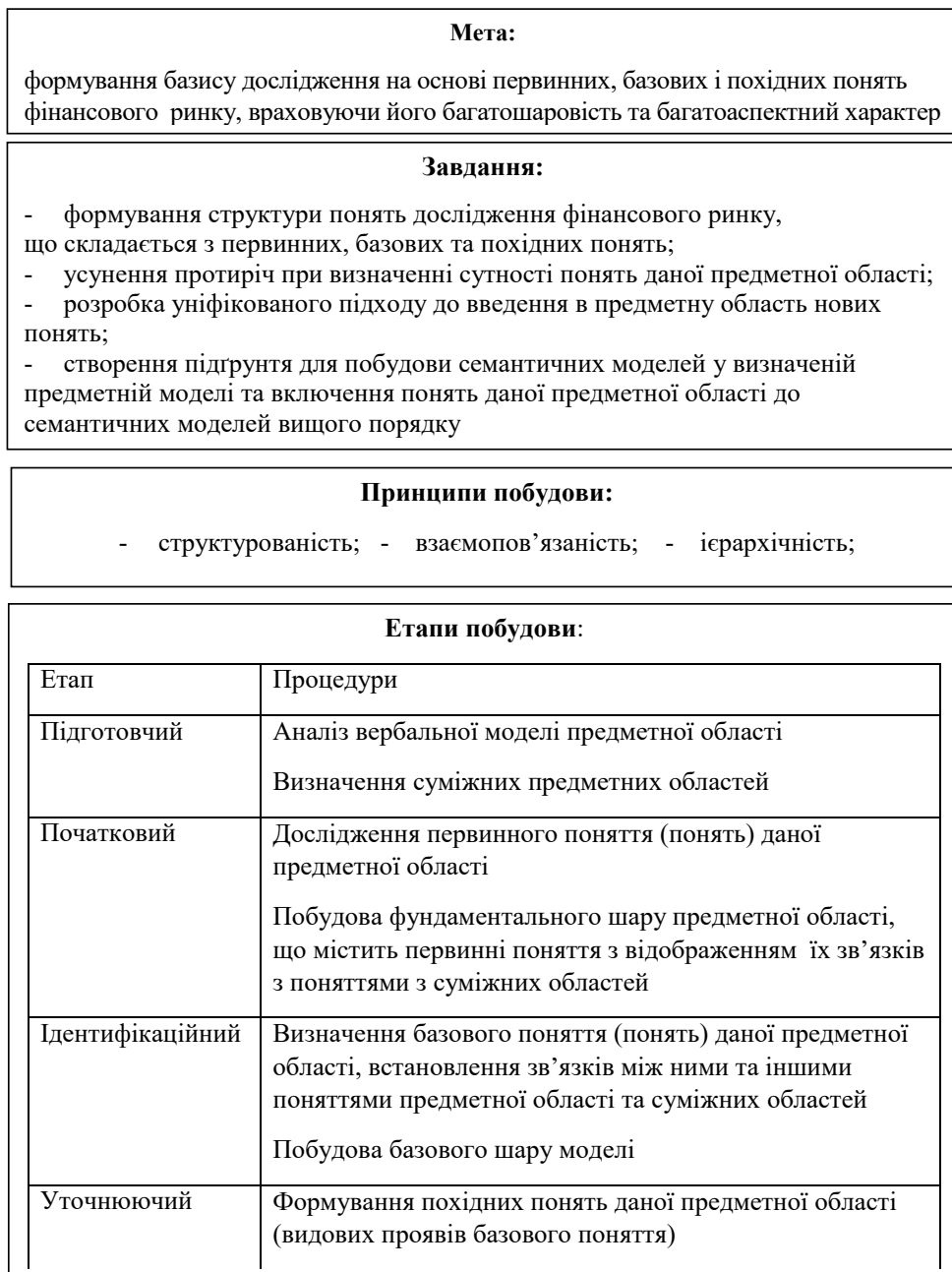

Рис. 1. Підхід до побудови логіко-понятійного базису дослідження фінансового ринку як складової ланки національної економічної системи

Перш за все, необхідно визначитися із метою побудови логіко-понятійного базису дослідження фінансового ринку. На наш погляд, така мета полягає у формуванні понятійно-категоріального апарату дослідження фінансового ринку (первинних, базових і похідних понять) з врахуванням його багатшаровості та багатоаспектного характеру.

Досягнення цієї мети є можливим лише за умови виконання наступних завдань:

По-перше, необхідно сформулювати структуру поля дослідження фінансового ринку, що має складатися з первинних, базових та похідних понять. В рамках виконання цього завдання враховується багатшаровість даної предметної області.

При цьому первинними є поняття, які створюють фундамент для дослідження даної предметної області і є найбільш загальними порівняно з базовими та похідними.

Базовим є центральне поняття даної предметної області, яке складає предмет дослідження і формується на основі первинного поняття шляхом уточнення, звуження змісту первинного поняття, шляхом додавання сутнісних характеристик, притаманних лише базовому поняттю, що вирізняє його від інших понять з врахуванням його зв'язків з поняттями суміжних предметних областей.

Похідними є поняття даної предметної області що звужують (конкретизують) зміст базового поняття шляхом додавання ряду видових характеристик, притаманних базовому поняттю та які відрізняють похідні поняття одне від одного.

В нашому випадку первинним поняттям дослідження виступає поняття ринок. Саме розуміння його сутності закладає фундамент для подальшого розуміння сутності поняття фінансового ринку – базового поняття даної предметної області. При цьому, для того, щоб сформулювати уявлення про сутність фінансового ринку необхідно уточнити, які ознаки, крім притаманних ринку взагалі, властиві саме фінансовому ринку. Для цього необхідно простежити зв'язок між первинним поняттям даної предметної області (поняттям ринку) та поняттями суміжних областей (поняттями фінансових ресурсів, фінансових послуг, тощо). До похідних понять області дослідження фінансового ринку відносяться поняття, що відображають видові прояви фінансового ринку, тобто його види за окремими класифікаційними ознаками, для кожного з якого притаманні певні видові характеристики.

Другим завданням є усунення протиріч при визначенні сутності понять даної предметної області. Тут має враховуватися багатоаспектний характер первинного та базового понять. З метою усунення протиріч необхідно розглянути досліджуване поняття (незалежно від того, є воно первинним чи базовим) під різними кутами зору, виокремити різні аспекти його розгляду та виді-

лити характеристики, притаманні цьому поняттю залежно від аспектів розгляду. Ці характеристики варто розподілити на фундаментальні та уточнюючі, встановивши зв'язки між ними, що дасть змогу сформулювати визначення даного поняття, базуючись саме на фундаментальних характеристиках (найбільш загальне визначення даного поняття, що може застосовуватися в широкому колі досліджень та за умови доповнення уточнюючими характеристиками набуває більш конкретного значення, прийнятного для застосування в певному контексті).

Третім завданням є розробка уніфікованого підходу до введення в предметну область нових понять. На наш погляд, такий підхід має ґрунтуватися на дослідженні зв'язків первинного, базового та похідних понять між собою та з поняттями інших предметних областей та виявленні понять, що мають певні специфічні характеристики, які дозволяють відмежувати їх від уже врахованих в даній логіко-понятійній моделі, при наявності в них фундаментальних характеристик, що дозволяють чітко ідентифікувати приналежність цих понять до логіко-понятійного базису.

Четвертим завданням є створення підґрунтя для побудови семантичних моделей у визначеній предметній моделі та включення понять даної предметної області до семантичних моделей вищого порядку. Шляхом побудови логіко-понятійного базису області дослідження фінансового ринку мають бути не лише встановлені характеристики окремих понять, проте мають бути встановлені зв'язки між ними та з поняттями інших предметних областей, що створює підґрунтя для подальшої побудови семантичних моделей як на рівні даної предметної області, так і на інших рівнях.

Побудова логіко-понятійного базису області дослідження фінансового ринку має підпорядковуватися певним принципам [2]. При цьому, на наш погляд, одночасне врахування значної кількості принципів, як це часто рекомендують робити науковці, призводить до розпорошення уваги та нівелювання значущості кожного з них, а інколи й взагалі не видається можливим. Як наслідок, дослідник або поступається одними принципами, щоб дотриматися інших, або взагалі приймає для себе компромісний варіант, коли кожен з принципів дотримується лише в певній частині. Це є не найкращий варіант, адже, в певній мірі, додає суб'єктивного забарвлення даному дослідженню, через що його результати можуть бути поставлені під сумнів.

На наш погляд, оптимальним є рішення щодо визначення мінімально-доцільної кількості принципів, що не суперечать один одному та дотримання яких легко може бути проконтрольовано дослідником.

Таким чином, до принципів побудови логіко-понятійної моделі предметної області вивчення фінансового ринку пропонується віднести:

- принцип структурованості (передбачає поділ понять на первинні, базові та похідні);
- принцип взаємопов'язаності (передбачає наявність сталих зв'язків між поняттями – зв'язків приналежності, взаємодії, обумовленості)
- принцип ієрархічності (передбачає врахування підпорядкованості понять: первинні поняття утворюються із сукупності понять суміжних предметних областей, базові утворюються на основі первинних понять, тоді як похідні утворюються на основі понять, що є для даної предметної області базовими).

Етапами побудови логіко-понятійної моделі предметної області вивчення фінансового ринку є підготовчий, початковий, ідентифікаційний, уточнюючий та аналітичний. Для кожного з цих етапів характерні певні процедури (дії).

Щодо підготовчого етапу, то він полягає в проведенні аналізу вербальної моделі даної предметної області, виявленні усіх понять, що входять до її складу, а також визначення суміжних предметних областей.

Наступним є початковий етап, на якому здійснюється дослідження первинного поняття (понять) даної предметної області, а також будується фундаментальний шар моделі, що містить ці поняття з відображенням їх зв'язків з поняттями суміжних областей.

Третім є ідентифікаційний етап, що дозволяє визначити базове поняття, розкрити його сутність, встановити зв'язки базового поняття з іншими поняттями предметної області та з поняття суміжних предметних областей. На цьому етапі відбувається побудова базового шару моделі.

На уточнюючому етапі формуються похідні поняття даної предметної області (визначаються видові прояви базового поняття). За результатами даного етапу будується вторинний шар семантичної моделі даної предметної області.

Останнім є аналітичний етап, на якому має здійснюватися аналіз понять моделі та зав'язків між ними.

Застосування описаного вище підходу дозволяє створити уніфікований і стандартизований понятійно-термінологічний апарат і єдину методологічну базу проведення наукових досліджень фінансового ринку.

Висновки з проведеного дослідження. Отже запропоновано підхід до побудови логіко-поя-

тійного базису дослідження фінансового ринку як складової ланки національної економічної системи, що ґрунтується на застосуванні семантичного моделювання відповідно до принципів структурованості, взаємопов'язаності та ієрархічності та передбачає послідовне здійснення низки етапів, в результаті виконання яких формується область дослідження фінансового ринку як сукупність первинних, базових та похідних понять у визначеній предметній області, дозволяючи тим самим створити понятійно-термінологічний апарат і єдину методологічну базу проведення наукових досліджень фінансового ринку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Василик О. Д. Теорія фінансів : Підручник. К. : НІОС, 2000. 416 с.
2. Смирнова Е.Д. Основы логической семантики: Учебное пособие. М.: Высш. шк., 1990. 144 с.
3. Школьник І. О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку : монографія. Суми : ВВП «Мрія» ТОВ, УАБС НБУ, 2008. 348 с.
4. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2000. 587 с.
5. Башмаков И.А., Рабинович П.Д. Анализ моделей семантических сетей как математического аппарата представления знаний об учебном материале. *Справочник. Инженерный журнал.* – 2002. – № 7. – С. 55-60.
6. Смагін В. Л. Формування та розвиток фінансового ринку в умовах трансформаційної економіки : монографія. Київ : КНЕУ, 2008. 232 с.
7. Ходаківська В. П. Ринок фінансових послуг: теорія і практика / В.П. Ходаківська, В.В. Бєляєв. К. : ЦУЛ, 2002. 616 с.
8. Рязанова Н. С. Фінансовий ринок: його генезис, сутність та функції. *Фінанси, облік і аудит.* 2011. Вип. 17. С. 179-185.
9. Бондаренко Д. Фінансовий ринок України : підходи до визначення дефініції. *Проблеми і перспективи економіки та управління.* 2016. № 2. С. 357-364.
10. Школьник І. О., Рекуненко І. І. Структура фінансового ринку країни в умовах розвитку ринкових відносин. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України.* Випуск 21. Суми : УАБС НБУ, 2007. С. 89–97.
11. Макаренко П. М., Сень О. В. Теоретичні аспекти сутності ринку та його видів. URL : <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.2/003.pdf>
12. Загороднюк О. В. Теоретична сутність ринку, його функції та структурні складові. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/22499/279-288.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

НОВИЙ ВИД НАУКОВИХ ПОСЛУГ

Причорноморський
науково-дослідний інститут
економіки та інновацій

Шановні колеги! Питання академічної доброчесності є надзвичайно актуальними у наш час. Враховуючи великі масиви інформації, що з'являються у всесвітній мережі, жоден вчений не може бути впевненим, що його авторське право захищене. Крім того, поширеною є ситуація, коли декілька вчених в одній галузі науки користуються однаковими

джерелами інформації, а в результаті безкоштовні програми пошуку плагіату засвідчують стовідсоткові збіги тексту, що може призвести до безпідставних звинувачень у плагіаті, особливо після перевірки за базою даних авторефератів та дисертацій. Це викликано тим, що порівняння з іншими дисертаціями не вказує на використання спільних першоджерел (статей, монографій, статистичних щорічників, словників тощо), а однозначно визначає тільки збіг тексту, ігноруючи навіть цитати. Важливим є також те, що чинне законодавство однозначно визначає, що перевірку може здійснювати виключно установа за профілем дослідження, а не поширені в мережі безкоштовні програми. Для уникнення подібних ситуацій ми пропонуємо Вам скористатися науковою **послугою оцінки технічної унікальності наукового тексту** за допомогою *ліцензованого* програмного забезпечення, яке гарантує похибку перевірки до 3%. Переваги такої перевірки порівняно з іншими методами:

- Ви укладаєте угоду про надання послуг;
- Ваш файл *не розміщується у мережі*, тобто інформація і авторство залишаються анонімними;
- Ви *отримуєте звіт*, підготовлений за допомогою *ліцензованого* програмного забезпечення; *порівняльну таблицю* однакових фрагментів тексту із зазначенням джерела; *офіційний звіт про надану послугу* із зазначенням результатів;
- Ви отримуєте вичерпну інформацію про текстові збіги у Вашому дослідженні та дослідженнях інших авторів не тільки *українською, але і російською та англійською мовами*;
- Ви користуєтесь програмним забезпеченням, яке використовується *тільки спеціалізованими науковими та освітніми установами* і розроблене виключно для пошуку текстових збігів *саме у наукових дослідженнях*, а не у публіцистиці, рекламних веб-сайтах тощо;
- Виключна робота з авторами – ніхто, крім автора тексту, не зможе замовити у нас перевірку цього тексту, що *убезпечить Вас від перевірок третіми особами*;
- Ви отримуєте можливість коректно оформити посилання на першоджерела;
- Існує можливість перевірки *будь-яких наукових досліджень*: статей, рефератів, авторефератів, дисертацій, доповідей, тез, звітів тощо.

Терміни і вартість перевірки і надання звіту:

Характер наукової роботи	Терміни (робочих днів)	Вартість
Докторська дисертація	5 – 10	5000 грн
Кандидатська дисертація	3 – 7	3000 грн
Автореферат	1 – 2	500 грн
Стаття (обсягом до 12 сторінок)	1 – 2	500 грн
Інші види робіт	За домовленістю	За домовленістю

Для того, щоб замовити послугу, Вам необхідно звернутись електронною поштою до Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій, вказавши у темі листа «**Оцінка унікальності тексту**». У листі вкажіть адресу для листування, додайте файл у форматі MS Word з текстом наукового дослідження. Фахівець відповідного відділу надасть Вам відповідь щодо процедури здійснення експертизи.

Контактна особа:

Шумилова Тетяна – молодший науковий співробітник Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій.

+38 (048) 709-38-69

+38 (093) 253-57-15

shumilova@iei.od.ua

З повагою, дирекція Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій.

НОТАТКИ

Наукове видання

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 13

Частина 1

Коректура • *Ю. Никитенко*

Комп'ютерна верстка • *С. Калабухова*

Формат 60x84/8. Гарнітура Arimo.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 25,11. Ум.-друк. арк. 28,60.
Підписано до друку 03.02.2017. Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.